This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

J. H. KRELAGE.

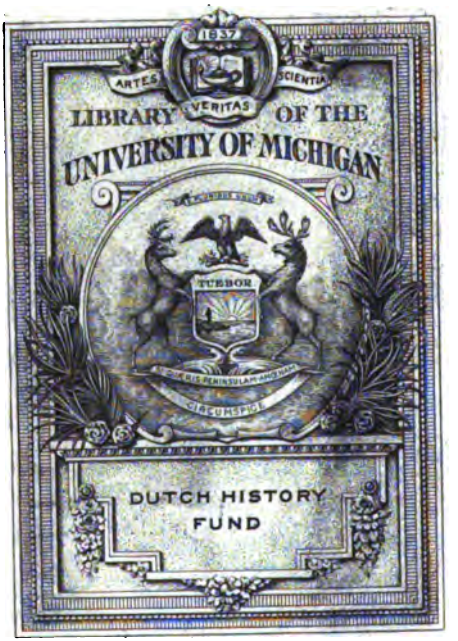
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1828.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Wetenſchappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1828.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1828.

Dutch Lit.
Nijhoff
10-3124
10892

BOEKBESCHOUWING.

Tiental Leerredenen, ter aanprijzing van Christelijke deugden. Door JODOCUS HERINGA E. Z. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon, 1826. *In gr.* 8vo. *VIII en* 298 *Bl. f* 2-90.

Onder de Boekhandelaars, die ons godsdienstig Publiek met nuttige en naar de behoeften van den tijd juist berekende schriften voorzien, bekleeden de Heeren J. VAN DER HEY EN ZOON, te *Amsterdam*, eene der eerste plaatsen. Wij merken dit op, niet om te vleijen. Deze lage kunst heeft ons nooit bekoord, nog minder beheerscht. Ten bewijze hiervan voegen wij den wensch daarnevens, dat het hun behaagde, over het algemeen, door matiger prijzen, de verspreiding dier zoo nuttige schriften, waarschijnlijk te hunnen eigen voordeele, nog meer te helpen bevorderen. Aan zwaarmoedigen, die voor den bekenden winkel beducht zijn, en daarom verlangen, dat al die *prullaria* zachtkens behandeld worden, geven wij in bedenking, of de menigte van voortreffelijke schriften, met gretigheid ontvangen, niet juist getuige ten voordeele van ons godsdienstig Publiek, dat met regt meer geld besteedt voor goede, schoon wel eens dure waar, dan voor al die goedkoope *libellen*, waarmede men altijd bekocht is. Grijpt moed, gij zwaarhoofden! Zoo lang werken, als hetwelk wij aankondigen, drukkers en koopers vinden, heeft men geen groot gevaar te vreezen. Slechts dan, wanneer men uit zwakheid toegeeft, ruimt men den dwaalgeesten het veld in. Zachte Heelmeesters maken stinkende wonden. Het bluffen en liegen en het wandelen langs de kronkelpaden des bedrogs verraadt eene kwade zaak, en wijst de zedelijke zwakheid aan dier volksberoerders. Zoo lang die dwaallichten hun misleidend licht vertoonen, zullen wij niet ophouden aan te wijzen, dat zij dwaallichten zijn, en dat zij allen, die op hun schijnsel afgaan, in het ver-

derf ſtorten. Wanneer de Regter het bedrog aan het licht brengt, voldoet hij aan zijnen pligt; maar wie als Regter, uit perſoonlijk belang, of uit vrees voor moeite en onaangenaamheden, niet wil doortasten, die komt in de vervulling van zijnen pligt te kort. Doch men weet reeds genoeg; hoe wij, bij deze zaken, gewoonlijk handelen.

Onder die voortreffelijke ſchriften, die men niet te duur koopt, behoort vooral geteld te worden het *Tiental Leerredenen* van den beroemden HERINGA. Wij kennen den nederigen man van nabij, en weten, dat de brommende en luttel beteekenende loffpraak van den Recenſent in het *Letterkundig Magazijn* (*) even weinig door hem gelicht wordt, als dezelve waarde heeft voor den Lezer. Als die Recenſent in de gelegenheid komt, om HERINGA te ontmoeten, ſlijte hij, indien hij kan, daar zijne waar. Het Publiek heeft aan al die ſtroop niets. Wij, voor ons, behooren tot de hoogachters van den verdienſtelijken man, wiens achting zekerlijk rijst, naarmate men ſtelliger weet, dat hij nooit met zulk laf gevlei gediend was. Hier heeft men ſlechts met zijn werk te doen. Het andere is niet *hutus*, maar ook *nullius loci*.

Het verheugt ons, dat de bekwame Schrijver van de voortreffelijke Verhandeling *over de Bergrede des Heeren* dezen nieuwen bundel Leerredenen heeft in het licht gegeven. „Toen ik mij," ſchrijft HERINGA, bl. V, „na lang beraad, hiertoe liet overhalen, bepaalde ik te „gelijk mijne keuze op de zoodanige, als ik, van tijd „tot tijd, heb uitgeſproken, ter opzettelijke aanprijzing „van Christelijke deugden. Leerredenen, geheel hiertoe „ingerigt, zijn mij, in den loop van deze eeuw, zeldzamer, dan andere ſoorten van kanſelarbeid, voorgekomen." — Al ware dit zoo niet, dan verlangt men toch van eenen man als HERINGA zulke Leerredenen, die, in den beſchaafden volkstoon opgeſteld, voortbrengſelen zijn van verlichte Evangeliſche kennis, en die op het hart zoo wel als op het verſtand weldadig werken. Indien HERINGA ons op ons woord niet gelooft, dan

(*) Zie dat *Magazijn*, 1827. No. VII. bl. 277, 278.

verzoeken wij hem om de uitgave van een' tweeden bundel van gelijken inhoud, en ons Publiek, dat aan dergelijken arbeid dringende behoefte heeft, zal weldra toonen, dat wij niet vleijen, maar waarheid ſpreken.

Zie hier de onderwerpen, in dezen bundel behandeld: I. *Het gedurige denken aan* GOD; naar *Pſ.* XVI: 8[a]. II. *De blijdſchap in* CHRISTUS; naar I PETR. I: 8[b]. III. *Het doodelijke verderf der zonde;* naar *Rom.* VII: 13[a]. IV. *Het weifelen in de Godsdienſt;* naar I *Kon.* XVIII: 21[b]. V. *De aard der Chriſtenen onderſcheiden van dien der wereld;* naar JOH. XVII: 16[a]. VI. *Het betamende genot des levens;* naar *Pred.* IX: 9[a]. VII. *Betamende en onbetamende toorn;* naar *Eſef.* IV: 26[a]. VIII. *De bede om behoedzaamheid in het ſpreken;* naar *Pſ.* CXLI: 3. IX. *De beſcheidenheid jegens allen;* naar *Filipp.* IV: 5[a]. X. *De voordeelen en de eer van den ouderdom des vromen;* naar *Spreuk.* XVI: 31.

Niemand zal ons tegenſpreken bij de verklaring, dat HERINGA een meester is in bevattelijke voordragt van de waarheden des Chriſtendoms. Zijne aangehaalde verklaring der *Bergrede* is het eenige bewijs niet, dat in *populariteit* niemand hem voorbij, een enkele misſchien hem op zijde, en, helaas! te weinigen hem achterna ſtreven. Hierin verwachten wij wel tegenſpraak, maar geenszins van zulken, die weten, wat echte *populariteit* is. Zij omvat niet enkel woorden en uitdrukkingen; neen, alles is daarin opgeſloten, alles behoort naar de vatbaarheid der hoorders te worden uitgedrukt. Zoo ſpreekt alleen hij, die, even als HERINGA, den mensch kent, wien hij zijn onderrigt toedient. Hem ontgaat noch het denk-, noch het voorſtelling-, noch het gevoel-, noch het wilvermogen der minkundigen; daarnaar heeft HERINGA *zaken*, *taal* en *ſtijl* afgemeten. Alwie in zijn ſchool werd en nog wordt opgekweekt, zal nooit ophouden, die natuurlijkheid en eenvoudigheid te bewonderen, met welke hij alles uitdrukt. Hem ontbreken geene kracht en klem, zoodanige vooral niet, die ook de minſtkundigen treffen en roeren. Hij is in dit opzigt een meester. Och,

dat de jonge lieden hierop vooral letteden. Zwier en bloemen behagen den jongeling. Deze verwelken en verflenſen, nog vóór dat de last des ouderdoms drukt. De *populariteit* der zaken neemt in gewigt, bij het klimmen der jaren, toe. In onze jeugd hoorden wij ouden van dagen prediken, die in hunne jeugd als Predikers beroemd waren, bij zulken namelijk, bij wie ook in andere opzigten het kleed den man maakte. De *Hervcyaanſche* welſprekendheid heeft in hetzelfde lot gedeeld met de hoepelrokken onzer overgrootmoeders. Maar wij hebben ook anderen gehoord, die, van hunne jeugd af, de bloem om haren honig beminden, niet enkel om de kleur. Zij predikten kernachtig; alles was bijna ſpreuk en krachtig. Het is eene behoefte voor onzen tijd, dat het eenvoudige meer op het oog gehouden worde, dan wel het ſierlijke. Predikers naar de mode maken al ſpoedig plaats voor anderen, maar van lateren ſmaak. Het is alleen de wuftheid der Gemeente niet, dat zij, eer dan zij verwachten of verlangen, eene ſtemme des roependen worden, maar in de... *woestijn*.

Aan zulken, die gevaar mogten loopen eens in dit lot te deelen, mogen wij deze Leerredenen van HERINGA met volle ruimte aanprijzen. Zij kunnen, als modellen, aanwijzen, wat en hoe men prediken moet. Jonge lieden kunnen, met nut voor geheel hun volgend leven, deze Leerredenen raadplegen. Wie dit beneden zich rekent, en met den blooten lof van tijdgenooten tevreden is, wijte het naderhand zichzelven, dat die lof nog vóór hem ten grave daalt. Het luidruchtigſte geſchreeuw des juichenden volks wordt door doodſche ſtilte weldra opgevolgd. Die het hardſte ſchreeuwt, zwijgt het eerſte ſtil.

De voortreffelijkheid dezer Leerredenen, als modellen voor elken, maar vooral voor den jongen Predikant, zouden wij uitvoerig kunnen aanwijzen, indien wij hiertoe de noodige ruimte durfden vergen. Het komt ons echter geſchikt voor, ten minſte iets hiervan te zeggen. Vooral komt dan in aanmerking de eenvoudigheid en gemakkelijkheid van het plan der Leerredenen. Naauwkeurig

houdt zich HERINGA aan den tekst, ontwikkelt hij den geheelen tekst, en bezigt overal zulk eene taal, welke met den tekst en het onderwerp volkomen ſtrookt. Alles is echte welſprekendheid door zaken, die altijd waarde en kracht behouden, meer dan opgeſmukte woorden, die, als voorwerpen van ſmaak, ook hunnen tijd en hunne mode hebben. Het plan der Leerrede over 1 PETR. I: 8b. *In den welken gij — u verheugt, met eene onuitſprekelijke en heerlijke vreugde*, beveelt zich door eenvoudigheid aan. *Eerst* wordt in het algemeen de blijdſchap des Chriſtens in CHRISTUS geſchetst. *Daarna* wordt aangewezen, dat zij eene heerlijke en onuitſprekelijke vreugde is. Ten beſluite volgt eene opwekking tot eene gezindheid en gedrag, bij welke die vreugde aanvankelijk of bij toeneming gemaakt kan worden. — Even eenvoudig geeft HERINGA het plan op van de Leerrede over 1 *Kon.* XVIII: 21b: *Hoe lang hinkt gij op twee gedachten?* „Ik heb voorgenomen, u *eerst* „opmerkzaam te maken op de treurige geſteldheid der „belijders van de Chriſtelijke Godsdienst, van welke „men met regt kan zeggen: *zij hinken op twee ge-* „*dachten*; ten einde *daarna* u, zoo velen gij dit „doen zult noden, om het niet langer te doen, door u „de beſchamende en dringende vraag voor te houden: „*hoe lang* weifelt gij alzoo in de Godsdienst?" — Eindelijk volge hier nog het plan van de Leerrede over *Efeſ.* IV: 26a. *Wordt toornig en zondigt niet.* — — — „Dan „zal het noodig zijn, dat wij *eerst* zien, in welken „zin PAULUS het toornig worden goedkeurt; en *daar-* „*na* overwegen, welke zonde hij, bij het toornig wor- „den, afkeurt. Ik noodig u dus, om met mij te den- „ken, *eerst* over den betamenden toorn, *dan* over den „onbetamenden, zoo als ons PAULUS over beiden, „naar het redelijke voorſchrift van het Evangelie, leert „oordeelen." — Wij ſchrijven de overige plannen niet af. Dit zal wel voldoende zijn, om ook hier het *ſimplex veri ſigillum* in het oog te doen vallen. Wien echter dit alles te eenvoudig mogt voorkomen, — wij

vreezen, dat er ook zulke *kunſtenaars* zijn, — dien moeten wij vooral het beſtuderen dezer Leerredenen aanraden. Want, waar het plan eener Leerrede gekunſteld is, daar zal ook het overige, juist door meerdere ſierlijkheid en opgeſmuktheid, onnatuurlijke kunst zijn, en weinig meer opleveren, dan — *wind*. Hoort men niet menigmalen de toekomſtige zaligheid ſchilderachtig, zoo als men dat noemt, beſchrijven, ook wanneer de tekst zegt: *geen oog heeft haar gezien, geen oor gehoord; nooit kwam het denkbeeld van dezelve op in den mensch?* Zoo iets is valſche ſmaak, en verbeuzeling van den tijd. Hoe men over dit onuitſprekelijke handelen moet, wijst ons HERINGA met een voorbeeld aan: „Indien ik nog „niet genoeg gezegd heb van die heerlijke vreugde des „Christens, denkt aan hetgene er de Apostel van ge„tuigt, dat zij eene *onuitſprekelijke* vreugde is! Er „zijn gewaarwordingen, zelfs zinnelijke gewaarwordin„gen, voor welke het der menſchelijke taal aan woor„den ontbreekt. Er zijn aandoeningen des gemoeds, „welke wij niet dan flaauwelijk, en bij vergelijking met „andere gelijkſoortige, kunnen uitdrukken. Wie dezelve „bij ervaring kent, verſtaat den ſpreker, ook bij eene „gebrekkige voordragt: hij vordert niet meer; want hij „weet, dat alle verdere poging nutteloos is. Heeft dit plaats „met de meer gewone gewaarwordingen en gemoedsaan„doeningen, hoe veel te meer geldt het van die heer„lijke vreugde des Christens, van welke PETRUS „aan zijne mede-Christenen ſchreef? Maar, indien zelfs „een PETRUS, die haar in eene zóó groote mate ge„noot, en door zóó veel ervaring geoefend was, hare „hooge waarde, hare heilzame kracht, hare zuiverheid „en heiligheid niet kon uitdrukken, hoe zoudt gij dan „meer van mij verwachten, dan dat ik er van ſtamele? „GOD verwaardige u en mij, dat wij ook zoodanig „een ſtamelen regt verſtaan, en dat wij er eenmaal waar„diger van ſpreken, wanneer wij er meer van zullen er„varen, dan de menſchelijke taal nu uitdrukken, en de „ſterveling op aarde er van bevatten en gevoelen kan!" Dit drukt meer uit, dan al het ſpel der verbeelding zou

kunnen. De minstnadenkenden zwaaijen den grootsten lof over zinnelijke voordragt van hetgeen niet onder de zinnen valt. Zij denken op niets na, ook niet op dergelijken onzin. . . . *Punctum.*

Doch het wordt tijd, dat wij van onze aanprijzing dezer Leerredenen, als modellen voor Predikers, afstappen. Anders zouden wij hun nog kunnen aanraden, het den Hoogleeraar af te zien, hoe men Christelijke deugden voorstellen en met de taal des Bijbels aanprijzen moet. Alwie op deze wijze over Christelijke deugden de Gemeente onderhoudt, zal weinig tegenspraak vinden; bij zulken misschien alleen, wien het te moeijelijk valt, ingewortelde ondeugden af te leggen, en die daarom hard schreeuwen, om hierin niet alleen te staan.

Ruimschoots prijzen wij deze Leerredenen aan. Zij toch vervullen eene wezenlijke behoefte van onzen tijd. Bij al het geschrijf voor en tegen de bezwaren dezer Eeuw verdient vooral gelezen, maar ook overwogen en betracht te worden, hetgeen ons HERINGA, naar aanleiding van *Rom.* VII: 13ª, nadrukkelijk en duidelijk leert, *aangaande het doodelijke verderf der zonde*, als welke alles, ook het voortreffelijkste, dat de mensch bezit, dienstbaar maakt aan hare dienst. „ Het menschelijk „ *vernuft* komt, ja! onze zwakheid te hulp, en maakt „ zich de natuur ten nutte; maar ook van deszelfs voort„ brengselen, van het werk der *kunsten en wetenschap*„ *pen*, maakt de zonde zich meester, en doet dezelve „ doodelijk voor ons worden. De eenvoudigste werktui„ gen worden, in de handen der zonde, de middelen, om „ der menschen bezitting en rust te rooven, hunne ge„ zondheid en leven te belagen. Zij smeedt van de sik„ kel het zwaard, en bereidt het vergift uit hetgene ge„ neesmiddel zijn moest. De mensch, door wind, stroom „ of damp, naar de aanwijzing van zijn kompas, op het „ kunstige vaartuig, naar een ander halfrond der aarde „ gevoerd, wat zoekt hij er, zoo de zonde hem voor„ licht? Ach! voedsel voor eerzucht, hebzucht, weel„ de en wellust. Wat brengt hij er, zoo de zonde hem

„ geleidt? Ach! de zaden der ondeugden, de middelen „ der verwoesting, ketenen en moordtuig. De edelste „ der kunsten, de schrijf- en drukkunst, worden, in de „ handen der zonde, de middelen, om dwaling en on„ deugd voor te staan, om de eer der braafste menschen „ aan te tasten, om oproer te stichten, en welgevestigde „ maatschappijen omverre te werpen. Ja, er wordt geene „ wetenschap beoefend, geene kunst geleerd, geene ont„ dekking gedaan, geene verborgenheid uitgevonden, geen „ werktuig zamengesteld, of de zonde weet er gebruik „ van te maken tot 's menschen bederf, en, naar mate „ een van deze alleen nuttig kan zijn in de hand der wijs„ heid en deugd, wordt het ook doodelijk in de magt „ der zonde." Op dezen toon is de geheele Leerrede gestemd, die de raaskallerij van BILDERDIJK, DA COSTA en dergelijken aan het licht brengt. De zonde misbruikt alles. Maar zij doet dit in onze dagen niet voor het eerst. De zonde moet plaats maken voor deugd en geregtigheid; dan wordt alles zegen, wat door de zonde in vloek wordt verkeerd. — BILDERDIJK *cum suis* beveelt de deugd nog meer, dan de zonde. Hij toont de kwaal niet te kennen, of niet te willen kennen. Van zijn geschreeuw heeft men even weinig te hopen, als voor ligchamelijke kwalen van rondloopende kwakzalvers, die door hun geschreeuw alleen ingang vinden bij zotten en onkundigen. HERINGA handelt in den geest van PAULUS. Hier hebben wij dus onfeilbaarheid. Bij BILDERDIJK is feilbaarheid, en, wat meer zegt, dwaling. Hij kent de kwaal niet: wie zal bij hem genezing zoeken? wie, vinden? Zekerlijk niemand van allen, die ooren en harten hebben voor zulk onderrigt, als op grond van den Bijbel hier wordt geleverd. Zulk onderwijs vinde overal ingang, en drage vruchten! En, hetgeen wapen was der zonde, zal dan wapen worden der deugd en geregtigheid. Dat geve God!

Leerredenen van J. M. L. ROLL, *Evangelisch Lutthersch Predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, ter Boekdrukkerij van* H. Bruyn en Comp. 1827. *Voor rekening van den Schrijver. In gr. 8vo. 279 Bl. f* 3-50.

Het schijnt niet zonder zekeren schroom, en meer ter voldoening aan de begeerte van anderen, dan wel uit eigene overtuiging van de waarde dezer Leerredenen, dat de Eerw. ROLL, hoe ook als Kanselredenaar gevierd, dezelve in het licht geeft. Dit gevoel strekt hem gewis niet tot oneere, en verdient, in allen gevalle, van ons deze zachte beschiedenheid.

Het boezemt ons altijd zekere nieuwsgierigheid in, niet flechts naar de voordragt, maar ook naar de bedaardere lezing in, wanneer wij eenen Prediker bijzonderen opgang zien maken, bijzonderen lof, die wel eens naar geestdrijverij zweemt, zien behalen. En waarlijk, de uitkomst van zulk een onderzoek is meestal belangrijk. Hoe vele en verschillend zijn de wegen om te behagen, om het hart der toehoorders te winnen, — al denken wij aan geene schitterende voordragt, geene bij den grooten hoop gelieefde denkbeelden, geene uitwendigheden, modegrillen, of ook redenaarskunstjes. Daar staan voor ons Leerredenen van STUART en VAN HENGEL, van VAN DER PALM en ROLL, allen hoogst gezochte, hoogst geroemde Predikers; en hoe ongelijk! — ongelijk, niet zoo zeer in begrippen, schoon de een zekere zijden van het Christendom meer, de ander min op den voorgrond plaatst, — niet zoo zeer in rijkdom aan stichtelijke en troostrijke gedachten, bespiegelingen en lessen, aan welken het waarlijk bij geen van allen ontbreekt, — noch zelfs in al te groot verschil van meer of min duidelijken, beschaafden stijl, — maar in houding en vorm, in gang en behandelde stoffen.

Wij hebben thans alleen met den laatstgenoemden te doen,

en zullen ons bij hem bepalen. Datgene, waardoor hij zich, in ons oog, min gunſtig van de drie anderen onderſcheidt, is zijne mindere bemoeijing met het verklaren van den tekst. Hij zegt van denzelven nooit meer, en wel eens minder, dan tot regt verſtand van denzelven noodig is. Intusſchen is Bijbelkennis toch wel mede het doel der openbare Godsdienstoefening, ontwikkeling van belangrijke gedeelten der H. S. allergeſchiktst, om achting en liefde voor dezelve in te boezemen, en het vastmaken der voorgedragene leer, niet ſlechts in het algemeen, maar in de bijzonderheden, aan eene Bijbel-ſpreuk of verhaal een uitmuntend middel, om den toehoorder het geleerde te doen onthouden, en bij nalezing der plaatſe zich telkens weêr te herinneren. Het is wel niet vreemd, dat Ds. ROLL hier eenen korteren weg bewandelt, dan onze beste Predikers veelal gewoon zijn. In *Duitschland* gevormd, kon hij dien zoo niet leeren kennen. Maar wij maken geene zwarigheid, zijn Eerw. de genoemde en andere *Hollandſche* mannen, in dit opzigt, als voorbeelden, ter beoefening aan te bevelen. Zijne uitmemende begaafdheid (die wij eenigzins hopen te doen kennen) kan niet dan er bij winnen.

Om al dadelijk onze aanmerking door eene gunſtiger op te wegen: de Heer ROLL ſchijnt ons toe, doorgaans gelukkig te zijn in zijne inleidingen. Schoon door den alsnog niet voorgelezen' tekst niet ondersteund, wekken zij dadelijk belang, en houden het gaande, tot eene gepaste wending haar van zelve tot de te behandelen ſtof voert; vooral waar zij, als uit het tegengeſtelde ontleend, geene inbreuk op het volgende doen.

Wij gaan over tot een kort verſlag.

I. „ Hoe wij de onheilen, die uit de verkondiging en verſpreiding van het Christendom zijn voortgevloeid, moeten beſchouwen." LUK. XII: 49—53. *Ik ben gekomen, opdat ik een vuur aanſteke*, enz. „ Zijn het „ woorden van JEZUS, welke wij vernemen? van JE„ ZUS, die zijne komst op aarde als het grootſte bewijs „ van de liefde der Godheid voor het menschdom afmaal-

„ de?" enz. Zoo vangt de Redenaar aan; waarna hij het voorgeſtelde onderzoek begint met de beſchouwing der onheilen zelve, die eerst CHRISTUS, toen zijne vroegſte volgelingen troffen, en ook daarna niet ophielden; doch gevolg, geen doel waren, en de gezegende uitwerkſelen geenszins opwogen. De toepaſſing loopt uit op aanbeveling van liefde en verdraagzaamheid: want al dat kwade was eene vrucht der menſchelijke verkeerdheid.

II. „ De zending van JEZUS op aarde." 1 JOH. IV: 9. *Hierin is de liefde Gods jegens ons verſchenen, dat God zijnen eeniggeboren Zoon*, enz. Op het Kerſfeest. Na eene gepaste inleiding, beſchouwt ROLL de zending van JEZUS in de wereld, I. als de treffendſte gebeurtenis, wegens de bron, waaruit zij voortvloeide; en II. als de gewigtigſte, uit hoofde van het oogmerk, waarom zij plaats vond. Geene ongelukkige verdeeling voorzeker! De bron was liefde Gods; uit de woorden van JOANNES, uit die van JEZUS, uit de geſchiedenis zelve wordt dit opgemaakt. Door eene wending vlecht ROLL er het betoog tuſſchen, dat zij ook het werk der hoogſte wijsheid was. (Waarom?) Het doel was, dat wij door Hem (den Zoon) zouden leven, gelukkig zijn. En heldere godsdienſtige kennis, heiligheid van gemoed en wandel, benevens de vertroosting, welke wij noodig hebben onder het gevoel onzer ſchuld, en zalige verwachtingen, worden de beſtanddeelen daarvan geacht.

III. „ De vrolijke reize door het leven." *Hand.* VIII: 39b. *En hij reisde vrolijk zijnen weg.* Deze ſchoone tekst, onlangs door VAN DER PALM en VAN BEMMELEN tot ſoortgelijk einde behandeld, doet ons de ware vrolijkheid en de middelen daartoe kennen; of liever, hij geeft ROLL *aanleiding*, om ons dezelve (onzes achtens niet gelukkig) in het voorbeeld van JEZUS en de Apostelen vooral aan te wijzen.

IV. „ De mensch als vreemdeling op aarde." *Pſ.* CXIX: 19a. *Ik ben een vreemdeling op aarde.* „ Wij „ hebben hier geene blijvende ſtad; maar de toekomende „ zoeken wij. Wie kan loochenen, dat deze woorden der

„H. Schrift aan den eenen kant ons hart op eene gunstige wijze treffen, maar ook aan de andere zijde menige gewaarwording in onze borst doen opwellen, die meer van smartelijken aard is?" Deze is de aanhef, door gevoelige schildering van verlies en scheidingssmart gevolgd. Waarna deze stellingen worden ontwikkeld: Gehoel ons tegenwoordig leven doet zich voor als eene gestadige scheiding, en dit kenschetst ons menschen reeds als vreemdelingen op aarde. Maar die naam komt ons ook toe, uit hoofde der beperktheid van onze kennis en ons doorzigt, enz. (onzes oordeels min gepast); als ook omdat een onuitsprekbaar voorgevoel van iets hoogers en zaligers ons rusteloos voortdrijft, zoodat wij bijna nimmer tevreden zijn met de tegenwoordigheid, maar de toekomst ons bestendig voor oogen zweeft. (Een teer punt!) Toepassing: leert de bezwaren geduldig dragen; leidt tot waarachtige godsvrucht en kinderlijke deugd; doet den dood aanzien als een slaap.

V. „Wenken der Godheid tot redding onzer deugd." 1 SAM. XXV: 32 en 33. *Toen sprak David tot Abigail*, enz. „De Vader laat ons niet alleen;" dit is, volgens de inleiding, de bemoediging onzer zwakheid. Ons wordt veel toegezonden, waarin wij de bedoelde wenken kunnen opmerken, zoo als DAVID deed; maar daartoe moeten wij een open oog en een open hart hebben. — Hier een oogenblik stilstaande, kunnen wij niet nalaten, het belang en de gepastheid der behandelde onderwerpen op te merken, niet zelden door duidelijke redenering en eenen gevoeligen stijl ondersteund; maar ook, behalve het vroeger aangeduide, wel eens een schijnbaar gebrek aan stof, aangevuld door denkbeelden, die ons toeschijnen daar zoo niet regt te behooren, hetgeen wij toeschrijven, deels aan eenige veronachtzaming van den tekst, die, als leiddraad gevolgd, dikwijls aanmerkelijk meer ter zake dienends zou aan de hand geven, deels aan de vlugheid van 's mans geest, die niet angstig opspoort, wat inderdaad naast ligt, maar door de minste overeenkomst ligt bewogen wordt, om meer verwijderde gedachten bij zijne beschouwing op te nemen.

VI. „De onvolmaaktheid onzer tegenwoordige kennis beschouwd als de bron onzer schoonste en zaligste verwachtingen." 1 *Cor.* XIII: 9 en 10. *Ons weten is stukwerk*, enz. De mensch is door zijne kennis hoog verheven, en toch is deze kennis zoo onvolmaakt; ziedaar de inleidende gedachte. Vervolgens wordt, I en II, deze onvolmaaktheid betoogd; daarna, III, het thema bewezen. I. PAULUS zegt het, en die was menschelijk en Goddelijk wèl onderwezen; II. het wordt door de ondervinding bevestigd, wanneer wij letten op onze kennis van God, den Zaligmaker en onszelven; III. er zal iets anders voor ons komen; rede en openbaring leeren dit; ja, dat andere zal volmaakt zijn; ook dit wordt uitdrukkelijk geleerd.

VII. „Over het rampzalig lot dergenen, die zich als vijanden van CHRISTUS' kruis betoonen." *Philipp.* III: 18 en 19. ....., *wier einde is het verderf, wier God is de buik*, enz. Meest tegen twistzoekers en vervolgers gerigt, die, uit baatzucht handelende, hun loon hier en hier namaals niet zullen ontgaan. Wij willen hier een staaltje laten volgen: „Valt het te betwisten, dat de „beschrijvingen, welke wij in onze Heilige Schriften „vinden aangaande den persoon des Verlossers en zijne betrekking tot den Vader, behooren tot de reeks van onderwerpen, die door het geloof kunnen aangenomen, „maar door geen menschelijk verstand gepeild worden? „Heeft iemand volledig begrepen, wat het in zich bevatte, wanneer JEZUS genoemd wordt de eengeboren „Zoon Gods, die heerlijkheid had bij den Vader, vóór „dat nog de grond der wereld gelegd was? Peilde immer iemand de gansche beteekenis der verzekering, dat „God ten laatste gesproken heeft door zijnen Zoon, „welken Hij gesteld heeft tot een' erfgenaam over alle „dingen; door welken Hij ook de wereld gemaakt „heeft; die, nademaal Hij is de glans zijner heerlijkheid, „en het evenbeeld zijns wezens, en alle dingen draagt „met zijn krachtig woord, en heeft gemaakt de reiniging onzer zonden door zich zelven, zich heeft gezet

„ ter regter hand der Majesteit in de hoogte?.... En „ hoe zouden wij ons dan bevoegd kunnen rekenen, om „ den naam van vijanden van CHRISTUS' kruis toe te „ kennen aan lieden, die niet geheel eenstemmig met ons „ denken over den Verlosser der wereld, maar die Hem „ echter, even als wij, voor hunnen Zaligmaker erken„ nen?" enz.

VIII. „ Waartoe de opmerking ons leidt, dat de mensch op aarde altijd in strijd leeft." JOB VII: 1ª. *Moet de mensch niet altijd in den strijd zijn op aarde?* Na inleiding over 's menschen groot- en geringheid, wordt, I, de stelling betoogd, voor zoo verre hij zich door zijn ligchaam gebonden vindt aan de zinnelijke wereld, — maar bovenal, als redelijk en zedelijk wezen beschouwd. (Of het voorbeeld van Apostel PAULUS, volgens *Rom.* VII, welke plaats door vele uitleggers niet van hemzelven verstaan wordt, hier wel ten volle geldt?); II. dat deze strijd ons opleidt tot het geloof aan eene zalige bestemming, ons bemoedigt, enz.

IX. „ Over de gewigtige waarheid, dat God den mensch in de beproeving meermalen aan zich zelven overlaat, opdat hem kenbaar worde, wat in hem zij." 2 *Chron.* XXXII: 31. *Maar toen de gezanten, enz. verliet God hem zoo, om hem te verzoeken, opdat openbaar wierde al, wat in zijn harte was.* Wij moeten in de gelegenheid en verzoeking ten kwade komen, om over onze verhevenheid daarboven, of wel om anderen met bescheidenheid te oordeelen, en daarom behoedt God ons daarvoor niet altijd; deze is, I. zoo omtrent de stelling, die ons, II. waarschuwt tegen een voorbarig oordeel, ons aanspoort om onszelven bij bijzonder wedervaren met aandacht gade te slaan, en daarvan gebruik te maken tot heiliging.

X. „ In hoe verre de Christen bij de betrachting zijner pligten mag vragen: wat gewordt mij daarvoor?" MATTH. XIX: 27. *Toen antwoordde Petrus, en sprak tot hem: ziet, wij hebben alles verlaten, en zijn u nagevolgd: wat gewordt ons daarvoor?* I. De vraag is na-

tuurlijk. Wij hebben nogtans geen regt om te eischen, maar moeten dezelve met ootmoed doen vergezeld gaan. II. Wij mogen aldus onzen moed verſterken, — om onafgebroken voort te ſtreven.

Inhoud en vorm dus eenigzins hebbende doen kennen, voegen wij er bij, dat onze medegedeelde aanmerkingen nergens ſtrekken, om den Prediker verwaarloozing van de H. S. te last te leggen. Hij maakt doorgaans een gepast gebruik van dezelve, het zij tot bewijs, het zij vooral tot vermaning of vertroosting. Wij maken dan ook geene zwarigheid, behoudens eenig verſchil van opvatting en denkwijze hier of daar, deze Leerredenen overal aan te prijzen, als eene goede, Christelijke lectuur, gemakkelijk en aangenaam. Moge de Eerw. ROLL nog lang in de gelegenheid zijn, de belangrijke Gemeente, welke hij dient, tot een bemind en nuttig Leeraar te verſtrekken!

Over de Herfſtkoortſen te Amſterdam, bijzonder over die van het jaar 1826, *door* H. F. THIJSSEN, *Med. Doctor; Lid van de eerſte Klaſſe van het Koninklijk Nederlandſche Inſtituut, enz. enz. Te Amſterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In gr.* 8vo. 128 *Bl. f* 1-40.

De provinciale Commisſie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt te *Amſterdam* ſtelde, in hare vergadering van 5 Maart des voorleden jaars, de volgende prijsvraag voor: „ Welke is de aard en bijzondere eigenſchap der laatst geheerscht hebbende Ziekte in onze Noordelijke Provinciën geweest? In hoedanig verband ſtaat zij met de plaats gehad hebbende buitengewone Natuurverſchijnſelen? In hoeverre is zij door plaatſelijke omſtandigheden gewijzigd geworden? Welke behandeling is de gelukkigſte geweest, zoo wel met opzigt tot de geringſte ſterfte, als de minſte en ligtſte naziekten? Welke is de aard en de geſchiktſte behandeling dezer naziekten, en wat kan

men ter voorkoming van deze zoo wel, als van de vernieuwing der Epidemie in het werk ſtellen?"

De Heer THIJSSEN, (zoo wij ons niet bedriegen) lid van gemelde provinciale Commisſie, gaf onder bovenſtaanden titel zijne bevindingen uit over de Ziekte, zoo als zij te *Amſterdam* was waargenomen, om tot bouwſtoffen en daadzaken te dienen voor de verlangde Verhandeling. Daar derhalve de Schrijver zijn werk uit dit oogpunt vooral beſchouwd wil hebben, zoo zullen wij het ook uit dit oogpunt inzonderheid beoordeelen.

Iets over de natuurlijke geſteldheid van *Amſterdam* en over de Najaarsziekten in die ſtad gaat, als inleiding, vooraf. Dit hiſtoriſche gedeelte is met veel vlijt bearbeid, en wij herkenden daarin den kundigen Schrijver van de *Geſchiedkundige Beſchouwing der Ziekten in de Nederlanden.* Hierop volgt eene ontvouwing van de ziektegeſteldheid van *Amſterdam* in 1826, waarin de beginſelen, opkomst, voortgang en loop der koortſen wordt beſchreven en door bijzondere ziektegevallen opgehelderd. Eindelijk handelt de geleerde Schrijver ook over den eigenlijken aard der Ziekte, welke hij in verband brengt met eene eigendommelijke ontaarding van de milt, door hem in 12 van de 15 geopende lijken gevonden; een gevolg, naar des Schrijvers meening, van in verſterving overgegane ontſteking; terwijl hij die miltontſteking niet voor een uitwerkſel der koorts houdt, maar voor dat van den onmiddellijken invloed van het moerasgif op dit ingewand.

Men ziet uit deze korte opgave van den inhoud, dat dit geſchrift meer behelst, dan een eenvoudig verhaal van de Ziekte, zoo als zij in *Amſterdam* gezien is. Er is eene *theorie* over haren aard bijgevoegd, en men heeft hier niet alleen daadzaken, maar ook *redeneringen*, niet ſlechts bouwſtoffen uit de ondervinding, maar ook beſpiegelingen en vooronderſtellingen. Dit laatſte kan op de aanſtaande Prijsverhandeling niet dan nadeelig werken. Want is, gelijk wij meenen, de Heer THIJSSEN lid der Commisſie, welke die Verhandeling moet beoordeelen, daar zal hij, die naar den prijs dingt, zich al ligt

genoopt gevoelen om deze *theorie* aan te nemen, of zij kan althans aan den loop zijner denkbeelden zelfs ongemerkt eene bepaalde rigting geven. En al ware ook de Heer THIJSSEN geen lid dier Commissie, noch beoordeelaar van de Prijsverhandeling, dan nog zou zijn naam als Schrijver bij velen het vrije onderzoek naar den aard der Ziekte kunnen belemmeren, bovenal daar de *theorie* van den waarnemer op zijne Ziektebeschrijving niet zonder invloed kan geweest zijn. Het is te bejammeren, dat zoo weinig Schrijvers de kunst verstaan, om eene Ziekte te beschrijven, zonder er hun oordeel en hunne redekavelingen in te mengen. Immers, die eene ziekte wil leeren kennen, vraagt niet, hoe men er over gedacht, maar wat men gezien hebbe; en hij zal te hooger prijs op de waarnemingen stellen, hoe zuiverder en onvermengder zij zijn voorgesteld. Wij opperen deze aanmerking niet, om het geschrift van den Heer THIJSSEN te verkleinen, wien wij om zijnen ijver, kunde en geleerdheid hoogachten; maar omdat wij ons overtuigd houden, dat hetzelve, als bijdrage tot de gevraagde Verhandeling, beter aan het bedoelde oogmerk voldoen zou, wanneer de *theorie* en bespiegelingen waren achterwege gebleven, en de beantwoorder der vraag in deze bladen alleen waarnemingen hadde aangetroffen, door welke hij, zonder eenige vooringenomenheid of te voren opgevat gevoelen, in staat was gesteld tot een onbevooroordeeld onderzoek.

Bijvoegsel tot den tweeden Druk van de Volksziekte, welke in het jaar 1826 *te Groningen geheerscht heeft, beschreven door* G. BAKKER, *Professor in de Geneeskunde. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *In gr.* 8*vo.* 13 *Bl. f* : - 15.

In deze bladen verdedigt de Hoogleeraar BAKKER zijne bevorens opgegevene gevoelens, vooral met betrekking tot de besmettelijkheid der Epidemie, tegen de verschillende denkbeelden van zijnen Ambtgenoot, den Hoogleer-

aar THUESSINK, en doet dit met eene beſcheidenheid, die hem tot eer verſtrekt. Wanneêr wij dezelve na deze laatſte verklaring vergelijken, dan zullen wij zien, dat het welligt niet onmogelijk zijn zoude, beide partijen in overeenſtemming te brengen. Hierover althans zal ieder opregt vriend van verdraagzaamheid zich verblijden, dat een twist, die vóór eenige jaren met de meeste hatelijkheid tuſſchen Geleerden gevoerd zou zijn, thans alzóo behandeld wordt, als het den regtſchapen beoefenaar der wetenſchappen, die nimmer ophoudt mensch en Christen te zijn, betaamt.

Historia Epidemiae malignae etc. D. i. *Geſchiedenis der kwaadaardige Epidemie, in den jare* 1826 *te Jever waargenomen, door* F. A. L. POPKEN. *Te Groningen, bij* J. Römelingh. *In gr.* 8vo. 78 *Bl. f* 1-4

Dit kleine boeksken bevat eene beſchrijving der Epidemie, zoo als zij zich te *Jever* vertoond heeft, welke met de gelijktijdig te *Groningen* waargenomene Ziekte zoo vele trekken van overeenkomst heeft, dat men beide voor verſchillende varieteiten van dezelfde ſoort houden moet. Nergens echter ſchijnt zich het *nerveus adynamisch* karakter ſterker en duidelijker te hebben uitgedrukt, dan in de Volksziekte te *Jever*, en nergens ook was de opwekkende geneeswijze van meer onbepaalde toepaſſing. De Kinabereidingen en de *Radix Serpentariae Virginianae* waren het plechtanker, en de gelukkige redding van de meest hopelooze lijders pleit genoegzaam voor de gelukkige keuze.

Na eene algemeene beſchrijving der Ziekte, beſchrijft de Heer POPKEN derzelver verſchillende vormen en de naar dit verſchil gewijzigde genezing; terwijl, even als de aard der koorts, zoo ook de algemeene *indicatie* overal dezelfde bleef. Men kan het zien, dat deze beſchrijving uit de ondervinding geput, dat deze waarnemingen aan het ziekbed gemaakt zijn; en, hoewel de Latiniteit

minder zuiver is, zoo is de ſtijl echter doorgaans duidelijk en klaar. Daarbij treft men er eene, in geneeskundige ſchriften bovenal prijzenswaardige, beknoptheid in aan. Bijzonder ſchijnt de Schrijver met de zoo oorſpronkelijke praktiſche ſchriften van JOH. PET. FRANK vertrouwelijk bekend te zijn, waarvan hij, die dezelve gelezen heeft, vele ſporen ontdekken zal.

Recenſent aarzelt derhalve niet, dit werkje van den bekwamen *Leverſchen* Geneesheer zijnen vaderlandſchen kunstgenooten ruimſchoots aan te bevelen. Mogt het ook onder ons vele lezers, en de manier van beſchrijven vele navolgers vinden!

Berigten wegens de Epidemiſche Ziekten, welke in den Zomer en Herfst des jaars 1826 *in Holland en Oostvriesland geheerscht hebben, door Dr.* J. C. G. FRICKE, *Lid van den Gezondheidsraad enz. te Hamburg; benevens Aanmerkingen over de Endemie (?) in het Ampt Ritzebüttel, gedurende den Zomer en Herfst van* 1826, *door Dr.* N. L. HACHMANN, *praktiſcherend Geneesheer te Hamburg, enz. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amſterdam, bij* R. J. Berntrop. 1827. *In gr.* 8*vo.* 101 *Bl. f* 1-:

Men vindt hier eene vergelijking van de *Groningſche* en *Noordhollandſche* koortſen met die, welke ter zelfder tijd in *Oostvriesland* geheerscht hebben, welke in de hoofdzaak overeenkwamen. Vooral ſcheen de lever en galafſcheiding in de laatſten te zijn aangedaan. Alhoewel te *Embden* de ziekte tamelijk verbreid was, was echter de ſterfte gering. Betreffende de mindere kwaadaardigheid der Ziekte in *Oostvriesland* dan in *Groningen*, welke de eerstgenoemde Schrijver opmerkt, ſchijnt men vooral op de meerdere complicatiën der laatſten te moeten letten, welke in *Jever* althans minder plaats hadden. Voor het overige kwamen de verſchijnſelen overeen, ook de be-

handeling, hoewel in *Oostvriesland* de *Emetica* beter schijnen verdragen te zijn. Daar, even als in *Groningen* en *Noordholland*, werden de eigendommelijke ontaardingen van de milt meest algemeen na den dood opgemerkt, en men hield er de Ziekte voor niet besmettelijk.

Grooter was het onderscheid der Endemie, liever Epidemie, in het Ambt *Ritzebüttel*, welke eene gastrisch-veneuse koorts, met inflammatoire toevallen of plaatselijke bloedophoopingen, genoemd wordt, en hier meer goedaardig dan elders schijnt geweest te zijn, en van eene meer ontstekingachtige natuur. Immers de behandeling was eenvoudig, over het algemeen ontstekingwerend, of althans, waar zulks niet meer kon plaats hebben, meer tempererend dan prikkelend (bl. 93). Zelfs werden bloedontlastingen zeer goed verdragen, niet slechts plaatselijke, maar ook algemeene. In den herfst vertoonden zich meer *intermittentes* van eenen ongeregelden *typus*, die bij velen van zelve eindigden. Bij sommigen waren oplosende en afvoerende middelen genoegzaam, om deze koortsen weg te nemen. Echter moest altijd de Kina gegeven worden, ter voorkoming van *recidiven*. Tegen de overblijvende waterzucht bewees de Koortsbast insgelijks de beste dienſten. Ten slotte zegt de geleerde Schrijver, dat, al beschouwt men ook de overstroomingen van het jaar 1826 als voorbereidende oorzaak der Ziekte, deze echter, zonder de groote en aanhoudende hitte van den zomer van dat jaar, zulk eene Epidemie niet zou hebben voortgebragt; aan welk gevoelen Recensent gaarne zijn zegel hecht.

Het Leven van NAPOLEON BUONAPARTE, *Keizer der Franschen, met eene voorafgaande Beschouwing der Fransche Omwenteling, door Sir* WALTER SCOTT. *IIde Deel. Uit het Engelsch vertaald door* J. G. SWAVING. *Te Dordrecht, bij* Blusse en van Braam. 1827. *In gr.* 8*vo.* 472 *Bl. f* 2.-20.

Met dit Deel eindigt de voorafgaande beschouwing der

Franſche Omwenteling tot aan den val van het Schrikbewind, die men in zekeren zin als een afzonderlijk werk kan beſchouwen. Zagen wij in het eerſte Deel de betere dagen der *Franſche* Omwenteling, wij ontmoeten in dit bijkans niet dan dweepers of gedrogten, moordenaars, (onder den naam van vrijheid) eerst van de bevoorregte ſtanden, en daarna van hunnen Koning, om zich eindelijk onderling te verſcheuren. Immers de verſchrikkelijke dagen van *Frankrijk*, ſedert den 10 Augustus 1792 tot op den 27 Julij 1794, of veeleer tot den 20 Mei 1795, worden hier in een tafereel voorgeſteld, hetwelk bijna niets dan de zegepraal der ondeugd vertoont. Naarmate eene partij geweldiger en doodelijker is voor de *ware* vrijheid, dat is voor veiligheid en onbelemmerd bezit van perſonen en eigendommen, naar die mate is zij voorſpoediger en verdringt de andere meer gematigde. Gelijk dus, na den 14 Julij 1789, de 5 en 6 October het alvermogen éénér Kamer met een ſchaduwbeeld van Koning beſlist hadden, zoo werpt de 10 Augustus ook dat zwakke beletſel omverre, doet de Republiek ontſtaan, die door de Septembermoorden als 't ware voorbereid wordt, laat den Koning ter dood brengen, en ſticht de Revolutionaire Regtbank. Maar nog is de magt in handen van zulken, die wel een Gemeenebest op afgetrokkene beſpiegelingen gebouwd, maar geenszins een Schrikbewind willen. Dit laatſte wordt eindelijk op 31 Mei 1793 gevestigd door de mannen des bloeds, die nu *Frankrijk* tot een groot moordhol maken, „ waar niemand (gelijk de „ Schrijver op bl. 372 zegt) zijnen hoed als zijn eigen„ dom kon beſchouwen, of tien minuten inſtaan voor „ de veiligheid van het hoofd, dat dien droeg." Aldus verdringen *Moderate Liberalen* de Koningsgezinden, *Conſtitutionélen van* 1791 de *Moderaten*, *Girondisten* de *Conſtitutionélen*, en *Jakobijnen* de *Girondisten*. Maar nu heeft de vloed der Omwenteling, of liever der bloedſtorting, zijn hoogſte peil bereikt; verder te gaan, is niet mogelijk, daar (behalve de ſchier ontelbare moorden in de Provinciën) te *Parijs* dagelijks geregeld van 50 tot 60

perſonen op het *Revolutieplein* aan den *Moloch* der Omwenteling worden geofferd, en dit getal eindelijk tot 80 opklimt; de ebbe begint met den val van ROBESPIERRE, en gaat nu (gelijk wij in de verdere Deelen zullen moeten zien) terug tot op een ander uiterſte, het *militaire Despotismus* van eenen bekwamen Gelukzoeker, door wiens overdrijving eindelijk het evenwigt, door de vereeniging (althans in *Theorie*) der Koninklijke magt met eene geregelde vrijheid, herſteld wordt.

De Schrijver gaat in het ſchetſen dezer groote gebeurtenisſen op dezelfde wijze voort, als wij in het vorige Deel hebben gezien. Doch indien men hem *toen* eenigermate zijne vooringenomenheid tegen de zaak der *Franſche* Omwenteling ten kwade kon duiden, zoo kan dit in het hier behandelde gedeelte ongetwijfeld niemand. Of wie zou zich thans, na het verdwijnen van den roes, die toen zoo vele hoofden bedwelmde, nog tot verdediger van den 10 Augustus, van den 2 September, van den 31 Mei willen opwerpen? Maar aan den anderen kant is het toch ook eene waarheid, dat de Uitgewekenen, door hunnen gewagenden inval in hun Vaderland, ja zelfs door hun onverſtandig en lafhartig verlaten van dat Vaderland en van hunnen Koning, onbegrijpelijk veel nadeel berokkend, en de rustverſtoorders, die zich onder het mom der vrijheid verſcholen, in de hand gewerkt hebben. Dit doet de Schrijver wel eens niet genoeg uitkomen, en wij kunnen tegen zijnen herhaalden lof dier Uitgewekenen (b. v. bl. 88—93 en 327) het onverdachte verhaal van eenen *Duitſcher* overſtellen, MEIER, een' tijdgenoot, die, in zijne Geſchiedenis van den Oorlog der Omwenteling, de *mannen van Coblenz* in het geheel niet als *eene klaſſe van edelmoedigd en met verhevene gevoelens doordrongene menſchen* voorſtelt. Maar deze vooringenomenheid met *Cavaliers* moeten wij onzen *romantiſchen* Schrijver nu éens voor altijd vergeven; en, het is waar, met de *Jakobijnen* vergeleken, waren zij Heiligen.

De vooringenomenheid van onzen Schrijver tegen de uitwerkſelen der Omwenteling gaat zelfs zoo verre, dat

bij den eerſten, natuurlijkſten en heiligſten moederpligt, het zogen harer eigene kinderen, daarom beſpot, omdat het met de Omwenteling, en vooral tijdens de Republiek, in gebruik kwam. Hij vindt dit *moeijelijk te volbrengen in de hedendaagſche wijze van leven*, en noemt de dus met het natuurlijkſte levensvocht gedrenkte kinderen *kleine en ongelukkige ſlagtoffers van Republikeinſche gemaaktheid* (bl. 130). Zoo iets hadden wij van den echt natuurlijken ſchilder van zoo menig roerend tooneel niet gewacht! — Ook komt ons de uitſpraak van *onbeſloten* (beſluiteloos) en *onkundig*, ten aanzien van BRUNSWIJK gebezigd, een weinig ſterk voor: beſluiteloos mogt de Hertog ſomtijds zijn; als onkundig Veldheer heeft hij zich zoo min in zijne jeugd, in den Zevenjarigen Oorlog, als later getoond, en één ongelukkige veldtogt, *waarin hij de bevelen des Konings van Pruiſen*, die zelf bij het leger was, *moest opvolgen*, is nog geen bewijs, „dat het *Pruiſiſche* leger onder zijne aanvoering geleek naar het zwaard van SCANDERBEG in de hand van een kind."

Doch, wanneer men deze en enkele dergelijke aanmerkingen uitzondert, hebben wij in dit boek (althans in de twee Deelen der Inleiding) niet die ſtuitende partijdigheid gevonden, die en de *Franſchen* en ook ſommige *Engelſchen* daarin opmerken. Was hij in het vorige Deel den *Conſtitutionélen* van 1791 niet zeer genegen, de vergelijking met de mannen des bloeds doet *hier* de ſchaal ongemeen te hunnen voordeele overhellen. Hoezeer onze Schrijver ook ingenomen zij met de *Vendeërs*, hij kon niet wenſchen, dat het onbepaalde gezag des Konings door hen herſteld was geworden. Men herkent overal wel den *Britſchen Tory*, maar toch den *Brit*, bij wien de zucht voor eenen gematigden en vertegenwoordigenden Regeringsvorm in het bloed zit, en dien hij ook aan andere landen toewenscht. Doch wien zou de beſchrijving van zulke gruwelen, als SCOTT hier te boeken had, niet een weinig naar de andere zijde doen overhellen, waar, *toen* althans, nog meer menſchelijkheid en regtvaardigheid heerſchte?

De beſchrijving der ſtaatsgevallen, waarin vooral die der laatſte tijden van het Schrikbewind met groote uitvoerigheid worden behandeld, beſlaat in dit Deel veel meer plaats dan de oorlogsgebeurtenisſen, die zoo oppervlakkig en gebrekkig worden vermeld, dat de geheele veldtogt van 1794—1795, welke de inneming van *België* en *Holland* ten gevolge had, in zes regels wordt afgedaan. (Noch hier, noch bij den veldtogt van 1793, bl. 256, worden de *Hollandſche* troepen zelfs met één woord genoemd, even alsof de dappere Prins FREDERIK niet voor de algemeene zaak had gebloed, terwijl de Hertog VAN YORK achter de wijnflesch zat.) De geheele, zoo hoogstbelangrijke en beſliſſende veldtogt in *Spanje*, *Italië*, *Duitschland* en de *Nederlanden*, beſlaat twee bladzijden, doch wordt door eenige goede aanmerkingen nopens de *revolutionaire* wijze van oorlogvoeren gevolgd, en hulde gedaan aan de verdienſten van CARNOT in dat vak. — Bij gelegenheid van den aanval op de *Vereenigde Nederlanden*, in 1793, wordt ſlechts *Geertruidenberg* genoemd als door de *Franſchen* ingenomen, en niet geſproken van het veel ſterkere *Breda* of de *Klundert*. Wij hebben nog enkele andere misſlagen tegen de Geſchiedenis opgeteekend, zoo als: dat de eerſte veldſlag in 1793, die den ſtaat van zaken heeft veranderd, bij *Aken* zou geleverd zijn; lees daarvoor bij *Aldenhoven*; — dat Lord GOWER, de *Engelſche* Gezant, eerst na den *dood* des Konings zou teruggeroepen zijn; dit moet zijn, na deszelfs *ſchorſing* in zijne waardigheid op den 10 Augustus. (Van de daarop volgende onderhandelingen tusſchen VAN DE SPIEGEL en Lord AUCKLAND met eenen *Franſchen* zendeling, vertrouwde van DUMOURIEZ, en de vernietiging derzelven door de *Jakobijnen*, wordt niet geſproken). Op bl. 418 vinden wij een' geduchten *Anachronismus*. „Wat had men (zegt de Schrijver, van de tijden even na ROBESPIERRE'S val „ſprekende) te verwachten van TALLIEN, wiens armen nog geheel met het bloed bezoedeld waren der „ongelukkige uitgewekenen, welke hij te *Quiberon* had

„ gevangen genomen?" En dit komt in hetzelfde verband voor als de moorden te *Lyon* en *Marſeille* in 1793. Maar de landing te *Quiberon* had plaats in den zomer van 1795, lang na de gebeurtenisſen, waarover hier wordt gehandeld. De Schrijver had vroeger dit voorval bij den opſtand der *Vendée* vermeld, en is daardoor misſchien tot deze vergisſing gekomen. — Over 't algemeen vinden wij dezelfde levendige voordragt, dezelfde dichterlijke beelden en toeſpelingen, die ons in het vorige Deel zoo behaagden, ook hier weder, en het boek laat zich daardoor zeer aangenaam lezen. De vergelijking tusſchen KAREL I van *Engeland* en LODEWIJK XVI van *Frankrijk*, die tusſchen DANTON, ROBESPIERRE en MARAT zijn zeer ſchoon.

Doch wij moeten den Vertaler verzoeken, zich niet zoo te haasten. Immers de veelvuldige fouten, waarop wij hier ſtieten, kunnen wij bij SWAVING niet zoo zeer aan onkunde, maar moeten dezelve meer aan ſlordigheid en overhaasting toekennen. Wij zullen uit de menigte ſlechts eenige opnoemen. De *fédérés* zijn geene *bondgenooten*, maar veeleer *zamengezworenen*, of des noods *verbondenen*; door *Bondgenooten* verſtaat men de *Geallieerden*, waartegen deze benden juist ſtreden. *Zij hadden eene Conſtitutie geſchept*, voor *geſchapen*. De Koning wordt hier een *zinnebeeld* genoemd, hetwelk geheel niet te pas komt; het zal waarſchijnlijk *ſchaduwbeeld* moeten zijn. *De Koning mogt zijn pennemes, de Koningin en de Prinſeſſen hare* OPPASTERS, *en ſcharen niet behouden.* Men gevoelt, dat hier een ander woord moet geſtaan hebben, daar van *oppasters* de ſpraak niet zijn kan. „ Het graauw zag menſchen naar „ de guillotine ſlepen, en *hetzelve* deed *deszelfs* vreug„ dekreet hooren, gedurende de ſtrafoefening van deze „ perſonen, welke *hetzelve* aanzag als *deszelfs ingekan„ kerdſte* vijanden." Welk een ſtijl! — Voor *ſekte* wordt niet ééns, maar meermalen, *ſekſe* (!) gebezigd, en is dus geene drukfout. Het gezegde van DANTON in de ure des doods tot den Dichter FABRE D'EGLANTINE: „ houd moed, mijn vriend! wij gaan allen uw beroep

„ aanvaarden; *wij gaan verzen maken*," beteekent niets. Men moest zulks in het *Fransch* gelaten hebben. De dubbelzinnigheid: *nous allons faire des vers*, (*wij gaan wormen maken* of *voortbrengen*) is afgrijselijk, en kenschetsend voor die God en onsterfelijkheid verzakende monsters. Op bl. 426 en 427 wordt dezelfde persoon LECONTRE en LE COINTRE genoemd. Op bl. 432 en 433 zijn twee volstrekt onverstaanbare volzinnen, waarmede wij den lezer niet zullen vermoeijen. *Den opstand aangestoken*, voor *aangestookt*; *vervangden*, voor *vervingen*. Bl. 443. *Zij hebben, niettegenstaande* enz. Dit geeft slot noch zin; het zal *desniettegenstaande* moeten zijn. Bl. 447. *de regter oever van den Rhijn*, door *Pruisen* aan *Frankrijk* (doch slechts *bij voorraad* en tot den Rijksvrede) afgestaan, zal wel de *linker* moeten zijn. Bl. 455. *De Britsche en Amerikaansche kampvechters rondom de ronde tafel van Arthur. Amerikaansche!!!* lees *Armorische*. Bl. 465. LODEWIJK XVI, lees LODEWIJK XIV. Op bl. 471 is *zij* te veel.

Het Leven van den Held zelven, 't welk in de volgende Deelen moet behandeld worden, zal ons nog ruime stof tot meer dan één verslag geven, waarbij wij ons echter meer, dan bij deze uitvoerige *Inleiding*, zullen dienen te bekorten.

De Aarde en hare Bewoners, door E. A. W. VON ZIMMERMANN. *Met Platen. XVIIIde en XIXde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr.* 8*vo. Te zamen XVI*, 734 *bl. f* 7-50.

Met deze twee Deelen wordt, volgens het *naberigt*, dit aangename en nuttige werk in onze taal gesloten. Zelfs zijn deze Deelen niet eens geheel van ZIMMERMANN: al hetgeen op de beschrijving van *Batavia* volgt, is het werk van RÜHS en LICHTENSTEIN; en daar dezen hunnen arbeid hiermede gestaakt hebben, zoo hebben wij *vooreerst* ook geen vervolg in 't *Nederduitsch* te wachten. *Voorgerst*: want de Uitgever behoudt het regt aan zich, om met den tijd mis-

schien een vervolg aan zijne landgenooten te leveren.

De twee voor ons liggende Deelen behelzen de beschrijving van een land, dat ons van nabij raakt, den *Indischen Archipel*, waarvan het grootste en schoonste gedeelte onder de heerschappij of althans den invloed der *Nederlanders* staat of gestaan heeft. Het eene Deel loopt (na een kort overzigt der *Mal-diven* en *Lakc-diven*) over de drie *groote Sunda*-eilanden, *Sumatra*, *Java* en *Borneo*; het andere over de *Celebes*, de *kleine Sunda*-eilanden, hetgeen men in den ruimsten zin de *Molukken* noemt, *Magindanão*, de *Soulou*-eilanden en de *Philippijnen*.

Zoo ergens, vloeijen de bronnen hier rijkelijk, althans over *Java*. Niet alleen het oude, maar toch onschatbare werk van VALENTIJN, maar ook de latere van STAVORINUS, RAFFLES, CRAWFURD, de Werken van het *Bataviasche* Genootschap, de vele geschriften vóór en tegen den vrijen handel, de uitvoerige *deductie* van DAENDELS en zijne tegenschriften, en nog meer andere gelijksoortige grootere en kleinere beschreiden, kunnen ons, wanneer men alles naauwkeurig tegen elkander wikt en onderling vergelijkt, een zeer goed denkbeeld geven van de hoofdbezitting der *Nederlanders* in *Azië*. Doch van *Duitschers*, die zelden of nooit onze taal verstaan, was deze moeite niet te verwachten. Over 't algemeen heerscht dan ook hier, gelijk in zoo vele geschriften der buitenlanders, een toon van bitterheid en verachting tegen onzen landaard, dien wij gehoopt hadden, dat de kundige Vertaler, zoo niet verzacht, althans door bijgevoegde noten ontzenuwd zou hebben. Hij heeft echter gemeend, zich getrouwelijk aan zijnen tekst te moeten houden. Dit is waarlijk jammer; want, schoon er veel goeds in deze beide Deelen is, bij de voorhandene bouwstoffen konden nog vele aangename en gewigtige bijzonderheden, die onzen landaard tot eer strekken, gevoegd zijn. Waarom, b. v., in plaats van dat gedurig uitvaren tegen het oude stelsel der *Nederlandsche Oostindische* Maatschappij, die in haren tijd waarlijk niet slechter was dan andere *Europesche* bevoorregte Gezelschappen, niet de heldendaden van KOEN en VAN DEN BROEKE verhaald? DAENDELS alleen, wiens wreede en moorddadige maatregelen ons misschien voor lang van de liefde der ingezetenen hebben verstoken, wordt van alle de *Nederlandsche* bestuurders geprezen, (XVIIIde D. bl. 153, 292) en nergens wordt er vermeld, dat men zich, van 1795 tot 1808, afgesneden van het

Moederland, bijna geblokkeerd door den vijand, niet alleen volledig heeft ſtaande gehouden, maar ook *geene ſchulden gemaakt*, en, zonder middelen van geweld, *de ruſt bij den Inlander volkomen bewaard heeft*. (Zie het *Advis* van den Heer VAN ALPHEN over de 20 Millioenen voor de *Oost*.) Omtrent de zonderlinge *volkaniſche* werkingen op *Java*, en de door RAFFLES ontdekte, allermerkwaardigſte oudheden, komt ook weinig voor. Nogtans beſlaat *Java* alleen van het XVIIIde Deel niet minder dan 158 bladzijden. Maar *Java* is ook niet alleen het vruchtbaarſte, maar verreweg het meest bekende der groote eilanden van dezen *Archipel*. *Sumatra* heeft wel eenen MARSDEN gehad, maar die niet in ſtaat was, alléén alle de vele merkwaardigheden van dit goud-, peper- en kamferland op te teekenen, waar de berg *Ophir* zich, vlak onder de linie, tot boven de wolken verheft; terwijl in de vlakte van *Menang-Kaboe* de oorſpronkelijke zetel is van dat groote Volk, hetwelk, onder den naam van *Maleijers*, zich over zoo vele eilanden van dezen *Archipel* heeft verſpreid. Elders op dit eiland wonen de *Battas*, een niet onbeſchaafd Volk, hetwelk echter menſchenvleesch eet. Zou de volgende afgrijſelijke gewoonte waar zijn? (XVIIIde D. bl. 110.) „ Den misdadiger wordt een doek om het hoofd gedaan, en zoo „ wordt hij aan een' paal vastgebonden. Naast hem plaatst „ men een' ſchotel met citroenen en zout. Het verzamelde „ volk werpt, van op zekeren afſtand, zijne lanſen op hem. „ Zoodra hij hierdoor doodelijk gewond is, valt een ieder op „ hem aan, ſnijdt hem, met meſſen, ſtukken vleesch uit het „ lijf, doopt deze in den ſchotel met zout en citroenſap, „ braadt ze ſchielijk over een daartoe aangelegd vuur, en „ verſlindt ze met eene affchuwelijke gulzigheid. Vaak eten „ zij, op deze wijze, het geheele ligchaam; ja hunne woede „ gaat ſomwijlen zoo verre, dat zij, den wilden dieren gelijk, den ongelukkigen met de tanden zelve het vleesch afſcheuren." Staan deze ongelukkigen niet een' trap lager op de ladder der wezens, dan hunne landslieden, de *Orang-Outangs*, die ten minſte geen' broederaap verſlinden? — *Sumatra* ſtaat thans geheel onder onzen invloed, nadat *Bencoelen* en *Fort Marlborough*, bij de overeenkomst van 1824, tegen *Malacca* en alle kantoren op het vasteland van *Indië* zijn afgeſtaan. — Het vóór en tegen der berigten omtrent den *Upas*- of gifboom wordt nagegaan, en de ſlotſom is, dat de verhalen wegens zijne doodelijke krachten zeer overdreven zijn.

Mogten wij eerlang over dit en zoo vele andere gewigtige punten van *Java's* Natuurlijke Geſchiedenis en die der *Molukken* door REINWARDT's lang verwachte Reis de gewenschte ophelderingen bekomen!

Borneo, zoo groot als *Duitschland*, is nog zeer weinig bekend. Het ware te wenſchen, dat de Heer Commisſaris TOBIAS, die daar wegens *Nederland* belangrijke werkzaamheden heeft verrigt, zijne opmerkingen aan het algemeen mededeelde. Het is bekend, dat de betrekkingen met *Banjermaſſing*, hetwelk, als onvoordeelig, door DAENDELS verlaten was, weder zijn aangeknoopt, en aldaar op nieuw eene Faktorij is aangelegd. Oppervlakkig beſchouwd, zou men zeggen, dat de handel met het in kamfer, peper, ſcheepstimmerhout, goud en diamanten zoo rijke *Borneo* ongemeen voordeelig moest wezen, indien dezelve behoorlijk beſtuurd wierd.

Het XIXde Deel begint met *Celebes*, het Vaderland der krijgshaftige *Macaſſaren* en *Buginezen*. Wij hebben daarin eenen misſlag ontdekt. Op alle ons bekende kaarten ligt de ſtad *Macaſſar* met het Fort *Rotterdam* niet op de *Oostzijde*, gelijk hier bl. 19 gezegd wordt, maar op de *West-* of liever *Zuidwestkust* van *Celebes*. — Vervolgens worden de kleinere eilanden van dezen *Archipel* in verſcheidene groepen beſchreven; zoo als, 1) de kleine *Sunda*-eilanden; het nog alleen de *Hindoe*-Godsdienst aanklevende *Bali*, *Lambok*, *Sumbawa* met deszelfs grooten vuurberg, waarvan de uitbarſting nog in 1815 zoo veel verwoesting aanregtte; *Flores* of *Ende*, *Solor*, *Sandelhout-eiland*, *Leti* en *Moa*, (het tooneel der zonderlinge lotgevallen van den *Duitſcher* BARCHEWITZ, die hier vermeld worden) *Groot-Timor*, enz. Op ſommige dezer landen ſchijnt de verfoeijelijke gewoonte van menſchenvleesch te eten ten aanzien der verſlagene vijanden te heerſchen, (?) en zij brengen ſomtijds jonge meisjes ten offer aan de krokodillen, die zij voor leden van hun geſlacht houden. 2) De *Banda*-eilanden; als *Banda* of *Lanthoir*, *Naira*, *Gounong Api* of de *vuurberg*, wiens uitbarſtingen, zoo als gewoonlijk, aanduiden, dat het eiland ook aan aardbevingen onderhevig is; *Poulo Ai* en *Poulo Rhun*. Deze eilanden, klein en op algemeene kaarten genoegzaam niet zigtbaar, zijn door onze voorvaders het uitſluitend verblijf der muskaatnoot geworden, die echter thans door *Engelſchen* en *Franſchen* ook naar elders verplant is. De oorſpronkelijke bewoners zijn

bijna uitgeroeid. 3) De *Zuidoostelijke eilanden* (*klein* en *groot Hey*, *Arou* en *Timorlaut*). 4) De groep van *Amboina*, waar alleen de kruidnagelboom op het eiland van dien naam gevonden wordt, zijnde overal elders door de *Hollanders* uitgeroeid. Op *Amboina* zijn 400 tuinen daarvan, en in elk 125, te zamen 50,000, niet, zoo als er door eene drukfout staat, 500,000 boomen. (bl. 141.) Hoe echter, ook bij de rekening van 50,000 boomen, het getal van 650,000 pond jaarlijks uitkomt, wanneer ieder boom twee pond in 't jaar geeft, begrijpen wij niet, tenzij de *Tatanamangs*, of bij de geboorte van een kind geplante boomen, ongemeen talrijk zijn, of men moet de opbrengst der kleine omliggende eilanden mederekenen, (immers de Generaal VAN DEN BOSCH zegt, dat het kleine *Saparoea* zoo veel kruidnagelen voortbrengt, als de andere *Amboinsche* eilanden te zamen) terwijl de eerste opgave alleen op *Amboina* ziet. Voorts behooren nog tot deze groep het groote *Ceram*, waar de kruidnagels met geweld uitgeroeid zijn, doch waar veel sluikhandel gedreven wordt, en welks inwoners den naam hebben van belagchelijke domheid; *Bouro* en *Amblam*. De Natuurlijke Historie is zeer uitvoerig door VALENTIJN, doch meer wetenschappelijk door RUMPHIUS beschreven. Hier beginnen reeds de *Australische* buideldieren (de *kouskous*). 5) De eigenlijk gezegde *Molukken*, *Gilloef Dsjilolo*, even zoo zonderling door de zee uitgehakt en gegroefd als *Celebes*, doch kleiner, en de veel minder uitgebreide eilanden *Ternate*, wier Koning oudtijds zeer magtig was en zelfs op *Celebes* gebied voerde, *Tidor*, *Morti*, *Makssjan* en *Batssjan*. 6) De *Noordelijke eilanden*, *Sangir*, *Sjauw*, beide met vuurbergen, *Tagulanda* en *Xulla*. 7) De *Soulou*-eilanden, tusschen *Borneo* en *Magindanão*. Merkwaardig zijn hier, even als op *Ternate*, zekere volksvertegenwoordigers, of liever *Gemeensmannen*, (vier op *Ternate* en twee op *Soulou*, die zorg moeten dragen, *dat de uitvoerende magt het volk niet onderdrukt*, en wier persoon op *Soeloe* onschendbaar is, terwijl zij ook het *veto* op de besluiten des Sultans hebben.) Ook beperken verscheidene Rijksgrooten de magt des Konings aanmerkelijk. Voorts is, volgens DALRYMPLE, op het zedelijk karakter der *Soulouërs* niet veel te roemen. Nogtans moet men zich hier wachten van een overhaast oordeel, daar de *Javanen*, blijkbaar over 't algemeen geen kwade volksstam, door sommigen onzer vroegere Reizigers ook met de zwartste kleuren geteekend zijn.

8) *Cajajan*, *Palawang* of *Paragoa*, (het laatste aan die van *Soulou* onderworpen) tusschen *Borneo* en de *Philippijnen*. 9) *Magindanão* of *Mindanão*, ten Zuiden der *Philippijnen*, gedeeltelijk aan een *Mohammedaanschen* Sultan, gedeeltelijk aan de *Spanjaarden* onderworpen, en zeer aan aardbevingen en de werking van vuurbergen blootgesteld, en vele rivieren, meren en grotten bevattende. De vrouwen hebben hier tamelijke vrijheid. 10) De *Philippijnen*, waarvan *Luçon* of *Manilla* het hoofdeiland is, en grootendeels aan *Spanje* behoort. De Schrijver geeft hier, tegen zijne gewoonte, een kort verslag der door hem gebruikte bronnen, onder welke het ons verwondert, CHAMISSO, den geleerden reisgenoot van den reiziger rondom de wereld, KOTZEBUE, niet te ontmoeten, die toch over de *Philippijnen*, en bepaaldelijk over de taal der inlanders, belangrijke opmerkingen heeft gedaan. De ongemeene vruchtbaarheid en rijkdom aan schier alle noodige en nuttige voortbrengselen, maar ook verwoestingen door de vuurbergen, die met de uitbarsting eindigen, en de nog erger verwoestingen van het *Spaansche* Regeringsstelsel en der monniken, die aan de levensdeelen knagen, alle ontluiking en opkomst beletten, en de rust des grafs doen ontstaan, worden hier naar waarheid geschilderd. — Het is zonderling, dat men bij deze afgelegene eilanders (bij de Heidensche inlanders) eene gewoonte vindt, waarvan HERODOTUS gewaagt, als in zijnen tijd in het Westelijk *Azië* in gebruik, dat men zich, namelijk, in den arm wondt, en het bloed opdrinkt, ter bevestiging van een gesloten verbond. Ten Zuiden van *Manilla* liggen de *Bisajische*, en ten Noorden de *Babujanische* eilanden, en nog noordelijker de *Baschi*-eilanden. De inboorlingen, vooral op *Manilla*, (de *Tagalen*) hebben vele oorspronkelijke en merkwaardige trekken. De leefwijs te *Manilla*, waar men 1500 koetsen telt, is vervelend, daar alle wrijving en onderlinge gemeenschap, het gevolg der vrijheid, hier niet bestaat. Voorheen mogt men zelfs geene gemeenschap houden met *Spanje*, maar slechts met *Mexico* door één galjoot, hetwelk altijd éénen weg ging, waarop het nooit één rustpunt aantrof!

Tot hiertoe had de Schrijver elk dezer groepen afzonderlijk, met derzelver *voortbrengselen* en *inwoners*, geschetst; thans gaat hij tot belangrijke *algemeene aanmerkingen* nopens den geheelen *Archipel* over, derzelver vulkanieke grondstoffen, de zeerooverij in die wateren, de levensmiddelen, en de volksstammen. Behalve de vreemde volkplanters, (*Hindoes*,

Arabieren, *Chinezen*, *Maleijers* en *Europeanen*) telt hij slechts *twee oorspronkelijke* volksstammen, namelijk de *Eilandnegers*, *Papuas* of *Aitas*, en de *Haraforas* of *Alfurezen*, tot welke laatsten hij de meerderheid der bevolking schijnt te betrekken. Dit gevoelen, nogtans, kan men alleen aannemen, wanneer men den *grooten regerenden stam*, die algemeen de *Mohammedaansche* Godsdienst heeft aangenomen, niet mederekent; doch ook dezen houdt onze Schrijver voor eenen tak der *Alfurezen*, die slechts van leefwijs veranderd is. Hij erkent echter zelf de verklaarde vijandschap tusschen de *Alfurezen* en die kustbewoners. VAN DEN BOSCH, (*Nederlandsche Bezittingen*, bl. 97) MALTE BRUN, (*Précis de la Géographie universelle*, T. IV, L. 74) bij VAN DEN BOSCH bl. 131 en verv., en CHAMISSO (KOTZEBUE's *Ontdekkingsreis*, IIIde D. bl. 79, *Ned.* Vert.) onderscheiden stellig de *Alfurezen* van den grooten gelen stam, waartoe deze Schrijvers niet aarzelen de *Maleijers* te betrekken, die onze Auteur als *vreemdelingen*, als *kolonisten* rekent, schoon uiterlijke vorming en vele wortelen der taal overeenkomen, en alles ons op eenen volksstam wijst, die van *Madagascar* in het Westen, over de groote Zuidzee heen, tot op het *Paasch*-eiland in het Oosten verspreid is. De *Alfurezen* daarentegen, hoezeer ook verschillende van de *Papuas*, behooren echter, volgens LEYDEN, (*Asiatic Researches*, V. V, p. 217) tot de wildste en oudste bewoners, en zijn een eigenaardig menschenras met lang haar, dikwijls van helderder kleur dan de *Maleijers*. MALTE BRUN gaat nog verder, en rekent de *Haraforas* of *Alfurezen* tot de *Eilandnegers*, met uitzondering der *Alfurezen* van *Bouro*, die meer tot het olijfkleurige of gele ras behooren. (Het kan ons geene verwondering baren, dat minkundige Reizigers de onderscheidene stammen dezer Wilden verward hebben.) Wij nemen dus ook wel slechts *twee* hoofdstammen aan, doch onderscheiden die liefst aldus: de *gele* of *bruingele* stam van het *Maleische* ras, rijzig, met lang haar, doorgaans op de kusten, en in de westelijke eilanden ook binnenslands; en de *roetkleurig zwarte* stam van het *thiopische* ras, dwergachtig, met wollig haar, op de oostelijke eilanden in de binnenlanden, gedurig talrijker, hoe verder men oostwaarts komt, tot dat zij in *Nieuw-Guinea* de geheele bevolking uitmaken: zij zijn geheel onbeschaafd; de gele stam geniet eene halve beschaving. Het schijnt, dat onze Schrijver zich ook vergist, (XVIIIde D. bl. 98) wanneer hij de

Maleijers uit eenige eilanden en van het nabijgelegen vasteland op *Sumatra* doet *aankomen*. Het is bewezen, en wordt onder anderen in eene Verhandeling van den geleerden ANGELBEEK, in het laatstuitgekomen XIde Deel der Werken van het *Bataviaſche* Genootſchap, duidelijk uiteengezet, dat de *Maleijers* hunnen oorſprong hebben van het eiland *Sumatra*, en wel uit het Rijk van *Menang-Kaboe*, vanwaar zij in de twaalfde Eeuw naar het eiland *Sincapoura* (*leeuwenſtad*) bij het ſchiereiland van *Malacca*, en in 1250, door eenen *Javaanſchen* Vorst verdreven zijnde, naar het tegenwoordige *Malacca* verhuisden; vandaar weken de *Maleijers* in 1511 voor de *Portugezen* naar *Djohora*, het eiland *Bintan*, en in 1783 voor de *Nederlanders* naar het eiland *Lingan*, thans de hoofdzetel der *Maleijers*, tusſchen *Sumatra* en *Borneo*.

De Vertaling is goed; maar in de eigennamen is de *Hoogduitſche* ſpelling te veel gevolgd: dus leest men overal de *u*, waar de uitſpraak, naar onze ſpelling, *oe* of *ou* is.

Verhalen van een' Reiziger; *door* WASHINGTON IRVING, *Schrijver van de Schetſen en Portretten, enz. Uit het Engelsch, door* STEENBERGEN VAN GOOR. *II Deelen. Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. 1826, 27. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 645 *bl. f* 7-20.

Op den omſlag van een onzer Tijdſchriften berigt de Heer SCHLEIJER, *dat dit werk in* ALLE *recenſerende Tijdſchriften ten hoogſte aangeprezen is, als een zeer onderhoudend, luimig en zedelijk goed werk, hetwelk de aandácht van het lezend publiek overwaardig is.* Het zou dus wel vermetel zijn, en wij zouden onze achting bij dat lezend publiek in de waagſchaal ſtellen, bijaldien wij, reeds zoo achterlijk in de aanmelding, nu ook nog achterlijk wáren in het geven van lof. Wij moeten echter rekenſchap geven van hetgeen wij vonden. Wij namen het werk met gunſtige vooringenomenheid ter hand, daar de naam des ſchrijvers ons gunſtig bekend was; en het aardig voorberigt vermeerderde onze goede verwachting. Ziek geworden op eene reize, vervaardigde de ſchrijver deze verhalen in eene herberg, enkel om den tragen tijd te verkorten. Lezen hielp hiertoe niet; hij wierp ieder boek met misnoegen weg. *In 's hemels naam dan!* zeide hij eindelijk als wanhopig; *kan ik geen boek lezen, dan zal ik ten minſte een boek ſchrijven.* En

deze gelukkige inval verſchafte hem te gelijk bezigheid en onderhoud. In vroeger tijd hield men het ſchrijven van een boek voor eene moeijelijke onderneming; thans is men wijzer; het is tijdverdrijf voor een' ledigganger, die met zijnen tijd geen weg weet; en wij leven in eenen *verhalen ſchrijvenden* en *verhalen lezenden* tijd. Hij vond in zijne portefeuille bouwſtoffen genoeg voor verhalen, en laat zich op de goede en gezonde zedeleer, welke dezelve bevatten, nog al iets voorſtaan. Maar een patiënt, zegt hij, behoorde eigenlijk nooit te weten, dat hij een ſterkwerkend geneesmiddel innam. Hij houdt ook niet van verhalen, waarin de zedeleer geheel naakt en bloot ligt; de zoodanige ſchrikken de lezers af; hij verbergt dezelve veeleer, en wikkelt die in zoetigheden en kruiderijen voor den lezer in, opdat, terwijl hij met open mond naar eene geesten- of liefdesgeſchiedenis hoort, hem eene pil vol gezonde zedeleer door de keel vliege, en hij ten laatſte het bedrog zelfs in het geheel niet bemerke.—Wij vreezen echter, of hij deze zijne poging niet wat te zeer overdreef, en of men zijne pillen niet doorgaans dan ook weêr vliegend zal kwijtraken, zonder dat zij behoorlijke werking konden doen. Hoe dit zij, de zedeleer (voor zoo ver wij die opmerkten) is hier goed, en de voorrede, gelijk wij zeiden, beviel ons.

Nu het werk zelve: het is in *vier* geheel verſchillende afdeelingen verdeeld. Ieder van dezelve maakt, ja, een zeker geheel; maar eigenlijk vindt men een aantal min of meer gelijkſoortige geſchiedenisſen of ſprookjes. De *eerſte* afdeeling, die 150 bladzijden beſlaat, heeft *negen*, of eigenlijk *acht* verhalen; want het eerſte, *de groote Onbekende*, is eigenlijk geen verhaal, maar eene ſoort van inleiding, bij welke de volgende verhalen aan zekeren *zenuwzwakken Heer* (die misſchien, uit eenig vroeger geſchrift van den ſchrijver, den lezer meer bekend zal zijn dan ons) worden toegekend. Bij zekeren *jagtmaaltijd* werd het weder zoo bar, dat er aan geen naar huis gaan te denken was; en nu onderhield zich dan het gezelſchap met het verhalen van *ſpookgeſchiedenisſen*, de eene al ongerijmder dan de andere, en van welke men de oplosſing doorgaans te vergeefs verwacht. De laatſte is de geſchiedenis van den *jongen Italiaan*, voor wiens verbeelding altijd de man ſtond, dien hij, omdat hij hem eer- en trouweloos zijne geliefde ontroofd had, vermoordde; eene geſchiedenis, die de wraak, welke den moordenaar altijd toch op de hielen

volgt, treffend teekent, en die wij onlangs elders, misschien wel in het *Mengelwerk* van een of ander Maandwerk, lazen, alhoewel zij daar, indien wij 't ons wèl herinneren, eenigzins anders eindigt.

De *tweede* afdeeling loopt tot bl. 50 van het tweede Deel, en heeft BUCKTHORNE *en zijne vrienden* ten opschrift. Dezelve behelst het *leven der geleerden*, of liever hunnen letterarbeid en schrale kostwinning. Het *geleerd middagmaal*, ten huize van eenen boekdrukker, waar de schrijvers, naar hunnen meer of min gevestigden roem en de herdrukken hunner werken enz. gerangschikt, aanzaten; terwijl de *Dii minorum gentium*, dat zijn de schrijvers van kleine blaauwboekjes en *pamphlets*, en de leveranciers voor mengelwerk in de dagbladen, maandschriften en almanakken, slechts op de thee mogen verschijnen, is regt aardig. Hierop volgt *de Klub der zonderlingen*, en brengt ons in een gemengd gezelschap, in een' achterafhoek, de plaats der bijeenkomst van vernuften en tooneelspelers van den derden en vierden rang, ook van tooneelrecensenten, die voor de dagbladen schrijven; voorts op een ellendig kamertje of vlieringje van een' dezer Heeren. Een volgend verhaal levert de geschiedenis van dien *armen schrijver*, uit zijnen eigen' mond, die, na vele vruchteloze pogingen om letterroem en voordeelen te behalen, nu een *kruiper*, d. i. een man, die artikels voor de dagbladen, tegen zoo en zoo veel per regel, levert, en overal allerlei soort van rampen en ongeluk opspoort, geworden was, en daarbij nu, zoo tamelijk, het dagelijksch brood vond. *Beroemdheid* is een kort, maar waar woord, dat men wel mag behartigen. *De praktische Filozoof*, en BUCKTHORNE, *of de jongman van groote uitzigten*, (dezelfde persoon) was al jong de school ontloopen; had, vele lotgevallen doorworsteld hebbende, te vergeefs naar letterkundigen of anderen roem gezocht, en vond zich in zijne groote verwachtingen eindelijk geheel teleurgesteld, uit hoofde van een jeugdig gedicht, hetwelk zijn rijke oom maar niet vergeten kon, en om hetwelk hij hem geheel onterfde. Hierop volgen dan *ernstige beschouwingen van een teleurgesteld man*, en *de ongemanierde Squire*, zijnde de man, wien nu gezegde erfenis ten deel was gevallen. *De reizende Tooneeldirecteur*, die zijne geschiedenis aan BUCKTHORNE verhaalt, is de laatste zijner vrienden, die hier optreedt. BUCKTHORNE was intusschen zelf achterhoudend nopens zijne eigene lotgevallen

als geletterde; wij mogten ons echter aan het slot verblijden, dat de *ongemanierde Squire* overleden is, en hem tot erfgenaam heeft benoemd. *Mij dunkt*, schreef hij aan onzen schrijver, *dat gij min of meer met schrijfjeukte behebt zijt; en daär ik van die kwaal, Gode zij dank! thans radikaal genezen ben, moogt gij, zoo de gedenkelijke geschiedenis van mijn leven, welke ik u heb medegedeeld, u eenigzins belangrijk toeschijnt, vrij van dezelve gebruik maken, om haar, op uwe beurt, aan het lustgierig publiek mede te deelen.* Voorts noodigt hij den schrijver op zijn kasteel, om hem dan, onder een goed glas wijn, zijn gansche *Londensche* leven te verhalen. *Ik verzeker u*, zegt hij, *dat het eene kurieuse geschiedenis van schrijvers en recensenten worden zal.* Dan, daar onze schrijver dat kasteel nog niet bezocht heeft, vernemen wij er hier niets van, en moet de nieuwsgierige wel tot dien tijd toe geduld beoefenen. Zoo straks komen wij nog voor een oogenblik op deze afdeeling terug.

De *derde* afdeeling levert wreede en akelige voorvallen met *Italiaansche Bandieten*, en zullen de liefhebbers van roversgeschiedenissen bijzonder bevallen. In eene herberg te *Terracina* waren onderscheidene reizigers, in de voortzetting hunner reize verhinderd, bijeen, juist toen daar eene *estafette* uit *Napels* kwam, die door roovers was aangehouden en beroofd. Men verhaalde dan nu allerlei voorbeelden van de stoutmoedigheid dier booswichten. Veel daarvan verklaarde een *Engelsch* Heer, die mede tot de reizigers behoorde, voor *praatjes*. De verhalen werden al menigvuldiger en akeliger, en het eene hangt nu zamen met het volgende, of liever, het vorige ontwikkelt zich uit het vroegere. De ongeloovige *Engelschman* toonde zijne dapperheid en moed, en redde den volgenden dag zijne reisgenooten, toen het gezelschap zelve door roovers werd aangevallen.

De *vierde* afdeeling, eindelijk, heeft *de Schatgravers*, uit de papieren van wijlen DIEDERIK KNICKERBOCKER, ten opschrift. Het tooneel is *Amerika*. De verhalen nopens zekeren zeeroover KIDD, en zijne vermoedelijk begravene schatten, die door booze geesten en den Duivel zouden bewaakt worden, gaven aanleiding tot veel moeite en bijgeloof. Zekere WOLFERT WEBBER, die, gelijk vroeger zijne voorvaders, een goed bestaan gevonden had door het planten van kool, dacht nu op niets en droomde van niets dan van verborgene schatten. Te vergeefs verdierf hij zich zijnen koolakker,

en bragt zich in zorg en armoede. Eindelijk trok hij met zeker *zwarten visscher* op weg, om elders den begraven' schat te zoeken; maar werd, toen hij den schat bijna had, waarschijnlijk door den Duivel, gestoord. Nu verging hem de lust; en later kwam hij naderhand nog, maar op eene geheel andere wijze, tot rijkdom. De lezer begrijpt, dat deze verhalen met veel ongerijmds en onwaarschijnlijks zijn opgevuld.

Zoo als wij zeiden, de moraal ligt doorgaans wat diep, behalve alleen de voelbare bespotting van ligtgeloovigheid en bijgeloof. Zij zijn echter onderhoudend, dikwijls luimig en veelal geestig, en in goeden toon geschreven; en die geld en tijd over heeft, kan beide de Deelen met genoegen lezen.

Wij zeiden zoo straks, dat wij nog een oogenblik op de *tweede* afdeeling wilden terugkomen. Het lot der minder beroemde en arme schrijvers moet, volgens de hier gegevene teekening, in *Engeland* wel zeer armzalig zijn; armzaliger (dit moet ter eere van onzen boekhandel gezegd worden) dan bij ons, alhoewel ook hier het werk van een' eigenlijk gezegden *broodschrijver* gewis niet benijdenswaardig is. Evenwel gelooven wij niet, dat er bij ons *Recensenten* zijn, die dit werk enkel om den broode doen; en nog minder, dat één dezer Heeren lang genoeg wezen zou, wanneer hij een werk ter beoordeeling ontving, met een *vivat* of *pereat* door den drukker of uitgever van het Tijdschrift gemerkt, om zich daardoor ook maar eenigermate in zijn onpartijdig oordeel te laten zwenken. Zoodanige aanwijzingen en wenken ontvingen wij althans wegens onze *Letteroefeningen*, gedurende ruim *twintig* jaren, dat wij aan dezelve medewerkten, nog nimmer; en wij zijn stellig overtuigd, dat zij ook nimmer door éénen onzer medearbeiders ontvangen zijn.

Eenen raad willen wij echter onze *Broodschrijvers* niet onthouden. Wilt gij aanzienlijke voordeelen? nu, zoekt dan eenige vermaardheid, (al zoudt gij ook eenen meer geletterden, te uwen koste, op uwen naam laten schrijven) en, uw roem dan daardoor eenigzins gevestigd zijnde, zoo geeft een werk bij *inteekening* uit. Het *prospectus* belove veel; en vooral, dat het werk spoedig en in een paar deelen zal afloopen. Maar houdt uwe lezers aan den gang; rekt zoo veel gij maar kunt, en het werk bekome, op zijn minst, tweemaal de beloofde grootte. Uwe lezers, of inteekenaars, (dit is hetzelfde) zullen dan wel grommen, daar zij nu, in plaats van tien of twaalf guldens, ten stotte van *dertig* of

meer nog ontlast zijn; maar zij zijn aan het lijntje, en wie wil een onvolledig werk (terwijl zijn naam nog daarenboven onder de inteekenaars gedrukt is) in zijne kast zetten? Zoo maakt gij eene goede beurs. *Probatum est. Mundus vult decipi.*

Heldinnenbrieven door PIETER VAN SCHELLE. *Verzameld en uitgegeven door Mr.* W. BILDERDIJK. *Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1825. *In gr.* 8*vo. VIII*, 43 *Bl. f* :- 90.

De Heer BILDERDIJK, als uitgever, doet in een voorberigt eenig verslag van deze brieven, derzelver maker, derzelver lot en kunstwaarde, in zijn oog. Hij doet dit echter op zijne wijze, dat is doormengd met partijzieke en hatelijke aanmerkingen, die eigenlijk niets anders leeren, dan het ongelukkig gemoedsbestaan van dit groot vernuft. Dr. VAN SCHELLE was voorheen de vriend van BILDERDIJK; hij bleef dit zelfs in weerwil van hunne verschillende denkwijze in het staatkundige; maar BILDERDIJK ging het land uit, en hoorde niet meer van hem; hij kwam terug, maar VAN SCHELLE was dood en vergeten; nu besloot hij, althans deze brieven, op welke hij altijd grooten prijs gesteld had, uit te geven; *zijn vriend* VALCKENAER (hoe verdraagzaam was somtijds de onverdraagzame man!) zou daar dit en dat ander dichtstukje van den overledene bijvoegen, maar er kwam niet van; VALCKENAER kwam welhaast zelf te overlijden. Ziedaar de korte geschiedenis dezer stukjes, die BILDERDIJK, *met de beste voortbrengsels der afgeloopene eeuw gelijk stelt*; schoon hij niet durft beslissen, of anderen, van dezen boozen tijd, daar ook zoo over zullen denken, omdat hij *couranten noch maandschriften leest*, waaruit men *het gangbaar oordeel* over dusdanige zaken *putten moet*. Gelukkig, dat hij zich aan dit oordeel niet bekreunt; want anders zouden wij, in de gegevene omstandigheden, bijna genoodzaakt zijn, hem, bij afzonderlijken brief, hieromtrent gerust te stellen, door de betuiging, dat wij, volgens onze *autocratie en eigenwillige vrijheid van autonomie*, zijn oordeel, alsnog, voor geldig en welgegrond verklaren; wanneer men het, namelijk, niet al te naauw neemt: want deze en gene stukken van BILDERDIJK zelven, in de verloopene eeuw vallende, en nog zoo het een en ander van dien tijd, zouden ons toch

ſchijnen ruim zoo groote verdienſte te hebben; maar om ze onder de beſte te rangſchikken, daarin maken wij geene zwarigheid. De ſtijl is zuiver, de verſificatie gemakkelijk, de ſchildering: hier en daar zoo warm als naauwkeurig, alles menschkundig, kiesch en met bewijs van vele kennis der oudheid bewerkt; doch dat de ſnijding altijd in het midden van het vers valt, moge eenigermate tot de ſoort van poëzij behooren, bij welke het briefswijs verhaal eene zekere bedaardheid vordert, het geeft er toch eene eentoonigheid aan, die wel iets van het genoegen des lezers wegneemt. Ook zijn de onderwerpen, zoo het ons voorkomt, niet alle even gunſtig. Zij zijn: *Michal aan David*, I en II; *Hagar aan Abraham*; *Jempſar aan Joſeph*; *Suſanna aan Jojakim*; *Thamar aan Amnon*; en, ten ſlotte, *Davids klagt over Saul en Jonathan* (II SAM. I: 19—27.) Het valt ons, b. v., niet gemakkelijk, aan Abraham als vufig minnaar te denken; — het is of dit met onzen eerbied voor den vader der geloovigen ſtrijdt. En wie kan het, van den anderen kant, zeer gepast keuren, zulk eene jammerlijke historie, als die met Thamar, breed uit te meten? Suſanna met de boeven ziet er inderdaad ook *apocryf* genoeg uit; ſchoon dit ſtuk zeker niet minst keurig bewerkt is. Men oordeele:

Ik had me, alleen gevolgd door twee van zijne maagden,
Begeven naar het hof, op 't midden van den dag:
Gelijk ik vaak, als ſtilte en rust mijn' geest behaagden,
Het lastig huisgewoel een poos te ontwijken plag.
Hier wandelde ik een wijl in de altijd koele dreven,
Waar geurig casſieloof, en palm, en thermintijn,
En cederboom, en eik een donkre ſchaduw geven,
En friſſche lentelucht bij zomerzonneſchijn.
Mijne oogen gingen vast op kleur van bloemen ſpelen;
Op lelij, roos, narcis, en purpere amaranth:
Mijn oor vond zich geſtreeld door duizend orgelkelen,
De lusthof zwom in vreugde, en lachte aan allen kant.

't Was heet; de lust beving me, om, wand'lensmoe, mijn leden
Te baden in de beek, die hier den grond beſproeit.

Gerust ontgordde ik mij, wierp mijne kleed'ren henen,
En vlijde, in zulk een ſtaat, mij neder bij den vliet,
Toen ſchaamt'looze Achitub en Huzziël verſchenen.
(Die snooden hadden mij, verborgen, lang beſpied.) enz.

Wij noemden de verzen van VAN SCHELLE kiesch; en

wij willen dit ook niet terugnemen, vooral over dit punt met BILDERDIJK niet twisten; er bestaan hier gewis uitersten aan wederzijden: de volgende, poëtisch schoons taal van Michiel mag echter wel een baetje vrij beeten:

Hoe vaak herdenkt mijn ziel die heug'lijke oogenblikken,
Die 'k in uwe armen sleet, op aangenamer spoed'!
Geen afkeer deed mijn hart voor uwe omhelzing schrikken:
Mijn lippen vlijde ik nooit met weerzin aan uw' mond.
Gij blaakte, en door dien gloed deedt ge ook mijn boezem blaken,
(o Denkbeeld dat me streelt, zo vaak ik 't wederlegt!)
Dan mogt ik al het zoet van teed're liefde smaken;
Dan smolt ik van vermaak, en vloeide in wellust weg.

Het laatste stuk is niet ongelukkig berijmd. Wij geven echter de voorkeur aan het onberijmde van VAN DER PALM, te vinden in zijn' *David*, Iste deel der *Redevoeringen en Verhandelingen*.

Bij slot verzoeken wij den een' of ander' der vrienden van den uitgever, hem onzen dank en onze goedkeuring, of, zoo hij hiermede ligt meer gediend is, bloot onze weinige aanmerkingen, maar onder een behoorlijk vergrootglas, aan te bieden; niet om er uit te leeren, de Hemel beware! maar als een zacht losmakend middeltje, *ad expectorandum*.

Le Calendrier, par A. L. C. COQUEREL. Amsterdam, à la Librairie des *Héritiers H. Gartman*. 1827. 8vo. 42 pag. *f* 1-:

De beroemde *Fransche* Kanselredenaar COQUEREL treedt hier op als Dichter, en wel als Dichter over den *Almanak*; een vrij wederspannig onderwerp, door welks poëtische behandeling hij zeker op den lof van *la difficulté vaincue* kan aanspraak maken: want, waarlijk, het is geene gemakkelijke taak, om de dorre naamlijst van maanden, dagen en hemelteekenen, de afgetrokkene begrippen van Zondagsletter en Guldengetal, de optelling der verschillende tijdrekeningen, en de omwentelingen van den Almanak, door CAESAR en GREGORIUS XIII bewerkt, met dichterlijke kleuren op te tooijen, en met spranken van vernuft en Attisch zout te bestrooijen. Dit echter heeft COQUEREL zeer gelukkig gedaan, en op deze wijs getoond, dat smaak en vernuft ook aan het dorste onderwerp eene dichterlijke zijde weten af te zien. Gaarne zouden wij dit door proeven aantoonen; maar

ons Tijdschrift, aan de *Nederlandsche* letterkunde toegewijd, mag dit geestige dichtstuk slechts aankondigen, en ter naauwernood deze bijzonder gelukkige regels, welke op het behouden der oude jaarrekening door *Rusland* zinspelen, aanhalen:

Le Nord avec regret vit un prêtre Romain
Arrêter un instant les siècles sous sa main,
Et longtemps sur leur cours ses bulles despotiques
Jeter dans l'avenir des siècles catholiques.

Almanak voor het Schoone en Goede, voor 1828. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 188 *Bl. f* 1-80.

Almanak voor het Verstand en Hart, voor 1828. *Te Amsterdam, bij* C. Schaares. 190 *Bl. f* 1-90.

Almanak voor Blijgeestigen, Derde Jaar, 1828. *Te Brussel, bij* J. Sacré. 206 *Bladz. f*:-50.

Almanak ter bevordering van kennis en goeden smaak, voor 1828. *Te Groningen, bij* M. Smit. 98 *Bl. f*:-35.

Almanak van en voor Nederlandsche Vrouwen, voor het Schrikkeljaar 1828. *Te Amsterdam, bij* de Gebroeders Diederichs. 95 *Bl. f*:-75.

Almanak voor de Jeugd, voor 1828. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 79 *Bl. Met gekleurde Prentjes f* 1-40.

Die lieve, net uitgevoerde, met platen en vignetten uitgedoste zakboekjes, welke den naderenden Nieuwjaarsdag, even als de bonte vlinders de komende lente, aankondigen, vermeerderen niet slechts jaarlijks in aantal, maar verbeteren ook, over het algemeen, in gehalte. Dit is een goed teeken des tijds: niet zoo zeer wijl zij eene wezenlijke aanwinst leveren voor onze letterkunde; want, hoezeer zij soms enkele voortreffelijke dichtstukjes bevatten, zijn zij, over het algemeen, kinderen des oogenblieks, voor geen langdurig leven berekend; maar daarom, wijl hunne vermeerdering eenen aangroei van den nationalen geest schijnt aan te duiden, die het *Duitsche* en *Fransche* begint te versmaden, en meerderen prijs te stellen op het inheemsche en vaderlandsche. Indien deze boekjes geenen gewenschten aftrek vonden, zoude hun uiterlijke opschik verminderen, en hun aantal uitsterven, in

plaats van: aan te groeijen; thans heeft het tegendeel plaats, en wij wenschen daarmede ons Vaderland geluk; want de *Nederlander* koopt en leest thans iets in dezelve, dat voor hem beter en geschikter is, dan de eenzelvige Romannetjes en dichterlijke miswassen, die de Duitsche *Taschenbücher* vullen, en iets degelijkers, dan de modegekheden en ligtzinnige versjes, welke in de Fransche *Almanachs* tot ons overwaaijen.

No. 1, aan het *schoone en goede* gewijd, en door eenen onzer smaakvolste Prozaschrijvers, de Weleerw. N. SWART, verzameld, biedt ons, in eene aangename afwisseling, dichtstukjes van onze bekendste Zangers, onder welke veel goeds en weinig middelmatigs gevonden wordt, en eenige proza-opstelletjes, die zich aangenaam en onderhoudend laten lezen. *De Verlatene* van WITHUYS; *de Cid* van STORM VAN 's GRAVESANDE; *Rechts Meeuwen*, van VAN SOMEREN; *in het Album van* NIERSTRASZ, door TOLLENS; *Dichterlijk Geluk*, door B. KLIJN, BZ. en *aan den Oceaan*, door MEIJER, bevielen ons het best in dit dichtkransje, aan hetwelk geen der overige ingevlochten bloempjes tot ontsiering strekt; ook geenszins het vertaalde stukje, *Vader Rudolph*, in een ander Tijdschrift, blijkbaar uit persoonlijke veete, zonder bewijs veroordeeld. Op het eerste prozastukje, *de Onnoozele*, ware misschien wel iets aan te merken; doch wij willen den Zedemeester niet uithangen.

In No. 2, dat zich bijzonder tot het *verstand en hart* wendt, is het prozaisch gedeelte, dat ten minste, hetgene uit de pen der Verzamelaarster, Mejufvrouw MOENS, gevloeid is, het belangrijkste; schoon ook de dichterlijke inhoud weinig onderdoet voor No. 1. Tot de beste oorspronkelijke stukjes rekenen wij: *aan de Jezuiten* van SIFFLÉ; *Menschelijke Afhankelijkheid* van VAN HARDERWIJK; *Gebed voor den Koning* van VAN DEN EYNDE; *aan Mevrouw K. W. Bilderdijk*, door BEELOO; *de Ster der Hoop* van A. M. MOENS; *Maagdenzucht* en *de Verzoeking*, door GRAVÉ; *God onze Burg*, door ROBIDÉ VAN DER AA, en *de Starrenhemel*, door MARONIER. Ook de navolgingen van BOXMAN en BRESTER verdienen met regt hare plaats. De namen, welke wij hier hebben opgeteld, zijn zeker niet van onze bekendste Dichters; doch waarlijk, die Heeren van den tweeden en derden rang beginnen meer en meer met onze poëtische Patriciërs en Edellieden te wedijveren, die wat te veel op hunne lauweren schijnen te rusten. Nu, tus-

schen rusten en roesten is nog onderscheid; maar het zijn echter in de uitspraak naauw verwante woorden.

Tot No. 3 overgaande, doen wij in eens eenen reuzenstap van de Noordelijke Hoofdstad tot de Zuidelijke Hofstad, van de duurte tot de goedkoopte. In dezen *Almanak voor Blijgeestigen*, die reeds zijnen derden jaargang beleeft, krijgt men, voor 50 centen, tweehonderd goed en zuiver gedrukte bladzijden in klein 8vo., twee portretten in steendruk, en twee muzijkstukjes; waarlijk een nooit gezien verschijnsel in het Noorden. Het proza speelt hier de hoofdrol; en, schoon wij voor de vertaling van KOTZEBUE's hier opgenomen Tooneelstuk, dat een aantal bladzijden inneemt, gaarne iets anders ontvangen hadden, zijn wij met den inhoud, over het algemeen, wel te vreden. Het is zeker wel meest *compilatie*; doch de stukjes zijn voor een gemengd publiek onderhoudend, en het is de groote zaak, om het Brabandsch publiek maar eerst aan het lezen van het Nederlandsch te krijgen: tot dit doel nu schijnt dit mengelwerk, met al zijne geleerdheid over *baard* en *pruik*, welgeschikt. Doch ook het dichterlijk gedeelte is niet stiefmoederlijk uitgezet. Men vindt hier, behalve een bekend op muzijk gezet zangstukje van TOLLENS, een lief gezelschapslied van eenen te vroeg overledenen Vlaamschen jeugdigen Zanger, CHR. BROEKAART; een echt dichterlijk liedje van den Rotterdamschen L. VAN DEN BROEK, *Zingen* getiteld; eene burleske navolging uit de *Gedaanteverwisselingen van* OVIDIUS, door H. L. VAN ALTENA, die eenen gelukkigen aanleg tot deze dichtsoort verraadt; eene dergelijke, *Midas* getiteld, door eenen ongenoemden uit *Leyden*, die vooral niet minder is; en, behalve meer, dat wij met stilzwijgen moeten voorbijgaan, verscheidene stukjes van Zuidelijke afkomst, die allen blijken dragen van treffelijke vorderingen in onze taal, en waaronder zich die van F. DE VOS door innerlijk gehalte gunstig onderscheiden. De Redakteur van dit jaarboekje, in wien wij eenen verdienstelijken, thans in het Zuiden geplaatsten, Noord-Nederlander meenen te herkennen, ga voort met op deze wijze, misschien het krachtigst van allen, mede te werken, om den smaak voor Nederlandsche Letterkunde in de harten onzer Zuidelijke broeders te doen wortel schieten!

No. 4. Door het Departement *Leens*, der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, uitgegeven, beveelt zich ook dit jaarboekje. *Kennis*, meer nog dan *goede smaak*, zal er, bij den eenigzins beschaafden dusgenaamden gemeenen man, belangrijke winst meê kunnen doen. J. G. R. en R. A. V. immers vertoonen, in hunne dichtvruchten, generlei blijk van gezuiverden smaak; en de beide Anekdoten op bl. 43 hadden ook wel achterwege mogen blijven. De Redactie schijnt zulks zelve gevoeld te hebben, en had dit dus niet moeten opnemen. Maar de Kalender met den aankleve van dien, alsmede het Overzigt van ons Zonnestelsel en den Sterrenhemel, zijn allezins berekend, om, nopens zoo verhevene za-

ken, eenig licht en algemeene kennis daar te verſpreiden, waar het op geene andere of grondiger wijze is aan te brengen. En dat ook onder het bijwerk wel iets aardigs en geestigs gevonden wordt, moge het volgende ſtaaltje doen blijken:

„ In vrienden heeft men eenen ſchat,"
Sprak Sirach, en met regt;
Doch had hij 't even omgekeerd,
's Was beter nog gezegd."

Thans komen wij tot het galante gedeelte van onze aankondiging, tot No. 5, den Almanak *van en voor Nederlandſche Vrouwen*, welken wij ons niet herinneren, in vorige jaren in ons overzigt te hebben ontmoet. Het plan van denzelven is niet onaardig, om jaarlijks eenige levensſchetſen van beroemde perſonen uit ons ſchoon geſlacht te geven, en die te begeleiden met derzelver afbeeldſels. Wij hopen derhalve, dat een gunſtig vertier de Uitgevers in ſtaat zal ſtellen, om in eenen volgenden jaargang betere plaatjes te leveren, dan de kinderprentjes, welke thans veeleer eene beſpotting dan eene hulde zijn voor de groote, hier ten tooneele gevoerde Vrouwen, op welke ons Vaderland zoo regtmatig roem draagt. Voor het overige laten de levensſchetſen van JAKOBA VAN BEIJEREN, KENAU HASSELAAR, MARIA REIGERSBERGEN, ANNA MARIA SCHUURMANS, MARIA VAN LALAIN en TRIJN VAN LEEMPUT (ſchoon zij, zoo als de titel van dit jaarboekje het ſchijnt te doen voorkomen, zeker door geene Vrouw geſchreven zijn) zich zeer goed lezen. De Schrijver heeft den gelukkigen inval gehad, om zijnen anders wat droogen prozaſtijl op te luisteren door het inlaſchen van brokſtukken der gedichten, door onze Zangers van ouderen en lateren tijd ter eere dezer vrouwelijke heldinnen vervaardigd, en dit geeft dus ook aan dit jaarboekje het voorregt eener aangename afwisſeling van proza en poëzij.

Van No. 6, eindelijk, nog een enkel woord. Hoewel wij niet regt vatten, wat het houtſneêprentje op titel en omſlag hier beduidt, zoo kunnen wij, voor het overige, dezen Kinder-Almanak der lieve jeugd gerustelijk aanbevelen. Een leerzaam tooneelſpelletje, aardige vertellingjes (misſchien wel wat heel onnoozel, bij het eerſte vergeleken), lieve verſjes, zindelijke druk, en vooral beeldige, gekleurde prentjes (12 in getal, en een muzijkſtukje); wat wil men meer van zulk een boekje? Maar, hoe de witte krulhond door wasſchen en kammen zwart is geworden, (zie het 8ſte prentje en deszelfs verklaring) moet de verhaler ons op een ander jaar eens vertellen!

BOEKBESCHOUWING.

JEZUS CHRISTUS *in zijne Heiligen, of Galerij van Voorbeelden uit de Schriften des N. V., tot bevordering van Evangelisch geloof en deugd, in de heilige, algemeene, Christelijke Kerk. Beschouwd door* ALEXANDER DE KONING, *Predikant te Meppel. Te Breda, bij* F. B. Hollingerus Pijpers. 1827. *In gr.* 8vo. *XII en* 482 *bl. f* 3-90.

Het geschrift, 't welk wij hier aankondigen, is het laatste werk eens mans, die, onder pijn en smarten en met den dood voor oogen, tot heil zijner Medechristenen werken bleef, tot dat de nacht kwam, in welken hij niet meer werken kon. Het tegenwoordig werk had men reeds lang, met uitgerekt verlangen, te gemoet gezien, en nu het, helaas! niet door hemzelven den Christenen wordt aangeboden, draagt het nog na zijnen dood getuigenis van zijne verlichte Evangeliekennis en verdraagzaamheid. Met een gefolterd ligchaam, maar met eene gezonde ziel, ook aan dit werk arbeidende, geeft hij ons eene proeve, wat het geloof in JEZUS CHRISTUS vermag, wanneer het door rampen niet afgestreden, maar zelfs aangewakkerd en gevoed wordt.

„Indien immer," wij schrijven deze woorden des Schrijvers af, als zeker lijk de laatste, die in dit werk uit zijne pen vloeiden, „indien immer voor eenig boek eene *Voorrede* noodzakelijk was, voor dit werk wordt zij volstrekt vereischt. De Schrijver, nog sedert 1°. Februarij aan het krankbed gebonden, en tot alle werk buiten staat gesteld, kan aan dezelve niet denken, en van zijne hand wordt zij gewacht. Hij heeft dus besloten, achter het IIde deel een *Naberigt* te plaatsen, wordt de opdagende hoop op herstel niet verijdeld.". . . . . Die hoop werd niet vervuld. Eene smartelijke ziekte, die hem reeds lang te voren heeft afgemat en zijnen arbeid zoo zeer verzwaard,

maakte een einde aan zijn verdienstelijk en voor de Gemeente van CHRISTUS zoo nuttig leven. Reeds den 16 April bezweek zijn ligchaam, en werd hij van alle smart en lijden verlost.

Dit boekdeel bevat slechts de helft der taak, welke de waardige Schrijver voorgenomen had te voltooijen, en toch maakt het op zichzelf een goed geheel uit, als bevattende de voorbeelden der Heiligen, in de vier Evangeliën voorkomende.

Het oogmerk en de inrigting van dit werk is duidelijk en volledig ontvouwd in de *Inleiding*, bl. 1—70. Uit dezelve zullen wij het een en ander overnemen. „Het is mijn oogmerk, mijne Medechristenen te versterken in de overtuiging, dat godzaligheid en deugd de hoofdzaak is hunner belijdenis, en hen op te wekken, om door hun *voorbeeld* die belijdenis aan te prijzen. —— *Zoo* wil ik tot hen spreken, dat zij hunne godsdienstige begrippen, bij het licht des Evangelies zelven, beoordeelen kunnen en zuiveren; *zoo*, dat zij gevoelen, hoe veel de Godsdienst des harten, zich openbarende in de beoefening der voorschriften van JEZUS en zijne Apostelen, te waarderen is boven uiterlijke plegtigheden en een onvruchtbaar geloof. —— De tijd, wanneer allen zullen roemen in het gemeenschappelijk bezit en genot van de parel van de grootste waarde, moge nog verre zijn; wij mogen dien langzaam zien naderen; wie durft echter ontkennen, dat wij dien tijd zeker nabij komen? —— Er zijn er, (in elk Kerkgenootschap) die, den blinddoek des gezags en den leiband der kerkelijke uitspraken wegwerpende, met geopende oogen verkiezen te wandelen in het licht, en wier harte op de kennis des Bijbels en de beoefening der voorschriften van Gods onfeilbaar woord prijs stelt. —— Ik heb gekozen de behandeling van niet alle, maar van de meeste voorbeelden van Christelijke deugd, aangaande welke het Nieuwe Verbond berigten behelst, met welker opgehelderde voorstelling en praktikale aanwending ik mij vleijen durf, den lezer aangenaam en nuttig te zullen bezig houden. Ik wensch den Roomschgezinde, in wiens

handen mijn boek komen mogt, te overtuigen van mijnen eerbied voor de nagedachtenis van Heiligen, wier feestdagen zijne Kerk viert. —— De regtzinnigste Protestant moet innig beseffen, dat zijne belijdenis: *wij worden om niet geregtvaardigd, zonder eenige onzer verdiensten, uit loutere genade, door het geloof in* JEZUS CHRISTUS, niets beteekent, indien hij zijn geloof niet toont uit zijne werken. Even zoo weinig is de vereering der Heiligen, door de naauwkeurigste gehoorzaamheid aan de geboden van Paus of Kerk, meer, dan eene vertooning, indien ze niet bestaat in de navolging der zulken, die navolgers van CHRISTUS waren. En werd ze daarin betoond, gevallen was de scheidsmuur tusschen den Protestant en den Roomsch-katholijke; geen van beiden behoefde de voortreffelijkheid der leer zijner Kerk te verdedigen, of den anderen tot zijnen proseliet te maken; want de kennis der waarheid en des pligts, uit de zuivere bron des Evangelies ontleend, heeft hunne zielen vereenigd.

„ Ik kan niet anders zien, of elke poging, in den reinen geest des Christendoms aangewend, en met wijsheid, die allen verstandeloozen ijver uitsluit; elke poging, om dien hoogen scheidsmuur te doen brokkelen, is den Christen waardig. Ik behoef mij dan over mijn oogmerk niet te schamen, en waarom zoude ik dan mijnen naam hebben verborgen? Hetgene ik thans der Christenheid in mijn vaderland aanbiede, zal toch door niemand, dan door hen, wier oordeel mij niet mag besturen, aan mijne leeraarsbediening in de Hervormde Kerk ongepast gekeurd worden. Mijner belijdenis blijf ik getrouw, en, ten koste der waarheid, zoek ik niemand nuttig te zijn. Die zich niet vereenigen kan met mijn inzigt in de leere des Evangelies, volge het zijne! Ik zal hem, althans met mijnen wil, niet ergeren, en hij ergere mij niet, maar beproeve alles en behoude het goede."

Daar dit belangrijk werk van DE KONING van eene zoo noodige Voorrede van zijne hand, door zijne ziekte en daarop gevolgden vroegen dood, verstoken heeft moeten blijven, oordeelden wij verpligt te zijn, zoo veel wij

dit konden, beknoptelijk, met 's mans eigene woorden, den aard en het doel van dezen zijnen arbeid kenbaar te maken. Zelfs meerdere uitvoerigheid in dezen zou voor geene billijke afkeuring beducht behoeven te zijn. De inhoud van dit werk bepaalt zich tot zulke voorbeelden, die als Heiligen in den Bijbel voorkomen, en aan Protestant en Roomschgezinde in zoo verre ter navolging verdienen voorgesteld te worden, als zij met het voortreffelijkste van alle voorbeelden, JEZUS CHRISTUS, overeenkomen. Het doel van dit boekdeel is Christelijk, voortreffelijk. De naam en het ambt des Schrijvers, op den titel uitgedrukt, kan den Roomschgezinde, die waarheid zoekt, maar dezelve niet altijd vindt, ten bewijze strekken, dat de geest van CHRISTUS voor het ware Christendom van Protestanten veel sterker spreekt, dan de onchristelijke magtspreuken van *Jezuiten* en Pausgezinden, nog onlangs in een naburig land tegen hetzelve aangevoerd, getuigen kunnen. Het is te wenschen, dat op dezelfde wijze, als hier door DE KONING ten opzigte der *vereering van Heiligen* geschied is, door den eenen of anderen Protestant worde aangewezen de waardij der *Overleveringen*. Zelfs SCHRANT bedient zich, in zijne bekende *Verhandelingen over den Bijbel*, van blijkbare droggronden, om het alleen voldoend gezag des Bijbels te bestrijden. Geen Protestant is afkeerig van Overleveringen, mits dezelve niet zijn voortgekomen uit eene daartoe, naar het schijnt, opzettelijk aangelegde fabrijk. De Overleveringen behooren afkomstig te zijn uit de Apostolische Eeuw, zullen zij iets bewijzen. Bij latere ontdekking behoort die vroege afkomst te duidelijker te blijken. Geene sprookjes en later verzonnen vertelsels gelden iets bij de ongewijde Geschiedenis; nog minder, zoo als Prof. SCHRANT zeer wel weet, bij de gewijde. En dan nog, wanneer derzelver oorsprong van de eerste Eeuw dagteekent, behoort men het geldende gezag te kennen, op welk men kan en moet afgaan, óf men neemt dwaling voor waarheid aan, zoo als te regten tijde door GOEDKOOP is aangewezen, in eene

Leerrede over *Joann.* XXI: 21—23. De Overleveringen houden een' nog grooteren scheidsmuur tusschen Protestant en Roomschgezinde staande, vermits men gewoon is met het woord *traditiën* een gevaarlijk en, laat ik het bij den regten naam noemen, niet altijd eerlijk spel te drijven. Dit in het voorbijgaan.

Wij keeren tot de beoordeeling van het voor ons liggend voortreffelijk werk terug. De taak, welke de waardige man op zich had genomen, was in veelerlei opzigten moeijelijk, omdat er natuurlijk het een en ander moest voorkomen, wat ergernis zou kunnen verwekken, indien niet door kieschheid veel wierd voorgekomen. Hier is de waarheid zoo voortreffelijk in liefde betracht, dat zij, die geërgerd worden, die ergernis alleen aan zichzelven hebben te wijten. Deze getuigenis, welker geldigheid bijna elke bladzijde handhaaft, mag men als eene welverdiende lofspraak aanmerken.

Waar hij kan of mag, laat hij den Roomschgezinde volkomen regt wedervaren. „Laat niet toe," dat men de godsvrucht der geloovigen voede met verdichte legenden, of ze onderhoude met godsdienstige beuzelarijen. Maar draag zorg, dat men hun leere gedurig hunne toevlugt te nemen tot JEZUS CHRISTUS, als tot onzen eenigen Middelaar, en de Heiligen niet anders, dan met betrekking tot Hem, te vereeren." Hoe verderend voor den Roomschgezinde is vooral, dat hij, bij het aanvoeren van nog andere woorden van den vortreffelijken CLEMENS XIV, zich dus uitdrukt: „Wanneer men — *zoo sprak diezelfde Paus, en geen Protestant verdenkt hier zijne onfeilbaarheid* — wanneer men niets meer bezit dan eene godsvrucht, die enkel in uitwendigheden bestaat, en men, JEZUS CHRISTUS vergetende, zich enkel ophoudt met zijne dienaren, dan is men slechts een gepleisterd graf. —— Men weet genoeg, dat de tusschenkomst van JEZUS CHRISTUS *alleen* noodzakelijk is."

„Neen, deze (*de aanbidding der Heiligen*)," zoo schrijft DE KONING, bl. 62, „neen, deze leert ook

die Kerk niet, welke zich van de Protestantsche, ach, hoe wijd nog! afgescheiden houdt. Maar, wie kan het ontkennen, dat menig blinde godsdienstige eenen pligt waant te vervullen, en zijn hart geruststelt met aan de Heiligen in den Hemel smeekingen te doen, die wij zouden mogen bespotten, wekten zij minder ons medelijdend beklag op over hem, die van de aanbidding en vereering Gods in geest en waarheid zoo verre is afgedwaald? „Zie, dat gij dat niet doet! aanbid God!" Ja, dit gewis zouden zij, die hij vereert, hem toeroepen, indien hij hen hooren konde, zoo als hij meent, dat ze hem verstaan. Maar zijne gebeden ergeren den zaligen Heiligen niet." Zoo kiesch en bescheiden roert DE KONING dwalingen aan. Juist dit is aanbeveling aan allen, voor wie hij dit boek bestemd heeft.

De Heiligen, wier voorbeeld hier ter navolging aan alle Christenen voorgesteld wordt, zijn ZACHARIAS, ELIZABETH, MARIA, JOZEF, *de Bethlehemsche Herders*, SIMEON, ANNA, *de Oostersche Wijzen*, JOANNES *de Dooper*, *de Apostelen des Heeren*, PETRUS, ANDREAS, JACOBUS, JOANNES, PHILIPPUS, NATHANAËL, THOMAS, MATTHEUS, JACOBUS (*de Zoon van* ALPHEUS), JUDAS THADDEUS, SIMON *de Kananiter*, MATTHIAS, PAULUS, NICODEMUS, JOZEF *van Arimathea*, ZACHEUS, JAÏRUS, SIMON *van Cyrene*, CLEOPAS, *Vriendinnen van* JEZUS, MARIA MAGDALENA, en zoo velen als er nog in de Evangeliën, buiten deze, van eene goede zijde zich vertoonen. Alles, wat DE KONING aangaande hen in de Evangeliën of elders gevonden heeft, is door hem voldoende opgehelderd, en den Christenen als voorbeeld ter navolging voorgehouden.

Indien wij nu uit veel voortreffelijks moeten kiezen, dan valt wel de keus, gelijk wij hopen, ook van onze Lezers, op MARIA, *de Moeder des Heeren*. Deze nederige Vrouw, welke alles, ook hetgeen haar tot groote eere moest verstrekken, diep bewaarde in het hart, onbekommerd omtrent het oordeel der menschen, heeft,

haars ondanks, tot veel twisten aanleiding gegeven, reeds van de vroegſte tijden af. Ten opzigte van haar verſchilt Protestant en Roomschgezinde wel het meest. Bij elk verſchil zijn ſtervelingen tot uiterſten genegen. Daar de een de *Moeder Gods* in haar te hoog vereert, vergeet de ander te zeer de *Moeder des Heeren*; terwijl het middelpunt zoo gemakkelijk te vinden en te behouden was. „MARIA," zoo lezen wij bl. 95 volg., „eene erfdochter van HELI, ſtamde uit NATHAN evenzeer van DAVID af, als haar JOZEF uit SALOMO. Zij moge het voorwerp van zoo velen twist en bijgeloovigen eerbied geweest zijn, de Evangeliſche berigten maken weinig ophef van haar, die ſlechts achtmalen in dezelve voorkomt. Die Christen, die zich, door een ander berigt, van alle bijgeloovige vereering van MARIA vindt afgeſchrikt (LUK. XI: 27, 28), maar even gaarne dankbaar hare nagedachtenis vereert, eerbiedigt in deze ſpaarzaamheid eenen rijkdom van wijsheid Gods. Hoewel zij zelve vele, haar bewezene hulde, als onteering haars Zoons verſmaadt, Hem echter, die wel de nagedachtenis eener andere MARIA heeft vereeuwigd (*), is het behagelijk, dat ik zijner Moeder gedenke, die Hij, ook aan zijn kruis, niet vergat, en niet vergeet op den troon van God; Hem is het niet mishagelijk, dat ik, zoo als zekere moeder, die, verrukt door zijne wijsheid, zich ſtelde in MARIA's plaats, tot Hem uitroepe: „o! Die u baarde, die u zoogde! Heil dien ſchoot! zalig die boezem (†)!" Niet van hare adellijke afkomst bejegende haar die eere, want zelfs hare moeder kan niet eens genoemd worden, en, ſchoon uit koninklijken bloede geſproten, zij was behoeftig. Haar geſlacht, tot den ſtaat van ambtelooze burgers neêrgedaald, was, om den naijver van HERODES, naar *Nazareth* in *Gallileën* geweken, waar haar een timmerman huwde, met wien zij het althans zoo ver niet konde brengen, dat, toen zij, als eene herſtelde kraamvrouw, met hare dankzegging in den tem-

(*) MATTH. XXVI: 13. JOANN. XII: 1—8.
(†) LUK. XI: 27, 28.

pel kwam, zij een lam ten offer bragt (*). Toch was zij, om dezelfde reden, om welke haar menigeen de ongelukkigste der moeders eens zal genoemd hebben, van alle vrouwen de gelukzaligste, dewijl zij de Moeder, de Zoogster, de Opvoedster was van Hem, die voor ons gestorven is, ja, dat meer is, die voor ons is opgewekt, en aan de regterhand van God zit. Ja, wel zijn Gods wegen hooger dan de onze! Het rijke der wereld is daarom nog niet uitverkoren. Godsvrucht en deugd is alleen, ook in armoede, rijk gekeurd bij God. De rampspoedigste in het oog der wereld is ligt de gelukkigste."— Dan, wij mogen niet meer afschrijven.

Misschien vraagt men: Vallen er dan op dit geheele werk geene aanmerkingen? Ja, moeten wij zeggen; maar zeer weinige, en eigenlijk geene, welke op het hoofddoel van dit werk eenigen invloed kunnen uitoefenen. Voor wien zullen wij die aanmerkingen mededeelen? Voor den Schrijver, die voor het minst onze teregtwijzing nu niet meer noodig heeft? Voor den Lezer? ..... Zoo koudvochtig zal, hopen wij, niemand zijn, om zulk eenen arbeid van ons te vergen!

Ja, wel zijn Gods wegen hooger dan de onze! Nog bij het slot van dit werk koesterde de Ontslapene de hoop, dat door hem dit werk zou worden voltooid, en eerst komt dit gedeelte in het licht, nadat DE KONING zijne geheele taak op aarde had afgewerkt. Dit boek is de nalatenschap van den Christen aan Medechristenen, en ook als zoodanig prijzen wij het ruimschoots en algemeen aan.

„ En nu ga heen, mijn boek! waar het der goede Voor-
„ zienigheid behage, dat gij komen zult, ook wanneer
„ ik niet meer zijn zal! Spreek daar van mijne liefde
„ voor CHRISTUS en zijne Christenen, en wees wel-
„ kom aan allen, die Hem en zijner Gemeente een goed
„ harte toedragen. Ik bestem u niet, om mij aan te be-
„ velen en te roemen; — hiertoe heb ik nog mindere
„ verdiensten, dan gij de bekwaamheid — maar prijs hen
„ aan, wier voorbeeld mij met ootmoedige schaamte be-

(*) LUK. II: 24.

„ zielt; verkondig den lof dier reinen van harte, welker „ geloof en deugd God zelf in alle talen, aan alle volken, „ door alle eeuwen ter navolging wil hebben voorgeſteld; „ God, die het eeuwig Evangelie in beſcherming houdt!" enz. Het is, als 't ware, de ſtem uit het graf, waarmede dit boek verzonden wordt tot troost en leering van Christenen. Wie zich, op het lezen dezer taal, niet in het bezit dezer nalatenſchap ſtelt, zal dezelve bezwaarlijk op onze aanbeveling aanvaarden.

Affcheid van mijne hartelijk geliefde Rotterdamſche Gemeente, op den 28 *October* 1827, *door* A[B]. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII*, 28 *Bl. f* : -60.

Leerrede, uitgeſproken door G. J. ROOYENS, *den* 28 *October* 1827, *bij het aanvaarden van deszelfs post, als Prediker aan het Doorluchte School, te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8*vo. VI*, 25 *bl. f* : -40.

Het is ons een genoegen, deze twee Leerredenen even broederlijk naast elkander te mogen plaatſen, als wij ons verbeelden, derzelver opſtellers, niet alleen naar tijd en ruimte, maar als wezenlijke medewerkers aan één zaak te mogen beſchouwen; en wij wenſchen der ſtad *Amſterdam* geluk met verkiezingen, die het licht des waren Christendoms met heldere ſtralen, uit deszelfs midden opgegaan, voor heel den lande kunnen verſterken.

No. 1 moge zichzelf kenmerken. Daartoe ſchrijven wij den aanvang der Leerrede (over JOANN. XVII: 11[b]. *Heilige Vader! bewaar ze in Uwen naam*) af: „ Het uur is dáár, waarin ik voor de laatſte maal, als gewoon Leeraar en Herder, tot U ſpreke. Het lang gevreesde, zware ſcheidingsuur is dáár. Er zijn oogenblikken, waarin men zoo veel zou willen zeggen, maar zoo weinig

zeggen kan. Zulk een oogenblik is mij het tegenwoordige. Mijn hart is vol! Ik sta gereed eene Gemeente te verlaten, aan wier stichting en opbouwing ik mijne eerste jeugdige krachten heb besteed. Een gewigtig tijdperk mijns levens eindigt. Met nederigen dank aan God zie ik terug op de afgelegde baan. Verschillende gewaarwordingen bestormen mijne ziel. Zoo vele belangrijke, treffende tooneelen vernieuwen zich voor mijnen geest. De aandoenlijkste herinneringen volgen elkander op. Ach! het waren mij zeven zalige, eeuwig onvergetelijke jaren! — Neen! Gij verwacht niet, mijne innig geliefde Br. en Z. 1 dat ik thans eene uitgewerkte rede over een bepaald onderwerp zal houden. Uw geest is daartoe even min als de mijne gestemd. Maar een kort, eenvoudig woord tot U te spreken, maar U te danken en te zegenen, maar mijne wenschen en gebeden voor U te ontboezemen, dat is behoefte voor mijn hart, dat zal voldoende voor het uwe zijn." — Wij voegen hier niets anders bij, dan dat wij het teedere, gevoelige en tevens regt stichtelijke woord van den Hoogleeraar eenen ieder ter lezing aanbevelen.

No. 2 heeft ten tekst 1 *Korinth.* III: 11. *Niemand kan een ander fundament leggen, dan hetgeen gelegd is, hetwelk is* JEZUS CHRISTUS, en geeft deze verdeeling aan de hand: „ I. Vooraf willen wij PAULUS hooren, zoo als die, in onzen tekst, JEZUS CHRISTUS, als den eenigen en onveranderlijken grondslag des Christendoms, voorstelt; II. daarna meer bijzonder de redenen nagaan, die ook ons verpligten en bewegen moeten, om op dien grondslag te bouwen; III. eindelijk ons den invloed vertegenwoordigen, welke(n) de hierdoor bewerkte overtuiging op ons hebben moet." — Daar wij in geene uitvoerige behandeling van dit korte stukje kunnen treden, en die ook gaarne aan hen verblijven, die zich uitsluitenderwijze met de behandeling onzer Godgeleerdheid bezig houden, betuigen wij in het algemeen, zoodanige helderheid van denkbeelden en gepast-

heid van aanmerkingen, in eenen krachtigen, mannelijken ſtijl, te hebben aangetroffen, als wij in het werk van eenigen Hoogleeraar zouden wenſchen te vinden. Gingen wij op de gedrukte letter af, wij zouden den man voor een even zoo gezocht en geroemd Prediker houden, als zijn Remonſtrantſche Ambtgenoot. Daar dit echter het geval niet ſchijnt te zijn, verheugen wij ons te meer in zijne bevordering. Het kan den aankomenden Godgeleerde te *Amſterdam* aan voorbeelden eener gelukkige uitſpraak van het overdachte niet ontbreken. — Zoo als het boekje openvalt, ſchrijven wij het volgende, uit de aanſpraak aan de Gemeente, af: „ Wij verblijden ons, dat de grondſlag, door God zelf gelegd, onder u, over het geheel, in hooge eere is. Al zijn zelfs aller denkbeelden daaromtrent niet even helder en uitgebreid, wij verheugen ons evenwel, dat de prediking u te ſterker aantrekt, naarmate zij te meer op JEZUS CHRISTUS rust. Eñ inderdaad, waarop zoudt gij het gebouw uwer kennis en zielrust, uwer deugd en hope veilig kunnen optrekken, ten zij op Hem alleen? Of wanneer de zoo gewigtige vraag bij u oprijst: wat moet ik weten en gelooven, om zalig te worden? wanneer hier een beſchuldigend geweten over duizend en duizend zonden allerhevigst u be(aan)klaagt; wanneer daar verzoeking bij verzoeking uw zwakke hart met nederlaag op nederlaag bedreigt; wanneer ginds de eeuwigheid zich zoo donker en ſchrikkelijk vertoont: — waar, waar dan henen? Ach! alles zal u dan ontzinken, hetgeen gij in uzelven, bij anderen, zelfs bij de beroemdſte wijzen dezer aarde zocht. Maar op Hem ſteunt gij dan onwankelbaar, die de Rot(s)ſteen der eeuwen is; en laat ſtormen en onweders op het gebouw uwer gelukzaligheid aanvallen, zij ſlo(o)pen het niet: want het is in die onbewegelijke Rots gegrond."

Onderrigt en bemoediging voor Lijdenden. Uit de nagelatene Schriften van J. G. ROSENMULLER. *Naar het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr.* 8*vo.* 164 *Bl. f* 1-80.

Men kan ook zulk een boekje bij ons wel oorſpronkelijk geven; maar men verlangt toch afwisſeling en keuze. ROSENMULLER ſchrijft *zoo*, dat men ſoms onder het lezen zegt: „ Zoo kan iedet wel ſchrijven; zoo zou ik het zelf wel kunnen doen;" maar juist dit beveelt zijn geſchrijf bijzonder aan, en „ het ſchijnt door de onder„ vinding bewezen, dat de ziel in droefenis juist dat „ eenvoudige, in het gemoed als invloeijende verkiest, „ en daarvoor bij eene ſombere ſtemming meer vatbaar „ is, dan voor het afgetrokkene en eenen hoogeren „ ſtijl." Hierin zijn wij het met den Vertaler en Voorredenaar eens. De Schrijver is ook bij ons genoegzaam bekend en geacht. De Overdenkingen zijn XVI in getal. Ziet hier den rijken inhoud: *De Godsdienst het beste middel van huiſselijke tevredenheid. Niets bij geval. Het lijden eene weldaad van God. Een middel tot zedelijke verbetering en oefening. Des Christens gedrag bij huisſelijk lijden. Het onbeſtendige der menſchelijke lotgevallen. Christeelijk geduld en lijdzaamheid. Over de krankheden der ziel, en de middelen daartegen. Gods beſtuur bij den aanvang en het einde van het menſchelijk leven. Gewigt der waarheid, dat wij volgens Gods beſtel ſterven. De pligt, om voor zijn leven te zorgen, met de bereidvaardigheid tot ſterven in verband gebragt. Overwegingen over het graf. Over den vroegtijdigen dood van vele menſchen. Troostgronden bij den dood van vroeggeſtorvene kinderen. Hoe kan men zich de ſcheiding van zijne aardſche betrekkingen ligter maken? Voortduring der deugdzame verbindtenisſen in den Hemel.* Deze Vertoogen zijn alle eenvoudig waar, ſchoon en goed; vele zijn zelfs voortreffelijk. Het boekje hebbe goeden aftrek!

Nosologisch-Therapeutische Beschrijving der Heilkundige Ziekten, naar den inhoud der Werken van TITTMANN, CALISSEN, LANGENBECK, RICHERAND, BOYER *en andere beroemde Heelkundigen, vergeleken met eigene ervaring, door* A. VAN DER HOUT, *praktiserend Heel- en Vroedmeester, enz. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* C. G. Sulpke. *In gr. 8vo. XVI, 398 bl. f 3-60.*

Maakten wij, in eene vorige beoordeeling van dit tijdschrift, reeds met een enkel woord gewag van het onderhavige werk, thans zetten wij ons daartoe meer bijzonder. — Hoe gelukkig is een land, waar kunsten en wetenschappen bloeijen! Daar toch mag men op een' rijken oogst van roem en welvaart hopen. Hoe veel levert niet de Geschiedenis ter bevestiging dezer daadzaak op! Wat waren toch landen, hoe groot in aanzien en magt, zonder deze; daarentegen, hoe gelukkig die, waar men dezelve beoefende, en tot een' zekeren trap van volmaking bragt! Denken wij slechts aan het oude *Griekenland*. *Athene*, die bakermat van kunsten en wetenschappen, strekke hier ten bewijze. Zijnen luister en magt overlevende, en reeds een wingewest van *Rome* geworden, was en bleef het steeds deszelfs meester in kunsten en wetenschappen, en de *Romeinsche* jeugd moest nog steeds daar hare hoogste beschaving zoeken. Hoe schoon vertoont zich te dezen opzigte ook ons vaderland, na de Grafelijke regering! Een WILLEM DE EERSTE, de grondlegger onzer vrijheid, was zoo zeer overtuigd van het nut en de voordeelige strekking der kunsten en wetenschappen, dat hij, ook onder het gedruisch der wapenen en in de hagchelijkste oogenblikken, niet vergat, dezelve te bevorderen en te beschermen. Getuige de heerlijke belooning, aan *Leyden* voor deszelfs trouw door hem geschonken! En die groote Vorst bedroog zich niet in zijne vooruitzigten en bedoelingen; zij werden ver-

vuld. Welke mannen toch heeft die ſchool alleen niet opgeleverd! Hoe vele geleerden heeft ons vaderland ſedert dien tijd niet voortgebragt! Hoe veel zijn kunſten en wetenſchappen, ja, de ganſche wereld, aan dit kleine plekje gronds verſchuldigd! Denken wij aan een' ERASMUS en zoo vele anderen. Maar denken wij ook aan een' RUISCH, BOERHAAVE, GAUBIUS, CAMPER en huns gelijken. En hoe veel goeds genieten en zien wij te gemoet onder de wijze en vaderlijke regering van eenen Koning, die, als een andere WILLEM DE EERSTE, vrijheid, verlichting, verdienſten en bekwaamheid voorſtaat en waardeert, en alzoo inderdaad dit land tot een der verkieslijkſte van gansch *Europa* vormt! — Het is zoo, in ſommige kunſten en wetenſchappen zijn wij nog verre van de volmaaktheid; ja nog niet tot die hoogte geſtegen, waarop men reeds elders ſtaat. Welke aanmerkelijke vorderingen evenwel hebben ook wij niet in allerlei takken van kunſten en wetenſchappen reeds gemaakt, bijzonder ook in de Heelkunde! Hoe vertoont zich, als 't ware, het morgenrood bereids aan de kimmen; en weldra ſchijne de zon in vollen middaggloed; weldra geve men ons niet meer na, dat wij aan den leiband van vreemden loopen! Welke onweerswolken hebben der Heelkunde boven het hoofd gehangen! Men denke, wat zij, vooral in het naburige *Frankrijk*, heeft moeten verduren. Hoe gelukkig, dat er thans ook mannen onder ons zijn, die hunnen eigen' weg bewandelen, en het ijs, als 't ware, breken! Mogt de Geneeskundige, hoe langer hoe meer, hare waarde en medewerking erkennen; mogt de waarlijk kundige Heelmeester alzoo meer achting en aanmoediging vinden, en hij daardoor meer opgewekt worden, om zich van den algemeenen hoop te onderſcheiden! Het is waar, hij bekleedt ſedert de laatſte jaren een' beteren rang in de maatſchappij, en het tafereel, onlangs in een Geneeskundig Tijdſchrift opgehangen, is op hem niet meer toepaſſelijk; want, offchoon er nog zijn, die, aan oude vooroordeelen gehecht, ſteeds den ouden gang gaan, is dat echter geenszins over het algemeen het ge-

val meer, en dat is waarlijk eene ſtof van groote blijdſchap; — niet dat wij wenſchen, dat men het oude onbepaald verwerpe; hoe veel toch is onder het oude, dat goed en beproefd is! maar dat men aan het oude en beproefde het nieuwe, dat men ontdekt, met voorzigtigheid pare (en waar is dat meer noodzakelijk, dan daar, waar het leven en gezondheid geldt?) Op dezen weg alleen bereikte toch elke kunst en wetenſchap dien trap van volkomenheid, op welken zij thans ſtaat.

Wij vragen verſchooning voor onze uitweiding, en gaan tot de beoordeeling zelve over.

In de Voorrede des Schrijvers wordt ons de oorzaak opgegeven, waaraan wij dit werk te danken hebben; te weten, aan het uitverkoopen der tweede uitgave van TITTMANN's Handboek. VAN DER HOUT werd door den Uitgever verzocht, ten derden male hetzelve na te zien, en daar, waar het vereiſcht werd, te verbeteren. Doch toen reeds had VAN DER HOUT het ontwerp gevormd, om een geheel ander werk over de Heelkunde te geven, en daarbij de verdeeling, door RICHERAND in zijne *Noſographie Chirurgicale* aangenomen, offchoon van zijn ontwerp afgeweken, in acht te nemen. Dan, van den Uitgever berigt ontvangende, dat VAN ONSENOORT hetzelfde plan had en hij eigenaar van dat werk geworden was, had VAN DER HOUT zijn ſtiefkind bijkans der vergetelheid opgeofferd, zoo voor het belang des Uitgevers, als door de verwachting, welke hij van het werk van VAN ONSENOORT koesterde. Doch de liefde tot de wetenſchap dreef boven, en de Schrijver voelde, tot onze blijdſchap, moed en lust genoeg, om handen aan het werk te ſlaan; zoodat wij hieraan eene meer uitvoerige Geneeskundige Heelkunde te danken hebben. De Schrijver beſchouwt het werk van LASSUS, door den Heer VAN ERPECUM overgezet en met aanteekeningen vermeerderd, als onvoldoende; waarop Recenſent amen zegt, en tevens den wensch uit, dat hetzelve, als *Handboek*, door werken van dezen ſtempel moge verdrongen worden. Ware het anders, het zou onzen va-

derlandſchen Lectaren in deze wetenſchap niet tot eere verſtrekken, bijaldien zij vreemde werken boven eigene, en tevens betere, de voorkeur gaven.

Beſcheiden geeft de Schrijver te kennen, dat hij niet alles als eigen werk wil hebben aangezien; hij maakte gebruik van het beste, dat hij vond, en het moet ons voorzeker om het even zijn, door wien en waar iets gezegd is, indien het ſlechts den toets der waarheid kan doorſtaan en nuttig is.

Na in de Inleiding opgegeven te hebben, hoe, na het *Concilium* te *Tours*, in den jare 1163 gehouden, allen Geeſtelijken eenigerhande bloedige kunſtbewerking ontzegd, de Heelkunde uit den boezem der Hoogeſcholen verbannen, en hare uitoefening aan den ongeletterden en onervaren leek overgelaten werd, bepaalt hij ons bij de moeijelijkheid, die er beſtaat, om de eigenlijke grenzen van Genees- en Heelkunde af te bakenen, en geeft ons op, wat wij door de laatſte te verſtaan hebben; de zoo juiſt mogelijke verdeeling derzelve, te weten in *mediciniſche* en *operative*, of *manuelle*; opgave der voorbereidende kundigheden, die een goed wetenſchappelijk Heelmeester bezitten moet; daarop de naauwer in verband ſtaande met zijn vak, en eindelijk de bijzondere ligchaams- en zielshoedanigheden van een geſchikt Heelmeester, met hetgene er vóór, tijdens en na eene kunſtbewerking moet in acht genomen worden.

Eerſte Afdeeling, eerſte Hoofdſtuk, handelt over de zickelijke toevallen, welke van niet natuurlijke prikkels en eene verhoogde levenswerking afhangen; als pijn, kramp, ontſteking en koorts. Ontſteking in het algemeen. Aan BICHAT wordt de eer der ontdekking van het haarvaatſtelſel toegekend; en wij betwisten dien grooten man en fijnen ontleedkundige deszelve niet, maar hadden hierbij gaarne onzen BUISCH vermeld gezien, die, hoezeer hij het wel niet met name noemt, toch reeds den weg tot de ontdekking van hetzelve gebaand had, ja opſpuitingen vervaardigde, die dusverre niet overtroffen zijn, en den beſchouwer menigwerf in den waan bragten, alsof alles leef-

de; een man, die zijn ganſche leven der Ontleedkunde toewijdde, en, drie-en-negentig jaren oud, den Catalogus van zijn tweede Kabinet, aan hetwelk hij veertien jaren lang arbeidde, en dat volkomener was, dan het eerſte, dat *Czaar* PETER, in *Holland* zijnde, aankocht, voltooide.

Hoezeer wij de beſchouwing van den aard der ontſteking, als hoogst naauwkeurig en wel beoordeeld, aannemen, kunnen wij echter VAN DER HOUT niet bijvallen, wanneer hij zegt, „dat, zoo lang het ware karakter der ontſteking aanhoudt, dat is, zoo lang de *ſenſibele* en *irritabele* werking der voedende haarvaten buitengewoon verhoogd is, er ſtaande dien tijd geene vermeerderde aanſchieting van vaste, dierlijke ſtof plaats grijpt." Hoe moet men dan de uitzweeting van die ſtof bij de *Croup* verklaren? wat geſchiedt er bij de *Fiſtula ſtercoralis?* immers vorming van een kanaal, gedurende het hevige der ontſteking; hoe moet men de vereeniging der hazelip, van alle verſche wonden verklaren? ja, wat zullen wij van het *Membrana Hunteri* en den *Uterus gravidus* zeggen? Wij merken dit ter loops en ſlechts vragenderwijze aan. De verſchillende Theoriën over de *Crusta pleuritica* vinden wij oordeelkundig bij elkander gebragt, en vereenigen ons gereedelijk met de laatſte, die onze Schrijver ook liefst als de zijne zou aannemen. Hoe veel lust wij ook gevoelen, den Schrijver te volgen, van wege het oordeelkundig en praktisch inzigt, in deze algemeene beſchrijving doorſtralende, moeten wij ons hiervan onthouden, ons tijdſchrift geene breedere uitweiding gedoogende.

Het tweede Hoofdſtuk handelt over de ontſteking in de verſchillende ſtelſels des bewerktuigden ligchaams. Daar elk orgaan, en dus ook elk bijzonder *Parenchyma*, zijn eigen leven bezit, en in den gezonden ſtaat zijne eigenaardige verſchijnſelen aan den dag legt, volgt van zelve, dat deze, ziekelijk aangedaan zijnde, zich ook eigenſoortig ontwikkelen. De vaat- en zenuwrijkheid der deelen komt mede hier zeer in aanmerking. Gaarne zouden wij

een *fynoptisch* overzigt, van al hetgene hier oordeelkundig, zuiver praktisch gezegd wordt, geven; om reeds genoemde reden nogtans moeten wij dit laten varen.

Het draagt onze volkomene goedkeuring weg, dat de Schrijver, alvorens hij tot de beschrijving der ontsteking overgaat, de deelen, daarin betrokken wordende, uit een *physiologisch*, *pathologisch-anatomisch* oogpunt beschouwt.

De aard, oorsprong, kenteekenen, toevallen en uitgangen der roos zijn uitnemend behandeld en beschreven; het strekke elken Geneesen Heelkundige tot gids, bij deze gewigtige, dikwerf doodelijke ziekte des huidorgaans.

Wij verheugen ons, dat VAN DER HOUT zich ook schaart aan de zijde van den *Duitschen* Hoogleeraar DZONDI, om de brandingen door koude te keer te gaan. Recensent zag van geen middel tegen dezelve ooit meer onmiddellijk goede uitwerking, dan van het koude water. Jammer maar, dat er over het algemeen nog zulk een vooroordeel tegen hetzelve bestaat, en men het niet immer spoedig genoeg kan aanwenden.

De ontsteking der vingeren of teenen (*Panaritium*, *Paronychia*) verdeelt de geleerde Schrijver in zes soorten; te weten: in die van de huid, in die van de schedevormige slijmbeurzen, in die der pezen zelve, in die van het beenvlies, in die van de kraakbeenige oppervlakten, en eindelijk van het been, der kootjes zelve.

De algemeene, als ook de bijzondere beschouwing van de ontsteking der slijmvliezen, mitsgaders die der vezelachtige, is wèl geslaagd. De bijzondere voorschriften, achteraan gevoegd, keuren wij in een werk van dezen aard goed, offchoon anders er niet voor zijnde, van wege het misbruik, dat er van gemaakt wordt, voor het minst slaafsche navolgers vormende. Eindelijk deed het ons genoegen, dat de Schrijver bijzonder de aandacht bepaald heeft bij de ontsteking van het gehoorwerktuig. Omtrent welke gebreken verkeert men nog wel meer in het duistere?

Wij eindigen hiermede ons kort verslag, betuigen, dat

VAN DER HOUT zijne taak gelukkig heeft uitgevonden, en verbeiden het overige, als niet minder belangrijk voor de wetenschap, reikhalzend, waartoe wij hem lust, tijd en krachten van ganscher harte toewenschen.

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. XVden Deels 1ste Stuk. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo.* 136 *Bl. f* 1-20.

Dit Stuk behelst twee Verhandelingen ter beantwoording der vraag: „ Welke waarde hebben de Kina-loogzouten in de Geneeskunde in het algemeen, en welke in Koortsen in het bijzonder? Werken zij op dezelfde wijze als de overige Kina-bereidingen, of waarin verschillen zij, en in welke gevallen is de eene boven de andere te stellen? Kan men ze in alle Koortsen en in alle tijdperken derzelve toedienen; of behoort de Arts zich aan dezelfde regelen te binden als in de Kina-bereidingen, of aan welke andere?" De Schrijver der eerste, aan wien de gouden medaille is toegewezen, is F. J. WITTMANN, Grootthertoglijke Medicinaalraad enz. te *Mainz*; die der tweede, wien men een zilveren eereprijs heeft toegekend, wordt niet genoemd. Beide stukken zijn uit het *Hoogduitsch* vertaald.

Deze twee Verhandelingen vullen elkander wederzijds aan; in de laatste vindt men eene vrij uitvoerige opgave van de bereiding der Kina-grondstoffen, waarover de eerste Verhandeling geheel zwijgt, en welke ook in de vraag niet verlangd werd. De eerste is daarentegen meer praktisch, en beantwoordt op eene bepaalde wijze de onderscheidene punten der opgegevene prijsvraag. Het tweede stuk kenmerkt zich door groote zucht tot uitweidingen, en is niet overal even helder en duidelijk; duidelijkheid maakt daarentegen eene hoofdverdienste van het eerste uit. Om deze redenen heeft, onzes oordeels, de Maatschappij te regt het eene stuk de voorkeur boven het

andere gegeven. Het tweede ſtuk bevat echter ook vele lezenswaardige opmerkingen. Het is van nagenoeg dezelfde uitgebreidheid als het eerſte (66 bl.); doch de eigenlijke oplosſing der vraag wordt er in eenige weinige bladzijden afgehandeld (van bl. 115—136).

Bepalen wij ons daarom hoofdzakelijk bij de eerſte Verhandeling; hetgeen wij te gereeder doen kunnen, omdat de praktiſche reſultaten van beide Schrijvers in de hoofdzaak dezelfde zijn. De Heer WITTMANN volgt de leiding der vraag, en verdeelt zijne behandeling in drie Hoofdſtukken. I. *Over de waarde der zwavelzure Quinine in het algemeen, bijzonder bij Koortſen.* II. *Over de eigenaardige werking der zwavelzure Quinine, en hare verhouding tot de overige bereidingen van den Kina-bast.* III. *Over het gebruik der zwavelzure Quinine, en de regelen, daarbij in acht te nemen.*

Uit drie phyſiologiſche proeven, door den Schrijver genomen, vergeleken met de ondervinding van MAGENDIE en BILLIOTSON, blijkt het, dat de zwavelzure Quinine geene hoedanigheden bezit, gelijk aan die der enkelvoudige beſtanddeelen, die uit de narcotiſche planten verkregen worden; dat zij aan de maag en werktuigen der ſpijsvertering, in kleine giften, volſtrekt niet, en zelfs in grootere weinig bezwaarlijk valt, en, vooral in grootere giften, eene werking, die aan koorts gelijk is, voortbrengt (ſnellen en menigvuldigen pols, droogheid van den mond, dorst enz). Wat aanbelangt het therapeutisch vermogen van dit nieuwe middel, de Schrijver deelt eerst zijne eigene waarnemingen dienaangaande mede, waaruit weder op nieuw blijkt, hoe uitnemend zich dit middel in tusſchenpoozende koortſen betoont. In andere gevallen deed het echter geene werking, zoo als tot verbetering van den etter in boosaardige zweren en bij algemeene zwakte, waar de Kina zelve zoo veel goed doet. Hierop volgt eene opgaaf van de waarnemingen van anderen, die wel korter en met meer keuze had kunnen zijn opgeſteld. De aandacht wordt vermoeid door het lezen van achtereenvolgende waarnemingen, die in geen zamenhangend

overzigt zijn geplaatst. — In het tweede Hoofddeel komt de Schrijver tot het besluit, dat de zwavelzure Quinine, in de tusschenpoozende koortsen en daarmede vermaagschapte ziektevormen, om de *virtus febrifuga*, eene uitstekende geneeskracht bezit; maar dat wij, als tonisch versterkend middel, in zeer vele andere ziekten aan de Kina zelve den voorrang boven dit bestanddeel moeten toeschrijven. Het is er dus verre van af, dat de Kina door de Quinine vervangen zoude worden, zoodat men de eerste als geneesmiddel ontberen kon. — Wat het derde punt der vraag betreft, het spreekt van zelve, dat in aanhoudende koortsen, vooral in die, welke met ontsteking gepaard gaan, de Quinine even min als de Kina aan gewezen is; men heeft er echter in adynamische koortsen, zenuwkoortsen enz. veelligt evenveens nut van te wachten als van de Kina, gelijk men dan ook in typhuse de Quinine met goed gevolg wil aangewend hebben. Wat de regelen van toediening betreft, in tusschenpoozende koortsen moet men de Quinine, evenveens als de Kina, in het tijdvak van *apyrexie* toedienen. (In de Verhandeling van den ongenoemden Schrijver vindt men een voorbeeld, waar dit verzuimd werd, met geen ander gevolg, dan dat de Quinine weder werd uitgebraakt, en dat de lijder zeer verzwakte.) Ook moet de koorts opwekkende materiële oorzaak eerst worden opgeruimd. Dit laatste acht men bij de Quinine minder noodig; doch de Schrijver der tweede Verhandeling waarschuwt er wel uitdrukkelijk tegen, op het einde derzelve te regt aanmerkende, dat eene te vroegtijdige onderdrukking der koorts, zonder genoegzame voorbereiding en opruiming der verwijderde oorzaak, door welk middel dan ook, zelden op den duur ongestraft blijft. Hoe veel misbruik men ook al weder van de Quinine, gelijk van al wat goed is, gemaakt heeft, is moeijelijk te zeggen. Recensent heeft gezien, dat men met Quinine eene eenvoudige voorjaarskoorts, zonder eenige andere middelen, verdreef; en daar de patiënt, een knaap van 15 of 14 jaren, kort daarop recidiveerde en onder zijne behandeling kwam, had hij nu gelegenheid, om

deze koorts met *salvantia* en *amara* spoedig en zonder verder recidif te genezen, tegen welke men reeds met de laatste en meestvermogende middelen was te velde getrokken. — De dosis, eindelijk, van dit middel wordt door den aard der koorts, den leeftijd en de eigenaardige gesteldheid des lijders bepaald. (Hier begaat de Heer WITTMANN eene onnaauwkeurigheid, door kort opeen twee tegenstrijdige zaken te zeggen: „ Het phlegmatieke ligchaam, dat voor iedere levensopwekking sterkere prikkels noodig heeft, dan het sanguinische en choleritische, heeft juist daarom ook sterkere en grootere giften van de geneesmiddelen in ziekten noodig;" en hierop volgt vijf regels verder, dat de *Engelsche* en *Fransche* Geneesheeren bij hunne koortszieken grootere giften Quinine voorschrijven, dan men bij den phlegmatieken en nuchteren *Noordduitscher* noodig heeft.)

In dit stuk hebben wij eenige drukfouten opgemerkt, die de werken onzer *Haarlemsche* Maatschappij niet behoorden te ontsieren. Zoo wordt CAVENTOU op bl. 72 CAVELTON en daarna wederom CAVENTON genoemd; en in de eerste Verhandeling, bl. 52, haalt de Schrijver twee plaatsen uit zijne eigene Verhandeling aan, waarmede de bladzijden in het gedrukte stuk niet overeenkomen, en die denkelijk onveranderd uit het manuscript zijn overgenomen.

Ziehier, geachte Lezer, een kort verslag van het beloop dezer stukken. Het komt Recensent voor, dat zij, hoezeer beide verdienstelijk, nogtans niet van dien aard zijn, om *époque* in de Geneeskunst te maken, en dat veelligt ook het tijdstip, om eene goede monographie van de geneeskracht der Quinine te hebben, nog niet gekomen is.

Vaderlandsche Historie, door M. STUART, *Geschiedschrijver des Rijks. Met Platen en Kaarten. IVde Deel. Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. 1826. *In gr.* 8vo. 559 *Bl. f* 6-90.

Zoo hebben wij dan het *laatste* deel dezer Historie,

thans uit de hand van STUART, voor ons! Het heeft dien arbeidzamen en bekwamen Schrijver niet mogen gebeuren, zijne groote onderneming verder te brengen dan tot het einde des *Engelſchen* Oorlogs. Het Vaderland en de geleerde wereld hebben veel, zeer veel in hem verloren, die grondige kennis aan oude en nieuwe Geſchiedenis met ſmaak en bevalligo voordragt wist te vereenigen, wiens kaatſchwaalſprekendheid oor en hart boeide, en die door de eigenſchappen van het hart even zeer als door die van den geest uitmuntte..... Doch het is *onze* taak niet, eenen STUART te prijzen. Vergenoegen wij ons, met eenig verſlag van zijnen laatſten arbeid te geven.

Was reeds in het vorige Deel het opſteken van dien ſtorm afgeſchilderd, die aan de voorbeeldelooze welvaart der *Nederlanders* in het derde vierendeel der achtiende Eeuw een einde zou maken, het eerſte woeden van dien ſtorm wordt hier afgemaald. Wij zien de beroovingen der *Britten*, vooral op *St. Euſtathius*, het nemen onzer rijkgeladene koopvaarders en koloniën, de jammerlijke werkeloosheid onzer zeemagt, door verzuim van meer dan eene halve Eeuw tot de diepſte laagte gezonken, doch welke men nu plotſelijk herſtellen wil, en, toen dat niet zoo vlotte als men wenschte, den Stadhouder de ſchuld geeft, die, in allerlei kleine geſchriften, van geheime verſtandhouding met *Engeland*, en dus van verraad, niet onduidelijk beligt wordt. Wij zien alles tot *Frankrijk* overhellen, hetwelk, door eene ſchrandere ſtaatkunde, thans de edelmoedige ſpeelt, onze *Weſtindiſche* koloniën herwint en teruggeeft, en *Trinconomale* een tijdlang beſchermt, doch de van ons geroofde ſchatten op *St. Euſtathius* voor *zichzelve* herneemt; — *Frankrijk*, hetwelk ons tot medewerking aanſpoort, en dus, hoewel zonder een ſtellig geſloten verbond, op zijne hulp doet ſteunen, en, daardoor herhaalde vredesvoorſlagen van *Engeland*, met eene fierheid, die *Nederland* onder DE WITT, maar niet *Nederland* in 1781 en 1782, zou gevoegd hebben, doet van de hand wijzen, en ons blindelings in de armen van *Frankrijk* werpen; van *Frankrijk*, hetwelk

ons, met zijne gewone goede trouw, bij den Vrede dan den vijand ter prooije laat, en, terwijl het voor *zichzelvs* zeer goede voorwaarden weet te bedingen, *juist daardoor* de *Britten* te ſterker op den affland van *Negapatnam* van onze zijde doet ſtaan, om toch eenige ſchavergoeding te hebben. De verblinding of de haat is zelfs zoo groot, dat men in de Hoofdſtad van *Frankrijk* den Vrede wil ſluiten; ſchoon het ſlechts van ons zou hebben afgehangen, om, door eene regtſtreekſche onderhandeling met *Engeland*, hetzij te *Londen* of in *den Hage*, voordeeliger voorwaarden, en misſchien het behoud van *Negapatnam*, te bedingen. Onder dit alles neemt de tweedragt hand over hand toe. Terwijl *Zeeland* de vredebreuk bejammert, en gaarne zoo ſpoedig mogelijk heelen wil, tracht *Vriesland* de herſtelling van het oude verbond met *Engeland* onmogelijk te maken, en helt geheel tot de *Franſche* zijde over, benevens de meerderheid van *Holland*. *Amſterdam* beſchuldigt den Hertog van *Brunswijk*, 's Prinſen raadsman, in een afzonderlijk gehoor, bij den Stadhouder. Deze, hierover verontwaardigd, deelt zulks den Hertog mede, die om voldoening vraagt; en deze nieuwe brandſtof, bij zoo veel andere gevoegd, dreigt de vlam der tweedragt door het geheele land te verſpreiden. Sommigen prediken zelfs reeds *aan het Volk van Nederland* eene *zuivere Volksregering*, en afſchaffing van alle beſtaande inrigtingen. — Maar, hoe jammerlijk ook de zaken geſteld waren, zoodat *Europa* in ons niet meer de oude *Nederlanders*, de mannen van *Chatham* en *Ramillies*, herkende, zoo was de geest nog zóó niet uitgedoofd, of de Natie gaf nog eenige blijken van voorouderlijken heldenmoed. OORTHUIS en MELVIL kweten zich dapper; de Kapers JARRY en LE TURCQ gedroegen zich als ware zeehelden. Roemrijk, ſchoon nutteloos, was de ſlag op *Duggersbank*, waarin de *Brit* het eerst afdeinsde, hoewel ſterker in geſchut en bemand met meer geoefend volk; maar *zijn* konvooi bragt hij binnen; het onze naar de Oostzee kon zijne reis niet vervolgen. Met dat alles was de geest der Natie daardoor

opgewonden; doch nu verwachtte zij ook grootere zaken, en men werd dubbel wrevelig, toen deze niet volgden. Zoo moest dan de uitslag wel ongunstig zijn, daar allerlei noodlottigheden zich bij de tweedragt en weerloosheid voegden, om onze geringe scheepsmagt geheel te vernietigen; daar een voorgenomen togt naar *Brest*, ter vereeniging met de *Fransche* vloot, geene plaats kon hebben, hetwelk den argwaan op den Stadhouder slechts vermeerderde, en aan *Frankrijk* een heerlijk voorwendsel gaf, om ons te verlaten; terwijl toch KINSBERGEN, aan wiens moed en trouw wel geen twijfel was, omtrent gelijktijdig uitgeloopen, door storm weder binnengaats werd gedreven, na verlies van een nagelnieuw schip, dat met man en muis verging, zoo als te voren de zesenzeventiger *Prins Willem* vergaan was.

De Heer STUART heeft zich hier ook weder gehouden aan de manier, door hem in de vorige Deelen gevolgd; naauwkeurige en uitvoerige ontwikkeling van dandzaken, geheel op echte stukken en *officiële* beschreiden gebouwd, zonder zich bijkans eenige oordeelvelling te veroorloven. Dit werd *hier* te meer gevorderd, omdat de partijschap zich van *dit* gedeelte der Geschiedenis bijkans uitsluitend heeft meester gemaakt. Het zij ons vergund, zonder het groote en treurige geschil weder ter bane te brengen, hetwelk ons Vaderland op zoo vele rampen is te staan gekomen, aan te merken, dat de werkeloosheid in den toenmaligen *Engelschen* Oorlog wel niet te ontkennen is; doch dat men die niet zoo zeer aan traagheid der uitvoerende Magt, als wel aan het diepe verval der zeemagt, jaren herwaarts, moet toeschrijven; terwijl de partij, die zich thans bij uitsluiting *vaderlandsch* noemde, nog gedurig den ouden roem der *Nederlanderen* op het oog had, en hunne overwinningen in vroegere *Engelsche* oorlogen wenschte vernieuwd te zien, zonder de veranderde omstandigheden genoegzaam te bedenken, en zich te herinneren, hoe men *Engeland* vroeger, bijna eene Eeuw lang, groot had laten worden, en het nu vergeefs wel in een oogenblik gaarne vernederen wilde. Daarbij kwam ook, dat de Stadhouder gedurig op vermeendering der landmagt drong, hetwelk men in de toenmalige omstandigheden geheel ongepast en noodeloos keurde; en, daar men zich de vroegere strekking der Stadhouders, om de landmagt ten koste van het zeewezen te vergrooten, nu voor den geest bragt, meende men, dat WILLEM DE V, vooral onder het geleide van

eenen vreemdeling, den Hertog van *Brunswijk*, wel geene andere bedoeling kon hebben. Herinneringen uit den zevenjarigen oorlog, en van het toenmalige wantrouwen op 's Prinsen Moeder, kwamen hierbij, en zoo werd de argwaan ten top gevoerd. Doch de onzijdige Geschiedenis vindt niets tot versterking dier honende vermoedens, daar de Prins altijd met deskundigen raadpleegde, en zelfs in het geval van *Brest*, waarin men hem het zwaarst heeft beschuldigd, niets deed, zonder den raad van den zoo geprezenen SOUTMAN. Dat hij bevrediging met *Engeland* wenschte, was natuurlijk; en men mag gerustelijk vragen, wie het Vaderland meer beminden, zij, die daartoe meer, of dezulken, die daartoe in 't geheel niet overhelden, en alle heil verwachtten van *Frankrijk*? De uitkomst spreekt ten minste op een' geduchten en waarschuwenden toon voor de eersten.

De Platen in dit Deel zijn OORTHUIS, ZOUTMAN en RINSBERGEN, en de gevechten, waarin dezelve zich onderscheiden hebben.

Prins MAURITS *van Nassau geenszins de Vijand, zijn Broeder* FREDRIK HENDRIK *de Vriend der Remonstranten.* *Door* A. STOLKER. *Te Rotterdam, bij* M. de Bleyker. 1827. *In gr.* 8*vo.* 134 *Bl.* *f* 1-25.

De Eerw. STOLKER, zoo bedreven in de Geschiedenis van zijn Kerkgenootschap, en alles, wat daartoe betrekking heeft, tast hier het zoo algemeene gevoelen aan, dat Prins MAURITS een vijand zou geweest zijn der *Remonstranten*. Door eene plaats uit de Kerkelijke Geschiedenis der Heeren IJPEIJ en DERMOUT aan dit vermoeden geraakt, onderzocht hij verder, en vond dit gevoelen bevestigd. Hetzelve komt hierop neder: dat MAURITS eigenlijk het geheele geschil niet kende, of liever de *Remonstranten* beschuldigde, dat *zij* de willekeurige verwerping, ook van kleine kinderen, stelden; dat hij het naderhand voor 's lands rust veiligst hield, dat *beide* partijen kerken zouden hebben; dat, toen deze scheiding of afscheuring niet in het plan viel der Staten van *Holland*, hij deze daartoe, eerst door *invloed*, daarna door *gezag*, en eindelijk door *duldelijkheid*, zocht te brengen. Hij wilde de geschillen vervolgens door de *Synode* beslecht hebben; doch deze viel tegen zijne verwachting uit, door de

eene partij te verdoemen, de andere geheel op het kussen te helpen: toen kon hij niet meer terug; de *Contraremonstranten* waren hem te sterk: hij gaf wel zijn ongenoegen te kennen, doch berustte vervolgens in de zaak. Hij zoude (indien men deze vergelijking hier gebruiken mag) meer of min de rol van PILATUS gespeeld hebben.

De Heer STOLKER heeft, met de hem eigene geleerdheid, verscheidene opmerkelijke bewijzen voor zijn gevoelen te berde gebragt. Doch hij heeft, met de waarheidsliefde eens onzijdigen Geschiedonderzoekers, zichzelven ook geens zins de zwarigheden tegen dat gevoelen ontveinsd. En het zijn deze tegenbedenkingen, die ons, *na een naauwkeurig onderzoek*, nog voorkomen, de zaak *alsdan* in evenwigt te doen hangen, zoo niet ten nadeele van MAURITS te beslissen. *Ten nadeele*, zeggen wij; want het komt ons hoogstbezwaarlijk voor, alle de gezegden, ook die hier geheel op nieuw, uit aanteekeningen van den geleerden Schrijver, worden bekend gemaakt, en die ten voordeele der *Remonstranten* kunnen dienen, met *andere* gezegden en daden des Prinsen te doen overeenstemmen. Dat, vooreerst, de Prins aan de *Contraremonstranten* het zachtste gevoelen, waartoe hij blijkbaar overhelde, toeschreef, en, toen hij hierin door zijnen neef WILLEM LODEWIJK beter was ingelicht, (eene eerlijkheid, die dezen Graaf eere aandoet, hoe bitter hij anders ook was) *negtans*, of liever *van toen af*, met den meesten ijver voor hen partij trok, is toch hoogstopmerkelijk. „ Maar „ hij wilde slechts afzondering, die hij voor het beste middel „ tot herstelling der rust hield." Indien dit zoo was, waarom dreef hij dan de *Synode*? Immers, zoo lang er eene Kerk bestaan heeft, zijn *Concilien* en *Synoden* er *nooit* op uit geweest, om te schikken, maar wel om te verdoemen, van *Nicea* tot *Trente* en *Dordrecht* toe. *Zoo veel* had MAURITS toch wel kunnen weten; en wist hij 't niet, zoo paste hem allerminst het doordrijven. Maar, dit daargelaten, STOLKER vindt, (bl. 25, 26) dat MAURITS, toen het zoo hoog geloopen was, in zekeren zin wijzer deed van de strijdige gezindten te willen afscheiden, dan, gelijk OLDENBARNEVELD, de eenheid voor te staan. Doch, hoe strookt dit met het volgende, op bl. 41?: „ Het was de Vorst alleen, die niet scheen be„ grepen te hebben, *hetwelk elk ander klaar had kunnen* „ *zien*, dat, als eens de scheurkerk de handen volkomen vrij „ had, zij de *Remonstranten* volstrekt niet nevens zich zou

„ willen dulden, maar hen geheel zou trachten te onderdruk-
„ ken en uit te roeijen." Zou de Prins *alleen* die niet gezien hebben? Hij was toch anders zoo kortzigtig niet. Maar het was hem om den Godsdienst niet te doen. Konden de *Remonstranten* in stand blijven, mits de Advocaat viel, zoo was hem zulks onverschillig; hij zocht hunnen ondergang niet, maar dit was onmogelijk, en *daarom moesten* zij dan het hunnen Vriend vallen. Met hunne leerstukken liet de Prins zich niet in; maar, schoon de *Gomaristen* nu, gelijk hij bespeurde, eene leer verkondigden, die het zeer gezonde natuurlijk verstand van den Prins afkeurde, zoo moest dit toch de *oude leer* zijn, die zijn Heer Vader hier geplant had. Kortom, MAURITS zelf heeft het geheele geheim verraden, in zijn gezegde tegen Burgemeester DE LANGE: „ Ik weet
„ van geene *prædestinatie*, of ze graauw of blaauw is; maar
„ dit weet ik, dat des Advocaats pijpen en de mijne geen
„ één geluid slaan." Dat dus de ijver van MAURITS, om kerken te bezorgen aan de scheurmakers, die te driftig was, om aan de oude stelling van onzijdigheid plaats te geven; niet zoo zeer uit afkeer van de *Remonstranten*, als uit staatkunde voortvloeide, geven wij gaarne toe; maar of het karakter van den Prins daarbij nu wint, en of gemoedelijke, hoezeer dan ook blinde overtuiging, (gelijk bij WILLEM LODEWIJK) als drijfveer der vervolging, niet nog edeler was; dan de Godsdienst als *vehikel* gebruikt, om den Advocaat (zoo mogelijk) *naar zijne pijpen te doen dansen*, dit willen wij liefst aan anderen ter beslissing overlaten. Eenige ongeduldige gezegden tegen de Predikanten, die MAURITS nu misschien vreesde, *dat hem boven 't hoofd zouden groeijen*, doen niet genoeg af tegen zijne *weigering*, om aan die van *Hoorn*, nog vóór de beslissing der Synode, eene kerk voor de *Remonstranten* te vergunnen, tegen het aanstoken der vervolging tegen de *Remonstranten* te *Gouda*, en eindelijk tegen zijn bitter gezegde omtrent de *Remonstrantsche* Predikanten, „ dat hij
„ niet zou lijden, dat zij weder in 't land kwamen, omdat zij
„ hem den voet hadden zoeken te ligten." *Dit* was zijne groote grieve tegen de *Remonstranten*. De Advocaat had hen begunstigd; UITENBOGAART, dien hij, om eene reden, die men slechts vermoeden kan, haatte, behoorde tot hen; nu moesten zij weg, of zij de *prædestinatie* geleerd hadden of niet.

De Schrijver gaat nu, in het tweede gedeelte, over, om

FREDRIK HENDRIK van zwakheid in het voorſtaan van de belangen der *Remonſtranten* vrij te pleiten. Hier valt minder geſchil over daadzaken, van welke de Schrijver weinig nieuwe te berde brengt, als wel over derzelver drijfveren. De Heer STOLKER geeft zich vele moeite, om den Prins in dezen volkomen vrij te pleiten, zelfs in het bedenkelijkſte geval, dat van DE GROOT in 1631; en wij moeten erkennen, dat deze Vorst geen' beteren noch ſchranderder voorſpraak had kunnen bekomen, die alle omſtandigheden te zijnen voordeele doet gelden. Doch *volkomen* heeft de achtingwaardige man ons nog niet overtuigd, dat de groote Staatsman en Geleerde, het ſieraad zijns Vaderlands, zich onvoorzigtig en hoofdig gedroeg, en, in zijnen toeſtand, het hart te hoog had. Een man, die voor de weldaden, aan zijn Vaderland bewezen, zóó behandeld was, die in de geheele wereld door zijne algemeene kundigheden te regt kon, deze moest, om in het land te blijven, geen *excus* vragen, en daardoor zijne vervolging wettigen. Doch wij bekennen gaarne, dat men de zaak uit verſcheidene oogpunten kan beſchouwen, en dat, zoo de minſte zweem van ſchuldbekentenis eenen DE GROOT even min voegde als een verzoek om genade aan BARNEVELD, nogtans de erkentenis van *ongelukken, hem ter zake van verſchillen in de Regering overgekomen*, (zie WAGENAAR, XIde D. bl. 147) volſtrekt niets vernederends voor hem behelsde, en dat, *zoo hij de zekerheid gehad had, dat men hem op dit verzoekſchrift in het land zou willen laten*, hij gewis van hardnekkigheid niet geheel vrij te pleiten zou zijn, omdat hij 't weigerde. Doch dat is juist de vraag! Voor 't overige moet men aan de zijde van FREDRIK HENDRIK wèl den eed in het oog houden, dien hij bij de aanvaarding des Stadhouderſchaps moest afleggen, en de ongelegenheid, waarin hem het verlies des briefs van REIGERSBERGEN aan DE GROOT ſtortte, als waardoor hij niet weinig *gecompromitteerd* werd. Eindelijk is het merkwaardig, dat FREDRIK HENDRIK, volgens den Heer STOLKER, juist het tegendeel bedoelde van MAURITS, namelijk *eene hereeniging der geſcheurde Kerk*, en dat hij daarom het werken der *Remonſtranten* om vrije Godsdienſtoefening minder bevorderde, (bl. 121.) Doch, zoo dit hem als beweegreden diende, is het onbegrijpelijk, dat hij na de *Synode* van *Dordrecht* iets dergelijks durfde hopen. In allen gevalle moet men, om FREDRIK HENDRIK wèl te beoordeelen, bedenken, dat

bij *tegen*, gelijk MAURITS *met* den stroom der volksmeening roeide; en dat, nog kort vóór onze dagen, ten duidelijkste aan JOZEPH II en de *Belgen* gebleken is, hoe weinig een verlicht en verdraagzaam Vorst vermag, wanneer hij de voor-oordeelen in het godsdienstige van eene verblinde Natie te onvoorzigtig en voorbarig durft aantasten.

Wij doen voor het overige hulde aan de voorbeeldige onzijdigheid van den grijzen *Remonstrantschen* Kerkleeraar, waaraan wij dit belangrijk geschrift te danken hebben, daar hij de misslagen zijner partij, in de toenmalige kerktwisten, zelfs die harer voornaamste hoofden, geenszins verzwijgt of verbloemt. Dit, gevoegd bij den toon, die in de *Kerkelijke Geschiedenis* der Heeren IJPEIJ en DERMOUT heerscht, is een aangenaam teeken der tijden.

Verhandeling over den Nederlandschen Koophandel, door J. VAN OUWERKERK DE VRIES, *ter beantwoording eener vrage van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, aan wien de gouden eereprijs en de premie van* 150 *guldens zijn toegewezen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1827. *In gr.* 8*vo.* 270 *Bl. f* 3-:

Het treurig verval van den *Nederlandschen*, vooral van den *Amsterdamschen*, koophandel is eene waarheid, die elk in het oog valt, en geene ontkenning of verbloeming gedoogt. Terwijl *Hamburg* zich van zijn nog dieper verval en gedeeltelijke afbraak met pijlsnelle vlugt weder omhoog verheft; terwijl de markt der wereld zich hoe langer zoo meer te *Londen* vestigt; terwijl *Frankrijk*, het zoo lang van de zee afgesloten en in 1815 zoo diep vernederde *Frankrijk*, door nijverheid en *activen* koophandel weder zoo zeer eene plaats onder de handeldrijvende Volken inneemt, dat een hedendaagsch Reiziger hetzelve daarin de *eerste* na *Engeland* toekent, — vermindert jaar op jaar het getal der bodems, die het *IJ* bedekken, of, zoo dit *getal* ook eens schijnbaar vermeerdert, is toch de grootte der schepen zoo veel geringer dan die der te *Hamburg* of *Antwerpen* binnenvallende vaartuigen; dat men zich bedroeft over de minderheid b. v. der *Zuid-Amerikaansche* schepen, die uit die nieuwontgonnen mijn voor het handelsbedrijf in *Amsterdam* zijn ingeloopen, vergeleken bij de duizenden, die in 1827 de *Elve* bedekten; of over de niet

hoemenswaardige hoeveelheid van sommige artikelen, b. v. peper, huiden, enz. te *Amsterdam* aangekomen. Het is wel waar, dat *Antwerpen* zich met jeugdige kracht schijnt te verheffen; doch welk regtgeaard *Hollander*, ja *Nederlander*, zou toch begeeren, dat die verheffing geschiede ten koste des geheelen ondergangs van eene stad, waaraan zich zulke groote, zulke onvergankelijke herinneringen hechten? Wie juicht dus niet de wijsheid der waarlijk *Hollandsche* Maatschappij van *Wetenschappen* toe, die (gelijk zij ook in andere prijsvragen de behoefte des tijds in het oog heeft gehouden) dus nu de oorzaken van het verval des *Koophandels* tot een onderwerp der nasporingen voor alle kundige en vaderlandlievende mannen heeft uigekozen?

De vraag was moeijelijk. In eene zaak, waar reeds zoo veel beproefd is, waar eene vaderlijke Regering verscheidene middelen vergeefs had aangewend, zou daar een enkel persoon met een gelukkig gevolg zijne stem verheffen, om de oorzaken van verval en de middelen tot herstel aan te wijzen? En nogtans heeft zich die stem doen hooren, en met een zoo gelukkig gevolg, dat beoordeelaars, uit den boezem der Maatschappij gekozen, en van uiteenloopende gevoelens, (waaronder, zoo wij wel onderrigt zijn, zich ook de hoogstverdienstelijke Staatsman *G. K.* VAN HOGENDORP bevindt) eenpariglijk deze Verhandeling den gouden eereprijs enz. hebben waardig gekeurd. Dezelve doet haren Schrijver, een aanzienlijk *Amsterdamsch* handelaar, die zich thans met de woon te *Zeist* heeft gevestigd, den Heere VAN OUWERKERK DE VRIES, geene geringe eer aan. Wij zullen onzen Lezeren daarvan een beknopt denkbeeld trachten te geven.

Vooraf gaat een *geschiedkundig overzigt der gebeurtenissen*, hetwelk misschien een weinig te breed is, daar het ook staatkundige gebeurtenissen bevat, die met den handel in geen regtstreeksch verband staan; terwijl het nogtans omtrent andere, die daarmede naauw verwant zijn, gewigtige bijzonderheden en noodzakelijke, schoon treurige herinneringen bevat, zoo als de ontwikkeling der nijverheid in 1802, en de geweldige schade, ons door de oorlogsverklaring in 1803, alsmede door de verweldiging der *Kaap* in 1804, aangebragt, waarbij, op eene snoode wijze, met schending van het verdrag, ook de bezittingen der Zuidzee-Walvischvangst-Compagnie werden geroofd; *geroofd*, gelijk de schepen, die, gerust op het pasgesloten verdrag, argeloos en, zoo zij dach-

ten, veilig naar huis, en den op hen loerenden nabuur in den mond liepen. „Zoo veel schats was nog nooit verslonden. „Wie zal de millioenen opsommen? Beter is het, de bere„kening maar niet te beproeven. Nu ving dan het laatste „ tijdperk onzer folteringen, en niet minder onzer diepste ver„nedering, aan." (Bl. 49.) Het geheele tafereel der ontluikende welvaart, en van de *laatste* krachtige inspanning der Natie, zoo deerlijk teleurgesteld, is hoogstlezenswaardig.

Na dit overzigt komt eene *herziening*, waarin *uit hetzelve* de oorzaken van het verval des handels worden opgespoord. Vooreerst, de eigenbaat en hebzucht van *Engeland*, hetwelk, niet tevreden met zijn gebied in *Indië* over 60 (80) millioenen zielen te hebben uitgebreid, *ten einde dezen tot het koopen van* Engelsche *fabrijkgoederen te noodzaken*, in plaats dat *zij zelve* die te voren naar *Europa* zonden, niet rusten kon, eer het den vreedzamen nabuur ook in den grond had geboord, ten einde deszelfs wereldhandel tot zich te trekken. Het is waar, in het geschil van 1779—1780 kent de Schrijver onze kooplieden niet vrij van schuld; doch, behalve dat wij, door de mededinging van *Amerika*, daarvoor zeer zwaar geboet hebben, zoo was ook de wijze, waarop *Engeland* ons in 1784, even als in 1803, aanviel, meer dan onedelmoedig. In 1795 werd de roof onzer, op de trouw der Traktaten veilig varende, schepen herhaald, en men nam ook onze Koloniën weg, maar thans *in naam van den Stadhouder*, hetwelk derzelver overgave zeer bevorderde (even als die der vloot in 1799). „De Koloniën," zegt de Schrijver op bl. 83, „*an„dermaal uitgeput*, keerden wel terug, maar niet het onschat„bare eiland *Ceylon*." (Hier drukt de Schrijver zich onnaauwkeurig uit. Het is de gewoonte der *Engelschen* niet, Koloniën, die zij veroveren, uit te mergelen. De Koloniën, in 1802 teruggegeven, vooral de *Westindische*, *Demerary*, *Berbice* en *Esſequebo*, waren, wel verre van uitgeput, integendeel in een' zeer bloeijenden staat; zoodat men zich daarmede, als eene vergoeding voor het verlies van *Ceylon*, wist te troosten. Dit schijnt de *Engelschen*, door de teruggave van zulke welvarende bezittingen, vrij te pleiten van de verdenking, alsof de geheele Vrede van *Amiens* slechts een lokaas zou geweest zijn, om onze en de *Fransche* aan de zee toevertrouwde schatten te zekerder in hunne magt te bekomen; ten zij men stellen wilde, dat die schatten de kosten der herovering door de Heeren der Zee rijkelijk konden opwegen.) Bij de her-

stelling in 1813 en 1814 wist men zich dan toch die Koloniën, benevens de *Kaap*, door eene zonderlinge *Rekening courant*, waarbij aan *Nederland* voor deszelfs *verlossing* (gelijk in 1795) ruim 100 millioenen op de *debet*-zijde gebragt werden, toe te eigenen. Op deze wijze behielden wij op het *Zuid-Amerikaansche* vasteland slechts de oudste, en dus meest uitgemergelde, onzer Volkplantingen, *Surinaame*. De ijver der *Engelschen* tegen den slavenhandel werkte ook zeer tot ons nadeel. (Wij nemen de vrijheid, hier weder van den Heer OUWERKERK DE VRIES te verschillen, die dezen maatregel der *Engelschen* uit een min gunstig oogpunt beschouwt. Het is waar, men denkt vrij algemeen, dat de *Engelschen* hierbij slechts den ondergang der *Westindische* Koloniën hebben ten oogmerk gehad, ten einde alsdan, uit hunne *Oostindische* bezittingen, alléén *Europa* met koloniale goederen te kunnen voorzien; doch hiertegen strijden dan toch de schatten, aan *Demerary* te koste gelegd, en de gebruikte kunstjes, om deze Kolonie in 1814 te behouden, alsmede de tegenwoordige bloei van *Jamaica*, die wel bewijst, dat eene Kolonie ook *zonder slavenhandel* kan bestaan.) *Amerika* heeft den *Hollandschen* handel, door de ontwikkeling van deszelfs *industrie* en active *koop*- en *vrachtvaart*, mede zeer benadeeld. Doch de meeste schade hebben wij zelve ons gedaan, door, gedurende de sluiting der zee, van vreemden, die wij tot de *neutralisatie* van schepen en goederen bezigden, en wien wij dus de geheimen van den handel moesten vertrouwen, dien handel zelve te leeren, en allengs denzelven in hunne handen over te brengen. Verscheidene *Nederlanders* verhuisden naar elders, en leerden aldaar de trafijken en den handel aan andere Natiën. Daarbij voegden zich oorzaken, van ons onafhankelijk, zoo als het verlies van *Ceylon*, en dus van den kaneelhandel enz. Op een treurig tafereel van het diepe verval in 1811—1813 volgt dat der aanvankelijke herstelling, spoedig door een nieuw verval afgewisseld. Het ergst van de zaak was, dat de openzetting des handels op onze *Oostindische* bezittingen eene menigte vreemde fabrijkgoederen derwaarts deed stroomen, die de koloniale goederen, vooral de koffij, door mededinging, tot eene ongehoorde hoogte opvoerden, terwijl die door aanvoer in het Moederland telkens daalden; en, zoo doende, werd de handel met schade gedreven. Eindelijk heeft men een *beschermend regt* van 25 pCt. op de vreemde inkomende wollen en katoen-fabrikaten gelegd. De

Schrijver verdedigt dit, en toont aan, dat de *Nederlandsche* nijverheid de behoeften in de *Indiën* wel kan vervullen, en de voortbrengselen van daar kan afhalen. Men heeft gedwaald, door slechts op de behoeften der *Europeanen* in de Volkplantingen te rekenen; de *Engelschen* hebben het oog gevestigd gehouden op den *inlander*, en daardoor eene ontzettende massa goederen afgezet. Thans is de handel naar de *Oost*, weleer 's lands goudmijn, stuiptrekkende en onzeker geworden, (waarbij nog de jammerlijke *Javaansche* oorlog komt, die zoo vele verwoestingen aanregt en zoo veel schatten kost, en de handelwijze van het tegenwoordige *Indische* bestuur met de koperen munt, die het wel *uitgeven*, maar niet *aannemen* wil.) Nog heeft men de vrachten der reeders naar de *Oost* voor troepen en koopmanschappen beknibbeld.

Het nu volgende gedeelte, namelijk, *in hoeverre deze oorzaken door eigen toedoen of door de omstandigheden zijn voortgebragt*, moet natuurlijk eenige herhaling van het gezegde bevatten. Overgaande tot de vraag, in hoeverre men den algemeenen handel, voor het tegenwoordige, als geheel of gedeeltelijk voor verloren moet achten, beantwoordt hij die vraag over 't algemeen ontkennend. Hij beweert, dat er nog geen één handeltak volstrekt behoeft opgegeven te worden, in zoo verre namelijk de handel niet over 't algemeen eene andere rigting genomen heeft, en dus voor ons, gelijk voor alle Volken, verloren is. Er is echter geen regel zonder uitzondering; dit erkent de kundige Schrijver zelf, door den graanhandel naar het Zuiden, ten gevolge des handels uit *Odessa* en misschien uit *Egypte*, voor ons als verloren te achten. De middelen tot herstel, die ons overig blijven, zijn: 1) Onze geldende waarde bij andere Volken, ten gevolge van de oprigting des nieuwen Koningrijks en het karakter van onzen Koning. 2) De trap der ontwikkelde nijverheid, vooral in de Zuidelijke Provinciën, die in staat is, den handel te voeden, en de vorderingen van vele jonge lieden, vooral in de koopvaardij. (?) 3) Zonderling is de naam, dien de Schrijver aan het derde punt heeft gegeven; *de kracht van het ondersteunend en aantrekkend vermogen*, (dat wil zeggen, de nog overgehoudene geldmiddelen) die de Schrijver echter hoopt en bidt, (en wij met hem) dat niet aan het jammerlijke *actie*-spel moge worden prijs gegeven. 4) Juistheid en snelheid in de volvoering, bij goede trouw in het bedrijf. Hier bekomen de kooplieden verscheidene wijze lessen, die het te

hopen is, dat zij behartigen en opvolgen zullen. Wij kunnen in de bijzonderheden niet treden. Ook worden verscheidene ingeslopene misbruiken gegispt, zoo als het ter zijde schuiven van den echten, ouden, nuttigen makelaarsstand, en van de zoo nuttige, ja onmisbare *tweede hand*, die door de groote zeehandelaars, bij gebrek van gewigtige zaken, zelve wordt ingenomen. (Zoo verkoopt de Handelmaatschappij, naar wij vernemen, in *Indië* thans goederen *in het klein!!*)

Nu treden wij tot de gewigtige vraag, welke nieuwe bronnen er geopend, welke nieuwe middelen moeten aangewend worden, tot uitbreiding des *Nederlandschen* handels. *Griekenland*, dat zich nu aan zijne vijanden tracht te ontworstelen, en misschien eerlang zal vrij zijn; de nog *Spaansche Westindiën*, (*Cuba*) *Haïti*, *Zuid-Amerika*, *Mexico*, *Brazilië*, kusten van tachtig graden breedte, in zeven Republieken en één Keizerrijk; welke ruime velden, voor de *Nederlandsche* fabrijk- en handel-nijverheid geopend! Men zou zelfs, op het spoor der *Amerikanen*, Kaap *Hoorn* om, langs *Chili's*, *Peru's*, *Guatimala's* en *Mexico's* kusten, handeldrijvende, naar de Noordwestkust van *Amerika* kunnen stevenen, aldaar de kostbare pelterijen opdoen, en met dit bij uitstek gewilde handelsartikel thee inruilen in *China*. Het is voor den handel te hopen, en ook uit den aard der zaak te verwachten, dat eerstdaags deze nieuwe Gemeenebesten zullen in rust komen; zoo niet, zouden de geweldig hooge regten, in sommige derzelven opgelegd, den handel geheel doen verloopen. Men moet slechts, door onvoorzigtige ondernemingen, de markt niet overvoeren. — Ten besluite dezer § wordt de tegenwoordige *commerciële* staatkunde van *Engeland*, die, hoe schijnbaar onbekrompen ook, juist ten onzen aanzien hard is, *zeer bepaaldelijk* uit de *Britsche Westindiën* uitsluit, en met 5 verhooging op de inkomende regten belast, in het ware daglicht gesteld, en vergeleken bij onze *waarlijk liberale* regten, die, zelfs met de zware belasting op de uitheemsche goederen in onze *Oostindiën*, nog 5 pCt. lager zijn, dan die in de zoogenaamde *Engelsche vrijhavens* worden geheven. Eindelijk wordt een verbeterd *stelsel van assurantie* aanbevolen, ter aanmoediging derzelve in onzen eigenen boezem. (Het is ons nog niet klaar, dat dit zoo veel voordeel geeft; doen onze schepen bij den vreemdeling te laten verzekeren, moet deze dan toch ook al de schade dragen; en hoe groot is niet, door de onverklaarbare noodlottigheid, die onze bo-

dems schijnt te vervolgen, die schade in de laatste jaren geweest!)

De vraag der Maatschappij was hiermede beantwoord. Maar de Schrijver heeft nog, ten slotte, drie onderwerpen behandeld, die met den handel in het naauwste verband staan; *de Handelmaatschappij*, *het Noordhollandsche Kanaal*, en *de afsluiting van het IJ*; onderwerpen, die aan veel tegenspraak en discussie in het Publiek, en gedeeltelijk zelfs in de Staten Generaal, zijn onderhevig geweest. Wij moeten erkennen, in ons nog altijd weifelend oordeel over de Handelmaatschappij door den Schrijver bepaald te zijn geworden. Het oogmerk was goed; maar de rigting, die zij genomen heeft, is verderfelijk. De handel is daardoor, in plaats van *aangemoedigd* en *ondersteund*, gelijk het oogmerk was, met éene geldmassa van 37 millioenen uit het veld geslagen en als 't ware verpletterd geworden. Het komt ons zelfs voor, dat de tegenwoordige treurige staat van den handel in *Amsterdam* grootendeels hieraan is toe te schrijven. Men zal vragen, of dan niet de oude *O. I.* Maatschappij, die zelfs *uitsluitend* octrooi had, *Nederland* nog meer moest benadeeld hebben? Doch het geval was toen geheel anders. Men deed hetgene, waarvoor men rondborstig uitkwam; men *bepaalde* den handel naar zeker gedeelte der wereld, waar mededinging verderfelijk was, en liet overal elders aan die mededinging ruim spel. De Handelmaatschappij is een *halve* maatregel. Zij *verbiedt* den handel nergens, en laat schijnbaar overal vrijheid; maar zij verstikt, door hare ondernemingen, niet op éene plaats, niet in één gewest, maar *overal* (want nergens is haar invloed uitgesloten) den omluikenden handelgeest, die tegen zulk een reusachtig kapitaal niet op kan. Reeds is alle particuliere *Nederlandsche* (niet *Engelsche* of *Amerikaansche*) handel, zoo als wij vernemen, door de Handelmaatschappij van *Java* verdrongen. Dus geniet men door dezelve geen der *voordeelen* van den uitsluitenden handel, (daar de toegelatene vreemdeling zich door de Maatschappij niet laat afschrikken) maar wel alle de nadeelen. Is het te verwonderen, dat een groot gedeelte der kooplieden met wrevel tegen dit ligchaam vervuld is? — Daarentegen is de wezenlijk nuttige octrooijeerde Maatschappij voor den *Chineschen* theehandel door gebrek aan deelneming blijven steken. *Dit* is niet de schuld der Regering, maar van een vooroordeel der Natie. De Heer VAN OUWERKERK DE VRIES ziet, zonder de verlies-

wing dezer Maatschappij, geen heil voor den theehandel: dezelve wordt nu geheel *passief* gedreven, en vooral door de *Amerikanen* in onze havens aangevoerd.

Meende de kundige en onzijdige Schrijver aan de plans der Regering ten aanzien der Handelmaatschappij zijne toestemming niet te kunnen geven, (schoon hij het nut dier Maatschappij voor scheepsreederijen en den graanbouw erkent, waarbij nog wel de fabrijken in wollen stoffen, althans in de Noordelijke Provinciën, hadden mogen worden gerekend) hij verdedigt die ontwerpen ten aanzien van het *Noordhollandsche Kanaal* en de *afsluiting van het IJ*. Omtrent het eerste is men vrij algemeen van het daartegen opgevatte voordeel teruggekomen, en onze Schrijver betuigt rondborstig, ook tot dezulken te behooren. Tot nog toe verklaart zich evenwel het algemeene gevoelen, zelfs der kundigste en verlichtste mannen, (zoo als der Vertegenwoordigers van *Amsterdam* in de Staten Generaal) *tegen* den tweeden maatregel. Onze Schrijver voert zekerlijk duchtige gronden *voor* denzelven aan, zoo als de *alsdan* mogelijke uitdieping *voor goed* van het *IJ*, thans bijna een modderpoel, de daardoor bevorderde gezondheid, de beveiliging der Hoofdstad bij stormweder tegen overstrooming, de mindere kostbaarheid der dijken rondom het *IJ*, en tracht de bedenkingen, vooral de gestremde gemeenschap met de *Zuiderzee*, uit den weg te ruimen. Wij willen gaarne gelooven, dat eene nieuwe manier van schutten het *oponthoud* zal wegnemen; maar de *kostbaarheid* is een bezwaar, dat meer dan vier regels ter wegruiming vordert. Moeten alle die ontelbare vaartuigen, die uit de *Zuiderzee* dagelijks te *Amsterdam* aankomen, *voor geld schutten*, dan kunnen zij de onkosten niet opdiepen, en blijven weg; hetwelk toch zeer groote ongelegenheid voor *Amsterdam* zou veroorzaken.

Men ziet uit al het bovenstaande, dat onze Schrijver geen vriend is van den *onbepaald vrijen handel*, gelijk hij dan ook de maatregelen der Regering ter beperking van denzelven ten behoeve der fabrijken vergoelijkt. Wij gelooven echter, dat de bewijzen, daartegen door den voortreffelijken HOGENDORP aangevoerd, zonder repliek zijn. Hoezeer dan ook deze Verhandeling ons uitstekend bevallen heeft, wenschten wij wel, HOGENDORP's advijs, te dezen aanzien in de *Hollandsche* Maatschappij uitgebragt, ter vergelijking daarmede in het licht te zien verschijnen. Het onderwerp is toch van het hoogste belang.

Levensschets van Prins FREDERIK *van Brunswijk Lunenburg, Hertog van York en Albany, benevens eene Schets zijner prachtvolle Begrafenis, door* J. C. SWAVING. *Met Platen. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1827. *In gr. 8vo. 182 Bl. f. 2-40.*

Deze schets begint met de geboorte van den Prins, 1763, en loopt tot zijnen dood en begrafenis, 1827. Verlangt iemand meer van 's mans geschiedenis te weten, hij kan zijne weetgierigheid voldoen in een werk, dat eerstdaags in *twee lijvige boekdeelen* het licht zal zien. Wij voor ons hebben aan deze schets genoeg. Wij willen den Hertog VAN YORK (hij was een Koningszoon en een Koningsbroeder) zijnen lof en zijnen lofredenaar niet betwisten. Door krijgsbedrijven en krijgsroem muntte hij echter niet bijzonder uit, in eene eeuw, die zoo vele beroemde en beruchte helden heeft opgeleverd, en in zijnen laatsten krijgstogt hier te lande diende hem ook zeker het geluk niet. Wij zijn het eens met de zoodanigen, die, volgens onzen Schrijver, beweren, *dat de goede man knapper geweest is op de fazantenjagt, dan in de krijgstogten van vijf- en acht-en-negentig.* Wij vinden, onder anderen, tot zijnen lof hier aangeteekend: „Zijne Koninklijke Hoogheid was, zoo als algemeen bekend is, een der „eerste jagers van het land. In 1824, toen hij nog in den „bloei zijner gezondheid, en bij uitstek gelukkig op alle „zijne jaagpartijen was, schoot zijne Koninklijke Hoogheid „eens op eenen Zaturdag-ochtend, zijnde den 24 Januarij „1824, acht-en-negentig fazanten, behalve eene menigte „ander wild; en, mdat de Hertog den ganschen dag zich „met de jagt had blijven vermaken, dineerde hij dienzelfden „avond op het kasteel van den Graaf VAN VERULAM in „*Hertsfordshire*, en reed daarna nog, zonder naar bed te „gaan, naar *Londen*, alwaar hij des Zondags morgens de „godsdienstoefening in de koninklijke kapel bijwoonde." Het is er toch ver af, dat deze anekdote het roemrijkste of merkwaardigste van des Hertogs leven behelzen zou, en wij willen hem de aanspraak op de liefde en achting van het *Engelsche* volk, bij zijnen dood en begrafenis zoo overvloedig betoond, niet betwisten. Zekerlijk had hij toch ook zijne gebreken, en de ergernis, door hem wel eens gegeven, kon

zijn lofredenaar zelf, wel deels verzwijgen, deels bewimpelen, maar evenwel niet geheel verontschuldigen. Dit zij nu zoo als het wil, zijne begrafenis was prachtig, en de Schrijver was er ooggetuige van. Vier *houtsnede-platen* geven van dezelve eenig denkbeeld. Zijn afbeeldsel *in koper* is waarlijk *fraai*, en versiert de bladzijde tegenover den titel van deze *Levensschets*.

Nagelaten Gedichten van PIETER NIEUWLAND. *Derde vermeerderde Uitgave. Te Haarlem*, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1827. *In kl. 8vo. XIV*, 196 *Bl. f* 1-50.

Welk een man PIETER NIEUWLAND geweest zij, is niet slechts in ons gansche vaderland, maar ook buiten hetzelve bekend. En deze man, zoo groot, zoo eenig in de gelukkigste beoefening der diepzinnigste wetenschappen, was te gelijk Dichter, — geboren, niet door kunst of oefening gevormd Dichter. Deze neiging, hem door de Natuur ingeplant, openbaarde zich reeds in het kind, groeide aan met den jongeling, en begaf den man niet. NIEUWLAND weerstond die neiging niet. En hoe zoude iemand dat ook op zijne jaren hebben kunnen doen? Maar hij beperkte dezelve binnen zekere grenzen, om ruimer veld voor zijne wiskundige overpeinzingen te behouden. Hadde hij zich bij voorkeur aan de Poëzij gewijd, wie weet, of iemand van onzen leeftijd hem zoude hebben kunnen evenaren. Nu volgde hij enkele reizen die aandrift der Natuur, en schepte uit die oefening verpoozing, of troost, of vreugde; eene oefening, welke zijn eigenlijk vak van studie geen gering sieraad bijzette. Immers ontleende hij uit de fraaije letteren eene zekere levendigheid en aangenaamheid in betoogen en schrijven, welke het gestrenge der mathematische wetenschappen op eene liefelijke wijze temperen.

Met welk een genoegen en bewondering de dichtkundige voortbrengselen van NIEUWLAND werden ontvangen, herinneren zich nog velen, die hem gekend hebben; en op welken prijs men ze nu nog, na verloop van dertig jaren, stelt, bewijst deze derde uitgave. De eerste verscheen in het jaar 1797, de tweede in 1816, beide bezorgd door den Heer A. DE VRIES, aan wien wij dan ook deze derde vermeerderde uitgave te danken hebben. NIEUWLAND verdiende zulk

eenen uitgever, die zich in zijne letterlijke vriendschap gedeeld had, en over zijne gedichten zoo juist en keurig konde oordeelen. Getuige het voorberigt voor de derde uitgave; een voorberigt, zoo schoon en zoo kunstig, en toch zonder kunst gesteld, dat wij met spijt de laatste bladzijde vernamen. Mogt toch de Heer A. DE VRIES in het einde eene zedigheid kunnen overwinnen, welke hem terughoudt, om de verschillende vruchten zijner zoo langdurige en onafgebrokene oefeningen aan zijn vaderland mede te deelen!

Over de gedichten van NIEUWLAND behoeven wij niets te zeggen. Bekwame kunstregters en het beschaafde publiek hebben daarover sedert eene reeks van jaren een vereerend oordeel geveld. Zij zijn van verschillenden, ook luimigen inhoud. Wij hopen onzen lezeren genoegen te zullen doen met de mededeeling van het volgende, voor de vuist gemaakte, stukje:

DE ONTSNAPTE SNOEK, OF DE ONGELUKKIGE VISCHVANGST.

(Waarbij men eerst een schoonen snoek ving, maar bij het openen twee halfverteerde jonge katten in de maag vindende, dien uit vieshheid wegwierp, en vervolgens twee andere aan de vischhoeken kreeg, die bij het ophalen ontslipten.)

o Onherstelbre schade en spijt!
Welaan! wij zijn dien snoek dan kwijt!
Wij hadden, waar' hij wel gegrepen,
Gewis hem op het land zien slepen;
Nu zwemt hij ver van hoek en land.
'k Heb dan vergeefs gewatertand!
o Spijt! o onuitwischbre schand
Voor die hem van den hoek liet glippen!
Wat zouden wij met grage lippen
Dien visch, met boter mild besproeid,
Met appels, onder de aard gegroeid,
Naar 't gretig voorbeeld, in zijn leven
Door hem aan andren visch gegeven,
Genuttigd hebben, versch en frisch!
o Spijt, die onherstelbaar is!
Wij dachten reeds ten derdenmale
Ons eens op lekkren snoek te onthalen,

Ten derdenmale is 't ons mislukt,
De buit schier uit den mond gerukt!
Zou heks of spook hier ook mee spelen,
Bekend in deze werelddeelen?
Zou 't ook de booze Toovertrijn (*)
Of een van haar gezellen zijn,
Die, door een reeks van ongelukken,
Den visch ons telkens komt ontrukken?
Zond die gehate boerenplaag
Den eersten hoek, wat al te graag,
Twee jonge katten in zijn maag?
(Dit, dunkt mij, kan ik best bevatten,
Want hekssen houden veel van katten;)
En rukt zij, door een toovervloek,
Nu weêr de vischen van den hoek?
Ik kan geen andre reden vinden,
Of dit moest waar zijn, lieve vrinden!
Dat zij, wier vangst ons menigmaal
Gevleid heeft met een goed onthaal,
Maar liet de tafel altijd kaal,
Wel net en kunstig hoeken zetten,
En wonder naauw op 't bijten letten,
Maar, halen zij den visch er uit,
Meêlijdend worden met hun buit;
Dat dan het heele spel verbruide.

Bergzigt bij Vollenhoven, 13 Aug. 1782.

NIEUWLAND was ook alles behalve ongelukkig in het hanteren van de Latijnsche en Fransche lier. Proeven van beide soort vindt men in deze uitgave. Wij zijn het volmaakt eens met DE VRIES, wat de Latijnsche Poëzij betreft. Had de hij zich wat meer geoefend in het stemmen van de snaren zijner lier naar Romeinsche zangwijze, hem zoude eene roemrijke plaats onder de Latijnsche Dichters van ons vaderland toegewezen zijn.

Wij besluiten dit kort verslag met het volgende, den edelen NIEUWLAND zoo wêl kenschetsende, bijschrift op deszelfs afbeeldsel, door JAN DE KRUYFF:

Naar 't uiterlijke een kind en waarlijk kind naar 't hart,
Maar naar den geest een man, die de eerste mannen tart.

(*) Eene oude boerin in de nabuurschap, die den naam had van te kunnen toovoren.

Vertelsels en Puntdichten, door HERMANUS ASSCHENBERGH. *Tweede Druk. Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In kl.* 8vo. *VIII en* 135 *bl. f.* 1-40.

Luimige Poëzij van N. J. STORM VAN 'S GRAVESANDE. *Te Rotterdam, bij* A. F. H. Smit. 1827. *In kl.* 8vo. *VIII en* 192 *bl. f* 2-:

Deze beide dichtbundeltjes, welke in trant en inhoud eene groote familiegelijkenis bezitten, kunnen wij gevoegelijk in één beoordeeling zamenvatten. Zij vormen met de *Luimige Dichtstukjes* van VAN OOSTERWIJK BRUYN, in 1824 bij WESTERMAN uitgekomen, een klaverblad, dat in de bloemrijkers der liefhebbers van ligtere poëzij te regt een plaatsje mag bekleeden, en door den kunstregter niet met een vergrootglas moet bekeken worden, wijl een dergelijk plantje geene aanspraak maakt op eene hoogere schoonheid, maar zich tevreden houdt met eenen oogenblikkelijken aangenamen indruk te weeg te brengen.

De gedichtjes van ASSCHENBERGH, welke uit een vroeger tijdperk, uit dat onzer overbeschavende Kunstgenootschappen, oorspronkelijk zijn, en thans de eer van eenen tweeden druk genieten, bestaan grootendeels uit kleine vertelsels en berijmingen van bekende anekdoten, dikwijls los en luimig, soms zelfs naïf en geestig; en dan ook uit enkele puntdichten, welke over het algemeen wel goed gehaald zijn. Kleinere luimige dichtstukjes van gemengden inhoud zijn onder dezelve verstrooid, en de verzameling wordt besloten door eene soort van hekeldicht: *aan de Prulrijmers dezer Eeuw*, dat echter, onzes inziens, bij dezen tweeden druk gerust had kunnen achterwege blijven, daar men het bijna beschouwen kan als gevloeid uit de pen van een dergenen, tegen welke hetzelve gerigt is. Een enkel stukje, *de menschlievende Boer*, op bl. 22, had men ook wel mogen terughouden; want de kieschheid der tegenwoordige Eeuw zal met hetzelve geenszins gediend zijn, en het is dan ook waarlijk wat al te ruw. Voor het overige vinden wij op den inhoud, van den kant der zedelijkheid, niets aan te merken, en bevelen dus dezen keurig uitgevoerden herdruk met ruimen gemoede aan alle beminnaars eener geestige en naïve poëzij; en wij durven zelfs twijfelen, of niet een aantal, na vergelijking van ASSCHEN-

BERGH met 'S GRAVESANDE, zal zeggen: „ Hier heb-
„ ben de jongen het de ouden niet verbeterd."

Deze zinsnede, met welke wij den overgang tot No. 2, de *luimige Poëzij* van N. J. STORM VAN 'S GRAVESANDE, maken, moet echter niemand tegen dezelve voorinnemen. Men mist hier wel die gladheid en zuiverheid van verbouw, welke het voorgaande bundeltje onderscheidt; men stoot dikwijls op gezochte rijmklanken en vullende stopwoorden, en vindt niet zelden langdradigheid en gerektheid, waar men losheid en luimigheid moest aantreffen; maar de Heer 'S GRAVESANDE heeft, gelijk de meeste zijner hedendaagsche luimige ambtgenooten, de toevlugt genomen tot eene bron, uit welke ASSCHENBERGH niet schepte, en die echter, met oordeel en bescheidenheid gebezigd, eenen rijkdom oplevert aan geestige en vrolijke vloeistof, het burleske namelijk; dat is, de kunstgreep, om personen uit de fabelkunde of de grijze oudheid op te schikken met het belagchelijk kostuum van hedendaagsche zeden en gewoonten, en de bespottelijke dwaasheden onzer tegenwoordige modewereld over te brengen op den Olympus der Goden, of in de ruwe paleizen der heldentijden. In dezen trant, en daarenboven als eene onschuldige parodie op sommige hooggeprezene beschrijvende gedichten beschouwd, is *de Bruiloft van Peleus en Thetis* alleraardigst; en vooral het *dessert*, waarop negen wereldwonderen, uit de potsierlijkste bouwstoffen nagevolgd, zijn opgedischt, is kunstig en lachverwekkend tevens beschreven. In dezen zelfden trant vindt men nog een aantal andere stukjes, vele van welke uit onze talrijke Jaarboekjes reeds aan de lezende wereld bekend zijn, en van welke *de Kermis der Goden* en *Arion*, tevens eene goedhartige satire op het *improviseren*, hetwelk tot eene *rage* dreigt over te slaan, ons de beste toeschijnen. Het is echter niet alles in dezen trant. Men vindt hier ook vertelsels uit den hedendaagschen tijd, aan welke men geene luimigheid kan ontzeggen. Vooral beviel ons *de Jager en de Dichter*, welke anekdote, wij meenen van LANGBEIN ontleend, ook door VAN OOSTERWIJK BRUYN behandeld is, doch door 'S GRAVESANDE uitvoeriger en ook komieker is bewerkt. Daarenboven vindt men huwelijkszangen, in verschillende vormen gegoten, ja zelfs in die van eene geweldig lange Cantate. Wanneer er op dat brulloftsmaal slechts een half dozijn zóó lang zingende Dichters geweest zijn, dan durven wij betwijfelen, of het wel tot de vermakelijkste behoord zal hebben. — Over het alge-

meen is 'SGRAVESANDE, gelijk wij reeds zeiden, wat te gerekt en langdradig, en geen gebrek is nadeeliger voor het luimige; de vliegende geest, en wat is de luim anders? die de reukzenuwen zal treffen, moet in geen plas water verdund zijn. Wij konden van dit gebrek een aantal voorbeelden bijbrengen; doch juist derzelver menigvuldigheid ontslaat ons van deze moeite, want elk vindt ze terstond. Slechts nog één woord: Het is tegenwoordig *mode*, dat elk eene spelling op zijne eigene hand aanneemt, en dus, tot groot genot van den spotzieken vreemdeling, onze taal tot een Babel van verwarring maakt. Zulks geeft eenen schijn van diepe kennis en grondige geleerdheid, waaraan het gemeen zich vergaapt, maar welken de kenner belacht. De Heer 'SGRAVESANDE heeft deze mode gevolgd, en wij hebben er niets tegen, mits dat zijne helderder inzigten in onze taal hem maar niet verleiden tot glad verkeerde woordvoegingen, tegen welke reeds op de laagste schoolbanken gewaakt wordt, en van welke wij uit dit bundeltje des noods voorbeelden zouden kunnen bijbrengen.

Wij bevelen, ondanks het aangemerkte, ook dit bundeltje den beminnaar van luimige poëzij gaarne aan.

Walladmor. Door Sir WALTER SCOTT. *Naar het Hoogduitsch van* WILLIBALD ALEXIS. *IIde Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1827. *In gr. 8vo.* 274 *Bl. f* 2-80.

Wij denken nu toch wel, dat het Voorberigt waarheid sprak, en dat wij alzoo hier eenen *Pseudo*-WALTER SCOTT voor ons hebben, waaraan wij bij de vorige deelen nog eenigermate twijfelden. Wij hebben ons toen ook vergist, met *Genievra* te houden voor de dochter des huizes (eene lompe vergissing, inderdaad, waarvoor wij onze Lezeressen verschooning vragen); zij was slechts de nicht van den achtingwaardigen huisheer; zoodat, toen de vreemdeling als zoon des huizes herkend werd, niets haar huwelijk met hem in den weg stond. En wat zijnen *mededrenkeling* betreft, deze bleek te zijn zijn *tweelingbroeder*; hij ontsnapte nog even in tijds de galg, gaf zijne hoop op *Genievra* op, en reisde nu verre weg, om een beter leven aan te vangen, en wezenlijke heldendaden te ondernemen. Hoe alles zoo losloopen kon, leze men in het boek.

BOEKBESCHOUWING.

Nagelatene Leerredenen, van wijlen den Wel-eerw. Heer M. STUART, *in leven Christen-leeraar bij de Remonſtrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amſterdam. Iſte Deel. Te 's Gravenhage en te Amſterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1827. *In gr.* 8vo. *XVI*, 470 *bl. f* 5-:

Onze letterkunde is rijk in goede leerredenen. Onze beste kunnen met de uitnemendſte van alle landen en misſchien van alle tijden wedijveren. Onder de eerſten, ja onder de voorloopers van dit vruchtbaar tijdperk, behoorde STUART, door zijne bewerking (te zamen met eenen ſ ambtgenoot) van JOZEF's heerlijke geſchiedenis, daarna nog gevolgd van die des belangrijken Briefs van JACOBUS, in welke even zoo vele ſchranderheid der verklaring en hechtheid der redenering, als in gene verbeelding en gevoel lagen ten toon geſpreid. De man was, trouwens, even gezocht als openbaar leeraar, als door het ganſche land met roem bekend als ſchrijver der *Remoniſche Geſchiedeniſſen* en andere ſtukken van onderſcheiden inhoud. En men mag dus hopen, dat het vooroordeel, bij velen onzer minkundige landgenooten toen nog tegen de Remonſtranten heerſchende, niet zal belet hebben, dat ook zijne leerredenen vele opluttende lezers vonden. Door een' te vroegen dood aan ons ontrukt, vernemen wij met dankbaarheid, dat hij nog een deel van zijnen kanſelarbeid ter beſchikking voor het publiek heeft geſteld, en dat 's mans zoon, mede aan den H. dienst verbonden, de uitgave daarvan op zich heeft genomen. In een welgeſteld voorberigt (dat vader en kinderen vereert) wordt ons verſlag van een en ander gedaan; waaruit, even als uit een vroeger berigt ter intekening, blijkt, dat wij zes deelen van matigen omvang hebben te verwachten, welker vier eerſte grootendeels ge-

vuld zullen zijn met een volkomen ſtel over de Gelijkenisſen van onzen Zaligmaker. Wij herinneren ons trouwens, van deze ſtukken met allerbijzonderſten roem te hebben hooren gewagen; en, wanneer wij nu en dan in de gelegenheid waren, eene derzelven te hooren, vonden wij ons immer bevestigd in het opgevatte gunſtige gevoelen. Zij zijn, mogen wij zeggen, van nog rijperen leeftijd dan de anderen, en vereenigen, in menig opzigt, de voortreffelijke hoedanigheden, boven afzonderlijk geroemd. Wie ſtelt reeds geen groot belang in het onderwerp; in de Gelijkenisſen van JEZUS, die zijne leerwijze zoo volkomen en zoo heerlijk doen kennen, terwijl ze ons zijne leer zelve diep doen inzien en dankbaar vereeren? Wij herinneren ons echter, zoo min als de geachte voorredenaar, *dusdanige* volledige behandeling van dezelve. En geen wonder. Er behoort niet alleen veel moeds toe, om zulk eene vervolgſtof voor den kanſel op te nemen; maar er worden inzonderheid meer dan gewone gaven vereischt, om de toehoorders, door belangrijkheid en afwisſeling van ſtof ter toepaſſing, aan derzelver voordragt te blijven boeijen. De groote eenvoudigheid, het betrekkelijke op tijd en plaats, en de gelijkſoortigheid van inhoud, maken dit, in ons oog, allermoeijelijkst. Dusdanige bezwaren, echter, behoefden eenen STUART niet terug te houden. Wij bemerken dezelve bij zijne behandeling in het geheel niet, of althans zeldzaam, en dan eerst bij dieper nadenken. Zijn naauwkeurige blik beſchrijft den omtrek van het gegevene beeld met volkomene juistheid; zijne oordeel- en oudheidkunde helderen vervolgens het duistere gepaſtelijk op, en nu levert het hem eene eigene ſtoffe van beſchouwing; ſtoffe, die reeds terſtond, in de inleiding, met den vinger aangewezen, en als belangrijk doel der verzochte aandacht voorgeſteld was.

Op deze wijze verkrijgen wij de volgende onderwerpen, volgens voorgeplaatſte tekſten: *Matth.* XIII: 3, over de Gelijkenisſen van JEZUS. *Lukas* V: 30—32, de geneesheer voor de zieken. *L.* V: 33—35, bruilofts-kinderen vasten niet. *L.* V: 36—39, geen nieuwe lap op een oud kleed, noch nieuwe wijn in oude zakken. *L.*

VI: 39, 40, de blinde leidt den blinde niet. *L.* VI: 43—45, de boom en zijne vrucht. *L.* VI: 46—49, het huis op eene rots of eenen zandgrond. *L.* VII: 31, 32, de eigenzinnige kinderen. *L.* VII: 41—43, grootſte kwijtſchelding, grootſte dank. *L.* XI: 5—8, bemoediging voor den beſcheiden bidder, ontleend uit het vermogen der onbeſcheidenheid, zelfs bij gevestigde vriendſchap. *L.* XI: 9—13, over de verhooring des gebeds. *L.* XI: 14—23, het verdeelde rijk. *L.* XI: 24—26, de terugkeerende onreine geest. *L.* VIII: 5—15, de zaaijer. *L.* VIII: 15, de zaaijer. *Matth.* XIII: 24—30, 36—43, het onkruid onder de tarwe. *Mark.* IV: 26—29, de wasdom van het koren een zinnebeeld van Gods koningrijk.

Het is waar, deze korte opſchriften zeggen niet overal genoeg, om den lezer met inhoud en ſtrekking bekend te maken. En het zou ligt voor hem, niet min dan voor ons, gerekt worden, al wilden wij ook maar de ſchets van deze zeventien leerredenen uitſchrijven. Wij zullen er dus zoo veel bijvoegen, als noodig ſchijnt, om ons gezegde te ſtaven. De eerſte is blijkbaar inleidend; de tweede doet den mensch als zondaar, en het Evangelie als voor zulken berekend kennen; de derde leert godsdienſtige blijdſchap; de vierde doet Jodendom en Christendom elk in zijn eigenaardig, even belangrijk licht kennen; de vijfde verzet zich tegen alle menſchelijk gezag; de zesde is zoo rijk in leering, als het onderwerp eenvoudig is; de zevende toont vooral de vastheid van het geloof, wanneer het hart medewerkt; de achtſte, eigenzinnigheid; de negende, veel vergiffenis heeft elk onzer noodig; pogen wij dan elk den ander' voorbij te ſtreven in de liefde; de tiende, hoe moet (dan) de altijd trouwe Vriend, die nimmer ſlaapt, altijd gereed ſtaat, en wiens wil alleen den ſtand der dingen rigt, de gereede en zekere toevlugt voor den beſcheiden bidder zijn; de elfde, de ware zin, in welken men zich van alle gebedsverhooring kan verzekerd houden; de twaalfde, zedelijke waarde des geloofs; de dertiende, noodzakelijkheid der volko-

mene, ernſtige bekeering; de veertiende, verſchillende hoorders; de vijftiende, de regte toehoorder; de zestiende, waarom goeden en kwaden in de Christenheid; de zeventiende, opwekkelijke en bemoedigende natuurbeſchouwing.

Thans blijkt ten minſte de verſcheidenheid en belangrijkheid der onderwerpen, meestal onmiddellijk uit de gelijkenis, ſlechts eene enkele keer uit derzelver aanleiding of gevolg voortgevloeid; ſchoon het niet valt te ontkennen, dat de oorſpronkelijke eenvoudigheid, bij de uitbreiding en toepaſſing op onze tijden, wel eens iets lijdt. Het is hiermede niet altijd gelegen, als b. v. met de Spreuken van SALOMO, die door uitbreiding eerst regt in het licht treden, en hare verklaring in de toepaſſing vinden. Het is vaak niet meer dan een treffend woord, voor tijd en plaats. Doch, hoe weinig loopt dit, bij de kunst van onzen redenaar, in het oog! Hoe plegtig is meestal zijn aanhef, hoe aandachtwekkend zijne inleiding, hoe onderhoudend zijne verklaring, en hoe wèl de gemeente door dit alles voorbereid, om zijne altijd belangrijke toepaſſing met gretigheid te hooren! Iedere leerrede is inderdaad eene verhandeling, wanneer wij op de hechtheid der redenering letten, aan welke echter de tekst haren bepaalden gang en de godsdienſtige gelegenheid leven en gevoel bijzet. Doorgaans zeker is de toon in dezelve hooger gezet, dan men thans, onder ons, in leerredenen gewoon is; maar de denkbeelden zijn voor iedereen helder, derzelver aaneenſchakeling gemakkelijk te te volgen. Slechts eene enkele keer misten wij deze bevattelijkheid, en twijfelden dan wel eens, of er ook eene ſchrijf- of drukfout plaats had. Moesten wij op den, voor het overige heerlijken, ſtijl echter iets aanmerken, het zou misſchien zijn: al te groote ſtatelijkheid, welke door hem, die ſlechts inkijkt, niet doorleest, voor gemaaktheid zou *kunnen* gehouden worden. Trouwens, het is menſchenwerk, en waar was het heerlijkst menſchenwerk zelve nog ooit *volmaakt?* ... vooral in het beſtuur van tong of pen?

Onder de bevalligſte rekenen wij de derde, de zesde en de laatſte; onder de belangrijkſte en verdienſtelijkſte, een, vier en vijf. Doch, hoezeer wij de verklaring van *Luk.* V: 36—39 met groote belangſtelling, goedkeuring en toeſtemming lazen, wij houden het met STUART niet voor *voldongen*, dat LEVI en MATTHEUS twee onderſcheidene perſonen zijn. En, ſchoon wij bij *Luk.* VI: 43—45 's mans vernuft en kunde bewonderen, de volgende, op zichzelve ſchoone, plaats zouden wij weggelaten hebben: „ Het zijn deze zinnebeeldige waarne-„ mingen op het boomgewas, welke JEZUS zelf toe-„ paſt op het menſchelijke hart, uit hetwelk de boom des „ levens in de groote ſlagader opgaat, om deszelfs tak-„ ken te verſpreiden door het ganſche ligchaam, en het „ ganſche voorkomen van den mensch in friſſchen bloei of „ kwijning te doen beantwoorden aan de gematigdheid „ des bloeds, hetwelk door al de buizen en bekleedſelen „ der ſpieren tot de opperhuid doordringt. Het is echter „ geene ontleedkundige toepaſſing, welke de Leeraar be-„ doelde," enz. enz. De geest van STUART was in rijpen ouderdom nog weelderig, als die eens jongelings; en hoe ligt blijft daarvan eenig min gewenscht blijk over, wanneer men niet zelf, als uitgever, mag beſnoeijen, wat, bij de voordragt zonder hinder, voor de bedachtzame lezing beter achtergebleven ware. Reeds vroeger ſchreven wij ook de duisterheid op eene enkele plaats aan dit zelfde gebrek van 's meesters oog toe. Want, hoe wakker zich de zoon van zijnen pligt ook gekweten hebbe, hier en daar heeft eene kleine nalatigheid plaats; zoo als waarſchijnlijk, bl. 305, *een waarlijk wezen;* bl. 377, reg. 16, *geene* voor geene, — dat den zin geheel bederft; bl. 428, reg. 23, *bij de Ouden van dagen bij God*, voor, *bij den Oude van dagen, bij God*, en nog eene andere plaats, ons ontſchoten, die wij niet begrepen hebben. Wij zeggen dit niet ter berisping: want met hoe veel bezwaar gaat de uitgave van eens anders, ligt niet geheel naauwkeurig, en ſnel geſchreven handſchrift gepaard; maar om den waardigen ſteller geene verwarring of misſlag toe te ſchrijven, die hij niet begaan kon.

Neen, zijne denkbeelden zijn zoo helder, als zijne kundigheden naauwkeurig en grondig. En, zijn wij het, als ſchriftverklaarders, of liever in de aanwending van den tekst, daartoe al ligt wat verbogen, ook niet volſtrekt altijd met hem eens, noch kunnen misſchien alle zijne overige denkbeelden aannemen; wij bewonderen hem echter hoogelijk, en verheugen ons, dat zulke meesterſtukken niet in het duister gebleven zijn. Wie redelijke en grondige bevestiging in zijn geloof, wie heldere bijbelkennis en warme toepaſſing, in eenen voortreffelijken vorm, mannelijk- welſprekend, verlangt, die bezorge zich STUART's dierbare nalatenſchap! Zoo vrij van elk menſchelijk ſtelſel, als gehecht aan de openbaring, zoo weinig beſchroomd, om te verwerpen, wat hem ongegrond voorkomt, als moedig, om het redeloos ongeloof tegen te gaan, bewandelt hij eenen middelweg, die velen noodwendig moet voldoen. Neen, men verwaarlooze dezen ſchat, om latere voortreffelijke bundels, nooit, noch wane, dat de waarheid als de mode verandert; en wie vooral STUART gaarne hoorde, die brenge zich den voortreffelijken man, bij het lezen dezer predikatiën, nog dikwijls voor den geest, terwijl hij een offer der vereering en dankbaarheid aan zijne nagedachtenis heiligt!

Daar wij nog dikwijls op dit werk moeten terugkomen, breken wij hier af, met een verpoozend ſtaal van den ſchilderenden ſtijl; waartoe wij, *lest heugt best*, het navolgende uit de laatſte leerrede kiezen:

„ Hoe gaat het toch met de korenakkers toe, die u, „ terwijl ik tot u ſpreke, met veelbelovend veldgewas „ omringen: de landman werpt, nadat de ontdooide „ grond voor het ſnijdend kouter week, het zaad in de „ aarde, en heeft daarmede reeds zijn groote werk ver„ rigt. Nu kan hij zich des nachts ter rust begeven, „ en opſtaan zonder zich te ſpoeden naar den akker; de „ werking van de ontwikkelende en groeizame krachten „ der Natuur, in het gezonde zaad en in de vruchtbare „ aarde toebereid, wordt niet geſtaakt, ſchoon ſchier het „ ganſche ſchepſelenheer in rust ga met den nacht; noch

„ het wijze werk van den almagtigen Beheerſcher der Na-
„ tuur heeft op den dag het toevoorzigt des ſterfelings
„ noodig. De zaadkorrels, aan den ſchoot der aarde toe-
„ vertrouwd, worden door de Godheid zelve bewaard,
„ die ze, in de lente zelfs, nog ſomtijds dekt met de
„ ſneeuwvlok voor indrang van de vorst, en óf in rijken
„ dauw óf milden regen het groeizaamst vocht ter ont-
„ wikkeling en wasdom ſchenkt. De landman moge zich
„ door nuttelooze zorgen kwellen, wanneer het weder
„ niet aan zijn wantrouwend hart voldoet; of zich, in-
„ tegendeel, verheugen in den groei, dien hij door het
„ angſtig wieden van elk ander kruidje wil bevorderen,
„ terwijl menig halmpje zelf daarbij ſlechts veel gevaars
„ loopt; of liever moge hij, gerust op Godes zorgen,
„ den ſtillen groei van het uitgeworpen zaad verbeiden,
„ en elders zijn belang in ſtal of kooi, in bosch of weide
„ trouw ter wacht ſtaan; al ſliep hij voorts en ſtond
„ ſlechts op, den nacht en dag: *het zaad zou uitſpruiten, en lang worden, dat hij zelfs niet en wist hoe?*
„ Van tijd tot tijd het oppervlakkig oog eens op het veld
„ geſlagen, ontmoet hetzelve telkens, naar het ſchijnt, eene
„ nieuwe ſchepping. De zwarte grond, die alle licht ver-
„ zwelgt, en dof en doodsch door droeven aanblik is,
„ doet bijna aan den ouden bajert denken, die nogtans
„ de zaden reeds der ganſche ſchepping inhield; die
„ zwartheid zelve doet den grond, met het licht, de
„ warmte tevens verzwelgen uit den dampkring, opdat
„ het der ontwikkeling aan voedſel, kracht, noch ruimte
„ mangele. Een wijl verloops vertoont zich een groene
„ weêrſchijn op het donker vlak der korenvelden, waarin
„ menig een zonneſtraal nu wederkaatſing vindt, en het
„ opmerkend oog de eerſte hoop des wederlevens ziet.
„ Flaauw en zwak ſchemert nogtans ſlechts hier en daar
„ het dun opkomend ſprietje; maar kort daarna is het
„ ganſche veld met het zachtſte groen bedekt. Nu kan
„ het ſcherpſtziend oog niet dringen tot den grond; nu
„ ſpiegelt zich het licht met de zoetſte ſpeling in het
„ aangevulde kruid; nu lacht het ganſche veld bij elken

„ aanblik van de zon, en dartelt met de vlugtige ſchadu-
„ wen der drijvende wolken, die deszelfs glans verhoo-
„ gen en verdiepen, en het oog verrukken met de too-
„ verende bevalligheden der Natuur. — Een weinig later
„ is dit licht-groen kleed, hetwelk als de dunſte ſtof op
„ de oppervlakte der aarde lag verſpreid, en elke oneef-
„ fenheid des gronds liet zien, als ware het zeer ſtrak
„ getrokken langs de vlakte, zeer ruim en dik, hetwelk
„ blijkt, zoodra de wind zijnen adem zendt, en de rui-
„ me plooijen van het thans vlottend gewaad vertoont.
„ Het kruid is lang, verſcheiden voeten hoog, ſtaat rij-
„ zig op den ſteel, gelijkt naar gras niet meer, en lis-
„ pelt aan het oor met zacht gefluister, wanneer een
„ koeltje deszelfs toppen roert. Natuur, die zich in het
„ eerst vertoonde aan het oog, maakt zich thans bemerk-
„ baar voor het oor; en hij zelf, die het zaad wierp in
„ den grond, zonder naar hetzelve verder om te zien,
„ *en weet niet, hoe?* — Dit *hoe* weet hij nu wel, die
„ de werking der Natuur kent, ſchoon hij met deze ken-
„ nis niets meer weet, dan dat geene menſchenmagt daar-
„ toe iets doet. *Want de aarde brengt van zelve vrucht*
„ *voort.*"

Op den titel vinden wij de woorden *nagelaten*, *wijlen* en *in leven*, alle hetzelfde denkbeeld uitdrukkende; althans *wijlen* had, dunkt ons, gevoegelijk kunnen achterblijven.

De gelijkenis van het afbeeldſel des waardigen leeraars voldeed ons beter dan de gravure, en hadden wij hetzelve gaarne op wat grootere ſchaal gebragt gezien.

Leerredenen over den Dood en de Opwekking van Lazarus, tot troost en beſtuur van bedroefden, bij het afſterven van geliefde betrekkingen; door D. H. WILDSCHUT, *Predikant te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8vo. *XX en* 239 *bl. f* 2-80.

„ Het jaar 1826 (Voorrede, bl. XVII volg.) was
„ niet alleen voor mij zeer beproevend, maar ook ſmar-

„ telijk voor velen, die, ten gevolge der ziekte; welke
„ in onderſcheidene gewesten van ons vaderland en ook
„ binnen deze ſtad heerschte, dezen of genen hunner
„ naaste betrekkingen verloren. Deze treurige tijdsom-
„ ſtandigheden gaven mij de eerſte aanleiding, om eenige
„ Leerredenen te houden over de merkwaardige geſchiede-
„ denis van den dood en de opwekking van LAZARUS
„ te *Bethanië*, tot troost en beſtuur van bedroefden;
„ en het verlies mijner dierbare Echtgenoote, kort na het
„ opvatten van dit voornemen geleden, maakte zulks nu
„ ook eene dringende behoefte voor mijn eigen hart."

Zwaar was het verlies, dat de waardige WILDSCHUT heeft geleden, bij den dood zijner Echtgenoote. Zijne droefheid was groot, en in elk opzigt regtmatig. Verre verwijderd van die luidruchtigheid, welke, als een ſtoppelvuur, ſpoedig ontvlamt, maar even ſpoedig heeft uitgewoed, was hij bedaard, Christelijk onderworpen, en voedde zijne droefheid, maar als een, die hope heeft, en zich door het Evangelie laat troosten en beſturen. „JE-
„ ZUS CHRISTUS heeft den dood te niet gedaan, en
„ het leven en de onverderfelijkheid aan het licht gebragt,
„ door het Evangelie." Dit is het *motto* voor deze Leerredenen, en het bezielt dezen bundel geheelenal. *Het hart is het, dat welſprekend maakt.* Deze waarheid wordt in elke Leerrede bevestigd gevonden. Tot matiging van diepe droefheid is weinig geſchikt luid gejammer en overvloed van woorden. Alwie hierin het overvloedigst is, heeft, gelijk wij reeds te kennen gaven, meestal het ſpoedigst zijn geleden verlies vergeten. Bij het lezen van deze Leerredenen gevoelt men eerst regt, wat PAULUS bedoelde, toen hij ſchreef: „ Geloofd zij de God en
„ Vader van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, de Va-
„ der der barmhartigheden, en de God van allerlei ver-
„ troosting, die ons vertroost in alle onze verdrukking, op-
„ dat wij zouden kunnen vertroosten de genen, die in allerlei
„ verdrukking zijn, door de vertroosting, met welke wij
„ zelven door God vertroost worden." 2 *Kor.* I: 3, 4.
De bekende geſchiedenis van LAZARUS wordt hier

in zes Leerredenen behandeld. Nooit hebben wij veel opgehad met de verſnippering van het ſchoone verhaal des Apostels JOANNES. Alles is daar één. Het verhaal verliest veel van zijne eenvoudigheid, bij willekeurige afdeelingen. Meer dan eenmaal waren wij in de gelegenheid, deze verſnipperde behandeling van dit voortreffelijk verhaal af te keuren. Doch, zoo als WILDSCHUT hier alles afdeelt, voldoet het geheel voortreffelijk. Het doel, om te troosten en te beſturen, vereenigt hier alles op het naauwst. Het letten op de bijzondere omſtandigheden van al de hier voorkomende perſonen werkt tot het behouden dier eenheid mede op eene wijze, zoo als wij nog nergens, aangaande deze merkwaardige Evangeliſche geſchiedenis, gevonden hebben.

Om ook den Lezer hiervan te overtuigen, zullen wij de behandelde onderwerpen hier afzonderlijk opgeven. I. Jo. XI: 1—6. JEZUS, *het berigt van* LAZARUS' *krankheid ontvangen hebbende, vertoeft nog twee dagen*; of: *Het gedrag des Heeren hierin een ſpiegel van de wijsheid en liefde des hemelſchen Vaders in de donkerheden en raadſelen van ons levenslot.* II. — vs. 7—10. JEZUS *laat zich van zijn voornemen, om naar* Judea *te gaan, door de bedenking zijner leerlingen niet afſchrikken*; of: *De moeijelijkheden in ons levenslot moeten ons niet wederhouden van de getrouwe vervulling onzer roeping.* (Uit de inleiding tot deze Leerrede ſchrijven wij het volgende af, omdat het ongezocht bevestigt hetgeen wij nopens de oorzaken der bewaarde eenheid van het onderwerp in deze Leerredenen boven hebben aangemerkt:

„ De tekstverzen behooren dus niet tot de geſchiedenis
„ zelve van LAZARUS' opwekking uit den dood; —
„ maar zij ſtaan zoo geheel op zichzelve, dat zij uit het
„ verhaal zouden kunnen weggenomen worden, zonder
„ den draad van hetzelve af te breken. Ik had daarom
„ dit gedeelte van het Evangelieberigt met ſtilzwijgen
„ kunnen voorbijgaan, en zulks ook reeds voorgenomen,
„ toen ik, hetzelve herlezende, van beſluit veranderde,
„ omdat ik in deze woorden van onzen Heer een onder-

„ werp ontdekte, hetwelk voor lijdenden en bedroefden „ een zeer belangrijk beſtuur oplevert, en ernſtig ver„ dient behartigd te worden. Zoo gaat het ons dikwijls, „ M. H.!" (ook deze verraſſende opmerking willen wij niet in de pen houden) „ bij het onderzoeken der heilige „ Schriften. Meermalen lazen wij een of ander gedeelte „ van dezelve, zonder daarin iets aan te treffen, het„ welk onze bijzondere opmerkzaamheid en belangſtelling „ tot zich trok; maar naderhand, in eene andere ge„ moedsſtemming of met een ander doel, dezelfde geſchie„ denis herlezende, ontdekten wij niet zelden nieuwe ge„ zigtpunten voor onze godsdienſtige beſchouwing. — „ Inderdaad, de heilige Schrift is eene onuitputtelijke „ bron van beſtuur en troost in alle omſtandigheden des „ levens, maar niet het minst onder onze beproevingen „ en droefenisſen.") III. — vs. 11—16. JEZUS *zegt aan zijne leerlingen, dat zijn vriend* LAZARUS *ſlaapt, en verklaart dit van deszelfs dood*; of: *De dood der genen, die in den Heere ſterven, voorgeſteld onder het verzachtend beeld des ſlaaps.* IV. — vs. 17—27. *Het geſprek des Heilands met* MARTHA, *bij zijne aankomst te* Bethanië; of: JEZUS CHRISTUS *is de opſtanding en het leven voor allen, die in Hem gelooven.* V. — vs. 28—38ª. JEZUS, *ziende* MARTHA, MARIA *en de verdere omſtanders weenen, wordt zelf ook zeer bewogen, en komt weenende tot het graf*; of: *De verpligting en vertroosting eener hartelijke deelneming in elkanders droefheid.* VI. — vs. 38ᵇ. — 44. JEZUS *wekt zijnen vriend* LAZARUS *uit den dood op, en geeft hem aan deszelfs betrekkingen weder*, of: *Onze dooden, die in den Heere ſterven, zijn voor ons niet verloren, en zullen ons eenmaal door Hem hergeven worden.*

Hieruit zal nu de Lezer gemakkelijk kunnen opmaken, dat de eenheid van het onderwerp door al de Leerredenen henen getrouw is bewaard. Ook de bijzondere onderwerpen in elke Leerrede liggen in den gekozen tekst, en worden niet te verre gezocht, maar zijn als van zelve ge-

vonden. Hartstogtelijkheid wordt hier opzettelijk vermeden, maar de troost des Evangelies overal en gepast medegedeeld. Wij kunnen niet anders, dan deze Leerredenen algemeen aanprijzen, vooral aan zulken, die dierbare panden te beweenen hebben. Zij vinden hier troost door hope op Hem, die het leven en de opstanding is.

God drooge, ook door dit geschenk van WILDSCHUT, vele tranen, die zonder CHRISTUS altijd zouden vloeijen!

G. C. B. SURINGAR, de Gallorum Chirurgia etc. D. i. *Bundel Waarnemingen over de Fransche Heelkunst. Te Leyden, bij* S. en J. Luchtmans. 1827. *In gr.* 8*vo. XVI*, 381 *bl. f* 3 - 20.

Het wetenschappelijk verkeer der natiën onderling kan niet anders dan aan de wetenschappelijke beschaving bevorderlijk zijn. Want, gelijk elke natie naar haren aanleg en op hare wijze de wetenschappen beoefent, zoo is ook iedere natie voor de bearbeiding van afzonderlijke gedeelten meer geschikt en berekend. Het zou verkeerd zijn, bij allen dezelfde wetenschappen op dezelfde hoogte te willen zien bloeijen, en alleen eene dwaze eigenliefde en bekrompene kleingeestigheid kan een volk diets maken, dat het in alle takken van menschelijke kennis de overige volken te boven gaat. Buiten kijf is er geen der hedendaagsche volken, hetwelk de *Franschen* in chirurgicale bekwaamheden overtreft. 't Is waar, de groote vorderingen, welke de Chirurgie der *Engelschen* gemaakt heeft, de ijzeren vlijt en onvermoeide pogingen der *Duitschers* schijnen den voorrang der *Franschen* meer en meer te betwisten. Maar, als men onbevooroordeeld de zaak gadeslaat, dan gevoelt men zich gedrongen, te erkennen, dat, boven allen, de *Franschen* tot de *operative* Heelkunde inzonderheid als geboren zijn, en dat, op welke groote mannen zich de *Engelsche* en *Duitsche* school beroemen mag, de Chirurgie als 't ware de schering en in-

flag der *Fransche* Geneeskunde uitmaakt. Of zien wij ook nu niet ganſche ſcharen van naijverige naburen naar *Frankrijks* Hoofdſtad toeſtroomen, om aldaar een *cours d'opération* te houden; en is dit niet een ſprekend bewijs van de erkende meerderheid dezer natie, dat meer afdoet, dan de jaloerſche bedillingen van partijdige voor-ingenomenheid voor eigen landaard?

Geen wonder derhalve, dat wij van tijd tot tijd berigten ontvingen van wetenſchappelijke reizen, naar *Parijs* met dat oogmerk ondernomen, bovenal door *Duitſchers*; door FRANK, CASPER en anderen, waarin echter altijd meer- of minder de nationale voortingenomenheid van den wetenſchappelijken reiziger doorſtraalt, omdat de geest van *cosmopolitismus* zelfs bij Geleerden, helaas! een zeldzame geest is. Aan een' gelijken oorſprong is de hoven aangekondigde bundel waarnemingen van onzen jeugdigen, reeds voordeelig bekenden langenoot SURINGAR zijn beſtaan verſchuldigd. Dezelve behelst het gedeeltelijk verſlag eener wetenſchappelijke reize, naar *Frankrijk* en *Duitschland* ondernomen, en draagt alle kenmerken van die onpartijdige waarheidsliefde, welke wij boven hebben aangeprezen. De Heer SURINGAR, erkennende de groote vorderingen, welke, vooral in latere tijden, door de *Franſchen* in de Chirurgie gemaakt zijn, poogt, in eene korte Historie der Heelkunde in *Frankrijk* te hebben voorafgezonden, (die men wellig, niet te onregt, als een *hors d'oeuvre* beſchouwen kon) de oorzaken dier vorderingen op te ſporen, waarbij het ons verwonderde, dat de geleerde Schrijver breed opgeeft van de uitwendige oorzaken, welke daartoe hebben medegewerkt, zonder de inwendige oorzaak, welke vóór allen vermeld behoorde te zijn, onder die rij te ſcharen; wij bedoelen den aanleg en het karakter der *Franſchen* zelven, waardoor zij, gelijk wij boven aanmerkten, tot de *operative* Chirurgie als geboren zijn, en zonder welke die oorzaken van buiten ten deele wegvallen, ten deele luttel baten zouden.

De hierop volgende waarnemingen gaan over wonden, zweren, pijpzweren, beenbreuken, ontwrichtingen, flag-

dierbreuk, darmbreuken, waarbij de Schrijver de *methode* opgeeft, door DUPUYTREN, LISFRANC, BELLARD en anderen tot heeling der opgenoemde ziekten en gebreken meest algemeen gebezigd, en tevens melding maakt van de gevallen, die hij door deze beroemde *Parijsche* Heelmeesters heeft zien behandelen.

Het valt buiten ons bestek, in bijzonderheden te treden. Het gezegde zij genoeg, om den aard en de strekking van dezen bundel te doen kennen. Wij hopen en verwachten, dat een genoegzaam vertier den Heer SURINGAR zal aanmoedigen, om ook het overige gedeelte van zijn verslag, *Duitschland* betreffende, spoedig te laten volgen.

Vergelijking tusschen de Pharmacopoea Belgica en Batava; met eene korte verklaring der scheikundige bereidingen, in dezelve voorkomende. Door L. G. BREDIE. *Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. *In gr.* 8vo. *Buiten de voorrede*, 224 *bl. f* 2-20.

Onder de *prullaria* is dit boek inderdaad een meesterstuk, en gevoegelijk zoude deszelfs beoordeeling kunnen bestaan in één woord: SCHEURPAPIER. Om echter de zoo gewone beschuldiging, alsof Recensent zich slechts van eene magtspreuk bediende, voor te komen, zullen wij, kortelijk, den deskundigen lezer trachten in staat te stellen, om zelve ons oordeel te toetsen.

Deze vergelijking moet, volgens den Schrijver, dienen, om het gebruik der beide Pharmacopœen gemakkelijk te maken, vooral voor eerstbeginnenden. Welk gemak hier nu aan eerstbeginnenden verschaft wordt, beoordeele men uit het volgende. Bl. 1 vinden wij bij de proefmiddelen dit opgeteekend: „ 1. Ter ontdekking van loogzouten. In *Batava* 4. In *Belgica* 5. proefmiddelen. 1. en 2. komen overeen in beide. 3. is in *Belg.* papier in lacmus (*Bat.* spelde lakmoes) geverwd, en door azijnzuur rood gemaakt. 4. *Belg.* een versch aftrekſel van roode kool. 5. *Belg.* komt overeen met *Bat.* 4.—2. Ter ontdekking

van vrije zuren. In beide 3. proefmiddelen, welke overeenkomen (spelling van lacmus en de plantennaam viola odorata in *Belg.* uitgezonderd). — 3. Ter ontdekking van zuren, zoo vrije, als gebonden. In beide 6 proefmiddelen. 9. 10. 11. 12. 13. *Belg.* komen overeen met 8. 9. 10. 11. 12. *Bat.* (alleen de spelling in *Belg.* acidum *tartaricum* voor *tartarosum* in *Bat.*) bij 14 *Belg.* is nog gevoegd baryta *ter keuze.*" — Op bl. 4 lezen wij: „HYDRARGYRUM. *Belg.* heeft het woord *droog* bij glas gevoegd."

Dit zal wel genoegzaam zijn, om het volstrekt nutteloozе eener zoodanige vergelijking te doen zien, die ook onverstaanbaar is, ten zij men de beide Pharmacopeën er nevens legge.

Op bl. VII der Voorrede zegt de Schrijver: dat, daar dit boek ook voor ongeoefenden geschikt is, hij, om het nuttig gebruik van hetzelve ook voor hen te vergrooten, bij de behandeling der scheikundige en eenige andere bereidingen, eene korte verklaring derzelve, zoo eenvoudig mogelijk ingerigt, heeft gevoegd. Deze verklaringen zijn, naar het oordeel van Recensent, de ellendigste, die hij wel immer onder de oogen gehad heeft. Allerwegen toch dragen zij de kennelijkste blijken der diepste onkunde, zoo wel in het praktische als in het theoretische gedeelte der Artsenijmengkunde, en vallen niet zelden in het bespottelijke. Naar bewijzen hiervoor te zoeken, zoude overtollig zijn. Men sla het boek open, waar men verkiezе; iedere verklaring eener bereiding zal de waarheid van ons oordeel aantoonen. Tot eene proeve schrijven wij daarom de eerste verklaring de beste af. Wij lezen op bl. 67: „SULPHUR DEPURATUM. Zie *Bat. Sulphur Depuratum.* Verschilt nog al aanmerkelijk in de beschrijving der bereiding: *Belg.*: wasch de zwavel met heet water, droog dezelve in eene mortier te wrijven, tot dat dezelve geen teeken van zuur meer vertoont, en daarna door afgieting bevrijd wordt van de vuiligheden, welke in het water bezinken; bewaar dezelve, behoorlijk gedroogd, in eene gesloten flesch. *Bat.*: wasch de zwavel met heet water, tot dat het aanhangend zuur geheel weggenomen zij, bewaar dezelve, na goed gedroogd te zijn.

„ *Verklaring der bereiding.* De zwavel is, zoo als de Apotheker dezelve koopt, niet behoorlijk gezuiverd, en daarom in dien ſtaat, voor het geneeskundig gebruik, waarvoor dezelve beſtemd is, niet geſchikt. De met dezelve verbondene vreemde ligchamen en *vuiligheden*" (dit woord ſchijnt den Schrijver bijzonder te bevallen; het wordt ten minſte zeer menigvuldig in zijn boek aangetroffen) „ moeten weggenomen worden; dit geſchied volgens het opgegeven voorſchrift. De zwavel heeft van ſommige ſtoffen, waarmede dezelve verbonden was, en ook uit den dampkring, derzelver zuurſtof eenigzints tot zich getrokken, en is daardoor gedeeltelijk in eene ligte graad verzuurd geworden; dit zuur wordt door afwaſchen met heet water in hetzelve opgelost, en de zwavel er van bevrijd. Vuiligheden en aanhangende vreemde ligchamen, zwaarder dan de zwavel zijnde, bezinken, en kunnen dus door afgieting derzelve weggenomen worden; vuiligheid bovendrijvende, kan men eerst wegnemen; behoorlijk moet de dus afgewaſchen zwavel gedroogd worden, daar dezelve anders de zuurſtof uit het water weder eenigzints tot zich zoude trekken, en daarom ook, voor de zuurſtof der dampkring, in eene *geſlotene* flesch bewaard worden."

Dit is dan eene korte en zoo eenvoudig mogelijke verklaring van eene der eenvoudigſte bereidingen. Hoedanig het gelegen zij met meer zamengeſtelde, laat zich hieruit van zelve opmaken.

Het volgende voegen wij hier nog bij, en ſtappen daarmede van dit boek af. In de *verklaring der bereiding* van het *Acidum ſulphuricum purum*, op bl. 72, wordt ons geleerd, dat de bijvoeging van platina-draden dient „ ter meerdere zuivering der bereiding; daar dezelve het zwavelzuur nog meer doen ineendringen." De Schrijver waarſchuwt daarbij tevens, de voegen niet toe te lijmen, „ om de ontwikkeling der dampen, welke, (NB.) door de ontleding van de waterachtige deelen nog in de vitriool-olie bevat, meest uit waterſtof-gaz beſtaan." (!!!)

Wij achten onzen tijd te kostbaar, om meerdere ſtaaltjes mede te deelen, en vertrouwen, dat het bovenſtaande

genoegzaam zal zijn ter ſtaving van ons bij den aanvang uitgebragt oordeel, dat dit boek onder de *prullaria* behoort, en geene andere waarde heeft dan die van *ſcheurpapier*.

Land- en Zeetogten in Nederlandsch Indië en eenige Britſche Etabliſſementen, gedaan in de jaren 1817 tot 1826, door J. OLIVIER, J.Z. *voorheen Secretaris te Palembang. Met Platen. Te Amſterdam, bij* C. G. Sulpke. 1827. *In gr. 8vo. XVI en 480 bl. f 4-90.*

Brieven over Bencoolen, Padang, het Rijk van Menang-Kabau, Rhiouw, Sincapdera en Poelo-Pinang, door den Kolonel NAHUYS, *Ridder van de Militaire Willemsorde en van den Nederlandſchen Leeuw, laatst Reſident aan de Hoven van Souracarta en Djodjocarta. Tweede, vermeerderde Druk. Te Breda, bij* F. B. Hollingerus Pijpers. 1827. *In gr. 8vo. XXI en 288 bl. f 2-60.*

Wij hebben het genoegen, den Lezer hier twee oorſpronkelijke werken aan te kondigen, die zeer gewigtige bijdragen leveren tot de kennis van ons Oosterſche Rijk. Gelijk de Heer OLIVIER zich voornamelijk tot *Java* bepaalt, dus de Kolonel NAHUYS tot *Sumatra*. Beide deze eilanden zijn, ſedert het *Londenſche* verdrag des jaars 1824, de hoofdgewesten onzer Oosterſche bezittingen, alwaar zij zonder *Europeſche* medeslingers gezag voeren. Daar de toeſtand dier landen nu ſedert de oudere reisbeſchrijvers, zelfs ſedert STAVORINUS, zoo grootelijks veranderd is, dat deze in meer dan één opzigt naauwelijks meer bruikbaar zijn, zoo is een uitvoerig berigt van ooggetuigen over de tegenwoordige geſteldheid van het heerlijke *Java*, vooral de omſtreken van *Batavia*, van het rijke *Sumatra* en onze nieuwe aanwinſten

aldaar, voor *Nederlandsche* Lezers gewis uitstekend belangrijk, en wij haasten ons, hen met dezelve bekend te maken.

De Heer OLIVIER, een teruggekeerd *Nederlandsch* ambtenaar, heeft zijne reis opgedragen aan de Heeren Prof. REINWARDT en Dr. BLUME, (beide thans te *Leyden*) aan welke *hij* den titel geeft van HUMBOLDTS van *Java*. Aan eene *systematische* orde bindt hij zich niet; veeleer zoekt hij door verscheidenheid te behagen. Berigten nopens de heerlijke landstreken en gezigten, de zeden en gewoonten der inlanders, die der *Europeanen* en hunne woonplaatsen, 's lands geschiedenis en bebouwing, jagt, de inlandsche *Sultans*, de plaatsen op de kust, enz. dit alles volgt in eene bonte rij op elkander; doch men kan geenszins ontkennen, dat de leeslust daardoor opgewekt wordt. In den beginne dachten wij: Een boek van schier vijfhonderd bladzijden, bijna geheel over *Java!* Doch weldra bleek het ons, dat dit onschatbaar eiland zoo veel wetenswaardigs bevat, dat de Schrijver nog geenszins zijne stof uitgeput heeft. In het eerste Hoofdstuk geeft hij zelf (een zeldzaam verschijnsel in reizigers!) regelen op voor reisbeschrijvers in het algemeen, en doet ons zien, dat wij veel meer dan dit Deel te wachten hebben, daar hij ons zijne verrigtingen op *Sumatra*, *Banka*, de *Molukken* en *Malacca* in het verschiet vertoont, en ons een verslag der eerste (mislukte) Expeditie tegen *Palembang* belooft, waarbij hij zelf tegenwoordig was.

Reeds dadelijk in het begin zijns reisverhaals brengt hij ons door straat *Sunda* naar het beroemde *Batavia*, hetwelk echter thans — als hoofdplaats van *Nederlandsch Indië* — niet meer bestaat, en deerlijk in verval is; wordende nog bijkans alleen door inlanders en *Chinezen* bewoond; terwijl de *Europeanen* alleen over dag hunne zaken aldaar komen waarnemen, maar in dit verpeste oord, welks kasteel en muren zijn afgebroken, niet vernachten. Zij breiden veeleer hunne woningen aan de west- en zuidzijde der stad uit, en vormen dus de fraaije buur-

ten, het *Molenvliet*, *Rijswijk*, *Noordwijk*, *Weltevreden*, en *Meester Cornelis*. Op *Rijswijk* woont de Gouverneur-Generaal, wanneer hij niet op *Buitenzorg* is. Dit laatste, 13 uren gaans van *Batavia*, (een weg, die met een' postwagen in *vier* uren wordt afgelegd) was sedert 1745 het buitenverblijf der Gouverneurs-Generaal, maar eerst in deze Eeuw regt aangebouwd, en eene welbevolkte woonplaats van *Europesche* Kolonisten geworden, die echter maar al te dikwijls ongestraft den armen inlander kwellen. Het karakter van dezen neemt de Heer OLIVIER, over 't algemeen, in zijne bescherming; en het is merkwaardig, dat niet alleen hij, zoo wel als, *in eenige opzigten*, de Heer NAHUYS, maar ook de *Engelschen* RAFFLES en CRAWFURD, van deze *Javaansche* bevolking zulk een gunstig getuigenis afleggen. De *Javanen* staan, zegt de eerste, ten aanzien van dat groote merkteeken der beschaving, de behandeling van het vrouwelijk geslacht, op een hooger standpunt, dan de meeste andere *Aziatische* volken. Er bestaat, vooral bij den nog min bedorvenen bewoner der bovenlanden, zekere aartsvaderlijke eenvoudigheid, die echter, onzes inziens, meer van *kinderlijke onschuld* heeft, dan, gelijk de Schrijver zich ergens uitdrukt, van *praktische filozofie*; welke laatste slechts een gevolg is van vaste beginselen; zoo als bij den *Javaan* het geval niet schijnt te wezen. Een weinig naar den fraaijen kant geteekend schijnt echter het beeld te zijn, dat de Heer OLIVIER van hem ontwerpt. Godsdienstigheid zonder ophef, ouderliefde zelfs na den dood dier geliefden, afkeer van misdaden, ondergeschiktheid, kinderlijke gehoorzaamheid en verkleefdheid aan ouderen in jaren en Opperhoofden en Vorsten, matigheid, nuchterheid, zedigheid, ingetogenheid, beleefdheid en vriendelijkheid, zindelijkheid, eerlijkheid, gastvrijheid, en zelfs, bij eene zachtzinnige opleiding, ingespannene arbeidzaamheid; ziedaar de heerlijke trekken van deze, wel wat gevleide, afbeelding. Immers daarmede strookt weinig, hetgeen NAHUYS (ook *zeer* bekend op *Java*, als Resident in de Vorstenlanden) bl. 113 ver-

meldt, dat *Java* door eene *groote menigte* inlanders *vergiftigd* wordt, die hun bestaan in roof, plundering, brandstichting en niet zelden in moord zoeken, het gevolg van een lui en werkeloos leven. Juist in die door OLIVIER zoo geroemde binnenlanden zijn, zegt NAHUYS, moorden, rooven en brandstichten, letterlijk en naar waarheid, aan de orde van den dag; dat is: *zij hebben dagelijks plaats*, en wel niet minder dan, door elkander, *drie* moorden daags, (bl. 124.) Afgrijselijk! Ook omtrent een ander gewigtig punt loopen de beide Schrijvers uiteen. NAHUYS wenscht, juist ter *verbetering* van den inlander, *Europesche* kolonisatie in de binnenlanden; een maatregel, door velen in onzen tijd goedgekeurd. OLIVIER beweert, dat zulks in den omtrek van *Buitenzorg* is beproefd, maar tot *verdrukking* en *knelling* van den inlander, heeft gestrekt, wien men tot allerlei lastige Heerendiensten genoodzaakt heeft. (Een bewijs voor den Heer VAN ALPHEN, die zich, in zijn uitgebragt Advijs bij de Staten-Generaal, ook stellig tegen *Europesche* kolonisatie verklaart.) Het leven van den mensch wordt, zoo als NAHUYS verder verzekert, door de *Javanen* niet veel geacht, vooral niet door den meerderen omtrent zijne minderen. De ondergeschiktheid aan hunne Hoofden, eene zoo gelukkige omstandigheid voor onze Regering, en zoo geheel onderscheiden van de onverschilligheid en balsturigheid der *Sumatranen*, die NAHUYS vermeldt, kan echter ook, waar de Godsdienst in 't spel komt, wel eens overslaan tot eenen woedenden en hardnekkigen wederstand tegen *ongeloovigen*, zoo als gebleken is uit den jongsten opstand, die wel gedeeltelijk (wij moeten het met schaamte bekennen) het gevolg is der mishandeling van eenige *Nederlandsche* ambtenaren, maar toch zonder godsdienstige drangredenen wel nooit die hevigheid zou hebben bereikt. Men kent dan ook uit CRAWFURD het onbegrijpelijk sterke bijgeloof der *Javanen*. Doch, zoo de Priesters voor eene goede zaak konnen gewonnen worden, dan is hun invloed ook weder zeer heilzaam, gelijk zulks OLIVIER aantoont in het voorbeeld der koepokinenting.

Wij kunnen al het merkwaardige in OLIVIER op verre na niet aanſtippen, (zoo als de wederlegging der algemeen verſpreide fabel wegens den *Upas*-boom) doch onmogelijk nalaten, nog een woord te zeggen van de merkwaardige *bergen*, die *Java* van het Westen naar het Oosten, en dus in de lengte, doorſnijden. Eenige der merkwaardigſte zijn door de reeds gemelde verdienſtelijke Geleerden, REINWARDT en BLUME, beklommen. Aan eerstgemelden Schrijver zijn wij de kostbare berigten verſchuldigd, die wij hier aantreffen, van de bergen in de *Preanger* Regentſchappen. Beneden aan den voet en op de helling ziet men voornamelijk bosſchen van *vijgeboomen*; hooger op vindt men *ſtyrax*, eene ſoort van geurige harsbosſchen, en nog hooger zijn dezelve uit het geſlacht der *laurierboomen*; maar overal is de grond allervruchtbaarst en zeer boomrijk, hetwelk *Java* van vele landen, zelfs in den heeten Aardgordel, onderſcheidt. Op *negenduizend* voet hoogte groeit nog kamperfoelie, valeriaan, ranonkels en gentiaan (Alpenkruiden). Zulks komt door den heeten volkaangrond, die ook zwavelmeren en andere vuurberg-produkten doet ontſtaan, zoodat men lava-asch tot op de gemelde hoogte van 9000 voet vindt. Doch het dierenrijk is op die hoogte op verre na zoo welig niet als dat der planten, en van de viervoetige heeft men bijna niet dan den Rhinoceros op de hooge bergen. Deze berigten van Prof. REINWARDT zijn ons te belangrijker, naar mate zijne zoo lang verbeide Reis meer uitblijft, en dus onze hoop, tot dusverre althans, te leur geſteld werd.

De laatſte Hoofdſtukken van den Heer OLIVIER zijn toegewijd aan reizen naar het weleer zoo magtige en beroemde, thans deerlijk vervallene, ongezonde *Bantam*, welks rivier van krokodillen krielt, gelijk de landſtreek van tijgers. In het gebergte woont de volksſtam der *Badoëes* door Dr. BLUME bezocht en beſchreven, welke beſchrijving hier ingelascht is, althans de reis naar de vermaarde graffteden dier Natie, een overſchot der oude *Hindoeſche* bevolking, die het zwaard der *Muzelmán-*

sche bekeerders ontvlood, en nog het Heidendom aankleeft. Op de reis naar *Bantam* volgt die naar *Java's* Noordoostkust, naar *Cheribon*, *Samarang*, *Soerabaya*, het tegenoverliggende eiland *Madoura*, en naar *Banjoe-wangie*, aan *Java's* Oosteinde; vervolgens naar *Bali*, waar de *Hindoesche* Godsdienst nog in zwang is, en zelfs de weduwen, na den dood der Grooten, als slagtoffers bij hunne lijkstaatsie moeten dienen, en ook de kastenverdeeling nog plaats heeft. De afschaffing van den slavenhandel heeft in een gedeelte van dit eiland de eenige bron van bestaan doen uitdroogen; alle andere worden verslonden door het *monopolie* van den Vorst!

Wij gaan van dit welgeschrevene en belangrijke werk over tot dat van den Heer NAHUYS. De bedrevenheid van dien Heer in de zaken van het Oosten is bekend. Hij deelt ons hier berigten mede nopens de Westkust en de binnenlanden van *Sumatra*, geschreven vóór de laatste schikkingen nopens *Bencoelen*, en te gewigtiger, naar mate ons deze streken tot nog toe minder bekend waren; alsmede over die twistappels tusschen ons en *Engeland*, *Rhiouw* en *Sincapoera*, in de straat van *Malacca*; eindelijk over het bloeijende *Engelsche* eiland *Poelo-Pinang*. Het eerste, dat hier vermeld wordt, is de nieuwe *Nederlandsche*, voorheen *Britsche* bezitting *Bencoelen*, met Fort *Marlborough*. Wanneer wij bedenken, dat dit Etablissement (benevens het veel geringere *Natal*) het eenige is, 't welk wij, voor *Malacca*, *Rhiouw*, en onze bezittingen om de West, van *Indië* bekomen hebben, en dan lezen, dat er weinig cultuur, weinig bevolking, weinig handel, en deze laatste dan nog in het nadeel der balans van *Bencoelen* is; dat de eerste levensbehoeften, rijst en zout, grootendeels van buiten ingevoerd worden, alsmede de lijnwaden tot kleeding; dat de artikelen van uitvoer zeer gering zijn; dat de specerijen (nagelen, foelie en muskaatnoten) die men er met enorme kosten aankweekt, nimmer met de *Molukksche* kunnen wedijveren, de uitvoer van peper gering, de koffij nog in geen voorraad is; en eindelijk, dat *Bencoelen*, uit hoofde van des-

zelfs ligging, in het geheel niet geſchikt is, om eene ſtapelplaats te worden (NAHUYS, bl. 23, 24): zoo mag men wel zeggen, dat de *Engelſchen* hier weder, gelijk in alle hunne ruil- en vredesverdragen en verbonden, verreweg aan den besten koop gebleven zijn, en — de ſchapen geſchoren hebben. Doch, als men daarentegen nagaat, dat deze ſpecerij-cultuur toch reeds (al was dan ook het product ſlechter) in *Engeland* aan de conſumtie begon te voldoen, en dat er nu, buiten onze *Molukken* en andere bezittingen, toch nog geene plaats beſtaat, waar de ſpecerijen *in het groot* aangekweekt worden; als men verder de meerdere gelegenheid tot grensgeſchillen nagaat, die de mededingzug en jaloerschheid der *Nederlanders* en *Engelſchen* op *Sumatra* en in ſtraat *Malacca* zoo ligt kon doen ontſtaan, en waarin wij toch altijd de onderliggende partij zouden wezen, — dan moeten wij, bij al het nadeelige der ruiling uit een *ſtatiſtiek* oogpunt beſchouwd, dezelve uit een *ſtaatkundig* gezigtpunt toch goedkennen. Het is niet goed kerſen eten met groote Heeren, zegt het ſpreekwoord, en waarlijk ook voor ons niet met de Heeren van 80 millioenen onderdanen in *Indië!* Nu zijn wij door de zee (ſtraat *Malacca*) geſcheiden. Het ſchoolonderwijs op *Bencoelen* wordt als voorbeeldig geroemd, en aan de zorg van den vermaarden *Sir* STAMFORD RAFFLES, laatst Gouverneur van *Benoelen*, toegekend. — De reis ging van daar naar onze oudere beziting *Padang*, ten Noorden van *Bencoelen*, in eene gunſtige ligging, doch, wat den bouw der huizen betreft, zeer verwaarloosd; zijnde *Padang*, naar het zeggen van NAHUYS (bl. 38), „wel het onaanzienlijkſte en ongeregeldſte plaatsje door *Europeanen* bewoond, dat hij immer in *Indië* bezocht heeft, zoodat „er geene drie goede huizen in geheel *Padang* zijn." Het klimaat is, niettegenſtaande de groote warmte, gezond, en overtreft dus ook hier weder, gelijk in ligging, veilige reede en ſchoone natuurtooneelen in de nabijheid, het ongezonde *Bencoelen*. — Het gebied van *Padang*, en in 't algemeen het *Nederlandſche* gezag langs de westkust,

was niet meer zoo aanzienlijk als in vroegeren tijd, toen er te *Asjerbangies* een *Nederlandsch Resident* vertoefde, een van welke (ESCHELSKROON) eene zeer goede beschrijving van den handel op *Sumatra* vóór 1780 gegeven heeft, waarin hij die plaats *voortreffelijk* noemt, en zeer geschikt voor den handel. Door de onzen verlaten zijnde, hebben de *Engelschen* zich gehaast, daarvan bezit te nemen, en zich reeds vroeger te *Baros* genesteld, waardoor onze handel en bezitting aanmerkelijk beſnoeid zijn geworden. Daarvoor, echter, hebben wij nu weder het binnenlandsche Rijk van *Menang-Kabauw* in bezit, hetwelk sedert 1821 en 1822, deels vrijwillig, deels door de wapenen, aan *Nederland* onderworpen is; zijnde een der drie Rijken, die eertijds *Sumatra* verdeelden, namelijk *Atsjen* (*Achem*) in 't Noorden, *Menang-Kabauw* in 't midden, en *Indrapoera* in 't Zuiden. Laatstgemelde Rijk heeft zich reeds veel vroeger aan de *Nederlanders* onderworpen; het eerste is altijd onafhankelijk gebleven; het tweede is tegenwoordig eene *Nederlandsche* bezitting, doordien de inwoners ons bestuur tegen eene dweepzieke vereeniging van inlanders, onder den naam van *Padres*, die voorgaven de Godsdienst te willen hervormen, en daarbij de grootste gestrengheid oefenden, te hulp riepen. Onze *Nederlanders* zijn dus in het *tijdelijke* meesters, doch slechts onder den schijn, (naar het ons voorkomt) even als de *Engelschen* weleer in *Bengale*, van *plaatsbekleeders* des Keizers, die nog de hoogste *geestelijke* waardigheid daar te lande bezit, en wien de overige Regenten van *Sumatra* nog in 1780, uit dien hoofde, eene kleine schatting betaalden. Thans is, ook in dit opzigt, het gezag van dien Vorst deerlijk gedaald, en men ontziet hem niet meer, dan een dorphoofd op *Java*. Van *Menang-Kabauw* gingen, waarschijnlijk, de *Maleijers* uit, om het schiereiland *Malacca* te bezetten, en zich wijd en zijd door den *Indischen Archipel* te verspreiden. Misschien was dit door overbevolking: want het land, thans nog even schoon en uitstekend bevolkt en bebouwd, „zoodat het," volgens NAHUYS, „gedeeltelijk voor

„ de uitgezochtſte plekken van *Java* niet behoeft te wij-
„ ken," moet voorheen, in het hoogſte van deszelfs magt,
van bevolking gekrield hebben. De reis van den Kolonel naar
dit zoo weinig door *Europeërs* bezochte land is bij uitſtek
merkwaardig, en kostbaar zijn ook zijne berigten omtrent de
Padres of *Orang-Puties*; (*witte menſchen*; als gekleed in het
wit) tegen welke wij eenen zwaren oorlog hebben moeten
doorſtaan, die echter in 1824, na eene nederlaag der onzen,
aan den *Mara Palus* geëindigd is in eenen vrede met het
magtigſte gedeelte der *Padres*, waarop het verſchanſte dorp
Pandeſiki door overgave, en *Katta-Lawé* met geweld inge-
nomen zijnde, (bij welke verrigting de Heer NAHUYS tegen-
woordig was, en daarvan een uitvoerig verslag geeft) ook de
overige *Padres* zich aan de *Nederlandſche* Regering onder-
wierpen, en dus deze oorlog, waarin de *Engelſchen* hunne
hulpe weigerden, ſchoon zij dezelfde vijanden hadden, ge-
lukkig voor ons is ten einde gebragt. Deze gelukkige ge-
beurtenis werd echter zeer verbitterd door den dood van den
braven Reſident RAAFF, een' man, aan wien *Padang*, volgens
NAHUYS, zeer veel verſchuldigd is, en die aan deze
bezitting ſpoedig een geheel ander aanzien zou hebben gege-
ven; terwijl hij ook de ingeborenen zocht te winnen, door
aan *Maleijers* uit de bovenlanden zitting in den landraad te
doen erlangen. De Reiziger meldt ons voorts, dat de fabri-
kaadje van katoenen lijnwaden op *Sumatra*, bij de *Neder-
landſche* ingezetenen, tot eigen gebruik, veld wint; maar on-
gelukkig, aan den anderen kant, is het *entrepôt* te *Padang*
afgeſchaft, waardoor nu alles inkomende regten betalen moet,
maar ook zeer veel, vooral *opium*, die haven voorbij vaart
naar de *Engelſche* vrijhavens. De *Engelſchen* zijn zoo wijs,
het *mercantiele* ſtelſel van hooge regten meer en meer te wij-
zigen en te verzachten, en zij varen er wel bij: mogten wij
hen toch hieromtrent tot voorbeeld nemen! — Zoo ſchreef
ook een *Engelſchman* aan den Kolonel NAHUYS, dat de
blinde ſtaatkunde van het *Javaſche Gouvernement*, door van
de *Engelſche* goederen regten te vorderen, *die ſchier gelijk
ſtaan met een verbod*, in korten tijd de bijna geruïneerde
handelaars van het *Engelſche Sincapoera* rijk zal maken. Met
zeer veel reden laat de Kolonel op dezen brief volgen: „Het
„ vorenſtaande ſlaaft, wat onze *Nederlandſche* ADAM SMITH
„ (de Graaf VAN HOGENDORP) omtrent de hooge regten,
„ welke de ſtrekking van een verbod hebben, geleerd heeft."

Zonderling zijn sommige gewoonten der *Sumatranen*, alhaar van de Westkust. De kinderen erven er niet, volgens het gebruik, maar de neven en nichten (zusters kinderen), ten gevolge, zegt men, eener oude *legende*. De *Maleijers* zijn afkeerig van het noemen van hunnen naam; een gebruik, hetwelk reeds MARSDEN in zijne *Historie van Sumatra* opteekent. Het dragen van sieraden in *vervalscht* of *Fransch* goud staat alleen aan de Grooten vrij; *echt* goud mag ieder dragen. Die zelfde voorkeur van valsch boven echt goud merkt men in *Java* op. Maar *karakteristiek* is bij den *Sumatraschen Maleijer* zijn gebrek aan eerbied voor hunne Opperhoofden, hetwelk tegen de slaafsche onderwerping van den *Javaan* lijnregt overstaat. Wanneer men ESCHELSKROON en MARSDEN mag gelooven, zijn de bewoners der Westveel beter dan die van de Oostkust, welke veelal zeeroovers zijn; doch valt er op hun karakter in 't algemeen niet te roemen. Gedurende het verblijf van den Heer NAHUYS op *Padang* was het den Doopsgezinden *Engelschen* Zendeling EVANS gelukt, om een fonds voor inlandsche scholen bij elkander te brengen; en men mag hopen, dat de invloed der *Europeanen* zich voortaan door beschaving en opleiding der jeugd voordeeliger zal kenschetsen, dan vroeger door bevoordeeling van den inlander en het ergerlijke voorbeeld onzer onderlinge handelgeschillen.

De vijfde brief (want het werk is in brieven vervat aan den Lt. Generaal DE KOCK, wien de Schrijver hartelijk lof toezwaait) behelst bijzonderheden nopens de eilanden *Rhiauw*, van waar in 1818 de *Burgineesche* handelaars, al weder door de onvoorzigtigheid van eenen *Nederlandschen* ambtenaar, verwijderd zijn, doch nu wel weder, nadat de *Engelschen* dit Etablissement van ons bekomen hebben, zullen terug zijn; nopens het pas aangelegde, doch reeds bloeijende *Engelsche Sincapoera*, alsmede het heerlijk gelegene en schoone *Poelo-Pinang*, alwaar op den *aardbeziehcuvel*, 2000 voet hoog, een der heerlijkste gezigten is. *Poelo-Pinang* mag als een heilzaam oord, ter herstelling voor de slagtoffers der verstikkende lucht van de kusten worden beschouwd.

Ziedaar een verslag van twee, voor de kennis onzer Oosterssche bezittingen, zoo belangrijke werken. Over de voortbrengsels van *Java*, zoo wel als van *Sumatra*, zullen wij niet spreken, daar dezelve uit andere werken reeds genoegzaam bekend zijn; hoewel hier over derzelver bedrag, wijze

van aankweeking en bereiding enz. gewigtige bijzonderheden voorkomen. Wij hopen, dat deze werken vele lezers zullen vinden, en daardoor de kennis van ons Rijk in het Oosten, die voor velen zoo noodig of nuttig is, meer algemeen zal uitgebreid worden.

Proeve eener Geschiedenis der Kruistogten naar het Oosten, tot op de heroovering van Ptolemais in 1291. *Door* N. G. VAN KAMPEN. *IVde of laatste Deel. Van den achtsten Kruistogt tot aan het einde derzelven. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1826. *In gr.* 8vo. *XII*, 426 *Bl.* ƒ 4 - 50.

God is groot, en wij begrijpen Hem niet. Dit is onze gedachte bij het ten einde brengen van deze, gelijk zoo menige andere geschiedenis. Wanneer men eene verhandeling leest over de voordeelen, door de kruistogten aangebragt; wanneer men vooral onzen REGENBOGEN en anderen, die hem volgen, hoort, dan staat men ligt opgetogen over de wijsheid en magt, die in de dwaas- en zwakheid der menschen werkt, om de zegenrijkste einden te bereiken, en het licht uit de duisternis te doen voortkomen. En soortgelijke verhandelingen zijn er over opkomst en val van het *Romeinsche* rijk, over de *Fransche* omwenteling en heerschappij in *Europa*, gelijk ook over vroegere en meer afgelegene gebeurtenissen, te schrijven, of dadelijk geschreven. Maar wanneer men zelve het verhaal der voorvallen en omstandigheden, eenigzins uitvoerig, en vooral onpartijdig, leest, dan valt het niet altijd gemakkelijk, tot zoo verblijdende gevolgtrekkingen te komen, of daarin te berusten. Het voorgestelde doel der kruistogten, herstelling van het Christendom in zijnen vroegsten, geheiligden zetel, uitbreiding des gebieds van den Verlosser onder ongeloovigen, ging althans gedeel verloren. Bij het einde derzelven zien wij, integendeel, het gebied van MAHOMED, ten koste van dat van CHRISTUS, uitgebreid, en eene woester natie, dan men bestreden had, als eene dreigende wolk over het schoonste gedeelte van *Europa* blijvende hangen. Het is waar, dit was slechts *der menschen* doel, en wel een verkeerd doel, om de godsdienst des vredes door geweld van wapenen uit te breiden; een doel, daarenboven door zondige bijoogmerken, aan welke het vaak werd achtergesteld, door dwaasheden en gruwelen van aller-

lei soort bezoedeld, en onwaardig gemaakt, om door God gezegend te worden. Zijne wegen zijn anders en hooger, en Zijn raad bestaat, Zijn welbehagen wordt niet te leur gesteld. Ja, wij gelooven dit, en de ondervinding leert ons inderdaad goede vruchten van den boom opmerken, wiens groei met bloed gedrenkt, wiens val door verwoesting gekenmerkt, wiens schaduw voor menschengeluk doodelijk schijnt te moeten genoemd worden; het nadenken doet ons menigen lichtstraal zien, uit deze donkerheid blijkbaar voortgeschoten. Maar, zoo wij het geloof misten, en, op ons eigen menschelijk inzigt afgaande, het kwade tegen het goede stelden, het bekrompene, vaak te leur stellende, hier dus, daar zoo uitvallende, van het laatste in aanmerking namen, en dit niet slechts bij de kruistogten, maar ook bij andere, door ons genoemde en niet genoemde, voorname wereldgebeurtenissen deden, zouden wij dán even vast gaan in onze besluiten? zouden wij niet meer zuchten, dan juichen? Om van het onzekere maar iets te zeggen: de kruistogten schijnen inderdaad die magt der edelen geknakt te hebben, welke de inval der Barbaren, na het instorten der *Romeinsche* mogendheid, had gevestigd; maar hoe verschillend was de uitkomst daarvan, in *Frankrijk*, waar het despotismus er door gevestigd werd, — in *Duitschland*, waar de kleine tirannen, voor een groot deel, bleven heerschen, — in *Nederland*, waar het republikanismus en burgerlijke aristocratie voortbragt, — in *Italië*, waar licht en duisternis, vrijheid èn slavernij elk haren tijd of plaats hadden, en, na allerlei worsteling, de laatste meest de overhand schijnt te houden! In *Engeland* en vooral *Schotland* schijnt zelfs dit middel tot het gezegde einde weinig gewerkt te hebben; schoon het later veel bloeds en strijds, ja koninklijke hoofden kostte, op schavotten gevallen, om de bedoelde oude sporen eener Barbaarsche overheersching te effenen. Neen, wij kunnen niet te weinig op onze menschelijke kortzigtigheid afgaan, niet te omzigtig zijn, om besluiten te trekken en berekeningen te maken. Maar dit ontneemt niets aan het nut der geschiedenis, dat zich echter in allerlei blijken vertoont. Is *man the proper study of man*, 's menschen lot en karakter het wetenswaardigste van alle voorwerpen, dan is ook de historie voor ons, naast het geloof, meest schepsels der ondervinding, de allerwenschelijkste kennis. Ter zake dus!

De Heer VAN KAMPEN besluit met dit deel zijne belang-

rijke geſchiedenis. Hetzelve behelst de vier laatſte van dertien boeken, loopende insgelijks tot aan het einde der dertiende eeuw, met welker midden het begint. Het 10de boek bevat, in twee hoofdſtukken, den achtſten kruistogt, ten opſchrift hebbende: I. de Heilige LODEWYK in voorſpoed, II. — in tegenſpoed, en gaande van 1247 tot 1254. Het 11de boek, loopende van den achtſten tot den negenden kruistogt, bevat mede twee hoofdſtukken: I. val van het Kalifaat te *Bagdad*, van het Latijnſche rijk te *Konſtantinopel*, en van het Keizershuis der *Hohenſtaufen*; II. gebeurtenisſen in *Palestina*, tot 1269. Het 12de boek geeft, in één hoofddeel, den negenden of laatſten kruistogt, en den ondergang van den Christenſtaat in het Oosten, tot 1291. Het 13de boek, of ſlot, geeft, in H. I. de lotgevallen der Christen koningrijken buiten *Palestina*, en der geeſtelijke ridderorden, door de kruistogten opgerigt; H. II. pogingen, om de kruistogten te vernieuwen, en H. III. gevolgen der kruistogten.

Wij ſchreven dezen inhoud te liever af, omdat dezelve de belangrijke punten in het verhaal zoo juist opgeeft. Het eerſte is des Heiligen LODEWYKS gedrag en karakter. En waarlijk, onder alle de onzettende, deels groote gebeurtenisſen, die in dit 10de boek voorkomen, is niets zoo merkwaardig, zoo waarlijk groot, als hij. Zielverheffend is het, zulk een' man, in oorlog en in vrede, in voor- en in tegenſpoed te leeren kennen, als eene onbeſchaarbare ſterſchitterende aan den donkeren hemel. Alleen zijn min verlichte geest verleidt hem ſomtijds tot daden, die hooge afkeuring verdienen, en zijn feilbaar oordeel of zijne zwakke toegevendheid voeren hem op verkeerde paden. Maar zijn oogmerk ſchijnt altijd onberispelijk; zijne zedelijkheid, op zichzelve, onomkoopbaar. O, Had hem de woeling der kruistogten nooit buiten zijn rijk vervoerd! Wij zouden dan ja, misſchien, het Goden-ſchouwſpel misſen van *een groot man, met den tegenſpoed worſtelende*; maar zou dat niet min groote en tevens liefelijke van eenen Koning, met alle magt en verheffing omtuwd, doch enkel levende voor het geluk zijner onderdanen, ons dit niet rijkelijk vergoeden? O, Telde de Roomſche kerk vele zulke heiligen, *Frankrijk* vele zulke LODEWYKS! Ja, wij achten het cono verdienſte in dit werk, dat een gansch boek zulk een opſchrift draagt, zulk een middelpunt zijner verhaalde gebeurtenisſen aanwijst. Ongezocht, en behoudens de geſtrengheid der geſchiedenis, komt VAN KAMPEN hier dus

eenigzins tot dien vorm, van welken wij betuigden, dat hij de bekende *Tafereelen* zoo aanlokkelijk in ons oog maakte. Wij kennen de voortzetting van dat werk, verder dan de *Hollandsche* vertaling, niet; maar mogen niet twijfelen, of er is een deel aan dezen naam, gelijk ook aan Keizer FREDERIK, gewijd. Welke mannen, roepen wij hierbij uit, bragt deze heldeneeuw voort, schoon, helaas, in klein aantal; in het begin een GODFRIED, TANCREDO, ligt ook BOUDEWIJN III; daarna, bij den vijand, een NOURREDDIN, SALADIN, en vooral zijn broeder en naneef, allen overschen en door *Frankrijks* éénigen Monarch! Zoo schittert de uitnemendheid van den menschelijken geest, als eene rots vaststaande in het midden van woedende golven; zoo vooral zijne zedelijkheid, door besmetting noch verleiding van het spoor te brengen!

De ondergang van het Kalifaat te *Bagdad*, van het Latijnsche Keizerrijk te *Konstantinopel*, en der *Hohenstaufens*, brengt ons geene min belangrijke zaken voor den geest. Met het eerste toch staat die geheele beweging der *Mongoolsche* volken in verband, welke, het is waar, geene duurzame verandering te weeg bragt, aan de vreesselijke magtverspilling eenigzins deuntwoordende, maar daarentegen aanleiding gaf tot eene uitgebreider volkenkennis, dan welke die vroege tijden ons anders zouden opleveren, en in allen gevalle een nieuw belang aan het anders bijna eentoonig wordende verhaal der nutteloze ijselijkheden van den kruisoorlog bijzet. Het tweede is van treuriger aard: het doet ons zien, dat de heldhaftige *Frank* op zijne beurt onmagtig is, om zich op den Oosterschen Keizerstroon te handhaven, en geeft ons een voorgevoel van het eindelijk lot dezes twistappels tusschen even bedorvene Christenen. Over de *Hohenstaufens* heeft een geacht schrijver in *Duitschland* een afzonderlijk, uitvoerig en hoogstbelangrijk werk geschreven. Hunne geschiedenis biedt ons inzonderheid den worstelstrijd tusschen het geestelijk en wereldlijk gezag ter beschouwing aan, en blijft tot het einde toe zoo belangwekkend als veelzins treurig.

Dan volgt weldaast de laatste kruistogt, en de ondergang van het Christenrijk in het Oosten; waarna nog slechts aanhangsels, als de gestichte rijken buiten *Palestina* en de geestelijke ridderorden, ter behandeling overblijven. Alleen een man als LODEWIJK kon nog kracht en vuur aan den heiligen oorlog bijzetten. En inderdaad vallen er onder zijne aanvoering nog grootsche bedrijven voor, die de be-

ſchouwing en bewondering, in weerwil van den treurigen afloop, volkomen verdienen. Maar van dien tijd af blijven niet dan zwakke pogingen over. Wat wonder? Het karakter der heiligheid is lang verloren gegaan. De heersch- en baatzucht heeft den ſtroom, tot welken het volk en de adel goed en bloed bijeenbragt, in vreemde kanalen geleid. En eindelijk ſchijnt het niet genoeg, *Europa* ontvolkt te hebben door ontelbare bezendingen naar het Oosten; maar wat er aan gevestigde ligchaamen als anderzins van die heilige woede nog over is, dat wordt gebezigd, om de inwoners zelve van dit werelddeel, — het zij *Mahomedaanſche Mooren*, het zij Noordſche, *Pruisſiſche* en andere Heidenen, of *Franſche* ketters, (de eerſten de nijverſte, de laatſten de braafſte en verlichtſte burgers) — gelijk vroeger de *Joden*, met het zwaard te bekeeren, dat is te verjagen of te verwoesten.

Maar bovenal gewigtig is natuurlijk het allerlaatſte hoofdſtuk, de gevolgen der kruistogten. VAN KAMPEN beſchouwt die, met betrekking tot het ſtaatkundige — tot den koophandel — de zeden — de godsdienst, de weetenſchappen en kunſten. En zijne beſchouwing, wij moeten het bekennen, is bedaard en gematigd. De ſtotſom is: onmiddellijk meer nadeel, maar in de gevolgen goed — opwekking van een beteren geest — ontwikkeling van het plan des Eeuwigen.

Tot het laatſte toe blijft de ſchrijver getrouw aan het beginſel, dat ons al vroeg in het oog liep, om zijn tafereel toch zoo leerrijk, als geſchieden kon, te maken, ten opzigte van *Europa* zelve, niet ſlechts als de bron, uit welke alles voortkwam, maar ook als de grond, waarop het krachtigst terugwerkte, en waarbij wij inzonderheid het meeste belang hebben. Vrij uitvoerig is hij daarom ook, niet ſlechts in hetgeen onmiddellijk, maar ook in hetgeen eenigzins bij gevolg uit de kruistogten voortkwam. Hieronder rekenen wij den togt van POLO en andere wetenswaardige zaken. En wij herhalen, dat het lezend publiek aan den ijverigen man nieuwe verpligting heeft voor dit zoo wèl behandelde, zoo wèl uitgevoerde werk.

Wij hebben vroeger gezegd, waarom eene fijn ſchiftende kritiek ons bij dit werk min gepast ſcheen. Een paar kleinigheden, de verhaalde zaken geenszins betreffende, veroorlove de ſchrijver ons. Op bl. 382 ſchrijft hij: „....zoodat de gewoonte van twee en meer masten, en dienſvolgens ook meer zeilen, (waardoor men lavéren kon) door den ſterken handel in

de *Middellandsche* zee werd veroorzaakt." Men laveert immers met één' mast even zoo goed, en heeft dit zeker aan de twee- en driemasten niet afgezien. — Op bl. 294 van BUONAPARTE's gedrag omtrent de *Maltezer* ridders sprekende, noemt hij dezen „ eene *hem onbeleedigende* orde."

Uitgelezene Gedachten van den Graaf DE SÉGUR. *Uit het Fransch. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jr. *In* 12*mo*. 148 *Bl. f* 1,20.

Een net, allerliefst boekje vol levenswijsheid, doch zonder voorrede, waarvan wij hier de plaats zullen vervangen. De Schrijver is een *Fransch* Staatsman, door zijnen geest en zijne talenten vermaard, Schrijver eener voortreffelijke Geschiedenis van *Europa* tusschen 1786 en 1797, en van zeer onderhoudende Gedenkschriften van zijnen eigen' tijd en verrigtingen, vooral van zijn Gezantschap in *Rusland* in 1785—1787, waaruit men KATHARINA II, POTEMKIN, den Prins DE LIGNE, en andere beroemde mannen van dien tijd, en den staat van *Frankrijk* even vóór de Omwenteling, beter leert kennen, dan uit eenige aan ons bekende werken. Zijn Zoon is de Schrijver vol talenten, die ons den veldtogt van *Rusland* bijna met de kracht van eenen TACITUS heeft afgeschetst. De Vader heeft, behalve zijne *historische*, nog meer andere werken geschreven, uit welke eene bloemlezing is gemaakt van korte spreuken, in den vorm der bekende *Maximes* van ROCHEFOUCAULT, doch niet zoo zeer op het grofste *Egoïsmus* gegrond. Verre vandaar! Men hoore slechts:

„ De grijsheid des eigenbelangzoekers is akelig: hij heeft noch medgezel, noch opvolger, noch hoop; hij alleen vervult ongeschiktelijk zijn' eigen' cirkel, even als de slak haar huisje; het voorledene is voor hem eene ledige ruimte, het tegenwoordige eene wildernis, en de toekomst het niet."

Men hoore nog de volgende zedespreuken:

„ Er bestaan twee soorten van vrolijkheid. De eene is levendig, ligtvaardig, onbezonnen, onstuimig, driftig; zij is die der jeugd; zij vermoeit door haar gedruisch, en, even als een vuurwerk, laat zij in de ziel iets stils en treurigs achter. De andere is bedaarder, zachter, duurzamer; zij is eene kunstverlichting, die de schaduwen des nachts doet verdwijnen, en die ons verheugt, terwijl zij ons verlicht. Deze be-

koorlijke vrolijkheid is eigen aan goede, beminnenswaardige, kundige, deugdzame, toegevende grijsaards; men verbeeldt zich in haar den glimlach van eene vriendelijke ondervinding en van een gerust geweten te zien."

„ De vrijheid moet, in hare wieg, gevoed worden door de voorzigtigheid. De vrijheid vergaat meer door hare buitensporigheden, dan door hare vijanden."

„ De hovelingen, voor welken de fortuin maar al te dikwerf de eenige godheid is, veranderen van godsdienst even als van meester."

„ Er is geene drift, die zoo zeer verblindt als het belang; het belet de klaarblijkelijkheid te zien."

„ De eenige vrede, die van eenigen duur is, is een gematigde vrede, omdat hij geenen wrok achterlaat."

Wij weêrhouden ons, doch ongaarne, van meer af te schrijven. Dit keurig uitgevoerde boekje zou goed zijn tot prijzen op de scholen, indien de daarin vervatte lessen niet meer voor mannen dan voor kinderen waren.

Gedichten van J. L. NIERSTRASZ, JUNIOR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1827. *In gr.* 8*vo. XVI en* 190 *bl. f* 3-90.

Onder de jeugdige Dichters, welke in de *Rotterdamsche* school van den grooten TOLLENS gevormd zijn, heeft zich niemand meer van den trant en toon zijns voorgangers toegeëigend, zonder daarom zijne eigendommelijkheid en oorspronkelijkheid op te offeren, dan de Heer NIERSTRASZ, reeds zoo voordeelig door zijnen *Verlosser*, *Howard*, *Naerebout* en een aantal andere kleinere stukjes bekend. Stout en verheven, maar soms wel eens tot het al te hoogdravende overslaande in het hoogere Lierdicht, (een gebrek, waarvan ook TOLLENS niet geheel vrij te pleiten is) leidt de rigting zijns talents hem echter meer tot de zachtere, vooral huisselijke poëzij, in welke hij het diep gevoelige, fijne en hartelijke van TOLLENS verhoogd heeft door den gloed eener verdraagzame, echt Christelijke godsdienstigheid, welke men in *die* mate misschien niet wedervindt in de gedichten zijns leermeesters. Ook in de beschrijvende poëzij streeft hij zijnen voorganger waardig op zijde; en, schoon er in onze dagen nog al hevig over de waarde of onwaarde van

dit *genre* getwist zij, en Recenſent vooral niet tot dezelfs ſtaaffche bewonderaars behoore, zal echter niemand ontkennen, dat zijn *Naerehout* een kunstgewrocht is, waarin het talent van beſchrijven tot eene zeldzame hoogte is opgevoerd.

Van zulk eenen man, omtrent wiens dichterlijk talent een Zanger als TOLLENS, in zijne bijdrage tot een' der Dicht-Almanakken van dit jaar, zulk een uitſtekend getuigenis geeft, en die zich daarenboven door zóo vele edele en beminnenswaardige hoedanigheden als mensch en burger onderſcheidt, ontvangt men gaarne eenen nieuwen bundel, die reeds gedrukte, doch hier en daar verſpreide, gedichten ſchakeert met nieuwe kunstgewrochten, welke voor zijne vroegere niet behoeven onder te doen. Gaarne vergeeft men het hem, wanneer men in zijne uitgebreide Voorrede, dié eene ſoort van godsdienſtige, ſtaatkundige, dichterlijke en taalkundige geloofsbelijdenis behelst, op ſommige zinſneden ſtoot, welke eéne zekere raauwheid en hooghartigheid van uitdrukking hebben, die zeker niet in de ziel des beſcheidenen en zachtzaardigen Dichters lagen, maar toch aan den nijd en de partijdigheid eene gewenschte gelegenheid aanboden, om, met eenigen ſchijn van regt, op hem los te trekken, en, toen men eens aan den gang was geraakt, het gebrekkige, dat, gelijk in alle menſchenwerk, ook in zijne gedichten gevonden werd, tot in het beſpottelijke te vergrooten, het goede te verdraaijen, en het veelvuldige heerlijke en voortreffelijke te verdonkeren. Ook wij zijn niet blind voor de gebreken van hen, die eenigen roem hebben verkregen, en de tegenwoordige beoordeeling zal dit bewijzen; ook wij gelooven, dat het voor NIERSTRASZ voegzamer geweest ware, de algemeen aangenomene ſpelling te blijven volgen, dan een eigen pad te willen bewandelen, tot hetwelk zijne voorbereidende ſtudiën hem niet bekwaamd hadden; doch dit zal ons niet beletten, openlijk onzen afſchuw uit te ſpreken van hen, die, ongeroepen, uit nijd en jaloezij, het masker der nameloosheid te baat nemen, om hem te verguizen, die met zijnen wil nimmer hun leed toevoegde en in wiens ſchaduw zij niet verdienen te ſtaan, en die alzoo (opdat wij ook eens ons *Grieksch* te luchten hangen) de ſpreuk van HESIODUS waar maken:

Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

Dat is:

De beedlaar draagt den beedlaar haat, en de een poëet den ander.

Na deze kleine inleiding, welke onzer onpartijdigheid als het ware werd afgeperst door twee even hatelijke als oppervlakkige beoordeelingen dezer *Gedichten*, welke, schoon in verschillende Tijdschriften geplaatst, echter blijkbaar uit dezelfde *clique* oorspronkelijk zijn, zetten wij ons tot eene bescheidene, doch, zoo wij vertrouwen, regtvaardige kritiek van dezen bundel, die zich niet slechts door uitwendige, maar ook doorgaans door inwendige schoonheid aanbeveelt.

Dezelve wordt geopend door *de Onsterfelijkheid*, een Leerdicht, in hetwelk dit heerlijk onderwerp wordt behandeld op eenen echt dichterlijken toon, die vrij wat verschilt van de prozaïsche dorheid, welke ons bij zoo vele andere leerdichten zacht en zalig doet insluimeren. NIERSTRASZ verontschuldigt er zich over, dat dit stuk niet genoeg uitgewerkt is, en een *Criticaster* maakte van deze welgemeende bekentenis gebruik, om zich over deze onuitgewerktheid, welke hij anders zeker niet opgemerkt zoude hebben, eens regt vrolijk te maken; doch wij voor ons bekennen gaarne, niets op te hebben met die fabrijkmatige leerdichten, welke het onderwerp uit alle mogelijke oogpunten beschouwen, en met deelen en onderdeelen, even geleidelijk als eene predikatie van vóór vijftig jaren, voorzien zijn. De ware Leerdichter moet zich aan één hoofddenkbeeld vasthechten, of, zoo hij er meerdere kiest, dezelve door natuurlijke overgangen ineen weten te smelten: door dezelve geleid en bezield, plaatse hij zijn onderwerp in een poëtisch licht, en wachte zich voor de prozaïsche schaduw, die op sommige gedeelten eener al te volledige behandeling vallen moet; — dit is, onzes inziens, de ware *theorie*, en aan dezelve heeft NIERSTRASZ zich gehouden. Uit de zucht naar iets hoogers en beters, welke den mensch inwoont, en uit de gebrekkige verhouding, in welke deugd en geluk hier op aarde staan, bewijst hij wijsgeerig het noodzakelijke der onsterfelijkheid, welke hij vervolgens waarlijk voortreffelijk in het licht der Christelijke Openbaring beschouwt. Men vindt hier heerlijke bladzijden: hoort slechts de volgende, waar de woeging des moordenaars geschilderd wordt:

Aanschouw hem, bleek geknaagd door opgekropte zorgen;
Geheimvol houdt het graf zijn wanbedrijf verborgen;
De zwarte nacht zonk neêr; geen star beschoen den moord;
Geen menschlijk wezen heeft den stervensgil gehoord;

Geen oog den prooi gezien, dien hij ten grave fleurde,
Noch 't bloed, dat, opgefpat, hem ftaal en handen kleurde!
Nu fpreidt de zon haar' gloed langs 's hemels wolkenbaan;
Zóó vreeslijk is haar licht nooit voor hem opgegaan!
Ach! had zij niet voor hem haar' fluier opgeflagen!
Ach! ftuurde ze elders voort haar' gulden glorievagen!
Haar glans doordringt zijn ziel en ftraalt zijn misdaad bloot;
Haar purper is hem 't beeld van 't bloed, dat hij vergoot!
De wroeging knaagt zijn borst; nu fnelt hij voort, onzeker
Of ieder fchepfel hem op zijde treedt als wreker!
Hij ziet in ieders oog een' blik, die 't hart doorfnijdt;
Hij hoort in iedre ftem een ftem, die hem verwijt;
Hij vreest in elken vriend, hoe trouw in fmart en zorgen,
Een' fluwen vijand, die een' wraakdolk houdt verborgen;
Hij fchuwt zijn' medemensch, hoe dier hem eens geweest —
Doch de eenzaamheid? Misfchien dat zij zijn wond geneest?
Maar, ach! in de eenzaamheid gaat ook de wroeging mede;
Ze omwaart hem als een fpook, en hecht zich op zijn trede,
En kleeft hem vast om 't lijf, en foltert ziel en zin;
Naast iedren voetftap drukt ook zij haar' voetftap in,
En, ach! die voetftap ftaat in 't rustig ftof der dooden,
In 't ftof des grafs, dat ook hem wacht... o fmart! o *noodem!*
Daar dringt zich de eeuwigheid aan zijn verbeelding op!
Hij fiddert! de angst vermeêrt bij elken harteklop!...
Hij wanhoopt... vleit zich weêr... zou hij den doodfaap vreezen?
Maar, ach! 't ontwaken volgt! er moet een Rechter wezen!
Die taal verheft zich thands met onverwinbre kracht.

Dit is zeker heerlijke, krachtige en toch eenvoudige poëzij, in welke men alleen den *glorievagen der zon*, als te gekunfteld voor deze zedefchildering, en de *nooden*, als te gewrongen om het rijm, weg zoude wenfchen. Op fommige plaatfen is dit Leerdicht echter niet vrij van zekere duisterheid, vooral ontfpringende uit de zucht om alles regt dichterlijk uit te drukken, waardoor wel eens minder natuurlijke bewoordingen en minder losfe woordvoegingen gekozen zijn; een gebrek, dat NIERSTRASZ over het algemeen nog al eigen fchijnt, en in hetwelk de dichterlijkfte Geniën het gemakkelijkst vervallen. Ten bewijze ftrekke de achtregelige aanhef van dit ftuk, waar de dichterlijke beeldfpraak en gewrongene woordvoeging voor velen misfchien onduidelijk zijn zal; en toch is duidelijkheid en verftaanbaarheid het eerfte vereischte en de grootfte roem van den Dichter. *Simplex figillum veri et pulchri.*

Een ander uitgebreid ſtuk in dezen bundel is het Lofdicht op RUBENS, te *Antwerpen* met goud bekroond, en bij eene vroegere uitgave door onze zuidelijke broeders met den naam van *Dithyrambe* beſtempeld. Ook deze benaming is, tot onze verwondering, door ſommigen euvel opgenomen, daar het toch bij ons gebruikelijk is, om Lierzangen, welke niet in gelijkmatige coupletten, maar in ordeloos afwisſelende regels van verſchillende lengte gedicht zijn, *Dithyramben* te noemen. En dat dit Lofdicht waarlijk een Lierzang en wel een heerlijke Lierzang zij, zal niemand, die ſlechts een aasje dichterlijk gevoel heeft, betwijfelen; offchoon hij, die *taki* voor het werktuigelijke der kunst bezit, misſchien zal oordeelen, dat de ſnede en afwisſeling der versregels ſoms beter en vloeijender had kunnen zijn. De aanhef, waar ons de Dichter, als door eenen tooverſlag, voor de beide puikſtukken van RUBENS in de *Lieve Vrouwe-kerk* te *Antwerpen* verplaatst, is meesterlijk, en, zouden wij bijna zeggen, zoo heerlijk, als in eenige Letterkunde iets kan gevonden worden. Het geheele ſtuk vloeit over van ſchoone en verhevene plaatſen. Slechts jammer is het, dat de opgewondene ſtemming, in welke de Dichter zich bevond, hem een paar malen van het ſpoor geleid heeft, en dat hij wel geen' onzin, maar toch bombast nederſchreef, in regels als deze:

Hij durft de *plonderkolk* des tijds met de oogen meten,
Ontwarren met den vingertop,
En delven, wat verzonk en *ordloos* ligt verſmeten,
Weêr *in oorſpronklijke orden* op!

Men kan wel een kluwentje katoen ontwarren, niet met één, maar met meer vingertoppen; doch hoe men dit eene kolk, en nog wel eene plonderkolk, dat al een raar ding zijn moet, doen kan, begrijpen wij niet; even min als wij het vatten, hoe men hetgene door elkander en het onderst boven in den afgrond ligt geſmeten, in orde, en nog wel in de oorſpronkelijke orde, kan opdelven. Nog een ſtaaltje:

Hij drijft de roſſen van Saturnus gulden wagen,
Tot waar zijn ſpil in vlammen blaakt!

Dit moet beteekenen, dat hij zich den tijd durft voorſtellen, in welken de Tijd vernietigd zal worden, namelijk den jongſten dag; doch de *metaphore* is zoo buitenſporig, dat de mees-

ten haar niet begrijpen, en dat zij, die haar begrijpen, er van duizelen.

De *Eeuwzang op het vierde Eeuwgetijde van de uitvinding der Boekdrukkunst*, door de *Hollandſche* Maatſchappij met zilver bekroond, heeft geene zoo ſchitterende partijen, maar is echter den meester waardig. Eenige hoogdravende uitdrukkingen, als:

. . . . de ſterplaveiſels ſcheuren.

Het laſtrend misdrijf ſtak het drakenhoofd ten hemel,
Die rouw droeg, omdat de aard' zich zat aan tranen dronk.

het *zweven van* KOSTER *op den adem Gods*, en de VLINDERvlerken, welke het geſchrevene blad mist, zijn vlekjes, rijkelijk uitgewischt door zulke heerlijke plaatſen, als men b. v. op bl. 172 aantreft.

Thans gaan wij tot de kleinere ſtukjes over, in welke des Dichters eigenaardig en meesterlijk talent nog meer uitblinkt dan in de grootere, en van welke het meerendeel zal gelezen en bewonderd worden, zoo lang eene *Nederlandſche* borst gevoel heeft voor *Nederlandſche* poëzij. Onder dit meerendeel behooren vooral *Bidden* en *Danken*, twee eenvoudige en toch echt dichterlijke ſtukjes, uit welke ons de zachte en Christelijke geest van den edelen Zanger in elken regel tegenwaait. Waarlijk, die bij het lezen van zulke poëzij koud en koel blijft, en de hand niet opheft, om ze broederlijk den maker toe te reiken, heeft geen aasje poëzij in het hart! Deze eenvoudigere dichtſoort, en het huiſelijke *genre*, dat zoo naauw met dezelve verzuſterd is, is het eigenlijke vak van NIERSTRASZ. Overvloedige bewijzen hiervoor vindt men overal, b. v. in de beide heerlijke ſtukjes, uitgeſproken op de twee eerſte Algemeene Vergaderingen van het Genootſchap *tot verbetering der Gevangenen*; in de door vorm en inhoud treffende gedichtjes: *de ontſlapen Moeder aan haren Echtgenoot*, en *het ontſlapen Kind aan zijn' Vader*, het laatſte hier vergeleken door de roerende muzijk van den te vroeg geſtorvene SUNDORFF; in het *Ouderlijk Verdriet*, *het Vaderlijk Afſcheid aan den vijftienjarigen Zoon*, en in allen zonder onderſcheid, welke gerigt zijn aan zijne gade, kinderen en vrienden; offchoon wij een paar Albumverſjes uitſchieten, in welke de zucht, om kort en krachtig te zijn, aanleiding gaf tot duisterheid en gezwollenheid. Ook de Gelegenheids-

gedichten, tot welke eigenlijk reeds eenige der genoemde behooren, zijn vol gevoel en dichterlijk ſchoon; en wij weſen het NIERSTRASZ dank, dat hij zich verheven heeft boven het vooroordeel, dat tegen dezelve heerscht. Waarlijk, nooit ſpreekt de Natuurdichter (en deze zal toch wel de eenige echte zijn) krachtiger, dan wanneer zijn hart diep geſchokt is door vreugde of ſmart. En wanneer is dat hart ſinniger getroffen, dan bij het lijk eens dierbaren bloedverwants, dan bij het onverhoopt geluk eens hartelijk geliefden vriends? De gelegenheidsverzen zijn de gevaarlijkſte klippen voor de dichterlijke middelmatigheid, en daarom leest men er zoo vele vervelende; doch de ware Dichter is nooit meer Dichter, dan wanneer hij zijn hart uitſtort voor zijne dierbaarſte betrekkingen, en voor zulke alleen heeft NIERSTRASZ gezongen. Eenigzins verwant aan deze dichtſoort is de *Lijkhulde aan* FEITH, door den jongdigen Zanger als zijnen tweeden Vader bemind; doch de toon ſtijgt hier natuurlijk hooger, daar het een onderwerp betreft, dat in eenige opzigten nationaal was. Bij al het ſchoone, waarvan dit ſtuk overvloeit, lieten wij echter op eenige weinige uitdrukkingen, welke ons minder bevielen, alleen omdat zij minder natuurlijk waren.

Nog vindt men hier eenige kleine ſtukjes in den verhalenden trant, van welke ons vooral JESAIA XL: 8b uitmuntend beviel. Hetzelve is in de manier van TOLLENS, maar zoo als Hechts een oorſpronkelijk Dichter in eens anders trant kan zingen. Verder: *Gods Voorzienigheid*, waarin ons de engel hindende:

Nu had ze noch eeten noch drinken;

want voor de laatſte behoefte zorgt de Natuur in ons Vaderland waarlijk overvloedig genoeg; ABEL's *dood*, waar ons die knods, die KAIN als een teentje in het *wilgenbosch knakt*, volſtrekt niet bevallen wil; en *Hal-Mehi*, een meesterſtukje in de beſchrijvende ſoort, waar wij echter, in de ſchildering van het zwemmende meisje, haperden bij:

En dreigt een golf haar te overſpringen,
Zij ſlaat haar uit in kringen.

Want het overſpringen van eene golf, vooral op eene rivier, is al iets zeer zonderlings; en dat men die uitſlaat in krin-

gen, waarschijnlijk door de kracht der armen, is niet alleen duister uitgedrukt, maar de zaak zelve hier onbegrijpelijk.

En hiermede eindigen wij deze uitgebreide beoordeeling, in welke wij niet slechts het gebrekkige aangetoond, maar ook het voortreffelijke den verdienden lof toegezwaaid hebben; ten slotte den Heere NIERSTRASZ voortdurenden lust ter beoefening der schoone kunst, in welke hij reeds zulk eene groote hoogte bereikt heeft, toewenschende, tevens met het noodige geduld, om kleingeestige benijders te verdragen, en genoegzame zielkracht, om met medelijdende verachting op hen neder te zien.

Het Leven en de Gevoelens der voornaamste Jezuiten, in Alphabetische orde kortelijk voorgesteld. Door M. COLLIN DE PLANCY. *Naar den vierden Druk uit het Fransch. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1827. *In* 12mo. 113 *Bl. f* : -75.

Het is geen wonder, dat de woelingen der *Jezuiten*, die het altijd op het bederf van de beste menschen, en van het dierbaarste, dat de menschheid bezit, toeleggen, de opmerkzaamheid algemeen gaande maken.

In *Frankrijk* vooral, waar zich deze schijnheilige boosewichten, tegen het gevoelen van het beste gedeelte der Natie, opdringen tot opvoeders en bedervers der jeugd, moest bovenstaand werkje opgang maken. De geringe prijs, voor welken het verkrijgbaar was, werkte mede, om het in veler handen te brengen. Het grootste gedeelte van het volk, dat zich geene grootere werken kan aanschaffen, moet op zulk eene wijze geholpen worden. Hierdoor, en door de openlijke aanmatigingen der *Fransche Jezuiten*, werd natuurlijk de zucht opgewekt naar inlichting omtrent het leven, de gevoelens en bedoelingen dezer H. vaders, of liever ondermijners, van het geloof.

Van wege den inhoud is dit boekje dubbel waardig vertaald te worden. Schoon verlost van dit boos geslacht, kan de *Nederlandsche* Natie niet genoeg onderrigt worden omtrent het geluk, in hetwelk zij verkeert. De ontmaskering van grijpende wolven onder schapenvachten is en blijft nuttig ook voor hen, die uit de ervaring van anderen leeren, hoe gretig deze huurlingen van de kudde slagten en eten. Alleen

hadden wij verlangd, dat de vorm van het boekje anders ware geweest. De alphabetiſche orde is wel gemakkelijk voor hen, die van elders met de ſluwheid dezer ſlangen zijn bekend geworden. Alwie de namen der voornaamſte *Jezuiten* kent, vindt hier verdere opleiding. Men had echter, al ware het ſlechts bij de tijdrekenkundige tabel, eene beknopte geſchiedenis moeten leveren van het *Jezuitisme*, eenigzins meer in verband met onze vaderlandſche geſchiedenis, met aanwijzing der bladzijden, waar van de afzonderlijke *Jezuiten* in het werkje het een en ander vermeld is. Ook was dienſtig geweest een kort zamenſtel van hunne afſchuwelijke leer, uit de afzonderlijke alphabetiſche behandeling opgemaakt. Dan bleef alles meer voor het vervolg bruikbaar, en dit ſtukje was dan geen bloot geſchrift van den dag.

Wij vergen noch het onnoodige noch het nuttelooze. Indien een herdruk mogt vereiſcht worden, hopen wij, dat onze aanmerkingen zullen behartigd worden. Dan zal dit *Franſche* werkje voor *Nederlanders* meer bruikbaar zijn en blijven.

De Reis naar het Vaderland, door A. F. HOLST, *Predikant. Naar het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1827. *In gr.* 8vo. 335 *Bl. f* 2·90.

Wij weten volſtrekt niet, wat wij van dit boek zeggen moeten. Wanneer wij het grootelijks aanprijzen, dan verbeuren wij het vertrouwen van onze lezers; en ontraden wij de lezing, dan doen wij aan het boek toch ook grootelijks onregt. Op den titel af, en bij het vlugtig doorbladeren, meenden wij een BUNJAN's *Christenreize* te zullen vinden, alhoewel in beteren ſmaak en zonder verouderde leerbegrippen en dweepzucht, offchoon het titelvignet daar niets van had, en ons integendeel aan een werkelijk reisje hier op de aarde moest doen denken. Bij de opgave van den *Inhoud* meenden wij een' onderhoudenden, leerzamen roman te zullen vinden. Van dit een en ander vonden wij bij de gezette lezing echter niets.

Van eene *Reis* heeft het boek, behalve den titel, genoegzaam niets. Niets van plaatſen en landen; niets van het onderhoudende of leerzame, dat men wachten zou. Met vrouw en zoontje, die de reis mededoen, ſpreekt de man ook nim-

mer; voor dezen schijnt hij een vervelend en in zichzelven verzonken reisgenoot te zijn. En het *Vaderland*, daar het op af moest, blijft geheel onbekend. Wij raakten er zelfs mede in de war: want, toen de man over de grenzen trok, meenden wij, bij de eerste lezing, dat hij nu uit zijn vaderland ging; evenwel naderhand merkten wij, dat het land, dat hij toen verliet, en waar hij eindelijk terugkeert, zijn vaderland *niet* was. Hij deed nu maar een uitstapje naar zijn vaderland, zoo als 't schijnt om eene stervende bloedverwante daar nog eens te bezoeken.

De reis schijnt hij bestemd te hebben tot het voertuig voor de leeringen, vermaningen en zedelessen, die hij zijnen lezeren had toegedacht; maar de *reisbeschrijving* heeft hij intusschen vergeten. Het boek is overigens een *allerlei*, zonderling genoeg bijeengevoegd, en het handelt over alles. Al aanstonds bij het op reis gaan wijdt de schrijver uit over de pligten van de vrouw; en daar de voerman van den wagen springt, om de paarden wat te ontlasten, krijgen de studenten vermaningen, om niet over de eerste grondregelen der kunsten en wetenschappen heen te stappen. Onder het opschrift: *slaapstede*, handelt hij over den kinderzin; ook al over *droomen*. Kortom, men kan bijna niets uitdenken, waarover hij geene aanleiding, en dikwijls eene zeer gezochte aanleiding neemt, min of meer, en doorgaans vrij uitvoerig, zijne gedachten te zeggen. B. v. toen men hem op de terugreis eene fabel medegaf, handelt hij over het *tweegevecht*; en bij het medenemen van eenen vogel, over *gevangen- en tuchthuizen*. Wij ontkennen niet, dat deze uitlatingen of vertoogjes veel goeds en nuttigs behelzen, hetgeen wij, op zichzelve beschouwd, met genoegen kunnen lezen (alhoewel zij ook dikwijls verbaasd oppervlakkig zijn, en het ons voorkomt, dat *voet bij stuk houden* des schrijvers zaak niet is); doch hier zijn zij vervelend, en houden den nieuwsgierigen lezer op; offchoon zij hem eigenlijk weêr niet ophouden, want van de reis zelve komt toch geen berigt.

Nog eens: wij weten niet, wat wij van dit boek moeten zeggen. Zoo veel zeggen wij echter met overtuiging, dat deze *amphibie*, voor het tot nut en vermaak lezend publiek, mislukt is. De vertaler R. houde ons deze verklaring ten goede, welke wij wagen te doen, niettegenstaande den lof, dien hij aan het werk geeft, en de *gunstige beoordeeling van hetzelve in de voornaamste Duitsche Tijdschriften*, waarvan hij

melding doet. De schrijver zal voldaan zijn, zoo hij, onder dezen vorm, slechts geslaagd is, *om één denkbeeld te verbeteren, ééne heilzame gedachte te verwekken, één vroom besluit te bevestigen:* dit houden wij inderdaad wel mogelijk; want wij vonden hier en daar waarlijk *veel*, dat behartiging waardig is; en wij wenschen dus opregt, dat deze zijn wensch vervuld zal worden.

Nederlandsche Muzen-Almanak. 1828. *Tiende Jaar.* *'s Gravenhage, bij* J. Immerzeel, Jun. 236 *Bladz. Met Platen en Portretten. f* 3-50.

Belgische Muzen-Almanak. 1828. *Derde Jaar. Te Gent, bij* A. B. Stéven. 248 *Bladz. Met Platen en Portret. f* 2-50.

Deze beide jaarboekjes gaan tot nog toe in eenen edelen wedstrijd, welken wij echter vreezen, dat spoedig in eenen kleingeestigen naijver zal ontaarden, (waarvan wij reeds de blijken in zekere *Advertentie* meenen gezien te hebben) voort, om elk, zoo veel mogelijk, het dichtlievend publiek op zijne zijde te lokken. Schoon de oudere broeder het tot nog toe wint in aantal van meerderen naam hebbende medearbeiders, en zeker meer goeds en minder middelmatigs levert, streeft de jongere met iederen jaargang, ook in dit opzigt, hem digter op de hielen, en bezit daarenboven het eigendommelijke van ons op eene verblijdende wijze bekend te maken met de pogingen onzer zuidelijke broeders, om den nationalen zangberg, die zoo lang voor hen als afgesloten was, te beklimmen. In keurige netheid van druk en plaatwerk doen zij voor elkander niet onder; de Noord-*Nederlander* wint het in aantal van gravures, en in oorspronkelijkheid en verscheidenheid van teekening; doch de Zuidlander bezigde eene graveerstift, die in kracht en in zachtheid die dergenen overtreft, welke de ander te werk stelde. In het uitwendige staan zij dus vrij wel gelijk; laten wij thans eens zien, hoe het met het inwendige, dat toch het voornaamste is, gesteld zij.

Offschoon wij met verwondering in den *Nederlandschen* Almanak verscheidenen onzer meer bekende Dichters misten, vindt men er toch grootere of kleinere bijdragen, — van WISELIUS, die evenwel enkel eene navolging van een klein *Duitsch* versje leverde; van WARNSINCK, wiens *Laatste Oogenblik-*

het van NAPOLEON eenen meer verheven en echt lyrischen toon hebben, dan sommige zijner dichtstukken kenmerkt; van de Gebroeders KLIJN, en van TOLLENS, van welke wij gaarne meer of meer uitgebreids ontvangen hadden; van NIERSTRASZ, wiens stukje, *Poëzij* getiteld, wel wat mank gaat aan gezwollenheid; van STARING, die, als altijd, luimig en oorspronkelijk tevens is; van BOXMAN, wiens Lierzang, *Homerus*, gloed en kracht met klaarheid en ongewrongenheid vereenigt; van WITHUYS, wiens *Meineed*, hoe lang ook en op sommige plaatsen wat gerekt, toch een der puikstukken is van deze verzameling; van IMMERZEEL zelven, die, in vier of vijf stukjes van verschillenden trant, zijnen lang verkregenen roem bewaart en vermeerdert; van C. DE KONING, wiens *Huis te Vogelenzang* ons door gang en gloed beter beviel, dan zijn gedicht op zijne woonstad *Haarlem*, waarin de stof tot prijzen zoo ver gezocht wordt, dat men bijna gelooven moet, dat hij verlegen was om ze te vinden, en waarin wij, onder anderen, dezen regel al vrij zonderling vonden:

Ja, Haarlem! schoon het leed u drukt,
Schoon vreemden u *verteren*;

van SIFFLÉ, die in zijne *Gezagsleer* bewijst, dat hij den toon van het hoogere Hekeldicht zeer goed weet te vatten, en door ons ten sterkste wordt aangespoord, om in deze bij ons minder beoefende dichtsoort meerder te leveren; van VAN HARDERWIJK, wiens stukje, *God regeert*, niet slechts zijner denkwijze, maar ook zijn dichterlijk talent hooge eer aandoet; van Mejufvrouw MOENS, die hare lier *aan Griekenland* wijdde, en wier klank ons uitmuntend bevallen heeft, behalve dat wij de laatste helft van het eerste couplet niet begrepen, en bij het *kransjes breijen*, op bl. 104, onwillekeurig aan breikousen en breinaalden dachten; van J. VAN WALRÉ, wiens zedelijk verdichtsel, *de Waarheid*, den wijsgeerigen denker en geoefenden Dichter doet kennen; van UNTEMA, wiens *Heerschappij van den Mensch over het Dierenrijk* eene nieuwe wending geeft aan eene erkende waarheid; van SCHENK, wiens *Welzijn van het Vaderland* door velen gaarne, als een regt hartelijk drinklied, zal gezongen en beklonken worden; van — Doch waarlijk, de zinsnede is reeds zoo geweldig lang, dat het tijd wordt die te eindigen, of de Lezer zoude derzelver aanvang niet kunnen wedervinden.

Voegen wij hier dan nog van onze minder bekende of jongere Zangers bij: VAN DEN BROEK, wiens beide allerliefste Oosterſche Liederen ons uitnemend bevielen, behalve dat die *Griekſche* URANIA, welke in een naast elkander ſtaand couplet eene dochter van ALAH (ALLAH) opvolgt, een weinig erg tegen het *costuum* zondigt; QRAVÉ, wiens *Stem in het Dal*, gelijk vele zijner ſtukjes, een' zekeren Romantiſchen geest ademt, welken wij echter, ſchoon hij in onze Letterkunde eenigermate vreemd zij, geenszins afkeuren; maar wel, dat hij, om des lieven rijms wille, aan eene bloem *iets* toeſchrijft, dat ſlechts een veeljarige boom kan bezitten;

Zijn ruwe hand verbrak den TRONK
Der lelie, eens der velden pronk.

VLIELANDER VAN DEN BERGH, ons hier voor het eerst ontmoetende, die, in eenen aan NIERSTRASZ ontleenden vorm, waarlijk een lief gedichtje leverde; BRESTER, VAN DER HOOP, ROBIDÉ VAN DER AA, W. VAN WALRÉ, J. SCHOUTEN, F. CORDES, die allen met kleinere ſtukjes, op verſchillenden toon geſtemd, dit jaarboekje verſierden; H. MEIJER JR., VAN OOSTERWIJK BRUYN en LOOSJES, welke drie, ſchoon minder gelukkig, het ſnimige beproefd hebben; TEN HAGEN, die een vrij dichterlijk *Welkom* aan zijnen haard toezingt; VAN ELDIK THIEME, wiens *Klagt*, ſchoon veel te beeldſprakig en gerekt, echter eenen goeden aanleg verraadt; ENGELEN, wiens *Judas Iscarioth* zeer dichterlijke partijen bezit, doch geheel mislukt is, daar hij ons dezen ongelukkigen als een onwillig en tegenſtrevend werktuig, dat zijne wandaad op alle wijzen *wil* maar niet *kan* vermijden, voorſtelt, en ons dus ſtemt om hem te beklagen, en niet om hem te verachten. Voegt men deze allen bij de vorigen, en telt daar dan nog bij eenige ſtukjes, welke wij om derzelver middelmatigheid liefst niet bij name aanhalen, dan zal men genoegzaam overtuigd zijn, dat dit bloemkorfje eene zoo groote verſcheidenheid van geur en kleur bevat, dat het den liefhebberen der *Nederlandſche* poëzij tot een welkom geſchenk wezen moet. De keurig uitgevoerde en vrij wel gelijkende Portretten der verdienſtelijke Dichters BOXMAN en NIERSTRASZ zetten in dezen jaargang de galerij van onze *Nederlandſche* Zangers voort; en wij vertrouwen, dat IMMERZEEL niet, gelijk eene zekere *Advertentie* wil te kennen geven, dezelve zal ſluiten. Er zijn nog

te veel verdienſtelijke mannen over, die regtmatige aanſpraak hebben, om in dezelve te worden opgenomen.

Het verheugt ons, thans tot den *Belgiſchen* Muzen-Almanak overgaande, de betuiging te kunnen herhalen, dat dezelve jaarlijks in innerlijke waarde en rijkdom toeneemt. Van onze meer bekende Noord-*Nederlandſche* Dichters (want de Zuidelijke zullen wij later naast elkander optellen) leverde ROBIDÉ VAN DER AA een fragment, *Spanje* getiteld, liberaal, ſtout en krachtig, verdienſtelijker dan wij nog immer iets van hem zagen; waarom wij hem hier dan ook hooger, dan in onze beoordeeling van den Noord-*Nederlandſchen* Almanak, plaatſen; BOXMAN, een ſtukje *aan de Muze*, in den trant van HORATIUS, dat eer doet aan zijne denkwijze; DE GREUVE bezingt de *Toekomſt voor Nederland*; doch de dichttrant ſchijnt ons niet helder, niet klaar genoeg. TEN HOET gaf twee ſentimentele ſtukjes; C. DE KONING een' Lierzang, *Sophonisba*, met ſommige ſtoute coupletten en prozaiſche regels; doch de aanleg van denzelven is veel te hiſtoriſch voor de Ode. LULOFS leverde eene nieuwe navolging van SCHILLER's Romance, *de Duiker*; Mejufvrouw MOENS, een lang ſtuk: *Aardenburg verdedigd*, dat vele verdienſten bezit. GISIUS NANNING bezong *den Noordſchen Krijgsman op het Graf van Miſſolunghi*; dit ſtuk heeft gang en er is gloed in, doch het wordt ontſierd door eenige kleine vlekjes. SIFFLÉ ſchildert ons *Formoſa's Overrompeling* krachtig en ſchoon, en bezigde niet ongelukkig de achtregelige *canzone* der *Italianen*. VAN SOMEREN bezingt *het Verraad van Philippus van Egmond*; en wij hechten ons zegel aan zijne fiſche verzen, mits hij dien *Paſmuur* hier op Bruſſels *muur* nederzette, en PARMA's heir niet eerst als een paard doe ſchieten in galop, en dan als een tijger den dollen kop laat verpletten op Bruſſels ijzeren wal; deze twee ongelijkſlachtige beſtanddeelen in dezelfde vergelijking, bl. 78, zijn tegen alle regels van den goeden ſmaak. TOLLENS gaf een krachtig Albumblaadje aan BOWRING ten beste; J. VAN WALRÉ parodieerde eene ſtof uit de *Gedaantewisſelingen* van OVIDIUS; WARNSINCK zong regt hartelijk *aan zijne Zuid-Nederlandſche Kunſtbroeders*; en LOOTS liet een reeds bekend verſje op HEINSIUS, wiens keurig portret dit jaarboekje verſiert, nogmaals afdrukken.

Deze zijn zoo wat de bekendſte namen, en de oudere broeder heeft dus nog den voorrang, wat het getal van meer beroemde medearbeiders aangaat. Doch men vindt hier nog verſcheidene minder bekenden, waaronder velen, die beter en liefelijker zingen, ten minſte hier, dan hunne oudere voorgangers. Onder dezen willen wij echter geenszins hem gerekend hebben, dien wij de rij laten openen, J. W. VAN ULPHEN, die, in zijne *Doggerbank*, den ergſten bombast leverde, welke ons in lange voorkwam. Hij laat PARKER

pikzeilen met

. . . bodems, door zijn' vloek *gespleten*,
Halfzinkend door zijn valsche trouw.

Het was dus geen wonder, dat ZOUTMAN hem spoedig zee deed ruimen, daar deze bovendien nog goede hulptroepen had:

Najaden, Tritons, kroost der zeeën,
Streeft gij de *koets* van Zoutman voor!
Hij wreekt ons talloos tal van weeën,
En blakert lucht en zee er door.

De laatste regel is volslagen onzin. ZOUTMAN *blakert* lucht en zee, die waarlijk nooit veel om het blakeren gegeven hebben, door de weeën, die hij komt wreken. *Optimè!* Daarenboven hadden wij toen al eene rare soort van scheepsvolk:

Als *Engien* (!!!) staan de bootsgezellen,
En zien met weemoed Parker aan.
Zij heffen 't breede zwaard; *hun handen*
Zijn bergen, waarin Lava's branden,
En werpen in de lucht zich uit.

Nu, dat is eerst poëzij! dat zijn eerst matrozen!

Minder hoogdravend bezingt VAN DEN BROEK *de Nederlandsche Vlag*; doch bij het waarlijk schoone, dat hier gevonden wordt, is het toch jammer, dat de beide laatste coupletten iets J. W. VAN ALPHEN-achtigs hebben. *Gij zou*, voor *zoudt*, kan er ook niet door. *Reizen*, van J. VAN POSTERWYK BRUYN, is geestiger dan de bijdrage in den *Nederlandschen* Muzen-Almanak, en die van DOUER en VAN GOETHEM behooren tot de middelmatige. De navolgingen van GRAVÁ en GREB naar het Hoogduitsch zijn vloeijend, getrouw en dichterlijk (den eersten mogen wij wel onder de meer en loffelijk bekende Zangers geplaatst hebben); de versjes van TEN HAGEN en DE KROES lief en bevallig; het *Winterlied* van DE JONG heeft bij eenig goeds vele leemten; gelijk integendeel de *Socrates* van MARONIER bij veel goeds eenige zwakke plaatsen bezit; VAN DE LINDE en VAN REYN zijn neder bij het middelmatige dan bij het uitstekende; DEN BEER POORTUGAEL breidt zeer hartelijk het *Leve de Koning* uit; Meester DE VLETTER rijmt eer gebrekkig dan dat hij redelijk dicht. De *Sappho* naar het Hoogduitsch door WAP, schoon op eenen vreemden, écht-Duitschen trant, beviel ons echter zeer goed; alleen is ons het einde wat al te mooi, al te romantisch, en het begin wat al te onbegrijpelijk; want wij zijn niet gewoon, *duister* en *vuur* zoo digt bij elkander te zien:

. . . . . plegtig zwijgen waarde,
Als een droom, *vol zielverkwikkend vuur*,
Duister in den tempel der Natuur.

Het slotstukje, eene Romance van M. WEITS, besluit waardig deze verzameling, en teekent eenen voortreffelijken aanleg voor deze dichtsoort.

Thans nog een woord over onze zuidelijke kunstbroeders. Een der beste stukjes uit deze afdeeling is zeker het versje van WILLEMS, dat *de Echtverbindtenis van eenen Hollander met eene Brabandsche Dame* zoo vloeijend en geestig bezingt. Jammer slechts, dat de tweede regel:

Amor is een wondre knaap,
Moeilijk om beseffen,

door de ongewone uitlating van *te*, en door het minder juiste *beseffen*, ons zoo ongevallig in de ooren klinkt, en dat daarenboven één hoogst onkiesche, zelfs *vuile* regel de toepassing schandelijk ontsiert. In een' deftiger trant, maar voorál niet minder schoon, is het fragment uit een grooter dichtstuk: *de Vrouwen*, van P. J. M. VAN DUYSE. Het is een treffend uitgewerkt tafereel der kinderliefde, waaruit wij slechts dezen regel gaarne misten:

De honger ziet het aan, holt voort naar andre streken.

Want deze onverwachte persoonsverbeelding, die te veel bij de eenvoudige natuurlijkheid van het overige afsteekt, doet hier eene slechte uitwerking. De Heer VAN DUYSE klimt met moed steeds hooger op onzen zangberg; hij heeft kans, om er eene eervolle plaats in te nemen. Verder vindt men hier allerliefste kleinere stukjes van LAMBIN, DAUWE, SERRURE, A. J. VAN DER AA, LEDEGANCK en KORTHALS. *De Kloosterling* van F. DE VOS munt uit, maar nog meer *de Dronkelinge* van F. DE VISSER, een allerliefst zangerig gedichtje, dat den hoogsten lof verdient. De bijdragen van VAN GENABETH, VERVIER, F. RENS, D'HUYGHELAERE en P. KOSTER geven blijken van kennis der taal en oefening in de kunst; en het liedje *aan Victorine* van M. V. te Brussel zoude ons nog beter bevallen, dan het thans reeds doet, indien het niet te onzedig, wij mogen wel zeggen te *lubriek*, ware.

Ziet daar dan den voornamen inhoud dezer beide mededingende jaarboekjes (want met de puntdichtjes enz. konden wij ons niet bezig houden) getrouwelijk opgegeven, en met eenige kritische aanmerkingen doorstrooid. Het publiek kieze thans zelf; doch het kieze niet zoo eenzijdig, dat een van beiden, door gebrek aan aanmoediging, ophoude te bestaan.

BOEKBESCHOUWING.

Biographie ſacrée, par A. L. C. COQUEREL, Paſteur de l'Égliſe Wallonne d'Amſterdam. Tome III. L—Q. 457 pag. Tome IV. R—Z. 297 pag. Amſterdam, à la Librairie des *Héritiers H. Gartman.* 1826, 8vo. *f* 8-40.

Bij de aankondiging der beide laatſte deelen van het bovenſtaande werk, die door toevallige redenen tot hiertoe is vertraagd geworden, moeten wij naar het verſlag verwijzen, dat wij, kort na de verſchijning der beide eerſte deelen, van hetzelve geleverd hebben (*). In dat verſlag hebben wij het plan opgegeven, waarnaar dit werk is ingerigt; wij hebben den aard en de ſtrekking van hetzelve aangewezen, en den geest gekenmerkt, waarin het is geſchreven. De Heer COQUEREL is aan zijn eens gemaakt ontwerp getrouw gebleven, zoodat deze beide laatſte deelen, naar inhoud, geest en vorm, met de beide eerſte één geheel uitmaken; zij behelzen de voortzetting der galerij van Bijbelſche perſonen, die hier den Lezer ter beſchouwing worden aangeboden.

Wat wij bij de vorige gelegenheid over het min verkieslijke van den vorm en de geheele inrigting dezes werks gezegd hebben, moeten wij thans herhalen. De lezing dezer beide laatſte deelen heeft ons op nieuw doen gevoelen, dat de ſnel op elkander volgende voorſtelling van meestal zeer ongelijke perſonen, de overdenking van geheel verſchillende onderwerpen, waartoe dezelve aanleiding geven, en de geheel onderſcheidene tijden en plaatſen, waarin men onder het lezen met zijne verbeelding wordt overgebragt, de aandacht ſtoren en vermoeijen, zoodat het inderdaad bezwaarlijk wordt, deze *Biographie* als een *livre de pieté* te gebruiken. De levensbeſchrijving der meest belangrijke

(*) *Vaderl. Letteroeff.* voor 1826, No. VII.

perſonen is te uitvoerig, om althans door den gewonen en ongeletterden Lezer, die zijne Schriftuurkennis vermeerderen, en zich in het geloof aangaande de Goddelijke waarde van Bijbel en Christendom bevestigen wil, in éénen adem uitgelezen te worden; terwijl de kortere artikels, als loopende over min gewigtige perſonen, dikwijls niet zoo rijk van inhoud zijn, dat zij het gewenschte voedſel verſchaffen. Uit dien hoofde zal het boek meer tot naſlaan, dan tot gezette lectuur verſtrekken; een gebruik, dat, naar ons inzien, voor den belangrijken arbeid van den Eerw. Schrijver veel te bekrompen is. Doch, al meende de Heer COQUEREL voor zich voldoende redenen te hebben, om aan den alphabetiſchen vorm boven den chronologiſchen gang de voorkeur te geven, hij zou het nuttig gebruik van zijn werk niet weinig hebben bevorderd, zoo hij bij het zeer naauwkeurig naamregister een dergelijk zaakregister gevoegd had. Immers het boek geeft meer, dan de titel belooft. Het eerſte gedeelte van ieder artikel levert de eigenlijke *biographie* van den perſoon, waarover het handelt; het geeft de omſtandigheden op, waarin dezelve voorkomt; het teekent de karaktertrekken, welke hij daarin vertoont, en ſtelt ons alzoo in ſtaat, zijne verſtandelijke en zedelijke waarde te leeren ſchatten. Doch de Schrijver bepaalt zich hierbij niet: hij licht in het tweede deel van ieder artikel het opgegevene toe; hij vermeldt de zwarigheden, bedenkingen en tegenwerpingen, die gewoonlijk daartegen worden ingebragt, en zoekt deze hier op te losſen en te wederleggen, om het Goddelijk gezag van den Bijbel te handhaven; hij geeft verſlag van de verſchillende gevoelens der Geleerden over de meest betwiste punten, beoordeelt dezelve, en wijst het meest aannemelijke daarvan aan; hij deelt zijne eigene, veelal ſcherpzinnige en fijne aanmerkingen aangaande bijzonderheden mede, die wel niet regtſtreeks tot de perſonen behooren, waarover gehandeld wordt, maar die als van zelf uit de voorafgegane beſchouwing voortvloeijen, en verrijkt aldus zijn werk met belangrijke opheldering van tijdrekenkundige, geſchiedkundige, menschkundige, godgeleerde en zedekun-

dige vraagſtukken. Deze aanmerkingen verhoogen in ons oog niet weinig de waarde van dit boek, ja zij maken het gewigtigſte gedeelte daarvan uit. Doch zij zijn door het ganſche werk verſpreid; zij ſtaan op plaatſen, waar men ze niet terſtond kan opzoeken; terwijl zelfs het getrouwst geheugen niet in ſtaat is, na eene opmerkzame lezing, te onthouden, wat er al belangrijks van dien aard in het boek is vervat, en waar het moet worden gezocht. Een volledig zaakregister zou dit in ons oog wezenlijk gebrek grootelijks verhelpen, en het nuttig gebruik van dezen arbeid niet weinig bevorderen.

Het is voorzeker moeijelijk, de Bijbelſche perſonen, ten aanzien van de belangrijkheid, met elkander te vergelijken en juist te ſchatten; maar in 't algemeen zouden wij toch zeggen, dat de beide eerſte deelen van dit werk doorgaans rijker van inhoud zijn, dan de beide laatſte, waarin meer namen voorkomen, die eene min gewigtige plaats beſlaan op het groot tooneel der Bijbelſche geſchiedenis. Doch al is het, dat men het gegronde van deze aanmerking omtrent den doorgaanden inhoud moet erkennen, eenige perſonen van het hoogſte belang ſpreken ook weder ten voordeele van deze deelen, en de namen van SAMUËL, SALOMO en NEHEMIA, van LAZARUS, MARIA, PETRUS, PILATUS, maar inzonderheid van de twee grootſte mannen der oude en nieuwe bedeeling, van MOZES en PAULUS, wekken en boeijen de aandacht hier in een' hoogen graad.

In de behandeling van alle de perſonen, hier voorkomende, ſpreidt de Heer COQUEREL, even als in de eerſte deelen, veel kennis, veel ſchranderheid, ſcherpzinnigheid en vernuft ten toon, en weet hij zijn gevoelen zoo goed in te kleeden en aan te bevelen, dat de Lezer zich doorgaans tot de omhelzing van hetzelve zal gedrongen voelen. Het is deze ſchranderheid in het opperen van bedenkingen, in het maken van gisſingen en vooronderſtellingen, ter verklaring van het duistere en ter bevestiging van het min zekere, deze ſcherpzinnigheid in het ontwarren van het ingewikkelde en ſchijnbaar ſtrijdige,

deze bekwaamheid, om verwijderde en vreemdsoortige deelen tot één geheel te verbinden, om uit geringe bijzonderheden belangrijke gevolgen af te leiden, deze gave, om een karakter goed te vatten en juist voor te stellen, die ons ook doorgaans meer getroffen en behaagd heeft, dan de blijken van kennis, welke het boek bevat. Wij nemen wel niets terug van onze bovenstaande lofspraak op de kunde van den Eerw. Schrijver; doch wanneer men bedenkt, wat er niet al toe behoort, om zoo vele en zoo verschillende onderwerpen, als hier voorkomen, overeenkomstig den tegenwoordigen stand der Godgeleerde wetenschappen, grondig te behandelen, zal men gevoelen, dat een man, voor wien, zoo wij wèl onderrigt zijn, de theologische Letterkunde van ons Vaderland en van *Duitschland* gesloten is, zijne tafereelen en verklaringen hier en daar onvolledig laten moest. Zoo zou, om maar iets te noemen, de verdediging van den doortogt der Israëlieten door de Roode zee, de voorstelling van den geest der Mozaïsche wetgeving, de ontwikkeling van het karakter der Evangelisten en van derzelver schriften, de behandeling van de vraagstukken naar de echtheid der afzonderlijke Bijbelboeken, naar de Demonische bezetenen, naar de broeders des Heeren, naar de harmonie der verhalen van de opstanding, en meer dergelijke, onzes inziens, nog al anders uitgevallen zijn, wanneer de Heer COQUEREL de bedenkingen van den schrandersten aller tegenschrijvers, van den *Wolfenbuttelschen* Fragmentist (REIMARUS), de verhandelingen van VAN ALPHEN, enz. in het 9de deel van TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap*, de werken van HUG, LÜCKE, GIESELER, en vele kleinere geschriften uit de theologische Letterkunde van ons Vaderland, had kunnen raadplegen. Intusschen dient men ook hier niet te vergeten, dat de Heer COQUEREL, bij het schrijven van dit werk, in de eerste en voornaamste plaats op *Frankrijk* het oog had, en dat hij naar dit bepaald oogmerk genoeg geleverd heeft.

De inhoud van het werk is voor geen verslag of uittreksel vatbaar, weshalve wij ons met deze algemeene

aanprijzende aankondiging vergenoegen. Wij kunnen echter niet nalaten, nog ten flotte op te merken, dat de uitvoerigſte artikels ons doorgaans met de meeſte zorgvuldigheid bewerkt ſchijnen. Zoo onderſcheidt zich, in ons oog, het artikel over den Apoſtel PAULUS, dat niet minder dan 68 bladzijden beſlaat, zeer voordeelig. Het is, alſof de grootheid van het onderwerp den Schrijver heeft bezield en met geeſtdrift vervuld, zoodat hij ook alle de kracht en bevalligheid van zijnen ſtijl daarbij heerlijk ten toon ſpreidt.

Wij wenſchen den bekwamen Schrijver geluk met zijnen arbeid, en bidden hem Gods zegen toe in zijnen belangrijken werkkring.

Vertaling en Uitlegging van den eerſten Brief van den Apoſtel Petrus. Door ASSUERUS DOIJER, *A. L. M. Phil. Doct. en Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. Te Zwolle, bij* H. As. Zoon Doijer. 1827. *In gr.* 8vo. 43 *Bl. f* :-45.

Dit geſchrift is klein van omvang, maar van veel gewigt, vooral van wege het doel, met hetwelk het in 't licht verſchijnt.

De regt eerwaardige Schrijver is van oordeel, dat eene verbeterde Nederduitſche vertaling van de ganſche H. Schrift, maar inzonderheid van de boeken des N. V., voor de Chriſtenen in ons land eene dringende behoefte is. Hoedanig zulk eene vertaling behoort ingerigt te zijn, geeft hij uitdrukkelijk op, en levert tot dezelve eene gewigtige bijdrage, met het ſtukje, dat voor ons ligt.

Ook wij gelooven, dat de voortreffelijke arbeid van Prof. VAN DER PALM de behoefte eener nieuwe vertaling van den Bijbel voor het algemeen niet geheel heeft vervuld. Het uitvoerig bewijs hiervoor houden wij achter, omdat wij thans diens werk niet beoordeelen. Doch wij gelooven ook, dat het thans de tijd nog niet is, dat zulk

eene vertaling des Bijbels met vrucht kan ondernomen worden. De Bijbel door VAN DER PALM, die ten opzigte van het oordeelkundige gedeelte zich te weinig ſtellig heeft verklaard, kon de gisping van onrustſtokers niet ontgaan. Wat zou het zijn, indien de Dordſche Bijbel ruimen moest voor eenen Haagſchen? Hoe zou de Bijbel nu ontvangen worden, indien eene vereeniging uit allerlei Protestanten (ach, waarom niet uit alle Christenen?) dit gewigtig werk aanvaard en voltooid had? Zoo lang men niet hopen kan, dat zulk een gemeenſchappelijk werk ſlagen zal, is het de tijd, dat men bouwſtoffen verzamele, en dat mannen uit elk Protestantsch Genootſchap het een of ander gedeelte des Bijbels vertalen en ophelderen. Op deze wijze kan er eens eene vereeniging tot ſtand komen, om den Bijbel getrouw te vertalen, en alleen uitlegkundig op te helderen, zonder inmenging van godgeleerde haarkloverijen, die nergens, maar het minst bij de vertaling en opheldering des Bijbels, te pas komen.

Als zulk eene bijdrage van gewigt beſchouwen wij het ſtukje van DOIJER. Het ſpreekt van zelve, dat wij dit geſchrift niet anders, dan als zulk eene bijdrage, zullen beoordeelen, zonder uitvoerig aan te wijzen, waar wij, in de vertaling of verklaring van eenige plaatſen, van DOIJER mogten verſchillen.

Tot de vereischten eener gewenschte vertaling van den Bijbel behoort te regt, *in de eerſte plaats*, het zoeken naar den zuiveren en onvervalschten tekst, zoo als dezelve oorſpronkelijk uit de pen van PETRUS is voortgevloeid. De veranderingen, welke, op goede gronden, verbeteringen van den tekst zijn, moeten niet in aanmerkingen onder, maar onmiddellijk in, de vertaling voorkomen. Het bijgeloovig eerbiedigen van den *Elzevierſchen tekst* behoort plaats te maken voor prijsſtelling op de echte woorden der H. Schrijvers. Ook hierin handelt DOIJER regtmatig; H. II: 2, III: 8. 20, IV: 14. Zijn voornemen was ook ten opzigte van H. III: 7 goed, verg. de *Aanm.* bl. 36. In de vertaling is hij hier ech-

ter VAN DER PALM tegen zijnen wil gevolgd, die zonder noodzake de *Staten-overzetting* heeft verlaten. De vijanden van Bijbelsche kritiek vinden hier bewijs, dat ook onze oude Overzetters in deze hunne vijandschap niet deelen. DOIJER had H. IV: 13 in VAN DER PALM een' goeden voorganger, dien hij evenwel niet heeft verkozen te volgen. De Lezer vergelijke hier beider vertaling;

VAN DER PALM.	DOIJER.
Maar verblijdt u, naarmate gij deelgenootschap hebt aan het lijden van Christus, opdat, enz.	*Maar gelijk gij gemeenschap hebt aan het lijden van Christus, alzoo verblijdt u, enz.*

Ter bevordering van de duidelijkheid der vertaling is *voorts* nuttig, dat de aanhalingen van den Apostel uit de boeken des O. V. met eene andere letter gedrukt worden. Dit is nuttig, niet alleen waar die aanhalingen als zoodanig voorkomen, maar ook waar de Schrijver, met de woorden uit het O. V., zijne eigene gedachten voordraagt. Op deze wijze heeft de opgaaf van gelijkluidende plaatsen doel en beteekenis. Ook hierin gaat DOIJER naauwkeurig te werk. Dit alleen zouden wij verlangen, dat, zelfs niet op het voetspoor der *Staten-overzetting*, iets worde ingevuld; b. v. H. II: 7: „*Maar den ongehoorzamen* WORDT GEZEGD: de steen," enz. Zonder invulling luiden des Apostels woorden beter dus: „Maar den ongehoorzamen *is deze steen, dien de bouwlieden verworpen hebben, geworden tot een hoofd des hoeks, en een' steen des aanstoots en eene rots der ergernis.* De aard onzer taal vordert eene andere woordvoeging, dan die van het oorspronkelijke; maar men behoort toch te laten blijken, dat de Apostel zijne eigene meening met woorden uit het O. V. voordraagt.

Wat DOIJER *verder* over de zinteekens en de geheele indeeling des Bijbels in hoofdstukken en verzen aanmerkt, gaan wij hier voorbij, als behelzende ook onze meening; zonder dat wij evenwel daarmede de opgegevene veranderingen voor onszelven overnemen.

De meeste aanmerkingen zijn, onzes bedunkens, te maken op hetgeen DOIJER bl. 9, aangaande de *Statenoverzetting*, heeft aangemerkt. Ook het N. V. heet op den titel *getrouwelijk* te zijn *overgezet*. Dit verdient die Overzetting in zeker derde te heeten; namelijk met betrekking tot dezelfde *orde* der woorden in het Nederlandsch, als plaats grijpt in het Grieksch. Dat daardoor de *getrouwheid* in het *letterlijk* vertalen, en in het uitdrukken van den zin en de meening der H. Schrijvers, nu en dan is verloren gegaan, zal niemand, der zake kundig, betwijfelen. Voor de ongeloovigen op dit punt zullen wij uit dezen Brief van PETRUS een enkel voorbeeld bijbrengen. Het is om die reden, dat wij verklaren, dat DOIJER te weinig heeft gedaan, *met geene de minste verandering te maken in de gewone Overzetting dezes Briefs, waar het hem toescheen, dat de zin en meening des Apostels duidelijk is uitgedrukt.*

In eene *vertaling* behoort men *letterlijk*, zoo veel dit mogelijk is, de woorden der H. Schrift uit te drukken. De bepaling van den *zin* en de *meening* derzelve behoort reeds tot het gebied der *uitlegging*. Slechts enkele voorbeelden zullen onze gedachten duidelijk maken. H. I: 1. ἁγιασμῷ, *der verstrooijing*, is vertaald: *verstrooid*; vs. 2. ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος: *in heiligmaking* des geestes, in *de* heiligmaking des geestes; H. II: 4. ὑπὸ ἀνθρώπων: *van menschen*, van *de* menschen. Dit levert toch verschil op van meening. De Griekſche tekst heeft hooger gezag, dan elke vertaling. Integendeel gaat DOIJER, met VAN DER PALM, van die Overzetting af, waar zij naauwkeurig heeft vertolkt; b. v. H. I: 22. ἐκ καθαρᾶς καρδίας: *uit een rein hart*, door beiden vertaald: *met* een rein hart.

Wij hebben opzettelijk gezegd, dat wij, *zoo veel dat mogelijk is*, letterlijk moeten vertalen. Om duidelijk te zijn, voeren wij tot voorbeeld aan, H. III: 3. Het verschil van kleederdragt bij de vrouwen van verschillende tijden maakt hier tot pligt, meer de *meening getrouw* te vertolken, dan de *woorden*. Het *omhangen* van *goud* drukt zelfs het denkbeeld niet uit van den Apostel, die

het woord περιθέσεως bezigt, waarschijnlijk aangaande het *omdoen van gouden armringen.* Daarenboven drukt het woord *versiersel* geenszins volledig uit het denkbeeld, dat het Grieksche κόσμος aan de hand geeft. Ook het woord *sieraad* bij VAN DER PALM is niet eigenaardig gekozen. Het geeft hier duidelijk te kennen den geheelen vrouwelijken tooi, zoo als wij met ons woord *opschik* dit denkbeeld juist uitdrukken. De vertaling van dit vers, zal zij voor vrouwen, naar onze gewoonten gekleed, verstaanbaar zijn, drukt de meening des Apostels *getrouw* en volkomen uit, als zij dus wordt gegeven: *Welker opschik niet zijn moet de uiterlijke, met de vlechting van het haar, met de dragt van goud, en met het aantrekken van kleederen.*

De *Staten-overzetting* is, ja, meer dan twee eeuwen oud. Doch daarom is zij in dien zin geen Heiligschrift geworden, dat men dezelve niet meer zou mogen veranderen, dan DOYER zich heeft durven veroorloven. Die Overzetting moge liggen in het geheugen van vele menschen; maar dat bewijst nog niet, dat al die menschen alles verstaan, wat hun getrouw geheugen heeft bewaard. Zelfs spreuken en spreekwoorden, uit het dagelijksch leven ontleend, worden meer getrouw in het geheugen bewaard, dan wel tijdig en gepast gebezigd. En hoe het met het opzeggen van Bijbelplaatsen gesteld is, kunnen zij het best beoordeelen, die bij bevooroordeelde menschen den meesten tegenstand vinden in het aanvoeren van voor het gemeen meestal onverstaanbare Bijbelplaatsen.

Volstrekt zien wij ook geene reden, waarom men *vreemde* woorden in eene Nederlandsche vertaling zou moeten behouden. Overal zorgt men voor de zuiverheid onzer taal. Waarom zou men den Bijbel alleen uitsluiten? Het woord *Exempel* moge verstaanbaar zijn bij beschaafden, die hun Latijn of Fransch te baat hebben; maar onbeschaafden, en voor die is eene zuivere vertaling nog de meeste behoefte, verstaan zelfs dit woord niet algemeen. Eveneens oordeelen wij over het woord *Conscientie.* Beteekent dit woord wel ooit in den Bijbel, hetgeen het be-

teekent in het dagelijksch leven? Waartoe kan dan ook deszelfs gebruik dienen? Doch hoe ligt men van de meening des Bijbels kan afgaan, door niet beſtendig te letten op verouderde woorden of ſpreekwijzen, kan zelfs het voorbeeld van VAN DER PALM, ook door DOIJER hierin gevolgd, duidelijk en nadrukkelijk bewijzen. De ſpreekwijze: *aan den anderen*, weet DOIJER zoo wel als VAN DER PALM, dat oulings *wederkeerig* was. En toch hebben beiden εἰς ἑαυτοὺς, H. IV: 10, vertaald, alsof er ſtond: εἰς ἀλλήλους; terwijl de *Staten-overzetting* het beter heeft vertolkt: *Een iegelijk — — diene den anderen.* Hoe zal het gaan met de min beſchaafden, indien reeds zulke mannen dwalen, op het oogenblik dat zij meenen den tekst der *Staten-overzetting* te verbeteren?

Tot eene naauwkeurige vertaling behoort, naar onze gedachte, de opmerking, dat de *Staten-overzetting*, om de orde der woorden te behouden, zich ſomtijds eene vrijheid veroorlooft in het vertalen, welke aan niemand toekomt. Ons voorbeeld zij de laatst aangehaalde plaats, waar ook VAN DER PALM en DOIJER eveneens vertalen. Zij nemen allen εἰς ἑαυτοὺς διακονοῦντες in het *enkelvoud*, en handelen zoo tegen hunne vertaling vs. 7, 8, 9. Onze taal vordert eene andere orde der woorden; namelijk: *Dient elkander*, een iegelijk enz. — *als trouwe uitdeelers der verſchillende genade Gods.*

Die zelfde zucht, om de orde der Griekſche woorden zoo veel mogelijk in hunne vertaling uit te drukken, doet deze Overzetters nu en dan voorbijzien eene meer juiste vertolking, doch bij welke in onze taal de woorden geheel moesten verplaatst worden. Wij kiezen tot voorbeeld H. I: 7. Dit geheele vers wijst op het keuren van het geloof der Christenen, als juist daarom van meer waardij, dan het goud, dat vergankelijk is, omdat het gekeurde geloof tot op de komst van CHRISTUS blijft voortduren. Men leze de drie meermalen genoemde vertalingen, en vergelijke met dezelve hetgeen wij hier als getrouwe vertaling van 's Apostels meening opgeven: *Opdat, in*

de openbaring van Jezus Christus, de keuring van uw geloof, tot lof en eer en heerlijkheid, bevonden worde van meerdere waarde te zijn, dan van goud, dat te niete gaat, ſchoon het in vuur de proef houdt.

Ons zijn nog andere regelen voor den geest, die wij thans in de pen houden, en die wij misſchien zullen mededeelen, wanneer ook wij het een of ander gedeelte des Bijbels, tot proef eener verbeterde Bijbelvertaling, vertolkt in het licht geven. Wij zijn zoo uitvoerig geweest, omdat wij hopen, dat DOIJER zijn loffelijk begonnen werk zal voortzetten, en zijn van gedachte, dat hij ook op onze aanmerkingen letten zal, ſchoon wij hem voor het grootſte gedeelte onze *Staten-overzetting* als gids hebben ontraden.

De Bijbel is waardig aller inſpanning en arbeid. Wat één niet kan, kunnen wellïgt met den tijd velen. Welaan, Protestanten! volgt allen DOIJER. En de twisten der *Theologie* zullen eindigen, bij het eenmaal helder ontſtoken licht des Bijbels. — *Faxit Deus!*

Het menſchelijk Oog en Oor, volgens de Afbeeldingen van den Hoogleeraar SOEMMERINGH (SOEMMERRING), *in profil doorſnede nog meer vergroot voorgeſteld en met eene korte Beſchrijving voorzien, door* J. F. SCHRÖTER. *Op nieuw bewerkt en verklaard door* G. BAKKER, *Profeſſor aan de Akademie te Groningen. Aldaar, bij* W. van Boekeren. 1827. *In folio.* 17 *Bl. f* 4-20.

Dit werk bevat twee, naar de meesterlijke afbeeldingen van SOEMMERRING vervaardigde en zeer vergroote *gekleurde* platen (dit laatſte was bij het oor minder noodig) van onze twee belangrijkſte zintuigen. Zij zijn, volgens het voorberigt van den Hoogleeraar BAKKER, bepaald tot gebruik op ſcholen beſtemd, en kunnen in de handen van bekwame onderwijzers zeker hare nuttig-

heid hebben. Wanneer iemand meent, dat dit dingen zijn, die men op de ſcholen niet behoeft te leeren, zijn wij het alleen in zoo verre met hem eens, dat wij daardoor het eigenlijk ſchoolonderwijs niet wenſchen verdrongen te zien. Natuurkunde, natuurlijke geſchiedenis, geſchiedenis zelve kunnen toch op de lagere ſcholen niet dan oppervlakkig worden onderwezen, en behooren daarom het meer noodzakelijke leezen, ſchrijven, rekenen, de aardbeſchrijving noch taalkennis te vervangen. Maar zoo men meent, dat *menſchkap* eigenlijk tot weinigen beperkt blijven, en men haar als ongeſchikt voor den grooten hoop moet beſchouwen, verklaren wij ons met den Hoogleeraar BAKKER, in zijn voorberigt, geheel en al tegen dit wanbegrip. Elk kan geen geleerde worden; dit verbieedt de onderſcheidene ſtanden der maatſchappij, zonder wier beperking de maatſchappij zelve onbeſtaanbaar is; maar jonge menſchen, van welken ſtand ook, buiten ſtaat te ſtellen, zoo veel te leeren, als hunne vatbaarheid toelaat, is ongeoorloofd, en druischt tegen de verhevene beſtemming van den mensch, als verſtandig wezen, in. *Gelijkheid* der menſchen moge, in andere opzigten, in de tegenwoordige huishouding, een ijdele klank zijn; gelijke regten op verſtandsbeſchaving, gelijke vatbaarheid voor zedelijke opvoeding brengt elk kind met zich, en wordt *die* ſlechts erkend, de overige ongelijkheid, die toch ſlechts tot deze vergankelijke aarde behoort, kan den vrijen geest weinig deren. Men vergeve den Recenſent deze uitweiding. Hij wenſchte hartelijk, dat dit woord zoo overtollig ware, als de Lezer mogelijk denkt. — Keeren wij echter tot het werk, dat voor ons ligt, terug.

De afbeeldingen zijn natuurlijk minder ſchoon dan die, waarvan zij ontleend zijn, maar ook veel goedkooper. Wij voor ons wenſchten wel, dat ze minder monſterachtig groot waren. Dit zal echter in de ſcholen, om ze op een' afſtand te kunnen zien, zijne nuttigheid hebben. — Bij de afbeelding van het gehoor heeft de Hoogleeraar BAKKER eene vrij uitvoerige verklaring gevoegd. Wij geven hem in bedenking, of de ſchoolonderwij-

zal, in ontleedkunde onbedreven, wel veel van de beschrijving der zenuwen van de trommelholte (op bl. 12, 13 voorkomende) zal kunnen begrijpen. Ook zouden wij betwijfelen, of wel, gelijk op bl. 9 in eene aanteekening gezegd wordt, de vroege staat van volwasenheid van het inwendig gehoorwerktuig bij het kind betrekking heeft tot de opvoeding, dan alleen in zoo verre het verschijnsel aan andere dieren gemeen is; terwijl in allen de zintuigen na de geboorte veel minder groeijen en ontwikkeld worden, dan de overige ligchaamsdeelen. — Dit een en ander ontneemt echter niets aan de nuttigheid van het geheel. Wij danken den Hoogleeraar voor zijnen hierin opnieuw besteden arbeid, voor zijne aan een nuttig doel te koste gelegde moeite, en wenschen hartelijk, dat dit werk dienstig moge zijn, om de kennis aangaande tweé meesterstukken en wonderen der Goddelijke Almagt, die de mensch met zich omdraagt, algemeener, en dus de dankbare vereering dier Almagt overvloediger te maken.

Over de Drankzucht en derzelver genceskundige behandeling, door C. V. BRÜHL-CRAMER, *Doctor in de Genees- en Heelkunde enz. te Moskow. Met eene aanprijzende Voorrede van Dr.* C. W. HUFELAND. *Uit het Hoogduitsch. Te Enschedé, bij* G. Paschen, Gt. Zoon. 1826. *In gr.* 8vo. *XII en* 99 *bl.* f 1-20.

Niet zonder reden is de naam van *drankzucht* door Dr. CRAMER, den Schrijver der boven aangekondigde Verhandeling, gekozen, daar hij dezelve niet als een hartstogt, maar als eene *ziekte* beschouwd wil hebben. De bewijzen, die voor dit gevoelen worden bijgebragt, zijn: 1°. de onoverwinnelijke neiging en behoefte tot drank bij de drankzuchtigen; 2°. het *periodieke*, dat daarbij menigmaal wordt opgemerkt; 3°. de voorboden en voorteekens, die de aanvallen voorafgaan; 4°. de bepaalde duur derzelven; 5°. de aan *crisis* gelijkvormige afloop van iederen aanval; 6°. de overgang in krankzinnigheid en dood,

welke men ſoms heeft opgemerkt, zoo men den lijder volſtrekt allen ſterken drank onthield en weigerde; 7o. de mogelijkheid van genezing dezer kwaal door *phyſieke* middelen.

Niet alle bewijzen zijn even klemmend en overtuigend. Welligt gaat ook de Schrijver, zoo als gewoonlijk, te ver: *quod nimium probat, nihil probat.* Oorſpronkelijk is de ſterke neiging tot den drank meer een hartstogt, dan wel eene ziekte; ten zij men verkiezen mogt met de woorden te ſpelen, en dan zou men met hetzelfde regt van eene *ſpelzucht*, *ſteelzucht*, *moordzucht* enz. kunnen ſpreken. Dat zij tot eene behoefte worden kan, die zich niet altijd even ſterk gevoelen laat, dat zij verſchillende ziekten kan te weeg brengen, dat zij den dood kan veroorzaken, daaraan valt niet te twijfelen. Maar dit alles kan men aannemen, zonder daarom, onder den naam van *drankzucht*, *dipſomanie*, of eenigen anderen titel, dezen hartstogt als eene werkelijke ziekte voor te ſtellen.

De zaak is minder onverſchillig, dan zij in den eerſten opſlag ſchijnt te wezen. Immers, zoo de dronkenſchap, of liever de hartstogtelijke neiging naar ſterken drank, eene *ziekte* is, dan houdt zij daardoor van zelve op misdadig te zijn. Want wie zou iemand veroordeelen of beſchuldigen, omdat hij *ziek* is? Dit is dus eene uiterst gevaarlijke leer voor hem, die aan deze leelijke kwaal laboreert! — Zoodanig eene manier van zien heeft in de laatſte dagen maar al te zeer veld gewonnen. Men heeft de lijken van dieven en moordenaars en allerlei euveldaders geopend, om in hunne ingewanden de oorzaak te zoeken hunner misdrijven, en den mensch tot eene bloote *machine* zijner gebrekkige bewerktuiging verlaagd. Hierbij vervalt natuurlijk alle *morele imputatie* en alle zedelijke vrijheid der menſchelijke daden.

't Is dus alleen op de duchtigſte bewijsgronden, dat men een dergelijk gevoelen, als de Schrijver voorſtaat, kan aannemen; en zulke gronden hebben wij, wij moeten het erkennen, hier te vergeefs gezocht. Immers, wat de *phyſieke* middelen betreft, waardoor de Schrijver voor-

geeft, dat de zieke van de kwaal bevrijd kan worden, hoe onvoldoende dezelve zijn, zoo lang de dronkaard zijne drift naar den geliefden drank niet weet te beteugelen, heeft Recensent, helaas! maar al te dikwijls ondervonden. Gaarne erkent hij echter, dat, wat de behandeling aangaat, welke door den Schrijver gevolgd is, en welke hier wordt voorgedragen, tot verbetering van de gevolgen dier rampzalige drift op het ganſche geſtel, dezelve, in dat opzigt, alle aanprijzing verdient; inzonderheid het gebruik der zuren, dat men in de meeste gevallen heilzaam bevinden zal. Of die zelfde behandeling evenwel in ſtaat zal zijn alleen eene *radicale* genezing te weeg te brengen, hieraan vermeent Recenſent vooralsnog te moeten twijfelen.

Biographisch Anthologisch en Critisch Woordenboek der Nederduitſche Dichters, bijeen verzameld en uitgegeven door P. G. WITSEN GEYSBEEK. *IIde tot VIde Deel. Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. 1822—1827. *In gr. 8vo. Te zamen ruim* 2500 *bl. f* 25-35.

Het eerſte deel van dit Woordenboek is door ons reeds in Julij 1822 beoordeeld. WITSEN GEYSBEEK heeft daartegen eene *Antikritiek* in den *Recenſent ook der Recenſenten* geplaatst, rijkelijk gekruid met ſcheldwoorden en gemeene uitdrukkingen tegen den Recenſent, dien hij telkens een *jongsken* gelieft te noemen. Wij vergeven veel aan de gekrenkte eigenliefde eens Schrijvers; het *genus irritabile vatum* is ons niet onbekend, en WITSEN GEYSBEEK is, blijkens uitgegevene Puntdichten, zoo wat half en half eene ſoort van een' *vates*. Daar nogtans de ſcheld-*repliek* wat heel grof was, verkozen wij liever de Recenſie van het overige des werks uit te ſtellen tot het geheel voltooid zou zijn, ten einde geene vrij natuurlijke gevoeligheid eenigen invloed op onze beoordeeling mogt hebben. Thans is, na zoo veel tijdsverloop, die oude twist vergeten; en de Schrijver

kan verzekerd zijn, dat niet de minste herinnering aan zijn geschrijf tegen ons deze Recensie buiten de palen der striktste onzijdigheid zal doen treden.

Het werk ziet nu in zes deelen (behalve nog een aangekondigd *supplement*-deel) het licht. Den aanleg en de strekking des werks reeds vroeger aangekondigd hebbende, kunnen wij thans daarover zeer kort zijn. In het tweede deel vinden wij, onder onze Dichters van den eersten rang, CAMPHUYSEN (waarvan hier bij uitstek gelukkige proeven worden gegeven), CATS, DE DECKER, met versch huldigden en onbekrompen' lof vermeld; terwijl, onder die van den tweeden rang, de voortreffelijke ijsbreker onzer taal in poëzij en proza, COORNHERT, naar verdienste een uitgebreid Artikel ontvangt. Wij vinden voorts SAMUËL COSTER, den Vader van het *Hollandsche* Treurspel; den min bekenden VAN DER DOES, Lofdichter van *den Hage*; DOORNIK; den kiesschen en bevalligen HEYMAN DULLAERT (naar evenredigheid van anderen, wat kort); BARENDELIKINK; den arbeidsman en bekroonden Dichter JACOB VAN DIJK; den beminnelijken en allezins nuttigen JAN VAN EYK, Predikant te *Loosduinen*; den bekenden FELTAMA, dien de Schrijver, in weerwil van de door hem aangetoonde verkeerde strekking zijner al te zeer gelikte voortbrengselen, toch als mensch zeer achtingwaardig keurt; den zeer welluidenden FRANCIUS; den ook als Dichter merkwaardigen A. FOKKE, SZ.; den min bekenden FRUYTIER, HUGO en PIETER DE GROOT, en den eigenlijk niet zoo zeer als Dichter, dan wel als bestrijder der walgelijke *Datheensche* Psalmberijming bekenden GUÉPIN. (DATHENUS zelf wordt daarin en als kreupel Rijmer en als woelziek Prediker voorgesteld.) In BARENDT FREMERY zien wij, nog op het laatst der achttiende Eeuw, de werktuigelijke rijmelarij heerschen; ja zelfs nog zekeren GLEUWINK (*eerst in* 1811 *overleden*) eenen berijmden Catalogus van voorwerpen uit het dieren-, planten- en delfstoffelijk Rijk, alsmede van de starrenbeelden, onder den naam van *Bespiegelingen over*

de Schepping in zes Zangen, uitgeven! Over 't algemeen zijn de beoordeelingen in dit deel vrij gematigd en billijk. Dat er zoo vele Pruldichters, of liever Rijmelaars, in voorkomen, die het aanhalen niet waard zijn, blijven wij nog voor een gebrek houden, en is zelfs ftijdig met den titel, daar GEYSBEEK toch zelf wel aan drie vierden der hier opgenoemde perſonen den eernaam van Dichter niet zal toekennen. Doch 's mans bitſe geest moet tusſchenbeiden iets hebben, waarop hij dien ſcherpen kan. Wenſchelijk ware het, dat hij deze behoefte alleen op de zoodanigen bevredigd had.

In het derde deel ſloegen wij terſtond het Artikel VAN HAREN op, in de hoop van ONNO ZWIER, den grooten ijsbreker onzer herleefde poëzij, maar waarde gekenſchetst te zien. Wij vonden nogtans meest aanhalingen uit andere Schrijvers, en *geene enkele* proeve; en dat van den man, die gewis tot onze grootſte oorſpronkelijke Dichters behoort, en de meest *Nationale* van allen is! Hij geeft daarvoor tot reden, dat de Heer DE VRIES daarvan, in zijne *Geſchiedenis der Nederduitſche Dichtkunst*, nog al talrijke proeven gegeven had, en onze bloemlezer de geurigſte dus reeds vóór hem geplukt vond; en misſchien komt daarbij, dat inderdaad ſommige oorſpronkelijke verzen van de *Geuzen* wat ruw en hard zijn. Doch wanneer wij hem nu uit den *Friſo* van WILLEM VAN HAREN eene menigte proeven zien aanhalen, waarvan men toch ook bij DE VRIES een aantal voorbeelden vindt, zoo kunnen wij dit immers niet aan het denkbeeld der meerdere voortreffelijkheid van den *Friſo* boven *de Geuzen* toeſchrijven? Doch ja! GEYSBEEK zegt (IIIde D. bl. 83): „Als wij de drie voortreffelijkſte Heldendichten moesten opnoemen, zouden wij zonder aarzeling zeggen: De *Ilias*, de *Æneis* en de *Friſo*." Dus de *Friſo* met zijne harde en ſtootende verzen en zwakke vinding beter dan TASSO's en MILTON's meesterſtukken! Zoo dit geene vooringenomenheid (om niet wanſmaak te zeggen) of onkunde is, wat

is het dan (*)? Bij GEYSBEEK is dit te minder te begrijpen, daar hem geene eenzijdige vaderlandsliefde bezielt, gelijk ons later zal blijken. Onder de andere Dichters van den eersten rang, in dit deel, bekleedt HELMERS, in de schatting des Schrijvers, gelijk in de onze, den hoogsten rang; maar het is gewis eenzijdig, wanneer men in dien voortreffelijken Dichter niet één feil wil zien, en die in anderen, gelijk in VONDEL, met arendsoogen opzoekt. Van D. HEINSIUS worden vele proeven medegedeeld; doch nopens J. VAN HEEMSKERK worden wij op SCHELTEMA gewezen. P. C. HOOFT bekomt 70, en ARNOLD HOOGVLIET zelfs bijna 100 bladzijden. HOOFT's Treurspelen worden zeer gestreng beoordeeld; de Minnedichten komen er beter af. HOOGVLIET's *Abraham* wordt uitvoerig, en over 't algemeen niet zeer gunstig, beoordeeld; daarentegen is HUYGENS, hoezeer onze veelsoortigste Dichter na VONDEL, in ruim 40 bladzijden afgehandeld. De *Zedeprinten* behagen onzen Kunstregter niet, omdat men in dien trant de gekste dingen vervaardigen kan. (Maar kan men dit niet in alle dichtsoorten, vooral in meer of min boertige?) Het valsch vernuft, in vele sneldichten en elders bij dezen Dichter voorkomende, wordt te regt gegispt. In de drie Dichters DE HAES, grootvader, zoon en kleinzoon, bespeurt WITSEN GEYSBEEK een *opklimmend* dicht-

(*) Zelfs schijnt GEYSBEEK den 8vo druk boven den 200 grootelijks verbeterden 4to te stellen, en plaatst onder zijn verslag van den *Friso* de volgende noot, bij wier lezing wij naauwelijks onze oogen konden gelooven: „FRISO re„geerde acht-en-zestig jaren, en stierf in 245 voor de ge„boorte van CHRISTUS, te *Staveren*, welke stad hij ge„sticht had. Bij zijne gemalin HYLLA had hij zeven zo„nen en eene dochter. Q. CURT. L. IX. C. 2. M. BAMCO„NII *Frisia*, p. 7. P. WINSEMIUS, *Chronijk van Friesland*, „bl. 10." — GEYSBEEK, die zoo menigmaal met *Bijbelsche* personen en verhalen den draak steekt, gelooft dus nog in de negentiende Eeuw (waarschijnlijk alléén) aan het bestaan van den fabelachtigen FRISO, die er even zoo min geweest is als de *Amadis van Gauken* en andere dolende Ridders?

vermogen, en heeft vooral veel op met *het verheerlijkt en vernederd Portugal* van F. DE HAES, JZ. (den kleinzoon). Voorts vinden wij hier nog goede berigten omtrent de min bekende Dichters ABRAHAM DE HAEN, een' onzer weinige goede Herdersdichters, en HOFFHAM, een' *Duitscher* en zeer goeden kenner onzer poëzij. ERNST WILLEM HIGT en de edele Staatsraad HINLOPEN worden met lof vermeld. Gaarne hadden wij van laatstgemelden althans eene *enkele* proeve gezien. In het Artikel HAECHT (W. VAN) lezen wij de bijzonderheid, dat de Aartshertog MATTHIAS en de Hertog VAN PARMA de Pfalmberijming van dezen *Antwerpschen* Rederijker en *Lutherschen* Predikant met Privilegie zouden hebben voorzien. Het eerste is te begrijpen; de magt van MATTHIAS was zeer bepaald; maar van den tweeden zou het zeer merkwaardig zijn. Doch wij zien daarbij, dat deze tweede druk in 1583 uitkwam, en daardoor vervalt de geheele zaak; want PARMA won *Antwerpen* niet vóór 1585. Eene drukfout is het ook niet, blijkens de herhaling van het jaargetal. — Eene noot van GEYSBEEK op eene aanhaling uit DE HAEN kunnen wij niet nalaten af te schrijven; dezelve komt ons zeer juist en tevens aardig voor: „Het woord *Request* „is door het nieuwmodische *Rekwest* nog onverstaanbaarder, en, sedert men er *rekest* van gemaakt heeft, geheel onkennelijk geworden; daar men *qualiteit* ook in *kwaliteit* veranderd heeft, zal men denkelijk insgelijks eindigen met *kaliteit* te schrijven."

Het vierde deel begint met het Artikel JACOBS (GYSBERT). De Schrijver geeft te kennen, dat hij de door hem hooggeschatte *Vriesche* landtaal opzettelijk heeft aangeleerd, waardoor hij dan zekerlijk regt heeft tot de beoordeeling van *Vrieslands* Hoofddichter, van wien men echter natuurlijk, om de onbekendheid zijner taal, weinig proeven kan mededeelen: wij wenschten zelfs, dat elke dier proeven met eene vertaling in het *Nederduitsch* verzeld ware, welke tevens zijne beweerde grondige kennis dier tale eenigzins nader konden staven. — Aan KANTELAAR,

PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, en de voortreffelijke ELIZABETH KOOLAART, geboren HOOFMAN, wordt de verdiende lof toegezwaaid, en proeven uit hunne gedichten medegedeeld. Het oordeel over den bekenden Blijspeldichter LANGENDIJK luidt aldus: „LANGENDIJK had inderdaad al den aanleg „tot een bevallig en natuurlijk Dichter, een' vluggen „geest, vindingrijk vernuft, gezond oordeel en genoeg„zame belezenheid; gelukkig was zijne *Stoïsche* onver„schilligheid en vrolijke geaardheid een tegenwigt van „de verdrietelijkheden, die hem twee lastige vrouwelijke „schepsels zoo vele jaren lang veroorzaakten. Wij ge„looven, dat het hem niet zoo zeer aan oefening, als „wel aan beschaafdheid en goeden smaak ontbroken heb„be." — Het Artikel LOOSJES (A.) is *con amore* geschreven, en dien edelen, kundigen, vernuftigen en werkzamen echten *Nederlander* waardig, uit een van wiens vroegste en minst bekende gedichten, DE RUITER, men eenige fraaije plaatsen mededeelt. Zoo wordt ook de voortreffelijke LUBLINK naar waarde geprezen; hoewel dit Artikel, uit hoofde der onderstelde meerdere bekendheid met 's mans werken, minder *anthologisch* is. LUIKEN'S dichtwerken na zijne verandering van denkwijs, hoezeer verre beneden de *Duitsche Lier*, worden echter hier veel te hard beoordeeld. Onze groote MARNIX VAN ST. ALDEGONDE wordt, wegens zijne Psalmberijming, en zijnen *Bijenkorf der H. Roomsche Kerke*, het eerste Prozawerk van belang in onze taal, met alle regt geprezen. Minder hoog, dan onze Schrijver, zouden wij, naar evenredigheid der tijden, loopen met de *Batavia* van DE MARRE, hetwelk, bij eenige waarlijk dichterlijke plaatsen, toch over 't algemeen den eentoonigen *prozaïschen* gang met zoo vele gedichten der achttiende Eeuwe gemeen heeft. In het Artikel MEERMAN vinden wij een' hatelijken, boosaardigen trek tegen den goeden Koning LODEWIJK NAPOLEON, (over wiens Regering GEYSBEEK zich *personeel* meent te moeten beklagen) die den scheldnaam van *Corsicaansche* SAR-

DANAPALUS bekomt. Wij gelooven niet, dat er twee perſonen in de Geſchiedenis meer verſchillen, dan de verwijfde, zelfzoekende *Aſſyriër*, die in zijnen *Harem* zat te ſpinnen, en zich eindelijk, toen redding onmogelijk ſcheen, met zijn paleis verbrandde, en de goedaardige, meêwarige *Franschman*, die rust, gemak en zelfs het leven te *Leyden*, te *Gorinchem* en op den *Lekdijk* voor zijne onderdanen veil had, die altijd van zijne vrouw verwijderd leefde, en eindelijk, liever dan zijn Volk door nuttelooze verdediging in 't verderf te ſtorten, zich buitenslands begaf, om aldaar in ambtelooze geruſtheid te leven. Zijn gedrag omtrent MEERMAN is zekerlijk door dezen niet zoo ongunſtig beſchouwd als hier, waar hij, die even te voren SARDANAPALUS heette, nu een *Satraap* genoemd wordt. Maar, over 't algemeen, wee de genen, op welke GEYSBEEK het geladen heeft! Hij laat hun niet het minſte goede behouden. Wij zullen zulks weldra nog duidelijker beſpeuren.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Geſchiedenis van het Slot te Muiden en HOOFT'S *Leven op hetzelve, door* JACOBUS KONING, *Lid van het Koninklijk Nederlandsch Inſtituut, enz. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8vo. *VIII en* 150 *bl. f* 2-20.

In 1825 verſpreidde zich door de dagbladen naauwelijks het berigt van de voorgenomene afbraak van het Huis te *Muiden*, of de aanzienlijkſte letterkundige Genootſchappen zoo wel, als bijzondere letterlievende burgers, verhieven luid hunne ſtem, om dit kostbaarſte gedenkſtuk onder de zeer enkele, die nog aan de barbaarſche handen der ſloopers ontſnapt zijn, aan den klaauw der vernieling te ontrukken. Ook de taal der dichtkunst deed zich vrijmoedig hooren (*). Zij herinnerde aan FLORIS

(*) *Gedichten van Mr.* J. VAN LENNEP, bl. 98—103.

DEN V en HOOFT, en bezwoer den Vader des Vaderlands, zulk een gedenkſtuk te onttrekken aan de handen der afbrekers, enkel tuk op gewin, en die, zoo zij mogten, het *Amſterdamſche* paleis om het lood zouden ſlechten! — De ſtem van zoo vele Edelen werd door den Koning als de ſtem der publieke opinie geëerbiedigd; en, na eene onmiddellijke ſchorſing van den verkoop, is het thans beſlist, dat ſlechts het kleinſte en minst belangrijke gedeelte van het Slot zal worden afgebroken, terwijl alles, wat de groote herinneringen uit de dertiende en zeventiende Eeuwen nog opwekt, in ſtand zal worden gehouden. Het was dus geen ongelukkig denkbeeld, en welks uitvoering misſchien tot het boven gemelde beſluit kan hebben bijgedragen, van den verdienſtelijken J. KONING, om in een kort beſtek alles bijeen te voegen, wat dit Slot in de oogen van elken *Nederlander* zoo zeer doet achten en eerbiedigen.

Reeds kort na de ſtichting paart zich de herinnering aan het *Muiderſlot* met die van den ſtichter, den uitmuntenden, doch rampſpoedigen FLORIS V, dat ſlagtoffer van kleine adellijke tirannen en ſtruikroovers; van VELZEN, een' verraderlijken GIJSBRECHT VAN AMSTEL, en een' barbaarſchen WOERDEN. In dat Slot zou FLORIS die aandoenlijke klagten uitgeboezemd hebben, welke hem de Drosſaard van *Muiden* in den mond legt; hem,

Wien d'ochtend aanbad, en de avond trad met voeten.

Van hier werd hij weggevoerd, en in de nabijheid van het Slot door de verraders vermoord. — Sedert werd het *Muiderſlot* het tooneel der oorlogen tusſchen de *Hollanders* en *Stichtenaars*. In 1277 viel het den Bisſchop van *Utrecht* in handen; „ het gevolg," zegt de Schrijver, „ was de onderwerping van die van *Mui-*
„ *den* als onderdanen des Bisſchops en der Kerke van
„ *Utrecht*, en het oogmerk des Kerkvoogds was in zoo
„ verre bereikt." Doch dit ſtrookt weinig met het volgende, dat, ſedert, het Slot *in rust* bleef tot in 1356,

toen het op nieuw door den Bisschop belegerd en ingenomen werd. Dit kon toch niet geschieden zonder eene voorafgaande herovering door, of affland bij den vrede ten behoeve der *Hollanders*, waarvan wij hier niets geboekt vinden. Het Slot ontging echter in alle deze krijgstooneelen de toen zoo algemeene verwoesting, ook in de latere oorlogen met de *Gelderschen*, in de 15de en 16de Eeuw. SONOY trachtte, in den vrijheidsoorlog, vergeefs, het Slot van *Muiden* voor de Vaderlanders te winnen; hij werd met verlies teruggedreven. In 1629 bedreigden de *Spanjaarden* en *Oostenrijkers* van verre, in 1672 de *Franschen* zeer van nabij het Slot, hetwelk, benevens de Stad, alleen door de komst van den dapperen JOAN MAURITS gered werd. Men kan wel zeggen, dat deze daad van den grijzen Held het Vaderland behouden heeft; want met het bezit van *Muiden* waren de *Franschen* tevens in het bezit der sluizen, *Amsterdams* verdediging, en der Zuiderzee geweest. — De latere lotgevallen zijn onbeduidend.

Doch geene lotgevallen, hoe aanmerkelijk ook, kunnen een gesticht zóó verheerlijken, als het verblijf van een groot man in hetzelve. En dit zeldzame geluk is het *Muiderslot* wel ten deel gevallen, door het verblijf van PIETER CORNELISZ. HOOFT. Na al hetgeen hierover in vroeger en later tijd, door HOOFT zelv', BRANDT, SIEGENBEEK en SCHELTEMA, geschreven is, viel het den Heere KONING zeker moeijelijk, iets nieuws te zeggen; doch hij heeft ook minder nieuwe zaken te berde gebragt, dan wel dezelve op eene nieuwe en behagelijke wijze voorgesteld. Zelfs schijnbare kleinigheden, die echter tot kenschetsing des doorluchtigen Drossaards het hare bijdragen, heeft hij ons niet onthouden, en ons vooral het altijd nieuwe vermaak verschaft, van HOOFT zelv' met zijne vrienden te hooren kouten, door eene oordeelkundige opzameling, uit de *Brieven*, van alwat bijdragen kan, om ons HOOFT's *leven* op het *Muiderslot* als 't ware voor oogen te stellen. Eerst vermeldt de Heer KONING, wat HOOFT om-

trent het Slot zelve gedaan heeft; daarop zijn huisselijk leven, zijne leefwijze, geschriften aldaar vervaardigd, gezelligen omgang met VOSSIUS, BARLÆUS, HUYGENS, VONDEL, MOSTERT, REAEL, de Zusters VISSCHER, en FRANCISCA DUARTE. Hier vooral bedient zich de Schrijver veel van de eigene woorden van HOOFT in zijne *Brieven*. Inzonderheid vertoeft hij bij de aankweeking der toon- en zangkunst in de gezellige kringen op het Huis te *Muiden* met de reeds genoemde beschaafde en kunstlievende Vrouwen, HOOFT's eerste Gade, CHRISTINA VAN ERP, en den destijds beroemden Organist ZWELING. Ook de tooneelkunst werd niet vergeten; en den Schrijver is gebleken, dat het treurspel *Isabella* van SAMUËL COSTER voor Prins MAURITS gespeeld is. HOOFT hoopte FREDERIK HENDRIK ook op het Huis te zien; doch dit miste hem, door 's Prinsen spoedigen doortogt.

In de *aanteekeningen* achter de Geschiedenis wordt onder anderen betoogd, dat het zoogenaamde *torentje*, waarin HOOFT zoo vele onsterfelijke werken vervaardigde, niet een der torens van het Slot, maar een zeshoekig optrekje in den boomgaard geweest is. De kamer in den toren, voor dat studeervertrek gehouden, zou de woonkamer geweest zijn.

De belangrijke en aangename stof zoo wel, als derzelver behandeling, maken dit kleine geschrift allezins lezenswaardig.

Hulde aan GYSBERT JAPIKS, *door* J. HIDDES HALBERTSMA. *IIde Stuk. Te Leeuwarden, bij* H. C. Schetsberg. 1827. *In gr.* 8*vo. XLIV en* 408 *bl. f* 3-60.

Na een verloop van tusschen de drie en vier jaren verschijnt dit tweede stuk der *Hulde* aan GYSBERT JAPIKS in het licht; en het is nog raadselachtig, wanneer de Heer HALBERTSMA eindigen zal, met *zijne* aanmerkingen

over den Dichter en de Vriesche taal, onder gezegden titel, mede te deelen. Reeds zien wij het eerste door een tweede, of wel vrij uitgebreid boekdeel, gevolgd; en bedriegen wij ons niet, dan bevat dit grootendeels eene verzameling van bouwstoffen voor het op te rigten gebouw van taalgeleerdheid. Ja, schoon wij geen eigenlijk gezegd berigt of ontwikkeling tot dusverre ontvangen mogten van des Schrijvers ontwerp, in eene en andere *Opdragt* evenwel wordt ons een wenk gegeven, „dat er voor de letterkunde en de beminnaars van Vrieslands taal iets van het *hoogste* aanbelang eenmaal staat voor den dag te komen." Zulks wist de Commissie van Weldadigheid, bij de uitgave der *Feestrede*, ons vóór drie jaren reeds aan te kondigen. Nu, de stukken waren voorzeker toen niet gereed, als die bij het Eeuwfeest te Haarlem; en, weggesleept, of bedwelmd, door den toon des gejuichs, ging men af op goed geloove, waarin wij *nog* hopen, dat men zich niet moge verijdeld zien, maar veeleer, gelijk wij vertrouwen, zich bevestigd zal vinden door den inhoud van dezen bundel.

I. Maar openen wij het boek, aan welks begin de Opdragt voorkomt aan den Hoogwelgeboren Heere, Jr. I. ÆBINGA VAN HUMALDA, aanvangende met deze woorden en toezegging: „Hiernevens ontvangt U. H. W. de *fuwnerlinge* „ *forhânlinge fen libbjen in fen ſtearren* met zodanige ver„anderingen in spelling en zintekens, waarvan ik nader re„kenschap hoop te geven. Tevens heb ik het genoegen „er bij te kunnen voegen het oorspronkelijke *discours de la* „ *vie et de la mort*, naar hetwelk mijne voorgangers te ver„geefs gezocht hadden."

Hoe iemand denken moge over het bijkomend taalkundig doel van den Uitgever, (want ongaarne zouden wij met ons oordeel vooruitloopen) voor het oud Fransche en nagenoeg verloren opstel, in weinige uren, op aanzoek van zijne jeugdige Bruid, door PHILIPPE DE MORNAY (of DU PLESSIS MORNAY) in 1575 vervaardigd, verdient HALBERTSMA van elken Protestantschen Nederlander, met name van die in druk verkeeren, den hartelijkſten dank. In zulken treurigen toestand, na het verlies van twee zijner kinderen aan eene pestziekte, kreeg GYSBERT JAPIKS lust, om het keurige stukje in zijne moedertaal over te brengen, en volbragt dien arbeid in weinige dagen. MORNAY schreef op den titel dit tweetal dichtregelen:

Pour mourir bienheureux à vivre faut apprendre:
Pour vivre bienheureux à mourir faut entendre.

Bij GYSBERT leest men:

Om wol to ſtearren lit uwz rjuecht wol libbjen leere:
So libbje in ſtearre wy, o winscke in wdde! ynn'e Heere.

De ſombere trekken, waarin het menſchelijk leven, bij tegenſtelling van het verlangen naar de zalige rust in de veilige haven des doods, door den vermaarden Schrijver, en wel op uitnoodiging van Mevrouw CHARLOTTE ARBALISTE DE BORDE, Wed. DE PAS, ten dage hunner ondertrouw, geschetst wordt, gaven HALBERTSMA goede reden aan de hand, om deze zoo merkwaardige als meesterlijk geschrevene Verhandeling met eene breede *Inleiding* te doen vergezeld gaan. Het verschijnsel lost zich op in den sleep van onheilen, vooral in den St. Bartelsmoord, en bij hunne moeijelijke ontkoming, bejegend aan dit onverschrokken en op God vertrouwend tweetal Adellijke *Huguenoten*. Men leest hier dus, met aandoening en verbazing, beider bijzondere lotgevallen, en hunnen voorbeeldigen moed en vroomheid. Ook levert ons deze Inleiding tevens eene zeer aangelegene bijdrage wegens dien gruwelvollen tijd, hoedanigen de Hemel geve dat nooit op aarde wederkeere, of Frankrijk op nieuw berokkend worde door een herſteld gebroedsel, dat zich eens naar JEZUS noemen durfde, en nu, met veranderden naam en titel, andermaal, onder Hooge Beſcherming, dat eigenſte Koningrijk, en vooral het naburige Spanje, den Paus en het Bijgeloof ter gunſte, verontrust en teistert. Intusſchen, wat HALBERTSMA ons hier mededeelt ter toelichting van het geſchrift van DU PLESSIS, rust op geſchiedkundige waarheid, en is (dank zij hem voor dezen arbeid) ontleend uit de echte *Gedenkſchriften*, vóór weinige jaren in het licht gegeven te Parijs (*).

Van geheel verſchillenden aard, dan toch met eenerlei taalkundig oogmerk, als waarmede genoemde *Verhandeling over*

(*) Het boek heeft ten titel: *Mémoires de* CHARLOTTE ARBALISTE *ſur la vie de* DU PLESSIS MORNAY, *ſon mari; écrits par elle-même pour l'inſtruction de ſon fils, et publiés pour la première fois ſur le manuscrit autographe. A Paris, chez* TREUTTEL *et* WURTZ, 1824.

leven en ſterven in de *Hulde* van GYSBERT JAPIKS werd opgenomen, zijn de naastvolgende, reeds voormaals uitgegevene en op nieuw geplaatſte Vrieſche ſtukken, waaromtrent wij dus met dit enkele woord volſtaan kunnen. Overigens prijzen zich de Hollandſche verzen van den Dichter, in onze dagen van beteren toon en ſmaak, geenszins ter lezinge aan, of brengen, op zichzelve beſchouwd, iets toe, om het oordeel te begunſtigen, waarmede kenners zijn werk in de landtale naast dat van onzen VONDEL geſteld hebben en blijven hoogſchatten. Duidelijker had misſchien de Uitgever zulks voor den Nederlander mogen opmerken; en wij veroorloven ons niet, naar de reden te giſſen, waarom hij te dezen naauwelijks meer dan een' wenk geeft. Die wenk teekent de bedoeling, dat men GYSBERT's verzen met de bijgevoegde uittrekſels van den *Herſtſpiegel* vergelijke. Want alzoo ontwaart men den grond der latere verbastering van GYSBERT, die zoo het pittige, maar ook gekunſtelde woordkoppelen van den Hollandſchen SPIEGHEL nawilde, maar van het eenvoudige, ware ſchoon te dwaasſelijk afweek. Uit de *Redevoering*, alsmede uit hetgene in het laatſte gedeelte van dit tweede ſtuk, tot aandrang zijner meening, door HALBERTSMA is opgemerkt, moge men zich van dit ons zeggen vollediger overtuigen; en zal men tevens leeren, dat een dier grootere verzen van GYSBERT, door hem met aanhalingen uit de Ouden verrijkt, voldoend bewijs draagt van deszelfs Griekſche en Romeinſche taalkunde.

II. Niet onaangenaam was het *ons*, bij dit rustpunt of afdeeling van het werk, door eenen Brief, of voort van Opdragt, aan REIN POSTHUMUS (*) van het vorige afgeſcheiden, een' geheel anderen voorraad aan te treffen; een' voorraad evenwel, die buiten Vriesland, en zelfs aldaar bij

(*) Wil men dus in Vriesland, of elders, aan zijnen Vriend gemeenzaam ſchrijven, allen titel van onderſcheiding weglatende, zulks is misſchien naar oud gebruik zeer goed, ja in den ſtijl der Romeinen. Maar eenen Edelman Hoogwelgeboren, en eenen Predikant alleen bij zijnen naam te noemen, in een en hetzelfde boek, teekent toch eene *ongelijkheid*, eene afwijking van den ouden ſtijl, een mengſel van hoffelijkheid en boerschheid, ja ſtrijdt met de les van HORATIUS:

Reddere perſonæ ſcit convenientia cuique.

het gros der lezeren, geringen opgang maken zal, maar voor beminnaars en beoefenaars der oude Vriesche landtale en derzelver verschillende tongvallen van aangelegenheid is. Waren er door den Hoogleeraar WASSENBERGH (*), in het begin dezer Eeuwe, proeven medegedeeld van stukken, in het *Hindelopensch* geschreven; andere, en ook uitvoeriger, ontmoeten wij hier. Zelfs heeft zich de Heer POSTHUMUS, en HALBERTSMA na hem, aan den tongval op het kleine Visscherseiland *Schiermonnikoog* laten gelegen zijn, en van beider hand ontvangt men nu bewijs van hunne navorschingen. Daarenboven is de *Teeskloaw*, bevorens door SCHELTEMA in deszelfs *Mengelwerk* (†) opgenomen, op nieuw, en naar een ander affschrift, herdrukt in deze verzameling. Eindelijk behelst dezelve een *Kreupeldicht* in het Vriesch, zoo als dat in het *Schleeswijksche*, in of nabij het ambt *Breedstädt*, nog heden gesproken wordt; en sluit zij met eene zeer aangelegene bijdrage van den *eersten*, *tweeden* en de vijf eerste verzen uit den *derden* Psalm, in het oudste bekende Nederlandsch.

Blijkbaar is dit het magazijn, waarin de bouwstoffen zijn opgetast, reeds vroeger in dit verslag door ons bedoeld. Wij zien alzoo een tweetal zijner Landgenooten, die nevens den grijzen en reeds overleden' Hoogleeraar WASSENBERGH het OYSBERTS-*Feest* mogten vieren, met vernieuwden lust en onbezweken ijver, op het door hem ingeslagen spoor voortgaan, en aan den taalbouw arbeiden. Het verband evenwel van *dezen* rijkdom met den *titel* van *dit* werk is en blijft ons duister; ja mogelijk is er, die vreeze koestert, of de Heer HALBERTSMA, zijnen Vriend in den Opdragtsbrief aanprijzende, om „dagelijks de boeken der oude Vriezen, der Angelsaksen en Gothen te behandelen," van grootspraak wel geheel vrij te pleiten zij, wanneer hij zich ten vervolge dus uitdrukt: „Maar voor uwe eigene voldoening kan ik er u „dan tevens bij verzekeren, dat gij dus doende spoedig op „een standpunt zult staan, van waar gij *met een innig me-* „*dedogen* op LAMBERT TEN KATE en zijne bewonderaars „zult nederzien." Wij willen de toekomst niet vooruitloopen; maar onthouden ons niet van te wenschen, dat het taalwerk van beide onze Landgenooten *voor het minst* zoo zeer aan de ons ingeboezemde verwachtingen voldoen moge,

(*) In de *Taalk. Bijdragen*, St. I. bl. 135 enz.
(†) J. SCHELTEMA, *Meng.* D. III. St. 2. bl. 49 enz.

als dat VIRGILIUS onder handen had, wanneer PROPERTIUS het waagde van hem te ſchrijven:

Cedite Romani ſcriptores, cedite Graji;
Nescio quid majus nascitur Iliade.

Nu, bij de Ouden ging dat zoo aan, om zichzelven en zijne degelijke Vrienden hoog te zetten of uit te bazuinen; in onze beſchaafdere tijden en Christenmaatſchappij nogtans acht men het voegzamer, na blijk van verdienſte door onzijdigen eerst en het liefst geprezen te willen worden. Wie anders doet, *heeft* (te vroeg) *zijn loon weg*; opdat ook wij een enkel woord van onzen grooten Meester hier aanvoeren, niet minder gepast misſchien, dan dat, aan het ſlot dezer *Opdragt*, wegens de muggenzifters in taal en ſpelling ſtaat aangehaald.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Henriëtte Stolp. Eene onderhoudende Geſchiedenis, ter bevordering van godsdienſtige kennis en zedelijkheid. Door J. H. KROM. *Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1807. *In gr.* 8vo. *XVI en* 275 *Bl. f* 2-90.

Wij nemen de treurige taak op ons, van dit allernuttigſt werk des waardigen Schrijvers verſlag te geven. Hoewel de naam van KROM reeds het gunſtigſte vooroordeel met zich brengt voor hetgeen hij aanbiedt, hebben wij, bij eene herhaalde lezing dezer verdichte Geſchiedenis, toch ondervonden, dat de hoogſte vooringenomenheid met den Schrijver nergens wordt teleurgeſteld. Doch juist de voortreffelijkheid van dit geſchrift herinnert ons het treffende verlies, dat niet alleen nabeſtaanden en vrienden bij den dood van KROM hebben geleden, maar ook alle vrienden van waarheid en godsvrucht, wien hij met mond en pen zoo gaarne ten dienſte ſtond.

Het verbod van den Schrijver, om te ſpreken van zijne verdienſten, ſluit ook ons den mond, en weerhoudt thans onze pen, maar ſmoort geenszins in ons hart eerbied voor den man, die, door ongemaakte nederigheid, elks achting verhoogt voor zijne uitmuntende hoedanigheden van verſtand en hart beide.

Een Geſprek tuſſchen Lucie en den Schrijver dient ter ver-

goeding van een Voorberigt, en wordt medegedeeld in den bekenden luimigen trant van KROM. Wij zijn nu niet in die ſtemming, dat wij van dit Geſprek iets verder kunnen zeggen, dan noodzakelijk is, om de eerſte aanleiding tot dezen Roman aan den dag te brengen.

Eene lastige kwaal, welke hem in den winter, vooral bij noordelijke winden, de ademhaling in het gaan belemmerde, hield hem, gedurende de laatſte jaren, dikwijls in huis en in het hoekje van den haard. Het *Programma* der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* wekte zijne aandacht, en de gevraagde Geſchiedenis, in den trant van *Gumal en Lina* van LOSSIUS, was alzoo de aanleiding tot de Geſchiedenis van *Henriëtte Stolp*. Hoewel KROM's ingediende ſtuk afgekeurd werd, geſchiedde die afkeuring op zulk eene wijze, dat hij geene dringende uitnoodiging behoefde, om dit zijn werk onder eigene vlag in zee te doen gaan. Dit deelen wij mede, niet om de Beoordeelaars der loffelijke Maatſchappij ten toon te ſtellen; ook KROM noemt hunne uitſpraak *billijk*; maar omdat natuurlijk nu, door die Prijsvraag, deze Geſchiedenis eenigzins andera is geworden, dan wel zou hebben plaats gehad, wanneer KROM meer onafhankelijk zijn eigen plan had uitgevoerd. Of nu juist daardoor *Henriëtte Stolp* belangrijker is geworden, dan niet, is en blijft een onopgelost vraagſtuk. Naar onze gedachten is de Geſchiedenis nu voor *het Algemeen* belangrijker geworden, omdat, hoewel *Henriëtte Stolp* meer onder beſchaafden wordt voorgeſteld, toch het geheele ſtuk nu meer is bewerkt geworden voor de behoeften van minder beſchaafden. Wij keuren het daarom goed, dat KROM zijne *Henriëtte Stolp* in geen ander kleed geſtoken heeft, dan hij haar aan de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* heeft aangeboden. De ondervinding heeft ons reeds geleerd, dat verſcheidene ſoort van menſchen deze Geſchiedenis met genoegen en nut zal blijven leezen.

Men zal van ons niet vergen, dat wij eene dorre ſchets leveren van deze, zoo als zij op het titelblad te regt genoemd wordt, *onderhoudende* Geſchiedenis. Van gewone Romans begeert men dit niet, omdat men het aangename der verraſſing zelf ſmaken wil. Maar van dezen Roman is het onmogelijk, in kort beſtek het beloop der geſchiedenis op te geven. Alles hangt hier op het naauwst aaneen. De geſprekken en onderwijzingen laten zich zoo min van de geſchiedenis afſcheiden, als deze van gene. Hoofdzakelijk geeft KROM

zelf op, wat de Lezer hier moet zoeken en alleen kan vinden: „ Dit is (bl. 274) de geschiedenis van *Henriëtte Stolp*, „ eene bevallige en tevens zeer waardige vrouw. Zij heeft „ hare ouders hier nimmer gekend, maar zoo veel te meer „ haren Vader in den Hemel. Deze heeft haar voor het be„ tere leven opgevoed. Hare geschiedenis is bewijs van *zijn „ aanzijn*, *zijne magt*, *zijne wijsheid* en *zijne zorgende lief„ de*. Die zorgende liefde leidde zoo haar lot, dat zij Hem „ leerde kennen en zijne heilige bevelen. Ja, zij leerde Hem „ kennen en kinderlijk vreezen. Zij heeft met God gewan„ deld. Zij was opmerkzaam op hare *zwakheden en gebreken*; „ zij zag, dat zij *vergevende genade en hulp van God* behoef„ de; zij maakte daar staat op, naar de leer van *het gezond „ verstand en het Evangelie van* JEZUS. Zij heeft *op* de we„ reld, maar niet *voor* de wereld geleefd. Haar leven was „ rijk gezegend, en haar sterven zacht. Zij deed blijmoedig „ en vrolijk eene zalige verwisseling." — De geest van geheel de Geschiedenis is ten eenemale doortrokken met het vertroostende denkbeeld: *wat God doet, dat is wel gedaan*. Dit denkbeeld komt overal voortreffelijk uit, als men alles leest. Bij versnippering valt het weg. Juist dit maakt deze Geschiedenis onderhoudend, omdat men niets kan of wil missen. Waar men iets bekorten kan, daar toont men omwegen en bijpaden bewandeld te hebben. Hiervan hield KROM nooit. Deze Geschiedenis van *Henriëtte Stolp* bevestigt dit op nieuw. Alwie hier verkorten wil, doet vooral te kort aan het eenige doel der Geschiedenis, voorstelling van Gods vaderlijke leiding te haren opzigte. — Het belangrijke dezer Geschiedenis wordt nog daardoor verhoogd, „ dat men den draad der ge„ schiedenis" — *onmogelijk*, zeggen wij; KROM zegt — „ *moei„ lijk* volgen kan, zonder dat men de godsdienstige gesprek„ ken en lessen mede opneemt." — Doch wij staken verdere aanprijzing.

Wij wenschen dit boek in veler, in aller handen, opdat er *op* deze aarde hoe langer hoe minder alleen *voor* deze aarde geleefd worde. Minder om de nagedachtenis van den waardigen KROM, die buitendien niet ligt vergeten zal worden, dan wel om Nederlands godsdienstig Publiek, wenschen wij hartelijk aan *Henriëtte Stolp* een' spoedigen herdruk toe, dien zij in elk opzigt waardig is.

WILLEM VAN NASSAU, *Treurſpel, gevolgd naar het Fransch van* ARNAULT. *Door* A. L. BARBAZ. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1826. *In kl.* 8vo. *XVI en* 88 *bl. f* :-70.

In de geheele Vaderlandſche Geſchiedenis zal men bezwaarlijk een meer geſchikt onderwerp vinden voor het Treurſpel, dan den dood van den Vader des Vaderlands, met hetgeen dien dood kort is voorafgegaan en opgevolgd. Zulk eene menigte van verſchillende en voor het Tragiſche zoo ſterk ſprekende karakters ontdekt men in de nabijheid van onzen WILLEM *den Eerſten*, dat derzelver getrouwe teekening alleen voldoende is, om ook bij *Nederlands* late nageſlacht eene geestdrift gaande te maken, voor welke men het niet zoo tonderachtig of Fransch geſtel van den meer koelen en bezonnen *Nederlander* niet ligt zou oordeelen vatbaar te zijn.

Zulk een geheel *Nederlandsch* onderwerp begeert voor *Nederlanders* eene *Nederlandſche* behandeling. De voortreffelijkſte behandeling door eenen *Franschman* blijft altijd *Fransch*, en roert den echten *Nederlander* bij zulke onderwerpen nooit. Dit is ons geloof, en wij ſchamen ons over hetzelve niet. Dit Treurſpel heeft ons in dat geloof nog meer bevestigd.

De Heer BARBAZ, met zijnen Schrijver ingenomen, verklaart, bl. IX: „ De beroemde *Franſche* Dichter — ARNAULT — heeft zich, door het tegenwoordige ſtuk, eene „ nieuwe eerekroon verworven; en, inderdaad, hetzelve is „ met zó veel beleid ſamengeſteld, en met zó veel kracht „ en pit van ſtijl geſchreven, dat het wel de overzetting „ waardig was, bijzonder ook om deszelfs betrekking op onze vaderlandſche geſchiedenis. — De karakters van WILLEM *den Eerſten*, van Prins MAURITS en OLDENBARNEVELD, als ook van FILIPPUS *den Tweeden*, zijn er „ meesterlijk in aangekondigd (?) en bewaard." (Wat hiervan zij, zullen wij bij eene enkele proeve nader aanwijzen.) „ Ondertusſchen heeft de Opſteller" (bl. X) „ zich eenige „ afwijkingen van de geſchiedenis en dichterlijke vrijheden „ moeten veroorloven, zonder welken (het is reeds honderdmalen gezegd)" — juist uitgedrukt: *gezegd*, niet *bewezen* — „ niet eene historiëele daad tot een tooneelſtuk kan worden „ ingericht." Dat moge nu waarheid zijn voor *Franſchen*, die niet enkel in het Treurſpel zich met zulke vrijheden zoe-

ken te helpen; bij *Nederlanders* is het gelukkig zoo ver nog niet gekomen, dat men een' BALTHAZAR GERARDS als een beklagenswaardig slagtoffer van priesterlist zou kunnen en, om te behagen, zou moeten voorstellen. Vereischt het de kunst, dat de GERARDS van ARNAULT alleen op het tooneel mag verschijnen; de *Nederlander* verspeit die kunst, welke gebiedt den booswicht op te tooijen, en jegens zulk eenen shoodaard medelijden op te wekken: de GERARDS der *Geschiedenis* blijve dan van het tooneel. Zoo als ARNAULT hem schildert, stelt GERARDS het karakter van WILLEM *den Eersten* eenigzins in de schaduw. Zoo liefderijk was onze held, dat hij hem naderende huichelaars weldeed en onderstreunde; maar hij was ook te zeer *Zwijger*, om den eersten landlooper den besten tot Geheimschrijver aan te stellen. Zoo onnoozel was WILLEM nooit, of hij peilde allen diep, die zich in zijne nabijheid eenigen tijd ophielden. Men leze het geheele karakter van GERARDS in dit Treurspel, en men zal zich gemakkelijk overtuigen, dat de wijsheid van WILLEM afneemt, hoe fraaijer de boosheid van GERARDS in een *Fransch* kleed gestoken wordt. Een *Franschman*, die uit vele dingen een spel maakt, moge hier medelijden koesteren; een *Nederlander*, die zich maar iets uit de vaderlandsche geschiedenis herinnert, blijft altijd GERARDS en de *Jezuiten* verfoeijen, en zal niet nalaten, GERARDS, ook in dat *Fransche* kleedje op het tooneel — uit te fluiten. Dit is hier nog niet, zoo als in *Madrid*, verboden.

Dit vreemde voortbrengsel, dat ook bij deze vertaling vreemd voortbrengsel blijft, zullen wij niet van het begin tot het einde beoordeelen. Wij bepalen ons slechts tot de twee laatste tooneelen, om te zien, of dit stuk den lof verdient, dien de Heer BARBAZ aan hetzelve zoo uitbundig toezwaait. Het slot verdient althans dien lof niet.

Het doodelijk schot was gevallen. GERARDS komt binnen. In verwarde woorden belijdt hij den gepleegden moord. Niemand gelooft deze belijdenis. Hierop verschijnt MAURITS.

Tiende Tooneel.

OLDENBARNEVELD.

Uw Vader?....

MAURITS.

Hij genaakt, door eedle zucht gedreven,
Om bij deez' heldenrei zijn' laatsten snik te geven.

(Is dit de natuurlijke taal van den jeugdigen, opvliegenden MAURITS, oogenblikkelijk na den gepleegden moord aan zijnen voortreffelijken Vader? Het gevoel van den Lezer beflisse!)

Tegen GERARDS, *met een' wenk om hem weg te voeren.*
Hoe! moorder! *zoud* gij weêr verschijnen voor zijn oog?

GERARDS.

'k Ben moorder op deze aarde, en martlaar daar omhoog.

Men leid *hem weg.*

(BARBAZ vertaalt hier mat en krachteloos; de werking der oogen zou nadrukkelijker zijn, bij fikfche uitvoering van het volgende: Ik ben een moorder *hier*, — een martlaar *daar* omhoog.)

Laatfte Tooneel.

WILLEM *verfchijnt, leunende op* SINT-ALDEGONDE, *en door zijn' Schildknaap ondersteund.*

(Dit geheele tooneel beleedigt het menschelijk gevoel. Het is valfche fmaak, iemand op het tooneel te laten komen, om te fterven. Vooral is het wanfmaak, wanneer een WILLEM *de Eerfte* met een *Fransch bon mot* den adem uitblaast. Zijne eigenlijke woorden: *o God, wees mijne ziel en dit arme volk genadig!* behelzen voor het *Nederlandsch* gevoel oneindig meer van het echte tragifche, dan al deze winderige en waterige verzen van ARNAULT.)

WILLEM, *gezeten.*

o Bloem van Neêrlands raad, van Neêrlands oorlogfcharen!
Mijn vrinden! Welk een vreugd (?) mag mij uw weêrzien baren!
Ik derf geen bed van eer, nu ik den doodfhik geef,
Met vaandlen overdekt (*), en in uwe armen fneef.
Mijn bloed zal voor altijd een moordziek hof bevlekken....
Ik hoopte *nóch* mijn land tot eenig nut te ftrekken....
Rampzalig volk! in mij wil u de dwang verflaan;
Doch gij vermoogt gewis een' nieuwe boei te ontgaan....

(*) WILLEM VAN NASSAU was te weinig met vaandels en trofeën ingenomen, om, onder dezelve ftervende, aan zulke veroverde nietigheden zoo groot eene waarde te hechten, als ARNAULT zich verbeeldt, die den *Napoleontifchen Maarfchalk* DUROC misfchien voor oogen had. De vrome en nederige WILLEM had ook te veel vertrouwen op God, om eenige vrees voor de eeuwigheid onder een *bon mot* te bedekken.

Zweert mij zijn dierbaar heil: dus word mij wraak gezworen,
Zo u altoos mijn naam tot eendragt aan mag spooren;
Als Barneveld *nóch* spreekt als waardig hoofd des raads;
Als weêr een Nassau 't heir gebiên zal in mijn plaats;
Vreest dan de vorsten niet, braveert Madrid en Romen....
Zij derven de eer.... *u word* niets dan één man ontnomen.

Na eene korte tusschenpoos.

Mijn kracht vergaat..... de dood perkt mijne loopbaan af...,
Wat troost gevoelt mijn hart! ik vind in Delft mijn graf....
'k Vergeef ondankbren...., Nooit was mijn ontwerp misdadig...,
God! wees dit arme volk en mijne ziel genadig!

Hij bezwijkt. De ontroering is algemeen.

(De vier laatste regels zijn van den Vertaler. Wij onthouden ons van elke oordeelvelling over de weinige kracht dezer woorden. Ook daarop zou veel zijn aan te merken. Doch, al waren zij zoo kernachtig en vol pit, als zij dit nu niet zijn, welk eene uitwerking kunnen zij dan hebben op de aanschouwers en hoorders, die natuurlijk van die lange rede des stervenden bijna niets moeten verstaan, indien de rol van WILLEM zoo goed uitgevoerd wordt, als zulk tooneelmatig sterven dit toestaat? Wij gelooven, dat de hoorders aan al dien *Franschen* wind niets zullen hebben. Doch laat ons voortgaan.)

MAURITS.

O Onherstelbre slag!
(Is dit dan de natuurlijke taal van dien Prins?)

SINT-ALDEGONDE.

O Ramp, die 't zwaarste drukt!
Ja, de eerste, die mijn oog een' tranenvloed ontrukt!

Algemeene stilte.

(Op het tooneel. Maar ook onder de aanschouwers?)

OLDENBARNEVELD, *met verheffing.*

Hij moog' gewroken zijn!.... O Nassau, ons ontvlogen!
Offchoon uw moed ons hier niet langer zweeft voor de oogen,
Dat uw *geheugend* beeld, ten gids der oorlogslien,
In 't midden van den strijd zich voor hunn' geest doe zien!
Zijn gordel, rood van bloed, siere onze legervanen.

De sjerp van Prins WILLEM word *door hem aan eene der banieren vastgehecht.*

(Een *Fransche* inval, strijdig met het echt *Nederlandsche* karakter van OLDENBARNEVELD, in zulke omstandigheden.

De tonderachtige *Franſchen* vliegen misſchien in brand, door dergelijke aardigheden. De *Nederlander* blijft dan te veel mensch, om zoo aardig te zijn, of door zulke aardigheden in vlam te kunnen gezet worden.)

Dit teeken onzer woede, en ſchrik der Kastiljanen,
Getuige eens gruwelſtuks, dat wraak van ons verwacht,
Drijve ons ter ſlagting heen naar 's vijands oorlogsmagt!
„ Voor vrijheid en Oranje!" o Volk! laat dit na dezen
Uw leus tot ſtrijd en eer en overwinning wezen.

Geheel anders zou de uitwerking zijn, indien WILLEM geſtorven was voorgeſteld, niet op het tooneel gezeten, maar met gloeijende woorden, zoo als men dat van eenen MAURITS verwachten kon. Het gebed van WILLEM kon dan aanleiding hebben gegeven aan den jeugdigen held, om zich plegtig, in dit ſtatig oogenblik, te wijden aan het vaderland. Diep geroerd door zijn groot verlies, zon hij juist nu, zoo als in andere omſtandigheden HANNIBAL, zeer gepast haat aan de dwingelandij hebben gezworen, ook uit liefde voor zijnen Vader, dien men verraderlijk had vermoord. Dit zou leven hebben gegeven aan dit geheele ſlot, en OLDENBARNEVELD, in naam des volks ſprekende, had nadrukkelijk hiermede kunnen inſtemmen. Men had dan de taal van Vorst en volk bijeen. Dit zou, bij de voorſtelling, nog werken op *Nederlanders*, wien de liefde voor Vorst en vaderland in het hart zit, en niet, zoo als bij de meeste *Franſchen*, alleen op de tong. MAURITS is hier bij ARNAULT blootelijk *figurant*. In den ſtrijd voor het vaderland is nooit eenig Vorst van *Naſſau* figurant geweest; zekerlijk nooit MAURITS. Andere volken, ook de *Franſchen*, kunnen het ons niet nazeggen, dat de vrijheid van het vaderland door het bloed zijner Vorſten meer dan eens verzegeld werd.

ARNAULT zoo wel als BARBAZ had wel aan het Latijnſche *plaudite* een plaatsje mogen ingeruimd hebben. Doch wij zetten het hier niet.

Konſtantinopel, zoo als het is, en de Turken, zoo als zij zijn. Een Tafereel naar het leven. Te Leeuwarden, bij Steenbergen van Goor. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 301 *Bl. f* 2-80.

Morea en deszelfs Bewoners; benevens eenige Aanmerkingen over Konſtantinopel. Uit de nieuwſte bronnen bijeenverzameld. Naar het Hoogduitsch van P. M. LISCHKE. *Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1827. *In gr.* 8vo. *VIII en* 125 *Bl. f* 1 - :

In de geſpannene verwachting, aangaande de zaken van het Oosten, is elk geſchrift, dat tot opheldering of inlichting dienen kan, ook ons lezend Publiek welkom. Daarom meenen wij ſpoed te moeten maken met de aankondiging van bovenſtaande geſchriften.

De Schrijver van het eerstgenoemde is de Heer W. VON LUEDEMANN, die, als warm voorſtander van de heilige zaak der *Grieken*, door verſcheidene geſchriften, in *Duitschland* met roem bekend is. Alwie met *Konſtantinopel* nader wenscht bekend te worden, raden wij, dit welgeſchreven en onderhoudend werk zich aan te ſchaffen. De lezing van hetzelve zal vooral nu iederen onpartijdigen aangenaam en nuttig bezig houden. Het is wel mogelijk, dat het meer gunſtige denkbeeld aangaande *Turkſche* zeden, gewoonten en karaktertrekken, welke in dit werk voorkomen, bij ſommige Lezers onaangename gewaarwordingen te weeg zal brengen. Maar het is ook een *Turk*, die als verhaler hier optreedt; en wie zal van hem vergen, dat hij zijn eigen volk verachte, in tegenwoordigheid van ongeloovigen? — Wij ergeren ons daaraan niet; maar zijn ook van oordeel, dat er zulke KADIRS niet veel zijn onder de *Turken*. Als uitzondering op den gewonen regel, moge KADIR de teekening voltooijen van het karakter der *Turken*, *zoo als zij zijn*. Een tolk, zoo als deze *Turk* wordt voorgeſteld geweest te zijn, moge het eigendommelijke zijner natie behouden; de ruwe en ſcherpe kanten ſlijten ook bij hem af, door geſtadige wrijving in den omgang met eene andere Natie. KADIR moge zijn EEN *Turk*; hij is daarom niet DE *Turk*. Dit merken wij daarom vooral op, omdat het in het voordeel pleit van de onpartijdigheid des Schrijvers in andere opzigten. Dat LUEDEMANN geenszins een *Turksch Christen* is, kan uit vele plaatſen van dit zijn geſchrift blijken.

Hoe ſommige *Turken* over de Christenſtaten van *Europa* denken, kan het volgende toonen, uit den mond van eenen *Khatib*, *Preſident* van het Bureau van den *Reis-effendi*: „Weet, „MUSTAPHA-EFFENDI, dat gij als een ongeleerde, als

„ een land spreekt. Deze *Franken* maken vele horden, geens-„ zins eene groote natie, als wij, uit. Zie daar zijn b. v. „ de *Moskovieten*, een onrein ras, hetwelk nooit den *aalest* „ verwgt, varkensvleesch eet, door vrouwen geregeerd wordt, „ en met voorgespannene honden rijdt. Tusschen deze en „ ons wonen de *Nemse-Giaurs*, of *Duitsche* ongeloovigen, „ die niet weten, wie hun Sultan is, en wien zij gehoorza-„ men. Dan volgen de *Kaaskoopers* (*alias*, *Nederlanders*), „ van welke wij volstrekt niets weten, dan dat zij dukaten „ slaan. Achter deze schijnt het land der *Franken* in vele „ eilanden uit te loopen, op welke het zonderlingste ras van „ alle, de *Inglits* (*Engelschen*), wonen. Deze onreine hon-„ den worden door eenen *Divan* geregeerd, die ieder jaar „ zes maanden lang twist en scheldt, om gedurende de an-„ dere zes maanden alles te laten loopen, zoo als het wil."— Dit, en hetgeen verder voorkomt, levert het bewijs op, dat alles naar het leven geteekend is.

„ Het boek," met deze woorden van het Voorberigt, bl. III, sluiten wij de aankondiging van dit goed geschreven en goed vertaalde werk, „ dat u hier aangeboden wordt, kon ze-„ ker niet beter van pas verschijnen. Wie toch wenscht „ thans niet met *Konstantinopel* en de *Turken*, waarop aller „ oogen gevestigd zijn, wat nader bekend te worden? Aan „ dezen wensch kan men, door deze tafereelen te lezen, vol-„ doen. Onbevredigd zal men het boek, vertrouw ik, niet „ uit de hand leggen. Meer niet tot aanbeveling."

Minder gunstig moet ons oordeel zijn over het werk van LISCHKE. *Het maakt*, ja, *aanspraak op zeer geringe verdienste*. Doch wij moeten, hoe ongaarne ook, schier alle verdienste aan hetzelve ontzeggen. Indien de verwachting aangaande *Morea en deszelfs Bewoners* maar eenigzins bevredigd was geworden, zouden wij over dit werkje, als een *boek van den dag*, minder streng zijn. Doch nu alles oppervlakkig is behandeld, nu de titel spreekt van de *nieuwste bronnen*, uit welke de berigten in dit werkje zijn geput, en de Voorrede uitdrukkelijk zegt: *De nieuwste bronnen dienden den Schrijver bij het opstellen tot leidraad*, nu moeten wij ronduorstig verklaren, dat LISCHKE de nieuwste bronnen of niet heeft gekend, of niet heeft weten te gebruiken. Hoe onoordeelkundig deze Schrijver zijne bronnen heeft geraadpleegd, zal wel blijken uit het volgende staaltje, voorkomende bl. 112: „ In-„ dien hij (de Sultan) de vermaning (door den *Mufti*) ver-

„ acht, dan wordt hij afgezet, gevangen genomen en zelfs
„ ter dood gebragt; gelijk de voorbeelden van MUSTAPHA I,
„ IBRAHIM en MOHAMED IV in de *vorige*, van OSMAN
„ II in *deze eeuw* bewijzen." Zoo maakt LISCHKE oude bronnen tot *nieuwe*.

Het beste gedeelte van dit werkje is, hetwelk handelt over de dappere *Mainotten*. Doch alles is ook daar van dien aard, dat het nieuwe volſtrekt niet voorkomt. Het dappere geſlacht van MAURIMICHALIS, aan welks hoofd met roem ſtaat de heldhaftige PIETRO-BEY, vindt daar zelfs geene vermelding. De branders, het nieuwſte van alles, wat LISCHKE heeft opgenomen, kent men voorlang beter uit de Nieuwspapieren; en, offchoon de *Turken* reeds eenigen tijd van den eerſten ſchrik tegen *Griekſche* branders bekomen zijn, wordt, alsof het nu nog werkelijk zoo plaats had, bl. 78 gezegd: „Door deze branders brengen de *Grieken* aan de *Turk*-„ *ſche* vloten ontzaggelijk veel ſchade toe, en de *Griekſche* „ zeemagt wordt zelfs van hunne vijanden geacht." — Wie verlangt niet iets te weten van *Misſolonghi* en deszelfs dappere verdedigers, de *Sulioten*? Geen woord rept hiervan onze Schrijver. Van *Pſara's* of *Ipſara's* ſchepen wordt gewaagd, en niets van deszelfs verwoesting, en het manhaftig beſluit der overgeblevene *Ipſarioten*, om zich elders te vestigen. Geheel dit geſchrift is van dien aard, dat wij op de nieuwſte bronnen, van welke de titel en het voorberigt ſpreken, niets behoeven aan te merken hebben, indien er tevens bijgevoegd ware, *die* LISCHKE *heeft geraadpleegd*. Voor het Publiek is alles van te oude dagteekening, om de vertaling van LISCHKE, in alle eenvoudigheid, zonder eenig bijvoegſel aan te nemen.

Doch LISCHKE wordt zelfs door den Vertaler van *onachtzaamheden in ſtijl en plan* beſchuldigd; wij zullen dus dien *Duitſchen* Heer verder ongemoeid laten, om ons nog kortelijk over de vertaling van dit ſtukje te verklaren. Om ruimte te winnen, zullen wij de menigvuldige ſpel- en drukfouten maar overſlaan, en, zonder verdere aanmerkingen, den [illegible] gedeeltelijk opgeven, dien de Vertaler, door eigene ſchuld, aan dit boek bezorgd heeft. B. v. bl. 4. de wilde vloeden tuſſchen naar hunne *ontwatering*; bl. 7. het *kirren* der *graſhuppers*; bl. 9. *ſchoon* en *ſchoonaarde*; bl. 37. *onzuivere* zee; bl. 41. *pleging* [illegible]; bl. 42. wanneer dit alles *beſtuurd is*, voor *beſchikt*, *geregeld*; bl. 44. [illegible], bl. 47. [illegible]-

den, voor *liederen*; bl. 58. men *murmelt* eenige *tegenſpreuken*; bl. 68. het *hoofdzaakelijkſte* gewin; bl. 69. ondernemers van dit gewigtig *opzet*; — handel dreef *naar*, voor *op*; bl. 104. eene groote *hal*; bl. 121. om zich een vlugtig beeld te *onderwerpen*, enz. enz.

Indien LISCHKE een werk heeft geſchreven, dat dienen kan tot voorbeeld voor *Duitſche* geſchriften, die *niet* moeten *vertaald* worden, dan heeft zijn Vertaler ook een proefje gegeven, *hoe* men *nooit* vertalen moet.

Brief aan een Vriend, over het veel geruchts gemaakt hebbend Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten, door een Voorſtander van Waarheid en Christendom. In 's Gravenhage, bij S. de Viſer. 1827. *In gr.* 8vo. 53 *Bl. f*: - 50.

Het Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten, tegen een Lasteraar verdedigt. Met een woord ter aanmoediging aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten. In 's Hage, bij M. van der Ven. *In gr.* 8vo. 28 *Bl. f*: - 30.

Onzes ondanks moeten wij (wij hopen voor de laatſte maal) nog eens terugkomen op dat jammerlijk *Adres*. De Schrijver wijte dit niet ons, maar zichzelven.

Wij kondigen hier dan twee geſchriften aan, handelende over hetzelfde libel, maar in doel en waarde een hemelsbreed verſchil opleverende. Het bijeenvoegen dezer beide ſtukken zal ons overtuigen, dat de Adresſchrijver geene reden heeft, om zich over zijnen aanhang te verheugen.

1°. De Schrijver van den Brief, tot het noemen van wiens naam wij geene vrijheid nemen, heeft zich ook door dit ſtukje betoond een vriend van waarheid en Christendom te zijn. Overal wijst hij MOLENAAR zijne volſtrekte onkunde aan in de Kerkelijke Geſchiedenis, zelfs met betrekking tot het Hervormd Kerkgenootſchap. Onverſchoonlijk is deze onkunde in eenen Predikant in 's *Gravenhage*; onverſchoonlijk vooral in hem, die evenwel de pen opvat, om Hoogleeraren en Predikanten van ontrouw en ligtzinnigheid te beſchuldigen.

De noodige aanwijzing vindt MOLENAAR, en wie ook met hem denzelfden dwaalweg betreden moge, aangaande de *leer* der Hervormden, het eigenlijk *bedrijf* der Dordſche Kerk-

vergadering, en de nadeelige gevolgen van dezelve, *verwaarloozing van eene geleerde beoefening der H. Schrift*, en, door leerstellige en wederleggende manier van prediken, *bevordering van menschelijke regtzinnigheid*, ten nadeele van godsvrucht en zedelijkheid. Verder wordt aangetoond, dat de twisten over den *Sabbat*, in die bij uitstek regtzinnige dagen, zulk een verval in de openbare Godsdienst te weeg bragten, dat zelfs besluiten van hooger hand dit roekeloos gedrag der regtzinnigen niet geheel konden verbeteren.

Alles verdient verder bij den Schrijver nagelezen te worden, over de kleeding der Predikanten, over de handelingen der tegenwoordige Synode, en over den Christelijken geest, ook in andere Protestantsche Kerkgenootschappen. Dezen Brief prijzen wij ruimschoots ter lezing en overweging aan; ofschoon het Besluit van Z. M. van 22 Sept. 1827 grootendeels heeft bewerkt, dat het *Adres* thans minder gerucht *maakt*, dan het *gemaakt heeft*. Wij verheugen ons, dat deze Brief twee dagen vroeger is afgezonden, dan het Koninklijk besluit genomen werd. Want, offchoon de belangstelling in MOLENAAR's geschrijf merkelijk is verminderd, zal toch deze Brief waarde behouden voor hen, die het *duur* werk van YPEY en DERMOUT niet bezitten, en liever op de Geschiedenis, dan op de magtspreuken van eenen *onkundige*, verkiezen af te gaan.

2°. De Schrijver of Schrijfster van het tweede stukje *wil* bewijzen, dat MOLENAAR gelijk heeft, en dat VERWEY een lasteraar is. Het oude vrouwtje, dat hier de pen voert (*), verdedigt MOLENAAR met dit voortreffelijk *Dilemma*: „MOLENAAR was zoo *slegt* (†) te voren al geweest. Dit is onmogelijk, want de *Hagenaren* zijn niet dwaas: of hij heeft zulks in den haag opgedaan. Doch de *Hagenaren* zijn zoo slegt niet, om iemand te bederven. *Derhalve* raast die man (VERWEY)! — Wij zouden besluiten, dat dit vrouwtje *raast*; en waarom, weten wij niet. — *De Hervormde kerk*, had MOLENAAR gezegd, *is onze Hervormde kerk niet meer* (bl. 11). Hierin heeft hij gelijk. „Op sommige plaatsen is dit

(*) De kunne van dit vrouwtje moge mannelijk óf vrouwelijk zijn; dit doet hier niets ter zake.

(†) Wij behouden de spelling van dit vrouwtje, omdat wij bang zijn voor de vraag aan VERWEY, bl. 11 *waar bemoeit de man zich dan meden?*

volledig waar, daar hebben *hem* de *roomsgezinde* in bezit genomen." — „*Zelf* de bijbelvertaling door VAN DER PALM, die roemd *den* schrijver hoog, en noemd dezelve opheldering, maar ik vraag? is *den* bijbel niet door de *Heilige* mannen Gods, door den *Heiligen Geest* gedreven zijnde geschreven? zoo ja, wat is er dan op te helderen, of is er iets aan te veranderen of te verbeteren, wat God door *zijne* geest niet *bedagt* heeft?" — Dat grootje maakt het den Schoolopziener te benauwd. En geen wonder; want zij zegt zelfs, (bl. 11) dat zij „voor zich zeer wel met den ouden of *onvertaalden* bijbel kan te regt komen." Met zulk een Hebreeuwsch en Griaksch grootje, dat VAN DER PALM's werk niet behoeft, moet gij een weinig voorzigtig zijn, Heer Schoolopziener! Want hoe zult gij uwe zaak klaren tegen hare gegronde aanmerkingen op „de *ronde hoeden*, *jasjen met kragen*, lange *pantalons*," (NB. met de *korte* pantalons schijnt zij vrede te hebben) „de *duitsche pijpen*, en de *stokken*, met welke de Predikanten (de waardige niet te na *gesproke*) zich als *vreemdelingen* en *uitlanders*, *op straat* voordoen"? — Heer Schoolopziener, Recensent kan u geenzins van dienst zijn, indien gij anders geen raad weet. In die oude dagen der zoo hooggeroemde regtzinnigheid maakte men het wel erger. In roode, groene of gele *huisjaponnen*, die als geestelijk kostuum ook al zijn afgeschaft, verscheen men op predikstoelen, zelfs bij het waarnemen der vakaturen. Eene geldboete van *drie* en *vijf* gulden was noodig, om toen sommige Predikanten welvoegelijk op den kansel te brengen. Dit misbruik kent men nu alleen uit oude Aktenboeken van die anders gouden eeuw der kerkelijke, maar daarom nog niet Christelijke, regtzinnigheid.

Alwie dit laatste stukje nog niet bezit, en daarvoor *dertig cents* veil heeft, haaste zich, en geve zijn geld aan — *de armen!*

Gedichten van C. VAN BAERLE, J. VAN DER BURGH, J. VAN HEEMSKERK, L. REAEL, ANNA *en* MARIA TESSELSCHADE VISSCHER, *en anderen. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* G. H. Arens. 1827. *In kl. 8vo. 292 Bl. f 2 - 40.*

Wat ook de liefhebbers van kostbare en zeldzame dichtwerken ons mogen tegenvoeren, wij houden het voor een

bijzonder voorregt, dat men min en meer bekende oude Dichters en Dichteressen voor weinig geld beter en gemakkelijker bekend doet worden. Is dit in het algemeen goed en prijselijk, het is zulks bijzonder en noodzakelijk omtrent de werken van zoodanigen der oudste bewoners van onzen Zangberg, die niet, als lateren, alleen en op zichzelven, dikke en volle quartijnen als naar beneden wierpen, maar inzonderheid van hen, die zich, als in een afgezonderd hoekje van den Zangberg, stil vereenigden, om gezamenlijk eenig langwerpig duodecimôtje of ander klein formaatje, schroomvallig en dikwerf dan nog zonder naam, naar beneden in de wereld voorzigtig te laten afglijden. Immers de werken der eerstgemelden zijn genoeg en thans goedkoop genoeg te krijgen; die der laatsten zijn allengskens zeer duur en zeldzaam geworden, omdat slechts enkele gezeleerde liefhebbers hier te lande, en meestal vreemden, vooral *Engelschen*, deze oude werkjes opkochten wegens keur van druk- en prentwerk, wegens schaarschheid van exemplaren, en wegens de verwantschap dezer dichtwerken met taal en spelling van dien vroegeren en dus ouderen tijd.

De verzamelaar of uitgever van dit boek heeft dus zeer wèl gedaan, en verdient lof boven anderen, daar veel meer kosten en moeite hier, dan aan de uitgave van andere en latere Dichters, verbonden was. Hij toont te zijn, niet alleen een man van liefde voor, maar ook van kunde in onze oude Letterkunde. Deze uitgave is niet dor. Wat opheldering noodig had, is niet duister gelaten, maar een en ander behoorlijk toegelicht door zoo gezegde losse en korte, maar inderdaad solide en zeer juiste aanteekeningen, blijken dragende van kunde en oefening, en door een kort registertje, om de namen der Dichters aan te wijzen. Duidelijker ware het geweest, de op het register gestelde namen onder de dichtstukjes zelve te plaatsen. Ook de aanteekening bij het woord *Register* komt ons voor, niet op de regte plaats te staan. Doch dit zijn kleinigheden. Wij meenen den kundigen en werkzamen verzamelaar wel te kennen, en verwonderen ons, hoe hij, bij zoo veel dienstbetoon en werkzaamheid ten behoeve van Geleerden, Geletterden en Kunstenaars, nog den tijd vindt tot dit werk, waarin hij zedigelijk (door zelfs zijnen naam te verzwijgen) toont, dat hij zelf eenigen roem en naam verdient onder de nuttige liefhebbers en bevorderaars onzer Letterkunde.

Om kort te zijn, wij rekenen dit werkje eene aanwinst van belang, en aanbevelingwaardig, niet zoo zeer om veel ſchoons en verhevens te leeren kennen, (ſchoon er veel goeds in voorkomt) maar om den belangrijken geest en tijd te leeren kennen, waarin de Dochters van VISSCHER, L. REAEL, C. VAN BAERLE, J. SIX, J. HEEMSKERK, J. BROSTERHUYZEN, J. VAN DER BURGH en andere Dichters aan onze poëzij losſen zwier en geest gaven, om haar daarna door grootere Geniën, als VONDEL en anderen, die vastheid en ſpierkracht te doen erlangen, welke niet kan verzwakt worden door mislukte kinderpijlen van eenen tegenwoordigen berisper, die aan den voet des Zangbergs rondzwerft, en even vergeefs naar boven op VONDEL, die den top vooriang heeft bereikt, mikt en ſchiet, als hij dien berg zelf poogt op te klauteren.

Aanleiding tot de Wiskundige Aardrijksbeſchrijving; voorzien van een aantal Figuren ter opheldering, door J. KWANTES, *met eene Voorrede van* J. VAN WIJK, ROELANDSZOON. *Te Amſterdam, bij* C. Schaares (*thans bij* S. de Grebber.) *In kl.* 8vo. *XVI*, 145 *Bl. f* 2-20.

Om de Geographie in haren geheelen omvang te kennen, behoort men dezelve niet alleen uit een Natuurkundig en Politiek oogpunt te beſchouwen, maar ook de Wiskunde op haar toe te paſſen. Gelijk nu de Natuurkundige en Politieke gedeelten ook in onze taal, met betrekking tot het onderwijs, genoegzaam opgehelderd zijn, zoo is het geheel anders gelegen met het Wiskundige gedeelte. Wat wij hierover hebben, is te oppervlakkig of te diepzinnig. De Heer KWANTES heeft in dat gebrek op eene voortreffelijke manier voorzien. Hij heeft de Wiskundige Aardrijksbeſchrijving kort voorgedragen, en door Figuren allerduidelijkst opgehelderd, zoo zelfs, dat vlugge jongelieden een nuttig gebruik van dit boekje, ook zonder mondeling onderwijs, kunnen maken. Zonder derhalve te kort te willen doen aan het voortreffelijk *Natuurkundig Schoolboek* van BUYS, prijzen wij het werkje van KWANTES in ruime mate aan, en voegen ons oordeel gaarne bij dat van den Heer VAN WIJK; geloovende, dat dit werk niet alleen kan ſtrekken, om een volledig denkbeeld van de Spheer te geven, maar ook, om jongelieden, die zich verder willen oefenen en zich tevens op de Wiskunde toeleggen, in ſtaat te ſtellen, om hadershand de grootere werken van in- en uitlandſche Wis- en Sterrekundigen met vrucht te beoefenen.

BOEKBESCHOUWING.

Geſchiedenis der Nederlandſche Hervormde Kerk, door A. YPEY *en* I. J. DERMOUT. *IVde en laatſte Deel. Te Breda, bij* F. B. Hollingerus Pijpers. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 681 *bl. Aanteekeningen en Register*, 170. *Buiten Inteek. f* 8 - 15.

Recenſent verblijdt zich hartelijk over de voltooijing van dezen gewigtigen arbeid, en wenscht daarmede de Hoog- en Weleerwaardige Schrijvers, het letterminnend Publiek en zichzelven geluk. Aangenaam kan toch aan de Heeren Schrijveren, over het geheel, niet geweest zijn de moeite van zoo talloos vele bijzonderheden, als wij hier weder ontmoeten, op te zamelen en in orde te ſchikken; doch evenredig daaraan moet hun genoegen geweest zijn over het ten einde brengen van zulk een omſlagtig werk, en over het gunſtig berigt wegens den toeſtand van hun Kerkgenootſchap, waarmede zij het hebben mogen beſluiten, nadat zij zoo veel onaangenaams, wegens deszelfs onvoordeelige en kommervolle omſtandigheden, hebben moeten boeken: en het Nederlandsch Publiek moet zich met Recenſent verheugen, dat het thans een doorloopend, volledig, naauwkeurig en onzijdig verhaal bezit van de lotgevallen der vaderlandſche Hervormde Kerk, van derzelver oorſprong af tot op den tegenwoordigen tijd, waaraan het tot hiertoe ontbrak, — dat het zoo veel, hetwelk zoo lang eenzijdig en verkeerd werd voorgedragen, naar waarheid ziet in 't licht geſteld, — zoo veel, hetgeen men, over het geheel, niet wist, ziet medegedeeld, — zoo veel, wat het geheugen genoegzaam ontſlipt was, ziet herinnerd en voor eene geheele vergetelheid bewaard, — en, met één woord, dat het een geheel ontvangen heeft, aan welks verkrijging men, vooral wat de vroegere geſchiedenis betreft, ſchier ſcheen te

moeten wanhopen. Algemeene dank zij dan den Heeren YPEY en DERMOUT voor dit verdienstelijk werk, dat niet voor éénen leeftijd geschreven is, gewijd, en mogen zij er de overvloedigste en aangenaamste vruchten van inoogsten!

Wat wij, bij onze aankondigingen van de vorige Deelen, loffelijks van hetzelve gezegd hebben, houde men hier, in den volsten zin, voor herhaald, en wat wij thans, op bijzonderheden, zouden meenen te kunnen aanmerken, achten wij van te klein belang, om het te berde te brengen. Alles is weder onder algemeene *Afdeelingen* gebragt, welke elk een afzonderlijk tijdvak bevatten: als 1. sedert den *Akensche* Vrede (in 1748) tot aan de groote Staatsomwenteling in 1795; 2. sedert gezegde omwenteling tot in het jaar 1805; 3. de jaren 1805 en 1806, onder het bestuur van den Raadpensionaris ZEEHIMMELPENNINCK; 4. onder de Koninklijke regering van LODEWIJK NAPOLEON; 5. onder de Fransche overheersching; 6. na het afwerpen van het Fransche juk. Onder elke dezer Afdeelingen heeft men een keurig en zeer bijzonder verslag van alles, wat, in elk der opgegevene tijdperken, te melden viel, zoodat men niets, wat daarin merkwaardig was, te vergeefs zal zoeken. Het verhaal is zeer verre af van droog of dor te zijn, maar doorgaans *pragmatisch*, en niet slechts *kerkelijk*, maar ook *politiek* of *staatkundig*, en betreft niet alleen de eigenlijk gezegde Nederlandsche *Hervormde* Kerk, (die van *Oost-* en *West-Indië* daaronder begrepen) maar deelt ook het algemeene, wegens de andere Nederlandsche *Protestantsche* Genootschappen, mede, en bevat tevens een *letterkundig* narigt wegens de schriften, in het vak der Godgeleerdheid, en der Bijbelsche Uitlegkunde, in elk tijdvak, uitgegeven, zoo wel als van de kanselredenen enz. Veel meer, dan de titel beloofde, is hier derhalve geleverd; en de bijzonderheden zijn zoo menigvuldig, dat wij zeer verre de palen, welke aan de *Boekbeschouwing*, in dit Maandwerk, kunnen worden ingeruimd, zouden moeten overschrijden, zoo wij ons in eenige opgave derzelven wilden inlaten. En waartoe ook

zou dit dienen? Het werk, deszelfs rijkdom, geest en ſtrekking, en de wijs, waarop het geſchreven is, zijn, ook door onze breede berigten van de vroegere Deelen, zoodanig bekend, dat elk kundige genoegzaam weet, wat hij hier te wachten heeft, en geene bijzondere aanwijzing, welke, gelijk wij zeiden, ons beſtek niet gedoogt te geven, deswege van ons zal vorderen. — Bijzonder aangenaam was het ons, hier niet alleen helder in het licht geſteld te zien, hoe groote verpligtingen de ganſche Nederlandſche *Protestantſche* Kerk aan onzen gadeloozen Koning hebbe, (want dit mogt hier niet ontbreken) maar ook regt te zien wedervaren aan den edelen SCHIMMELPENNINCK, den welwillenden, maar onvermogenden LODEWIJK NAPOLEON, den Franſchen Rijksbaron en Intendant van binnenlandſche zaken D'ALPHONSE, en aan onze Commisſarisſen-Generaal tot de kerkelijke zaken, en inzonderheid aan derzelver Secretaris en Adviſeur JANSSEN, wiens verdienſten boven allen lof zijn, de ſchuldige erkentenis te zien toebrengen.

Dit Deel gaat, even als de vorige, vergezeld van een, hoewel thans minder lijvig, boekdeeltje met *Aanteekeningen*, tot bevestiging, opheldering of uitbreiding van het in den tekst gemelde. Sommige zijn belangrijk, andere zou men gaarne wat meer uitgebreid en gebijzonderd gezien, en daarvoor eenige, die ons minder gewigtig toeſchijnen, gemist hebben: die, welke ons het meest trof, is wel de uitvoerigſte en eene der laatſte, en betreft het zoogenoemd *Patronaat* of *Kollatie-regt*, inzonderheid in Vriesland en Groningen, in welk laatst gewest daaromtrent ſchandelijke misbruiken, die niet geduld behoorden te worden, zijn ingeſlopen.

Eindelijk is, achter de *Aanteekeningen*, een breed *Register* over het geheele werk geplaatst, hetwelk deszelfs bezitters te aangenamer zijn moet, naar mate het noodiger was.

Opheldering van eenige Bijbelplaatſen, door A. ADRIANI, *Predikant te Dokkum. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1826. *In gr.* 8*vo. XVI en* 375 *Bl. f* 3-:

„ *Eenige*," beteekent, op den titel, „*vele*." In de *Bijdragen tot de Godgel. Wetenſch.* is veel, dat men hier vindt, geplaatst in 1823 en 1824. Het een en ander is op nieuw bearbeid, ontwikkeld, of tegen naderhand gemaakte bedenkingen hier verdedigd. Dit wijst het Voorberigt aan. Een in de gemelde *Bijdragen* voorkomend ſtuk, t. w. over *Openb.* I: 17, is hier, omdat Ds. ADRIANI eene hem gemaakte zwarigheid niet, naar zijn' zin, konde wegnemen, achterwege gelaten. Gelukkig, dat men het uit de *Bijdragen* niet kan uitligten. Een ſchat van nieuwe Bijbelplaatſen, die opheldering ontvangen, is daarentegen toegevoerd; „een *ſchat*," zeggen wij, bedoelende niet alleen het vele, maar ginds en elders belangrijke: daar onder verraste ons ongemeen het ſtuk over het onderwijzen van JEZUS met aardſche dingen.

Tot deze vernieuwde of nieuwe opheldering van Bijbelplaatſen beſteedde Ds. ADRIANI, bij veel ander werk, dat hij nog *zelf* waarneemt, zijn 71ſte jaar. Schame zich zoo menig luije dienstknecht hier! Beklagelijk, ja, maar toch onbetamend zagen wij meer dan één, droefgeestig over zijne achterſtelling, op het oorkusſen des Duivels zich nedervlijen. Te ſchandelijker, wanneer men, van de aanvaarding des heiligſten ambts af, geen plan heeft, om zich met hetzelve veel te bemoeijen, maar, op zijn gemak en voordeel, op andere wijze te leven. Allerverachtelijkst zij, die, te voren tot ezels-*Trommius*-arbeid gereed, door bevordering tot hooger ſtand opgeblazen, aan allen arbeid, zoo veel mogelijk, zich onttrekken, en, terwijl anderen zich ſomtijds overijveren, deftig naar de eet- en drinkpartij wandelen, die zij met hunne Weleerw. tegenwoordigheid zullen vereeren. *Tantum!*

Eene zonderlinge reden wordt voor de uitgave van dit

geſchrift opgegeven. Het genoegen, waarmede het in de *Bijdragen* enz. geplaatſte ontvangen was, wekte Ds. ADRIANI op, om meer te doen. En dit had dan in die meergemelde *Bijdragen* weder kunnen geplaatst worden. Neen, Lezer! „*Ik wilde*," zegt Ds. ADRIANI, „*eene gedachtenis nalaten voor mijne waarde Echtgenoote, Kinderen, Kindskinderen, Bloedverwanten, Vrienden, Begunſtigers en Gemeenten*," ezv. Dat een zoon van Ds. ADRIANI te *Rotterdam* Predikant is, is alles, wat Recenſent bekend is van 's mans geheele familie; maar dat zijne vrouw, kinderen, kindskinderen allen zoo geleerd, taalkundig geleerd zijn, als er bij het genot hebben van dit boek vereischt wordt, gelooft Rec. niet. Neen, eene andere gedachtenis zoude hun meer gediend hebben. Onwillekeurig dacht hij hier aan zekere vrouw in eene jaagſchuit. Zij vertelde eene liefhebſter van lezen te zijn, en ook altijd in de ſchuit een boek bij zich te hebben. Dit had ze thans vergeten mede te nemen, doch gelukkig, op weg, in haast, nog een gekocht. Zij gebruikte voorts breinaald en tong. Eindelijk, toen deze en gene wat dommelde, kreeg zij haar boek. Wat had ze, in plaats van verzen van PEITH of iets dergelijks, gekocht? *Losſe ſtukjes van* GREVE, *over den Hebreeuwſchen Sikkel ezv. ezv.? !* — Zoo geſchikt als nu dit boek tot uitſpanning was, zoo gepast noemen we ADRIANI's *Opheldering van Bijbelplaatſen* eene gedachtenis voor de zijnen.

Dan, laat ons tot den inhoud des werks komen! Allerwegen toont zich Ds. ADRIANI een man, van wien veel te leeren is, maar, dunkt ons, die al te zeer uit de hoogte ſpreekt, op eenen toon, dien wij liever wat zachter en beſcheidener hooren. Doch, wij kunnen dit mis hebben. Waarover onderhoudt ons de Schrijver?

Hij brengt ons eerst naar *Endor*, waar hij SAMUËL zelf meent verſchenen te zijn, zoo als reeds DATHE en HESS meenden, en VAN DER PALM heeft voorgeſteld (*Bijbel voor de Jeugd*, X). In een Naſchrift, bl. 349, komt hij hierop nog eens terug, daartoe aanleiding

gekregen hebbende door het *Christelijk Maandschrift* van de *Amsterdamsche* Ringsvergadering, Vde D. No. 3, waar alles als bedrog voorkomt. Er kan voor het gevoelen, door Ds. ADRIANI omhelsd, zeker niet meer tot staving gezegd worden.

Hierop volgt, *over den doop van* JEZUS *door* JOANNES. Dit stuk is eene preek geweest, waarvan men hier niets meer zien kan. De redenen, die de Schrijver opgeeft, waarom JEZUS gedoopt moest worden, kunnen wij niet allen laten gelden, vooral niet de laatste: „*Hij wilde door dit teeken der inlijving in de kerk des N. V., als het gezegend Hoofd zijner gemeente, zich met alle zijne onderdanen op het naauwste vereenigen, door met hen allen met denzelfden doop gedoopt te worden.*" — Wij zouden te ver uitweiden, wilden wij hier alles doen opmerken, wat onnaauwkeurigs gezegd is. Was JEZUS toen al Heer zijner gemeente? Is de doop, waardoor wij aan dien Heer gewijd worden, niet eerst, toen JEZUS ten hemel varen zoude, ingesteld? ezv. Het verwondert ons zeer, dat er niet de minste opmerking genomen is op den doop van JEZUS, als proeve van zelfverloochening en liefde tot de menschen. De Heilige behoefde toch *dien* doop niet? en evenwel, Hij laat zich doopen! Zie WOLTERBEEK, op EWALD's *Overdenkingen over het Lijden, ezv.* bl. 45. Wij lezen hier, dat, hetgeen er bij dezen doop gebeurde, het eerste bewijs geweest is, sedert JEZUS' geboorte, van zijne verhevene afkomst en bestemming. Was dan, vragen wij, wat op zijn 12de jaar voorviel in den tempel, van geene beduidenis? Nog iets. *Matth.* III: 16, „de hemelen werden *hem* geopend," moet op JOANNES zien. *Dat is vast mis*, zeggen wij, om *Mark.* I: 10 alleen. En wat heeft het ook te beduiden, daar Ds. ADRIANI JEZUS niet uitsluit?

„*Te onregt toornig*," *Matth.* V: 22, moet, naar Ds. ADRIANI, zijn, „*zonder uitwerking toornig.*" „Die op zijn' broeder toornig is, zonder dat die toorn blijke, eenige uitwerking of gevolgen hebbe, zich open-

bare, — maar geheel in het hart beſloten blijve;" zoo of zoo zal dan JEZUS hebben willen zeggen. Of dan de toorn altijd zonde is? hetgeen hier vooronderſteld wordt; op deze bedenking wordt geantwoord: Toen Prof. MUNTINGHE ADRIANI's verklaring naauwelijks gelezen had, zeide hij: „*het is vast zoo;*" en BORGER leerde dus aan zijne ſtudenten. Dit verhaalt ons Ds. ADRIANI, en — wij trekken er ons *hon* ook op. In hetgeen Ds. ADRIANI levert over de wijsheid van JEZUS in de uitzending der Apostelen en Discipelen bij paren is, ja! veel opmerkingwaardigs gezegd, maar niet minder *gezocht*; en is dit geen beuzelen, bl. 39? „LEBBEUS moet van לב *het hart* afgeleid worden, en doet ons denken aan iemand, die een hart in het lijf heeft, ezv. THADDEUS beteekent belijder, prijzer van God." Had Ds. ADRIANI hier gedacht aan JUDAS, hij had dat naamſpel wel weggelaten. De opheldering van *Matth.* XXIII: 35 ezv. is, naar ons oordeel, voldingend: JEZUS profeteert het vermoorden van ZACHARIAS, BARUCH's Zoon, door JOSEPHUS verhaald. Men leze des Schrijvers ontwikkeling in het boek zelve na. Het ſtuk is uitgedijd, vooral door de plaatſing van HUG's gelijke meening, van eene verklaring van Prof. PAULUS over dezen tekst, en des Schrijvers verklaring, bij deze gelegenheid, van 1 *Theſſ.* II: 14—16. Doch, men zal zich over die uitvoerigheid niet beklagen. — Het volgende ſtukje, over het verwijt van JEZUS aan hen, die Hem kwamen gevangen nemen, heeft weêr niet veel om 't lijf.

Van ander allooi is het ſtuk: JEZUS *gelasterd aan het kruis.* Ds. ADRIANI zegt er van: „Zie ik iets, dan komt hier JEZUS' grootheid ongezocht uit." Daarom, 1°. geeft hij dit ſtuk uit; 2°. doet hij dat, omdat hij over dezen lijdenstekst — dat vatten wij niet — gedurende vele jaren niet heeft kunnen preken, en nu aan hen, die in dat geval zijn, een plan kan geven, dat hen ligt zal helpen. *Wie* zich aan dat beſpotten ſchuldig maakten; *hoe*, met gebaar en woord; en *waarover*. Let eens op, Lezer! 1°. JEZUS' magt en waarheid; 2°. geboorte uit

God; 3°. wonderen, tot heil van anderen; 4°. Koninklijke heerſchappij; 5°. vertrouwen op God; 6°. Messiasſchap, en 7°. Gods liefde jegens Hem. — Niets verwondert ons meer, dan dat er van den aard des lijdens, door zulke zonde, zoo weinig gezegd wordt. Geen goddelooze, dunkt ons, kan zwaarder geſtraft worden, dan thans JEZUS leed. 't Is opmerkelijk, dat Hem dat beſpotten, *bij herhaling*, van de zondaren wedervoer.

Mark. XIV: 59 is, volgens ADRIANI, „*eenparig*" over te zetten „geldig." Voor de *philologiſche* aanmerkingen, op de één bladzijde, tot opheldering dezer plaats beſteed, mag men hem bedanken.

Ds. ADRIANI wil, *Luk.* X: 21, 23, 24, door wijzen en verſtandigen verſtaan hebben de Profeten en Koningen des O. V. Dit ſtuk is op nieuw bewerkt, en ziet er raar uit. Vs. 23, 24 is van vs. 21 de commentarius, volgens ADRIANI, en dan is zijne verklaring zeker zeer waarſchijnlijk te maken. Ter oplosſing der bedenking, dat JEZUS evenmin danken konde, dat zijne openbaring in het vleesch aan de Profeten en Koningen des O. V. was verborgen gebleven, als aan de Schriftgeleerden ez. zijns tijds, vinden wij hier, NB. eene behandeling van vier ſtukken: 1°. Waren JEZUS' discipelen inderdaad zalig, omdat zij zagen en hoorden, wat Profeten en Koningen niet gebeurde? (Wat men daarover heeft, van bl. 110—117, is een betoog van wijlen Prof. MUNTINGHE, ons hoogst welkom.) 2°. Blonk niet in dezen Gods wijsheid zigtbaar door? 3°. Hadden de Profeten in deze bedeeling wel ſtof tot klagen? 4°. Komt ze niet juist overeen met Gods handel, in hieraan in zeker derde gelijke dingen? Door het lezen hiervan zien wij niet, dat 's mans bijzondere opvatting zoo geſtaafd kan worden. Behoudens al het hier voorgedragene, kan toch de oude verklaring de ware zijn. Wij twijfelen ook nog zeer, of die van ADRIANI eene naauwkeurige toetſing zal kunnen doorſtaan. Wij vinden in dit ſtuk nog al poëzij, zeker tot afwisſeling, maar —

„ Doônwekker, duivlenzweep, wijnſchenker, ziektevérdrijver,
Ooroopner, oogenlicht, tongſlaker, kreuplenſchoor,
Brooddeeler, viſchrenluk, zeetreder, windbekijver!
Waar vliegt gij, zielenheil, elks nut, al 't aardrijk door!"

Zulke fraaije regels had Ds. ADRIANI niet behoeven aan te halen.

Wij komen aan een belangrijk ſtuk: JEZUS, *onderwijzende met aardſche dingen.* Behalve de grootere parabels, zijn er vele kleinere gezegden van JEZUS ontleend van zinnelijke dingen: de *voornaamſte* dezer worden hier verklaard. In onderſcheidene rubrieken zijn die opgenomen. Wij kunnen ze niet opnoemen. Zij vallen zeer ongelijk uit. Één, b. v., bevat maar twee voorbeelden. BROES had onlangs gezegd, hoe hij de vier Evangeliën las, met in rubrieken verdeelde aanteekeningsbladen aan de zijde: ADRIANI zegt, dat hij dien zelfden weg inſloeg, om dit betoog te kunnen ſchrijven, en prijst zoodanige Evangeliënlezing vooral aan jonge Predikanten zeer aan. Dat 's goed en best; maar Recenſent durft beide Heeren vriendelijk uitnoodigen, om eene aanwijzing te doen, *hoe* die aanteekeningsbladen in *rubrieken* zijn af te deelen. Menigeen heeft dit noodig, en er ware grootere dienst mede gedaan, dan men ligt vermoedt. Nu, wij herhalen, zoo wij hopen, niet te vergeefs ons verzoek.

Over *Joan.* VII: 17 alweêr eene andere voordragt, die ons de gewone opvatting te meer deed erkennen als de beste. De *Overſte der wereld* bij JOANNES is de Duivel niet. Goed; doch op 4 bladzijden is dat niet af te doen. Dat men door „ *een ander discipel*" JOANNES verſtaan moet, *Joan.* XVIII: 15, 16, wordt hier voldingend bewezen, beter dan, in het volgend ſtukje, dat: „ *Ziet den mensch*," door JEZUS geſproken zij. Men leze het onmiddellijk volgende vs. 6, bedenke wat JEZUS toch *bedoeld* zoude moeten hebben bij deze woorden, en men zal geen oogenblik aarzelen het daarvoor te houden, dat JEZUS dit niet *kan* gezegd hebben.

De vraag van JEZUS aan PETRUS: „*Hebt gij mij liever dan deze?*" is: „ *zoo lief*, dat gij voor mij en mij-

nen dienst uw vorig beroep verlaten wilt?" — De verkiezing van MATTHIAS tot twaalfden Apostel wordt afgekeurd in de Elven. — „*Tegen het zuiden*" is, *Handel.* VIII: 26, „*tegen den middag.*" — Waarom PAULUS te *Athene* geene wonderen deed? — Dit zijn de onderwerpen in vier volgende ſtukjes.

„*Voor de dooden gedoopt worden*" beteekent, naar Ds. ADRIANI, „*voor den dood gedoopt worden.*" De doop is dan een geneesmiddel voor den dood. Waarlijk, dit ſtuk is lezenswaardig, vooral om de *cura paſtoralis.* Recenſent kiest nog voor zich de verklaring: „*gedoopt worden voor den dooden,*" t. w. CHRISTUS.

1 *Cor.* XV: 55—57 meent ADRIANI de taal te wezen der geloovigen op aarde, die bij het Evangelie geleerd hebben den dood als overwonnen vijand te beſchouwe. Wij hebben nooit aan iets anders gedacht, dan dat PAULUS hier, in zijne verrukking, triomfeert. De gezangen, die hier aangehaald worden, zijn niet zeer gelukkig. In het eene en andere wordt aan de *zonde* gevraagd: „*Waar is uw prikkel?*" De Apostel vraagt dat aan den *dood.*

Over 2 *Cor.* III levert ADRIANI een' heelen commentarius, die ons zeer behaagde. — JEZUS *vol des Heiligen Geestes*, is het opſchrift van een volgend ſtukje, waar *Col.* I: 19 en II: 9 op den Heiligen Geest, dien JEZUS bij den doop ontving, wordt toegepast. Al de volheid, al de volheid der Godheid moest in Hem ligchamelijk wonen! Neen, dat is wat anders!

De vergelijking van *Hebr.* IX: 28 met NB. *Gen.* II: 25 en III: 7, 11. heeft ons doen glimlagchen. Een onzondig mensch is met een' glans omtogen. Die is zijn kleed. Zondigt hij, dan is hij naakt. Op deze ſtelling wordt de redenering over onze eerſte ouders gebouwd.

Fraai is het ſtukje over 2 *Petr.* I: 16, waar, door kunſtig verdichte fabelen, alleen of voornamelijk op de *Metamorphoſis* van OVIDIUS zal gedoeld worden. Eigenlijk eene gisſing van HOFSTEDE, maar die ADRIANI wèl deed nader bekend te maken.

Over het woord *fundament*, als *paleis* moetende vertaald zijn — dit ſtukje had, zonder ſchade, gemist kunnen worden; die zaak is genoeg bekend. *In fugam vacui* heeft men nu nog, op het laatſte blad, antwoord op de vraag, of PAULUS op weg naar *Damascus* waarlijk JEZUS gezien hebbe, of dat het eene zinsverrukking ware. Nu, het is tot plaatsvulling!

En hiermede achten wij ons verſlag van een zoo veel bevattend werk voor voldoende. Den Schrijver zij een aangename levensavond toegebeden, op welken hij ook nog voorſpoedig kunne werkzaam blijven aan de bevordering van de zaak zijns Heeren!

De groote Straatweg; Dichtſtuk; door Vrouwe H. W. M. BÄHLER, *geboren* DESPAR. *Te Amſterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl. f* :-20.

Het Liberalismus, door C. Baron VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, *Ridder en Theſaurier van de Orde van den Nederlandſchen Leeuw. Te Amſterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8*vo.* 40 *Bl. f* :-50.

Het is een gezegend teeken onzes tijds, dat alle geſchriften, die hier dagelijks in de Protestantſche wereld te voorſchijn komen, *of* gematigde, redelijke gevoelens met geleerdheid, ſmaak en volkomene bevoegdheid tot het voeren der penne vereenigen, *of* door het volſlagen gebrek aan deze laatſte doen zien, dat hun tegenſtreven van de eerſte weinig te rekenen noch te vreezen is. Deze twee ſtukjes leveren het nieuw bewijs, welke jammerlijke verdedigers de zaak der vroegere duisternis nog ſlechts aantreft: eene Vrouw, die zich belagchelijk maakt door buiten haren kring te treden, om, in ſlechte verzen en kwalijkgeplaatſte boert, over zaken te ſpreken, die zij in het eenvoudigſte proza en met allen bedenkelijken ernst nog altijd duister en verward zou voordragen; en een Edel-

man, die, even als zijne voorvaderen in de middeleeuwen, niet ſchrijven kan, ten minſte geenen behoorlijken volzin maken.

Toen wij het eerſte ſtukje begonnen te lezen, dachten wij, dat het gekſcheren was. Want de motto's uit den Bijbel hadden ons wel doen begrijpen, dat die *ſtraatweg*, hoe jammerlijk ongepast dan ook, met den weg ten hemel in eene zekere betrekking moest ſtaan. Wie toch zou niet denken, dat *Charlotta* (want het is eene tweeſpraak tusſchen twee dames, van welke de laatſte, *Sophia*, de Wijsheid, of Mevrouw BÄHLER, voorſtelt) er den draak mede ſtak, wanneer zij dus aanheft:

„Wat zegt gij nu vriendin? kunt gij uw vreugd betoomen?
„Voor mij, ik ſta verrukt; neen, zulk een blijde maar'
„Werd van het aanbegin der ſchepping niet vernomen!
„Sophie! al ſpreek! wordt gij dan ook geen vreugd ontwaar?"

en er, na eenige tusſchenſpraak, (want *Sophia*, de goede ſloof, begrijpt natuurlijk niet, waarom zij ook vreugd zou moeten gewaarworden) bijvoegt:

„Wilt ſlechts ten einde toe mij hooren;
„'k Heb u het grootſte nieuws vriendin! nog niet gezegd:
„Daar de oude Hemelweg geen mensch meer kon bekooren,
„Heeft men een' *Straatweg* naar den hemel aangelegd."

Maar neen, de Jufvrouw is volkomen ernſtig, en geeft vervolgens eene beſchrijving van het ontſtaan en de voortreffelijkheid dezes vlakken en breeden wegs, welke alle andere menſchen, behalve de verſtandige *Sophia* en eenige uitverkorenen, noodwendig verrukken moet. — Wij kunnen ons bij het prulletje natuurlijk niet lang ophouden. Immers, er al te openlijk mede te lagchen, laat noch de heiligheid der zaak, noch de beleefdheid toe, welke men der ſchoone kunne verſchuldigd is; en wilden wij regt ernſtig ſpreken, dan zou het waarlijk kwade trouw moeten genoemd worden, dat de meer redelijk godsdienſtige denkwijze van onzen tijd ligtzinnigheid, ja ligtvaardigheid zou prediken, en eene zuivere, geſtrenge zedeleer en

praktijk des levens alleen met hoogregtzinnige denkbeelden (*si Diis placet*) zouden zamengaan. De oude Doopsgezinden, Kwakers, en welke ketters al meer, bewandelden zeker even trouw den weg, ook van uitwendige zelfverloochening, als ooit de hardſte Calvinisten. En hoe voortreffelijk de vrouw Pastores het dogma verdedigt, mag onder anderen uit dit ſtaaltje blijken:

C.

„ Maar moet ik dan de ſchuld van Adams zonde dragen?
„ Wat ongerijmde leer!

S.

Hoe! als de ſtam verdort,
„ Wie zal, met ſchijn van recht, dan immer kunnen klagen,
„ Dat elk der loten met den boom ontworteld wordt?

C.

„ Dit geldt in *de* natuur, en kan ons luttel *ſcheelen*" enz. enz.

Met het *Liberalismus* van den Baron ziet het er inderdaad nog veel jammerlijker uit. Wij weten waarlijk niet, wat wij van dezen warhoop van halve, zoo nog maar halve kundigheden en geheel onbekookte denkbeelden zullen zeggen. Laat Zijn Hoogwelgeboren liever zelf ons iets van zijn onderwerp mededeelen:

„ De ſtrekking van het *Liberalismus* is, eene ontduiking van al wat Gods *Oppermacht*, het zij dadelijk door „ zijn Woord of door den invloed van menſchen, op „ de wereld heeft geopenbaard."

„ Bij de(n) Munſterſche(n) vrede heeft het God behaagd, „ de Volken van *Europa* een ieder de natuurlijke grenzen van de Landen of Rijken, die zij zouden bewoonen, aan te wijzen; edoch Hij heeft tevens geopenbaard, „ hoe zijn Opperbeſtuur zich het heerlijkst en krachtigst „ vertoont dáár, alwaar Hem hulde bewezen wordt, gegrond op de zuivere kennis van zijn Woord, en de „ ware opvolging van zijn' welbehagelijken wil."

„ Nimmer, hoe verduisterd en *vermaald* de glans der „ vorige volken worden mag; nimmer zal het ons ontnomen kunnen worden, een uitgekozen volk van God „ te zijn geweest."

„ Hetgeen wij dan gezien hebben, dat de grond van „ ons nationaal zedelijk geluk uitmaakte, de overeenstem„ ming namelijk van ons Godsdienstig beginsel met het „ beginsel, waarop *het Gods Rijk* gevestigd is, is alzoo „ geheel vernietigd, en wij zien diegenen, die geroepen „ worden tot onderschragers en opbouwers van dit door „ God goedgekeurd beginsel, onze Leeraars, ten minste „ voor het grootste gedeelte, de ijverigste afbrekers van „ hetzelve, en alzoo op zich laden alle de gevolgen, die „ deze geduchte verguizing te weeg brengen zal!!!"

Deze weinige, meest verstaanbare regels zullen wel zoo omtrent doen raden, waar alles op neêrkomt. Kort na het laatst aangehaalde, nagenoeg midden in het boekje, zegt de Edele schrijver: „ Ik wil mij dan nu bepalen „ *met* aan te wijzen, wat het *Liberalismus niet* is," enz. En nu betoogt hij, dat de Reformatie, de opstand van *Zwitserland* tegen het Huis van *Oostenrijk*, van *Nederland* tegen *Spanje*, en de onttrooning van JAKOB II door WILLEM III, hiertoe niet behooren. Op wat grond? Omdat zij met een' bijzonderen zegen bekroond werden!

Voorts: Zou het *Liberalismus* de ontwikkeling zijn van het menschelijk vernuft? Wel mis! Want SALOMO heeft ons reeds geleerd, dat er niets nieuws onder de zon is. En dit blijkt ook, zoo wel daaruit, dat de *Chinezen* al lang vuurwerken afstaken, eer de Baron..... ik wil zeggen, eer wij het kruid hadden uitgevonden, als dat men al lang zijne gedachten wist te bewaren en aan anderen mede te deelen, (ja waarlijk, vrij beter dan Zijn Hoogedelgeboren!) eer de drukkunst was uitgevonden.

Dit zal ook omtrent de klem der redenering wel genoeg zijn. Wij volgen den man niet gaarne, waar hij met Bijbelleer en Bijbelsche geschiedenis nog veel wonderlijker omspringt. „ Waarlijk, zoo wij voorstanders van de *Oudhollandsche*, *Na-Dordsche* regtzinnigheid (of scheefzinnigheid) waren, wij zouden de vrijheid der drukpers om niets zoo zeer verwenschen, dan wegens *tale auxilium*

et defensores istos" (zulke hulp en zoodanige voorvechters). Ja, het is in ons oog het beste bewijs voor het niet regt pluizige van de tegenwoordige Synode, dat ze tegen de meer dan Arminiaansche stoutigheid, om, zonder zegel van orthodoxie, zoo maar alles in de wereld te stooten, niet zorgvuldiger waakt. Een bekwaam Protestantsch schrijver sloeg onlangs voor, zich met de Roomschen te vereenigen, door te zamen een' Constitutionelen Paus aan te nemen. Zou men ook, in plaats van de vorige, Roomsche en Onroomsche Inquisitie, geene geestelijke verbeterhuizen kunnen invoeren? Wanneer mán en vrouw beide zulk een plaatsje behoefden, kon men de kosten zoo veel minder stellen.

LUIGI ANGELI VAN IMOLA; *de jonge Arts aan het Ziekbed. Naar de Hoogduitsche uitgaave van Dr.* L. CHOULANT, *vrij vertaald en vermeerderd door Dr.* A. MOLL, *met eenige der voornaamste Receptformules uit het Clinicum van de Hoogeschool van Padua. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1827. *In kl.* 8vo. *XXIV en* 144 *Bl. f.* 1-40.

Naast de bekende werkjes van MAY, GREGORY en anderen over hetzelfde onderwerp, mag ook aan dit Italiaansch geschrift, op onzen bodem overgeplant, eene plaats in de Bibliotheek van den Geneesheer worden ingeruimd. Op vele plaatsen wordt de Italiaansche Auteur door den Duitschen en Nederlandschen Vertaler afgewisseld, hetgeen aan het geheel een al te bontkleurig voorkomen geeft: *unus et alter assuitur pannus.* Men zal hier wel niet veel nieuws, maar toch veel bruikbaars en nuttigs aantreffen.

Achteraan zijn eenige geneeskundige voorschriften gevoegd, welke de Hoogduitsche Vertaler, onder anderen, als bijdrage tot de kennis der tegenwoordige Italiaansche Geneeskunde, (door den Nederlandschen Vertaler *een Ao-*

tenſtuk derzelve op haar tegenwoordig ſtandpunt (?) geheeten) der mededeeling geenszins onwaardig keurde. In hoeverre het als zoodanig beſchouwd kan worden, betuigt Recenſent niet te weten; of het moest zijn met betrekking tot de *methodus formulas conninnandi*, en dan kan men zeggen, dat dit al vrij wel is, en dat men in wijdberoemde Duitſche boeken wel ſlechter recepten zal aantreffen. Volkomen eenſtemmig denkt Recenſent met den Duitſchen Uitgever over de vereeniging van het genees- en heelkundige in één' en denzelfden perſoon. In de beperking tot een enkel vak alleen, zegt deze, vormt zich de meester, en een tijd, die *polyhistors* wil voortbrengen, zal geene meesters opleveren. En hiermede nemen wij van den Italiaanſchen Auteur en zijnen Hoog- en Nederduitſchen Vertaler afſcheid, het driemanſchap allen voorſpoed op hunnen arbeid toewenſchende.

Antwoord op de Vraag over het doen van algemeene Weerkundige Waarnemingen, door ADRIANUS STOLKER, *Leeraar bij de Remonſtrantſche Gemeente te Rotterdam. Te Rotterdam, bij* de Wed. Locke en Zoon. 1827. *In gr. 4to. 40 Bl.*

Deze Verhandeling, door het *Bataafſch Genootſchap der proefondervindelijke Wijsbegeerte* te *Rotterdam* met de gouden medaille bekroond, is de lettervrucht van den werkzamen en geleerden STOLKER, en bevat een plan voor het daarſtellen eener duurzame inrigting tot het eenſtemmig doen van regelmatige meteorologiſche waarnemingen (waarvoor men in de vraag zelve en op eene en andere plaats *meteorologiſche* leest), in alle landen van *Europa* en de beſchaafde ſtreken van andere werelddeelen. — Hoe wenſchelijk die zaak ware, ziet elk gereedelijk in. De groote HERDER drukte zijn verlangen daarnaar meesterlijk uit (*Ideen I*): *Mich dünkt wir gehen einer neuen Welt von Kenntniſſen entgegen, wenn ſich die Beobachtungen, die* BOILE, BOERHAAVE, HALES, 'SGRA-

VESANDE, FRANKLIN, PRIESTLEY, BLACK, CRAWFORT, WILSON, ACHARD *u. a. über Hitze und Kälte, Electricität und Luftarten, samt andern Chemischen Wesen und ihre Einflüsse in Erd- und Pflanzenreich, in Thiere und Menschen, gemacht haben, zu einem Natursystem sammlen werden. Würden mit der Zeit diese Beobachtungen so vielfach und allgemein, als die zunehmende Erkänntniss mehrerer Erdstriche und Erdproducte zuläst, bis das wachsende Studium der Natur gleichsam eine allverbreitete freie Akademie stiftete, die sich mit vertheilter Aufmerksamkeit, aber in Einem Geist des Wahren, Sichern, Nützlichen und Schönen, die Einflüsse dieser Wesen hie und da auf Dies und Jenes bemerkte, so werden wir endlich eine geographische Aerologie erhalten, und dies grosse Treibhaus der Natur in tausend Veränderungen nach einerley Grundgesetzen wirken sehen.*" Daarom moet het ons in dit onderzoek vooreerst te doen zijn, dat wij de wetten der weerkunde leeren kennen, daaruit de verschijnsels leeren verklaren, en onder algemeene regels brengen; het voorzeggen van het weder moet, onzes bedunkens, slechts bijzaak zijn, en zal uit het eerste volgen. — Tot het doen van algemeene waarnemingen heeft de Schrijver een plan voorgedragen, hetgeen in de Verhandeling slechts kort is opgegeven. Wij kunnen het dus hier niet in bijzonderheden mededeelen, zonder ons verslag bijna even uitgebreid als de Verhandeling zelve te maken. Het komt hierop neder, dat er in elk land waarnemers moesten zijn, die volgens een bepaald en voor allen gelijkvormig plan hunne waarnemingen deden, en dezelve op bepaalde tijden aan eene Commissie van bekwame mannen inzonden. Deze Commissie zou uit de bijzondere waarnemingen algemeene resultaten moeten trekken; en er zou eindelijk eene *algemeene* Commissie (liefst te *London* of *Parijs*) moeten gevormd worden, aan welke uit alle landen die uittrekfels gezonden werden, om, door vergelijking van die allen, algemeene regels voor een geheel werelddeel te ontwerpen. Hoezeer de Genootschappen en geleerde Maat-

ſchappijen hiertoe nuttig konden medewerken, meent echter de Schrijver met regt, dat men zonder bijſtand en invloed der Gouvernementen niet veel zou kunnen uitregten. Ons komt dit plan wel uitvoerlijk voor; hoezeer wij in de wijze, waarop moet worden waargenomen, van den geëerden Schrijver in gedachte verſchillen; ook ongaarne het gebruik van *Hygrometers* geheel zagen achtergelaten, enz. Doch dit Tijdſchrift, niet bepaald aan natuurkundige wetenſchappen toegewijd, laat ons niet toe, hieromtrent in verdere bijzonderheden te treden. Wij wenſchen hartelijk, en beſluiten onze aankondiging met dien wensch, dat het tijdſtip nadere van die *vrije, alom verbreide Akademie*, waarvan HERDER de vorming te gemoet zag, en die zeker meer en uitgebreider nut zal doen, dan de ondervinding tot nog toe geleerd heeft, dat er door bijzondere geleerde Maatſchappijen en Inſtituten geſticht is.

Biographisch Anthologisch en Critisch Woordenboek der Nederduitſche Dichters, bijeen verzameld en uitgegeven door P. G. WITSEN GEYSBEEK. *IIde tot VIde Deel.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 157.)

Voortreffelijk is het Artikel NIEUWLAND, wien de Schrijver te regt, in verſcheidene opzigten, met zijnen tijd- en lotgenoot BELLAMY vergelijkt. Met reden mogt men NOMSZ om zijn *blijſpel* prijzen: uit den *Drijftige* hadden zelfs wel eenige plaatſen kunnen worden overgenomen; het is een onzer weinige — niet klucht-, maar blijſpelen (*comedies de caractère*). Niet onaardig is de vergelijking tusſchen NOMSZ en VOLTAIRE. In het Artikel NUYSSENBURG (IZAAK VAN) vertoont zich weder de bittere haat van GEYSBEEK tegen de Christelijke Openbaring. Gemelde NUYSSENBURG, een Predikant, had in een vers aan LIBERIUS, ijverig voorſtander der Heidenſche fabelkunde, wel het nut der Fabelleer erkend, maar zeide daarop: *dat de Bijbel toch*

nog leerzamer was. Deze ſtelling is in een' *Chriſten* toch wel onſchuldig en vergeeflijk; zij zou het in een' *Deïst* zijn, en ROUSSEAU zou dit van geheeler harte toeſtemmen. Doch men hoore onzen *verdraagzamen Criticus:* „Zonderling ſteekt de laatſte helft van dit gedicht „af bij het eerſte; het is of men met twee ſtrepen „de grenslijnen heeft willen trekken tusſchen den libera„len dichter en den orthodoxen predikant, die *herepsha„ze* de *Baotrisch-Aramelſche Mythologie*" (de Openbaring van het Oude en Nieuwe Testament, die toch wel niet uit *Baktra* afſtamt) „de voorkeur *moet* geven boven „de *Egyptisch-Griekſche*, en derhalve *ratione officii* „zegt:

„*De fablen kunnen veel, de Bijbel meerder leeren,* „Hetgeen, als een *argumentum ad hominem* van alle „predikanten, geen verder bewijs behoeft." — Hoe vinnig! Het is VOLTAIRE's Godsdiensthaat, maar gelukkig zonder VOLTAIRE's vernuft, en dus minder gevaarlijk. Deze Godsdiensthaat ſlaat in het volgende deel tot volkomene lastering over, waar men zegt, dat in den tijd van POOT het begrip, dat JEZUS den offerdood zou ondergaan hebben, om eene *bloedgierige, vergramde* Godheid, den JEHOVAH der *Joden*, te verzoenen, nog gangbaar was. Indien zulk eene verwatene taal den *geest des tijds* uitdrukte, (dat gelukkig, in *Holland* althans, niet het geval is) dan zou waarlijk DA COSTA gelijk hebben!

In het vijfde deel komt onder anderen ook de eerbiedwaardige PERPONCHER voor. Dat van verſcheidene Dichters van den eerſten rang minder proeven geleverd zijn, laat zich verklaren uit de meerdere bekendheid denzelven, of het verwijzen op DE VRIES en anderen; doch PERPONCHER is juist in dit geval niet, en heeft toch, naar ons gevoel, zeer veel goeds, dan hetwelk misſchien niet in den ſmaak van GEYSBEEK viel. POOT wordt in elf bladzijden afgehandeld, met lof, maar, wat voorbeelden aangaat, met verwijzing op de bloemlezing uit dien Dichter door den Heer HOOFT. Ongenadig wordt

de zekerlijk middelmatige Dichter PORJEERE behandeld; te ongenadiger, omdat hij een Predikant was, en Bijbelstof bezong. Daarentegen komt PIETER PIJPERS, en zijn *Eemlandsch Tempe*, er goed af, omdat de Dichter een vriend van den beoordeelaar was. Eene Recensie in ons Maandschrift moet hem het leven gekost hebben! *Het was geen meesterstuk van kunst, en behoefde het ook niet te zijn.* Maar, als dat niet behoeft, waarom dan zoo vele middelmatige of slechte Dichters berispt? Waarom zelfs PORJEERE gehekeld? (Het in de voornoemde Recensie gestelde was geen *individueel* gevoelen van den beoordeelaar, maar, gelijk wij stellig weten, dat van de bekwaamste en meest bevoegde kunstregters in ons Vaderland.) — De *Willem de Derde* van ROTGANS wordt zeer geprezen, als een waardigen tegenhanger tot VAN HAREN's *Friso*, en staat dus, volgens de boven geboekte schatting van den Schrijver, *althans* gelijk met het *verlost Jeruzalem*, het *verloren Paradijs*, of de *Lusiade!* Hij vindt echter ook de verwarring van Heidensche en Christelijke Godsdienstbegrippen in dit dichtwerk zeer ongerijmd.—Ook STRICK VAN LINSCHOTEN, de verduitschte *Hollander*, die in zijne *Vertraute Briefe* (zonder zijn' naam uitgekomen) den brayen KEMPER zoo onwaardiglijk gelasterd heeft, en met zoo veel verachting op zijn Vaderland neêrziet, wordt hier almede hoog verheven, omdat hij een vriend van den beoordeelaar was; terwijl EYSBEEK zijne medeârbeiders in dit vak van letteren, waar zij van hem in gevoelen verschillen, met de partijdigste kribbigheid aanblaft. Deze ingenomenheid voor of tegen, naar mate van de personéle gevoelens des beoordeelaars, heeft echter niet *overal* plaats. TRIP, hoezeer geweldig regtzinnig, ontvangt wegens zijn echt godvruchtig hart, dat in alle zijne dichtstukken, hoe buitensporig ook, doorstraalt, welverdienden lof. — De beide VEREULS worden naar verdienste geprezen.

En nu komen wij tot het zesde deel, waarin alleen 350 — *driehonderd-vijftig* — bladzijden aan VONDEL worden toegewijd, met het blijkbare, bepaalde en aangekondigde oogmerk, om zijne gebreken op den *voorgrond*

te plaatſen! En toch heeft HELMERS, wien onze Schrijver voor den eerſten Dichter der Natie (althans der overledenen) houdt, met geestdrift zijne hulde aan VONDEL gebragt, en hem voor zijnen meester erkend (*). Was HELMERS, die toch zijn eigen Genie wel beſeſte, dan ook door het algemeene wangevoelen beſmet? Bedriegt zich de waarlijk niet ligt voldane BILDERDIJK in zijne hoogſchatting van VONDEL? Is hij het op dit punt zelfs niet met zijnen *antipode*, den te vroeg overledenen BORGER, eens, wiens geestdrift voor VONDEL men kent? Zoude uitſpraak der *nakomelingſchap*, gedurende anderhalve Eeuw, niets bewijzen, en eerst voor den grooten GEYSBEEK de hooge eere en het edel genot bewaard zijn, VONDEL van een' aangematigden roem te ontkleeden? — Doch wij mogen en willen ons niet op gezag beroepen, maar op het Artikel des edelmoedigen beoordeelaars zelven; daar de ſlechte plaatſen daarin bij voorkeur worden opgenomen, en de beste, als genoeg bekend, als *chevaux de bataille*, overgeſlagen. Is dit onzijdig en billijk? Hij doet zijn uiterſte best, om *Gijsbrecht van Amſtel* als een gebrekkig ſtuk te doen voorkomen, gispt *Lucifer*, *Jephta* en *de Gebroeders* gewéldig, en houdt zich gedurende bijna 40 bladzijden bezig met de *Brieven der heilige Maagden Martelaresſen*, die niemand als een meesterſtuk van den grooten Dichter, maar elk als een uitvloeiſel zijner *Roomſche* dweeperij verklaart, even als de *Altaargeheimenisſen*. Dit geven wij onzen geſtrengen kunstregter gaarne toe, en o! hadden wij daarvoor liever in de plaats den *Conſtantijn* des Dichters, dien eene ongelukkige vlaag van mismoedigheid hem deed vernietigen, nadat die op het Huis te *Muiden*, in de toenmalige letterlievende bijeenkomſten bij HOOFT, bij gedeelten was voorgelezen! — den *Conſtantijn*, een werk zijns groenen en nog volkomen krachtigen leeftijds! — Wij vragen het GEYSBEEK zelven: indien iemand, met dezelfde geſtrengheid, als hij dit omtrent VONDEL gedaan heeft, de gebreken zijner Lievelingsdichters, en zelfs van den waarlijk grooten HELMERS, ging opſpo-

(*) GEYSBEEK deelt zelf die plaatſen mede, VIde D. bl. 49.

ren; de ongepaste beelden, de onjuiste uitdrukkingen, de overtolligheden ging ziften, zou dit niet genoegzaam zijn, om hen, in het oog van onkundigen, te verlagen? Zou men daartoe niet een' rijken oogst zelfs in SHAKESPEARE vinden, het grootste dichterlijke Genie misschien der nieuwere tijden?

Doch met dat al zijn wij verre van alle de hier te boek gestelde aanmerkingen voor ongegrond te verklaren. Zoo de beoordeelaar, met gepaste onzijdigheid, ook op de vele heerlijke stukken van VONDEL had opmerkzaam gemaakt, zou zijne somtijds regtvaardige berisping van 's mans feilen meer ingang vinden. Dat in den *Gijsbrecht* de held van het stuk bijna niets uitvoert, is waar. Dat een der edelste mannen uit onze Geschiedenis, de voortreffelijke WITTE VAN HAAMSTEDE, door VONDEL, op het onregtvaardigst, als een God- en eervergeten booswicht wordt voorgesteld, terwijl zijn schofferen van de maagd CLARISSE niet met de vereischte kieschheid verhaald wordt, is eene zeer juiste aanmerking. Dat de eerlooze GIJSBRECHT VAN AMSTEL, die den goeden en volklievenden FLORIS V, welke hem als Vriend beschouwt, buiten *Utrecht* lokt, om hem aan zijne snoode vijanden in handen te leveren, hier als een waardig en deugdzaam held wordt voorgesteld, is een ander gebrek. Minder zouden wij hechten op kleine *anachronismen*, die de beoordeelaar den Dichter zeer hoog aanrekent; doch hinderlijker is de verplaatsing van het *Amsterdam* der zeventiende Eeuw naar de dertiende of het begin der veertiende, toen het waarschijnlijk nog slechts een dorp was, tot het kasteel van AMSTEL behoorende. Dat er in de *Hekeldichten* te veel gal, te weinig kieschheid gevonden wordt; dat flaauwe woordspelingen, trekken van valsch vernuft, wezenlijke morsigheden, en misbruik der fabelleer, de werken des grooten Dichters ontsieren, is ook waar; en wij zouden ook hierom een' *volledigen* herdruk *aller werken* van VONDEL afgekeurd hebben. Echter zou de beoordeelaar, wanneer het hem alleen om waarheid te doen was geweest, wèl gedaan heb-

ben, iets meer van de twee uitmuntende ſtukken, *Roomſche Lier* en *Koninklijke Harp*, te zeggen, in plaats van dezelve zoo kort en zonder eenige aanprijzing af te vaardigen. Hetgeen dus GEYSBEEK van VONDEL zegt, geeft ons geen denkbeeld van dien heerlijken Dichter; daar hij zijne onovertreffelijke zijde geheel in de ſchaduw ſtelt. Eene onbepaalde keuze van VONDEL tot Model keuren wij even zeer af als onze Schrijver (en wij zouden even min HELMERS zonder uitzondering daartoe kiezen); maar, bij al den aandrang en toevloed van het vreemde, dat ons overſtroomt, en den reeds half uitgewischten ſtempel van ons Volkskarakter en voorvaderlijke zeden geheel onkenbaar dreigt te maken, is gewis de lezing onzer Ouden noodzakelijk, om nog een weinig Nationale eigenaardigheid te behouden. Wij behoeven hen daarom niet te vergoden. Maar, gelijk de *Romeinen* altijd nog met genoegen, zelfs in de Eeuw van CICERO, ENNIUS lazen, en deze groote en kieſche kunstregter het nimmer in de gedachten kreeg, eene lange hekeling op dien, wel is waar verouderden, maar toch krachtigen en regt vaderlandſchen Dichter te ſchrijven, even min past ons zulks op den Zanger van *Gijsbrecht*, van *Frederik Hendrik*, den Bard, in wien *Hollands* oude taal en zeden nog onvervalscht zich vertoonen, en die met HOOFT, CATS en ANTONIDES het edele viertal uitmaakt, hetwelk, aan het hoofd van de Dichters der zeventiende Eeuw, wel alle pijlen van *haat* en *nijd* zal braveren, en, althans wat hunne beste ſtukken aangaat, gelezen zal worden, zoo lang *Amſterdam* nog niet geheel te niet gegaan, en *België* niet het hoofdland en de toongeeffter wezen zal!

Omtrent de andere Dichters in dit laatſte deel merken wij ſlechts aan, dat VLAMING, VOLLENHOVE, WELLEKENS, WESTERBAEN en Jufvrouw WOLFF met lof vermeld worden, en dat men omtrent deze zoo wel, als in 't bijzonder omtrent vele minbekende Dichters en Dichteresſen van den tweeden rang, vele wetenswaardige bijzonderheden aantreft; gelijk dan ook, over

't algemeen, dit werk, in weerwil zijner gedeeltelijke eenzijdigheid, van onvermoeide naſporingen en wikkend oordeel des Schrijvers getuigt, en, met de noodige omzigtigheid gebruikt, altijd voor de kennis der *Nederlandſche* Dichters tot op het begin der negentiende Eeuw een nuttig *Repertorium* zal blijven.

Hulde aan GYSBERT JAPIKS, *door* J. HIDDES HALBERTSMA. *IIde Stuk.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 165.)

III. Wij knoopen den draad van ons verſlag weder aan, en wel bij de *derde* Opdragt, waarmede de Schrijver zijne *Toelichting der Redevoering* bij een tweetal Weduwen inleidt, tot herinnering aan derzelver Echtgenooten, die bij hun leven zijne Vrienden, en voorname Begunſtigers van de Hulde des Dichters, geweest waren. Of het nu te voorzien was, dat, na den ingezamelden oogst van wijlen den Heere WASSENBERGH en anderen, na al het vermelde bovendien in de *Feestrede*, deze verdere nalezing des Redenaars niet veel belangrijks ſtond aan te brengen, onderzoeken wij niet. Wij vernemen toch reeds in de eerſte regelen der *Inleiding*, die voor dit gedeelte ſtaat, van den Schrijver zelven, dat de berigten, welke hij, na onvermoeiden arbeid, vermag te leveren, zich wegens hunne *magerheid* niet aanprijzen bij hen, „die geene *Vriezen* zijn." Dewijl nu het meerendeel onzer vaderlandſche Lezers onder die uitzondering valt, konden wij ons geregtigd achten, om over de laatſte 130 bladzijden van dit boek weinig te zeggen. Althans onder de zijdelingſche betrekkingen van GYSBERT JAPIKS, waarvan hier gewaagd is, zijn geenen ons voorgekomen, wier naam op onze vermelding bijzondere aanſpraak heeft. Daar is onder hen, wier leven ons aan den bekenden dichtregel van GELLERT indachtig maakt.

„Hij leefde, nam een vrouw, en ſtierf."

Alleen dat 's Dichters Vader, JAPIK GYSBERTS, een man van betere vermaardheid geweest zij, en, zoo in de *Feestrede*, als bij deze *Toelichtingen*, met regtmatigen lof vereerd is, zij met een woord herinnerd. Maar vooral lag het in den

weg des Redenaars, zijne Lezers in te leiden bij GYSBERT's Kunstbroeders en Vrienden, aan wier hoofd, als de Apollo van den Parnas, de hoog van hen vereerde GABBEMA stond. Maar wie bejammert niet den ongelukkigen invloed van zulke brommende en armzalige Kreupeldichters op den nederigen en zijnen eigen' ongekunsteldeu goeden smaak misstrouwenden Schoolmeester? Zijne ingenomenheid met de vriendschap van GABBEMA, algemeen bewierookt en voor een wonder van geleerdheid aangezien, werkte, behalve de zucht om SPIEGHEL te volgen, inzonderheid mede tot die verbastering, welke in 's mans latere, vooral in zijne *Nederduitsche*, verzen doorstraalt. Met billijke verontwaardiging rukt HALBERTSMA dien zoon des Hoogmoeds uit den trotschen zadel; maar of hij in zijnen toorn dezen wederom niet te diep wegtrede in het stof, laat zich bijkans uit enkelen scherpen trek opmaken, en gelooft men schier uit medelijden. Hoe dit zij, daar geen der verzen van GYSBERT's Kunstbroeders boven het middelmatige klimt, het meerendeel lager blijft, hebben wij geenen lust, uit die prullenkraam een enkel voor onze Lezers uit te stallen; maar achten verkieslijker, hen te onthalen op een der fraaiste gedichten van den Vriesschen Zanger, naar de vertaling des Redenaars, en op diens verzoek, door de zulks welvertrouwde hand van BILDERDIJK, benevens enkele meer, dus overgebragt in het Nederduitsch:

OP HET PAARDRIJDEN VAN JUFFER SIBILLA VAN JONGSTAL.

Zoo springt op 't snuivend paard de wakkre Raadsheersspruit,
De roem der Jufferschap, de aanminnige SIBILLE;
Zoo glinstert ze in den zaal bij duizend Riddren uit,
Als eer bij TURNUS drom de Etrurische CAMILLE.

Zoo prest en stuwt zij 't ros ter rechte of slinker zij',
Tot telstap of galop, of vleugeltartend rennen;
En streeft door 't wolkend stof den hazenwind voorbij,
Wien 't wild door lucht of stroom vooruit streeft op zijn pennen.

Dan prangt zij 't dier den nek en steigerenden sprong
Met ingetrokken borst op trippende achterhoeven:
Één strook slechts van de hand, die 't muil en hals vervoog,
En de afgepaste med doet long en keel ontschroeven.

Daar leidt zij 't in het rond door krommen draai bij draai,
Maar de ongelijkbre kunst den teugel weet te dwingen,
Na zacht, dan hard, nu schuin, met schilderschoonen zwaai.
Een sporing doet hem heg en heuvels overspringen.

Maar nooit vergrijnst haar 't oog door stuursche onmenschlijkheid,
Nooit met CAMILLAAS woeste en Helsche Furieblikken,
Die 't Laurentijnsche veld met lijken heeft bespreid,
Tot ARUNS pijl haar 't hart in 't stroomend bloed deed stikken.

Deze edele Amazoon bedreigt geen dolk of leed:
Verwonnen ligt het al, waar zij heur oogstraal wende.
Kniel, ARUNS, geef u op! uw kluisters zijn gesmeed,
Smeek slechts om lijfsbehoud, uw vrijheid is ten ende.

Door het opnemen van dit voortreffelijk vers in ons Maandwerk wilden wij ook gaarne *onze* hulde bewijzen aan den Dichter, en gaan nu voort te gewagen van het meest belangrijk deel der *Toelichtingen*, waarin van dezen gewaagd wordt. Hier vooral neemt de Schrijver zijne *Feestrede* tot leiddraad, en dezelve mag dus gehouden worden voor een kort begrip van hetgene thans meer uiteengezet en betoogd is. — Wij vermogen niet, uit te weiden. Een oogenblik gelust het ons echter te vertoeven bij het vooroordeel tegen GYSBERT's kennis der oude talen, en de daarop gebouwde meening, dat hij zich van overzettingen bedient, en Hollandsche Dichters doorgaans gevolgd had. Zijne meest hartelijke vereerders, de Hoogleeraren WASSENBERGH, KOOPMANS en anderen, durfden, nog zeer onlangs (*), geene volkomene uitspraak doen over dit geschil, en bleven huiverig, om den nederigen *Schoolmeester* in eene kleine Vriesche stad als *Geleerde* te verheffen boven duizenden van latere Ambtsbroeders, vooral in onzen tijd, naar hunne kunde in rangen onderscheiden, en met den weidschen titel van *Schoolonderwijzers* vereerd. De getuigenissen intusschen, door HALBERTSMA aangevoerd, en zijn betoog, zijn beslissend voor de oorspronkelijkheid van GYSBERT, en diens belezenheid in de Latijnsche en Griekse Schrijvers, HOMERUS niet uitgezonderd. Maar, schoon wij het in de hoofdzaak te dezen eens zijn

(*) E. WASSENBERGH, *Taalk. Bijdragen*, St. I, bl. 185, R. KOOPMANS, *Reden*. D. II, bl. 293, verg. met J. SCHELTEMA, *Anna en Maria Tesselschade*, bl. 85.

met den Schrijver, vreezen wij tevens, of niet zijn ijver voor den Dichter hem henenvoere tot een ander uiterſte, zoodat hij nagenoeg *alien* (*) invloed van den *Hollandſchen* Parnas op het voorwerp zijner huide poogt uit den weg te helpen. Vandaar dit beſluit des Redenaars: „GYSBERT had wel noodig, om „ zijne denkbeelden," NB. „*God betere 't*, bij eenen JAN VAN „ DER VEEN van *Haarlem*" (zoo niet van *Deventer*, gelijk WASSENBERGH meende) „ te gaan halen!". Alleen de vrage was hier niet, wat de Vrieſche Dichter *noodig* had te doen? maar: wat hij *waarſchijnlijk heeft gedaan?* Was hij, de nederige man, „door beſtendige gewoonte, om nooit iets „ dan het allerbeſte te lezen," zoo verlekkerd, dat hij naar den Nederlandſchen Dichter, den zoetvloeijenden VAN DER VEEN, zijnen tijdgenoot van mindere keur, niet omzag? Had HALBERTSMA iets van dezen aard, en overkieſchen ſmaak, *niet* van zichzelven, maar van den vromen en waarlijk voor eigen lof te grooten GYSBERT ons betuigd, wij zouden beſchaamd ſtilzwijgen, en gelooven, dat de geleerde WASSENBERGH bij zijne aangeduide proeven van navolging had misgezien. Nu, daarentegen, wantrouwde, miskende de zedige Vries de volle waarde van zijn eigen vernuft, en wankte juist hierdoor zijn kunstgevoel, omtrent het werk van Landgenooten ſteeds naar de gunſtige zijde overhellende. Zijne verbastering door GABBEMA, zijn uitbundig toejuichen van een en ander kreupeldicht van gemeenzame Vrienden, door den Schrijver zelven bij herhaling aangevoerd, mag des voor ons gevoelen pleiten, dat VAN DER VEEN vroeger of later door hem beoefend, en met zeker welgevallen gelezen wierd; ja ook dat hij, *ongezocht* misſchien en *onbedoeld*, meer dan een enkel geliefkoosd denkbeeld van dezen heeft opgenomen in zijne verzen. Dit inderdaad is meer dan louter giſſen: althans eene voorwaar *ſoutelooze aardigheid*, door WASSENBERGH aan het hoofd der bedoelde *navolgingen* (†) geplaatst, beeft, onzes inziens, op grond van het reeds gezegde over den ſmaak van GYSBERT, alle kenmerken van door hem aan dien Nederlandſchen Voorganger *met vollen wille* ontleend te zijn. — Zoo neme dan vrij de Heer HALBERTSMA deszelfs *Di meliora!* in de aangehaalde magt-

(*) Omtrent enkele tastbare navolgingen, waaronder die van HUYGENS, door GYSBERT verfraaid, is namelijk geen geſchil.

(†) WASSENBERGH, t. a. p. bl. 189.

ſpreuk terug; en geven wij hem ter beſliſſing, of hij dat ſchimpwoord van de Ouden of van elders gehaald, dan wel uit eigene vinding voortgebragt heeft. De zaak zelve verblijven wij aan onze Lezers, bijzonder aan des Schrijvers nadenken, in hope van iets bij hem te zullen hebben toegebragt, om den arbeid van zijnen overleden Voorganger en Feestgenoot WASSENBERGH voortaan in gunſtiger licht te beſchouwen. Immers, dat waarheidsliefde en betere overtuiging in ſtaat zijn, hem in het openbaar eenen begaanen misſlag te doen erkennen, hiervan hebben wij in deze *Toelichtingen* een hem vereerend blijk, bij het herroepen en verbeteren van zijne dwaling omtrent den dood en verkoop der goederen van SALVES, GIJSBERT's onwaardigen Zoon en laatſte kind, *na* 's Vaders afſterven, en niet *bevorens*, als in de *Feestrede* gezegd was, door dezelfde pestziekte weggerukt.

Over den verderen inhoud dezer *Toelichtingen*, in veerlei bijwerk uitloopende, zijn wij verpligt te zwijgen, na een zoo lang verwijl bij dit boek. Genoeg, een weelderig vernuft, luimige ſchrijftrant, en rijkdom van wetenſchap en geleerdheid, ſchenken hier doorgaans een nuttig en leerzaam onderhoud; maar ook het gedurig uitkomend *contrast*, tuſſchen den man, die ſpreekt, en het voorwerp zijner hulde, geeft eenen onaangenamen indruk, bijzonder waar hij de misbruiken en gebreken van den tegenwoordigen tijd op eenen zoo ſcherpen toon aantast en gispt, als eerder veelen dreigt te verbitteren, dan belooft te verbeteren. O! mogt de Heer HALBERTSMA zich meer ſpiegelen aan den Vrieſchen Dichter, die, in zijnen nederigen ſtand, ook wist over bederf in zeden te klagen, dan toch niet noodig had, gelijk hij doet, zich iets van volgenden aard te voorſpellen: „Bij voorraad „weet ik, dat men zulke opmerkingen niet *kan* (?) maken, „zonder een zwerm van inſekten, domme beesjes, allen „één deun gonzende, in beweging te brengen, die den op„merker met uitgelaten woede in 't gezigt vliegen." Trouwens, de *Stânfries* „ſtoort zich niet aan hun geſnor." Wij wenſchen hem beter lot, of, bij dien laſtigen aanval, ons niet te zeer in zijne nabijheid. Nog erger evenwel zou hij er, naar ons gevoelen, aan zijn, wanneer hem ook de reuk van zulk eene „ſtinkende ingenomenheid met zichzelven" mogt tegenwaaijen en kwellen, als bij, bl. 307, den Romeinſchen Redenaar, buiten eenige aanleiding, heeft aangewreven.

Martelaers broeck, vóór *boeck*, bl. 328, zal toch wel eene drukfeil zijn?

Dichtluimen van Mr. JACOB VAN HAEFTEN. *Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1826. *In gr.* 8*vo. XII en* 120 *Bl. f* 2 - 50.

Onder dezen titel kondigen wij een' bundel gedichten aan, de uitgaaf van welken in onze dagen een vreemd verschijnsel mag heeten. De Heer VAN HAEFTEN treedt als Dichter te voorschijn in eenen vijfenzeventigjarigen ouderdom! Hij heeft zich hiertoe laten overhalen. Wij noemen dit een vreemd verschijnsel in onze dagen. Onze Lezers zullen hierover met ons niet twisten. Jonge Dichters en Rijmelaars kunnen naauwelijks vijfenzeventig uren wachten met de verzending hunner met moeite bijeengelapte rijmen, en herhalen dikwerf de proef, om toch eens binnen de *Letteroefeningen* te komen, offchoon al wederom hunnen lievelingen, buiten op den omflag derzelve, een klein, maar niet geliefkoosd plekje wordt aangewezen. En hier komt een man te voorschijn, die, blijkens deze *Dichtluimen*, reeds eene halve eeuw geen Kreupelverzenmaker was. Dichters moeten lucht en ruimte hebben; en dat passen op eigene herfenvruchten ook zulken toe, die geene Dichters zijn en het nooit kunnen worden. Nederigheid ontmoet men niet veel bij Verzenmakers; en daarom moet het ons bevreemden, dat onze Dichter zoo lang in ftilte heeft willen en kunnen zingen.

Deze bundel is een afscheidsgeschenk aan vrienden, bij het ten einde spoeden van 's mans aardsche loopbaan, en verschijnt geenszins in het licht, om den man eenigen roem op den Zangberg te bezorgen. „ Men zou dus" (bl. III) „ niet „ weldoen met deze eenvoudige dichtluimen van een' oud' „ man op de goudschaal der naauwlettende kritiek af te we„ gen, om derzelver kunstwaarde op een haar te bepalen, en „ hem gebreken in zijn werk aan te toonen, tot welker ver„ betering het hem waarschijnlijk aan tijd ontbreken zal. — „ Ware ik door den *daemon* der poëtische roemzucht bezeten geweest, dan had gewis eene menigte thans ter vergetelheid veroordeelde ftukjes reeds eene halve eeuw vroeger „ mij als verzenschrijver aangekondigd." — Men moet geen gegeven paard in den bek zien. Het blijft, al is het ook aftandig, een *gegeven* paard. Wie het van eenen vriend ontvangt, hoort het toch niet gaarne door anderen afkeuren of zelfs beoordeelen. Deze opmerkingen zouden elk ongunstig

oordeel afſhijden, bijaldien er geen ander vonnis te ſtrijken ware. Maar deze *Dichtluimen* behoeven niet te vreezen voor het ronnis der onpartijdige kritiek. Kunſtſtukken, die blootelijk dien naam verdienen, ſtellen in de Dichtkunst derzelver bedaagde vervaardigers eveneens ten toon, als de nieuwmodiſche kleêren in het dagelijksch leven zulke de grijsaards doen, die dan niets anders zijn, dan oude *fatten*. Van den ouden wacht men levenswijsheid, die, wanneer zij alleen op kunst en het kunſtige boogt, niemand behagen kan.

De wapenrusting, die de grijsheid 't best kan dekken,
Die haar onfeilbaar tot een' zegen doet verſtrekken,
Zijn deugdbetrachting en een nutte kunde alleen,
Die, ijvrig nagejaagd door heel ons aanzijn heen,
En altijd trouw gekweekt, naar dat wij langer leven,
Te ſchooner vruchten aan de laatſte jaren geven.

Deze woorden van onzen FEITH, tot motto gekozen, worden ſtipt door VAN HAEFTEN in dezen geheelen bundel op het oog gehouden. Deze is grooter loſſpraak voor den vijfenzeventigjarigen Grijsaard, dan wanneer wij verklaarden, dat hij met BILDERDIJK gelijk ſtaat, in kunst en in ..... Maar neen, deze zegt immers zelf, dat hij op de algemeene dolheid alleen eene uitzondering is! CATS en POOT waren en zijn nog VAN HAEFTEN's geliefdſte Dichters. Hetgeen hij hieromtrent in de Voorrede verklaart, wordt door den natuurlijken gang in deze *Dichtluimen* bevestigd. Wat men van een' Grijsaard als Dichter mag verwachten, wijst hij aan in zijn ſtukje: *Tijdperken der Dichtkunst*, bl. 103—105:

De grijsheid, die haar kruin met bloem noch ooft ziet pronken,
Voelt nog een edel vuur in haren geest ontvonken;
Zij kleedt de waarheid niet in kleedren van ſatijn;
Maar menſchenliefde en deugd, die haar geſpelen zijn,
Doen haar, bij hooger toon, naar 't bovenmaanſche zweven.
Zij leert den mensch zijn' pligt, en zingt een beter leven;
Zij ziet de lijkcipres, blijft vrolijk, welgemoed,
En leert ſlechts mensch te zijn, in hoop op 't hoogſte goed.

Somtijds zingt VAN HAEFTEN luimig; maar in zijne luim gaat hij, als Grijsaard, nooit te ver:

Op het ſchrobben en boenen.

Juicht, bezemen- en borſtelmakers!
Heft, heft een klinkend lofdicht aan;
Zingt thans ter eere van de vrouwtjes:
Zij geven u een ruim beſtaan.
De man gebruikt ſlechts één paar ſchuijers,
Voor ſchoenen, hoed of besten rok,
Maar nooit laat hij zijn vuile vingren
Aan raagbol of aan bezemſtok;
Hij vloekt, dat al de vloeren rotten
In keuken, gang en ſlaapvertrek;
Maar ſchrobden niet de lieve vrouwtjes,
Het ganſche huis verging in drek.
Zij zullen, als de blanke zwanen,
In 't nat zich ſpieglen na haar' dood;
Maar al die haters van het ſchrobben
Verſtikken in een modderſloot.

Zelf opgeruimd, ziet hij zijne medemenſchen niet van de zwartſte zijde het liefst, maar koestert aangaande hen betere gedachten en eene meer verblijdende hoop;

Rede en Waarheid.

Zou mijn God, 't regtvaardigst Wezen,
Mij voor mijn geſlacht doen vreezen?
Zou Hij 't erger dan voordezen,
't Menschdom duivlen laten zijn?
Neen, die zulk een leer beleden,
Zouden deugd en zuivre zeden
Door hun wanbegrip vertreden,
Duivlen zijn in menſchenſchijn.

Naauwelijks kunnen wij ons onthouden van de mededeeling ook der twee overige coupletten. Om den geest dezer *Dichtluimen* nog nader te doen kennen, ſchrijven wij af:

In Friesland weet de vrouw wel, wat haar ſierlijk ſtaat,
Maar is geen ſlons in huis, geen pronkſter op de ſtraat.
De vrouw is hier gewoon op kleinigheên te letten;
De man laat zich niet ligt in zijn beroep verzetten;

Hij blijft op zijn kantoor of in zijn' winkel ſtaan,
En komt een likkebroêr, hij laat hem ſchielijk gaan:
Deed men dit overal in Hollands vrije ſtreken,
Men zou niet van bankroet of ſlechtigheden ſpreken;
Want waar de liſt wordt deugd, daar wordt bedrog verſtand,
Daar delft de kwade trouw een graf voor 't vaderland.

Uit deze proeven zal de Lezer nu wel opmaken, dat VAN HAEFTEN voor het uitgeven zijner *Dichtluimen* zoo beſchroomd niet had behoeven te zijn, als hij zich in de Voorrede vertoont. Men wil nog wel de gedachten hooren van mannen, in ondervinding grijs, als zij maar niet khorren, of het oude, dat toch ook als menſchenwerk gebrekkig was, als alleen volmaakt aanprijzen. VAN HAEFTEN is ook hier billijk. Zie het ſtukje:

Eenzame Gedachten in mijn' Ouderdom.

Mijn hoofd, bedekt met grijze haren,
Telt vijf en tienmaal zeven jaren:
Ik ben in ondervinding grijs;
Ik zag geleerde mannen dwalen,
Maar ſchoot de rede hare ſtralen,
Hij werd, die dwaalde, waarlijk wijs.
'k Zie blij terug; mijn denkvermogen,
Door de verbeeldingskracht bewogen,
Herinnert mij die zaligheên,
Toen ſchimmen van geluk mij ſtreelden,
En ik mij naauwlijks kon verbeelden
Des werelds wisſelvalligheên.

. . . . . .

Toen prieſters van den drieſtal ſpraken,
Hoorde ik de zwakke ſporten kraken,
Geen magtſpreuk klonk meer in mijn oor;
Ik dacht, dit zijn ſlechts donderwolken
En godentaal voor drieste volken:
Ik gaf der waarheid ſteeds gehoor.

. . . . . .

Wat lot ons land ook was beſchoren,
Geen ridderkruis kon mij bekoren,
Geen goud, dat krom in regt verkeert;

'k Min in mijne afgelegen woning
Mijn vaderland en eer den Koning,
Gelijk een kind zijn' vader eert.
'k Leg nooit mijn tong of pen aan boeijen;
Laat andren vrij mijn doen verfoeijen,
Regtvaardigheid en volksbelang
Zijn gidſen, die mij ſtaâg verzellen;
Zoo zal geen naberouw mij kwellen;
'k Ben voor geen groote ſpoken bang.
. . . . . .

Dezelfde gedachten, welke VAN HAEFTEN in de eenzaamheid koestert, verlaten hem, door dezen geheelen bundel, nergens. Godsdienſtigheid zonder praal en ſchoolſchen tool; verdraagzaamheid, niet altijd eene deugd der grijsheid; de liefde voor het vaderland van den vrijen *Vries*; zucht voor waarheid en regt; Nederlandſche rondheid; gezetheid op oudvaderlandſche zeden, kenmerken den geest van al de ſtukjes, die, nu luimig, dan ernſtig, overal nederig, eenvoudig, en beſcheiden, de opgeruimdheid en goede ſtemming van den Grijsaard ongezocht doen uitkomen. Zoodanig is dit geſchenk van eenen ouden vriend aan vrienden, die hem niet enkel in het *zijnet* herkennen zullen. Voor hen is het dus niet noodig, dat wij van ieder ſtukje afzonderlijk verſlag geven. Doch, voor anderen is misſchien een uitvoeriger verſlag eene behoefte? Misſchien minder, dan men wel denkt. Maar al ware dit zoo, dan verbiedt ons dit nog de nederige toon van VAN HAEFTEN in zijne Voorrede. Ons verſlag zou welligt minder hiermede ſtrooken; maar, behalve dat, is het verzoek van een oud man, ook als hij even eigenzinnig verzoekt, als onze Oude dit niet doet, genoegzame reden, ten minſte voor ons, om nu met een *manum de tabulâ* te eindigen. In gezelſchap van oude lieden is Recenſent volkomen *Spartaansch*.

De Toekomst, in drie Zangen, door W. H. WARNSINCK, BZN. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1827. *In gr. 8vo. X en 59 bl. f* 1-80.

De Toekomst, dus betitelde WARNSINCK dit Dichtſtuk; doch, om de vrij onbepaalde beteekenis van dit woord, hetwelk eenvoudig het aanſtaande en toekomende aanduidt, had hij misſchien beter gedaan met hetzelve ten opſchrift te geven: *de Onſterfelijkheid*. Het onderwerp is ſchoon en rijk; maar voor de dichterlijke behandeling heeft hetzelve zoo wel eene ongunſtige als eene gunſtige zijde. Het raadſelachtige ſchemerlicht, dat hetzelve tooverachtig beſchijnt, geeft den echten Dichter de heerlijkſte gelegenheid, om zijner verbeelding den ruimen teugel te vieren, en eene nieuwe wereld, door hemzelven geſchapen, uit dien nevel te doen opdagen; doch deze zelfde onbekendheid en onbepaaldheid van het onderwerp geeft tevens menige aanleiding tot duistere en nevelachtige ſchilderingen, in welke wij alle duidelijk en ſcherp geteekende omtrekken misſen, en tot eenen dichttrant, in welken herhaalde uitroepingen en holklinkende woorden de plaats van zaken en denkbeelden vervullen. Daarenboven is deze ſtof reeds zoo duizendwerf behandeld en bezongen, dat derzelver lichtſte en helderſte gedeelten tot even zoo vele gemeenplaatſen (*loci communes*) geworden zijn, welke men op zijne letterkundige uitſtapjes reeds tot vervelens toe ontmoet heeft, en welke men echter zeker is van bij elke nieuwe bearbeiding des onderwerps, als noodzakelijke ingrediënten, in eenen eenigzins veranderden vorm, te zullen wedervinden. Waarlijk, wie deze zwarigheden der ſtof, welke dubbel tegen derzelver dichterlijkheid opwegen, overdenkt, zal iedere bearbeiding derzelve met toegevendheid beoordeelen; offchoon hij misſchien van meening zij, dat men dezelve niet had behooren te ondernemen.

Na de herhaalde lezing van dit ſtuk, naar onze ſchatting verreweg het dichterlijkſte en beste, dat immer uit de pen van WARNSINCK gevloeid is, moeten wij, niettegenſtaande de menigte van heerlijke paſſages, welke wij in hetzelve aantroffen, de hoofdaanmerking maken, dat de Dichter zich vooraf geen geleidelijk plan ſchijnt geſchetst te hebben, maar

de denkbeelden aangreep naar dat zij zich aanboden, waardoor er dan wel eens eenige verwarring heerscht en verscheidene herhalingen plaats grijpen. Als inleiding bezigt hij, op het voetspoor van anderen, zeer gepast de beschrijving van die ledigheid, welke het aardsche in ons hart achterlaat, van die zucht naar het betere en oneindige, welke in de borst van ieder gevoelig mensch zetelt, en ziet daarin met regt het sterkste bewijs voor onze onsterfelijkheid: deze grondtoon, uit een aantal variatiën telkens weder bovenklinkende, vult den geheelen eersten Zang. — De tweede, in welken echter ook veel gevonden wordt, dat bij het onderwerp des eersten behoort, schijnt eigenlijk gewijd aan het bezingen van onze bestemming, nadat wij van deze aarde gescheiden zijn; doch hier vooral vonden wij dat gebrek, hetwelk wij boven beweerden eenigermate in de stof zelve gelegen te zijn. — De derde Zang schijnt ons verreweg de voortreffelijkste te zijn. Hier vraagt de Dichter zichzelven af, *hoe* en *waar* wij zullen zijn, wanneer ons aardsche hulsel in het graf gezonken is; beschrijft, in heerlijke verzen, de maan, als ons tusschenverblijf vóór den grooten herstellingsdag der schepping; vertegenwoordigt ons de scharen der afgestorvenen, elkander dáár onderwijzende in kennis en versterkende in de deugd, ter voorbereiding voor den grooten oordeelsdag; terwijl ten slotte de verrijzing eener nieuwe aarde bezongen wordt, op welke zich voor het verheerlijkte, uit den dood opgewekte menschdom de schoonste werkkring ontsluit.

Ziet daar het beloop des geheels in eene vlugtige schets opgegeven; want zonder eene al te groote wijdloopigheid is het niet wel mogelijk, den Dichter in de naauwkeuriger aaneenschakeling zijner denkbeelden te volgen, vooral daar dezelfde gedachte wel eens op meer dan ééne plaats dichterlijk wordt uitgebreid, en dewijl op andere de overgang wel eens niet zeer gelukkig gekozen en de ideënverbinding min of meer duister is. De twee eerste Zangen (en dit is, bij alle schoonheden van *détail*, een groot gebrek) laten geen helder beeld in de ziel terug; zij zijn niet kunstig genoeg op die eenheid berekend, welke in ieder kunstgewrocht een hoofdvereischte is, en wier daarstelling den meester kenschetst. De derde Zang is in dit, gelijk in andere opzigten, beter geslaagd.

Tot eene proeve der dichterlijke schoonheden, welke in dit stuk gevonden worden, schrijven wij volgaarne de volgende plaats uit den derden Zang af, na welks lezing ieder den Heer

WARNSINCK zeker eene welverdiende plaats onder onze beste Dichters zal aanwijzen.

Geſternte van den nacht! gij, die in hooger kringen
Den aardbol trouw verzelt en blijft zijn baan omringen,
U kiest de dichter uit ter woonplaats van de ziel,
Wanneer zij de aard' verlaat, waar 't ſtofkleed haar ontviel.
Gods Almagt ſchiep u eens, en, wijs en goed te gader,
Bragt ze uw verheven ſfeer den kreits der wereld nader:
Als tweelingzusters zweeft ge op 't afgeteekend ſpoor
Der heemlen, en de glans van 't zonlicht gaat u voor;
Maar vriendlijk leent ge elkaar dien gloed en hemelluister,
Als beurtlings beider pad zich hult in nachtlijk duister,
En dan de pelgrim hier weêr rustig adem haalt,
En 't rijzend licht begroet, dat op zijn voetſpoor daalt.
Hoe zacht is dan dat licht, hoe troostvol en hoe teeder!
't Hergeeft zoo vaak der ziel de ontroofde zielrust weder;
En waar de gloed des dags geen vreugd ontluiken deed,
Daar ſtelde vaak de nacht een grens aan 't foltrend leed.
De lijder, wien het lot hier enkel diſtels teelde,
Aanſchouwt, als 't morgen wordt, de Schepping en haar weelde,
Maar ſmaakt die weelde niet; neen, proeft alleen het zuur,
In 's levens kelk gemengd. — Daar naakt het avonduur;
Daar klimt de maan omhoog aan 's hemels heldre tinnen,
En met haar glanst de hoop zijn donkre woning binnen.
Nu wordt de kelk verzoet, die 't aanzijn hem vergalt,
En 't is hem of de laſt des lijdens hem ontvalt. —
Van waar dat rein gevoel? Wat is 't, dat wij ontwaren,
Zoo vaak het maanlicht ſpeelt in 't ritſlend loof der blâren?
Van waar die warme traan, die wang en kaken lekt,
En in 't geſchokt gemoed de vreugd des hemels wekt? —
Het ſpreukſchrift is verklaard! De dichter kan het lezen:
Geſternte van den nacht! gij zult mijn woning wezen;
Gij wordt mijn beter huis, wanneer de dood het regt,
Dat eenmaal 't leven gaf, meêdoogloos mij ontzegt,
De leemen hut verbreekt, waarin hij 't leven doofde,
Maar nimmer weêr vergoedt, wat hij me, als buit, ontroofde,
Maar dan ook voelt mijn ziel, Geſternte van den nacht!
Bij al wat haar ontzinkt, het heil, dat op haar wacht.
Wanneer het brekend hart den laatſten zucht zal ſlaken,
Dan zal uw hooger ſfeer mijn zaligheid volmaken.
Daar vindt de ontboeide geest de grenzen van 't verdriet;
Daar prangt het ſtof niet meer; daar woont de zonde niet.

Waarnemingen op Reizen in en buiten Duitschland, met Herinneringen van merkwaardige Levensgevallen en Tijdgenooten in de laatſte vijftig jaren. Door Dr. A. H. NIEMEIJER. *Uit het Hoogduitsch. IIIde en IVde Deel. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr.* 8*vo. f* 8 - 10.

Het is bij den grooten overvloed van vertalingen niet wel mogelijk, uitvoerig in derzelver verſlag en behandeling te zijn, en, voor zoo verre zij uit verſcheidene deelen beſtaan, telkens weêr op dezelve terug te komen. Deze is de reden, dat wij met dit werk wel een weinig achterlijk zijn, en gaarne de voltooijing der uitgave hadden afgewacht. Wat wij er vroeger loffelijks van gezegd hadden, herhalen wij gaarne. En, voor zoo ver dit gedeelte nog uitvoeriger over ons vaderland en over onzen tijd handelt, boezemt het bijzondere belangſtelling in.

Het opſchrift, namelijk, van Deel III is: *Reis door een gedeelte van Westfalen en Holland, in het jaar* 1806. Wij kunnen den reiziger, bij een zoo uitgeſtrekt veld, niet op den voet volgen. Hetgeen hij intusſchen van onze ſteden, onze hoogeſcholen, onze bijzondere gebruiken, onze vorderingen in een of ander opzigt, onze taal, onze geſchiedenis zegt, is, over het algemeen, juister en onpartijdiger, dan wij dat van zijne landgenooten wel gewoon zijn. Hij bewijst ook de waarheid te willen, daar hij den Vertaler, D. RUSBURG, te *Kampen*, blijkens de Voorrede, verzocht, de misſlagen wel te willen herſtellen; ſchoon deze daaraan, wederom te regt, ſlechts in zoo verre heeft voldaan, als het in 't oog loopende abuizen waren, zonder in 's mans oordeelvellingen over gewaarwordingen bij de onderſcheidene voorwerpen iets te veranderen, alleen zich veroorlovende ſomtijds eene teregtwijzende aanmerking onder den tekst te plaatſen. Wij hebben echter hier en daar nog wel iets gevonden, dat, min naauwkeurig zijnde, dergelijke teregtwijzing noodig had gehad. Zoo, dunkt ons, geeft het van onze diakenen geen zeer juist denkbeeld, wanneer men die eene mindere ſoort van geeſtelijken noemt. Meer andere uitlatingen van den Schrijver kwamen ons althans onwaarſchijnlijk of zeer betwistbaar voor: maar, behalve dat wij niet uitvoerig willen zijn, onthouden wij ons ook liefst van aanmerkingen,

waar wij van onze zaak niet volkomen zeker zijn. En wie het oordeel van den Schrijver, wat den indruk betreft, op den vreemdeling door het vaderlandsche gemaakt, dat is het immers juist, wat ons *zijne* waarnemingen belangrijk maakt, die wij voor het overige moeten geacht worden wel te kunnen ontberen. Ten aanzien van kleinigheden, karakterteekening van personen — b. v. Professor HERINGA, in zekeren zin ook EBERSBACH en D^r. LAGERS — benevens andere zaken, vonden wij bij hem eene groote mate van juistheid en natuurlijkheid. En over het geheel volgt men den bedaarden, kundigen man, van velerlei betrekkingen, zoo in als buiten ons land, met groot genoegen. Het Munsterſche, vooral het Bergſche en andere Rijnlanden leveren allerlei belangrijks op. En op het einde wordt de lectuur zelfs aandoenlijk en medesleepend, uit hoofde der bange vooruitzigten en vreesselijke tijdingen, die 's mans geheele vaderland, Pruisſen, met ondergang door de Franſche wapenen bedreigden.— Dit Deel prijkt met een vignet en titelplaat, het eerſte het gebouw *Felix Meritis*, de andere het gedenkteeken voor WILLEM I voorstellende, door VEELWAARD. Nog eene plaat stelt het standbeeld van L. KOSTER voor.

Het IVde Deel heeft ten opschrift: *Reis mijner wegvoering naar Frankrijk in den jare* 1807, en bevat de tehuiskomst, eene schets van het vroeger aldaar gebeurde, verdere voorvallen, en vervolgens de aangeduide reis en het verblijf zelve. Schoon natuurlijk gansch niet onbelangrijk, is ons dit Deel, dat nog een vervolg wacht, niet zóó rijk in wetenswaardige zaken als het vorige, en, het spijt ons dit te moeten zeggen, aanmerkelijk minder goed vertaald voorgekomen. Het is waar, de Heer RUSBURG verontschuldigt zichzelf hieromtrent met de drukte, hem door den ongelukkigen watervloed in 1825 tot redding en bijstand veroorzaakt. Zijn Eerw. had zich, in dit geval, dunkt ons, van de moeite kunnen ontslaan, om de ingelaschte verzen te vertalen. De Heer NIEMEIJER heeft zelf als Dichter geen' bijzonderen naam; rijmelooze verzen voldoen daarenboven althans in onze taal niet, zoo ze niet meesterlijk zijn, en ook de berijmde zijn, bij de vertaling, niet best uitgevallen. Wij zouden deze aanmerking niet maken, zoo het behoud der poëzij noodig ware geweest; doch kunnen nu, van den anderen kant, ook weêr den lezer daarmede vertroosten, dat hij ze niet behoeft te lezen. Gelukkiger was 's mans inval, bij de ver-

melding van den *Laocoön*, het oorspronkelijke en daarnaast een stuk van onzen HELMERS over hetzelfde onderwerp te geven. — Titelplaat en vignet zijn hier de kerk *Notre Dame* te *Parijs*, en het geboortehuis der Maagd van *Orleans* te *Dom Remy*; als ook een platte grond van de *Tuilerïen* en derzelver omtrek, op eene uitslaande plaat, verdienstelijk bewerkt.

Handboek der Geschiedenis van Oud-Griekenland. Tot vertaling in het Latijn, door P. C. KRAFT. *Uit het Hoogduitsch, naar den derden Druk. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1827. *In gr.* 8vo. *XIV*, 368 *Bl. f* 2 - 40.

Door zulke boeken der jeugd in handen te geven, vangt men twee vliegen in één' klap. Dezelve leert uit het Hollandsch in goed Latijn vertalen, en het onderwerp voedt het verstand, en verrijkt het geheugen met aangename en nuttige kundigheden. De Hoogduitsche opsteller dezer Themata is in zijn land met roem bekend. Zijne vertalingsproeven hebben eene derde uitgave beleefd. Dit boezemt reeds eene gunstige gedachte in. De geschiedenis zelve is, voor zoo verre wij dit hebben nagegaan, duidelijk, onderhoudend en naauwkeurig. Wij bedanken daarom den ons onbekenden vertaler voor de moeite, aan dit nuttige werk besteed.

Synopsis Historiæ universalis veteris, in usum prælectionum Academicarum. Edidit P. BOSSCHA. Pars I. Daventriæ, apud *A. J. van den Sigtenhorst*. 1827. 8vo. *f* 2 - 40.

Het is noch ontijdig noch overbodig, dat men een kort begrip der Algemeene Geschiedenis ten dienste der Akademische jongelingschap uitgeve. OFFERHAUS voldoet heden niet meer, nu dit vak zoo vele veranderingen en verbeteringen in de manier van beschouwen ondergaan heeft. Hoogduitsche werken, welke vele zijn, kunnen, en om andere reden, en omdat ze in het Hoogduitsch geschreven zijn, minder geschikt gebruikt worden. Het Handboek van HEEREN is beter voor den onderwijzer, dan voor den leerling. Het bevat de trekken niet van het geheele ligchaam, uit welke trekken het beeld moet volmaakt worden. En het is van belang, dat ie-

maand niet een' opflag van het oog den geheelen omvang der geſchiedenis-overzie, en vervolgens de afzonderlijke deelen naauwkeuriger leere kennen. Met dat oogmerk ſtelde Prof. BOSSCHA dit *Compendium* op. Het bevat de oude historie, (namelijk het *eerſte gedeelte*, gelijk op den titel ſtaat, loopende zoo wat tot het begin der Puniſche oorlogen. Er zal dus nog een deel bij moeten komen, wanneer dit *Compendium* der oude historie alleen vijf- of zeshonderd bladzijden beſlaan zal.) Bevalt dit werk, dan heeft de Profeſſor het voornemen, dergelijke *Synopſes* van de geſchiedenis der Middeleeuwen en der nieuwere tijden zamen te ſtellen. En met dit korte verſlag, uit de voorrede des werks overgenomen, houden wij onze taak voor afgedaan, verwachtende dat het zijne plaats in de *Bibliotheca Critica* zal vinden.

Choice reading-pieces for Dutch young learners of the English language, by WILLIAM JOHN OLIVIER, Teacher and sworn Translator. Delft, printed for *the Widow of J. Allart*. 1826. 8vo. *f* 1-50.

Van dit leerboekje, dat zich op den eerſten aanblik door eene ſmaakvolle uitvoering gunſtig aanbeveelt, zouden wij eerder verſlag hebben gedaan, indien niet Recenſent begeerig geweest ware, alvorens zelf eene proeve te nemen, of en in hoeverre des ſchrijvers oogmerken — veraangenaming der ſtudiën, beſpoediging der vorderingen aan de zijde des leerlings, verligting der moeijelijke taak aan die des onderwijzers — met hetzelve konden bereikt worden. Thans, na hetzelve gedurende ruim een jaar tijds met leerlingen van onderſcheidene jaren en aanleg gebruikt te hebben, verklaart Recenſent volmondig, nimmer met eenig ander leerboek der Engelſche taal meer gewenschte uitkomſten te hebben verkregen.

Het eerſte gedeelte van het werkje bevat eene waarlijk uitgelezene verzameling van voor verſtand en hart nuttige leesſtukjes, die echter ook, door middel der nevens dezelve gevoegde Nederduitſche verklaring der zwaarſte zinſneden of moeijelijkſte ſpreekwijzen, als vertaal-opſtellen kunnen gebezigd worden. Dit gedeelte is geheel en al in den ſmaak der zoo voordeelig bekende *Choix de lecture pour la jeuneſſe*, bij dezelfde uitgeeſters gedrukt, en hetwelk de ſchrijver

van het onderhavige werkje zich, zoo wel in vorm als uitvoering, tot model schijnt gesteld te hebben. Doch allerangenaamst werden wij verrast, behalve eenige fraaije, voor den aanvanger niet te hooge, dichtstukjes, eene Engelsche vertaling van ROCHEFOUCAULT's uitgelezene *Maximes et réflexions morales*, en eene hoogst belangrijke verklaring der meest voorkomende *synonyma*, ook nog, in het tweede gedeelte van het werkje, op eene oorspronkelijke, onzes oordeels uiterst gelukkig gevondene, tabellarisch bewerkte manier, het spraakkunstig zamenstel der Engelsche taal duidelijk en met grondige zaakkennis ontwikkeld en verklaard te zien; zijnde het dit gedeelte van het werkje vooral, dat ons den schrijver als eenen ijverigen beoefenaar en bekwamen onderwijzer dezer taal kan doen kennen. Onder anderen vindt men de vervoeging der werkwoorden hier behandeld op eene wijze, die niets te wenschen overig laat, en de lijst der onregelmatige werkwoorden vollediger, dan wij die nog in een uit- of inlandsch leerboek hadden aangetroffen. Het geheel wordt doelmatig besloten door eene insgelijks tabellarisch voorgestelde opgave van de regelen der Engelsche accentuatie, die, zoo als het geheele werkje, zich bijzonderlijk door eene veel zamenvattende beknoptheid, orde en duidelijkheid onderscheidt.

De schrijver doet ons nog op een vervolg dezer *Choice reading-pieces* hopen, waarin, op dezelfde manier, *syntax*, *analysis*, *prosody* en *elocution* zullen worden behandeld. Hartelijk wenschen wij hem tijd en lust, om dus voort te gaan in zijn edel pogen ter verstandelijke en zedelijke beschaving der jeugd.

De Talisman, of Richard Leeuwenhart in Palestina, door Sir WALTER SCOTT. *Uit het Engelsch. II Deelen. (Zijnde het 3de en 4de Deel van de Vertellingen uit de tijden der Kruistogten.) Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1826, 27. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 648 *Bl. f* 5-60.

Daar wij „aan het Einde van het vierde en *laatste* deel," aan het slot hier lezen, blijkt ons vermoeden ongegrond geweest te zijn, hetwelk ons voor een groot aantal boekdeelen vreezen — of op dezelve *hopen* deed? (*Letteroeff.* 1826, bl. 534

enz.) Dit werk staat intusschen, buiten den algemeenen titel, met de vroegere deelen (*De Verloofde*) in geen verband. De geschiedenis behoort dan ook tot het tijdvak der Kruistogten, en wel onder den *Engelschen* Koning RICHARD, en zulks nabij het tijdpunt, dat hij zijne veroveringen in het H. land ontruimde. Wij lezen hier echter de geschiedenis niet, maar wel een verdichtsel, in den smaak dier tijden van heilige eerzucht en krijgsbedrijf, en den toenmaligen bekenden Riddergeest. Ook worden de zeden der *Sarracenen* hier zeer goed beschreven, en speelt de edele SALADIN hier eene voorname rol. Bovenal boezemen de avonturen van een' armen *Schotschen* onbekenden Kruisridder, die echter naderhand als Kroonprins van *Schotland* herkend wordt, een levendig belang in, en het verblijdt ons hartelijk, dat hij, na het doorstaan van zoo vele gevaren en schijnbaar onoverkomelijke moeijelijkheden, het doel zijner wenschen bereikt; zijnde het huwelijk met eene nicht van *Engelands* Koning. — De lezer zal ook over dit verhaal, gelooven wij, voldaan zijn, en wij willen hem zijne voldoening niet verminderen door het geven van nadere inlichtingen. De trant van SCOTT's verhalen is reeds genoegzaam bekend. Wie lust heeft, kan zich dan hier op nieuw vergasten.

Aan Mevrouw H. W. BÄHLER, *geboren* DESPAR, *in antwoord op haar Dichtstuk:* De groote Straatweg. *Te Zwolle, bij* H. Meijer. 1828. *In gr.* 8*vo.* (*) *f* :-20.

Bij de algemeene kwijning van Handel en Fabrijken, en de klagten desaangaande, in ons lieve Vaderland, schijnt het der Domperfabrijk nog aan geen vast werk te ontbreken, en men in dezelve ook *vrouwen*, tot eenig *ligt werk*, te kunnen gebruiken. Mevr. BÄHLER toch toonde, in dezen, reeds meermalen haren ijver, en haar *groote Straatweg* is van denzelven eene vernieuwde proeve.

Een geestelijk snuifje, Mevrouw! wordt u hier aangeboden.

„ Lieve Zuster in den Heere!
Waartoe weér ten strijd gesneld?
Tegen wien zich 't zwaard ook keere,
Jezus Evangelieleere
Staaft men niet in 't oorlogsveld."

(*) Deze Recensie is van eene andere hand, dan die van het geschrift, waartegen dit stukje is gerigt. *Redact.*

Ziedaar den aanhef. ZWOLLANUS zegt verder, dat al uwe moeite en woelziek pogen, Mevrouw! den vromen verdriet baart, en het mededoogen van den wijzen wekt; dat handenwringen, zuchten, klagten en smaadredenen niets afdoen, maar dat God te dienen, Jezus te vereeren, strijd te voeren tegen boozen zin, en van het kruis ootmoed te leeren, het kenmerk van ware vroomheid is. Dit alles is toch wel Bijbelsch, Mevrouw! en luister nu, wat die ZWOLLANUS al verder zingt:

„ Zwaarder wegen edle daden,
Dan uw eeuwig ach! en wee!
Wie in vuige lusten baden,
Haten, lastren en verraden,
Schreijen soms en temen meê.

„ Lieve Zuster! wilt ge eens hooren,
Wat den zondaar, hier beneên,
Vaak weêrhoudt van betre sporen? —
't Is als in zijn luistrende ooren
Banvloek giert en droef gesteen.

„ 't Is als menschen zich vermeten,
Om, op stouten, hoogen toon,
Gods genade elk af te meten,
Even of zij neêrgezeten
Waren op den regtertroon.

„ 't Is als woorden en gebaren
Worden in een plooi gebragt,
Die, ontleend van vroeger jaren,
Toen die grillen heilig waren,
Maakt, dat rein en onrein lacht."

Die ZWOLLANUS lijkt u te kennen, Mevrouw! en heeft u daar deerlijk op de teenen getrapt. Maar hij geeft u vervolgens een' goeden, Christelijk-Evangelischen raad, die bij uw verketteren en verdoemen van andersdenkenden verbazend afsteekt:

„ Wilt gij Gode waardig zingen,
Matig dan uw zelfgevoel,
Daag dan medestervelingen
Toch met boert en handenwringen
Niet voor Christus regterstoel."

Hoe is het, Mevrouw! voelt ge, bij zulk eene taal, niets aan uw hart? Die ZWOLLANUS zegt Bijbelsche waarheden; terwijl gij met menschelijke stelsels van 1618 en 1619 ter bane komt, en het *nieuwe licht* dier rampzalige tijden op het *oude licht* der Evangelische waarheid poogt te doen zegevieren.

Recensent, die zeer Bijbelsch regtzinnig is, verklaart u te behooren tot de genen, die tweespalt en muiterij in kerkelijke en wereldlijke regeringen wenschen aan te regten, en vermaant u tot geloof en bekeering, opdat niet eenmaal ook gij, van Gouvernementswege, eene correctie moogt ontvangen, die uwen hoogmoed deerlijk smaken zoude. Wat zouden dan de Broedertjes en Zustertjes wel zeggen? Och ja! —

Eindelijk verzekeren wij u, Mevrouw! dat, indien gij mogt kunnen goedvinden, om, nevens uwen *grooten Straatweg*, bij vervolg, eene *Stoomdiligence*, *Trekschuit*, *Bolderwagen*, *Huifkar* naar den Hemel aan te leggen, wij op uwen arbeid scherpelijk zullen letten, en het publiek zullen blijven wijzen op de witgepleisterde graven, die van buiten wel schoon schijnen, maar van binnen vol onreinheid en doodsbeenderen zijn.

Karakterschetsen en Verhalen voor jonge lieden. Door C. M. D. E. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* C. Schaares, 1827. *In kl.* 8*vo.* 88 *Bl. f* :-90.

Aangemoedigd door het minzaam onthaal, aan een vroeger kinderwerkje te beurt gevallen, voelde de zedige Schrijfster zich genoopt, daarop een ander, voor jonge lieden van 11 tot 14 jaren, te doen volgen, onder bovenstaanden titel. In zes welingekleede schetsen, door drie inderdaad keurige plaatjes verzinnelijkt, doet zij der jeugd het hatelijke, verkeerde en dwaze van deze en gene ondeugden, gebreken en zwakheden opmerken en gevoelen, en doet zij zulks op eene levendige en indrukmakende wijze. Door eenige meerdere losheid van stijl, vooral in het gesprek, zouden de verhaaltjes in bevalligheid en natuurlijkheid nog winnen; kinderen moeten geene boektaal spreken. *Haddet* en *waret*; lees, *hadt* en *waart*. De Schrijfster verdient de aanmoediging van een goed vertier.

BOEKBESCHOUWING.

Vijfde tiental Leerredenen, door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1827. *In gr.* 8*vo.* 355 *Bl. f* 2 - 50.

Waarheid, deugd en vertroosting zijn wel als de hoofdbedoelingen van het Christelijk predikwerk te beschouwen. Worden die bereikt, dan bestaat ook de ware godsvrucht, en de eere van God en zijnen Zoon praalt met ondoofbaren luister. VAN DER PALM wijdt zijne leerredenen voor een goed deel aan de eerstgenoemde, niet slechts door uitvoerige schriftverklaring, maar ook door de verdere behandeling van den inhoud; zijn onderwijs is meestal grootendeels leerstellig, en wel bepaaldelijk waarschuwing tegen de afwijkingen van den regten middelweg van *redelijk geloof*. Niets is loffelijker dan dit; schoon het waar zij, dat elk dien middelweg bepaalt op zijne wijze. Gaarne beschouwen wij inderdaad vele brave, bezadigde menschen als bouwmeesters aan den tempel der waarheid, schoon de een het in de breedte en de ander in de lengte zoekt, de een voor de stevigheid zorgt, de ander het gebouw slechts hoog poogt op te trekken, ja de een nederrukt en verandert, wat de ander met den meesten ijver opgetrokken en van eenen bepaalden vorm heeft voorzien. Al doende leert men, en al doende te leeren schijnt de bestemming van mensch en menschdom, althans hier op aarde, te moeten heeten. Wij voor ons hebben tegen den bouwtrant van Professor VAN DER PALM niet veel. Hij komt ons voor, het stevige met het bevallige niet slechts, maar inzonderheid het ruime met het bepaalde, het vrije met het regelmatige niet kwalijk te vereenigen. Hij is een vriend van rede en gezond verstand, maar vooral niet minder van *gelooven;* wij ook. Hij wil, ter gunste van het laatste, dat men zich aan de hoogere kennis en wijsheid van God eerbiedig onderwerpe, *alles* ge-

loove', wat, na betamelijk onderzoek, blijkt, inhoud der Goddelijke openbaring, dat is, inhoud der leere van Jezus en de Apostelen, als ook der vroegere Godsmannen, te zijn. Dit is, over het geheel genomen, de begunstigde leer onzer dagen, bij welke men het zoogenaamde *rationalismus* en *supranaturalismus* scherp onderscheidt, en aan één van beide, *rede* of *openbaring*, het volstrekte oppergezag wil hebben toegekend. Wij erkennen, dat dit zich, als gepast en verstandig, laat hooren. Maar wij twijfelen echter, of er niet iets magtspreukigs in deze stelling ligge opgesloten, dat ons bij de toepassing, bij de regte beschouwing der geschriften, in welke de Goddelijke openbaring is bevat, niet meer geheel bevredigt. Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat er nog wel meer vallen en herbouwd zal worden, eer het Goddelijk gesticht eens volkomen Christelijken leerstelsels mag gerekend worden af te zijn; zoo zulks in dit dal der onvolkomenheid immer zal plaats vinden. Wij geven, ja, van ganscher harte toe: waar God spreekt, past den mensch het zwijgen, het berusten, het gelooven. Maar, zoo het ons nu blijkt, dat God, in zijne openbaringen, geheel anders is te werk gegaan, dan wij zouden verwacht hebben; (en wie ontkent, dat dit in vele het geval is?) dat hij over Christus alleen de volheid zijns Geestes heeft uitgestort, maar in de Apostelen het Goddelijke met het menschelijke veelzins heeft vermengd gelaten; dat daardoor, in allerlei bijzaken, eene verscheidenheid van voorstelling, en dus eene duisterheid ten opzigte van den eigenlijken en algemeenen zin des Bijbels, ontstaat, welke de krachten der eeuwen oefenen, en daarbij allerlei nuttige wetenschap, nevens belangstelling en nederigheid, moet voortbrengen, — moeten wij dan ook niet berusten? of moeten wij evenwel met geweld de waarheid willen bepalen, en, stijf aan de letter vasthoudende, anderen veroordeelen, die deze met den geest en algemeenen inhoud, inzonderheid van Jezus eigene leer, strijdig houden? Het is slechts eene vraag, die wij hier doen, en die wij hopen, dat, met het voor-

gaande, verschooning zal vinden, als inleiding tot het verslag van leerredenen, die, na zoo vele andere van den geachten autheur, geene uitvoerige behandeling noodig hebben, om ze den lezer aan te prijzen. Liever zullen wij blootelijk den inhoud en tekst, volgens 's mans eigene opgave, noemen, en daarbij eene en andere aanmerking maken.

I. *Winterbeschouwing*, JOH. X: 22. II. *Het verband tusschen Jezus lijden en zijne verheerlijking*, LUK. XXIV: 26. Is het niet wat sterk en hard gezeid: „ dat „ er onder alle stervelingen niemand is, die onschuldig „ lijdt; die, schoon met rampen zonder verademing, naar „ geest, of ligchaam, of naar beiden bezocht en geteis„ terd, zeggen kan, of, zoo hij zichzelven kent, zeg„ gen zal: ik heb dat lijden niet verdiend!" (Bl. 46.) Ja, is dit niet eenigzins naar het stelsel gewrongen? Hetgeen wij bl. 55 enz. ten aanzien der Messias-heerlijkheid vinden: „ het is niet, dat Hij de teugels der we„ reld-heerschappij heeft in handen genomen; maar dat Hij „ verlorenen behouden heeft," enz. is, hoe fraai ook, toch misschien fijner gesponnen, dan de Apostelen gewoon zijn te doen. III. *De bevestiging der Christelijke leer door wonderwerken*, MARK. XVI: 20b. Hier en elders heeft de Hoogleeraar wederom een voorgebed geplaatst. Dezelve zijn den man waardig; doch misschien konden ze wat hooger gestemd en meer algemeen wezen. VAN DER PALM strekt honderden tot model; en dezen, van nature meestal veel prozaïscher gestemd, laten den toon ligt tot zekere gemeenzame vertelling zakken, waarlijk niet zeer geschikt voor dat voorname deel eener openbare godsdienstoefening, de gezamenlijke aanbidding. IV. *Abrahams omwandeling door het land zijner vreemdelingschap*, HEBR. XI: 9 en 10. „ Zoo verwachtte „ dan Abraham een toekomend hemelleven," zegt VAN DER PALM, en vaart met zekere hevigheid uit tegen hen, die dit betwijfelen. Wij hebben diepen eerbied voor Abraham, als ook voor het gevoelen van onzen Hoogleeraar, wiens uitnemende bekwaamheid in deze zelfde

leerrede, gelijk in zoo vele andere, blijkt. Maar, of de laatſte zich in de denkwijze des eerſten genoeg weêt te verplaatſen; of een volgend leven voor den Aartsvader dat heldere en voorname geleide door het tegenwoordige was, waarvoor VAN DER PALM het blijkt te houden..... gelooven wij niet. Het toekomende leven maakt zelfs bij Mozes, als wij het zoo eens mogen noemen, nog geen geloofsartikel uit, en geen der oude Heiligen ſpreekt daarvan zoo openlijk en bij herhaling, als wij, nadat Christus het leven en de onverderfelijkheid heeft aan het licht gebragt, overal waarnemen. Het is waar, de gekozen tekst geeft grond en aanleiding, om zoo, als VAN DER PALM doet, over de zaak te ſpreken. Maar wij, voor ons, maken te veel bezwaar in de erkenning des apoſtoliſchen gezags van den brief aan de Hebreën, dan dat wij daarop eenig leerbegrip zouden durven gronden. — Fraai is wijders de teekening, die wij hier van de aangename zijde des trekkenden herderlevens ontmoeten, en gegrond de tegenoverſtelling van het bezwaar, ſchoon misſchien op een enkel punt wat ſtout geſchetst. V. *Nuttige beſchouwing van de kortſtondigheid en onzekerheid des levens*, JAK. IV: 15b. VI. *Het grondbeginſel van allen waren Godsdienst*, MARK. II: 27. „Dat God wil „ gediend worden, is niet om zijns zelfs, maar om on„ zent wil; en van alle zijne voorſchriften, zoo in de „ natuur, als in de Openbaring, waarmeê Hij ons be„ giftigd heeft, is de eenige bron, zijne liefde voor het „ menſchelijk geſlacht: maar liefde, door de hoogſte wijs„ heid beſtuurd," enz. Deze ſtelling komt ons voor op het gebied der wijsgeerte te liggen. Bedriegen wij ons niet, dan is dezelve inzonderheid door de leerlingen van WOLFF met vrucht gebezigd, om de heerſchende kerkleer te verzachten. Zij ſtemt, trouwens, met de Bijbelleer: *God is liefde*, enz. enz. wel overeen. Doch of het noodig is, de zaak zoo juist te bepalen, Gods geregtigheid en heiligheid tot goedheid, door wijsheid beſtuurd, terug te brengen, het welbegrepen denkbeeld van ſchepping, en dus ook beſturing en regering, *te zijner eere*

(als een uitvloeisel van *alle* zijne volmaaktheden) buiten te sluiten, blijkt ons nog niet. De bedoelde filozofie is zeer populair; maar is, zij even grondig? De Hoogleeraar waarschuwt vervolgens tegen het misbruik, alsof Gods wetten slechts raadgevingen zouden zijn. Neen, zegt hij, „wat goed of kwaad is in zich zelven, dat moge „zich zelf beloonen of straffen; maar gehoorzaamheid „aan God beloont God, en zonde tegen God wordt „door God gestraft." Het komt ons voor, dat er meer blijkbare eenstemmigheid tusschen het eene en het andere zou zijn, indien Gods volmaaktheid in het algemeen ten grondslag gelegd ware. VII. *Paulus verantwoording voor Felix*, HAND. XXIV: 1—21. VIII. *Paulus predikende voor Felix*, HAND. XXIV: 24 en 25. IX. *Paulus beroep op den Keizer*, HAND. XXV: 1 tot 12. X. *Paulus verantwoording voor Agrippa*, HAND. XXVI: 25.

Bij het lezen van den bundel maakten wij hier en daar een vouwtje in het blad, en de gemaakte aanmerkingen zijn daaruit voortgevloeid. Men neme ze voor niet meer, dan ze zijn. Bedenkingen op vorm, stijl enz. (zoo ze al te maken waren) zouden niet nieuw kunnen zijn. Zijne stukken aankondigen, van heeler harte aanprijzen; den bekwamen man, tot eer onzer letterkunde en tot bevordering van ware godsvrucht, nog vele levensjaren, benevens lust en kracht toewenschen, om voort te gaan; en, voor het overige, nu en dan eens een vriendelijk woord, als 't ware, met hem wisselen, over dit of dat, bij ons een weinig anders begrepen: ziedaar al het beste, dat Recensenten overblijft te doen. Welke keurige onderwerpen de Heer VANDER PALM ditmaal wederom, het zij gekozen, het zij in de geschiedenis van Paulus aangetroffen heeft, loopt in het oog, en lokt gewis den leeslust te meer uit.

Over de Vereeniging der Christenen. Door een Leeraar bij de Afdeeling der Hervormden. Te Delft, bij de Wed. J. Allart. 1827. In gr. 8vo. 144 Bl. f 1-40.

De bedoeling van den onbekenden Schrijver is niet slechts het bewerkstelligen van eene vereeniging tusschen Protestanten onderling, maar tusschen Christenen in het algemeen, vooral tusschen Protestanten en Roomschgezinden. Hij tracht aan te toonen, eerst het wenschelijke, daarna het mogelijke van die vereeniging, en eindigt met aanwijzing, hoe die vereeniging voorbereid, bevorderd en van lieverlede tot stand gebragt kan worden. Vele gedeelten van dit werk lazen wij met genoegen, daar dezelve getuigen van den goeden geest des Schrijvers, van zijne lofwaardige bedoeling om vrede te stichten, en van zijne belezenheid in hetgeen de verschillende gedeelten der Christelijke Godgeleerdheid betreft. Maar offchoon de bouwstoffen op zichzelve voortreffelijk zijn, zoo kan toch het gebouw zelf vele noodwendige eigenschappen missen, om nuttig en doelmatig te zijn. De groote vraag, van welker beantwoording ons oordeel moet afhangen, is, of hetgeen hier aangevoerd wordt inderdaad het geschikte middel is, om de bovengenoemde vereeniging daar te stellen.

De Schrijver kondigt de vereeniging, welke hij tot stand gebragt wenscht, aan, als zulk eene, die niet slechts het gevolg is van onverschilligheid omtrent de waarheid, of veroorzaakt wordt door belang, „maar, door onderscheiding van waarheid en dwaling, eene zegepraal der liefde." Onderzoeken wij nu, op welk eene wijze zulk eene, inderdaad wenschelijke, vereeniging, naar des Schrijvers meening, mogelijk is, dan ontdekken wij, dat, voor zoo veel den uitwendigen vorm van het kerkelijk bestuur betreft, de Protestanten moeten bekennen, dat zij door hunne afscheiding van de Roomsche Kerk *zich aan het wettig gezag onttrokken hebben;* dat zij thans zijn *zon-*

der eenig kerkelijk gezag. De Schrijver ſchijnt dit zelfs zoo te verſtaan, dat bij hen geen kerkelijk opzigt en tucht beſtaat. Hoe dit alles overeen te brengen is met den hoogen lof, door hem aan het Kerkbeſtuur der Hervormde Kerk in ons vaderland gegeven, betuigen wij niet te weten. Op bladz. 103 en vervolgens lezen wij: „De Hervormde Kerk in ons vaderland, niet alleen de Gereformeerde, maar — al de Hervormde Kerkgenootſchappen in ons vaderland, hebben een gevestigd en door 's lands Regering erkend en gehandhaafd Kerkbeſtuur. — Thans is er eenheid in het Kerkbeſtuur en regelmaat in deszelfs handelingen, en ik geloof, dat hetzelve zoo goed is ingerigt en zaamgeſteld, dat het tot een voorbeeld ſtrekken kan voor de inrigting van het Kerkbeſtuur eener algemeene Christelijke Kerk." Tot de voorgeſtelde vereeniging is dan, volgens des Schrijvers gevoelen, noodig, „dat één man, eerwaardig door godsvrucht, wijsheid, geleerdheid en veeljarige ondervinding, aan het hoofd eener niet minder eerwaardige vergadering geplaatst, het oppertoezigt heeft over de leer en den wandel van de leeraars en belijders der Christelijke Godsdienst, en dus het zigtbaar hoofd der Kerk is, hetwelk zich het onfeilbaar Woord van God ten eenigen rigtſnoer ſtelt," enz.; in één woord, „eenen Conſtitutionelen Paus, wiens Conſtitutie de H. Schrift is." Wij willen het aan de overweging van den nadenkenden overlaten, of, bij de verſpreiding der Christelijke Kerk onder menſchen van den meest verſchillenden landaard, zeden, gewoonten en ſtaatkundigen toeſtand, zulk een algemeen Kerkbeſtuur mogelijk is, en overal den noodigen invloed en gezag kan hebben; maar wij meenen, dat het, volgens hetgeen de Geſchiedenis leert, ſteeds tot verwijdering der gemoederen en grooter verſchil der inzigten heeft geſtrekt, wanneer men uitwendige eenparigheid in het beſtuur, als een noodzakelijk vereischte tot vereeniging, op den voorgrond plaatſte. Immers daardoor, dat men zulk een gezag over de geheele Kerk aan de Biſchoppen van *Rome* wilde toekennen, ontſtond reeds de groote ſcheuring tusſchen de

Oosterſche en Westerſche Kerken. Het is waar, niet alle, ja ſchier geen der Pausſen zijn mannen geweest, zoo als die, aan wien de Schrijver het opperbeſtuur over de geheele Kerk wil toegekend hebben; maar waar verkrijgt men, zoo lang menſchen menſchen zijn, den waarborg, dat de verkiezing van zulk eenen Paus altijd gelukkig zal uitvallen? Daarenboven hetgeen hij, bladz. 71 en verv., aanvoert tegen de regtmatigheid van het oppergezag, dat de Biſchop van *Rome* uitoefent, bewijst ook, dat JEZUS in het geheel zulk een zigtbaar hoofd over zijne gemeente niet gewild heeft. Wij vinden daar, onder anderen, aangehaald het gezegde van JEZUS tot zijne leerlingen: „Gij weet, dat de overſten der volken heerſchappij voeren over hen, en de grooten gebruiken magt over hen; doch alzoo zal het onder u niet zijn; maar zoo wie onder u zal willen groot worden, die zij uw dienstknecht." De Schrijver verwerpt de heerſchappij der Pausſen van *Rome* niet ſlechts om derzelver bijzonder misbruik, maar omdat, gelijk hij zelf zegt, „zulk een gezag regtſtreeks ſtrijdt tegen het bevel van JEZUS CHRISTUS, den Heer der Gemeente."

Voor zoo veel de leer des Christelijken geloofs zelve betreft, zal die vereeniging mogelijk zijn, naar des Schrijvers meening, wanneer de Roomschgezinde er in toeſtemt; en hij ſchijnt daar nog al niet aan te wanhopen, omdat het „onder de Roomschgezinden zoo min, als onder de Hervormden, aan mannen ontbreekt, die met een fijn oordeel een geoefend verſtand verbinden;" omdat de Bijbel de eenige bron is van Gods openbaring; omdat het gezag der Kerk niet met het gezag des Bijbels gelijk ſtaat; omdat de overlevering onzeker is; omdat de Mis geheel onderſcheiden is van het Heilig Avondmaal, zoo als het door onzen Heer JEZUS CHRISTUS ingeſteld is; ja zelfs, omdat de Mis, N. B., in den grond niets anders is, dan eene verloochening der eenige offerande en des lijdens van JEZUS CHRISTUS. Welke ſtellingen van hun godsdienſtig geloof de Protestanten, om des vredes wille, zouden moeten opofferen, wordt eigenlijk

niet gemeld; maar het thans gevestigde Kerkbestuur der Hervormden in ons vaderland is, naar des Schrijvers meening, bevoegd, en dus, bij wettige gevolgtrekking, de Constitutionele Paus, met zijne insgelijks Constitutionele Kardinalen, (als men eens over den Paus is, komt men toch ook wel over de Kardinalen) zou insgelijks bevoegd zijn, om, „zulks noodig oordeelende, leerregels op te stellen." — „Een gevoelen, dat aan deze hooge kerkelijke vergadering met de leer van JEZUS en zijne Apostelen strijdig voorkomt, keurt zij af; dengenen, die hetzelve koestert en tracht voort te planten, *fluit zij uit*, wel niet van den hemel — maar van de gemeenschap der heiligen, dat is der Christenen op deze aarde — gelijk zij ook den zedeloozen buitensluit, *den Satan overgeeft*," enz. Welk eene wenschelijke vereeniging! Welk eene onderscheiding van waarheid en dwaling! Welk eene zonderlinge zegepraal der liefde! Zoo zou het oude *Formulier des Bans*, *ofte der Affnijdinge*, voorheen bij de Gereformeerden in gebruik, nog weder te pas komen.

Als hetgeen, waardoor Christenen der verschillende partijen deze vereeniging kunnen en behooren te bevorderen en tot stand te brengen, wordt genoemd en aangeprezen onderlinge achting en liefde, erkentenis dat waarheid en dwaling beide aan de eene en aan de andere zijde gevonden worden, onpartijdigheid, gematigdheid en bescheidenheid bij de behandeling der geschilpunten, enz. Hetgeen hier aangevoerd wordt, bestaat uit lessen, die op zichzelve de behartiging volkomen waardig zijn, maar welke men, met even zoo veel hoop op eenen goeden uitslag, aan de *Turken* en *Grieken*, als aan Roomschen en Protestanten, tot vereenigingsmiddelen kan aanprijzen. Wenschelijk ware (indien het ons vergund zij van eene vergelijking gebruik te maken) zoodanig eene volmaking van de uitvinding der gebroeders MONTGOLFIER, dat men *per luchtballon* even zoo veilig en geregeld kon reizen, als thans met de *stoomboot* of *diligence;* en op zichzelve (*practica est multiplex*) is deze volmaking

geenszins onmogelijk. Maar wat zouden wij nu oordeelen over iemand, die de beoefening der werktuig-, natuur- en ſcheikunde aanprees, bepaaldelijk met toezegging, dat men, daardoor, die wenſchelijke en mogelijke volmaking der vervaardiging van luchtbollen zou bereiken? Zou zulk eene aanprijzing der beoefening van genoemde wetenſchappen menschkundig zijn? — Even vurig als de Schrijver wenſchen ook wij eene vereeniging der Christenen, en van den invloed der Christelijke leer op het menſchelijke hart en verſtand hopen wij ook de eindelijke tot ſtandbrenging van die vereeniging. Maar zoo lang men, over hetgeen waarheid is, niet eenſtemmig denkt, is het, naar ons inzien, een vruchteloos werk, den Christenen van verſchillende gezindheden voor te houden, welk gedeelte, van hetgeen zij tot nog toe als waarheid hebben geloofd, zij moeten laten varen, en wat, van hetgeen zij tot nog toe als onwaarheid hebben verworpen, zij moeten gelooven. Wij, voor ons, houden niet allen voor duisterlingen, die van de vereeniging, zoo als zij hier wordt voorgeſteld, zeggen:

Ante leves — pascentur in aethere cervi,
Et freta destituent nudos in litore pisces.

De geopenbaarde Godsdienstleer des Bijbels, getrokken uit H. MUNTINGHE'S *Geſchiedenis der Menschheid naar den Bijbel. In twee Deelen. Iſte Deel, behelzende de Godsdienstleer des O. V. Door* G. J. F. CRAMER VON BAUMGARTEN, *Predikant te Midwolda. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8vo. *XXIV en* 302 *Bl. f* 3-10.

Reeds voorlang had men de hoop gekoesterd, dat van het uitvoerige werk, door den beroemden MUNTINGHE, onder den titel van *Geſchiedenis der Menschheid naar den Bijbel*, uitgegeven, eene oordeelkundige verkorting zou vervaardigd worden. Velen, waaronder Re-

censent bekent behoord te hebben, waren van gedachte, dat het verkorte werk naar het geheele en zeer uitgebreide plan van het grootere moest worden ingerigt. Dit zou, voorzeker, eene verbazende moeite gekost hebben. Het plan toch, 't welk wijlen de Hoogleeraar omtrent die geschiedenis gemaakt had, was zeer uitgebreid. *Zijn doel was hoofdzakelijk*, volgens de Inleiding op het groote werk, bl. 3, *te onderzoeken, wat ons de Bijbelsche geschiedenis oplevere, met betrekking tot den oorsprong en den trapswijzen voortgang van de verstandelijke en zedelijke beschaving des menschdoms. Hij wilde dus* (bl. 4 en 5), *tot de eerste kindschheid van het menschelijk vernuft opklimmen, en onderscheidenlijk toonen, hoe, en door welke middelen, hetzelve zich ontwikkeld hebbe; insgelijks, of, hoe, en door welke middelen, het soms weder verdonkerd en bedorven, maar ook dan weder opgehelderd en hersteld zij. Daarenboven wilde hij, volgens diezelfde berigten, trachten te toonen, hoe het menschdom oorspronkelijk door den Schepper tot eene maatschappelijke zamenleving gevormd zij, en welke de eerste beginselen van dat maatschappelijk leven geweest zijn. Dit alles, en wat hiertoe verder mogt behooren, zou hij niet slechts trachten aan te toonen met betrekking tot hen, welke ons het Bijbelsch geschiedverhaal, als met eene Goddelijke Openbaring begunstigd, voorstelt, maar ook tevens zoeken aan te wijzen, welke de invloed van hunne kundigheden, zeden, lotgevallen en openbaringen, het zij onmiddellijk, het zij middellijk, op andere volken, op navolgende eeuwen, en zelfs op onze tijden, geweest zij. Insgelijks wilde hij den staat der beschaving van andere gelijktijdige volken met den hunnen trachten in vergelijking te brengen. Dit alles dus tot op den tijd van onzen Verlosser in dierwoege afgehandeld hebbende, zou hij achten zijn oogmerk bereikt te hebben.* — Uit deze hoofdzakelijke opgave van het oogmerk, hetwelk zich Prof. MUNTINGHE had voorgesteld, en hetwelk hij ook met zijn grooter werk bereikt heeft, kan men opmaken, welke zwarigheden het

in zich zou gehad hebben, om een beknopt en volledig uittrekſel te geven van dat werk. Want, offchoon de Schrijver hier en daar niet van eene al te groote uitvoerigheid kan vrijgepleit worden, heeft echter die uitvoerigheid minder plaats, waar hij over andere volken ſpreekt, en meestal, waar hij over de Godsdienstleer des bevoorregten volks handelt: zoodat het bijna onuitvoerlijk zou geweest zijn, indien men alwat MUNTINGHE heeft voorgedragen, bij verkorting, zoodanig had willen geven, dat er niets aan de volledigheid noch aan de duidelijkheid ontbrake. Ook was het, betreffende den oorſprong van kunſten en wetenſchappen, minder eene behoefte, om uit het werk van MUNTINGHE een uittrekſel te geven, daar er een klasſiek werk voorhanden is in de Franſche taal, hetwelk, met oordeel, kunde en ſmaak, dat onderwerp op de voortreffelijkſte wijze behandeld heeft. Wij bedoelen het beroemde werk, *de l'origine des lois, des arts et des ſciences, et de leurs progrès chez les anciens peuples*; welk werk meermalen, en onlangs weder, in Frankrijk is uitgekomen, en, zoo ver wij weten, nimmer in het Nederduitsch vertaald is, hoe zeer het zulks ten volle had verdiend. Mogelijk heeft hetzelve, zoo als wij wel eens hebben hooren gisſen, den Heere MUNTINGHE de eerſte aanleiding gegeven tot zijne *Geſchiedenis der Menschheid naar den Bijbel*; althans het wordt zeer dikwijls door hem daarin aangehaald.

Dan, al ware het minder moeijelijk geweest, om het geheele uitgebreide plan van het groote werk in een kort beſtek te volgen, uit de voorrede van het onderhavige werk merkten wij, dat men nooit voornemens geweest is, iets van dien aard te beproeven; althans dat de Autheur zelf dikwerf den wensch geuit heeft, om eene Godsdienstleer, geſchikt voor beſchaafde Lezers, in het licht te geven, en uit zijne *Geſchiedenis der Menschheid*, in een beknopt beſtek, het hoofdzakelijke te verzamelen van hetgeen op de Godsdienstleer betrekking heeft, ten einde men de leer van den Godsdienst, zoo als die in den Bij-

bel trapswijze geopenbaard werd, nader en duidelijker, en als tot een geheel zamengevoegd, zou kunnen leeren kennen. Hoe dit werk, na 's mans dood, eindelijk is tot ſtand gekomen, kan men in de belangrijke voorrede zien. Het is dus eene verkorting van het groote werk, voor zoo verre de geopenbaarde Godsdienstleer aangaat. De Heer CRAMER VON BAUMGARTEN verzekert, dat hij, zoo volledig mogelijk, dusdanige verkorting heeft zoeken te geven, en daarbij tevens de kortheid te betrachten, opdat dit werk tot meer algemeen gebruik zou geſchikt zijn. Op vele plaatſen heeft hij, zoo veel doenlijk, de eigene woorden van het groote werk behouden, en beſtendig deszelfs geest bewaard. — Dit hebben wij ook inderdaad alzoo bevonden; en het is ons voorgekomen, dat de kundige Uitgever zich op de loffelijkſte wijze van zijne taak gekweten heeft.

Er is, ook in 1827 en bij de Wed. ALLART, een boek uitgekomen, hetwelk, in den eerſten opſlag, wat den inhoud betreft, met het verkorte werk van MUNTINGHE veel overeenkomst ſchijnt te hebben. Het is door den verſtandigen VAN BEMMELEN uitgegeven, onder den titel: *Geſchiedenis der Goddelijke Openbaring des Bijbels.* Het hoofdoogmerk van dit boek is, om de geſchiedenis van Gods Woord-openbaring te leeren kennen, als de onontbeerlijke inleiding tot de kennis der laatst geopenbaarde Godsdienstleer zelve. Het bevat, te dien einde, een aaneengeſchakeld verhaal der Bijbelgeſchiedenisſen, uit een bepaald oogpunt beſchouwd, en dus ook eene ſoort van kerkelijke geſchiedenis, tot op onze tijden: zoodat men, in één boekdeeltje van 252 bladzijden, zich geſchiedkundig kan overtuigen, dat de openbaring van Gods woord aan den mensch ſteeds overeenkomſtig zijne vatbaarheid geſchied, en dus, met den tijd meer en meer ontwikkeld, altijd door de hand des Almagtigen behoed is, en dat inzonderheid Gods woord, door JEZUS CHRISTUS verkondigd, dan zelfs, wanneer het niet meer door middelen van buitengewone tusſchenkomst ondersteund werd, is blijven beſtaan, als de wijs-

heid en kracht Gods tot zaligheid. — Het werk, daarentegen, volgens MUNTINGHE opgemaakt, behandelt de Godsdienstleer zelve, naar den aard en de behoefte der menschen van verschillende tijden, door God, die dezelve openbaarde, ingerigt; welke behandeling, natuurlijk, meer ontwikkeling vereischte. Het moest breedvoeriger zijn, dewijl ieder tijdvak der oudere bedeeling iets eigenaardigs had, hetwelk ontwikkeld moest worden, als met de Goddelijke wijsheid overeenkomstig: waarom wij ons ook geenszins verwonderen, dat over de Godsdienstleer des O. V. alleen een boekdeel is uitgegeven van 300 bladzijden. Met één woord: het werk van VAN BEMMELEN beschouwt de Geschiedenis van de Goddelijke Openbaring door alle tijden heen; het werk volgens MUNTINGHE beschouwt de Godsdienstleer geschiedkundig, als zijnde naar de behoefte der verschillende tijden geschikt. Er zijn tusschen de beide werken punten van vereeniging; maar door de wijze van behandeling wijken dezelve van elkander af. Men zou gevoegelijk eerst dat van VAN BEMMELEN, en naderhand het andere kunnen lezen. Beide werken doen intusschen derzelver vervaardigers even veel eere aan.

Nieuwe zekere Geneeswijze der Venusziekte, in al hare verschijnselen, bekend gemaakt. Door KAREL HENDRIK DZONDI, *Hoogleeraar aan de Universiteit te Halle. Uit het Hoogduitsch vertaald, met bijvoeging van eenige eigene Waarnemingen, door* B. J. VAN DEN KIEBOOM, *Heel- en Vroedmeester te Dordrecht. Met eene Plaat. Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1827. *In gr.* 8*vo. X en* 151 *Bl. f* 2-:

Bekend is het, dat de *syphilis*, vooral bij verkeerde behandeling of veronachtzaamden leefregel, niet zelden zoo hardnekkig wordt, dat zij de meest doeltreffende geneeswijze verijdelt en in eene ongeneeslijke kwaal overgaat.

De Hoogleeraar DZONDI, van deze waarheid overtuigd, en begeerig zijnde, de onderscheidene wijze van genezing dezer ziekte te leeren kennen, deed, ook met dit oogmerk, in de jaren 1821 en 1822, eene reize door *Frankrijk*, *Hollahd*, *Engeland*, *Schotland*, *Ierland* en een groot deel van *Duitschland*, en kwam, na verwerping der meest algemeen aangenomene *methodes*, op de in dit geschrift voorgestelde, hem eigene, nieuwe *antisyphilitische* geneeswijze, door eene veeljarige ondervinding bevestigd, welke, volgens zijne verzekering, in staat is, ook de meest verouderde *syphilis* binnen vier weken te genezen.

Dezelve bestaat in het toedienen van den *mercur. sublim. corros.*, in den vorm van pillen, op eene bepaalde wijze, op bepaalde tijden, en gepaard met eenen bepaalden leefregel; waarbij het zorgen voor de behoorlijke huiduitwaseming, eene tot op de helft verminderde hoeveelheid van voedsel, de bijvoeging van *sarsaparille*-thee en andere voorschriften gevoegd zijn, welke, gelijk ze met de grootste zorgvuldigheid worden opgegeven, ook met de grootste naauwgezetheid moeten worden nagekomen; iets, waartegen maar al te dikwijls, bij het opvolgen van bijzondere geneeswijzen, gezondigd wordt.

Wie omtrent de geneeswijze, welke hier ter plaatse is aanbevolen, nader onderrigt begeert, (en welk regtgeaard Geneesheer zou dit niet willen?) schaffe zich dit werkje aan. Voor een uittreksel is het niet vatbaar. Dat de opgegevene middelen in *syphilitische* gebreken, ook dan, als zij zeer verouderd zijn, een groot vermogen hebben, heeft Recensent meer dan eens ondervonden. Of echter DZONDI's *methode*, wier voortreffelijkheid in vele gevallen niet betwist kan worden, althans niet op goede gronden, zulk eene onbepaalde aanprijzing verdient, of zij altijd binnen den tijd van vier weken volkomene genezing kan aanbrengen, hieromtrent zal eene beproeving van vele jaren, door vele kunstoefenaren in het werk gesteld, moeten beslissen. Ondertusschen ontveinst Recensent niet, dat bij hem deswege eenige beden-

kingen ontſtaan zijn, welke uit den aard der kunst als van zelve voortvloeijen.

Heeft immers de in dit vak zoo ervarene SWEDIAUR, wiens *Traité ſur les maladies ſyphilitiques* te regt klasſiek mag heeten, het te onbepaald roemen van eenig middel veroordeeld, omdat men daarbij uit het oog verliest het noodzakelijk verſchil, dat het geſtel der zieken en zoo velerlei omſtandigheden in deze even als in andere ziekten maken moet; leert de ondervinding, dat men bij dezen met deze kwikbereiding, bij genen met eene andere gelukkiger ſlaagt, en dat zelfs het *régime* niet bij iedereen hetzelfde zijn kan; dan moet ons dit huiverig doen zijn, om eenige *methode*, hoe uitmuntend dezelve dan ook zij en met welke voordeelige getuigenisſen en aanbevelingen voorzien, algemeen geldende te achten; terwijl den Arts bij iedere kuur de wel moeijelijke, doch onvermijdelijke pligt blijft opgelegd, om zich in alles naar de gegevene omſtandigheden te regelen.

Voortreffelijk zijn de algemeene regelen, bij de behandeling der *blennorrhœën* opgegeven; waarbij, op goede gronden, tegen inſpuitingen en plaatſelijke behandeling gewaarſchuwd, en op het zoo vaak veronachtzaamd onderſcheid van den acuten of chroniſchen ſtaat opmerkzaam gemaakt wordt. Waarlijk, het verraadt eene groote onkunde in de eerſte beginſelen der ziektekennis, de heete *cubeba* of *copaiva*-balſem zoo maar onbepaald in alle *blennorrhœën* te durven aanraden of voorſchrijven.

Overigens, wat de plaatſelijke gebreken aanbelangt, verwijst Recenſent naar het boven vermeld werk van SWEDIAUR, waar ook dit gedeelte met de vereischte naauwkeurigheid en zorg is bearbeid; terwijl 't hem voorkwam, dat dit bijvoegſel grootendeels hier, zonder ſchade voor het geheel, had kunnen wegblijven.

Een tiental waarnemingen, als voorbeelden ter opheldering en bevestiging, zijn aan het einde van dit werk door den Schrijver er bijgevoegd; waarbij de Vertaler, in een Naſchrift, zijne bevindingen mededeelt, waarin bij twee lijders gelukkig herſtel, in een derde geval echter

geene bétéïschap volgde, zijnde de aard der kwaal onzeker en geenszins als zuiver *syphilitisch* te beschouwen.

De openhartigheid van den Vertaler, in de mededeeling van dit laatste geval, verdient allen lof. Ware elk waarnemer even openhartig, welk eene aanwinst zoude dit zijn voor de kunst! Meestal toch verzwijgt men de mislukte genezingen, terwijl de gelukte met hoogen ophef vermeld worden, zoodat men nimmer op de gunstige getuigenissen omtrent geneesmiddelen en geneeswijzen een volkomen vertrouwen stellen mag.

Wij leggen de pen neder, in de volle overtuiging, dat ook over de waarde van dit boekje, en van ons oordeel over hetzelve, de ondervinding, die onpartijdige regtersse, de billijkste uitspraak doen zal, en laten aan haar die uitspraak gerustelijk over.

Reis naar China, door Mongolije, gedurende de jaren 1820 *en* 1821, *van* G. TIMKOWSKI. *Iste en IIde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1826. *In gr.* 8*vo. I. Reis naar Pekin*, 384 *bl. II. Verblijf te Pekin*, 350 *bl. f* 6-60.

De *Mongolen* of *Tartaren*, dit weleer zoo ontzettende Volk, hetwelk in de dertiende Eeuw een Rijk bezat, dat zich, door onmiddellijke of middellijke heerschappij, van de *Japansche* Zee tot aan *Duitschland*, en van de nabijheid der *IJszee* tot in *Syrië* uitstrekte, en hetwelk nog tot op kort vóór onze dagen in *Hindostan* regeerde, bestaan tegenwoordig niet meer als onafhankelijk Volk. Zij zijn met hunne toenmalige hulpbenden, de verkeerdelijk *Tartaren* genoemde *Turkomannen* of *Turkestanen*, verdeeld geraakt, onder de twee grootste Rijken der wereld, die zij te voren beheerschten, de *Chinezen* en *Russen*; terwijl hun *Indische* Rijk thans in handen der *Engelschen* is. Verreweg het grootste gedeelte nogtans, de bewoners van het oorspronkelijke vaderland van den stam in

de ſteppen van *Middel-Azië*, behoort onder *China*; terwijl *Rusland* ſlechts over de *Bureten* en de meer westwaarts gelegene *Kalmukken* tusſchen de *Zwarte* en *Kaspiſche* Zeeën gebied voert. Tijdens hunne wereldheerſchappij wekten deze veroveraars ongemeen de aandacht, roestlust en bekeeringszucht van het nog half barbaarſche *Europa*; en het is zonderling, dat hunne verwoestingen, tot in *Silezië* en *Hongarije* toe, de *Europeſche* Volken tot zeer verre reizen, dwars door *Azië* tot in *China*, heeft doen beſluiten, ten einde de *Mongolen of* te bekeeren, *of* ſtaatkundige of handelsverdragen met hen te ſluiten. CARPINI, de *Nederlander* RUYSBROEK, de *Venetiaan* MARCO POLO vooral, hebben daardoor het eerst aan de Westerlingen eenig denkbeeld van den waren toeſtand van *Azië* gegeven, hetwelk misſchien de zucht tot onderzoek in de vijftiende Eeuw heeft helpen opwakkeren. Na den val der *Mongoolſche* Rijken, daarentegen, zijn de reizen derwaarts bij uitſtek zeldzaam geworden, en daardoor de groote vlakte van *Middel-Azië*, althans tot op het midden der achttiende Eeuw, bijkans zoo onbekend gebleven als het hart van *Afrika* of van *Nieuwholland*, immers wat *eigene* beſchouwing der reizigers aangaat. Het is waar, dat DU HALDE, of liever P. HERBILLON, ons, uit *Chineſche* bronnen, het een en ander omtrent de Aardrijkskunde van *Middel-Azië* mededeelde; terwijl DE GUIGNES de Geſchiedenis der *Mongoolſche* ſtammen uitnemend wist uiteen te zetten, gelijk naderhand KLAPROTH zich met hunne taal, en de daarvan afhangende beſchaving, met ongemeen veel ijver en vrucht heeft bezig gehouden. Dit, wat de *Mongolen* in het *Chineſche* gebied aangaat. Omtrent de *Kalmukken* in *Rusland* hebben wij uitmuntende berigten te danken aan BERGMANN; doch voor hen en voor het *geheele overzigt* der *Mongolen* is nogtans PALLAS tot nu toe de hoofdbron, — een natuuronderzoeker en reiziger, tegen wien de negentiende Eeuw ſlechts HUMBOLDT heeft over te ſtellen. Met dat alles was PALLAS nooit tot de grenzen van het eigenlijke *China*, in het hoofd- en

stamland der Zonen van GENGIS-*Khan*, gekomen. Eene reis derwaarts, door iemand uit die thans zoo magtige Natie, welke het gebied over *Noordoostelijk Azië* met de *Chinezen* deelt, en met dezelve nog steeds in de beste verstandhouding leeft, uit de *Russen*, kan niet anders, dan onze nog zoo onvolkomene kennis dier steppen, waaruit de voorzaten van ATTILA, gelijk de GENGIS, TIMOURS en BABERS, zijn uitgegaan, aanmerkelijk vermeerderen. Het voor ons liggende reisverhaal is van dien aard. Het is van een' der personen, die tot vervanging der *Russische* Zending, welke zich te *Pekin*, *China's* Hoofdstad, bevindt, in 1820 werden afgezonden. De Heer TIMKOWSKI heeft zijne taak met kennis van zaken, bekwaamheid en oordeel volbragt. Het is waar, zijn verhaal leest in den beginne niet zeer aangenaam, uit hoofde van de geheel vreemde wereld, waarin men zich bevindt, de veelvuldige, lange en zonderlinge benamingen der ambtenaren en andere personen, die het Gezantschap verzelden, den vorm van een dagboek, die noodzakelijk ook kleinigheden, wel eens onbelangrijk voor den ver verwijderden Lezer, omvat, en het barre en drooge der streken, die de Zending moest doortrekken. Het eerste Deel is uit dien hoofde ook het minst boeijende bij de lezing; maar daarvoor bevat het ook zoo vele belangrijke bijzonderheden, niet alleen over de landen, die de Schrijver bereisd heeft, maar ook over andere gedeelten van *Middel-Azië*, dat wij dit boek gerustelijk onzen Lezeren durven aanbevelen, in weerwil der in den beginne hinderlijke dorheid, die dan toch ook geheel verdwijnt in het over *China*, en wel bepaaldelijk over de Hoofdstad *Pekin*, handelende tweede Deel.

Het gezegde geeft reeds te kennen, waarom wij van dezen reistogt geen doorloopend verslag kunnen geven. Liever bepalen wij ons tot eenige bijzonderheden, die ons daarin hebben getroffen, en die althans niet algemeen bekend zijn.

Drie stammen der *Mongolen* moest de Schrijver doortrekken, om uit de *Russische* grensplaats *Kiachta* naar

Pekin te komen. De eerſte, en wel de grootſte en magtigſte ſtam, of liever het magtigſte Vorſtendom, is dat der *Chalchasſen*, hetwelk zich van de grenzen van *Rusland* tot niet verre van de woestijn *Kobi* uitſtrekt; het Vorſtendom der *Suniten*, waartoe de gemelde woestijn, het barſte gedeelte van *Azië*, behalve de *Arabiſche* wildernisſen, behoort; en dat der *Zacharen*, tot op de grenzen van eigenlijk *China*, of den *Chineſchen* muur, en waar zich de koopſtad *Chalgan* bevindt. In eerstgemelde land is *Urga* de hoofdſtad, waar de Zending zich eenigen tijd ophield, en de eenige ſtad van belang, die zij aantroffen, behalve *Chalgan*, die nogtans niet meer dan 7000 inwoners telt, waarvan nog 1400 Geestelijken zijn, en waar zich nog een afſtammeling van den veroveraar GENGIS-*Khan* ophoudt. Het Vorſtendom der *Chalchasſen*, grooter dan menig *Europeesch* Rijk, is in de laatſte helft der zeventiende Eeuw, door inwendige verdeeldheden der *Mongolen*, die in burgeroorlogen uitborſten, en waarbij de onderliggende partij *Chineſche* hulp inriep, onder het *hemelſche Rijk* gekomen, zoo als wij in gelijke omſtandigheden onder de *groote Natie:* er is niets nieuws onder de zon! — De *Zoon des Hemels* (de Keizer van *China*) was ook, zoo min als de groote NAPOLEON, met ééne verovering tevreden. Van de *Chalchasſen* ging men los op de noordwestelijk gelegene *Sungaren*, die den gevlugten Vorst GALDAN hadden opgenomen, en in 1756 was ook dat uitgeſtrekte land met *China* vereenigd door dezelfde oorzaak als het land der *Chalchasſen*. Twee *Chans* bekwamen verſchil; de eene begaf zich onder *Chineſche* beſcherming, en zoo werd het geheele land veroverd. Te laat had de bewerker dier onderwerping berouw: *een millioen Sungaren van beide kunne* werd door het zwaard verdelgd, de geheele ſtreek jammerlijk verwoest, en in die woestijn heerschte nu de rust des grafs en de onderwerping aan den *grooten hemelſchen Keizer*. In 1756 onderwierpen zich de *Kirgiſen* of *Kirgis-Kozakken*. (Deze gewesten grenzen aan het *Ruſſiſche* Rijk, waaruit in 1777, onder KATHARINA II, een aantal

ſtammen der *Kalmukken* zich naar het ontvolkte land begaven, en daarin als volkplanters werden geplaatst.) Nog was de veroveringszucht niet voldaan: in 1758 moest zich Oostelijk *Turkestan*, of *Klein-Bucharije*, aan de *Chineſche* wapenen onderwerpen, die reeds in 1750 (ook al ten gevolge van verdeeldheid der inwoners) *Tibet* hadden ingenomen, en dus nu meesters van geheel *Middel-Azië* waren, met uitzondering alleen van Westelijk *Turkestan*, of het verkeerdelijk zoo genoemde *Groot-Bucharije*, hetwelk alleen door zijnen afſtand van *China* beveiligd wordt. Eindelijk werd in 1792 de geheele bergſtreek ten Noorden van *Hindostan* door de *Chinezen* veroverd, die dus in aanraking kwamen met de *Engelſchen*; eene botſing, die het toenmalige Gezantſchap van *Lord* MACARTNEY deed mislukken.

Deze achtereenvolgende gewigtige veroveringen van het *Chineſche* Rijk zijn in *Europa* weinig bekend, en zullen bij ſommigen, die de laſhartigheid der eigenlijke *Chinezen* kennen, en dan bedenken, welk een Volk de te ondergebragte *Mongolen*, voor welke niemand beſtand was, in vroeger tijd waren, de grootſte verwondering wekken. Doch het zijn ook niet de *Chinezen*, die alle deze veroveringen hebben tot ſtand gebragt, (welke wij uit onderſcheidene plaatſen dezer Reisbeſchrijving, waar zij met *Chineſche* aardrijkskundige berigten over de onderworpene landen vermeld zijn, hebben opgezameld) maar een ander veroverend Volk uit Noordoostelijk *Azië*. Het zijn de *Mantchoux* of *Mantchouren*, (hier, door eene allerkluchtigſte verwiſſeling met de *Engelſche* uitſpraak der *th*, *Manshoeren* geheeten) die men in de zeventiende Eeuw ook al verkeerdelijk *Tartaren* noemde. Dit weleer zeer dappere Volk veroverde *China* in 1643 (onze Dichters VONDEL en ANTONIDES bezongen die gebeurtenis in hunne Treurſpelen ZUNGCHIN en TRAZIL); en zoo lang de moed der veroveraars nog niet vervlogen was, en nog bekwame en moedige Keizers, begunſtigd door eene lange Regering, (KAN-SI van 1662 —1722, en ZANG-LUNG van 1735 tot 1795) *zelve*

het Rijk beſtuurden, konden de Keizers van *China* voor *Azië* en zelfs voor *Rusland*, aan hetwelk zij in 1685 de rivier *Aman* ontrukten, geducht zijn. Doch na den dood van laatstgemelden Keizer regeerde zijn opvolger uit het *Serail*, en gaf zich over aan allerlei wellust. Sedert zijn de *Mantchouren* ook in verval, hoewel zij nog, met eenige ten tijde der verovering met hen verbondene *Mongolen*, de kern der *Chineſche* legermagt uitmaken, ten getale van bijna 100,000 man, behalve de talrijke ligte ruiterij. Het leger van *Chineſche* inboorlingen beſtaat uit niet minder dan 625,000 man; doch hierop kan men geen ſtaat maken, daar het volk niet krijgshaftig, en over 't algemeen ook de *Dynastie* der *Mantchoux* niet zeer toegedaan is.

Onder de rijke menigte van bijzonderheden, door ons aangeteekend, en die wij onmogelijk alle kunnen mededeelen, om dit Artikel niet te zeer te doen uitloopen, zullen wij nog iets nopens den kerkelijken toeſtand van *Mongolije* mededeelen. De heerſchende leer aldaar is het *Lamaïsmus*, of de leer van Godheden, die zich in onderſcheidene ſterfelijke menſchen openbaren, dezelve letterlijk bezielen, en na hunnen dood weder in andere overgaan. In de hoofdzaak komt deze leer overeen met die van BUDDHA of FO, die dus in geheel *Oosters-Azië* de heerſchende is, en misſchien de meeste belijders van eenige leer op den Aardbodem telt. In de dertiende Eeuw werd dit geloof door de *Mongolen* aangenomen, en zij noemen den profeet uit *Indië*, die hen daartoe overhaalde, SCHIGEMUNI. Onder den hoogſten priester, of *Dalaï-Lama*, ſtaan de *Kutuchta's* of *wedergeborenen*, vertegenwoordigers der Godheid. De *Dalaï-Lama* bepaalt, in welke kinderen hunne ziel zal verhuizen. Met den vurigſten Godsdienſtijver wordt de jeugdige *wedergeborene* afgehaald, en zij ontzien daarbij, tot op den verſten afſtand, hunne laſtdieren niet. De mindere prieſters worden *Lama's* genoemd. Deze Godsdienſt heeft ook monniken in menigte, en voorts vele met de *Roomſche* ceremoniën overeenkomſtige plegtigheden. Het gaat bij hen zelfs, ten

aanzien der Geestelijkheid, nog verder, dan bij ons in de Middeleeuwen; immers de *Mongolen* beschouwen het als een' stelligen pligt, uit elke familie ten minste éénen zoon aan dezen stand te wijden. (TIMKOWSKI, Iste D. bl. 79.) In 1729 zag men bij eene groote plegtigheid, waar meer dan 100,000 menschen verschenen, te *Urga* wel 26,000, dus ruim een *vierde*, Geestelijken. Voor 't overige is de afstamming van het *Lamaïsmus* uit de Godsdienst der *Hindous*, bij welke ook BUDDHA te huis was, niet te miskennen. In hunnen afkeer van het dooden van alwat leven heeft, komen zij met de *Braminen* overeen, en hunne zedeleer is tamelijk zuiver. De afgodsbeelden hebben ook verscheidene hoofden, oogen en armen, en somtijds olifantskoppen, hetwelk anders met de hervorming, door BUDDHA in het *Hindouïsmus* tot stand gebragt, weinig schijnt overeen te komen. Dat de *Mongolen* oorspronkelijk de Godsdienst der *Schamanen* hebben beleden, die nog bij de *Samojeden*, *Lappen* en andere Noordsche Volken heerscht, blijkt aan hunne vereering van hooge plaatsen, vooral rotsen en hooge bergen, (die wij ook bij de oude *Israëlieten* bespeuren) van boomen en rivieren, alwaar de *Mongool* steenhoopen als teeken van vereering opwerpt. Het schijnt, dat de oude *Slavoniërs* en *Finsche* Volken ook in *Europa* deze Godsdienstleer huldigden. — Voorts hebben de *Mongolen* ook hunne soort van Ondergoden of Heiligen, BURCHANEN genaamd, waarbij echter de HERKULESSEN, zoo wel als de FRANCISCUSSEN en DOMINICUSSEN, in leeftijd en uitgestrektheid verdwijnen; want zij leven 2500 jaren, en zijn 125 vademen hoog!

Wij noemden zoo even HERKULES. In de *Mongoolsche* Mythologie heeft men een' dergelijken held, zoo als TIMKOWSKI meent; maar zijne geschiedenis, die hij ons mededeelt, en die met de buitensporigste fabelen opgevuld is, zweemt meer naar die van ACHILLES, daar hij ontroostbaar is over het verlies zijner vrienden, en zuchtend uitgestrekt ligt op hunne lijken; doch de *Mongoolsche* Goden kennen geen *noodlot*, en roepen de vrien-

den huns gunſtelings in het leven terug. Dit uittrekſel uit eenen *Mongoolſchen mythus* is merkwaardig. Misſchien geeft de Schrijver ons nog wel meer over hunne *Mythologie*, in het door hem beloofde *overzigt* bij het derde Deel.

Omtrent de *natuurlijke hiſtorie* zijn de berigten vrij ſchraal; men kan wel zien, dat de Heer TIMKOWSKI geen Natuurkundige is. De ſchapen hebben in de *Mongoolſche* ſteppen vetſtaarten, even als in de drooge *karroes* van *Zuid-Afrika*. Men vangt de wilde paarden met ſtrikken of liſſen, even als in *Zuid-Amerika* op de vlakten. De Schrijver heeft met eigene oogen eene kameelsmoeder over het verlies van haar jong groote tranen zien ſtorten! De minſte ſoort van thee (hier de algemeene drank) wordt in vierkante klompen gevormd, met kleverige zaken vermengd, gedroogd, en heet dan, om den vorm, *bakſteen-thee;* dezelve is zeer algemeen in *Mongolije*. — Doch het wordt tijd, dat wij onzen Reiziger in *China* verzellen.

Den ingang van dit belangrijke land aan de Noordzijde maakt *nog* de *Chineſche* muur, zekerlijk het grootſte wonder der wereld, door menſchenhanden gewrocht. Dezelve werd, in min voorſpoedige tijden, tegen de invallen der *Mongolen* gebouwd, 213 jaren vóór de geboorte van CHRISTUS, dus ten tijde van HANNIBAL. Hij ſtrekt zich meer dan *dertienhonderd* uren verre (714 *Duitſche* mijlen) uit, over gebergten en afgronden heen, en werd in tien jaren voltooid! Het is waar, dat, volgens ſommige reizigers, de muur bij gedeelten ſomtijds vernieuwd is. Dezelve was reeds aan de *Romeinen* bekend; AMMIANUS MARCELLINUS vermeldt dien.

Over *China* zelve is zeer veel geſchreven. Wij hebben de berigten der Zendelingen, vooral der *Jezuiten*, het klasſieke werk van DU HALDE, de berigten onzer Afgezanten door NIEUHOF, de reis van onzen VAN BRAAM HOECKGEEST, van de *Engelſchen* MACARTNEY en AMHERST, de reizen van SONNERAT, DE GUIGNES, ANSON, BEL en

anderen. Over 't algemeen dachten de vroegeren, en vooral de *Jezuiten*, zeer veel gunſtiger over *China* dan de lateren, die (hetwelk in geenen *Jezuit* ooit kan vallen) de behoefte van den menſchelijken geest naar vorderingen en eene redelijke vrijheid een weinig in aanmerking namen. En dan moest men in *China* zekerlijk met tegenzin de vereeuwiging en vastſmeding van verouderde vormen, het onbepaalde *Despotismus* en de zelfverheffing van den Monarch zien, die zich, als eene *onzigtbare* Godheid, aan alle oogen onttrekt, en ſlechts door ontzag en vrees wil regeren. Doch aan den anderen kant heeft het ongekunſtelde verhaal van onzen Schrijver, die zonder vooringenomenheid of haat *China's* Hoofdſtad bezocht heeft, toch ook de *goede* zijde van dit Volk en van dezen Staat, die waarlijk niet gering is, bevestigd. Eene onmetelijke bevolking leeft daar in ongeſtoorden vrede en veiligheid, en drijft een' zeer grooten en werkzamen binnenlandſchen handel. Nog beſtaat de eerbied voor den landbouw, door den Keizer zelven betoond met het beploegen van een ſtuk lands binnen zijnen rijkszetel, in landmansgewaad, en onder het zingen van lofliederen op den akkerbouw; welk voorbeeld op dienzelfden dag in het geheele Rijk door de Overheden gevolgd wordt; terwijl de Keizerin zich bezig houdt met de aanmoediging der zijdeteelt. Onder de Staatsdienaars heeft men uitſtekende mannen gehad, zoo als den braven SJIN, die onder den tiran DSAĒZIN, even als de verdienſtelijke CHASCHENG, in ongenade viel, doch onder dezen Keizer herſteld werd. De politie, althans in de hoofdſtad, is voortreffelijk; zij waakt tegen hongersnood, zoo wel als tegen diefſtal, zoodat onze Reiziger in zes maanden van geenen diefſtal van belang iets vernam, hoezeer er, door den toevloed uit de binnenlanden, van de twee millioenen inwoners wel 50,000 zonder werk zijn. — Verdienſte alleen wordt beloond, en geeft aanſpraak op bevordering; noch geboorte, noch hofgunst (in naam!) De gemakken en gerijfelijkheden des levens vindt men in *Pekin*, even als in onze *Europeſche* hoofdſteden, tot gaarkeukens, galanteriewinkels en huurkoetſen toe. Tegen brand zijn voorbehoedmiddelen; en het ontbreekt niet aan geneeskundige hulp (maar duur, tegen twee gulden de *viſite*), zelfs kosteloos voor de armen. De verdraagzaamheid is onder dezen Keizer, wiens Vader de Christenen vervolgde, herſteld. Maar eerlijkheid is bij den *Chinees* verre te zoeken. Steengruis in het meel gemengd, verkoopen van kren-

gen in plaats van goed vleesch, valsche maten en gewigten zijn te *Pekin* geene *uitzonderingen*, maar bijkans tot *regel* geworden. *Voor zijn' besten vriend* of *een' bekenden burger* kan men nooit zeker zijn, dat hij zich, bij het helpen sluiten van een' koop, niet zelf bevoordeelen zal. Gezellige bijeenkomsten zijn in *China* niet vreemd; doch men ontvangt zijne vrienden (buiten de bloedverwanten) zelden in huis, maar in herbergen. Grooten lust hebben de *Chinezen* voor tooneelvertooningen; er bestaat bij hen, gelijk in *Indië*, geheel onafhankelijk van onze Westersche Natiën, het *romantische* tooneelspel, hetgeen zou doen denken, dat dit toch nader bij de natuur komt, dan het *klassieke*. Maar het is tevens zonderling, dat de tooneelspelers bij de *Chinezen* niet minder, of misschien nog meer, in minachting zijn, dan, volgens hetzelfde vooroordeel, bij ons plaats heeft gehad, en nog in *Roomsche*, voorheen ook in Protestantsche landen. Zelfs aan Keizers wordt de begrafenis ontzegd, wanneer zij te veel verslingerd zijn geweest op het tooneel; en de *Mantschoux* (hier vooral klinkt het woord *Manshoeren* in den tekst wonderlijk en dubbelzinnig) *mogen* geene tooneelvertooningen bijwonen, zekerlijk om hen niet door het vermaak te verslappen; ja de schouwburgen worden als slechte huizen aangezien, en de nieuwspapieren zouden zich aan zware berisping blootstellen, wanneer zij eenen tooneelspeler prezen, hoewel zij anders, zonder aanzien des persoons, alle uitstekende trekken van bekwaamheid of deugd moeten vermelden en prijzen.

Ten slotte moeten wij nog melden, dat men in deze beide Deelen, behalve de beschrijving der landen, die de Schrijver zelf heeft bereisd, ook nog belangrijke berigten vindt wegens andere, niet door hem gezíene streken, zoo als *Sungarije* of *Ili*, *Klein-Bucharije*, *Kokan* in *Groot-Bucharije*, het land der *Kirgisen*, *Tibet* en *Korea*, deels uit *Chinesche* geschriften, deels, gelijk in het laatste geval, uit den mond van bewoners dier streken. Hoe weinig wij daarvan nog weten, blijkt wel uit de opnoeming van steden, die men in *Europa* geheel niet kent; zoo als *Jarkang*, of *Jarkent*, met *twaalfduizend* huizen (dus zekerlijk over de 100,000, of, volgens eene andere berekening, wel 250,000 inwoners) en met een *bazaar* of markt van *meer dan een uur* (10 *li*) lang; *Kaschchar*, eene zeer vermogende koopstad, met zekerlijk ook over de 100,000 inwoners; *Eogani*, met 30,000; *Mergolan*, met 20,000,

en *Naiman*, met 10,000 huizen. (IIde D. bl. 98—104.) Doch deze zeer *Oosterſche* berigten kunnen het ook wel in een figuurlijken zin zijn, en daarenboven mogen er onder die huizen wel eene menigte nietswaardige en ellendige hutjes ſchuilen. De *Mohammedaanſche* Geestelijken waren daar, ten tijde der onafhankelijkheid, in zekeren zin Gemeensmannen, die de Regenten van den predikſtoel mogten aanklagen, maar *alleen* op Nieuwjaarsdag.

Wij eindigen, met deze Reis, waarvan wij het derde Deel met verlangen te gemoet zien, aan alle liefhebbers eener *ſolide* lectuur, en vooral aan elk, die in de kennis van het Oosten belang ſtelt, aan te bevelen. — De Vertaling is bij uitſtek goed, en met de aanteekeningen van den *Hoogduitſchen* Overzetter uit het *Ruſſiſch* (naar wien zij gevolgd is) verrijkt.

Merkwaardige Bijzonderheden, inhoudende de nieuwſte Ontdekkingen in de Natuurkunde, Natuurlijke Historie, Land- en Volkenkunde, op alle gedeelten van den Aardbol. Door J. C. SOMMER. *Uit het Hoogduitsch. Met Platen. IV Deelen. Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 1275 *bl. f* 14-40.

Wanneer wij toeſtemmen, dat in de behoefte van ons lezend publiek niet genoegzaam kan worden voorzien, alleen door voortbrengſelen van eigen grond, dan is dit niet, omdat het ons ontbreekt aan voortreffelijke vernuften, die, in onderſcheidene vakken van letterkunde, Nederlands roem kunnen handhaven, maar omdat, bij onze naauwe en menigvuldige betrekkingen met andere volken, noodzakelijk ook bij hen, die zelve geene vreemde werken in het oorſpronkelijke kunnen lezen, de begeerte moet ontſtaan, om ten minſte eenigermate bekend te worden met hetgeen elders wordt geſchreven. Offchoon wij dus gelooven, dat het eene vergeeffche poging is, om zich tegen deze begeerte te verzetten, en te zeer te klagen over de menigte van vertaalde werken, gelooven wij nogtans, dat iedere onderneming, om het ontbrekende door de overzetting van vreemde werken aan te vullen, onze aandacht verdient. Niemand toch zal, bij den ſmaak voor het van buiten aangevoerde, die ook in dit opzigt bij velen heerscht, den invloed ontkennen van zulke lectuur op het karakter en de denkwijze van onze landgenooten.

Daar er veel wordt vertaald, hetwelk, om het op 't zachtst uit te drukken, zonder ſchade onvertaald ware gebleven, verblijden wij ons, zoo dikwijls aan de begeerte van onze landgenooten, om werken van uitheemſchen oorſprong in hunne eigene taal te lezen, op eene nuttige wijze wordt voldaan. Dit meenen wij het geval te zijn ten aanzien van het thans aangekondigde werk, hetwelk vóór het grootſte gedeelte beſtaat in eene bloemlezing uit de nieuwſte reisbeſchrijvingen, en over het geheel zulke berigten behelst, als op den titel beloofd worden. De lezer oordeele uit den inhoud. Ifte Deel. *De zoutzee Inderskoi en derzelver omtrek, gelegen in de Kirgiſiſche heide van Azië. Verhaal van de gelukkige beklimming van den top des Montblanc door Kapitein* UNDREL. *De wandelende ſteen te Castle Stuart in Invernesſhire in Schotland. Het eiland Madera. Reis van den Pruisſiſchen Generaal* MINUTOLI *naar Egypte. Inzameling der eijeren van de ſchildpadden aan den Oronoko. Het Koningrijk Fezzan, in Afrika, en deszelfs bewoners. Over de ſneeuw- en ijsbergen in de Baffinsbaai. De Amerikaanſche krokodillen. West-Kaledonien, aan de westkust van Noord-Amerika. Waarnemingen op eene reis van Bukarest naar Konſtantinopel.* BANKES *wonderbare ontdekkingen in het ſteenachtige Arabië. Kurdistan. Sir* ROBERT KER PORTERS *reis door Georgië en Perzië, in* 1817 *en* 1818. *De Samum, of Samieli. Over de Gems en Gemzenjagt. De waterval te Niagara, in Noord-Amerika. Nieuw-Orleans en deszelfs omtrek. Buenos-Ayres. De Philippijnſche eilanden.* IIde Deel. *Het eiland van Prins Wallis, of Pulo Pinang. De aardbeving van Caracas op den 26 Maart* 1812 *en haar zamenhang met andere vulkaanſche verſchijnſelen. De groep van rotſen bij Adersbach, in Bohemen. Leefwijze, zeden en gewoonten der Ruſſen, in het ſtadhouderſchap van Kaſan. De Tartaren te Kaſan. Port Louis op Isle de France. Over de volkplantingen aan den mond der rivier Columbia, in Noord-Amerika. Reis van den Heer* BOIE *door Noorwegen. De vlakte van Troja. Reis van* ARAGO *om de wereld.* IIIde Deel. *De landen aan den Nijl. Chiva en deszelfs bewoners. Over het aard-eten van ſommige wilde volken. Savoije. De IJslanders. De landen aan den Miſiſippi. Reis van den Heer* LYON *naar de Hudſonsbaai. Aardrijks- en ſtaatkundig overzigt van het Ruſſiſch ſtadhouderſchap Simbirsk.* IVde Deel. *Londen. Astrakan. De gezondheidsbronnen bij Sergieuwsk. Het eiland Iſchia. De Pyrenéën.*

Doorgaans is de vertaling wèl uitgevallen; maar juist daardoor ſteken enkele onnaauwkeurigheden te meer bij het geheel af, zoo als Iſte D. bl. 6. *camelius*, in plaats van *camelus*, en bl. 21. *den genus*, in plaats van *het genus*. Hetgeen in het hoofdſtuk *London*, IVde D. bl. 19, voorkomt, dat de bouwmeester WREN onder HENDRIK VIII de *Weſtmunſter-Abdij* heeft herſteld, zal wel eene drukfeil zijn. WREN, de beroemde bouwmeester der *St. Pauls*-kerk, leefde in de laatſte helft der zeventiende tot aan het begin der achttiende eeuw; terwijl HENDRIK, de Koninklijke tegenſchrijver van LUTHER, reeds omſtreeks de helft der zestiende eeuw geſtorven was.

Wat nu het werk zelf betreft, wij lazen hetzelve met genoegen. Dikwijls noemt SOMMER zijne bronnen; maar wenſchelijk ware het geweest, dat hij dit meermalen gedaan had, vooral daar, waar zijn verſlag in belangrijke bijzonderheden van dat van anderen verſchilt, b. v. Iſte D. bl. 294 env., waar een veel ſchooner tafereel wordt opgehangen van de *Philippijnſche* eilanden, dan door de Heeren RÜHS en LICHTENSTEIN, in hun vervolg op ZIMMERMANN's *Taſchenbuch*. Vooral wenſchen wij van harte, dat de gunſtige beſchrijving der *Spaanſche* geestelijken op deze eilanden meer met de waarheid overeenkomſtig moge zijn, dan die van RENOUARD DE SAINTE CROIX, die zich nog in 1804 en 1805 aldaar ophield (*).

Of een ſoortgelijk werk, door eenen van onze bekwame Aardrijkskundigen vervaardigd, niet meer nog naar de behoeften van ons publiek had kunnen ingerigt zijn, en of ook ons vaderland geene nog min bekende en echter merkwaardige bijzonderheden bezit, welke in zulk een werk eene plaats verdienden, willen wij niet vragen. Het werk, ook zoo als het nu is, zal aan lezers, wier ſmaak niet geheel verwend is door het overdrevene van verdichte verhalen, over het geheel een aangenaam onderhoud verſchaffen, en beminnaars van eene meer geregelde beoefening der aardrijks-, natuur- en volkenkunde zullen hier zelfs belangrijke bijdragen vinden tot verrijking van hunne ſtelſels.

(*) Zie ZIMMERMANN, *de Aarde en hare bewoners*, XIXde D. bl. 301 der *Nederd.* uitgave.

HUGO DE GROOT *en* MARIA VAN REIGERSBERGEN, *door* JERONIMO DE VRIES. *Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1827. *In gr.* 8*vo.* 235 *Bl. f* 2-90.

Vino venditili non opus est ſuspenſa hedera.

Onder de Schrijvers, die, door hunne uitgebreide kennis, in het vak onzer fraaije letter- en dichtkunde, hunnen goeden ſmaak en hunne bevallige ſchrijfwijze, uitmunten, bekleedt de Heer JERONIMO DE VRIES eene aanzienlijke plaats. Als zoodanig heeft hij voor altijd zijnen roem gevestigd, door zijne bekroonde Verhandeling over onze Nederduitſche Dichters en Dichtkunde; zoodat men van hem niets middelmatigs verwacht, en zijn naam genoeg is, om al, wat uit zijne pen vloeit, aan te prijzen. Onze loffpraak over het hier aangekondigd geſchrift is dus overbodig. Recenſent zegt derhalve eenvoudig: wie de voorname levensbijzonderheden en lotgevallen van den doorluchtigen DE GROOT, zijne uitſtekende verdienſten, zijn karakter, enz. en de begaafdheden en hooge waarde van zijne voortreffelijke gade, MARIA VAN REIGERSBERGEN, wil leeren kennen, zal ze, in dit geſchrift, op het aangenaamst beſchreven en voorgeſteld vinden. Het maakt de lectuur van vele andere geſchriften genoegzaam noodeloos, en heeft dit boven allen vooruit, dat het meest alles heeft opgenomen, hetwelk, eerst ſedert kort, vóóral wegens de beroemde vrouw, uit hare brieven, in de *Letteroefeningen* van 1824, is aan het licht gebragt, en dat het doorweven is met vele aanmerkingen, welke voor lezers en lezeresſen van veelvuldig nut zijn kunnen. Voor verkorte inhoudsopgave is het ſtuk niet vatbaar, en er uittrekſels uit te geven, als proeven van deszelfs bevallige ſchrijfwijze, zou zoo noodeloos, als met het reeds gezegde ſtrijdig zijn. Ondertuſſchen geen menſchelijk werk *is* volkomen, of *kan* het zijn, en, in gevolge daarvan, zijn hier ook *maculae, quas aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura*, en welke Recenſent meent te moeten opmerken, zoo opdat hij den lezer zijne onzijdigheid bewijze, als opdat hij den verdienſtelijken Schrijver opwekke, om, in 't vervolg, nog al meer oplettend te zijn.

Hetgeen, op bladz. 180—183, voorkomt, wegens vrouwelijke *pligten*, geven wij den Heere DE VRIES in bedenking,

of niet wat al te uitgebreid en algemeen, en in eenig opzigt onnaauwkeurig is. Het een en ander wordt daarin tot *pligt* gebragt, hetgeen niet van *alle* vrouwen verwacht of gevorderd, noch, als vereischte tot het ware vrouwelijk karakter, *in het algemeen*, gerekend kan worden. DE GROOT's gade mogt het alles in zich vereenigen; maar niet alle vrouwen hebben *hare* begaafd- en bekwaamheden. De hier gegevene schets is derhalve wel die van MARIA VAN REIGERSBERGEN; maar als die, waaraan elke ware huismoeder zou moeten beantwoorden, kan zij, dunkt ons, niet gelden.

Wat wij, op bl. 95, reg. 4 en 5 van onderen, lezen: „ *onder voorzitterschap van den Prins in persoon*," beheist, meenen wij, een misslag. Wij weten niet, dat dit ergens gezegd is. Hebben wij het niet mis, dan was de *Raadpensionaris* de altoosdurende *Voorzitter* der Staatsvergadering van *Holland*, en, als de Heeren Stadhouders te dier vergadering verschenen, was hunne plaats aan het hoofd der Ridderschap, welke, door monde van den Raadpensionaris, allereerst haar advies, of stem, uitbragt. Was de Stadhouder (gelijk in den tekst het geval was) door de vergadering bijzonderlijk genoodigd, om hare zitting bij te wonen, ten einde zijn persoonlijk advies te hooren, dan heeft men hem natuurlijk gelegenheid verschaft, om het te uiten, en zal het veel invloed op de stemming der leden gehad hebben; doch het bleef niettemin slechts zijn advies, en hij was daarom geenszins *Voorzitter* der vergadering.

Op bl. 190, reg. 13, wordt gezegd: „ *Tweemalen trok de gade van* DE GROOT *naar het vaderland.*" Dit dient te zijn *viermalen*, gelijk uit de brieven van DE GROOT en de haren blijken kan. Namelijk in 1624, 1627, 1631 en 1639—1640. In de twee laatste jaren bragt zij er wel zestien maanden door. Ook *reisde zij* niet *altijd*, TER BESPARING, *over zee*, gelijk op bl. 191 gezegd wordt. Zij deed het ook somtijds te land, en alleen *uit nood* over zee, als zij of geen geleide, of geen *paspoort* naar genoegen krijgen kon. *Venit ad vos uxor mea, et quidem mari, quia a Bruxellis diploma sene contumeliose in Hollandos nomine non potuit impetrare*, schrijft GROTIUS, *in Epp. Append. No.* 455, niet 555, gelijk de brief verkeerd genommerd is. Ziedaar wederom een bewijs van hare kieschheid en van achting voor het ondankbaar vaderland! Zij getroostte zich liever de moeijelijke en meer gevaarlijke zeereis, dan dat zij gedoogde, dat,

door het vijandig Brusselsch Gouvernement, in haren *vrijgeleide-Brief* een woord, voor hare landgenooten beleedigend, (vermoedelijk van *rebellen*, of iets dergelijks) werd ingevlochten. *Ter besparing* kon zij ook de reis *ter zee* niet doen: want niet alleen *zij zelve* en *haar gevolg*, maar ook *hare paarden* (en vermoedelijk ook *haar rijtuig*) werden ter zee vervoerd. *V. Epp.* GROTII, *ubi s. No.* 518.

Op bl. 199, reg. 8 en 9 van ond., staat: „*Mijne zoons gevoelen niets;*" maar dit wordt dus, te onregt, ook op PIETER en DIRK DE GROOT toegepast. GROTIUS sprak alleen van CORNELIS. „*Filius* (schrijft hij, *No.* 597.) *nihil sentit.*"

Op bl. 212, reg. 1. 2: „*Altijd gesloten blinden.*" Daarvan is ons niets bekend. De vensters waren, op *Loevestein*, zwaar getralied, en men wilde die nog verdubbelen; doch dit werd verbeden. Zie BRANDT, *Leven van* DE GROOT, bl. 214.

Op bl. 224, reg. 11. 12: „*Gevangenneming van haren* OUDSTEN *zoon.*" Men leze, *haren* JONGSTEN *zoon. Deze* werd wel driemalen krijgsgevangen gemaakt. De *oudste zoon*, voor zoo veel wij weten, nooit.

Aldaar, reg. 15. 16. „*Naar* AKEN, *om de wateren tot herstel van hare gezondheid te gebruiken.*" Voor AKEN leze men SPA, en versta het van moeder en dochter beide. *V. Epp.* GROT. *No.* 1758.

Op bl. 226, reg. 13: „*Te Delft.*" Neen: *in 's Gravenhage. V.* BURIGNY, *Vie de* GROTIUS, II. 219.

Gedichten van C. A. OUDEMANS *en* A. C. OUDEMANS. *Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1827. *In gr.* 8*vo. X en* 240 *Bl. f* 3 - 60.

Twee broeders, waarvan de eerste in den krijgsdienst tot den rang van Kapitein-Adjudant opgeklommen, en de andere, die zich reeds voordeelig bekend gemaakt heeft door een *Chronologisch Handboek van de Geschiedenis, Haarl.* 1824, in het vak van het onderwijs geplaatst is, leveren hier hunne dichterlijke geestvruchten, in eenen zwaren octavo-bundel vereenigd, aan het publiek. Schoon de geheel verschillende levensstand van beiden natuurlijk eenigen invloed moet hebben uitgeoefend op de vorming van hun talent, heeft echter hunne poëzij eene zoo treffende familiegelijkenis, dat men

hen, ook in het dichtkundige, als broeders groeten moet, en dat de beoordeelaar bijna alle goede hoedanigheden en gebreken, welke hij in den eenen te prijzen of te laken heeft, bij den anderen wedervindt. Alleen schijnt de krijgsman op sommige plaatsen wat meer vuur en geestdrift in zijne verzen te brengen; en de onderwijzer, die ontegenzeggelijk het voorregt van eene grondiger wetenschappelijke vorming bezit, weet beter partij te trekken van het schilderachtige onzer taal, en slaagt gelukkiger in het schetsen van zachte natuurtooneelen, gelijk zijn zangerig stukje *de Lente*, op bl. 209, bewijst. Beiden echter, schoon dikwijls een aantal versregels achter elkander leverende, in welke weinig te berispen valt, missen dien tintelenden gloed en die hoogere scheppingskracht, welke den waren Dichter kenschetsen; hunne uitgebreidere stukken dragen, door derzelver nuchterheid en prozaïsche houding, de duidelijkste blijken van meer met moeite uit het hoofd voortgebragt, dan uit het hart voortgestroomd te zijn; en bijna nooit zijn zij van die heldere lichtvonken, van die treffende denkbeelden en veelomvattende kernspreuken doorsprankeld, welke, ook in het kleinste stukje en bij het geringste onderwerp, den echten Dichter als onwillekeurig openbaren. Doch, blijkens de voorrede en de toewijding van dezen bundel, maakt het edeldenkend broederpaar ook geene aanspraak op den hoogeren rang onder onze zangers; zij poogden alleen, door hunne kunstelooze gedichten, het hunne bij te dragen, *om onze nationale grootheid te verheffen, vaderlandsliefde aan te kweeken, en de deugd als deugd te doen beminnen*;

En zoo, bij 't schoon gezang der blijde filomeelen,
Mag ook het muschje kunstloos kwelen,
En God verwerpt die toonen niet.

Neen waarlijk, noch God, noch het Vaderland, noch het letterminnend Publiek zal dergelijke toonen verwerpen, als ons hier van elke bladzijde, schoon minder dichterlijk gestemd, toeklinken; bij het groot gedeelte onzer meer eenvoudige en min geletterde landgenooten, hetwelk zich meer bepaalt tot de stof dan tot den vorm, zullen zij gewis een gunstig onthaal vinden, en de kiemen van vaderlandsliefde, verlichting en verdraagzaamheid steeds meer en meer doen ontwikkelen en ontspruiten; want deze drie onderwerpen, be-

nevens deugd en godsvrucht, liefde en vriendschap, gaven aan de beide broeders alle hunne zangen in, en geen zedelijke wanklank is dezelve onwaardig.

Dit is in het algemeen ons oordeel; en, ten einde hetzelve behoorlijk te staven, zullen wij de voornaamste dichtstukken der beide broeders, ieder afzonderlijk, eens vlugtig doorloopen. — Het eerste stuk van den krijgsman is een door de Maatschappij te *Brugge* bekroond gedicht: *De heldenmoed der Vlamingen tegen de Franschen*, dat den zoogenaamden *slag der sporen*, in 1302 bij het dorp *Groeninghe* geleverd, bezingt. Van dit waarlijk voorbeeldeloos oorlogsfeit, toen weinige ruiters en een handvol slecht gewapende burgers de keur der Fransche legermagt, uit 60,000 voetknechten en 12000 ruiters, meest adellijken, bestaande, vernietigden, had een heerlijk dichterlijk tafereel kunnen worden opgehangen; doch OUDEMANS, die zich waarschijnlijk voor zulk eene schildering niet berekend gevoelde, geeft ons een gedeelte der Vlaamsche geschiedenis, in kronijkmatige verzen, tot inleiding; b. v.:

Doch treden wij terug tot d'eersten grond der twisten,
Die wel Dampière's val, maar Vlaandrens roem beslisten,
En zien wij, hoe de list soms vorstentroonen schraagt,
Als zij, *'t verraad ten doel*, het regt eens volks belaagt.

Wat hier *'t verraad ten doel* beteekenen moet, begrijpen wij niet. Een vorst, een troon, een rijk kan het verraad ten doel staan; maar de list? — Dit schijnt ons onzin. OUDEMANS gaat voort:

't Behaagde aan Englands Vorst, dien Flips ten strijd dorst dagen,
De dochter van Graaf Gui voor zijnen zoon te vragen,
Die hem als Rijksmonarch zou volgen op den troon.

Plat proza, niets beter dan het volgende:

't Vooruitzigt van den Graaf, dat zijn geslacht de kroon
Van England torschen zou, en 't Grafelijk vermogen
Door dezen band van 't bloed in luister zou verhoogen,
Was in zijn oog te schoon.

Wie spreekt zelfs in den gewoonlijken omgang zoo overtollig? *'t Vooruitzigt van den Graaf was in des Graven oog te*

ſchoon; het eerſte, *van den Graaf*, moet, als onnut, weggeſnoeid.

De rang van Kroonvorstin
Had voor een weigring toch te veel aanlokkelijks in, enz.

Wij erkennen het, tot vergelding zijn er dichterlijke plaatſen in dit ſtuk; maar eene dergelijke inleiding bederft alles.

De Menschlievendheid, door dezelfde Maatſchappij in 1825 bekroond, heeft in ons oog meerdere dichterlijke waarde; doch uit de vergelijking van de hier voorkomende ſchildering van het redden van ſchipbreukelingen met ſoortgelijke, bij NIERSTRASZ en anderen te vinden, zal OUDEMANS, hiervan zijn wij overtuigd, zelf zijne zwakheid gevoelen. Regels, als de volgende, zijn taalkundig ſlecht:

O Noordzee, veld der vadren glorie!

Hier is het uitgelatene *van* onmisbaar. Deze gebrekkige woordvoeging vonden wij op meer plaatſen, ook wel eens bij den broeder.

Toen gij den dood in de armen *lag*.

De derde perſoon voor den tweeden. Eene verwisſeling, insgelijks meermalen voorkomende, ook bij den broeder, van wien zulks, als onderwijzer, meer nog bevreemdt:

Toen gé aan Nangafakky's kusten zelf den dood in de armen *lag*. (Bl. 200.)
En 't voorbeeld, dat ge ons dikwerf *gaf*. (Bl. 97.)

In de *Aanmoediging tot onderſteuning der Grieken*, en in den *Blik op Nederland*, vonden wij verreweg de meeste poëzij: hier zijn dichterlijke wendingen; hier heerscht dikwijls gloed en bezieling, ſoms te ſchielijk tot prozaïſche koudheid verkoeld. Eenige vergelijkingen zijn waarlijk treffend; andere daarentegen ongepast; bij v. bl. 110:

Ja, Neêrland! groot waart gij in de onvergeetbare eeuwen,
Toen gij door eendragt ſterk, *gelijk de fiere leeuwen*,
't Heelal, voor u geknield, uw wet en zegen GAF.

Die leeuwen hebben hunne ſtandplaats hier waarſchijnlijk aan de noodzakelijkheid, om op het voorgaande *eeuwen* te rijmen, te

danken; wij hebben nooit van de eendragt dezer ongezellige dieren gehoord, of, indien men de vergelijking op den volgenden regel betrekken wil, ook nimmer vernomen, dat zij aan 't heelal hunne wet en hunnen zegen gaven.

Nog een ſtaaltje:

Wie toch is zoo ontaard,
Die niet de vrouw nog eert, die eens hem heeft gebaard,
Schoon ze aan natuur den tol vóór járen reeds betaalde?

Deze eerſte vergelijking ſnijdt hout, gelijk men zegt; maar die volgt, is wel van hout, doch is zij houtſnijdend?

En wie dankt niet de zon, die eens den ſtam beſtraalde,
Schoon ze ons haar warmte onthoudt in 't nijpend winteruur,
Als men verkleumd, verſtijfd, zich zelv' dán bij een vuur
Van takken van dien ſtam mag koestren en verwarmen.
Zoo danken we ook den roem, die zijne koestrende armen
Niet ſlechts om 't voorgeſlacht al zeegnend henenſloeg,
Maar tevens om het kroost, dat het in de aadren droeg.

Waarlijk, Recenſent is zichzelven niet bewust van geheel ontaard te zijn, en toch betuigt hij, nimmer, bij een knappend houtvuur zittende, gedacht te hebben aan de zon, die vroeger ſcheen op den ſtam, waarvan hij de blokjes zag vlammen! Beter is het, geene vergelijkingen te maken, dan zulke; en over het algemeen kan men het den jongen Dichters niet genoeg aanraden, voorzigtig te zijn met deze ſoort van poëtiſche ſieraden; de gewone zijn reeds duizendmaal in verſchillende vormen gebezigd en dus afgeſleten, en het nieuwe en treffende is ſlechts door het echt genie te vinden. — Doch reeds aanmerkingen genoeg. Eene vraag, echter, kunnen wij niet terughouden: droeg het voorgeſlacht het kroost in de aderen, of het kroost het voorgeſlacht? de woordvoeging is dubbelzinnig; doch, welk ook het antwoord wezen mag, beide is het even onbegrijpelijk.

Onder de verdere kleinere ſtukjes van G. A. OUDEMANS' onderſcheidden wij bijzonder dat aan J. VAN OLMEN, en de *Legitimiteit*; de overige zijn meestal gelegenheidsverzen, gelijk men ze dagelijks vervaardigt, en welke dus niet aan het grooter publiek — wij zeggen juist niet *behoorden*, maar — *behoefden* medegedeeld te worden.

Van den broeder ontvangen wij vooreerst een' *Jubelzang* op

het vóór vier jaren gehoudene *Eeuwfeest der Leydſche Hoogeſchool*; een ſtuk, dat waarſchijnlijk medegedongen heeft naar den Eereprijs, die door niemand ſcheen behaald te mogen worden. Er is, onzes inziens, een hoofdgebrek in het plan van dit gedicht; dat het zich, namelijk, te veel ophoudt met Leydens toeſtand onder het beleg, en te weinig de verhouding doet uitkomen, in welke het loon ſtond tot den bewezenen heldenmoed; iets, dat, blijkens de bewoordingen der prijsuitſchrijving, wel degelijk het oogpunt was, waaruit men het onderwerp behandelen moest. Ook misten wij ongaarne eene ſchildering van den invloed, dien deze Hoogeſchool op de beſchaving van Europa en den aangroei der wetenſchappen heeft uitgeoefend, welke het belangrijkſte gedeelte des gedichts moest uitmaken, en die hier ſlechts met eenige gewone uitroepingen en gemeenplaatſen (*loci communes*). is afgezet. Overigens vindt men hier eenige krachtige coupletten; doch doorgaande dichterlijke gloed en bezieling ontbreken. — Zijn tweede uitgebreider ſtuk is getiteld: *De Lof van Amſterdam, ten aanzien van deszelfs liefdadige Geſtichten en nuttige Inrigtingen*, en ontrolt ons eene dichterlijke naamlijst, welke in de uitvoering onderſcheidene verdienſten bezit, en tevens tot onderſcheidene aanmerkingen de ſtof zoude kunnen leveren. Doch deze beoordeeling heeft reeds te veel plaats ingenomen, dan dat wij nog langer bij het een of ander zouden mogen vertoeven. Alleen willen wij nog de *Dweepzucht* aanſtippen, als een ſtukje vol kracht en kernachtigheid; en de *Lente*, als eene welgeſlaagde proeve van zachte, ſchilderachtige poëzij:

De ſchittrende dauw van den morgen,
Die paarlende op bloemknopjes rust,
Wordt zacht door de ruiſchende windjes
Van bloeſems en blaadjes gekust.
En keert weêr de zonne naar Thetis,

(deze preciöſe — men vergeve dit Duitsch woord — omſchrijving past niet bij de eenvoudigheid des geheels)

Hoe zacht ſchijnt de maan dan in 't woud,
Of wemelt op murmlende beekjes,
Waarin zich het viſchjen onthoudt.

De meerdere uitvoerigheid dezer beoordeeling ſtrekke ten

bewijze, hoe zeer wij er ons op toeleggen, om minder algemeen bekende talenten op eene ſtreng regtvaardige wijze bij het publiek in te leiden, en pas gewijde prieſters der Muzen door onze welgemeende raadgevingen het regte ſpoor trachten aan te wijzen. Bij hen, wier dichttrant en mindere of meerdere verdienſte reeds als bekend kan vooronderſteld worden, ſchijnt ons de uitvoerigheid minder noodzakelijk; het publiek kent hen reeds; doch de aanvangers moet het nog leeren kennen.

Vermaard Regtsgeding. Proces van den Siciliaanſchen Prieſter CONTRAFATTO. *Hof van Zittingen van Parijs. Voorzitterſchap van den Heer* DE MONMERQUÉ. *Verhoor van den* 15 *October* 1827. *Uit het Fransch. Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1828. *In gr.* 8*vo.* 76 *Bl. f* 1-75.

Onder dezen vrij zonderling afgebroken' titel worden wij nader bekend gemaakt met eene regtzaak, welke in der tijd geheel *Parijs* in rep en roer bragt, en ook buitenlands algemeene belangſtelling verwekte, dewijl de zoo veel geruchts makende Congregatie hare magtige hand leende ter beſcherming van den ontuchtigen Prieſter, en de Conſtitutionele partij, daarentegen, al het mogelijke aanwendde, om den ſchandelijken verkrachter zijne welverdiende ſtraf te doen ondergaan; hetwelk dan ook, door de lofwaardige ſtandvastigheid en pligtsbetrachting der Franſche Regters, mogt gelukken. Dit vlugſchrift behelst de verklaringen der getuigen, de ontkentenis van den beſchuldigde, den eisch van het Officie, de verdediging van des beſchuldigden Advocaat, en het pleidooi voor de moeder der vijfjarige mishandelde, welke zich civiele partij geſteld had. Wij kunnen niet genoeg de kieschheid prijzen, welke bij de uitelkanderzetting dezer ſchandelijke zaak in dit geſchrift is in acht genomen, en durven hetzelve dus gerustelijk aanprijzen aan allen, die iets meer van den eerloozen Abt CONTRAFATTO, die thans in het ſlavenhuis te *Toulon* zijne misdaad boet, wenſchen te weten.

Verhalen voor mijne Vriendinnen, in karakterſchetſen voor den beſchaafden ſtand, door C. M. D. E. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1827. *In gr.* 8*vo. f* 2-80.

Onder dezen titel ontvangt de lezer, in 302 bladzijden,

echt *verhalen*, benevens twee andere ſtukken, het eene over *de vriendſchap der vrouwen* en het andere over *de zucht om als kunſtenaares te ſchitteren*, welke meer *uitweidingen* zijn, dan doorloopende verhalen.

In *De familie Eerlief, of de opoffering beloond*, beſtaat de opoffering daarin, dat Amalia gehoorzaam berust in de verſtandige, doch koele afwijzing van haren minnaar door hare moeder. Evenwel zij zorgt, dat hij zich van de voortduring harer liefde overtuigd houdt. De belooning is, dat haar vader, reeds als dood betreurd, nog gelukkig komt opdagen, en voor dochter uit de West een' bruidſchat van twintig duizend guldens medebrengt. De zaak wordt daardoor geſchikt en de jonge lieden een gelukkig paar. — In *De ſtem van het geweten* leert, inderdaad zonderling, eene rijke, deftige Amſterdamſche weduwe, door het beleid van eene Franſche gezelſchapsjufvrouw, echte Hollandſche milddadigheid uitoefenen. Dit is juist niet zeer nationaal gedacht. Zij wordt nu zoo mild, dat neef Frederik, voor wien zij vroeger haar geheele nalatenſchap beſtemd had, met de helft zal moeten tevreden zijn. Deze troost zich echter met de lieve *Françaiſe* te huwen. — In *De eerſte keuze is niet altijd de beſte* ziet Julia, door den ligtzinnigen Willem K. verlaten zijnde, haar verlies vergoed door het aanzoek van twee minnaars, van welken zij aan Ferdinand hare hand ſchenkt, en eene gelukkige echtgenoote wordt. — *De vriendſchap der vrouwen* legt veel van de Dames, hetwelk *wij* niet gaarne zouden zeggen, uit vrees voor het ongenoegen onzer lezeresſen. Maar misſchien is geheel dit werk, en dus ook dit ſtuk, van eene vrouwelijke hand; er kan dus wel iets aan zijn van hetgeen hier ter neder geſteld is; het is in allen gevalle der overweging waardig, en bevat nuttige leſſen. — Ofſchoon het bovenſchrift, *Trotſche menſchen zijn kleingeeſtig in tegenſpoed*, minder gelukkig gekozen is, om ons de hoofdleering van het verhaal, *Hendrik Wiſſelhof en Nathalia Rheinwald*, te doen kennen, is hetzelve nogtans, naar ons oordeel, niet het minſte in dezen bundel; het waarſchuwt, op eene levendige en onderhoudende wijze, tegen trotschheid, als de oorzaak van norschheid, die den mensch in de ſchatting van achtingwaardige menſchen benadeelt, en van verkwisting, die zijne huisſelijke welvaart verwoest. — *Felix en Emilia, of de familie Edelhorſt*, maakt ons bekend met twee deugdzame geliefden, die elkander in het begin hopeloos beminnen. Daarna

wachts, echter, verſchijnt, als een *Deus ex machina*, de ſchatrijke Rieſen, en ſchenkt, uit dankbaarheid, omdat Felix zijnen zoon uit de handen van valſche ſpelers gered heeft, aan dezen veertigduizend guldens. Nu wordt, zoo als van zelf ſpreekt, het huwelijk geklonken. — *Caroline L., of de zucht, om aan ieder te behagen, maakt een meisje daarna ongeſchikt*, (om?) *als echtgenoote gelukkig te zijn.* De Hemel beware iederen braven man voor zulk eene Caroline; maar hard was ook de ſtraf voor hare zucht, om aan ieder te behagen. — De twee laatſte ſtukken, waarvan het eerſte heet: *De zucht, om als kunſtenares te ſchitteren, maakt jonge juffers meestal ongeſchikt, om huisſelijk geluk te bevorderen en te genieten*, en het andere, *Charlotte en Anna*, hebben beide hetzelfde doel, namelijk aanprijzing van huisſelijkheid aan jonge lezeresſen.

Reeds uit de korte opgave van den inhoud zal de lezer bemerken, dat er in deze verhalen nog al wat avontuurlijks, ja onwaarſchijnlijks voorkomt. Evenwel vonden wij in dezelve ook veel goeds; zij kunnen eene aangename tijdkorting verſchaffen, en verdienen, wat derzelver zedelijke ſtrekking en goeden geest betreft, onze aanprijzing.

Lijkzang op den weleerw. zeer gel. Heer JAN SCHARP, *in leven Ridder van den Nederlandſchen Leeuw, Lid van 't Koninklijk Inſtituut, Theol. Doctor enz. enz., laatst rustend Leeraar te Rotterdam, door* L. VAN DEN BROEK. *Te Rotterdam, bij* P. van Waesberge. 1828. *In gr.* 8*vo.* 16 *Bl.*

Deze dichterlijke uitboezemingen bij den dood van eenen zoo verdienſtelijken man als de grijze SCHARP, die de grondigſte geleerdheid met de zeldzamere natuurgave van een onuitputtelijk vernuft vereenigde, en ook als mensch en burger hoogachting verdiende, zijn vloeijend, en het kleed, waarin dezelve gehuld zijn, is ſierlijk; doch aan dezelve ontbreekt, onzes inziens, een hoofdvereischte van alle dichterlijke loffpraak; dat zij, namelijk, een helder en van alle anderen onderſcheiden beeld des bezongenen in onzen geest teruglate. In plaats van zich te verbreeden in alle die ſierlijke gemeenplaatſen, welke bij den dood van elken kundigen en gemoedelijken Godsdienſtleeraar worden afgezaagd, had

ons de jeugdige Dichter, met eenige fikſche penſeelſtreken, den man moeten ſchilderen, dien hij bezong; vooral die verzuſtering van geleerdheid en vernuft moeten doen uitkomen, welke hem zoo bijzonder onderſcheidde, en de vrolijke ſtemming der ziel, welke hem ook in de veelvuldige wederwaardigheden zijner loopbaan bijbleef. Doch de Dichter kan hem ſlechts gekend hebben in de laatſte jaren zijns levens, toen hij, nedergedrukt onder den last des ouderdoms en der onaangenaamheden, ſlechts eene ſchaduw was van den eens zoo kracht- en geestvollen man; en daarom mogen wij hem dit niet zoo zeer ten kwade duiden. Overigens ſchijnt dit Lijkdicht uit het hart gevloeid te zijn, en toont, gelijk al hetgeen ons vroeger van VAN DEN BROEK onder de oogen kwam, eenen onmiskenbaren poëtiſchen aanleg, die, door vlijtige ſtudie en langdurige oefening beſchaafd en veredeld, zich eenmaal tot een heerlijk talent kan ontwikkelen.

Opwekking aan mijne Landgenooten tot Liefdadigheid, door A. C. OUDEMANS. *Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1828. (*Uitgegeven ten voordeele der Scheveningſche ongelukkigen.*) *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl. f* : -25.

Er is, wel is waar, weinig of misſchien geene poëzij in deze versregelen, met welke de Heer OUDEMANS de Nederlandſche weldadigheid inroept ten behoeve dier ongelukkige weduwen en weezen, wier echtgenooten en vaders in de laatſte ſtormen met hunne vischpinken zijn omgekomen; doch de edelaardige Nederlander let, bij dergelijke rampen, weinig op het min of meer dichterlijke van den toon, op welken men hem om hulp aanſpreekt; het is hem genoeg, aangeſpoord te worden, om eene edele daad te verrigten, en die doet hij, door zich deze welgemeende regelen aan te ſchaffen. Moge dus ſpoedig aan dit Dichtſtuk de eer eener herhaalde oplage te beurt vallen!

De dankbare Vriezen aan hunne weldadige Landgenooten. Dichtſtuk, door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. *In gr.* 8*vo. XIV en* 28 *bl. f* : - 50.

De dankbare Vriezen aan geheel Nederland. Dichtſtuk, door PETRONELLA MOENS. *Te Harlingen, bij* M. van der Plaats. *In gr.* 8*vo.* 21 *Bl. f* : - 60.

Onbekrompene weldadigheid is zeker eene der kenmerkendſte eigenſchappen van het Nederlandsch volkskarakter, en dit is waarlijk eene zeer wijze ſchikking der Voorzienigheid; want bijna ieder jaar vordert de eene of andere groote nationale ramp eenen zoo krachtigen bijſtand, dat ſlechts het geheele volk, en niet de Regering alleen, denzelven verleenen kan. Nooit was dit blijkbaarder, dan in de drie laatstverloopene jaren, welke, voor een groot gedeelte onzer Noordelijke gewesten, de verſchrikkelijkſte plagen, vreesſelijke overſtrooming, beſmettelijke ziekte en ontzettende ſterfte, aaneenſchakelden. Doch, hoe groot en langdurig ook de rampen zijn mogten, zij overtroffen de Nederlandſche weldadigheid en menſchenliefde niet. Giften en gaven van allerlei aard ſtroomden, in de ruimſte mate en de onafgebrokenſte opvolging, uit alle oorden des lands naar de lijdende gewesten, en een aantal menſchenvrienden, grooter zelfs dan de verſchrikkelijke nood vereischte, ſnelde toe, om leven en gezondheid te wagen, ja op te offeren aan de redding hunner veege landgenooten. Waarlijk, bij al het treurige en ijzingwekkende leverde ons vaderland toen een edel ſchouwſpel op. Alle Nederlanders ſchenen niet zoo zeer burgers van denzelfden ſtaat, als broeders van hetzelfde huisgezin te zijn. En dan durven vreemdelingen nog zeggen, dat wij geenen volksgeest, geen *public ſpirit* bezitten!

Vriesland deelde zwaar in de rampen dier drie ongelukkige jaren; maar het deelde naar die eigene verhouding in de weldaden der Nederlandſche menschlievendheid. Niets natuurlijker dus, dan dat deszelfs inwoners algemeen de behoefte gevoelden, om een gedenkteeken hunner dankbaarheid aan het hulpvaardige vaderland op te rigten. Eenige burgers van Harlingen waren de tolken van het algemeen gevoelen, en riepen alle Vrieſche Dichters op, om de hulde der dankbare Vriezen aan hunne weldadige landgenooten toe te brengen. Meer dan twintig hunner beantwoordden aan deze edele oproeping; doch, gelijk het, helaas! zoo dikwijls bij ons plaats heeft, de gevoelens der kunstregters liepen zoo zeer uit elkander, dat er geene bekrooning konde gedaan worden, en de gedenkzuil der Vrieſche dankbaarheid bleef wel opgerigt in de harten, maar kwam niet, met goud bekroond, van de drukpers.

Onder de mededingers bevonden zich de Heer ROBIDÉ

VAN DER AA en Mejufvrouw MOENS; en, door de teleurſtelling niet afgeſchrikt, zenden zij thans hunne dichtſtukken in het licht. Beiden zijn zij doordrongen van hun onderwerp, en de verzen ſtroomen hun uit het hart; beiden zijn waardige tolken van de dankbaarheid van Vriesland: ons ſchijnt het echter toe, dat de Dichter de Dichteres, in eenvoudigheid, bezieling en helderheid van beelden en uitdrukking, te boven ſtreeft. Maar VAN DER AA was ook een werkzaam ooggetuige der namelooze ellende en alles overtreffende hulpbetooning; hij moest het dus winnen in waarheid en levendigheid; en, wanneer men eenige met het vloeijende der rede ſtrijdende *inverſies* en eene enkele gewrongene woordvoeging en zinbouw uitzondert, is zijn gedicht waarlijk voortreffelijk. Bij Mejufvrouw MOENS vindt men ook een aantal ſchoone plaatſen; doch haar gewone dichttrant, die wel eens in het nevelachtige en gemanierde valt, en in welken men meestal meer fraaije, ſchilderachtig ſchijnende woorden, dan diepe of nieuwe denkbeelden aantreft, komt ook hier te voorſchijn, offchoon niet in die mate, als in andere van hare veelvuldige gedichten. Voegt men hierbij, dat zij zich niet op de plaats zelve bevond, en ook het vermogen derft, om dergelijke tooneelen te aanſchouwen, dan zal men het haar niet alleen niet ten kwade duiden, dat zij hier voor VAN DER AA moet onderdoen, maar haar zelfs moeten bewonderen, dat zij in zoodanige omſtandigheden nog zoo ſchoon heeft kunnen zingen, en met kleuren, die der waarheid zoo nabij komen, heeft kunnen ſchilderen.

Griekenland. Dichtſtukjes van WILHELM MÜLLER. *Door* J. W. IJNTEMA.

> Thus ſung, or would, or could, or ſhould have ſung
> The modern Greek in tolerable verſe.
>
> BYRON.

Te Amſterdam, bij G. S. Leeneman van der Kroe *en* J. W. IJntema. 1828. *In gr.* 8*vo.* 16 *Bl. f* :-30. (*)

In deze kleine gedichtjes van den te vroeg ontſlapenen MÜLLER ſteekt oneindig meer echte, volksmatige poëzij, dan in ſommige bladrijke versbundels. De nationale geest van *Nieuw-Griekenland*, natuurlijk hemelsbreed van dien van *Oud-Hellas* verſchillende, ſpreekt zoo begoochelend en zoo ongedwongen

(*) De vervaardiger dezer vertalingjes, Redacteur van dit Tijdſchrift, heeft wel zeer in beraad geſtaan, of hij deze beoordeeling in hetzelve zoude opnemen, daar zij hem te vleijend ſcheen, om *hier* geplaatst te worden; maar de bewustheid, dat hij zijn ſtukje, *bij voorkeur*, in handen had geſteld van iemand, wien hij evenzeer hoogachtte, als hij tot denzelven in geene bijzondere vriendſchapsbetrekking ſtond, deed hem hem tot de plaatſing beſluiten; terwijl hij, echter, zich deze opregte verklaring voorbehield, welke hij aan zichzelven zoo wel, als aan dit Tijdſchrift, meende te zijn verſchuldigd.
Redact.

uit dezelve, dat men waarlijk echte nieuw-Grieksche volksliederen, gelijk die, welke FAURIEL heeft in het licht gegeven (*), meent te lezen, en dat men geen gepaster motto konde nemen, dan de gekozene versregels van BYRON:

Zóó zong de nieuwe Griek, of zóó, zóó zou hij zingen,
Als 't eigen onderwerp zijn' geest in vlam deed staan.

De Heer UNTERMA is bijzonder gelukkig geslaagd in derzelver overbrenging; vooral de laatsten zijn voortreffelijk: bij het eerste schijnt hij nog den regten toon niet te hebben kunnen aanslaan; doch bij de volgenden gaat dit *crescendo* beter, ja zoo goed, dat wij hem durven verzekeren van een welkom geschenk te zullen geven aan het Nederlandsch publiek, dat zoo veel belang stelt in het lot der ongelukkige Grieken, indien hij nog een twaalftal van deze *Lieder der Griechen*, op dezelfde keurige wijze vertolkt, de wijde wereld inzendt. Vooral V, *de Ruïnen van Athene aan Engeland*, en VI, *de kleine Hydrioot*, zijn kunstjuweeltjes.

(*) Zie ons *Mengelwerk* voor 1827. No. X, XI en XII.

Almanak voor Militairen, voor het Jaar 1828. *Te Koevorden, bij* D. H. van der Scheer. *In* 16*mo*. 212 *Bl. f* 1 - 20.

Het overgroot getal onzer Almanakken is alweder met eenen nieuwen, uitsluitend voor onze Krijgslieden geschikt, vermeerderd, van welken wij hier den eersten jaargang aankondigen. Welingerigt en goed bewerkt, kan dit jaarboekje eenmaal misschien veel nut stichten. Thans, echter, schijnt het ons deels wat al te geleerd, deels wat al te nietig. Het geleerde gedeelte bestaat uit eene met zaakkennis en vrij goed geschrevene Verhandeling over de *Geschiedenis der kunst van oorlogen, van de vroegste tot de laatste tijden*, welke de grootste helft van dit zakboekje beslaat, en zich uitsluitend met de *Grieken* bezig houdt; in het toekomend jaar zullen de *Romeinen* volgen. Vervolgens krijgt men eene verzameling van *Anecdoten*, meestal tot Militairen betrekkelijk, zeker niet het minst gepaste en minst onderhoudende van dit jaarboekje. Eindelijk volgen een aantal *Dichtstukjes* van krijgshaftigen aard; en deze maken, eigenlijk gezegd, het nietige gedeelte uit: want, als men een versje van Jufvr. MOENS en twee namelooze stukjes op Sultan MAHMUD uitzondert, zijn zij, over het algemeen, beneden de kritiek. Doch de aanvang is in alle zaken het moeijelijkst; en wij blijven dus in de hoop leven, dat de Uitgever in een volgend jaar, door een grooter getal van geschikte medearbeiders, in staat zal gesteld worden, om dit jaarboekje zoo nuttig en bevallig te maken, dat wij het zonder eenige voorbehouding kunnen aanprijzen.

BOEKBESCHOUWING.

Woordenboek der Kerkelijke Geschiedenis. Door L. G. BREDIE. *Iste en IIde Deel.* Te *Amsterdam*, bij C. G. Sulpke. 1826 en 1827. *In gr.* 8vo. Te zamen *XVI*, 719 *Bl. f* 5-60.

Het onwederſprekelijk nut, dat *Woordenboeken*, voor de beoefening der wetenſchappen over het algemeen, en die der Geſchiedenis in het bijzonder, kunnen aanbrengen; het gemak, dat zij derzelver beoefenaren verſchaffen, moet ons groot belang doen ſtellen in de verſchijning van elk nieuw Woordenboek; en, daar ieder zaakkundige weet, hoe veel grondige en uitgebreide kennis, hoe veel belezenheid in alles, wat tot de ſoortelijke wetenſchap ſlechts eenigzins betrekking heeft, hoe veel navorſchend en onpartijdig oordeel, en, eindelijk, hoe veel ſmaak, zoo wel als geduldige, onvermoeide arbeid, er vereischt wordt, om een Woordenboek, dat ſlechts eenigzins doelmatig kan genoemd worden, zaam te ſtellen, moet het eene bijzondere vreugde in ons hart ſtorten, wanneer wij een oorſpronkelijk werk van die ſoort mogen aankondigen, hetzij hetzelve het voortbrengſel is van de zorg en arbeid van velen, hetzij van éénen Geleerde; vooral, wanneer zulk een Woordenboek de hoofdvereischten van *beknoptheid*, *volledigheid*, *naauwkeurigheid* en *onpartijdigheid* in zich vereenigt, en zich daarenboven (hetwelk niet altijd het geval is met Woordenbocken) ook nog aanprijst door eenen niet ſtroeven, droogen of ineengedrongenen, maar waarlijk vloeijenden en onderhoudenden ſtijl.

Allerbijzonderst moeten wij ons verheugen over, en het geleerd publiek gelukwenſchen met de verſchijning van een *Woordenboek der Kerkelijke Geſchiedenis*. Immers er beſtond (gelijk de Schrijver met reden zegt, in zijn berigt voor het Iſte Deel) in onze taal nog geen zoodanig werk; ja, wij mogen er bijvoegen, zelfs niet in an-

dere talen; want het *Handwörterbuch der Christliche Religions- und Kirchengeschichte* von W. D. FUHRMANN verscheen omtrent gelijktijdig met het hier aangekondigd werk van den Heer BREDIE.

Het zal er dus maar op aankomen, of de geleerde man, in deze zoo uiterst moeijelijke onderneming, eenigzins wel geslaagd zij, en of zijn werk — voor zoo verre wij hetzelve thans voor ons hebben — moge gezegd worden, aan de opgegevene algemeene hoofdvereischten eenigermate te beantwoorden. En, na eene zeer aandachtige doorlezing der twee eerste Deelen, kunnen wij opregtelijk betuigen, dat de Schrijver onze verwachting niet heeft teleurgesteld, en dat wij, het werk aan de genoemde hoofdvereischten bestendig toetsende, hetzelve, over het geheel, getrouw aan dezelve bevonden hebben; terwijl wij voor ons van oordeel zijn, dat de Schrijver niet zoo zeer noodig had, de toegevendheid der Geleerden in te roepen, met betrekking tot den inhoud van zijn werk: elk werk toch van deze soort blijft altijd voor vermeerdering en verbetering vatbaar, en dat er, in het oog van dezen of genen, vermeldingwaardige personen of zaken kunnen zijn overgeslagen, is op een veld van dezen omvang onvermijdelijk en het *volstrekt* volledige bijna onmogelijk. Wij teekenen dus niet opzettelijk een en ander artikel, dat wij onder het lezen misten, aan, b. v. AURELIANUS; DECIUS, DIOCLETIAAN, DOMITIAAN, DUITSCHLAND; EDUARD DE VI, ELIZABETH, *Koningin van Engeland*, ENGELAND; FILIPS DE II, enz.; te minder, omdat de Schrijver ons, in het berigt voor het Iste Deel, belooft, een *Supplement*, of bijvoegsel, bij het werk te zullen leveren.

Ook had hij niet noodig, verschooning voor zijnen stijl te vragen, daar die, niettegenstaande het moeijelijke daarvan bij de zamenstelling van een soortgelijk werk, vooral door het noodzakelijk dringen tot kortheid en beknoptheid, over het geheel eenparig, duidelijk en vloeijend is; zoodat het werk, doorgaans onderhoudend, zich met aangenaamheid laat lezen: de Corrector mag echter,

voor het vervolg, wel wat naauwkeuriger toezien op taalkundige feilen tegen geslacht, naamval en vervoeging, welke wij den Schrijver liefst niet wijten.

Het werk inziende, zal men ook terstond bemerken, dat de Schrijver van de beste, zoo oude als nieuwe, bronnen in het vak heeft gebruik gemaakt, welke overal bij elk artikel zijn aangewezen, en dus bij elk derzelven kunnen geraadpleegd worden.

Ook heeft hij, zeer oordeelkundig, slechts de *voornaamste* schriften van personen, in de Kerkelijke Geschiedenis voorkomende, opgegeven; alles op te geven, was toch onmogelijk en te bezwarend voor het werk: het ganssche werk zal in vier Deelen geheel compleet zijn.

Wij prijzen dus dit *over het geheel* zeer wel geslaagd en hoogst nuttig werk aan alle beoefenaars en liefhebbers der Kerkelijke Geschiedenis met volle ruimte aan, en zouden ons, omdat wij het in aller handen wenschen, ook van alle aanmerking geheel onthouden, ware het niet, dat de Schrijver zelf, reeds de goedkeuring van onderscheidene voorname Geleerden ondervindende, ons daartoe opzettelijk had uitgenoodigd; zullende hij elke teregtwijzing, of aantooning van misslagen, in dank aannemen, en, zoo wij hopen, daarvan in zijn *Supplement* het noodige gebruik maken. In deze hope dan deelen wij *ook* onze aanmerkingen mede.

Onze voorname aanmerking is eene algemeene, en wel deze: In een *Woordenboek* over de Kerkgeschiedenis (het spreekt van zelf) moeten niet, dan *wezenlijk interessante* personen, zaken, plaatsen en gebeurtenissen, tot dezelve betrekkelijk, vermeld worden: de beknoptheid en het doel van zulk een werk eischt dat; derhalve geen kleine, onverschillige of beuzelachtige dingen, (althans zoo die, door derzelver gevolgen, niet belangrijk worden;) hoe veel zou toch anders in zulk een werk wel moeten worden opgenomen? — hoe veel heeft nietig bijgeloof en overlevering hier niet te zaam gebragt? En nu toetse de Schrijver zelf aan dezen regel b. v. eens de artikelen: AAIN-MARIAN, AB, ABDON EN SENNE,

ACCAOPHOROI, ADER OF EDER, ADULPHUS, ALDEGONDE (ST.); BOETIUS, BOTERBULLEN, enz. Vooral baart dat opzien, zoodra men meer gewigtige artikelen mist, zoo als de reeds door ons aangevoerde en andere; en hierbij moeten wij niet vergeten op te merken, dat, gelijk wij met genoegen, onder het art. FRANKRIJK, eene korte en duidelijke opgaaf der geschiedenis des Christendoms aldaar, tot op onzen tijd, aantroffen, wij zulk eene opgaaf b. v. misten omtrent DUITSCHLAND en ENGELAND. Zeer doelmatig toch komt het ons voor, in een Woordenboek der Kerkelijke Geschiedenis, waarin men het geheele leven van een' persoon, een geheel land en volk, eene geheele gebeurtenis, betrekkelijk de Kerkelijke Geschiedenis, *op derzelver naam*, als met een' oogopslag, moet kunnen overzien, dat men vooral bij ieder werelddeel en ieder land, met zeer korte trekken, derzelver geschiedenis mededeele. Zoo zou men dus onder letter A nog de artikelen AFRIKA, AMERIKA, AZIË, en EUROPA onder de E wenschen te vinden; en de geleerde Schrijver houde het ons ten goede, dat wij hem vriendelijk verzoeken, aan deze aanvulling te denken, bij het ontwerpen van zijn *Supplement*, en — gelijk hij, op het art. BIJBELGENOOTSCHAP, reeds begon — dan niet vergete, om ons, op het voetspoor van ZSCHOKKE, ook met den staat des Christendoms over den ganschen aardbodem, door de Zendelingschappen, kortelijk bekend te maken, als iets, dat wezenlijk tot de Kerkgeschiedenis, vooral van onzen tijd, behoort.

Bij het doorlezen zijn ons eigenlijk gezegde misslagen weinige voorgekomen. Van twee, die van belang zijn, willen wij slechts gewag maken.

Op het art. BASEDOW (JOH. BERNH.) vond Recensent iets, dat de hooge achting, die hij altijd voor dien oorspronkelijken, Christelijken denker voedde, hem verbiedt onaangeroerd te laten, gelijk ook de liefde tot de waarheid dat van hem vordert. Hetgeen in dit zeer onbeduidend artikel van dien (in 1764 reeds) waarlijk

grooten man voorkomt, ſchijnt hem in een valsch en zeer ongunſtig licht te plaatſen; immers de woorden: „ Door zijne wijsgeerige ſchriften zocht hij een *algemeen* „ Christendom, *enkel* door de *menſchelijke rede* be„ ſtuurd, in te voeren," ſtellen hem, voor het gevoel van elken nadenkenden, onverdiend in de *rubriek* der verwerpers eener Goddelijke Openbaring, of der *Rationalisten*. En wie BASEDOW daarvoor houdt, kent hem noch zijne ſchriften. Is de Heer BREDIE, behalve met deszelfs *Philalethie*, ook bekend met zijn uitgebreider werk: *Methodiſcher Unterricht in der überzeugenden Erkenntniſſ der Bibliſchen Religion?* Zoo niet, dan zal hem daaruit genoegzaam blijken, dat BASEDOW geen Rationalist was, maar een zelfdenkend, redelijk en liberaal vriend der Openbaring: de man meende het ten minſte zoo goed, als onze tegenwoordige, liberale en toch als regtzinnig geachte Protestantſche Leeraars. Dit art. vordert dus herſtelling en verbetering.

Op art. COETUS gewaagt de Heer BREDIE nog van de *oude* Zeeuwſche Kerkvergadering en van *gewone Synoden der Provincien* onder de Hervormden, alsof dezelve nog beſtonden. Zijn Ed. kent echter, vertrouwen wij, de nieuwe kerkelijke organiſatie derzelven; en dus behoort dit art. onder de *Errata* te worden doorgehaald.

Ook verdient het, dunkt ons, opmerking, dat de Heer BREDIE, bij het opgeven van *legenden*, *wonderwerken* enz. — veelligt om allen ſchijn van partijdigheid te vermijden — misſchien wat *te ſtellig* nu en dan verhaalt. Zoo lezen wij, (om een enkel voorbeeld te noemen) IIde D. bl. 166, van Paus DEUSDEDIT: „ Men vindt „ geene bijzonderheden van hem vermeld, dan dat hij „ zeer milddadig was en eenen melaatſchen met eenen „ kus van deze ziekte genas;" even alsof het laatſte zoo geſchiedkundig geloofwaardig ware, als het eerſte. Behoorde men bij dergelijke dingen niet een: *men zegt*, of iets van dien aard, te ſtellen?

Wat verzuimde artikelen eindelijk nog betreft, vooral

betrekkelijk *Nederland*, willen wij vragen, of DA COSTA's *Bezwaren tegen onze Eeuw* niet onder letter C behoorden? Maar veelligt kan hij bij de Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk, in onzen tijd, nog eene plaats bekomen.

Voor uittrekfels is het werk niet vatbaar; maar wij verzekeren den Lezer, dat hij b. v. de art. BORGER, BROES enz. met genoegen zal lezen. Wij eindigen onze korte aanprijzende beoordeeling met den hartelijken wensch, dat God den waardigen Schrijver verder lust, geduld en krachten schenke, om zijne taak wèl te voleindigen.

Op bovenstaande beoordeeling, den Redacteur van eene onbekende hand geworden en ons ter toetsing gezonden, zullen wij niets aanmerken, daar wij hoofdzakelijk met hetgeen is aangevoerd instemmen. De moeijelijkheid der eerste beginselen, vooral bij het zamenstellen van Woordenbocken, in aanmerking genomen, hebben wij alle reden, om met BREDIE's werk tevreden te zijn. Daar hij evenwel (IIde D. Voorb. IV.) de beoordeeling van daartoe bevoegde personen verlangt te zien, zoo wel als elke teregtwijzing en aantooning van misslagen, voldoen wij aan zijn verlangen, door onze aanmerkingen mede te deelen.

Het komt ons voor, dat nog levende personen eveneens hadden kunnen en moeten vermeld worden. In een Woordenboek der Kerkelijke Geschiedenis zoekt men niet alleen zulken, die reeds door Geschiedschrijvers zijn vermeld, maar die ook in het vervolg verdienen in aanmerking genomen te worden. Verzuimt men dit laatste, dan levert men slechts uittrekfels, die bij het verschijnen van andere geschiedkundige werken, zonder dadelijke aanvulling, te eenemale onvolledig zijn, en spoedig onbruikbaar worden.

Bij het vermelden van nog levende personen is men in de gelegenheid, om de ingeslopene feilen naauwkeurig verbeterd te zien. Hiervan vinden wij een voorbeeld in

Prof. HERINGA (*), die zelfs door zijnen Collega CHRISTOPH. SAXE, in diens *Onomasticon Litt.*, verkeerd wordt voorgesteld, als voormalig Professor te *Groningen*, en welke dwaling ook door den anders naauwlettenden VAN KAMPEN, *Beknopte Geschiedenis der Letteren*, is overgenomen. Nog eene andere dwaling heeft die Hoogleeraar daar verbeterd, ten opzigte van zichzelven, en aangetoond, dat men dikwerf mistast in de twee Bisschoppen van *IJperen* en *Gent*, beide geheeten CORNELIUS JANSENIUS, als ook in GERARDUS KUYPERS, Predikant te *Dordrecht*, en den anderen, Professor te *Groningen*. Het verbeteren van zulke misslagen is gemakkelijker, wanneer de vermelde personen nog leven. Daarenboven is men dan minder in gevaar om partijdig te zijn. Het *audi et alteram partem* staat dan altijd voorop.

Onze voornaamste aanmerking geldt de wijze, op welke BREDIE zijne bronnen heeft geraadpleegd. Dit had eenigzins oordeelkundiger kunnen zijn, dan door hem is geschied. Wat wij eigenlijk bedoelen, zal uit het volgende kunnen blijken. Het verhaal van BREDIE, tegen hetwelk de andere Recensent iets heeft aangemerkt, nopens de gewaande mirakelen en bijgeloovige legenden, leiden wij daaruit af, dat hij te veel zijne bronnen is gevolgd, zonder zelf zijn eigen gevoelen te laten zien. In andere opzigten moge hiermit blijken 's mans onpartijdigheid; maar deze verliest niets, wanneer men het onderscheid tusschen waarheid en verdichting laat uitkomen.

Verder dient men, bij het raadplegen van oude bronnen, den tijd niet uit het oog te verliezen, die sedert verloopen is. Hetgeen KOK in zijn *Woordenboek* bij het woord COETUS heeft opgeteekend, is thans, ook ten opzigte van *Zeeland*, niet meer geldende. In *Oostvriesland* bestaat zulk een *Coetus* nog. AMMON is nog in leven. IJPEIJ schreef slechts de Geschiedenis geduren-

(*) *Oratio, de Auditorio Academiae Rheno-Traiectinae, variam olim fortunam experto, nunc praesenti eius conditioni adaptato*, pag. 164 sq.

de de achttiende Eeuw. BREDIE had AMMON, of nu VON AMMON, behooren te vergezellen naar *Dresden*, als Opperhofprediker en opvolger van REINHARD. AMMON is nu de AMMON van IJPEIJ niet meer. Hij werd sedert een *Harmsiaan*, en is nu *regtzinnig*. Zoo als BREDIE hem voorstelt, schijnt hij reeds niet meer te leven. Het berigt van oude dagteekening moet worden aangevuld. Anders levert men slechts een uittreksel, hetwelk ten opzigte van IJPEIJ's *Kerkelijke Geschiedenis*, door het *Register*, overbodig is.

Voorts moet men zorgen, dat, hetgeen in de bron *bijzonder* wordt opgegeven, niet *algemeen* worde gemaakt. Dit geldt b. v. het artikel BASEDOW. IJPEIJ had geschreven (a. w. IVde D. bl. 228): „ In welk werk hij „ (BASEDOW) zijnen lezeren zoekt te overtuigen, hoe „ het stelsel van de *wederoprigting aller dingen* het best „ strookt met de beminnenswaardige eigenschappen van „ God; zijne bewijzen alleen ontleenende uit de blooté „ beschouwing, welke de *Philosophie* ons daarvan leevert, zonder de Goddelijke Openbaring in dezen te „ raadplegen." BREDIE geeft iets anders op, dan hij vond. Zie dat reeds door den vorigen Recensent aangewezen (*).

(*) Men kan op dit punt niet te voorzigtig zijn, of men krenkt brave mannen in verdenking. Men weet, welke kreet tegen HESSELINK's *Woordenboek* is opgegaan. Maar men weet ook, hoe goed de Hoogleeraar zich heeft verdedigd, in een stukje achter het tweede deel der eerste uitgave van zijn werk. Indien al de meeningen, ook de *goede* meeningen der *Neologen* verfoeijelijke dwaling ademen, dan moet men ook ophouden te gelooven, dat er een God is; want dat gelooft, volgens JACOBUS, de Duivel ook! Ook VAN SENDEN heeft, in zijne *Verdediging van Bijbel en Openbaring*, Ste Di bl. 568, 9, te voorbarig over den waardigen HESSELINK geoordeeld. Omdat hij met sommige *Neologen* in de verklaring van *eenige* plaatsen overeenkwam, wordt hij daardoor niet *in alles* hun medestander. Wie zoo uit het bijzondere tot het algemeene besluit, heeft veel tegenspraak te lijden, vooral van hen, die niet behooren tot de eerste schreeu-

Daarenboven is het noodig, dat men verſcheidene bronnen, die bij hetzelfde artikel in aanmerking dienen genomen te worden, zorgvuldig vergelijke, de eene uit de andere aanvulle, en geen artikel te boek ſtelle, vóór dat men alles tot een geheel heeft gebragt. Dit is daarom vooral noodig, omdat men ligtelijk gevaar loopt, door verſcheidenheid van bronnen, ook verſchil te zoeken in perſonen en zaken, die volkomen dezelfde zijn. De verſcheidenheid der tale, in welke die bronnen voorkomen, maakt het gevaar van te zondigen nog grooter. Van weinig belang moge het ſchijnen, dat de onrustige ketterjager MARESIUS, Hoogleeraar te *Groningen*, nu eens genoemd wordt bij zijnen eigenlijken naam SAMUËL DESMARETS, artikel ALTING (JACOB), dan wederom MARESIUS, art. ANDLO (PETRUS AB); en CURCELLAEUS (STEPHANUS); ter voorkoming van verwarring was toch wel nuttig en noodig geweest, onder letter D, art. DESMARETS (SAMUËL), deze verſcheidenheid van namen, aan denzelfden man gegeven, kortelijk te doen opmerken. Wij vinden intusſchen daar niets hiervan. Onder letter F had het artikel FÉVRE (JAQUES LE) eene bloote verwijzing kunnen zijn naar het vroegere FABER, (JACOBUS) *Stapulenſis*. Doch beide deze voorbeelden, die ten minſte in den Schrijver geene misvatting aanduiden, zijn van minder gewigt dan het voorbeeld, dat wij nu nog willen bijbrengen. Wij bedoelen de beide artikels ALBERT, bijgenaamd *de Groote*, Iſte D. bl. 120 volg., en ALBERTUS MAGNUS, bl. 126 volg. Bij het eerſte artikel zijn geraadpleegd VOSSIUS, *de Hiſtoricis Latinis*, DUPIN, BAYLE; bij het tweede, MOSHEIM en VAN HAMELSVELD. Offchoon in het eerſte artikel naar het tweede verwezen wordt, moet men alleen uit het gelijkſoortige, in beide artikels vermeld, opmaken, dat dezelfde perſoon in beide

wers, maar tot de meer bedaarde beoordeelaars en regters. Wij behooren niet tot 's mans Kerkgenootſchap; maar onze leus is: *Eere, wien eere toekomt!* De lezer verſchoone deze aanteekening over den geleerden HESSELINK!

de artikels voorkomt. Eene bloote verwijzing van ALBERTUS MAGNUS naar ALBERT zou de duidelijkheid meer hebben bevorderd, en eene herhaling, van hetgeen zoo weinige bladzijden voorafging, hebben voorgekomen. Wie met een' oogopslag slechts leest, waartoe het doel van een Woordenboek van zelve leidt, loopt ligt gevaar, dat buitendien kleine mannetje (*) voor twee personen aan te zien.

Eindelijk willen wij nog het een en ander mededeelen, dat, naar onze gedachten, te onregt is overgeslagen. Hiertoe brengen wij aanvullingen voor sommige artikels: AMMON, volgens hetgeen wij boven hebben aangemerkt. AGENDE, waar ook de zoo veel geruchts gemaakt hebbende *Kirchen-agende für die Hofkirche von Berlin* dient in aanmerking genomen te worden. ABRESCH. (PETRUS) Het vierde stukje van diens voortreffelijke *Paraphrasis et Annotationes in Epist. ad Hebraeos* is ten jare 1817 te *Utrecht* bij DE KRUYFF in het licht gekomen, door de zorg van Prof. HERINGA. DATHE. (JOHAN AUGUST) Diens schoone uitgave der *Philologica sacra* van GLASSIUS had vooral ook vermelding verdiend. EBERHARD. (JOH. AUG.) Onder de tegenschrijvers van dezen verdienen vooral ook eene plaats onze BORGER en VAN HENGEL, in hunne schoone Verhandelingen bij TEYLER'S Genootschap, tegen EBERHARD'S werk: *Geist des Urchristenthums*. Doch wij willen van deze noodige bijvoegsels verder niet spreken. Het is ons genoeg, dat wij vaderlandsche Geleerden op dit werk opmerkzaam maken, opdat ook, door hunne aanmerkingen, in het een of ander vaderlandsch Tijdschrift mede te deelen, dit wezenlijk belangrijk werk steeds bruikbaarder en volledige worde.

Reeds is ons een ander Tijdschrift voorgegaan, in het aanstippen van eenige overgeslagene artikels, namelijk de *Godgeleerde Bijdragen* des vorigen jaars, Iste D. bl.

(*) Hij was zoo klein, dat hij, bij den Paus ten voetkus toegelaten, door dezen aangemaand werd om op te staan, nadat hij reeds een' geruimen tijd gestaan had.

408 volgg. Doch, daar wij niet in de gelegenheid zijn, dezelve thans te raadplegen, zullen wij, onbekommerd, of wij dezelfde artikels aanvoeren, alleen datgene opgeven, wat ons, zonder lang zoeken, nu in het oog valt. ABRESCH. (FREDERIK LODEWIJK) AUGUSTI. (JOH. CH. WILH.) BALLENSTEDT. (H. C.) BARKEY. (N.) BAUER. (G. L.) BOSCH. (BERNARDUS) BOSVELD. (PAULUS) BRENNEKE. (JAKOB ANDREAS) BRETSCHNEIDER. (CARL GOTTLIEB) BROWN, (WILLEM LAURENS) voorheen Professor te *Utrecht*. CALKOEN, (J. F. VAN BEECK) wegens zijne Verhandeling tegen DUPUIS en VOLNEY. CORRODI. (H.) EHRENBERG. EICHHORN. EICHSTÄDT. EWALD. EYLERT. FICHTE.

Het is evenwel gemakkelijker, de fouten aan te wijzen, dan middelen te beramen, om dezelve weg te nemen of voor te komen. Het boven aangehaald werk van VAN SENDEN levert het een en ander op, dat bruikbaar is; en ten opzigte van verdienstelijke mannen, die in ons vaderland, bijzonder te *Utrecht*, geschitterd hebben, vindt men nergens beknopter en volledíger onderrigt, dan bij HERINGA, in de boven aangehaalde *Oratie* en aanteekeningen. Naar volgorde vindt men daar, bl. 133—161, alle de Hoogleeraren vermeld, die eerst aan de *Doorluchte School* en naderhand aan de *Akademie* het Hoogleeraarsambt bekleed hebben. Wij wenschen hartelijk, dat BREDIE, bij het afwerken zijner taak, in de gelegenheid zal zijn, om dit voortreffelijk werk te raadplegen. Bij artikels, als HAMELSVELD (IJ. VAN), ROIJAARDS (H.), BROWN, heeft men bijna niets anders in te zien. Voor DE PERPONCHER is bijzonder de *Oratie* van H. ROIJAARDS (1820) belangrijk; zoo als bij het vermelden van D. A. WALRAVEN de *Oratie* van H. C. CRAS, te *Amsterdam* gehouden, *in* WALRAVENI *memoriam*, ten jare 1804.

Ook ter verbetering van het reeds door BREDIE geleverde is bijzonder dienstig HERINGA's werk. Wij

hadden wel lust, dit ten opzigte van de *drie* BURMANNI, (en niet, zoo als BREDIE opgeeft, *twee*) allen genoemd FRANCISCUS, vader, zoon en kleinzoon, te toonen. Doch ons verslag beslaat reeds genoegzame ruimte; en daarom eindigen wij met den wensch, dat BREDIE zijne taak nog gelukkiger volcindige, dan hij dezelve is begonnen.

Geschiedenis der Christelijke Godsdienst en Kerk, door A. NEANDER. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In gr. 8vo. VIII en* 351 *Bl. f* 3-60.

Offschoon wij eenen afkeer hebben van die vertalingszucht, welke onzen leeftijd bijzonder kenmerkt, zien wij echter met groot genoegen goede en nuttige werken van elders overgebragt, zelfs uit *Duitschland*, van waar men ons zoo veel onnuts, ja, voor ons bezadigd godsdienstig gevoel, nadeeligs, in onze taal opdischt, dat Recensent, alleen bij de woorden, *uit het Hoogduitsch vertaald*, die hij op den titel van een Nederduitsch werk geplaatst ziet, een' onwillekeurigen tegenzin ondervindt. Daar wij, desniettemin, onpartijdig begeeren te zijn, als wetende, dat er in Duitschland veel goeds en schoons, ook over de Godsdienst, uitkomt, lazen wij de Voorrede des Vertalers, en zagen weldra, dat dit werk van NEANDER op raad en onder het geleide van onzen beroemden vaderlandschen Godgeleerde, VAN HENGEL, vertaald was geworden. Ook vinden wij in het werk zelve zeer veel, waardoor het ons voorkwam de eer van eene Nederduitsche vertaling waardig te zijn. *Het doel van den Schrijver was*, zoo als in gezegde Voorrede met regt wordt opgemerkt, *in de werkingen des Christendoms deszelfs Goddelijke kracht, en in de lotgevallen der Christelijke Kerk eene vraagbaak voor volgende tijden aan te wijzen; de stichtelijke onderwijzingen en vermaningen, in de geschiedenis der Kerk voorhanden, op te zamelen;*

eene wetenſchappelijke en praktikale behandeling der Kerkgeſchiedenis te vereenigen, en alzoo te gelijker tijd voor verſtand en hart nuttig te wezen. Dit doel ſteeds voor oogen houdende, heeft hij in zijn werk den glans der nieuwheid met belangrijkheid, het aangename met het nuttige weten te vereenigen. Of, echter, de vertaling *eene behoefte* was *voor de bewoners van ons vaderland*; op deze vraag, welke de Vertaler zichzelven ook doet, zouden wij niet even beſlisſend durven antwoorden. Het nuttige van het werk, vooral bij de beoefening der Godgeleerdheid en Kerkelijke Geſchiedenis, erkennen wij zeer gaarne. Ook willen wij hem wel toegeven, dat, ofſchoon de Hoogduitſche taal nog al bekend is bij die genen, voor wie dit werk eigenlijk is beſtemd, het evenwel *iets anders is, niet onbekend te zijn met de Duitſche taal; iets anders, eenen wijsgeerigen en diepzinnigen Schrijver in deze taal overal te kunnen volgen, de verſchillende woorden en zegswijzen uit andere talen, of uit de ſtelſels der latere wijsgeeren in de taal der tegenwoordige Duitſchers overgenomen, in al derzelver kracht te verſtaan.* Met dat al twijfelen wij, of de vertaling *eene behoefte* kan genoemd worden, wanneer dit woord in de gewone beteekenis genomen wordt. *Omnisbaar* of *volſtrekt noodzakelijk* zal het werk zelve, en dus ook de vertaling, niet kunnen geacht worden te zijn. Wij voor ons, intuſſchen, beſchouwen het werk als alleraanbevelingwaardigst, en zijn overtuigd, dat de Vertaler zeer wel gedaan heeft, met hetzelve in onze taal zóó te geven, als hij het gegeven heeft. Veel moeite toch heeft hij aan deze vertaling moeten beſteden, blijkens hetgeen hij verder in zijne Voorrede meldt.

Wat nu het werk van NEANDER betreft, welks vertaling wij aanvankelijk voor ons hebben, hoe groot het worden zal, is niet te bepalen, dewijl, volgens de Voorrede, aan deszelfs voltooijing door den Schrijver nog gearbeid wordt. Dit eerſte Deel behelst de eerſte afdeeling der Geſchiedenis van de vestiging en vroegſte uitbreiding des Christendoms. Vooraf gaat eene zeer belangrijke In-

leiding. Deze bevat, na eenige korte aanmerkingen, twee afdeelingen: de eerſte geeft een algemeen overzigt van den godsdienſtigen toeſtand der Grieken en Romeinen, ten tijde van de vestiging en vroegſte uitbreiding des Christendoms; in de tweede vindt men een algemeen overzigt van den godsdienſtigen toeſtand der Joden van dien tijd. Beide deze afdeelingen, ſchoon niets nieuws kunnende behelzen, zijn echter, zelfs voor een kundig Lezer, op eene belang inboezemende wijze bewerkt. Hierop volgt de Geſchiedenis der Christelijke Godsdienst en Kerk, gedurende de drie eerſte eeuwen; doch alleen de eerſte afdeeling dezer Geſchiedenis, waarin gehandeld wordt over de uitbreiding des Christendoms, over de vervolgingen tegen de Christelijke Kerk, en over de beſtrijding der Christelijke leer door Heidenſche Schrijvers: deze drie bijzonderheden worden behoorlijk ontwikkeld en geſtaafd. Eindelijk ontvangen wij eenige Aanteekeningen, meestal van NEANDER, en voor een zeer klein gedeelte van den Vertaler. Deze toch, hoezeer met zijnen Schrijver ingenomen, laat nu en dan blijken, dat hij van een ander gevoelen is.

Wij verlangen naar het vervolg van dit ſchoone, nuttige en goed vertaalde werk.

Over het gebruik van de Chlorure de ſoude en Chlorure de chaux, door A. G. LABARRAQUE; *vertaald, en met Aanmerkingen, betreffende de bereiding, zamenſtelling, eigenſchappen en het gebruik dezer Zouten toegelicht, door* A. H. VAN DER BOON MESCH, *Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, en Lector bij de Wis- en Natuurkundige Faculteit aan de Hoogeſchool te Leyden, enz. Te Leyden, bij* Haak en Comp. 1827. *In gr.* 8vo. 138 *Bl. f* 1-50.

De Heer VAN DER BOON MESCH heeft een verdienſtelijk werk gedaan, met over het gebruik der *Chlorures* opzettelijk te ſchrijven. Er was wezenlijk behoefte

aan zulk eene aanwijzing. Er is wel hier en daar het een en ander over deze in zoo vele opzigten hoogstmuttige middelen in het midden gebragt, doch alles ſtukswijze, en het werkje van LABARRAQUE is ook niet in elks handen. Menigeen verlangde, bij het aanprijzen van de *Chlorures*, wat meer daarvan te weten, en wenschte een voorſchrift te hebben, hoe men die middelen op het voordeeligst bereiden kan, en in welke gevallen men dezelve aanwenden moet. Zeer welkom is ons dus dit geſchrift, waarin aan dat verlangen en die behoefte zoo gelukkig voldaan wordt; en wij achten het voor het publiek belangrijk te zijn, van deszelfs inhoud een kort overzigt te geven.

Nadat de Vertaler, in zijne Voorrede, de geſchiedenis van de ontdekking en het gebruik der *Chlorures* vermeld, en hieromtrent minder bekende zaken heeft medegedeeld, volgt het werkje van LABARRAQUE, van bl. 1—48; waarin wij het genees- en heelkundig en het meer huiſelijk gebruik van de *Chlorure de chaux* en *Chlorure de ſoude* vinden uiteengezet, en alles, zoo door de vermelding der gevallen, als van het gezag van bekende Geleerden en de beſluiten van het hooger beſtuur van Frankrijk, ondersteund en bekrachtigd. Van bl. 48—136 volgen de Aanmerkingen van den Vertaler, die zich voornamelijk bepalen bij de bereiding, de zamenſtelling, de eigenſchappen en het gebruik dezer zouten.

De Schrijver handelt eerst over de zuiverheid der ſtoffen, die men ter ontwikkeling van *chlore* gebruikt, en de hoeveelheid, waarin dezelve moeten gebezigd worden. Hij geeft de kenmerken der zuiverheid en onzuiverheid, vooral van den bruinſteen, op, en de middelen ter zuivering van dezelve voor fabrikanten, daar het gebleken was, dat men door de onzuiverheid der middelen bij de fabrijkmatige bereiding der genoemde zouten veel verlies lijden kon. Hierna bepaalt hij de evenredige hoeveelheid, waarin de bruinſteen, het keukenzout, het zwavelzuur en het water behooren gebruikt te worden, en toont proefondervindelijk het gebrekkige van ſommige voorſchriften aan: de door hem gebezigde en met grondige

bewijzen aangeprezene evenredigheid is één deel bruinſteen, één deel keukenzout, twee deelen geconcentreerd zwavelzuur, met twee deelen water verdund; welk voorſchrift de Schrijver, uit ſcheikundige inzigten en uit de ondervinding van hen, die de *Chlorure de chaux* fabrijkmatig bereiden, als het beste aanprijst, leverende dit mengſel koud eene groote hoeveelheid *chlorgas*, en behoevende niet dan op het laatst verwarmd te worden; het komt ook het best overeen met de zamenſtelling der aangewende ſtoffen. Hierna handelt de Heer VANDER BOONMESCH over de verbindingen van het *chlore* met de zuurſtof, en doet dit des te naauwkeuriger, dewijl men door de juiste kennis dezer verbindingen beter in ſtaat is, om te beoordeelen, wat er bij de bereiding der *Chlorures* plaats heeft, en welke de eigenlijke zamenſtelling dezer zouten is: wij vinden alzoo de bereiding, vorming en eigenſchappen van het *chloroxyde*, *chlorigzuur*, *chlorzuur* en *geoxydeerd chlorzuur* opgegeven van bl. 63—77, en daarbij een voorſtel, om deze zuren betere en met de nomenclatuur in de Scheikunde meer overeenkomende benamingen te geven. Nu volgen de bereiding dezer zouten, de opgave, hoe men hiermede in het groot in de fabrijken te werk gaat, en de beſchrijving van de werktuigen, die hiertoe met voordeel in gebruik zijn; waarna wij het groot vraagpunt, *welke is de zamenſtelling dezer zouten*, van bl. 85—104 behandeld vinden. Nadat de ſcheikundige onderzoekingen van de *Chlorure de chaux* door DALTON, WELTER, THOMSON, GROUVELLE, URE, GAY-LUSSAC en HOUTON-LABILLARDIERE zijn vermeld, waaruit blijkt, dat zij deze zouten houden voor verbindingen van *chlore* met kalk en ſoda, en alzoo met geoxydeerde ligchamen, begint de Schrijver zijne meening te ontwikkelen, dat de zoogenaamde *Chlorures* verbindingen van kalk en ſoda met *chlorigzuur* of met *chlore* in den tweeden graad van oxydatie zijn. Hij bewijst dit door de eigenſchappen van het *chlorigzuur* en der *Chlorures*, door eene betere verklaring van de oorzaken der bleeking door het

chlorgas, door het bleekwater van BERTHOLLET en de *Chlorures*, door de vorming van het *kobalt-superoxyde* uit het *kobaltoxyde* door behulp van de *Chlorure de chaux*, door de ſcheikundige verklaring der verſchijnſelen, die bij de bereiding dezer *Chlorures* en dier zonderlinge en onopgemerkte verſchijnſelen, die bij de daarſtelling van de *chlorzure potasch* plaats hebben. Vervolgens merkt de Schrijver op, dat het nimmer als een bewijs tegen het beſtaan van *chlorigzure* zouten kan worden aangevoerd, dat het *chlorigzuur* zich niet onmiddellijk met eene zoutvatbare grondlaag kan verbinden; en eindelijk beſtrijdt hij de meening, dat de enkelvoudige ſtoffen zich en met enkelvoudige en met zamengeſtelde of geoxydeerde ligchamen kunnen vereenigen. Dit gedeelte van het werkje bevat veel oorſpronkelijks, en heldert den aard der *Chlorures* duidelijk op: het verdient de opmerking der Scheikundigen: de naam van *Chlorures* moet, volgens den Schrijver, in dien van *Subchlorites* veranderd worden. Hierop vinden wij de meest kenſchetſende eigenſchappen der zouten opgegeven en derzelver ontleding door het koolzuurgas; waarna de Schrijver over de proefmiddelen handelt, die gebruikt kunnen worden, om de ſterkte en de waarde der *Chlorures* te bepalen, en alzoo over den *chlorometer* van GAY-LUSSAC en de wijze van beproeving van DÉCROIZILLES, HOUTON-LABILLARDIERE, LABARRAQUE en URE. Het werkje eindigt met de aanwijzing van het technisch, genees- en heelkundig en huisſelijk gebruik der zouten, waarbij aangelegene waarnemingen bijeengebragt en de gevallen aangetoond worden, waarin de *Chlorures* met vrucht kunnen aangewend worden. Met genoegen zag de Recenſent, dat de Schrijver de waarnemingen zijner landgenooten niet verzwegen heeft.

Uit dit verſlag zal de nuttige ſtrekking van des Schrijvers arbeid genoegzaam gebleken zijn. Wij brengen hem daarvoor onzen dank. De Heer VAN DER BOON MESCH heeft eene proeve gegeven, dat in hem de toegepaste Scheikunde eenen oordeelkundigen en vaardigen

beoefenaar vindt. Hij ga voort op dien weg, om zijnen landgenooten van dienst te zijn. Van zijne vlijt, vindingrijkheid, voortvarendheid en welingerigte ſtudie verwachten wij veel.

Redevoering van C. J. C. REUVENS, *over het verband der Archæologie met de hedendaagſche Kunſten, gehouden den* 23 *Sept.* 1826, *bij het aanvaarden van het gewoon Hoogleeraarsambt, bijzonder in de Archæologie, aan de Hoogeſchole te Leyden. Uit het Latijn, door* P. O. VAN DER CHIJS. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 74 *bl. f* :-90.

Toen de Hoogleeraar REUVENS in 1818 het buitengewoon Hoogleeraarsambt in de *Archæologie* op *Hollands* Hoogeſchool aanvaardde, was dat vak ſinds eene reeks van jaren met minder ijver behandeld. Men had, ja, de verzameling van PAPENBROEK; maar dit was dan toch waarlijk voor eene Akademie als *Leyden* geen *Muſeum*, dat men de vreemdeling kon vertoonen, en over het vak zelve der Kunstgeſchiedenis werden, zoo verre wij weten, geene leſſen gegeven. De onverpooſte ijver des Hoogleeraars, die moeite noch kosten ontzien heeft, om in dit vak den vaderlandſchen roem te handhaven, en ons op de hoogte van andere Volken te plaatſen; de ongemeene milddadigheid des Konings, die bepaaldelijk deze ſtudie, welke geene geringe uitgaven vereischt, door aankoopen uit verſchillende landen heeft aangemoedigd, — hebben thans de *Leydſche* verzameling tot eene hoogte opgevoerd, der Hoogeſchole en haren roem allezins waardig, en aan welke ſlechts ééne zaak ontbreekt, ruimte ter plaatſing en behoorlijke ſchikking. Elk beminnaar der kunſten en oudheden heeft dus de aanſtelling van dezen ijverigen Geleerde tot *gewoon* Hoogleeraar in zijn vak toegejuicht. Het was te verwachten, dat

zijne Intreêredevoering over eenig gedeelte zijner geliefkoosde ſtudie zou loopen. Hij heeft daartoe het verband der *Archæologie*, of *kennis van oude Gedenkſtukken*, met de Kunſten gekozen. Inderdaad een zeer gewigtig en natuurlijk verband! Nogtans heeft de Hoogleeraar zijn onderwerp niet in deszelfs volle uitgebreidheid behandeld, waartoe de tijd hem ontbrak. Hij vertoeft hoofdzakelijk, en bijkans uitſluitend, bij de *Bouwkunde*; en wel bij het verſchil tuſſchen den ſtaat dier kunst in *Frankrijk* en *Nederland*. De reden daarvan is eenvoudig. De Hoogleeraar had een aantal bouwſtoffen tot de Geſchiedenis der Bouwkunde in ons Vaderland verzameld, doch het veld te ruim en zijnen tijd te bekrompen geoordeeld, om dit plan volledig door te zetten. Hij wilde dus deze bouwſtoffen bij de gezegde Intreêredevoering gebruiken; en hij heeft daaraan zeer wel gedaan. Alleen zij het ons vergund, op te merken, dat de titel der Redevoering dan wat ruim geſteld is; en, daar ſlechts op het ſlot der Redevoering een enkel woord van de andere kunſten gezegd wordt, zou men het ſtuk zeer gevoegelijk kunnen noemen, *over het verband der Archæologie met de Bouwkunde*. Deze invloed wordt dus betoogd: *Frankrijk* bezit veel ſchoonere en met meer ſmaak opgetrokkene gebouwen, dan *Nederland*. Wat is hiervan de reden? Niets anders dan de invoering van den *antieken* ſmaak uit *Italië* door Koning FRANS I in de zestiende Eeuw, die vervolgens nog meer beſchaafd en ontwikkeld is. *Nederland* heeft zoo iets niet gehad. De Bouwkunde heeft in onze Noordelijke Provinciën eigenlijk nimmer gebloeid, (wel in de Zuidelijke; men denke ſlechts aan de Kerk van *Antwerpen*, het Raadhuis te *Leuven*, enz.) Hiervoor vindt de Hoogleeraar drie oorzaken; gebrek aan natuurlijken ſteen, de langdurige burgerlijke en *Spaanſche* oorlog, en de Hervorming. Tot de oudere *Byzantijnſche* of *Nieuw-Griekſche* bouworde (met zuivere bogen), zoo wel als tot de latere, verkeerdelijk zoo genoemde, *Gothiſche* (met ſpitſe bogen), behoort *harde ſteen*; en deze ontbreekt in *Noord-Nederland*, waar men zich met tuf-

of bakſteen behelpen moet, en waar zelfs de naburige *Bentheimer* ſteen te veel van vervoer kost. Dus hebben wij ook bijkans geene overblijffelen der eerstgemelde bouworde; en die der tweede, hoezeer menigvuldiger, zijn naakt, van ſieraden ontbloot, en vertoonen niets van dat treffende, 't welk de *Gothiſche* kerken in andere landen verheerlijkt. (Het zij ons vergund, den Hoogleeraar te vragen, of dit niet wat onbepaald geſteld is? Moet de *Gothiſche* bouworde, waarin men het ten Hemel opſtrevende, het reusachtige, toch ook in zijne ſoort bewonderen moet, dan altijd ſieraden en krullen hebben, om te behagen? Dit komt ons minder noodzakelijk voor. Op ons maakt de *Groote Kerk* te *Haarlem* altijd, althans van buiten, een' diepen indruk, en wij vinden daarin, hoe naakt zij dan ook moge wezen, iets grootsch, iets hartverheffends. Meer andere van dien aard zouden wij kunnen opnoemen.) De tweede reden zijn de burgerlijke oorlogen. (Deze waren ons echter met *Frankrijk* ten tijde der *Ligue* gemeen.) Het is waar, dat met de Hervorming, behalve de waarlijk bejammerenswaardige ſchade aan beeldhouw- en ſchilderwerken, vele beelden en verſierſelen aan de kerken vergruisd zijn; maar waarlijk, die *heiligenbeelden in nisſen* en *monnikskappen* wijken dan toch zoo hemelsbreed af van de modellen van goeden ſmaak, die door de *Italiaanſche* kunſtenaars onder FRANS I naar *Frankrijk* gebragt zijn, dat wij derzelver gemis niet zoo bijzonder behoeven te bejammeren. (Alleen de vernielde Abdij te *Egmond* is misſchien een zwaar, een onherſtelbaar verlies.) Doch de Hoogleeraar ſchrijft het gemis eener goede Bouwkunde der Natie zoo hoog aan, dat hij zelfs het woord *ſchoon* of *fraai* daardoor uit den dagelijkſchen omgang verbannen, en door *mooi*, of *lief*, of *netjes* vervangen acht. Dit gaat toch blijkbaar te verre. Zou de beſchaving en het ſchoonheidsgevoel zoo geheel afhankelijk zijn van de monumenten der Bouwkunst? Alsdan gelukkig *Keulen*, waar zich deze gedenkſtukken bijkans uit alle tijdperken vertoonen; van de Oud-*Romeinſche* Bouwkunst in de Kerk *Marie in het Kapitool*,

van de *Byzantijnſche* in de *St. Geryons*-kerk, van de dusgenaamde *Gothiſche*, eindelijk, in den wereldberoemden Dom, misſchien met den *Straatsburger Munſter* en de *Westmunſter*-kerk het meesterſtuk dier bouworde. En nu, waar is het *ſchoonheidsgevoel*, dat de *Keulenaars* zoo bijzonder onderſcheidt? Men zie ſlechts op hunne naauwe en kromme ſtraten, het ellendige voorkomen hunner huizen, wanneer men de hoogst geringe bijdrage der in *Keulen* geleefd hebbende perſonen tot de maſſa der beſchaving, in vergelijking b. v. met *Amſterdam* (dat toch geenen Dom heeft), niet wil in aanmerking nemen. De aanmoediging tot de beoefening der Bouwkunst is dus wel nuttig bij ons Volk, maar wij gelooven toch niet zoo dringend noodzakelijk als het hier voorkomt. De Hoogleeraar heeft éene reden tot den minderen bloei der *burgerlijke* Bouwkunde niet genoemd. Zij ligt in de noodzakelijkheid der *waterbouwkunſtige werken*. Wij mogen in onze Noordelijke gewesten geene trotſche Kerken of Raadhuizen met *Gothiſche* ſieraden hebben; wij hebben *Katwijker* ſluizen, *Helvoetſluizer* dokken, *Noordhollandſche* kanalen, minder ſchitterend, maar nuttiger, dan gene. Deze bedenking is den Heere COLLOT D'ESCURY in *Hollands Roem* niet ontſnapt.

De vertaling van den Heer VAN DER CHIJS, dien Z. M. tot hulp des verdienſtelijken Hoogleeraars in zijne oudheidkundige werkzaamheden heeft aangeſteld, is voortreffelijk. Wij hebben dezelve met den *Latijnſchen* tekst der Redevoering (mede dit jaar uitgekomen) vergeleken, en haar overal zeer getrouw, hoewel niet ſlaafsch, gevonden. Zij leest overal als een origineel, en heeft niets van die ſtijfheid, welke ons menigmaal in vertalingen uit *Latijnſche* werken, en vooral Redevoeringen, heeft gehinderd. Niettegenſtaande hetgeen wij op dit ſtuk meenden te moeten aanmerken, heeft hetzelve ons door de nieuwheid en belangrijkheid des onderwerps en de wijze van behandeling zeer bevallen; en het wordt nog nuttiger door een bijvoegſel, de opgave van werken over de Bouwkunst der Middeleeuwen behelzende. Dat

het vertaald werd, was, indien het eenigzins doel zou treffen, noodzakelijk: want alle liefhebbers en bevorderaars der Bouwkunst lezen juist geen *Latijn*.

Geſchiedkundige Galerij der beroemdſte Duitſche Helden. Van de oudſte tijden af tot op de tegenwoordige eeuw. Naar het Hoogduitsch van Dr. CARL VENTURINI, *door* A. BRUGGEMANS. *II Deelen. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. *Te Rotterdam, bij* Menſing en van Westreenen. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 1023 *Bl. ſ* 7-80.

Er ligt den lezer weinig aan gelegen, te vernemen, waarom, buiten onze ſchuld, zoo laat dit werk wordt vermeld. Ook kunnen de lotgevallen van één enkel exemplaar weinig belangſtelling opwekken.

De Schrijver ſchijnt voornemens geweest te zijn, de voornaamſte *Duitſche* Helden letterlijk *ten tooneele* te voeren. Dit blijkt reeds uit den oorſpronkelijken titel van het voor ons liggende werk: *Deutſches Heldenbuch. Hiſtorisch-dramatiſche Darſtellung der gröszten Deutſchen Männer, welche für vaterländiſche Freiheit ruhmvoll kämpften. Von der altesten bis auf unſere Zeit fortgeführt.* Te oordeelen naar hetgeen ons aangaande HERMANN, Hertog der *Cheruskers*, in deze twee lijvige deelen is geleverd, moest het geheel van eene buitenſporige uitvoerigheid zijn. Neemt men alleen de *Duitſche* Helden in aanmerking, die in onzen tijd geen minder hatelijke onderdrukkers, dan de toenmalige *Romeinen* waren, hebben helpen overwinnen, dan komt ons reeds het plan als te reusachtig voor, om, ik zal niet zeggen door éénen man behoorlijk uitgevoerd, maar door het Publiek met belangſtelling ontvangen en gretig gelezen te worden. Men denke hier maar aan BLÜCHER, BÜLOW, BRUNSWIJK-OELS, WITGENSTEIN en aan zoo velen, als men zich hier gemakkelijk zal herinneren. Bij het ver-

vaardigen van zoo vele en zoo uitvoerige schetsen verloopt de tijd, en daarmede ook de grootste belangstelling in de duurgekochte vrijheid. De weinige jaren, sedert die heugelijke gebeurtenissen vervlogen, bevestigen, helaas! deze vergeetachtigheid, ook van *Nederlanders*. Het komt ons daarenboven onmogelijk voor, dat vele *Duitsche* Helden in zulk eene Galerij kunnen geplaatst worden. Dergelijke *dramatische* voorstelling, als welke hier van HERMANN en diens tijdgenooten geleverd is, wordt onuitvoerbaar bij het vermenigvuldigen van geschiedkundige gedenkstukken. De tijd van HERMANN behoort tot den *Mythischen* leeftijd; dat is, tot den zoodanigen, bij welken latere Schrijvers de *Mythen* eer *uitvinden* dan *vinden*. Op zulk een' verren afstand neemt men het zoo naauw niet, omdat men niet algemeen op zonde tegen de wezenlijke geschiedenis kan betrapt worden. Verouderde zeden en gebruiken dekken den Schrijver bij voorkomende misvattingen, en de voorgewende *Mythen* blijven altijd bruikbare verdedigingmiddelen bij elk vergrijp. Doch bij het zwijgen der *poëzij* van de Geschiedenis leeft het *proza*. HERMANN kan beter *dramatisch* worden voorgesteld dan de HOHENSTAUFEN, vooral beter dan BLÜCHER of BÜLOW.

VENTURINI nam alzoo eene taak op zich, welke, hoe meer zij onzen tijd naderde, te minder uitvoerlijk moest worden. Het is goed, dat hij alleen HERMANN heeft behandeld. Het volgende moest van zelve mislukken. Daarom is het beloofde in de pen gebleven, naar hetwelk wij ook niet verlangen.

Onder volgende rubrieken handelt VENTURINI *zijnen* HERMANN af: I. *Stamvaders der Duitschers. Oudste overleveringen. Woonplaatsen en volkskarakter.* II. *Geestgesteldheid onder Duitschlands oude Volken. De Sueven. De Katten. De vrije Saksen en hun eigenlijke toestand. Rome's staatkunde in die woelige tijden.* III. HERMANN'S *afkomst. Zijne jeugd, zijne opvoeding, en zijne vorming in de Romeinsche wapenschool.* IV. *Het Volksverbond in Neder-Duitschland, ter wraak-*

oefening over geſchondene eer, regten en vrijheid. De vernielende veldſlag in het Teutoburger-woud. Dit vindt men in het eerſte deel. Het tweede behelst: I. *Geſteldheid van Rome bij de tijding van* VARUS *nederlaag. Onmiddellijke gevolgen van dezelve in Germanië.* II. *Bewegingen in Rome bij den dood van* AUGUSTUS. *Opſtand der Legioenen aan den Rijn. Togt van* DRUSUS GERMANICUS *tegen de Marſen en Katten.* III. *Nieuw verraad van* SEGESTES. THUSNELDA *in de magt der Romeinen. Algemeene oorlog in Neder-Duitschland.* IV. *De laatſte veldtogt van den jongen* DRUSUS *in Neder-Duitschland. Slag op de Idiſtaviſche vlakte. Ramſpoedige terugtogt van het Romeinſche leger. Laatſte tijding van* THUSNELDA. V. *Geſteldheid van Neder-Germanië, na het eerſte tijdvak van den Romeinſchen oorlog.* HERMANN's *krijgstogt tegen den Markbod in Opper-Duitschland.* VI. HERMANN's *dood.* — Dieper kunnen wij ons met den inhoud van dit werk niet inlaten.

Betrekkelijk is ons oordeel over de waarde dezes werks. Ter uitſpanning en vermaakshalve in handen genomen, heeft deze Hiſtoriſche Roman veel voruit boven de duizend en één Romans, welke waarſchijnlijkheid noch wezenlijkheid bezitten. Doch ter aankweeking van vaderlandsliefde en ter aanvuring van heldenmoed bezit geen Roman eenige waarde, al is deszelfs Schrijver ook de beroemde C. VENTURINI. Ongelukkig het Volk, dat daartoe aan *zijne* vaderlandſche *Geſchiedenis* niet genoeg heeft!

Het Hof van Holland, onder de Regering van LODEWIJK BONAPARTE, *door een' Auditeur. Uit het Fransch vertaald. Met Aanteekeningen. Te Amſterdam, bij* de Erven H. Gartman. *In gr.* 8*vo. VIII en* 307 *bl. f* 2-60.

Na de verſchijning der *Documens hiſtoriques* van den gewezen' Koning van *Holland* dachten wij geene verdere berigten wegens die kortſtondige Regering meer te zullen bekomen. Hier nogtans levert ons een *Franschman*, een ondergeſchikt

ambtenaar van NAPOLEON's Broeder, een verslag van hetgeen onder diens Regering alhier zou zijn voorgevallen. De hoofdzaken komen veelal met die *Documens* overeen, of zijn misschien wel daaruit genomen; en buiten deze vindt men daarin voornamelijk een aantal nietige Hof-*intrigues*, verslag wegens de onbeduidende verrigtingen des Konings, wanneer hij zich niet met staatzaken bezig hield, wegens de vermaken ten Hove, 's mans wispelturigheid in het wegzenden zijner ondergeschikte ambtenaars en bedienden, en eindelijk eenige *galante* avonturen, hetzij van den Schrijver zelven, hetzij van den Koning, hetzij van anderen, die zeer goed hadden kunnen wegblijven, en die zekeren jong overledenen Groormaarschalk van het Paleis des Konings geene eer aandoen, wiens gedrag omtrent de vrouw van een' *Spaanschen* krijgsgevangen' Officier en dien Officier zelven in een zeer schandelijk en verachtelijk licht verschijnt. Doch waartoe deze schandkronijk opgehaald? Het boek had eigenlijk wel onvertaald kunnen blijven; maar, zoo het nu eenmaal overgezet *moest* worden, kon het in geene betere handen gevallen zijn. De Vertaler is blijkbaar een zeer kundig man, die niet alleen zijne taak, vrij van alle *Gallicismen*, zeer goed verrigt heeft, maar ook op vele plaatsen, waar de Schrijver zijne deerlijke onkunde nopens onze zeden, gewoonten en geschiedenis met waarlijk *Fransche* onbeschaamdheid durft ten toon spreiden, behoorlijk teregtwijst, en daarbij zelf eene *soliditeit*, eene kennis der jongste gebeurtenissen, zelfs aan het Hof van LODEWIJK, eene regtvaardigheid in de beoordeeling van zijnen Auteur, en een' echt vaderlandschen geest aan den dag legt, die onder de thans zoo talrijke klasse der Overzetters waarlijk eene zeldzaamheid zijn.

Wij zullen trachten eenige weinige algemeene trekken op te zamelen, die in dit werkje voor den *Nederlandschen* Lezer misschien van belang kunnen zijn. LODEWIJK was zekerlijk ongemeen wispelturig in het wegzenden, zelfs van zulke ambtenaren en bedienden, waarop hij vroeger bijzonder gesteld scheen; maar het waren bijna uitsluitend *Franschen*, wien zulks te beurt viel. De Schrijver is daarover gebelgd, omdat hij zelf een *Franschman* is; (hem schijnt nogtans dit lot *niet* te beurt gevallen te zijn, daar hij tot op het laatst van LODEWIJK's Regering als ooggetuige spreekt) maar wij mogen met reden vooronderstellen, dat de ongelukkige Koning meermalen zijne dienaren betrapt heeft op on-

geoorloofde briefwisseling, hetzij met NAPOLEON's Staatsdienaren, hetzij met de Koningin HORTENSIA, met welke de Koning in volslagene verdeeldheid leefde; eene vrouw, die *Holland* geen goed hart toedroeg, die den geheelen hofstaat, en misschien wel zelfs burgerlijke en staatsbedieningen, uitsluitend aan *Franschen* wilde zien toebetrouwd, en door welke misschien haar minnaar (dit toch is geen geheim meer) NAPOLEON veel uit *Holland* vernam, hetwelk hij niet weten, of althans zóó niet vernemen moest. Had LODEWIJK dit van eenigen ondervonden, zoo was het niet onnatuurlijk, dat hij meer *Franschen*, en eindelijk allen begon te wantrouwen, naarmate hij zich meer van de degelijkheid en opregtheid van den *Hollandschen* volksaard leerde overtuigen. Het is echter te begrijpen, dat deze afgedankte *Franschen*, nu met gif en gal, niet alleen tegen LODEWIJK, maar ook tegen de *Hollanders*, die zij dachten dat hun den voet geligt hadden, vervuld, thans met verdubbelden ijver dezelven, misschien door middel van HORTENSIA, bij den alvermogenden tiran hebben gelasterd; zoodat de beklagenswaardige Naamkoning van *Holland*, juist door den maatregel, dien hij nam om zich te beveiligen, te dieper in het ongeluk stortte. Een bewijs daarvoor levert de brief, door NAPOLEON op 21 Dec. 1809 aan zijnen Broeder geschreven, waarin hij zich vooral over het *verjagen der Franschen* beklaagt; iets, hetwelk dan ook een voorwendsel tot de berooving en daarop gevolgde inlijving van het Koningrijk aan de hand gaf. — Ten andere wordt de reeds aangestipte ongelukkige betrekking van LODEWIJK tot HORTENSIA beter uiteengezet, dan wij nog ergens gezien hebben. Eerstgenoemde kon zich, kieschheidshalve, daarover in de *Documens* niet zoo breed uitlaten (schoon voor verstandigen daaromtrent genoeg gezegd is): hier ziet men, hoe de verdeeldheid reeds spoedig na 's Konings komst tot den troon zigtbaar werd; hoe HORTENSIA meer de vermaken van *Parijs* beminde, dan de bedaarde zeden van *Holland*. *Den Haag* was haar niet eens levendig genoeg; hoe zou het *Utrecht* geweest zijn? De *Fransche* Schrijver vindt de verwijdering der Echtgenooten ergerlijk, en wilde wel, dat LODEWIJK *gezag* gebruikt had, om HORTENSIA terug te houden; doch wij zijn het met den Vertaler eens, dat dit de kwaal erger zou gemaakt hebben, blijkens hare, door NAPOLEON, nu hij met MARIA LOUISA gehuwd was, gedwongene terugkomst in 1810, die nog grooter ergernis gaf,

doordien de Echtgenoot, volgens de hier medegedeelde berigten, de vertrekken, welke tot die zijner Vrouwe geleidden, liet affluiten en zelfs toemetselen; ja dat hij haar, die naar *Frankrijk* wilde terugkeeren, zulks *volstrekt belette*, zoodat zij niet zonder de hulp der weinige *Fransche* hofbedienden, die LODEWIJK nog had overgehouden, en niet dan door list, naar *Antwerpen* kon ontsnappen, en daarop zekerlijk, te *Parijs* teruggekomen, de klove met den Keizer onheelbaar gemaakt heeft. Voorts leeren wij uit dit geschrift zoo wel, als uit de *Documens*, den thans (God betere 't!) door velen zoo hoog opgevijzelden NAPOLEON weder als een' fagen, afschuwelijken dwingeland kennen, die, schoon meester van een land van 40 tegenover een van 2 milioenen zielen, nog niet het hart heeft, om laatstgemelde aan te randen, eer hij deszelfs Koning door verraad naar *Parijs* had gelokt, en daar, op struikroovers-manier, met het mes op de keel tot den afstand van derdehalve Provincie had gedwongen. Wel te regt had hij dus zelfs aan zijne eigene familie, om niet te zeggen aan de honderdduizenden, door hem tot vertwijfeling gebragt, de ballingschap op *St. Helena* verdiend, die zekere lieden thans zoo zeer bejammeren. Een *groot man* was hij nooit; daartoe behoort meer adel der ziel.

Van de nietigheden en dwaasheden, die dit boek bevat, zullen wij slechts opnoemen de schildering van *Friesland*, als *een oord van ballingschap*, als *een verschrikkelijk land*, *waar de dampen van een ongewond gewest* (in 1808) *een' Fransch-man in korten tijd deden sterven*; — het verhaal van een' tooneelspeler, MORAITRIER, die de nieuwe hovelingen onophoudelijk onderwees in de groote kunst van den hoed te houden, den degen te dragen, en met de *jabot* te spelen; — den plotselingen overgang van de schildering der *Amsterdamsche* kermis tot het wetboek NAPOLEON; — het verloten van allerlei aardigheden, op de *Haarlemsche* kermis gekocht, b. v. een' hanstop te paard en een' porseleinen waterpot, op *het Loo*; — het invlechten eener allezins beuzelachtige Anecdote van een' papegaai tusschen de verhalen der jammeren van den Koning en het land, enz. Hoe het zij, indien men lust heeft, zich dit werk aan te schaffen, moet men volstrekt de verbeterende vertaling, niet het *Fransche* origineel koopen, dat den Schrijver zoo min als zijner Natie tot eere verstrekt.

De Voet in 't Graf. Jongste Gedichten van Mr. WILLEM BILDERDIJK.

— Συγχεῖ πάντ' ὁ παγκρατὴς χρόνος,
Φθίνει μὲν ἰσχὺς γῆς, φθινεῖ δὲ σώματα. (*)

SOPHOKLES.

Te Rotterdam, bij A. F. H. Smit. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 204 *bl.* f 3 -:

Toen ons deze bundel in handen kwam, drong zich bij ons het denkbeeld op, dat BILDERDIJK dan zich eindelijk zou bekeeren. Met *den voet in het graf* is het immers, bij het minste greintje van welmeenendheid, onmogelijk, streng te oordeelen over medemenschen? Het geopende graf maakt den menschenhater, zoo niet zacht gestemd, ten minste voorschelden en verdoemen stom. Want, volgens BILDERDIJK zelven,

Die steede om Gods genade smeekt,
Heeft nooit een wreed gemoed.

Nu, dachten wij, zal hij, bij het te gemoet gaan van den dood en hetgeen verder volgt, alleen tot zichzelven inkeeren, het kwaad alleen in zichzelven veroordeelen, het oordeel over anderen, naar het bevel van JEZUS, aan God alleen overlaten, en eindelijk eens in beoefening brengen, wat hij te voren zoo schoon, maar alleen als Dichter, ter regeling van zijn gedrag en oordeel, afgebeden heeft:

Laat mij altijd onderstellen,
Dat het menschdom liefde kweekt.
Zoo de schijn het ook weêrspreekt,
Laat mij nooit een oordeel vellen,
Dat aan dezen plicht ontbreekt.

Laat mij niemands daden wegen
Op de goudschaal van 't verstand,
Aan de dwaling na verwant;
Opgerezen, neêrgezegen,
Naar het wanken van de hand.

(*) Ter bevordering van duidelijkheid, heeft men hier de meer gewone Griekschе letters gekozen.

Neen, maar laat mij alles ſchatten
Naar de wenſchen van een hart,
Dat zich-zelve kenbaar werd,
En de zwakheid kan bevatten,
Die den braafſten ſoms benart (*).

Het afgewende gelaat des Grijsaards van den geopenden grafkuil, het niet uit nederigheid afgebeelde uitgaan van den vulkaan, en het gekrulde Grieksch uit een treurſpel van den Heidenſchen. SOPHOKLES, op het *vignet*, door BILDERDIJK zelven geteekend, boezemden ons wel eenig wantrouwen in; maar wij bleven toch op de mogelijkheid zijner bekeering hopen. Dat hij alleen op het *vignet* met *den voet in het graf* zou zitten, durfden wij nog niet bepalen. Het *Voorbericht* gaf ons hoop, dat de gedichten zouden overeenſtemmen met 's mans zielsgeſteltenis en omſtandigheden. Dat de Grijsaard mijmert, vooral hij, die zich overleefd heeft en zich in den dompigen levensavond bevindt, zegt de man gul weg; en wij zijn, voor zoo verre het *hem* betreft, het hierin met hem eens. Stichting belooft hij; en wie kan alleen woorden verwachten van een' man, die den dood niet lang meer ontloopen kan?

Onze gunſtige meening over dezen bundel daalde merkelijk, bij het lezen van het opſchrift: *Staatsgezag*. Heeft dan de man met den eenen voet in het graf niets anders te bepeinzen? Hetgeen daar bl. 12 volg. voorkomt, willen wij niet eens aanvoeren; ook niet hetgeen hij laſtert (in *Filoſoofſche Deugd*, bl. 10) tegen de tegenwoordige Predikers van het Evangelie. Wij vonden in de *Slaapverkwikking* (bl. 19) de reden opgegeven, waarom BILDERDIJK eigenlijk *nooit* in goede luim is geweest. Hij is nooit goed uitgeſlapen; en het is dus waarſchijnlijk, dat zijne gedichten, die in den morgenſtond gemaakt zijn, de ſomberſte zijn. Na een middagſlaapje gaat het hem, bij goede ſpijsvertering, misſchien beter van de hand.

Waar, waarom moest de ſlaap, die heilzame artſenij,
Steeds kwelling, arbeid, en vermoeiing zijn voór mij,
En deed hetgeen bij elk een bron is van genieten,
Mij 't aangezweepte bloed door 't herſenſtelſel ſchieten?

(*) *Mengelpoëzij*, Iſte Deel, kleine uitgave, 1823, bl. 142, 143.

Helaas! 'k beproefde nooit dien zegen van den ſlaap.
Reeds, aan den leiband naauw geheel ontwasſen knaap,
Zoo verr' mij is vergund den tijd weêr op te halen,
Was ſlaap mij drukkend, en een eindloos herſenmalen;
't Ontwaken, naar en droef, met afgemat gevoel
In 't lichaam en den geest, van 't doorgeſtaan gewoel
Der herſenſchimmen, die mijn nachten als mijn dagen
Vervulden, met het bloed door 't peinzend hoofd te jagen;
En wonder van Gods hand is 't, dat ik Grijzaart leef,
En vrij van 't wreed gevolg der herſenkrenking bleef.

Op de twee laatſte regels kan men zekerlijk gegronde aanmerkingen maken. Maar wie belijdt gaarne eigene herſenkrenking? Daartoe komt niemand, het minst bij de hevigſte vlagen. Intuſſchen bewijst het enkele ſtukje, *de Taal*, dat BILDERDIJK *niet* vrij van herſenkrenking bleef.

Het is inderdaad een ongeluk, indien niet iets ergers, dat de man niet ſlapen kan. Daarom weet hij ſomtijds niet, wat hij droomende dicht, of dichtende droomt. Nu weten wij het, dat ten minſte voor hem de morgenſtond geen goud in den mond heeft. Het graf zelfs trekt hem dan, ten minſte 's morgens, niet af van herſenſchimmen! Ongelukkige!.... Hoort maar eens dezen wensch, bl. 47.

O Mocht geheel Euroop van West tot Oosterkimmen
't Godtergend helach Parijs in vlammen op zien klimmen,
En 't menschdom wreken van vier eeuwen gruweldaân,
Met Duiv'len-, neen, met meer dan Duiv'lengeest beſtaan!

Het geheele ſtuk, getiteld *de Taal*, bl. 43—49, is zekerlijk gedicht in de hevigſte vlaag van krankzinnigheid, in welke hem het *herſenmalen* en het *gewoel der herſenſchimmen* tot dusverre ooit gebragt heeft. Het zachtzinnigst en Christelijkst oordeelt men, wanneer men hem, met *den eenen voet in het graf*, als *impos mentis* (*krankzinnig*) beſchouwt en beklaagt.

Van de afzonderlijke ſtukken van meerdere of mindere uitgebreidheid, in dezen bundel voorkomende, bereikt geen die hoogte van razernij en ijlhoofdigheid, welke in *de Taal* zich aan iederen *onpartijdige* (*) voordoet. Hetgeen BILDER-

(*) Dit woord bezigen wij hier opzettelijk. Zulks dient

DIJK in de *Slaapverkwikking* zoo gul weg van zichzelven heeft verklaard, geeft ons regt, de ſtukjes in dezen bundel tot twee ſoorten te brengen, naar den tijd, op welken zij hem *ontvloeid* zijn: *Morgenſtukken* en *Namiddagſtukken*; bij welker beoordeeling ook wind en weder evenzeer in aanmerking komen, als de lange duur van zijne droomen, die zelfs op klaren dag niet ſchijnen af te breken. Bij zulk een *kruidje roer mij niet* werkt zelfs het geritſel van bladeren bijna met hetzelfde geweld, als een hevige orkaan bij den gezonde. Door BILDERDIJK's gulle belijdenis aangaande zichzelven verſtaan wij nu hetgeen VOSMAER (†) ſchrijft: „Ieder deeltje, van welks werking een gezond mensch niets „bemerkt, kan zulk eene gevoelige ſpinneziel hevig aandoen en geheel in onrust brengen. — Doch als het kleinſte „zieltje boos wordt, of door eene andere drift ontſtoken, „hoe hevig zien wij hare webbe bewogen! En droogt zij „niet uit van nijd, haren ſpinnenaard regt ontdekkende?" Mannen uit de maan en herſenſchimmen hebben bij zulk eene ſpinneziel dezelfde uitwerking. Alleen hetgeen wezenlijk is, brengt deze overgevoelige ſpin niet in rusteloze beweging. En wanneer dan, bij het hevig ſchudden der geheele webbe, aan de ſpin een dichtſtuk *ontvloeit*, zal dit dan kalm en rustig kunnen zijn? Er is dan wel onderſcheid tusſchen hetgeen BILDERDIJK, *bij* en *na* het ſchudden zijner webbe, zingt of ſchrijft. Droomen en herſenſchimmen vullen zijne nachten en dagen, en *vullen*, ten minſte *vullen voor een groot gedeelte aan*, de onderſcheidene bundels, welke van hem, van dag tot dag, in het licht komen.

Het bovenſtaande is wel voldoende, om den onderſcheiden

tot narigt van MARONIER en dergelijke voorvechters van BILDERDIJK's geleerde raserij. Ook wij gelooven, dat BILDERDIJK *Godentaal* ſpreekt; maar welke men in den *Tartarus* beter dan op den *Olympus* zou verſtaan. De man moet zich niet boos maken; want *Bijen* leveren geen *honig*, maar maken ſlechts *gegons*, als zij boos zijn. Ook hij kan betere waar leveren, dan zijn brommend rijmpje op BILDERDIJK. Maar als men toornig is, gaat het niet. Zie BILDERDIJK.

(†) *Nagelaten en verſpreide Letterarbeid*, Iſte D. bl. 124.

aard dezer luimen, vooral der kwade luimen, te leeren kennen. Onder het herſenmalen en het gewoel der herſenſchimmen, vooral 's morgens bij het opſtaan het hevigst, heeft hij waarſchijnlijk het volgende gedicht:

De Taal aan band! en hoe? Van die geen taal verſtaat,
En wien de ſchrijffiguur voor klank en reden gaat!
Waar zag men ooit eene eeuw, die zulk een ſlag van dwazen
Vergunde om anders dan (*in*) 't dolhuis uit te razen!
Maar neen, zij prijken op den leerſtoel. —

Bl. 120:

Rampzalig kroost, in wind van praalzucht opgetogen,
Wat wordt er van uw hart, uw oordeel, en verſtand! —
Geen liefde of Godvrucht meer uit moederborst gezogen!
Geen onderwerping meer, geen wet of zedeband!
Van jongs ten toon geſteld, gevormd voor praalſchavotten,
Aast ge op een kranken lof en nietig handgeklap;
Praat meestrendwaasheid na, en leert met waarheid ſpotten,
En 't heerſchend wangerel neemt ge aan voor wetenſchap.

Dat BILDERDIJK ſomtijds niet wist, of hij droomde of niet, blijkt uit zijne vraag, bl. 145:

En droomde ik uit, of droom ik nog?

Dit geheele ſtukje, *Droom* geteeld, bewijst duidelijk, dat de man nog aan het droomen leed, toen hij het bed verlaten had.

't Was een benaauwde droom, die nog mijn hoofd bezwaart.

Bl. 163:

Hiertoe zoo veel onderwijzers,
Die als zoo veel ſchroevende ijzers,
Taal en uitſpraak, geest, gevoel,
Naar een dommen gril verwringen,
En de ziel in kluisters dwingen,
Naar 't hun-zelv' verholen doel!

Hiertoe zoo veel maatſchappijen,
Korven, eens van noeste bijen,
Honing purende. — Ach hoe kort!
Nu een broed van vuige hommelen,
Dat met wesp- en keverdommelen
Alles razende overſtort!

De staatkundige en godgeleerde rederijk van BILDERDIJK slaan wij over, als genoeg bekend en hier voor de vijftigste maal weder door hem uitgekraamd, vooral in zijne *Morgengedichten*.

In dezen bundel is evenwel niet alles, schoon wel het meeste, op dezen toon gestemd. Ook laat hij zelfs in het betere er wel weder iets van *St. Anne* onder loopen; b. v. bl. 108:

Leef, wat ook word' van 't land, dat, van God afgevallen,
Op onafhanklijkheid en zelfbeheer durft brallen,
En vloekbren Eigenwaan afgodische outers sticht. —
Wat van een wereld word', die Heiland kent noch plicht—
Wat oordeel van Gods wraak 't versodomt schuim der volken
Of wegspoele in één zee, of inzwelge in den gloed
Der opgeborsten zwavelkolken,
Die 't onkruid, lang geduld, in 't eind verteren moet, enz.

Wie zou dit verwachten in het anders voortreffelijk stukje: *Aan mijne Wederhelft?* Maar het was ook *nacht*, voor den Dichter *de tijd zijner droomen*, en van *het gewoel der hersenschimmen*.

Voortreffelijk is vooral zijne vertaling van de *Klaagliederen van* JEREMIAS, Hoofdst. IV. *Jammerklacht*, bl. 73:

vs. 1. Hoe is de Tempelpracht, hoe 't eermetaal ontluisterd,
Het echte zuivre goud! Hoe 't kostlijk edelgesteent'
Des Heiligdoms bezwalkt en in zijn gloed verduisterd!
Hoe onder 't slijk vertrapt! Weent, Sionieten, weent!

vs. 3. Het woeste zeekalf biedt op klip en dorre stranden
Zijn welp de volle speen en zoogt zijn vormloos kroost;
Maar Sion, als de struis der Afrikaansche zanden,
Heeft, hoe de zuigling schreit, voor 't dorstend hart geen troost.

Wij mogen niet meer afschrijven. Hier is evenwel alles zoo uitmuntend, dat wij meer *Jeremiades* verlangen zouden, wel te verstaan, indien BILDERDIJK zich leiden liet door denzelfden voortreffelijken geest, als den Israëlitischen klager bezielt; anders hebben wij van hem *Jeremiades* genoeg.

Bij het doorlezen van dezen dichtbundel kwam ons dikwerf te binnen het volgende:

Op mijn Afbeeldſel, door SCHWEICKHARDT *geſchilderd.* (*)

Een diepvervallen hut, een tros verflenſte bloemen
Is, door de kunst verbeeld, een voorwerp van waardij.
Door SCHWEICKHARDTS hand gemaald, mag elk mijn beelt'nis roemen;
Zoo roemt men zelfs een *wesp* in HUIZEM's ſchilderij.

BILDERDIJK heeft zich door dit bijſchrift als naar het leven geteekend. SCHWEICKHARDT's hand teekent het uitwendige. De Dichter maalt het inwendige. Dit laatſte is het beste gelukt. De wesp valt altijd op de eélſte vruchten, en ſteekt ieder, die dit ooft in beſcherming neemt. Het laatſte, dat van de wesp ſterft, is — haar *angel*.

Eindelijk deelen wij nog onze gedachten mede over de gepastheid van titel en *vignet* voor den inhoud van dezen en ook van vroegere dichtbundels. Het komt ons namelijk voor, dat BILDERDIJK niet het oog op het graf heeft gehad, toen hij de meeste ſtukken in dezen bundel vervaardigde. Hiertoe brengen wij niet *Algemeene Dolheid*, bl. 200, eene vrije vertaling van het fraaije denkbeeld des Franſchen Abts DE 'MENNAIS, noch de kostelijke vertolking der wanen wartaal van BONALD, bl. 189. Hier toch geldt alleen *ſimilis ſimili gaudet*. Als bewijs voor ons gevoelen kan wel dienen het ſlot uit de *Ontſchuldiging eens Grijzaarts*, b. 199:

Wat wil men meer van mij? Verſtand en geest verrookten,
En de aders hangen ſlap, die eens tot barſtens kookten,
De ſpieren zijn verſtijfd, en 't hart vergeet te ſlaan;
Dees wareld ben ik door, eene andre vangt reeds aan.

Zou dan BILDERDIJK, die, met uitzondering van zichzelven, zijne Vrouw

— — en 't handvól Godgezinden,
Dat aan 't geſlachte Lam als krijgsbuit toebehoort,

(bladz. 41) alles en allen vervloekt, niet gebeefd hebben bij het uitſtooten vooral van den laatſten regel, indien hij aan zijnen dood had gedacht? Welk eene wereld of wareld gaat hij dan te gemoet, welker begin van hem door lasteren en vloeken gekenmerkt is?....

(*) *Mengelpoëzij*, boven aangehaald, bl. 255.

Hoe zwartgallig de knorrige man ook over anderen denkt en oordeelt, gelooven wij, dat *de voet in het graf* voor BILDERDIJK hetzelfde is, wat JOAB eens waande, dat voor hem zouden zijn *de gegrepen hoornen des altaars* (1 *Kon.* II: 28). Het voorbeeld der mannen, die van den Koning de zoo noodige *Abolitie* hadden verzocht en verkregen, maakte hem zekerlijk opmerkzaam, en joeg hem naar het graf, als het *Asylum* of de vrijplaats voor erge gevolgen. Althans zijne geheele houding op het *vignet*, met afgewend gelaat om vergiffenis smeekende, begunstigt dit vermoeden even zeer, als de inhoud, ook van dezen bundel, op meer dan één plaats aanwijst, dat ook BILDERDIJK wel degelijk *Abolitie* noodig had.

Advijs over de Verhandeling, bekroond door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, op hare Prijsvraag, over de oorzaken van het verval des Nederlandschen Handels, en de middelen tot herstel of uitbreiding van de(n)zelve(n), uitgebragt geweest(?) door G. K. *Graaf* VAN HOGENDORP, *Mede-Directeur dier Maatschappij. Uitgegeven door Prof.* H. W. TIJDEMAN. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1828. *In gr.* 8*vo.* 70 *bl. f* :-75.

De verdienstelijke Staatsman, wiens vruchtelooze pogingen tot verligting van de zware lasten, die op den handel drukken, en denzelven uit *Holland*, waar nog bovendien de oneevenredige grondlasten alles duurder maken, allengs naar *Braband* of *Hamburg* en *Bremen* verplaatsen; de Wereldburger, wiens zucht voor den vrijen handel in 't algemeen zoo bekend en toegejuicht is, had één Advijs gegeven op de bekende Verhandeling van den Heer OUWERKERK DE VRIES, stemmende tot eene voorwaardelijke bekrooning. Dit stuk was, om de uitgebreidheid, op de vergadering niet gelezen; maar Prof. TIJDEMAN, wien de lectuur daarvan vergund was, verzocht, om het eerst in een Tijdschrift te plaatsen en naderhand afzonderlijk uit te geven, hetwelk hem werd toegestaan. Wij hadden dien zelfden wensch, bij onze beoordeeling der bekroonde Verhandeling, te kennen gegeven; en het verheugt ons hartelijk, thans in de gelegenheid te zijn, onzen Lezeren den inhoud van dit belangrijk *Advijs* mede te deelen.

De Graaf VAN HOGENDORP prijst de Verhandeling *over 't algemeen* en keurt haar der bekrooninge waardig, doch met eenige bepalingen; namelijk, dat de Maatschappij haar zegel niet hange aan 1) *de verdediging van het invoeren van hooge regten op den koophandel.* De Heer DE VRIES had deze hooge regten niet dadelijk verdedigd, maar toch ter loops zich niet ongunstig daarover uitgelaten. Dit kon de Graaf niet dulden: hij geeft in weinige woorden het *résumé* van 't geen hij zoo dikwerf in de Staten-Generaal heeft doen hooren, dat hooge regten, hoe men de zaak ook keere of wende, en onder welke schijnschoone voorwendsels men die verbloeme, *den handel wegdrijven.* Vervolgens komt hij 2) op 't geen DE VRIES van ons *koloniaal stelsel* gezegd had. Hier verdedigt hij de onbepaalde vrijheid van handel, met éenige beschermende regten. Zoo gereedelijk wij hem het eerste punt toegaven, zoo zeer moeten wij *hier* van hem verschillen. De voorspoed van *Java* is een groot, is een voornaam, maar niet het eenige, niet het voornaamste belang van het Moederland. Wanneer, ten gevolge van onbepaalde toelating van vreemden, die, door allerlei omstandigheden, en door den veranderden toestand der wereld, thans goedkooper waren en goederen aanbrengen kunnen dan wij, de *koloniale* goederen op *Java* buitensporig rijzen, en daarentegen in het Vaderland, door den grooten toevoer, zóó dalen, dat elk schip met koffij, dat aankomt, zuiver verlies is, moeten dan niet eenige krachtdadige maatregelen tot bescherming worden genomen? (Men zie het *Advijs* van den Heer VAN ALPHEN op de Geldleening voor *Oostindië.*) De ondervinding beslisse! Is *Java's* financiéle toestand in de jaren van vrijen handel, terwijl de koffijprijzen de buitensporigste hoogte bereikten, vooruitgegaan? of dagteekent zich het grootste gedeelte van den achterstand der 20 Millioenen uit dien tijd? (De Oorlog heeft dien achterstand verergerd, maar niet oorspronkelijk veroorzaakt.) *Theoretisch* laat zich voor den onbepaald vrijen handel in de koloniën veel, zeer veel zeggen; maar in de praktijk is het somtijds daarmede anders gelegen, en wij vreezen, dat de hoogverdienstelijke Schrijver van het Advijs te veel aan zijne theorie vasthoudt, en de gesteldheid der zaken, den ondernemenden en onderkruipenden aard onzer mededingers in den handel, der *Engelschen*, niet genoeg in het oog houdt. Dit blijkt ook wel uit zijne aanmerking over het 3de punt; dat, namelijk, de Schrijver der Verhandeling zich

ze nadeelig tegen *Engeland* en *Amerika* uitlaat. De Heer DE VRIES had daadzaken gemeld; en waarlijk, dat de *Engelſchen* ons over 't geheel niet genegen zijn, is wel aan RAFFLES, aan CRAWFURD, aan *Sincapore*, aan hun gedrag op *Sumatra* (zie de Reizen van NAHUYS), aan hun onlangs gedaan verbod van handelgemeenſchap met de *Kaap*, *bepaaldelijk aan Nederlanders*, gebleken! De Graaf VAN HOGENDORP treedt in een uitvoerig en zeer belangrijk betoog over *Engelands* wereldhandel, om te bewijzen, dat het ſtelſel van HUSKISSON, de meerdere ontlasting en vrijheid des handels, *heilzame gevolgen voortbrengt*. Doch of men vooreerst nog den handel met de gewezene *Spaanſche* koloniën tot *die* ſoort van gevolgen betrekken moet, is ons nog zoo zeker niet, als de Graaf zegt: „ De voordeelen van *Engeland* (daarin) moeten van jaar tot jaar grooter worden." De *Engelſchen* hebben millioenen ponden ſterlings in leeningen aan de nieuwe Staten en in *Mexicaanſche* mijnen geſtoken; de nieuwe Republieken zijn *alle* bankeroet gegaan; het geld van de leeningen is dus weg, en het is met de *Mexicaanſche* mijnen geloopen als met de oude ſchatgravers en met de *Miſſiſſipi*-ſchatten van wijlen LAW, winderiger gedachtenisſe! Nu zijn ook de rijkſte bezitters en kooplieden, de *Spanjaarden*, uit *Mexico*, gebannen, en de wanorde is er ten top, gelijk reeds vroeger in *Columbia*. Dat de *Engelſchen* in *Indië* en elders ondernemend zijn en goede maatregelen hebben genomen, is onbetwistbaar; maar dat zij in hun ſystema weifelen, zoo als de Heer DE VRIES beweert, is ook zeker: men zie ſlechts de tegenſtrijdige gevoelens van CANNING en WELLINGTON over den graanhandel (*de corn-laws*), waaromtrent men thans een *mezzo termine* gevonden heeft, die niemand voldoet. Dat de *Engelſchen* in *Afrika* groote pogingen tot beſchaving en verſpreiding des Chriſtendoms, alsmede tot opſporing van nieuwe handelswegen, doen, verdient allen lof; maar hunne koloniſatie aan de *Kaap* en in *Canada* geeft toch blijk, gelijk de Graaf zelf erkent, dat *duizende huisgezinnen zonder brood zijn*, gedeeltelijk ook door de machinerie. Zou dit ſtelſel eener onbepaalde productie van manufacturen door de machines, waarbij *duizende huisgezinnen aan den bedelſtaf komen*, dus wel zoo ſtellig aanbeveling verdienen? — De uitdrukking van den Heer DE VRIES, dat de *Amerikanen* overal komen *ſnuffelen*, heeft hij zelf, bij de herziening zijner Verhandeling, weggenomen.

De edele Schrijver beſluit zijne Verhandeling, dus mag men dit Advijs wel noemen, met uitzondering van de daaruit getrokkene reſultaten, op deze wijze: „ Bij de groote uitbreiding van den wereldhandel, die heden plaats heeft en nog gedurig voortgaat, zal — *of kan ten minſte* — in het vervolg het aandeel van *Nederland* in denzelven grooter worden, dan ooit de handel in vroegere dagen geweest is." Wij vereenigen ons van harte met dien wensch, die wij hopen, dat door gepaste maatregelen tot eene voorſpelling mag worden. En zouden wij daartoe geene hoop hebben, thans, nu eensdeels de Amſtelſtad eerlang de wezenlijke voordeelen van een *Entrepôt* mag genieten, hetwelk eenigermate de botſende belangen kan overeenbrengen, en anderdeels de Man tot het beſtuur der geldmiddelen geroepen is, die veertien jaren bij ondervinding gezien heeft, hoe handeldrukkende en handelbelemmerende maatregelen *Noordhollands* handel, te midden van den algemeenen Vrede, onder het beſtuur van een' algemeen beminden en gezegenden Vorst, naar den ondergang doen ſnellen? Zou deze keuze voor *Amſterdam* niet een onderpand zijn der hoop op betere dagen?

De Heer TYDEMAN heeft, in een *Naſchrift*, nog eenige bedenkingen tegen de bekroonde Verhandeling medegedeeld, waarvan wij hier niet kunnen ſpreken, zonder te veel tot bijzonderheden te vervallen.

Offer aan de lijdende onſchuld, of SWAVING's *vlugt uit Delft, in vrouwelijk gewaad; zijnde een uittrekſel uit zijne tienjarige militaire loopbaan, door hemzelven beſchreven, ter verontſchuldiging van den veroordeelden Artillerist, die, tijdens zijne in hechtenis ſtelling, in zijne woning op ſchildwacht ſtond. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1827. *In gr.* 8*vo. VI en* 209 *Bl. f* 2-40.

J. C. SWAVING, *ſchrijver van het Offer aan de lijdende onſchuld, ontmaskerd, of mijne verdediging op beſchuldigingen in genoemd werkje voorkomende; door* J. C. POORTERMANS. *Te Amſterdam, bij* C. Schaares. 1827. *In gr.* 8*vo.* 84 *Bl. f* 1-90.

Beide deze geſchriften hadden wel achterwege kunnen ge-

bleven zijn. Althans boezemen dezelve aan het vaderlandsch letterlievend Publiek weinig belanſtelling in.

SWAVING, ſchrijver van het eerſte ſtuk, alles behalve loffelijk bekend, geeft, zoo als hij voorwendt, uit zijne *Tienjarige Militaire Loopbaan*, welk werk weldra geheel in het licht zal verſchijnen, dit uittrekſel, met oogmerk, zoo het heet, om de lijdende onſchuld te verontſchuldigen en te onderſteunen. Zijn wezenlijk, zoo niet eenig oogmerk blijkt evenwel geweest te zijn, den ſchrijver van het tweede ſtukje in een allerhatelijkst daglicht te zetten. Het is alleen dit punt, op hetwelk ons verſlag dezer beide ſtukjes moet nederkomen. Hoe beknopter dus, hoe beter voor lezers, die aan kijverijen weinig deel nemen.

Hetgeen SWAVING, onder ſchijnbare openhartigheid, verhaalt van de vervolgingen, aan welke hij is blootgeſteld, en van de redenen dier mishandelingen, laten wij over aan het oordeel van den Recenſent, wien SWAVING's *Tienjarige Militaire Loopbaan* in handen zal komen. Het vonnis, tegen SWAVING geſlagen en door POORTERMANS medegedeeld (bl. 80), zal dezen dan wel van dienst zijn.

SWAVING, wegens kwade trouw in zijne administratie in hechtenis geſteld, ontkwam, in het rouwgewaad zijner vrouwe, te Delft, de hem wachtende ſtraf. Te Londen ontmoet hij in POORTERMANS eenen Westindiſchen bekende, die van SWAVING eene ſom van *f* 660 te vorderen had. Dit laatſte punt wordt door SWAVING, niet zeer eerlijk, ontkend, bl. 142. POORTERMANS toonde evenwel, blijkens zijn geſchrift, bl. 19 volg., althans zijn vijand niet te zijn. Hij liep met hem *gearmd* door Londen, liet voor SWAVING een *déjeuner à la fourchette* opdiſchen, met een bottel *Burton-ale*. „Ik deed mijn best hem, zoo veel ik kon, te troosten, en „*gaf* hem, op zijne dringende en herhaalde bede, *twee pond* „*ſterling*, om zich vooreerst te redden; terwijl ik nog dien„ zelfden dag een crediet van *vijf pond* voor hem opende, „waarvan hij echter geen gebruik gemaakt heeft." Hij liet zich door SWAVING belasten met brieven aan diens vrouw en broeder. „Ik ſchetſte (bl. 25) haar zijnen wanhopigen „toeſtand, en *bood mij*, niettegenſtaande ik haar geheimhou„ding verzocht, *aan*, haar antwoord, en *wat zij aan hem* „*te zenden mogt hebben*, *te bezorgen*, omdat ik met den vlug„teling en zijne verlatene vrouw medelijden had, en het mij „altijd ten pligt reken, ongelukkigen hulp te bieden." POOR-

TERMANS ontving *f* 80. *aan dubbeltjes.* „ De arme vrouw „ (bl. 27) betuigde mij, dat die tachtig gulden het overſchot „ van honderd was, haar door de Heeren Officieren — tot „ onderſtand gegeven." Van dit geld heeft POORTERMANS aan SWAVING toegezonden *vijf ſouvereinen.* Wij zullen dit op zijne verzekering aannemen, ofſchoon het *reçu* (Bijlage 14) ſlechts van *twee* of *drie ſouvereinen* gewaagt. Door het achterhouden van een gedeelte der hem als vriend en redder, en niet als ſchuldeiſcher, toevertrouwde penningen heeft POORTERMANS den haat van SWAVING gaande gemaakt, die hem, ja, belasterd heeft, door hem te beſchuldigen van lage en vuile bedoelingen tegen de eer van zijne vrouw. Het bewijs van SWAVING brengt de *nulliteit* van zelve mede, als *vertaald* door hem en (NB.) *hier en daar eenigzins vermeerderd en uitgewerkt.* Tegen zulk eene zoo weinig onderſteunde beſchuldiging valt de verdediging gemakkelijk. Ook heeft POORTERMANS deze beſchuldiging, als laster, zegevierend ten toon geſteld. Op het andere punt, *diefſtal*, verdedigt zich POORTERMANS even voldoende, in zoo verre zijne bepaling doorgaat: „ Door het woord *diefſtal* verſtaat „ men alleen het rooven of terughouden van datgene, wat „ aan anderen toebehoort, en waarop wij geen het minſte „ regt verkregen hebben." Doch, voor zoo verre POORTERMANS zich hier op de openbare meening beroept, en dit ſchijnt hij te doen door de uitgaaf van deze zijne verdediging, heeft hij hier op minderen bijval te rekenen, dan bij het andere punt van beſchuldiging. De openlijke meening ontkent geenszins uw regt, POORTERMANS! op de bezittingen van SWAVING, bij uwe billijke ſchuldvordering. Maar de geheele, zoo heilige ſom van *f* 80. werd met geene *vijf ſouvereinen* afbetaald. Het *déjeuner* en de *twee pond* was, volgens uwe boven aangehaalde woorden, eene *gift*, uit medelijden. In de houding, in welke u dit geld door eene ongelukkige vrouw zoo zuur en duur werd toevertrouwd, hadt gij, naar menſchelijk gevoel, geen regt, één half centje achter te houden. Mensch en Christen is hier meer dan ſchuldeiſcher. Zwijg anders van uw medelijden!

Meer willen wij van beide deze ſchriften niet zeggen.

Nieskruid voor den Heer J. L. NIERSTRASZ, J^R. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1828. *In gr.* 8*vo.* 88 *Bl.* *f* : - 60.

Het is een booze tijd voor onze Dichters, zoo wel voor de oude als voor de nieuwe. WITSEN GEYSBEEK heeft ons in den verleden jare geleerd, dat VONDEL, al noemt hem BILDERDIJK ook zijnen meester, alleen door het blind vooroordeel kan geprezen worden, daar hij eigenlijk niets goeds geſchreven heeft, dan eenen enkelen Lierzang; thans begint men ook onze *modernen* met dezelfde maat te meten, en de arme NIERSTRASZ is, waarſchijnlijk alleen omdat hij algemeen gelezen en geliefd wordt, het onderwerp geworden van het onderhavige ſchotſchrift, waarover zich onze Letterkunde nog meer ſchamen moet, dan over het boven bedoeld artikel in dat zoogenaamd *kritisch* Woordenboek onzer Dichters. Beide ſtukken gelijken elkander als twee druppelen waters uit dezelfde modderſloot; het is de eigen *perſiflerende*, *quaſi*-vernuftige trant; dezelfde oppervlakkige oordeelwijze, die niet in het innerlijke wezen der dichtſoorten indringt, maar zich ſlechts aan de bovenzijde der uitdrukkingen vasthecht; dezelfde zucht tot verdraaijing en beſpottelijkmaking, die overal, waar zij ſlechts kans ziet om te doen grimlagchen, goedkoop geestig tracht te zijn, door de eene of andere voorkomende dichterlijke uitdrukking met de ongelijkſlachtigſte bijvoegſels te verbinden, en aan dezelve aldus een *burlesk* uitzigt te geven. Alleen de faus en de ſpecerijen zijn in dit *Nieskruid* wat ruimer en kwistiger gebruikt, dan in het artikel over VONDEL; en deze beſtaan in eene menigte van hatelijke en nietsdoende *perſonaliteiten* op den Schrijver en deszelfs beroep; een aantal opzettelijke vervalſchingen van hetgene hij geſchreven heeft; eenige ſchandelijk-*profane* uitvallen; ſommige onkieſche aardigheden op perſonen, met welke NIERSTRASZ in betrekking ſtaat; en dan ten ſlotte eene zee van aardigheden tegen den Redacteur van dit Tijdſchrift, die de doodzonde begaan heeft van eene beoordeeling op te nemen, in welke niet alles, wat NIERSTRASZ gedicht heeft, voor affchuwelijk wordt uitgekreten, maar integendeel, met de noodige voorbehoudingen, ſoms wordt geprezen. Neemt men nu dit alles bij elkander, dan heeft men

de *quintesſentia* van dit ſchotſchrift, in hetwelk het jammer is, dat men ſoms eene aanmerking ontmoet, die gegrond mag heeten, daar deze in zulk ſlecht gezelſchap niet voegde, en altijd vergiftigd wordt door den kwaadaardigen toon, op welken zij wordt voorgedragen. Het eenige bewijs, dat de Schrijver van dit ſtuk nog alle ſchaamte niet heeft uitgeſchud, is, dat hij zijnen naam niet voor hetzelve plaatſte; men ziet hieruit, dat hij nog niet openlijk als Paskwilſchrijver wil bekend ſtaan; doch de *quaſi*-aardigheden, welke hij, is onze gisſing gegrond, (*) zichzelven uit zijne vroegere werken ontſteelt, en de geheele manier, verraden hem aan elk, die geen vreemdeling is in onze Letterkunde, en velen zullen terſtónd na de lezing uitgeroepen hebben: Nijpende honger en brandende dorst, *quid non mortalia pectora cogunt!* — *Ja, ja, de Dichters*, en vooral de Puntdichters, *zijn dan ook van nature magtig dorſtig. Nieskruid*, bl. 40.

Wij hebben reeds zoo veel gezegd over de *ingrediënten*, uit welke dit *Nieskruid* is zaamgeſlanst, dat men onze beoordeeling ligtelijk aan perſoonlijke geraaktheid zoude kunnen toeſchrijven, indien wij onze beſchuldigingen niet, door het aanvoeren van enkele ſtaaltjes, ſtaafden. De rijkdom der kenze maakt ons hier alleen verlegen; want iedere bladzijde levert overvloed. Wij zenden echter de algemeene aanmerking vooraf, dat het geſchrift klaarblijkelijk alleen vervaardigd is tot voedſel voor den lachlust van dat gedeelte des publieks, hetwelk geen grooter genoegen kent, dan het inktpotſmijten en de penneſteken van de vechthanen uit het ſchrijversgild; en geenszins voor hen, die zich meer bepaaldelijk met de *theorie* of *praktijk* der Dichtkunst bezig houden. Ware dit laatſte het geval, dan had de Schrijver wezenlijk eene nuttige taak verrigt, gelijk hij het thans, door er zichzelven, tot walgens toe, complimenten over te maken, zijnen Lezeren wil doen gelooven. Indien hij ons, b. v., in ruiling voor een honderdtal zijner aardigſte aardigheden, eens had aangetoond, welke de noodwendige gebreken zijn der beſchrijvende dichtſoort, en dezelve bewezen uit den *Naere-*

(*) Redacteur verkeerde in dezelfde meening, welke hem echter ſtellig, als eene dwaling, is betwist geworden. Doch, wat hiervan zijn moge, zij bewijst, in allen gevalle, de waarheid van het gezegde: *Les beaux esprits ſe rencontrent.*

bout; indien hij ons eenige teekenen had opgegeven, aan welke men het echt verhevene kan onderkennen van het hoogdravende en *bombastiſche*, dan had hij onzen dank verdiend, al verſchilden wij ook van zijne wijze van zien, en tevens getoond, dat hij was ingewijd in de geheimen eener kunst, van welke hij thans, niettegenſtaande zijne dichterlijke veelbelezenheid en zijnen hoogen magttoon, ſlechts de oppervlakte ſchijnt beroerd te hebben.

Doch, al ware hij hiervoor berekend, hij *wilde* niet nuttig zijn, niet onderwijzen; hij wilde beleedigen en hatelijk verguizen. Tot dit oogmerk bezigde hij, 1°. eene menigte *perſonaliteiten*, voornamelijk ontleend uit de voorgewende verwaandheid, welke in ſommige onvoorzigtige uitdrukkingen van de Voorrede voor NIERSTRASZ's *Gedichten* zoude doorſtralen, en welke, volgens hem, niet minder blijken zoude uit de *kenſchetſing van* FEITH, door WARNSINCK in de *Gedenkzuil* geplaatst. Aan dit laatſte ſtuk heeft echter NIERSTRASZ geen het minſte deel gehad, en kan dus ook, in allen gevalle, niet verantwoordelijk zijn voor de briefuittrekſels, welke de *Amſterdamſche Suikerkoker* (gelijk de Heer WARNSINÇK hier genoemd wordt) in dezelve heeft geplaatst. Die lage toeſpelingen, ook op het voormalig koopmansberoep van NIERSTRASZ, komen, vooral in ons handeldrijvend Vaderland, niet te pas, waar zoo vele kooplieden zich tot den eerſten Dichterrang verheven hebben, en ſlechts het verkoopen van lasteringen, om des lieven broods en dranks wille, met ſchande gebrandmerkt wordt. De allerhatelijkſte uitvallen op NIERSTRASZ's aandeel in de oprigting van het *Genootſchap tot zedelijke verbetering der* BOEVEN, (gelijk hetzelve hier betiteld wordt) welke zoo ver gaan, dat men zelfs de Hooge Regering tegen deze loffelijke inſtelling tracht op te zetten, bl. 31, bewijzen alleen de vuilaardigheid van den Schrijver, en de onkunde van lieden van zijne ſoort omtrent de edeler denkwijze van het beter gedeelte der Natie en van onzen geëerbiedigden Koning.

2°. Verder zoekt de ſnuifjestoediener, door een aantal opzettelijke vervalſchingen en verdraaijingen van hetgene NIERSTRASZ geſchreven heeft, hem en zijne gedichten in een beſpottelijk licht te ſtellen. Zoo maakt hij er zich b. v. regt vrolijk over, dat NIERSTRASZ de ſchepen *voetje voor voetje door zee laat gaan*. Wij lezen echter in den *Naarebout*, bl. 59:

Zij loeven op, met trage vaart, en voet voor voet
Al worstlend met den ſtroom.

waarin niemand zeker iets berispelijks vinden zal. Verder ſtaat hij verbaasd, dat NIERSTRASZ *de Deugd ons laat omſladderen*; doch hier was zeker de ſnuif hem in de oogen gewaaid, dat hij verkeerd las, want er ſtaat in den *Howard*, bl. 7:

de *vreugd*,
Die ons omſladdert langs des levens rozenpaden.

Zoo zegt hij, na eene menigte *profaniteiten* over die ſchoone plaats in de *Onſterfelijkheid*, (*Ged.* bl. 14) waar men die heerlijke loffpraak op den Bijbel vindt: *Ei, ei! dat is al een raar boek! Is het ook van den onſterfelijken* FRANS BALTENS? *Wel neen*, enz. *Dat boek ontzwachtelt wondren zonder tal; dat boek is uit eene bron geſtroomd, die nimmer op zal droogen*, enz. enz. Men leze en oordeele:

Is iedre waarheid, dáár verkondigd aan 't heelal,
Niet de eerſte ontzwachteling van wondren zonder tal?
Is iedre zegen, die ons dáár houdt opgetogen,
Niet uit de bron geſtroomd, die nimmer op zal droogen;
Die 't eerſte menschdom aan haar teugen hield geboeid,
En eenmaal 't laatst geſlacht nog zeegnend overvloeit?

Wij konden nog menige andere ſtaaltjes van dergelijke kwade trouw bijbrengen; doch *tres faciunt collegium* en *ex uno diſce omnes*. Tevens ſtrekke het laatst aangehaalde tot een proefje van des Schrijvers eerbied voor het heilige.

3°. Omdat het den ſnuifman meestal moeijelijk was, ſtof tot gegronde aanmerkingen te vinden, en hij toch voor het oog van den grooten hoop met magt van legerbenden wilde te veld trekken, neemt hij op den duur zijne toevlugt tot de kunstgreep, om ſommige dichterlijke vrijheden, uitdrukkingen en woordverbindingen, welke algemeen gewettigd zijn, als bewijzen van NIERSTRASZ's onvergeeflijke onkunde te doen voorkomen. In den *Neerebout* ſtaat *Afrikes zuidhoek*; hier glost hij: *De Dichter heeft zoo goed de* Proſodie *als de* Poëzij *aangeleerd, en daarom maakt hij de tweede lettergreep in* Afrika *lang*. (Bl. 76.) Maar BILDERDIJK, bij wiens woorden hij zweert, bezigde dezelfde vrijheid, in zijne *Kenſchets onzer Voorvaderen*. — Op de eigenſte bladzijde beuzelt

hij: *In* ZIJN *taalſyſteem ſchijnt men ook te mogen zeggen: kind en moeder* DEED; *bram- en märszeil* ZAKT; alsof deze enkelvoudige vorm bij enkelvoudige woorden, door *en* zamgekoppeld, in onze poëzij niet geoorloofd ware. KINKER, wiens uitſpraken hij telkens, te pas of te onpas, aanhaalt, leere hem dit:

Uw vorst en volk is vrij. (*Gedichten*, II. bl. 88.)
Zoo ſtaats- en kerkgeſchil de vaadren MEER geſcheiden.
(*Ibid.* II. bl. 29.)

Deê voor *deed*, of liever *dede*, is in zijn oog eene taalfout, waarvoor een ſchooljongen de plak moest krijgen. Arme BILDERDIJK! gij zijt reeds zoo oud, en moet nog op het ſchandbankje:

En 't was haar, of de ziel haar matte borst ontgleê.
(*Ondergang der eerſte Wereld*, bl. 32.)

En dan ook nog voor dat *Cherubienen*, om te rijmen op *temen*; want dit heeft NIERSTRASZ u vast afgezien.

Dekt met uw vleugelen, gewiekte Cherubienen.
(*Wit en Rood*, II. bl. 21.)

Ja, driewerf ongelukkige Hoofdvorst onzer Poëten! wij beginnen te gelooven, dat NIERSTRASZ alleen het voorwendſel, de zinnebeeldige zondenbok geweest zij, maar dat *gij* eigenlijk gemeend waart. *Mutato nomine de te fabula narratur.* Iedere kleine overtreding van hem hebt gij door eene grootere zonde gewettigd. Hij mag volſtrekt *geenen heerſcher langs bloedige trappen ten troon laten* KLAUTEREN; en bij u lezen wij wel van golven, die

Het hobblend zeekasteel BEKLAUTREN en beſtoken.
(*Ondergang der eerſte Wereld*, bl. 88.)

waarbij de ſnuifman zeker terſtond aan een hobbelpaard zal denken. Bij hem is eene ROOKENDE BORST *een walgelijk beeld, waarvoor zich een fijngevoelig Dichter wachten moest*; hoe veel affchuwwekkender zijn dan niet bij u, *Ondergang*, bl. 88:

De handen rookend klam van uitgegoten bloede.

Bij hem is het beſpottelijk, dat *een tranenvloed de wangen wast*; maar waar verſchuilt gij u dan wel met dat

..... oog, van tranen blind geweekt.
(*Vert. en Rom.*, bl. 175.)

Bij hem *vrijt* ſlechts *de zefir over de Spaanſche baren*; maar bij u is het koeltje nog oneindig ſentimenteler en wellustiger:

Daar gaat het door het woud op 't hupplend groen ten dans,
En kust Elpines wang en boezem onder 't weenen.
(*Ondergang*, bl. 31.)

Wij konden het op dezen toon nog eenen geruimen tijd volhouden; doch het is reeds overvloedig genoeg tot bewijs, dat er geen Dichter beſtaat of beſtaan heeft, wien men, door vervalſchen en verwringen, door toevoegen en afnemen en dergelijke kunstjes, niet in een beſpottelijk licht kan ſtellen. De ſnuifman zegt, PINDARUS door en door beſtudeerd te hebben; hij wende dezelfde *methode* eens op hem aan, en het zal er waarachtig nog anders uitzien.

Wij hadden nog zoo veel op het hart; doch de Helleborist beſlaat reeds oneindig meer plaats, dan hij waardig is. Geen woord dus over de hoogstonkieſche aardigheden omtrent perſonen en gelegenheden, op welke ſommige ſtukjes van NIERSTRASZ vervaardigd zijn. Indien men eens op dezelfde wijs met de Rijmregisters van den burgerlijken ſtand hunner familie, door ſommige verzenlijmers uitgegeven, die VONDEL durven beoordeelen, omſprong, wat zou het lachlievend publiek zich dan verkneuteren! Maar wij mogen toch niet geheel zwijgen van de bijzonder wellevende wijs, op welke de Redacteur van dit Tijdſchrift in het *Nieskruid* telkens wordt aangeſproken. De Heer IJNTEMA heeft, wel is waar, geene enkele letter van de beoordeeling, in N°. III der *Letteroefeningen* voorkomende, geſchreven; maar hij dankt toch den ſnuifman zeker hartelijk voor de beleefdheden, hem toegevoegd, wel wetende, dat de ſcheldwoorden van ſommigen eervoller zijn, dan de loffpraken van velen. Hij vindt het gewis ook zeer natuurlijk, dat men met dergelijke pijlen, wier punt van geestigheid zoo ſtomp is, liever op eenen bekende mikt, die dan toch ten minſte in ſchijn kan getroffen worden, dan dat men dezelve op eenen onbekende in het wilde los laat vliegen. Recenſent is dan daarmede ook volkomen tevreden, en neemt het den Nieskruidtoediener volſtrekt niet kwalijk, dat deze hem dikwijls iets doet zeggen, waaraan hij nimmer gedacht heeft; want bij ſommigen is het liegen tot eene tweede natuur geworden, en men kent de ſpreuk: *Ex-*

pellas furca, tamen usque recurret. Zoo legt men ons in den mond, *dat de Lierzang op Rubens zoo heerlijk is, als in eenige Letterkunde iets kan gevonden worden;* terwijl wij op deze wijs alleen van deszelfs aanhef ſpraken, en een aantal plaatſen als gebrekkig aanwezen, dezelfde, met welke de ſnuifman zich op zijnen trant vrolijk maakt. Verder zouden wij dat Lierdicht eene *Dithyrambe*, in de beteekenis der Ouden, genoemd hebben; wij zeiden alleen, en herhalen het nogmaals, dat het bij ons gebruikelijk is, om Lierzangen, welke niet in gelijkmatige coupletten, maar in ordeloos afwisſelende regels van verſchillende lengte gedicht zijn, *Dithyramben* te noemen; en wij ſtaven zulks thans met het eerſte ſtuk uit de *Dichterlijke Gedenkrol van Nederlands Verlosſing en Herſtel*, in 1814 door WITSEN GEYSBEEK uitgegeven, waar deze *Hypercriticus* zijne eigene vrij onlyriſche geeſtvrucht met groote letteren DITHYRAMBUS betitelt, en in welke wij die eigenſte *zatheid*, over welke bij NIERSTRASZ zoo veel aardigs gezegd wordt, nog eenigzins *Bacchiſcher* wedervinden, bl. 2:

En zich tot walgens aan zijn bloed had zat gedronken.

Dat de Schrijver ons vervolgens naar PINDARUS verwijst, om over den edelen *Dithyrambus* te leeren oordeelen, toont zijne volſlagene onbekendheid met dezen Zanger, die Odendichter en geen Διθυραμβοποιὸς was; en de geheele redenering over deze hoogdravende dichtſoort bewijst ſlechts zijne onkunde in de Letterkunde der *Grieken;* want zij kenden ſlechts ééne ſoort van *Dithyramben*, die, uit lofzangen op BACCHUS ontſproten, altijd de kenmerken van hunnen oorſprong behielden. — Zijne woordkritiek van den *Naerebout* aanvangende, zegt hij: *Dit is nu dat tweede beroemde gedicht, waardoor* NIERSTRASZ *zich, volgens den door- en doorkundigen* UYTENBOGAERT, *almede heeft vereeuwigd!* Wij ſchreven alleen, dat NIERSTRASZ zich door dat ſtuk voordeelig had bekend gemaakt, en gaven zelfs duidelijk genoeg te kennen, dat wij met het beſchrijvende *genre* in geenen deele wegloopen.

Sed omne nimium nocet, en dus *basta!* Het publiek kan uit de aangevoerde bewijzen thans genoegzaam de kieschheid, goede trouw en onpartijdigheid van den man beoordeelen, die op verſcheidene plaatſen zegt, deze onaangename taak alleen ten algemeenen nutte ondernomen te hebben, en

niet onduidelijk te kennen geeft, dat hij alleen in staat is, om de waarde of onwaarde van een gedicht te beoordeelen. Waarlijk, hij beweert zijn Grieksch zoo bijzonder goed te verstaan, maar vergat de spreuk van PINDARUS, welke onze zalige Rector ons reeds vóór dertig jaren ten leefregel voorschreef:

Ἐπεὶ τόγε λοιδορήσαι
.... ἐχθρὰ σαφία· καὶ
Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν
Μανίαισιν ὑποκρέκει.

Dat is, (want de goede man mogt het soms niet verstaan, en het is hem toch zoo nuttig en noodig) vrij overgebragt:

De kunst van lastren is de wijsheid van den haat,
En zelflof 't snaargeluid, dat razernij verzelt.

Almanak der Akademie van Groningen, voor 1828. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* : - 55.

Landhuishoudkundige Almanak, enz. voor 1828. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* : - 30.

No. I. Deze Almanak, de oudste in zijne soort, die hier bestaat, heeft nu reeds zijn zestiende jaar bereikt, en ziet, al verschijnt hij ook wat laat, er nog jeugdig en frisch, dat is tamelijk nieuw en belangrijk uit. Met het geschaduwd portret van Prof. BAKKER er voor, bevat het boeksken verordeningen omtrent het onderwijs, en daaronder vooral een paar reglementen, welke doen zien, dat men te Groningen ook voor de wetenschappelijke vorming van den handwerksman begint te zorgen; een berigt van het feest, door kweekelingen dier Hoogeschool te *Bentheim* gevierd, der lezinge waardig; 's Konings besluiten omtrent de vacantiën; een verslag van het Genootschap ter bevordering van de Natuurlijke Historie, en, tot plaatsvulling, waarschuwingen bij den naderenden winter, rakende schaatsrijden en drenkelingen; behalve al het gewone, dat den staat en bij voortgang de geschiedenis der Akademie zeer juist doet kennen. Het aantal studenten is als volgt: in de Wis- en Natuurk. 14; Wijsb. en Lett. 13; Godgel. 143; Regtsgel. 88; Geneesk. 29: te zamen 287.

No. II. ons geene reden opleverende, om anders of min gunstig te oordeelen, dan bij vorige gelegenheden, kunnen wij volstaan met de bloote aankondiging. Een klein proefje toch uit de Anecdoten: „Toen de *Fransche Arras* belegerden, schreven de *Spanjaarden* boven eene der poorten:

Quand les rats prendront les chats,
Les Français prendront Arras.

Na het innemen der stad, liet de Kardinaal RICHELIEU, in den laatsten regel, de *p* in *prendront* uitwischen."

BOEKBESCHOUWING.

Bijbel voor de Jeugd. Door J. H. VAN DER PALM. *XVIIde Stuk. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1827. *In kl.* 8*vo.* 244 *Bl. f* 1-40.

Aan het slot onzer korte recensie van het XVIde stuk des *Bijbels voor de Jeugd* merkten wij de hoop op van een vervolg der zestien stukken, welke een zeker geheel uitmaken; en bij die gelegenheid uiteden wij den wensch, dat de Heer VAN DER PALM, deze niet gemakkelijke taak (de geschiedenis der *Joden* sedert hunne wederkomst uit de Babylonische ballingschap tot op de geboorte van JEZUS) op zich nemende, dezelve met zijne gewone bevalligheid, en tevens met de noodige juistheid, volvoeren mogt. Aan die hoop begint de geachte Schrijver met het onderhavige stukje te voldoen; en dat hij in hetzelve ook aan het eerste gedeelte van onzen wensch voldaan heeft, dit behoeft geen het minste betoog. De bevalligheid, toch, is den man zoo natuurlijk geworden, dat hij, van der jeugd af aan, en onder het opzigt van een' smaakvollen Vader, zich daarop toegelegd hebbende, zich van dezelve eene gewoonte heeft gemaakt, en mogelijk niet dan met moeite onbevallig zou kunnen schrijven. Doch, of in dit stuk even zeer aan het andere gedeelte van onzen wensch, betreffende de noodige juistheid, voldaan zij, dit zouden wij niet even stellig durven verzekeren, zonder, misschien, gevaar te loopen van door den eenen of anderen, der zake kundigen, lezer gelogenstraft te worden. — Wij erkennen echter gaarne, dat dit gevaar niet groot is. De meeste lezers worden door den stijl van den Heer VAN DER PALM, als door eenen zachtvlietenden stroom, medegevoerd; en de begaafde man heeft, door zijnen smaak en door zijn vernuft, iets onwederstaanbaars en wegslepends. Ook begrijpen wij, dat iemand, die, sedert vele jaren, met groo-

ten roem, Hoogleeraar in het Oostersch aan de eerste Hoogeschool geweest is, en dus met allen grond gerekend wordt volkomen in de geschiedenissen en oudheden der *Joden* ervaren te zijn, bij zijne lezers een onbepaald vertrouwen heeft. Met dat al, en hoezeer men eene grondige geleerdheid, met eene ongemeene gave van oordeel gepaard, aan den beroemden VAN DER PALM niet kan ontzeggen, zonder hem het grootste onregt te doen, is het toch opmerkelijk, dat hij zijne neiging tot aangenaam en bevallig schrijven meer dan eens, bijzonder in zijnen *Bijbel voor de Jeugd*, zoo zeer heeft aan den dag gelegd, dat een geoefend en onpartijdig lezer welligt op het vermoeden zal komen, of hij niet somtijds wat te veel aan die neiging hebbe botgevierd, zoodat zijne genie en vlugheid hem nu eens tot onnaauwkeurigheden hebben doen vervallen, dan weder het een en ander hebben doen overslaan, hetgeen, volgens zijn eigen plan, van belang geweest ware te ontwikkelen. Recensent althans, hoezeer de uitstekende talenten des Hoogleeraars bewonderende, heeft, bij de lezing der vorige stukken van zijn bevallig en nuttig Bijbelwerk, het gemelde vermoeden somtijds bij zich voelen opkomen, en eenige, zoo hij meent, gegronde aanmerkingen aan het publiek, vrijmoedig en bescheiden, voorgedragen.

Wat nu het onderhavige stuk betreft, wij zullen die plaatsen niet opgeven, waar wij van den beminnelijken Schrijver meenen te moeten verschillen, maar ons vergenoegen met eenige bedenkingen te maken op zoodanige plaatsen, waar hij, naar onze gedachte, zich minder getrouw aan zijn plan heeft getoond. — Volgens de Inleiding, namelijk, op dit stukje, bl. 5, was zijn voornemen, *de geschiedenis der* Joden *van daar af, waar de Bijbelsche berigten eindigen, tot op de dagen des Nieuwen Verbonds, in een beknopt overzigt voor te dragen.* Daaruit zou men, ten minste, ontwaar worden, *wat de natie, gedurende dit tijdsverloop, merkwaardigs is overgekomen; en hoe zij, na vele lotverwisselingen, in dien toestand is geraakt, waarin wij haar, ten tijde der*

prediking van JEZUS *en van zijne Apostelen, aantreffen.* Daar nu uit den ganschen aanleg van zijn Bijbelwerk, zoo wel als uit den aard der zaak zelve, blijkt, dat niet alleen de politieke, maar ook de godsdienstige en zedelijke toestand der *Joden*, ten tijde van CHRISTUS, kan gerekend worden bedoeld te zijn, hebben wij, in die vaste overtuiging, het stukje aandachtig doorgelezen; doch wij vonden, dat de Schrijver wel den politieken toestand dier natie vrij uitvoerig heeft voorgedragen, wanneer men de ruimte van het tijdvak en de bekrompenheid van een klein boekdeeltje met elkander vergelijkt; ja, tot onze verwondering, somtijds fabelachtige vertelseltjes met zekere uitvoerigheid heeft geboekt, die beter overgeslagen waren geweest (men zie b. v. bl. 52—54 en bl. 59—62); maar, daarentegen, hoe weinig vindt men van den godsdienstigen en zedelijken toestand der *Joden!* Hier en daar iets in het voorbijgaan aangestipt; doch niets, tot leering en stichting der jeugd, behoorlijk ontwikkeld. Zeer oppervlakkig wordt, bl. 32, 33, van de Synagogen melding gemaakt, en geen enkel woord gezegd van hetgene de *Joden* door de boeken der Profeten verstaan; even alsof het algemeen bekend ware onder de Christenen, dat de *Joden* daaronder ook de oudere geschiedkundige boeken, behalve de Wet, of de vijf boeken van MOZES, begrijpen, als zijnde, volgens hun gevoelen, door Profeten geschreven. Ook zou het niet ongepast geweest zijn, de aandacht der weetgierige jeugd des te meer op de Joodsche Synagogen, en op de wijze der Godsdienstoefeningen, welke aldaar in gebruik waren, te bepalen, daar het zeker is, dat althans de eerste Christenen zeer veel daarvan overgenomen hebben. — Op vele plaatsen wordt, in dit stukje, van verbastering in den Godsdienst en van zedebederf gesproken; dan de hoofdoorzaak van die verbastering en van dat bederf wordt nergens opgespoord. De Schrijver heeft, namelijk, in de laatstvorige stukjes verzuimd, de groote verandering in het gedrag der *Joden* na de Babylonische ballingschap te vermelden; gelijk wij, bij vorige gelegenheid, hebben opgemerkt. Had hij nu,

ter geſchikte plaatſe, ten nutte zijner jeugdige lezers, doen zien, hoe de *Joden*, die altijd zeer zinnelijk waren, te voren zinnelijke beelden verkozen boven den onzigtbaren God, — nu, door de zinnelijke en gevoelige ſtraffen van hun overmeesterd vaderland en van hunne ballingſchap ten ſterkſte getroffen, en daardoor van het nadeelige hunner voormalige afkeerigheden ten volle overtuigd, in een ander uiterſte vervielen, en aan eene blinde opvolging van uiterlijke en zinnelijke Godsdienſtplegtigheden zich geheel overgaven, dan had hij zichzelven de behandeling van den godsdienſtigen en zedelijken toeſtand der Joodſche natie, vóór de komst van JEZUS, veel gemakkelijker gemaakt. — Mogelijk zal de Hoogleeraar, in een volgend ſtukje, dit verzuim, zoo veel doenlijk is, herſtellen, en dan meteen iets meer zeggen van de verſchillende ſekten der *Joden*. Althans wij wenſchen het.

Twee Brieven, waarin zekere Beoordeeling der Schriften van P. W. BROUWER, *over den Perſoon van Christus, getoetst wordt; Joh. I:* 1—14 *toegelicht, en het Sabellianisme wederlegd wordt. Te Arnhem, bij* P. Nijhoff, 1828. *In gr.* 8*vo.* 55 *Bl. f*: -50.

Het bekende geſchrift van BROUWER, ook in de *Vaderlandſche Letteroefeningen* (1827. bl. 93 volg.) door een' anderen Recenſent gunſtig beoordeeld, had ten gevolge eene *Nadere Verklaring*, afzonderlijk uitgegeven. Deze beide geſchriften vonden een minder gunſtig oordeel in het *Letterkundig Magazijn*, No. IX en X. 1827. Het verſlag, daar te vinden, werd naderhand afzonderlijk uitgegeven, onder den titel: *Korte beoordeeling en teregtwijzing van het ſtelſel van* P. W. BROUWER, *Predikant te Maasſluis, voorgedragen in deszelfs geſchriften, getiteld: De Bijbelleer, enz. en Nadere Verklaring, ten vervolge van de Bijbelleer.*

Het is dan ook eigenlijk tegen den laatstgenoemden

Recenſent, dat BROUWER in deze *twee Brieven* te velde trekt. Hoe vreemd het anders moge ſchijnen, van eene *Antikritiek* in ons Tijdſchrift kennis te nemen, zoo geven wij ons echter de vrijheid, thans eene uitzondering op den regel te maken, met belofte van ons, met hetgeen van dezen aard nog volgen mogt, niet verder te zullen inlaten.

Het komt ons voor, dat BROUWER zoo wel, als zijn Recenſent, ſtrijden voor eigene of geëigende meeningen; terwijl beider zonde daarin beſtaat, dat zij voor Bijbelleer uitgeven, hetgeen eigenlijk elders t'huis behoort, en zelfs door verkeerde *Exegeſe* niet als Bijbelleer kan worden aanbevolen.

De Recenſent wijst gul en onbewimpeld aan, (bl. 40), waar hij de waren heeft opgedaan, welke hij te koop aanbiedt. In zijn oog leveren de ſchriften van E. SWEDENBORG eene goudmijn op voor *Theologie*. Ook zonder zijne uitdrukkelijke verklaring, zouden wij dit gegist hebben uit hetgeen (bl. 34, 35) door dien Recenſent geſchreven is: „Hij was *Gods Zoon* en tevens MARIA'S „ *Zoon* en DAVIDS nazaat, Gods Zoon *naar den geest* „ beſchouwd, MARIA'S Zoon en DAVID'S nazaat; „ *naar den vleeſche; want, de ziel der kinderen is uit den* „ *vader, en het ligchaam is uit de moeder.*" BROUWER ſchijnt niet te weten, van waar dit is ontleend, blijkens zijn geſchrijf op bl. 53. Hem ſchijnt dan onbekend te zijn, dat SWEDENBORG deze ontdekking eertijds heeft verkocht als *een geheim van de Goddelijke wijsheid*. (Zie diens *Godgeleerd Zamenſtel, vertaald door* HAMELSVELD; *Amſterdam*, 1790, bl. 90.) Dit pleit weinig voor het gezond verſtand en de uitlegkundige kennis van den Recenſent, die aan den Bijbel kunſtelt, en als een onbedriegelijk Evangelie aanneemt de raaskallerij van eenen ijlhoofdigen dweeper. Wij oordeelen alzoo nog over SWEDENBORG, zoo lang het niet als zeker is uitgemaakt, wat JEDER, (*Geſchiedkundige Verſcheidenheden*, bl. 247 volg.) aangaande twee zijner beroemdſte *viſioenen*, heeft aangeteekend.

Zoo veel is zeker, dat die Recenſent weinige bevoegdheid had, om onpartijdig en grondig over BROUWER's geſchriften te oordeelen. Het is ons toch niet te doen, om te weten, wat SABELLIUS of ARIUS, of de latere opſchikkers hunner meeningen, maar wat JEZUS en zijne Apostelen, aangaande den Perſoon des Verlosſers, geleerd hebben. En van de laatſten wijkt BROUWER even verre af, als de Recenſent. Wij laten ieders vrijheid onaangevallen; maar men kunſtele ook niet aan den Bijbel, om eigene of geëigende gevoelens eenigzins op te ſieren.

BROUWER was reeds vóór dertig jaren tot die denkwijze gekomen. Evenwel vond hij, niet zoo zeer in den Bijbel, als wel elders, zwarigheden. Daarom begaf hij zich dan tot gezette overweging van alle die plaatſen der H. Schrift, die tot de leer van CHRISTUS' Perſoon betrekking hebben; en hij meent daarin zoo geſlaagd te zijn, dat zijne zwarigheden ten eenemale verdwenen voor het helder licht der waarheid. — Hij heeft zich, zoo als het zich overal laat aanzien, eerst eene vaste denkwijze gevormd, en toen den Bijbel ter hand genomen, niet om te vernemen, wat deze zegt, maar hoe alles in denzelven het beste kan worden geplooid, om de zwarigheden te ontduiken. Eerst had hij den Bijbel moeten geraadpleegd hebben. Alles, wat tot het *voorbeſtaan* des Verlosſers betrekking heeft, had hij zorgvuldig moeten afzonderen van hetgeen doelt op Hem, *na* zijne komst in het vleesch en zijne daarop gevolgde heerlijkheid. In het verklaren des Bijbels mengt BROUWER alles ondereen, en verwaarloost dit zoo noodig onderſcheid. Dat hij, in zijne *Exegeſe*, door zijne *Hypotheſen* (wij houden ons aan de eigenlijke beteekenis dezes woords) zich misleiden laat, blijkt ook uit deze *Brieven*, bl. 15 volg. *Col.* I: 15. ſtaat eigenlijk *eerstgeboren der geheele Schepping*. Hierbij lette men op het eerstgeboorteregt der Oosterlingen. Deze konden zeggen: *den eerstgeboren des Huizes*, in den zin van deelgenoot aan het beſtuur over hetzelve. Waarom dan

het gezegde van PAULUS anders verklaard? BROUWER vertaalt: *eerstgeſchapen aller ſchepſelen*, „ te meer omdat het woord, door *ſchepſelen* vertaald, den eerstgeborenen onder de ſchepſelen, als van eene ſoort zijnde, begrijpt." Tot zulk eene verklaring zou hij zekerlijk niet vervallen zijn, indien hij niet vooraf had bepaald, dat de Verlosser reeds, als een voortreffelijk *geſchapen* Geest, een voorbeſtaan had. Deze zijne *Hypotheſe* verleidt hem nog erger bij het verklaren van vs. 18: „ Het ſpreekt van zelf, dat ik dit moet ver„ klaren *eerst opgewekte* uit de dooden, of, om onder „ bij de letter te blijven, *eerst geſchapene* uit de dooden. „ De reden hiervan is deze, omdat de opſtanding uit „ de dooden meermalen onder het beeld eener wederom „ geboorte of nieuwe ſchepping wordt voorgeſteld." Hiertoe beroept zich BROUWER ook op 1 *Petr.* I: 3. Dat deze plaats iets anders bewijst, zal, zonder onze aanwijzing, ieder beſeffen, die door 's mans denkwijze niet beheerscht wordt. Hier heeft men alleen te doen met *Col.* I: 18. Het Grieksch luidt daar: ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν letterlijk: *eerstgeboren Overheid* (vergel. ἀρχαὶ, vs. 16.) *uit de dooden.* Wie, die geen ander doel heeft, dan den Bijbel wèl te verſtaan, zonder denzelven te willen verwrikken, verklaart deze plaats anders, dan uit het eerstgeboorteregt der Oosterlingen? *Wölke is de eerstgeboren* (en als zoodanig) *Regent*, (verrezen) *uit de dooden.* Bij het verklaren van deze en alle dergelijke plaatſen blijft nog van grooten dienst PAULSEN, *Regering der Oosterlingen;* zie § XII. bl. 69 volg.

Hetgeen bij BROUWER het meeste had behooren uit te komen, de leer des Bijbels op dit punt, volgens de regelen der Uitlegkunde verklaard, en niet verplooid, is in al zijne ſchriften *over den Perſoon des Verloſsers* het zwakſte en het minst voldingende. Dit zullen wij nu niet, maar misſchien naderhand, en dan opzettelijk, in de bijzonderheden aanwijzen. Thans hebben wij, als alleen de bovenſtaande *Brieven* voor ons hebbende, daar-

toe noch gelegenheid noch vrijheid. Eene opmerking deelen wij hier slechts mede, betrekkelijk den tweeden druk der *Bijbelleer* enz. Zij raakt de aanteekening op bl. 219 volgg. Bij het nederschrijven van dezelve houdt hij zich geheel aan MOSHEIM, zonder zich te bekommeren om hetgeen naderhand tegen het gevoelen van MOSHEIM is overgesteld geworden. Vóórdat hij zoo stellig (bl. 224) zich verklaarde, moest hij ten minste met KEIL hebben te rade gegaan, in *Opusc. Academicis a* GOLDHORNIO 1821 *editis*, *pag.* 391 *seq.* Bij het naauwkeurig nagaan van hetgeen deze Geleerde daar heeft aangemerkt, zou BROUWER allerwaarschijnlijkst deze geheele aanteekening hebben in de pen gehouden; ten minste niet hebben geschreven: „ Wanneer wij nu alles „ zamen vergelijken, moeten wij dan niet van zelf tot „ het besluit komen, dat de Nicesche Vaders hunne be„ grippen en voorstellingen aangaande de leer van Vader, „ Zoon en Geest, voor zoo verre de Platonische be„ woordingen en spreekwijzen betreft, niet uit den Bij„ bel, maar uit het Heidendom gehaald hebben?" — Deze aanteekening voeren wij hier aan, te onzer regtvaardiging, bijaldien iemand onzer lezeren op het denkbeeld mogt komen, dat wij te strenge uitspraak doen over BROUWER's manier van Bijbelverklaren. Ontkennen willen wij niet, dat de mannen van *Nicea* hunne denkbeelden op dit punt niet enkel uit den Bijbel geput hebben. Maar wij zien daarom ook hetzelfde gebrek niet over het hoofd, in het geschrijf der mannen van *Dordrecht* en *Maasstuis*. Men moet in zulke teedere punten niet verder gaan, dan de Bijbel veroorlooft, of men verliest het regt, om zoo luid te spreken tegen het gedrag van anderen, die dezelfde vrijheid, maar eenigzins anders gewijzigd, genomen hebben.

Wie kan zonder schouderophaling lezen, hetgeen de Recensent, bl. 32, in alle eenvoudigheid des harten schijnt nedergeschreven te hebben?: „ *Uit* de Liefde, „ *door* (door middel van) de Wijsheid Gods zijn alle „ dingen. — Waaruit volgt: 1°. Dat Goddelijke liefde

„ en wijsheid zich dan ook in al het geſchapene ken-
„ merken, vertoonen, doen voelen moet. — 2°. Dat het
„ innerlijke Wezen van al het geſchapene zich in het
„ Geestelijke of de Geesten-wereld verliest. — 3°. Dat
„ het dus voor het ſterkst gewapend ſtoffelijk oog vol-
„ ſtrekt onmogelijk is, om dat innerlijk wezen en levens-
„ beginſel der geſchapene dingen te ontdekken en te
„ zien; daar alles in gasſtoffen en atmospheren van al
„ fijner en hooger natuur verdwijnt. — 4°. Dat al het ui-
„ terlijke in het geſchapendom, vorm, afdrukſel, beeld-
„ tenis en zinneprent is van innerlijke, hoogere, en Gees-
„ telijke dingen; enz. enz." Altemaal *droomen van* SWEDENBORG. Hoe kan iemand in ons Vaderland al die droomerijen eens gewaanden Zieners aanhouden, na het verſchijnen der beroemde Verhandeling van BORGER, *de Mysticismo!* Wij kunnen dien Recenſent het telkens beſtuderen van dit voortreffelijk werk zijns Akademievriends niet genoeg aanprijzen. Tegen zulk eenen *kampioen* kon BROUWER gemakkelijk eene kans wagen. De eerſte toch ſluit zijn geſchrijf, op bl. 39, met de verklaring, „dat zijn beoordeelend verſlag — beſchouwd
„ moet worden, geen gebouw, maar ſlechts eenige bouw-
„ ſtoffen te bevatten, ter verſterking en volmaking van
„ hetgeen aan BROUWER's gewijden tempel nog zwak
„ en onvolmaakt geacht kon worden." Hij ſchijnt zich dan eindelijk te rangſchikken onder de hulptroepen van BROUWER.

Doch wij moeten verklaren, dat BROUWER's *Brieven* anders niets bijzonders behelzen, ter toelichting of nadere bevestiging zijner vroeger uitgegevene ſchriften. De menſchelijke denkbeelden heeft hij niet, ook niet vroeger, als geldig voldongen voor het oog van hen, die aan den Bijbel, behoorlijk verklaard, genoeg hebben, vooral ten opzigte van zulke leerſtukken, aan welke wij alleen door Gods Woord kennis hebben verkregen. — Wij doen hulde aan het vernuft van BROUWER, met welk *zijn* gevoelen aangaande den Perſoon des Verlosſers wordt voorgeſteld. Hij blijft zich gelijk in het ontwikkelen zijner denkbeelden desaangaande. Doch wij erken-

nen ook, dat hetzelfde vernuft, blijkbaar op dit punt gedurende dertig jaren gescherpt, sommige Bijbelplaatsen op *zijne* wijze opheldert, en zich nu en dan in spitsvondigheden te zeer verloopt. Dit laatste erkent ook DONKER CURTIUS, in de *Godgeleerde Bijdragen*, 1827, Iste Deel, bl. 712 volgg. Kunnen wij, schepselen van éénen dag, het verband niet eens vinden, bij de natuurlijke Godsdienstleer rakende *den vrijen wil van God en van de menschen*, zullen wij dan uit *onze* Theologie datgene ophelderen, wat God ons niet heeft geopenbaard? Alwie, uit hetgeen de Verlosser *in ons oog*, door middel van Gods openbaring, is, besluit tot hetgeen Hij is in betrekking tot God, waagt zich op vreemd grondgebied; en deze zou zich te veel aanmatigen, wanneer hij dan verklaarde, ook het niet geopenbaarde volkomen te begrijpen. Het geloof heeft aan den Bijbel genoeg, en laat het plooijen over aan de menschelijke *Dogmatiek*, die zich van geene aanmatiging genezen laat, al predikt de verloopen tijd gedurig de waarheid der spreuk: *Opinionum commenta delet dies*. In hoe verre BROUWER's gevoelen den alles verdelgenden tijd overleven zal, kan nu nog niet worden bepaald. Wie niet wijs wil zijn boven hetgeen geschreven is, kan het meest op de bestendigheid zijner meeningen hopen. Doch wij leggen de pen neder. Deze is de eerste, maar ook de laatste maal, dat wij over BROUWER's gevoelen, althans in eenig Tijdschrift, oordeelen.

De Koepok-inenting tegen de Leer des Bijbels strijdende, of korte Aanwijzing voor Godvreezende Ouders, door ABRAHAM CAPADOSE, *Med. Doct. Te Amsterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8vo. 19 *Bl.* f : - 20.

Non profecturis littora bobus aras.

d. i.

Gij wascht, vermeet'le, moorianen!

Met deze woorden konden wij den *Doctor* afschepen.

Want gelukkig zijn de *natuurlijke harten* voor de drogredenen van het *onnatuurlijk* hart des onbehouwen Kampioens tegen de Koepokinenting tamelijk wel gesloten, om, op den verderfelijken raad eens ellendigen schreeuwers, aan de afschuwelijke Kinderziekte een gedeelte gronds te ruimen, welk men met zulk een gelukkig gevolg aan dezelve reeds ontnomen heeft. Geen wonder dus, dat CAPADOSE den oorlog aan *natuurlijke* harten verklaart. Dit is van een' man, met zulk een *onnatuurlijk* hart, als de *Scriblerus* schijnt te bezitten, natuurlijk te wachten. Doch *surdo narras fabulam; gij maakt getier*, — maar voor dooven. Hoe hard gij ook schreeuwt, gij klopt aan eens dooven mans deur. Op het platteland, waar men sedert vele jaren de Kinderziekte niet heeft zien woeden, juist door de algemeene invoering der Koepokinenting, zal zich de minstkundige ingezeten het meest daarover verwonderen, dat gij — nog *los loopt*; niet zoo zeer van wege krankzinnigheid, als wel veel meer om andere redenen.

Het komt ons voor, dat, hoe Jezuitsch en Duivelsch CAPADOSE zich gedraagt in het vermommen van zijn doel, hij zich hier als oproermaker aan de onkundigen opdringt, wien hij, door verderfelijk woordenspel met den Bijbel, zand in de oogen werpt, om eenen aanhang te vormen, in schijn tegen Dr. ONTIJD en *het Nederlandsch Godsdienstig Traktaatgenootschap*, maar in waarheid tegen het vaderlijk bestuur des Konings, die, door het bevorderen der heilzame Koepokinenting, niet alleen zijn *regt uitoefent*, maar, hetgeen veel meer zegt, ook zijnen Koninklijken *pligt vervult*.

Over den onzin, dien CAPADOSE met Bijbelwoorden opsiert, hebben wij geen lust iets te zeggen; en het andere behoort niet tot onze kennisneming. De uitspraak over dit laatste punt zij den bevoegden Regter verbloven! — Dus: *punctum?* — Neen, nog deze opmerking: Tot hetzelfde doel, om menschen ongelukkig te maken, gebruikte, reeds in het begin van het Christen-

dom, een even vijandige, maar meer ſlimme tegenſtander van het goede denzelfden (XCI) *Pſalm*; zie CAPADOSE, bl. 16, 17, en MATTH. IV: 6. — *Gij zult den Heer uwen God niet verzoeken*, is ook ons antwoord aan A. CAPADOSE. Het is onze ſchuld niet, dat wij bij hem iets gelijkſoortigs met het gedrag des Duivels opmerken. Gelijke geesten ontmoeten veeltijds elkander. Dit is dan ook hier natuurlijk.

De kunst om lang te leven en wel te ſterven. Een Handboekje voor alle rangen, ſtanden en leeftijden; door JACOB VOSMAER, *in leven Med. Doctor en Prof. te Utrecht. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1827. *In kl.* 8vo. 164 *Bl. f* 1-50.

Deze kunst om lang te leven en wel te ſterven, dus lezen wij in het voorberigt voor dit geſchrift, moest een volksboek zijn, en dong, in den jare 1815, naar eenen door de loffelijke Maatſchappij: tot Nut van 't Algemeen, bij herhaling uitgeloofden eereprijs. De vraag werd ingetrokken; en daar nu de behoefte aan zulk een Handboek onvervuld bleef, terwijl een derde der beoordeelaars aan deze Verhandeling den gouden eereprijs had toegekend, en geen der vier overige mededingers zoo vele ſtemmen op zich vereenigd had, beſloten de bloedverwanten van den zoo vroeg aan de maatſchappij en de zijnen ontrukten VOSMAER tot de gemeenmaking van dit geſchrift. Recenſent kan dit beſluit niet anders dan goedkeuren. Dit Handboekje toch bevat zeer nuttige voorſchriften en leſſen, ter verkrijging van de zoo begeerde als zelden bereikte kunst van een lang leven en een gelukkig ſterven. Kenden wij den achtingwaardigen Schrijver als een kundig Geleerde en geliefd Hoogleeraar, hier vertoont hij zich als een vroom en gemoedelijk Christen. En waarlijk, die het Christendom regt kent, gevoelt al de waarde van deszelfs deugden en pligten tot verlenging des levens en tot be-

moediging in de ure des doods, en zal volgaarne inſtemmen met het volgend beſluit van den achtingwaardigen Auteur; hetwelk wij tevens als proeve mededeelen:

„Willen wij nu uit al het gezegde een algemeen beſluit trekken, zoo zal dat, dunkt mij, hierop neêrkomen, dat de kunst om wel te ſterven beſtaat in wel te leven. Een braaf en godvreezend gedrag wapent ons tegen alle de verſchrikkingen des doods. Het is natuurlijk, dat iemand, die dit leven op zijnen regten prijs ſchat, die hetzelve beſchouwt als eene voorbereiding voor de eeuwigheid; dat iemand, die aan de overzijde des grafs vooral die volkomene zaligheid verwacht, waarvoor hij vatbaar is; dat zoo iemand dikwijls, geſtadig denkt aan het oogenblik, hetwelk hem in die zalige eeuwigheid zal overbrengen. Hij verkeert dus, als ware het, dagelijks met den dood, en deze gemeenzame verkeering ontſlaat zijn hart van alle vrees voor denzelven. — Welk een zegen ligt er dus in de betrachting van onze pligten, in eenen regt Christelijken wandel! Een deugdzaam en godvruchtig mensch bewaart zijne gezondheid ongeſchonden en verlengt zijne levensdagen, en, na eene vereerende grijsheid, ſluimert hij zacht in, om eens tot een heerlijker leven te ontwaken. — Is het u dan, mijne vrienden! na het lezen dezer bladen, regt ernst, de grootſte ſchatten dezer aarde, een lang en gezond leven en eenen zachten en gerusten dood, te verkrijgen, denkt dan veel aan de gouden ſpreuk van SALOMO: *De Wijsheid is het voornaamſte.* SPREUK. IV: 7."

Het Leven van NAPOLEON BUONAPARTE, *enz. Door Sir* WALTER SCOTT *Uit het Engelsch, door* J. G. SWAVING. *IIIde en IVde Deel. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1827. *In gr.* 8*vo.* *Te zamen* 990 *Bl. f* 5-20.

Na de twee tot inleiding dienende Deelen van dit werk,

die wij vroeger beſchouwd hebben, begint hier dan nu de eigenlijke Geſchiedenis van den Held, en wordt in deze beide Deelen voortgezet tot op zijne verheffing tot Conſul voor het leven, na den Vrede van *Amiens*. Het geſchreeuw, in *Frankrijk*, en ook door niet weinigen in *Engeland* zelve, tegen dit boek aangeheven, alsof het den roem des Schrijvers geheel moest verduisteren, en alsof de Geſchiedſchrijver hier de faam des Romanſchrijvers had vermoord, is, onzes inziens, zeer onregtvaardig. Wij hebben veelmeer in den Schrijver eene zeldzame mate van onpartijdigheid opgemerkt, die, zonder aanzien van volk of perſonen, regt doet en hulde betoont aan verdienſten, en ſlechts de wetten der zedelijkheid tot rigtſnoer en maatſtaf kiest zijner beoordeeling; terwijl hij zelfs daarin geenszins met overdrevene geſtrengheid te werk gaat, maar gaarne let op alle verſchoonende omſtandigheden eener daad, en op de betrekkingen, waarin de dader geplaatst is. Wel verre van NAPOLEON in een hatelijk licht te ſtellen, is de Schrijver hem veeleer gunſtig dan ongenegen; overal ſpreekt hij met eene ſoort van geestdrift van zijne *militaire* talenten, volgt doorgaans *zijne* legerberigten (meer zelfs, dan wij in alle gevallen zouden voorzigtig keuren). En toch zou men, naar de beoordeelingen in de *Franſche* papieren, moeten oordeelen, alsof hij den Held zijner Geſchiedenis geheel misvormd en met de zwartſte kleuren had afgeſchilderd. De *Franſchjes* willen, dat men voor *hunnen* Afgod zal nederknielen en dien aanbidden; en wie dit niet onvoorwaardelijk doet, dien vervolgen zij met alle de middelen, die in hunne magt ſtaan. Het is waar, dat *Sir* WALTER met afkeuring, hoewel in gematigde uitdrukkingen, ſpreekt van den roof der kunſtwerken in *Italië*; van de wreedheden, tegen de opſtandelingen in *Lombardije* gepleegd, die ſtrekken moesten, om eene daad — de verdediging des Vaderlands door de ingezetenen zelve — met den dood te ſtraffen; die BUONAPARTE naderhand, toen het met zijne belangen overeenkwam, voorſtelde als den heiligſten pligt. Maar hetgeen ons getroffen, en die

beoordeelingen in ons oog zoo onverklaarbaar gemaakt heeft, is, dat de *Tory Sir* WALTER SCOTT zijne *meeste* afkeuring tegen NAPOLEON uitboezemt over de verkrachting der vrijheden van zijn Volk, niet eerst na zijne verheffing tot Keizer, niet eerst nadat zijn geluk hem geheel bedwelmd en tot een' Despoot, ook in den vorm, had veranderd, — maar reeds terstond na den beroemden 9 *Bramaire*, (18 Nov. 1799) toen hij zich de waardigheid van *Eerſten Conſul* deed opdragen. Wij herkennen hier den waren *Brit*, wien geen partijgeest de heilige Regten der Menschheid en der Volken — althans in *Theorie* — kan doen uit het oog verliezen.

Het derde Deel omvat de eerſte lotgevallen des Helds tot op den Vrede van *Campo-Formio* in 1797. De gegrondheid der verhalen wegens den minnehandel van NAPOLEON's moeder met den *Franſchen* Generaal MARBŒUF wordt tegengeſproken en als het uitwerkſel der kwaadwilligheid beſchouwd, alsmede het verhaal van ſommigen, alsof NAPOLEON zijne geboorte opzettelijk een jaar later geſteld zou hebben, ten einde als *Franſchman* (na de inneming van *Corſica* door *Frankrijks* wapenen) te kunnen worden aangemerkt; deze laatſte aantijging wordt zelfs ſtilzwijgend voorbijgegaan. — Belangrijk, en geheel in den geest des Schrijvers van *Waverley*, is het tafereel van 's Helds geboorte en kindschheid. Wij zien bij de eerſte de legerſtede zijner moeder bedekt met een ſtuk tapijt, de helden der *Ilias* voorſtellende, en de beſchrijving van zijn nederig vaderlijk huis bij *Ajaccio*, dat zoo zeer afſteekt bij het trotſche paleis der *Tuilerïen*. — Nopens het verblijf van BUONAPARTE op de *militaire* ſchool te *Brienne* wordt niets dan goeds medegedeeld, en wel uit nog ongedrukte beſcheiden, den Schrijver door gewezene ſchoolmakkers van NAPOLEON bekend geworden. Zijne wreedheden te *Toulon* vinden geen geloof bij onzen, geenszins tegen den Ex-Keizer vooringenomen Schrijver; hij geeft zelfs later te kennen, dat de beruchte naam van BRUTUS-BUONAPARTE niet door NAPOLEON, maar door LUCIEN zou zijn aangenomen. Groote lof

wordt eerstgemelden integendeel toegezwaaid wegens zijn dapper en krijgskundig gedrag in de belegering van *Toulon*. — Bij gelegenheid van NAPOLEON's eerste verschijning op het groote tooneel der omwentelingen — het gevecht in de straten van *Parijs* op 5 Oct. 1795 — wordt een overzigt der toenmalige partijen gegeven, hetwelk zekerlijk niet vleijend is voor die partij, welke den Held destijds beschermde. Het huwelijk van BUONAPARTE met JOSEPHINE wordt aan reine genegenheid toegeschreven. (Deze kwam dan wel *bijzonder* overeen met zijne belangen!) Zoo nogtans eenige hier medegedeelde, uit TENNANT's reis ontleende, brieven van NAPOLEON aan JOSEPHINE echt zijn, schijnt bij in *Italië* nog, in den eigenlijksten zin des woords, op zijne vrouw verliefd te zijn geweest.

Nu begint het verslag van den merkwaardigen eersten veldtogt van NAPOLEON in *Italië*, waaromtrent wij niet in bijzonderheden kunnen treden. SCOTT heeft dit *con amore* en, onzes inziens, voortreffelijk bewerkt. De onderscheidene, somtijds zeer ingewikkelde gevechten, de stellingen der legers, de inzigten en schrandere krijgsbewegingen des Veldheers, zijne staatkundige handelingen en bedoelingen, zijn goed, duidelijk en onderhoudend uiteengezet. Aan BEAULIEU, hoezeer dan ook overwonnen, wordt regt gedaan, als een oud *costumier*, (maar *oud*, in den volsten zin des woords, naar ligchaam, ziel en gewoonten.) WURMSER wordt, als veel bekwaamer Veldheer, geprezen; (hem weerhielden geene jaren, om zich NAPOLEON tegen te werpen, en eindelijk liever in *Mantua* te laten opsluiten, en paardenvleesch te eten, dan den smaad der overgave te kiezen.) BUONAPARTE's edelmoedigheid omtrent dien grijzen Veldheer, bij de overgave van *Mantua*, wordt met den vereischten lof in het licht gesteld; alsmede zijne kiesschheid, om bij die overgave niet tegenwoordig te zijn. ALVINZY bekomt den dubbelzinnigen lof: „ hij was een Officier „ van grooten roem, welken men toen algemeen dacht, „ dat welverdiend was." De *Oostenrijksche* Veldheeren

waren echter allen, gelijk de Schrijver aanmerkt, op de ondoelmatigſte wijze aan de plannen van den zoo verre verwijderden Hofkrijgsraad ondergeſchikt, en dus minder verantwoordelijk voor de begane misſlagen. Het is bijna ongeloofelijk, met welke hardnekkigheid dat ligchaam door *alle* deszelfs Veldheeren den dwazen maatregel deed uitvoeren, om hunne legers in onderſcheidene van elkander verwijderde benden te verdeelen, die dan door den onvermoeiden en vluggen NAPOLEON en door de ſnelle beenen der *Franſchen* in allerijl werden overvallen, en door de overmagt van het geheel of het grootſte gedeelte zijns legers verpletterd. Dit wordt hier zeer juist aangetoond, en over 't algemeen is, wat krijgsbewegingen aanbelangt, dit gedeelte van NAPOLEON'S loopbaan wel het uitvoerigst en volledigst ontwikkeld, vooral met betrekking tot zijnen eerſten veldtogt (1796). De Schrijver meent zich over die uitvoerigheid eenigzins te moeten verontſchuldigen, omdat het voor NAPOLEON het *begin* was zijner *militaire* loopbaan, en omdat hij naderhand nimmer weder met zoo veel overmagt heeft moeten ſtrijden, noch met weinig middelen zulke groote overwinningen heeft bevochten. Ook moest men bij den aanvang van 's mans geſchiedenis het eigenaardige (*eigendommelijke* zegt de Vertaler, en hij zegt het niet alleen) van BUONAPARTE's krijgskunst in het licht ſtellen. Deze verontſchuldiging was onnoodig; wij hebben deze bijzonderheden met groot genoegen gelezen, en zoo het met het plan des Schrijvers was overeengekomen, om ook het vervolg zoo te behandelen, zou ons zulks, met zijne levendigheid van ſtijl en kunst van ſchildering, gewis niet verveeld hebben: maar hij vreesde zekerlijk, dusdoende, het werk al te omſlagtig te maken. Reeds in den veldtogt van 1797 tegen den Aartshertog KAREL bekort hij zich merkelijk.

Omtrent de ſtaatkundige verrigtingen van NAPOLEON, wordt zijn onedelmoedig gedrag ten aanzien van *Parma* en *Modena* ten ſtrengſte gegiſpt; daar hij derzelver Vorſten niet alleen van hunne ſchatten plunderde, maar ook hunne

beste ſchilderſtukken als losprijs deed afſtaan. De berisping van *dit* ſtelſel van kunstroof is, gelijk wij reeds aanmerkten, volkomen regtmatig en billijk; maar de onpartijdigheid gebiedt ons, hier een door den Schrijver bijgebragt *tegenovergeſteld* voorbeeld te ontzenuwen, door de bedenking, dat, zoo FREDERIK *de Groote* in 1756 de prachtige galerij, de kunstkabinetten en Muſeums van *Sakſen* ontzag, NAPOLEON zulks in 1806 niet minder gedaan, en geen enkel ſtuk daaruit (zekerlijk tegen zijne gewoonte) naar *Parijs* heeft laten vervoeren. — Voorts wordt alle regt gedaan aan 's mans onbaatzuchtigheid *voor zichzelven*, bij het weigeren van 2 Millioenen voor eene ſchilderij van den Hertog van *Modena*, die hij naar *Parijs* opzond; aan den geest van werkzaamheid en ſchrander beleid, dien hij den *Franſchen* krijgsman wist in te boezemen; ja aan de verheffing van het *Italiaanſche* volkskarakter boven den beuzelgeest, waartoe *Oostenrijks* looden ſchepter het had doen vervallen. Ook wordt de opſtand der zwaargetergde *Venetianen* als eene genoegzame reden tot NAPOLEON's oorlog tegen deze Republiek beſchouwd, en de moord der *Franſchen* in de Hospitalen te *Verona* als een feit aangenomen, ſchoon hetzelve ten ſtelligſte is tegengeſproken. Men ziet het: W. SCOTT is althans niet eenzijdig *tegen* NAPOLEON.

Het vierde Deel bevat het gewigtige tijdſtip van den Vrede van *Campo-Formio* tot na den Vrede van *Amiens*. Het begint met de beſchouwing der partijen in *Frankrijk* in 1797, en met de daarop gevolgde omwenteling van den 18 *Fructidor* (4 Sept. 1797). BUONAPARTE, hoewel toen den ſchijn van een' hevigen Republikein aannemende, zou echter, indien wij SCOTT mogen gelooven, nimmer een eigenlijke *Jakobijn* zijn geweest. Ook *contraſteerde* zijn gedrag in *Italië*, altijd, zoo niet door gematigdheid, dan toch door omzigtigheid en ſchrander beleid gekenmerkt, met de doldriftige en voortvarende handelwijze der *Directeuren*, naderhand in *Zwitſerland* en *Italië* aan den dag gelegd. Zijn veldtogt naar *Egypte* en *Syrië* wordt, naar evenredigheid van dien in *Italië*,

zeer kort afgehandeld; ja van den *Syrischen* veldtogt bekomt alleen het beleg van *Acre*, waar de *Engelschman Sir* SIDNEY SMITH, vereenigd met den *Franschen* uitgewekene PHELIPEAUX, den overwinnaar van *Italië* en *Egypte* tegenhield, omstandige vermelding. Men weet, dat den *Franschen* Veldheer in dezen veldtogt twee misdaden te last gelegd zijn: de moord der *Turksche* krijgsgevangenen te *Jaffa*, en de vergiftiging zijner eigene, aan de pest lijdende soldaten. De eerste houdt onze Schrijver voor onbetwistbaar en onverschoonlijk; „niet, echter," (en hieruit blijkt weder, ten overvloede, 's mans onzijdigheid) „dat wij dezelve juist „beschouwen als de uitwerking van eene neiging tot „wreedheid; want niets in de Geschiedenis van BUO„NAPARTE bewijst, dat hij door deze ondeugd be„heerscht werd, en vele trekken in dezelve toonen „klaarblijkelijk aan, *dat hij zeer menschlievend van „aard was.*" Neen, goede *Sir* WALTER! dat weten *wij* beter. Gij hebt in uw vreedzaam *Schotland* den Geweldenaar nimmer bij ondervinding gekend. En de *Nederlanders* waren hem toch eenmaal ook waarlijk genegen! Ook zegt gij zelf onmiddellijk hierop, *dat hij het leven der menschen niets achtte, wanneer de uitvoering zijner ontwerpen deszelfs opoffering vorderde.* Is dit *menschenliefde?* Wat kan een Duivel ergers doen? Hij kon deze menschen niet bewaren, en hielp ze dus, gemakshalve, van kant. Doch omtrent de vergiftiging keurt hij hem, wat de *daad* betreft, geheel onschuldig: zijn *ontwerp* was wel, om *zeven* aan de pest lijdende krijgslieden in het Hospitaal van *Jaffa* met *opium* te doen sterven, ten einde hen aan de folteringen der vervolgende *Turken* te onttrekken; doch, toen de Geneesheer DESGENETTES zulks weigerde, zag hij er van af, liet eene achterhoede tot hunne bescherming, en de *Engelschen*, die bij de *Turken* waren, onttrokken er nog eenigen van aan den dood. De daad zelve, die *Sir* WALTER hier tegenspreekt, erkent hij echter, dat door de *Franschen* van NAPOLEON's leger algemeen werd

geloofd; een bewijs voor 't minst, dat men hem daartoe in ſtaat keurde.

De terugkomst van NAPOLEON naar *Frankrijk*, na zijne overwinning op de *Turken* te *Aboukir*, opent als 't ware een geheel nieuw tijdperk zijns levens, en verplaatst ons op een geheel ander tooneel. De Schrijver moet hier van het gebied der krijgs- op dat der ſtaatkunde overgaan. Na kortelijk den toeſtand der krijgsoperatiën in 1799 en de overwinningen der Bondgenooten te hebben vermeld, gaat hij over tot de verwarring in *Frankrijk*, die het NAPOLEON gemakkelijk maakte, zich aan het hoofd des Beſtuurs te ſtellen, met uiteendrijving der Wetgevende Vergadering, op het voetſpoor van CROMWELL. Na aangetoond te hebben, hoe hij deze overwinning door krachtdadige hulp van SIEYES en deszelfs partij verkreeg, en dezen naderhand ter zijde ſchoof, met al datgene uit hun ontwerp, hetwelk hij minder geſchikt achtte voor het *Despotismus*, zegt hij van de inſtelling der *Conſulaire* Regering: „De gevolgen van „ tien jaren, gekenmerkt door zoo vele deugden en mis„ drijven, de vruchten van zoo veel vergoten bloed en „ zoo vele verſpilde ſchatten, alles ging dus eensſlags „ verloren; en, na alles opgeofferd te hebben, wat ie„ der het dierbaarst is, ook de regten der menschheid „ daaronder begrepen, om de nationale vrijheid te ver„ krijgen, werden de *Franſchen, zonder ſtechts éénen „ enkelen dag eene redelijke vrijheid, en de aan dezelve „ verknochte voordeelen, genoten te hebben*," (dit is zeker, den tijd van 1789 tot 1791 medegerekend, zeer overdreven) „*teruggebragt tot onderdanen van een des„ potiek Gouvernement*, beſtuurd door een Opperhoofd, „ dat geene andere regten bezat, dan die van zijn zwaard." Hij verontſchuldigt den gezaghebber wel, van zich aan het hoofd eener *monarchale* ſtaatsregeling te hebben geſteld, daar, hoezeer de herſtelling der BOURBONS edelmoediger geweest ware, deze toch, in den toenmaligen ſtaat van zaken, moeijelijk, en naauwelijks van hem te vergen was; maar dat hij de Conſtitutionéle vrijheid

der Natie daarbij geheel uit het oog verloor, en *alle* magt in zijne handen vereenigde, dit beſchouwt de Schrijver, met reden, als onvergeeflijk. „Hij had," zegt SCOTT, „een vaderlandlievend Vorst kunnen zijn, doch hij was „liever een overweldigend Despoot; hij had de rol van „WASHINGTON kunnen ſpelen, doch verkoos die „van CROMWELL." (D. IV. bl. 283.)

Het begin van den veldtogt des jaars 1800 en de togt over de *Alpen* wordt naauwkeurig en duidelijk, de ſlag van *Marengo*, onzes inziens, min volledig en eenigzins duister voorgeſteld. Het overige, alleen de geſchiedenis der *machine infernale de la rue Nicaiſe* uitgezonderd, wordt zeer kort behandeld. Eerst vermeldt de Schrijver de binnenlandſche handelingen, en doet daarin de telkens voortgaande helling tot het *Despotismus* opmerken, vooral den maatregel der *prevotale* Geregtshoven, vergeefs door de onafhankelijke leden van het *Tribunaat* beſtreden, en de oprigting der algemeene geheime Politie onder FOUCHÉ. Daarna gaat hij tot de buitenlandſche zaken over, den afloop der *Egyptiſche* Expeditie, en verdere gebeurtenisſen, tot op den Vrede van *Amiens*. Een kort verſlag der kuiperijen, die NAPOLEON tot *Conſul voor het leven* moesten verheffen, eindigt dit Deel. In het volgende zullen wij den Tiran zich hoe langer hoe meer zien ontmaskeren.

Hiſtoriſche, Letter- en Oudheidkundige Beſchouwing van den Deventerſchen Tolbrief van den jare 1347, *door Mr.* S. IZ. WISELIUS; *zijnde een Vervolg op de merkwaardigſte Stukken uit de oudſte Archiven van Amſterdam, uitgegeven in den jare* 1821. *Te Amſterdam, bij* Pieper *en* Ipenbuur. 1826. *In gr.* 8vo. 58 *Bl. f.* 1 -:

Om de oude Geſchiedenis van eenig land te kennen, is, gelijk men eertijds waande, de kennis aan oorlogen,

verbonden en andere ſtaatshandelingen van hetzelve geenszins genoeg. Moet men het *leven* der Volken, onafhankelijk van uitwendige omſtandigheden en listige plans van voorname gezaghebbers, als dat van een *perſoon* behandelen, zoo als zeker *Duitsch* Geſchiedonderzoeker zich uitdrukt, zoo gevoelt men ligtelijk, dat hierin de *zeden*, *gewoonten* en *taal* eene belangrijke plaats innemen. In ons Vaderland heeft het dan ook, vooral in onzen tijd, niet aan mannen ontbroken, die dezen weg tot onderzoek hebben ingeſlagen. De namen van VAN WIJN, MEERMAN, VAN SPAEN, VAN HASSELT, SCHELTEMA, RAEPSAET en DE BAST zullen altijd met achting genoemd worden. Naast hen plaatst zich de verdienſtelijke Dichter WISELIUS, in het werk, waarop dit een vervolg is, en in het tegenwoordige. Hetzelve bevat de opheldering van eenige oudvaderlandſche woorden, maten, muntſtukken en gebruiken, naar aanleiding van zekeren *Tolbrief*, door de Stad *Deventer* vastgeſteld op goederen en ſchepen, komende van het toen reeds nijvere en ſcheepryke *Amſterdam*. Het ſtuk is wel reeds uit WAGENAAR en VAN MIERIS bekend; maar hier is het naauwkeuriger uit de oude Charters van de ijzeren Kapel afgedrukt, en vooral opgehelderd door belangrijke aanteekeningen op onderſcheidene oude woorden, waarbij dan tevens de zaken toegelicht worden. Sommige derzelven had men zekerlijk kunnen misſen, zoo als op de woorden *kenlic*, *twelf*, *voerſeyt*, *Aemſtelredamme*, *ghenoempt*, daar elk, die deze woorden niet verſtaat, ook geene liefhebberij voor het inzien van dezen Tolbrief zal hebben. Maar op andere vindt men zeer belangrijke aanmerkingen. B. v. het woord *ſcepen* wordt door H. JUNIUS, KILIAAN en GROENEWEGE van *ſchoftin* (*ſchaffer*), door DE GROOT van *ſcheppen* afgeleid: eerstgemelde maakt daaruit op, dat de ſchepens als *uitvoerders*; de laatſte, dat zij als *ſcheppers* van het vonnis dus genoemd worden. WISELIUS verwerpt beide beteekenisſen, en heeft daarin misſchien gelijk; maar hij komt toch op hetzelfde grondwoord ne-

der. Immers *ſcheppen* en *ſchaffen* is hetzelfde woord: *creare, voortbrengen;* vanwaar ook ons *verſchaffen*. Nu leidt onze Schrijver het woord *ſchepen* ook van het grondwoord *ſceppen* (hetzelfde als *ſcheppen*) af, maar in eene andere beteekenis dan DE GROOT en JUNIUS; namelijk, niet dat de ſchepens het vonnis *ſchiepen*, maar dat zij zelve door den Vorst of Graaf *geſchapen* (*ghe-ſcepen*), dat is *aangeſteld* waren. Bij deze gelegenheid ontvangen wij eenen belangrijken *Excurſus* over de aloude Staats- en Regtsgeſteldheid in de tijden der *Frankiſche* Koningen, der Hertogen en Graven vóór de inſtelling der Gemeenten, harer Regten en Keuren, hetwelk niet alleen van diepe oudheidkennis, maar ook van edele vrijheidsliefde getuigt, en diegenen logenſtraft, die de *eigendunkelijke eenhoofdige* Regering als de oorſpronkelijke willen doen doorgaan, welke toch reeds in de *Germaanſche* boſſchen, en nog later dan KAREL *de Groote* door algemeene Volksvergaderingen (het *Maart-* en *Meiveld*) niet alleen getemperd, maar zeer beperkt werd, en zich bijna alleen tot uitvoering van den volkswil bepaalde. De ſchepenen, als vertegenwoordigers der vrije mannen, werden dus, toen deze allengs niet meer opkwamen, door de Vorſten of Graven *geſchapen* of *aangeſteld*. — Ook op het ſlot ontmoeten wij het woord *ſcepe* (voor ſchip) als afgeleid van *ſcheppen*, waarmede ook het *Latijnſche ſcyphus* en het *Griekſche* σκάφος, σκάφη, hetwelk echter mogelijk van *uitholen* komt, in verband zou ſtaan; iets, dat wij gaarne aannemen willen. Doch hoe de Heer WISELIUS dit *ſcheppen* weder afleidt van *ſcheuren*, *ſnijden*, betuigen wij niet te begrijpen. Wij kennen niets in de taal, hetwelk daartoe aanleiding geven kan. KILIAAN heeft op *ſcheppen* eenvoudig *creare, formare, condere, rudi materiæ formam indere*. Het is waar, dat *kleermaker* in het *Vlaamſche* dialekt ook *ſchepper* heet; maar, om dezen Provincialismus, aan een *Duitsch* woord, waarmede noch het *Hoogduitsch*, noch het *Engelsch* de beteekenis van *ſnijden* verbinden, zulk eene vreemde afleiding te geven, komt ons zeer gewaagd voor. Inderdaad,

to ſhape, *ſhip* (*ſchip*), *ſchaft*, *ſchap*, alle woorden, die van *ſcheppen* en *ſchaffen* afkomen, bevatten wel het denkbeeld van *vorming*, *vorm*, *gedaante*, *eigenſchap*, maar niets, dat naar *ſcheuren* gelijkt. Ten ſlotte zou dan ook de wereld een ſtukwerk zijn, van onderſcheidene uiteengerukte deelen zamengeſteld; een denkbeeld, hetwelk wij bezwaarlijk aan onze voorvaders kunnen toeſchrijven. *Kwetſen*, *nadeel toebrengen*, is, gelijk men ziet, nog verder van den weg af.

Doch wij kunnen niet over alles uitweiden. Omtrent de verhouding der *grooten* en *ſtuivers* tot de *goudguldens* (1 groot $3\frac{1}{2}$ ſtuiver, 8 grooten een goudgulden, maar deze verſchilde van 22 tot 28 ſtuivers) verkeert de Schrijver zelf in onzekerheid. *Bake* beteekent, volgens KILIAAN, een *varken*, of *varkensvleesch*; hiervan komt blijkbaar het *Engelſche bacon*: maar hoe kan het dan, gelijk hier in de Noot wordt vermeld, van *to bake*, *bakken*, afkomen, daar ook *gezouten ſpek* dus genoemd wordt?

Den geleerden Schrijver mogen deze bedenkingen tot bewijs verſtrekken, dat wij zijn boekje met aandacht gelezen hebben.

Opmerkingen en Wenken voor Opvoeders en Onderwijzers, betreffende de vroege vorming der Jeugd in de daartoe beſtemde Inrigtingen. Door H. MULDER. *In 's Gravenhage, bij* S. de Viſſer. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII*, 76 *Bl. f*: -75.

De oceaan van opvoedkundige werken, die onze eeuw als overſtroomt, wordt ook in ons vaderland, door vele rivieren en beekjes, wel niet vergroot, want de waterdeeltjes droogen ſchielijk op en vervliegen even ſpoedig als zij ontſtonden, maar toch onderhouden en vernieuwd; en onze aankomende onderwijzers zijn ſteeds in gevaar van hunnen tijd te verbeuzelen met het doorlezen van vele boeken, die in meerdere of mindere mate hetzelfde zeggen; gelijk anderen, die zich op zekere hoogte gevoelen, door de algemeene ſchrijfjeukte aangegrepen, aan het maken van boeken den tijd beſteden, dien zij veel meer verſchuldigd zijn aan de uitoefening van ambtsbezigheden. Nu is het ook zoo gemakkelijk geworden een

boek te maken, en zich in de rij der opvoedkundige ſchrijvers te plaatſen: hebt ge een weinig gezond verſtand, kunt ge vreemde denkbeelden tamelijk wel uitdrukken, leest ge de werken van NIEMEIJER, SCHWARTZ, DENZEL, enz. en ſchaamt ge u niet, duizendmaal herhaalde zaken alweder te laten drukken, ge zult u ligtelijk in een of ander onzer tijdſchriften als kundig, bekwaam, ijverig, voortreffelijk onderwijzer zien begroeten. Misſchien is er ook iets goeds in die ſchrijverij gelegen; zij is in allen gevalle een bewijs, dat wij, ſchoolonderwijzers, ook tot de arbeidende, lezende en ſchrijvende leden der maatſchappij behooren, en alzoo nu verder van de huisbedienden der rijke lieden afſtaan, dan vóór dertig jaren. Uit dat oogpunt beſchouwd, is de tegenwoordige opvoedkundige ſchrijfperiode niet zoo verwerpelijk, ja welligt mag men haar beſchouwen als een noodzakelijke overgang uit de diepte, waarin de voortreffelijke NIEUWENHUYZEN de onderwijzers vond, tot dien gewenschten ſtaat, waarin theoretiſche ſtudie en wijze, eenvoudige beoefening gelijkelijk bloeijen zullen.

Doch de zucht tot ſchrijven over opvoeding en onderwijs bevangt niet alleen onderwijzers; ook andere menſchen, wier pedagogiſche voortbrengſelen niets meer dan die zucht verraden, wagen zich aan de pers. Daar de Heer MULDER ons geheel onbekend is, weten wij niet, of wij hem als broeder onderwijzer, dan als vriend Dilettant, begroeten moeten. Het onderwerp zijner *opmerkingen en wenken* is, wij erkennen het gaarne, allerbelangrijkst, en de bemoeijing der ſtedelijke Schoolcommiſſie van 's Gravenhage, *ter verbetering der kleine kinderſcholen*, komt wel wat laat, maar is echter hoogst lofwaardig; doch — was er behoefte aan ſoortgelijk boeksken? en zoude die door hetzelve vervuld worden? Vragen, geheel onafhankelijk van de waardering des onderwerps, en van welke de eerſte eene toereikende beantwoording vindt in de 46 aanteekeningen, achter het geſchriftje gevoegd, die ten minſte bewijzen, dat dit onderwerp reeds meer- en veelmalen behandeld is; de tweede der voorgeſtelde vragen worde door volgende onpartijdige beoordeeling beſlist.

Het boeksken vangt aan met *eene beknopte beſchouwing van den jongen mensch in de eerſte levensjaren en van het belangrijke eener vroege leiding in de ontwikkeling*, welke beſchouwing had mogen achterblijven, om drie redenen: 1°. dat niemand thans meer het geſtelde ontkent; 2°. dat hier niets ge-

vonden wordt, wat niet reeds honderdmaal veel beter gezegd is; 3°. dat het hier voorkomende algemeene opvoedkundige waarheden bevat, en geene, die *uitsluitend* tot het onderwerp behooren. — Bladz. 22 begint de behandeling met *een onderzoek naar (?) en toetsing der middelen, welke te dezen aanzien nog gebezigd worden.* Hier worden tegen de tegenwoordige kinderschooltjes bezwaren opgegeven, welker bestaan wij niet betwisten; doch ons zijn plaatsen bekend, b. v. Rotterdam, alwaar die schooltjes sedert jaren onder een behoorlijk toezigt zijn, dank zij de onvermoeide pogingen van den Schoolopziener, die, hoewel alleen belast met de zorg voor zijne aanzienlijke gemeente, den tijd wel weet te vinden, om zijne talrijke scholen, ook de allergeringste, vrij regelmatig te bezoeken, en welke stad men alzoo, te dezen aanzien, niet zonder onregt bij den Haag zoude kunnen vergelijken, op welke laatstgenoemde plaats onze schrijver, blijkens het voorberigt, bijzonder het oog schijnt te hebben. Vervolgens worden (bl. 34) *de oorzaken* aangewezen *van den voortdurend ongunstigen staat van dit gedeelte der openbare opvoeding*, welke afdeeling welligt beknopter in de vorige ingelascht ware. Eindelijk komt de schrijver (bl. 40) tot zijn eigenlijk doel: *de aanwijzing van eenige middelen, waardoor men de voorgestelde gebreken zoude kunnen wegnemen*, die hoofdzakelijk hierop nederkomen; dat bij elke dorpschool eene kinderschool gevoegd worde, ten einde de onderwijzer *zich aldaar kunne verpoozen, door de lieve kleinen, in het bijzijn der schoolhouderes, doeltreffend te onderhouden*, en dat in de steden een schoolonderwijzer de kinderscholen bezoeke. Is dat niet geestig verzonnen? Den braven schoolonderwijzer, die ijverig zijnen post waarneemt, en gaarne zijne tusschenuren besteedt aan eigene oefening, indien hij geene gelegenheid vindt, om, door het geven van bijzondere lessen, zijn inkomen te vermeerderen, dien zal men de lasten en moeijelijkheden, aan zijnen post verknocht, verdubbelen? Doch de schrijver zorgt ook voor geëvenredigde belooning: *De onderwijzer ontvangt daardoor eene streelende zelfvoldoening, en zijn stand een' nieuwen en verdienden luister.* Mogt er bovendien ook eenig geld noodig zijn, daarvoor zal het Gouvernement wel zorgen (de gewone toevlugt voor alle projecten, die in geldelijke berekeningen te kort schieten). En waarin bestaat nu die nieuwe luister voor onzen stand? Hierin, dat de onderwijzer dagelijks, gelijk gezegd is, de kinderschool bezoekt, en boven-

dien de hooge eer geniet van jaarlijks tweemaal aan den Heer Schoolopziener of aan de Commissie te rapporteren. Misschien vraagt een onkundige: waarom de Schoolopziener zelf die scholen niet zoude besturen? Maar hoe zoude deze den tijd daartoe vinden, en vooral in den Haag, waar zoo veel te doen valt, dat zelfs de gewone bezoeken van scholen, onderwijzersgezelschappen en Examina niet dan zeer gebrekkig en met droevig veel nalating kunnen plaats hebben. Bovendien is in deze *intermediaire* inrigting nog dit groote voordeel gelegen, dat de enkele verschijning van den Heer Schoolopziener in een kinderschooltje reeds *per se* eene belooning is voor haar, die hetzelve bestuurt; want, volgens den schrijver, kunnen alsdan *de bezoeken van den Heer Schoolopziener, of van leden van het schoolbestuur, meer als middel ter aanmoediging aangewend worden, wanneer dezelve bij voorkeur geschieden bij diegenen, van welke de berigten op den duur het gunstigste zijn.* — Bl. 48 vermeldt voorslagen tot het oprigten van *vormscholen* voor schoolhouderessen; volgens dezelve wil MULDER, dat men aan het hoofd eener kleine kinderschool eenen onderwijzer plaatse, en die school toegankelijk stelle voor eenige geschikte vrouwelijke personen, ten einde deze zich daar komen oefenen.

De stijl van dit boekje verraadt geenszins den geoefenden schrijver. Slechts een paar staaltjes: „ Het geëerde Publiek „ ontvangt hier derhalve geene afgetrokkene beschouwing; „ het ligt onder het bereik van elk denkend wezen. — En „ waarom? — omdat het een onderwerp is, hemzelven be„ treffende." (Voorberigt, bl. 6.) — „ Om dan verder mijn „ gevoelen opzigtelijk het herstellen der genoemde gebreken, „ in de *kleine kinderscholen* kortelijk te ontvouwen, komt „ mij mede zeer belangrijk voor, door bij voorraad, deze „ schooltjes, vooral in de kleine steden en ten platten lande „ gelijk te stellen of in onmiddellijk verband te doen staan „ met de scholen van den onderwijzer." (Bl. 41.) — In het volgende wordt zevenmaal verzekerd, dat elk weet, of bij het minste nadenken weten kan, wat gezegd wordt: „ Im„ mers *de ervaring leert ons*, dat gewoonlijk de mensch op „ zijn 22 of 23 jaar eerst zijnen volkomen ligchamelijken „ groei bereikt heeft, en vergelijken wij nu hiermede, den „ gang, dien de ziel in derzelver ontwikkeling neemt, *dan „ worden wij welóra gewaar*, dat..... want *wij weten het „ toch*, de dagelijksche ondervinding en eigen nadenken *leera-*

„ *ren het ons allerduidelijkst*, dat.... uit aanmerking hiervan „ *laat het zich als van zelve opmaken*.... zoodat wij dan „ *gedrongen worden om te erkennen*.... Indien wij aan den „ eenen kant onze aandacht vestigen op de voortreffelijkheid „ der ziel, en aan de andere zijde, de noodzakelijkheid dier „ gelijktijdige ontkieming aannemen, *dan zal onze rede, ons* „ *zonder veel nadenken tot de opwekking leiden*," enz. (bl. 20.)

De voorslag, om de kinderscholen door schoolonderwijzers in gang te brengen en te houden, is niet alleen, gelijk wij zagen, bijna *onuitvoerlijk* van de zijde der onderwijzers zelve, maar wij houden dien van eene andere zijde ook voor *ondoelmatig*. De *man* is niet de opvoeder in de eerste kinderjaren, en vooral niet de man, die den geheelen dag omgaat met een groot aantal jonge lieden van 10 tot 14 en meerder jaren; zijne ziel neemt eene geheel andere, eene, om zoo te zeggen, veel te mannelijke rigting, dan dat zij den regten toon met kleine kindertjes zoude treffen. Neen, de natuurlijke vriendin en leidster in de vroegste kinderjaren is de *vrouw*; deze heeft den noodigen tact, om jonge kinderen *naar den eisch van hunnen weg* te leeren, beter dan de bekwaamste onderwijzer; aan haar late men veilig de zaken over, en bederve die niet door ontijdige bemoeijing. Men zorge slechts, dat de vrouw, die de gewigtige taak op zich neemt, goede zeden, goede manieren, eene vriendelijke geaardheid en kinderliefde bezitte. De Schoolopziener is *ambtshalve verpligt*, kennis te dragen van alle scholen in zijn district, de kleinste en geringste kinderschooltjes niet uitgezonderd; ook *moet hij die alle bezoeken*; doch hij wachte zich wel van in laatstgemelde zijne denkbeelden van het wezen eener schole te willen doen gelden. En dat eene zoodanige kinderschool zeer wel bloeijen kan zonder behulp van mannen hoegenaamd, bewijst, onder anderen, die van Mejufvrouw..... te 's Gravenhage, die, sedert meer dan twee jaren, een algemeen vertrouwen geniet, aan de verwachting volkomen voldoet, en dat zonder ooit eenigen Schoolopziener, eenig lid der stedelijke Schoolcommissie, als zoodanig, noch eenigen onderwijzer in haar midden gezien te hebben.

Brieven uit en over Sicilië, *van* JUSTUS TOMMASINI. *Uit het Hoogduitsch. Te Haarlem*, *bij* de Erven F. Bohn. 1827. *In gr.* 8*vo. IV*, 312 *bl. f* 2-60.

Het beroemde Eiland, over welk in deze Brieven gehandeld wordt, is door zoo velen bereisd en beſchreven, dat geen gewoon reiziger, bij het uitgeven zijner bevindingen, op grooten bijval mag rekenen. Dat men deze Brieven, ook na het lezen van veel voortreffelijks over *Sicilië*, niet alleen in handen neemt, maar ook met genoegen ten einde toe doorleest, is reeds eene gunſtige aanbeveling van dit welgeſchreven en even goed vertaalde werk van TOMMASINI. Dit reisverhaal vermaakt en ſticht te gelijk. Oudheidkundigen mogen elders naar hunnen ſmaak beter te regt komen, het grootſte gedeelte der lezeren zal TOMMASINI als *Cicerone* willig volgen, en zijne opmerkingen en waarnemingen met welgevallen aanhooren. Dit werkje, met eene Plaat verſierd, voorſtellende *den Tempel der Eendragt te Girgenti*, verdiende wel vertaald te worden. Het levert een aangenaam en nuttig onderhoud op voor ieder, die begeerig is, om te weten, hoe zijn natuurgenoot elders leeft en handelt.

Onder verſchillende ontmoetingen, alle onderhoudend medegedeeld, bepaalt zich TOMMASINI ook tot den *Siciliaan* zelven, die hier van zijne goede zoo wel als van zijne kwade zijde wordt voorgeſteld. Hij verzuimt nergens, den nadeeligen invloed aan te wijzen, dien wereldlijke en geeſtelijke willekeur op het *Siciliaanſche* karakter nog dagelijks uitoefent. Waar TOMMASINI min gegrond redeneert, wijst hem de kundige Vertaler bondig teregt. Met één woord, dit werk verdient, niet enkel in anders verloren oogenblikken, gelezen te worden.

Woordenboek voor de Spelling der Nederlandſche Taal, opgedragen aan den Hoogleeraar M. SIEGENBEEK; *door* G. LAUTS. *Te Bruſſel, bij* Brest van Kempen. 1827. *In gr.* 8*vo. XI*, 214 *bl. f* 2-20.

Handwoordenboek der Nederduitſche Taal, naar de laatſte Spelling. Tot algemeen gebruik. Te Amſterdam, bij de Gebroeders Diederichs, *en te Bruſſel, in den Belgiſchen Boekwinkel* (*Librairie Belge*). 1828. *In gr.* 8*vo. VIII*, 171 *bl. f* 1-80.

Het is geene aangename taak, verſlag te geven van Woordenboeken; wat zou het zijn, indien daarbij gevergd werd,

alles na te lezen en te toetsen! Het kan, dunkt ons, voldaan, dat men van den Schrijver verneemt, hoedanig een Woordenboek hij leveren wil, en dat men hier en daar het boek openslaat, om na te gaan, of de Schrijver levert, wat hij heeft beloofd. Vindt men zich echter hierin meermalen bedrogen, dan is men bijna verpligt, alles te onderzoeken, om niet een streng oordeel, zonder duchtige bewijzen, te vellen en aan het Publiek mede te deelen. Zoo weinig moeite het inhad, het werk van LAUTS als voortreffelijk te leeren kennen, zoo veel arbeids veroorzaakte het ons, dat wij het laatste werk geheel doorgingen, om de beschuldiging te ontgaan, dat wij los en vlugtig hebben geoordeeld. Het later uitkomen was immers, gelijk het ons toeschijnt, voor het tweede geschrift een geschikt middel, om iets te leveren, dat ten minste in waarde niet te veel afviel. Doch laat ons over beide deze Woordenboeken afzonderlijk ons oordeel mededeelen.

De Heer LAUTS, als gelukkig beoefenaar onzer moedertaal, reeds sedert eenigen tijd gunstig bekend, stelde zijn werk op, vooral ten gebruike der Zuidelijke *Nederlanders*, die aan het Woordenboek voor de Spelling, door Prof. SIEGENBEEK met een ander doel vervaardigd, niet genoeg hadden. Van verschillende kanten aangezocht, nam de Heer LAUTS, ook met goedkeuring van den beroemden SIEGENBEEK, de bearbeiding van dit Woordenboek op zich, en, door genoemden Hoogleeraar voorgelicht en ingelicht, bragt hij het ten einde. „Ik heb, (bl. IV.) getrouw aan uwe „beginselen, meerdere uitbreiding aan uw Woordenboek ge„geven, en, om het niet te zeer in dikte te doen toene„men, te gelijk weggelaten datgene, waaromtrent thans geen „twijfel bestaat, of dat niet regtstreeks betrekking tot de „spelling heeft." Woorden uit de Opdragt aan Prof. SIEGENBEEK, wiens gedienstigheid LAUTS openlijk erkent, in het ontvangen van schriftelijke bedenkingen en verbeteringen. Slechts gering zijn de afwijkingen van SIEGENBEEK's *Woordenboek*. *Togt* is bij LAUTS voor *reis*, *onderneming*; *Tocht*, *windtrek*, *begeerte*, *genot*. Dit onderscheid is de voornaamste en schier eenigste afwijking van SIEGENBEEK's spelling. In verschillende zamengestelde woorden wordt door LAUTS de *n* weggelaten, waar het meervoudige denkbeeld, bij het eerste gedeelte der zamenstelling, minder te pas komt. Dit geschiedt door hem ter bevordering der welluidendheid. Tot

voorbeelden dienen *Abrikoze-*, *Besse-*, *Rozeboom*, *Beereleider*, *Beurzesnijder* enz. (Waarom zonder: LAUTS hiervan uit *Beeldendienst*, *Beeldenstorm?*) Voorts vermijdt hij de verdubbeling der *s* in *dwaselijk*, *huiselijk*, *oorblaaster*, *verwaarlooster*, *vreeselijk*, *wijselijk* enz. Eindelijk heeft hij, ter bevordering eener goede uitspraak, overal de *zacht lange e* en *o* aangeduid, b. v. in *nēmen* en *dōlen*. De eerste bladzijden van dit werk hebben wij zorgvuldig nagezien, het overige hier en daar opgeslagen en vergeleken. Het is ons voorgekomen, dat ook de Noordelijke *Nederlanders* van dit Woordenboek groote dienst mogen verwachten. Weinige aanmerkingen hebben wij te maken. *Aangesloten* staat niet op de regte plaats. Het *Aangesloten* van SIEGENBEEK zou daar beter passen. *Aandridsen* is blijkbaar verkeerd voor *Aanridsen*. *Aanwensel* (liever *Aanwendsel*, o). Deze verandering is geene verbetering. *Aanwensel* is hetgeen men *aanwent*. Hetgeen men *aanwendt*, zou *Aanwendsel* heeten. Doch, zoo veel wij weten, is het laatste woord niet in gebruik. *Beheerschster*, taalkundig zekerlijk juist; maar met inachtneming der welluidendheid klinkt toch zachter *Beheerscheres*. Hier zou dus hebben gepast: *liever Beheerscheres*.

Van oneindig mindere gehalte is het *Handwoordenboek der Nederduitsche Taal*. Hier is veel geschreeuw en weinig wol. Het toevoegsel *naar de laatste spelling* heeft veel van het *naar den laatsten smaak*, waarmede de aangebodene waar somtijds niets gemeen heeft.

„ Na eene *korte Schets der Nederduitsche Spraakleer* (daar „ om vooral goed, omdat zij *kort* is) vindt de Lezer alhier „ de woorden naar het *alphabeth* met derzelver doorgaande „ afleiding uit de onderscheidene talen, en met de opgave „ hunner verschillende beteekenis, hoedanigheid, zamenstel„ ling en geslacht, zoo kort en duidelijk, dat ieder oplettende daarin zijn weetlust volkomen zal bevredigen." Volgens deze woorden der Uitgevers, in het Voorberigt, bl. I., zullen wij verslag geven van hetgeen wij in dit *Handwoordenboek* hebben gevonden.

1°. *Afleiding uit verschillende talen*. Deze geeft een heerlijk middel aan *Schoolpedanten* in allerlei formaat, om ten minste *iets* te zeggen van talen, van welke zij meestal *niets* weten. Wij zijn er evenwel niet tegen, dat sommige woorden uit vreemde talen worden opgehelderd. Doch dan moet ook blijken, dat men daartoe regt heeft. Ook het *Arabisch* is hier van nut, in *Bassa*, *kameel*, *Muzelman*, *vizier* enz.

Daarom bevalt ons niet de kost, dien BILDERDIJK bij het woord *Aalmoes* opſchept; want al had hij ook hier *aalmoes*, d. i. *aalwarmoes*, gekookt, dat nog meer inheemsch is, dan zou nog de *Griekſche* afkomst van dit woord daarom meer verkieslijk zijn, omdat dit woord een' kerkelijken oorſprong heeft, met zoo vele andere, als in onze taal zijn overgenomen: *Bijbel*, *Biſchop*, *Diaken*, *Duivel*, *Engel*, *Evangelie*, *Kerk*, *Koster*, *Paſchen*, *Pinkſteren*, *Priester*, *Profeet*, *Pſalm*. Ons ontbreekt hiertoe de noodige ruimte; anders zou het een belangrijk onderwerp zijn, over die woorden onzer taal te handelen, welke uit andere talen zijn voortgevloeid, met bijvoeging der meestvoldingende bewijzen voor den vreemden oorſprong dier woorden. Voor zulk eene taak is wel het allerminst onze Handwoordenboekſchrijver berekend. Hij voert aan bij *Aarts*, Gr. *archi* (*); *Ang*, *Eng*, Gr. *agkulos*; *Ban*, van het Gr. *balloo*; *Boom*, Lat. *pomus*; *Boren*, van het Lat. *forare*; *Geeſel*, Gr. *ſkutalee*; *Knecht*, Gr. *gnathoon*, enz. enz. Hier vindt men veel kool. Ook nog op *ſavooikool*, Lat. *Braſica ſubaudica*.

2°. *Opgaaf der verſchillende beteekenis.* Dit gedeelte levert wel de meeste en de groffte fouten op, te minder verſchoonlijk, hoe duidelijker het blijkt, dat hij WEILAND's *Woordenboek* geraadpleegd, en toch niet goed afgeſchreven heeft. Ziehier eenige ſtaaltjes:

DREVEL voor *puntig ijzer*. WEILAND heeft nog: *waarmede men iets indrijft*. De hoofdzaak ziet onze man voorbij, en hetgeen WEILAND niet juist zegt, teekent hij aan. Een *drevel* is niet *puntig*, maar ſtomp, met eene holligheid ter indrijving vooral van ſpijkers.

ETGROEN (zameng. van *eetgroen*) voor *nieuw gras*. WEILAND voegt er bij: „ Het tweede nieuwe groene gras, dat allereerst na de afmaaijing opſchiet, en tot eene naweide voor het vee geſchikt wordt." In tegenſtelling met het gewonnen hooi, ook als het veld tweemaal afgemaaid wordt, wordt het nagras *etgroen*, *eetgroen* genoemd, omdat het vee dat gras *groen* — niet als *hooi* — eet. Doch hetgeen wij min naauwkeurig ook bij WEILAND vinden, zullen wij nu overſlaan.

GRIEND voor *woud met wilgen*. Mannelijk? — N.B. *Woud*? Misſchien in het oog van *Lilliputters*. LAUTS heeft korter en beter: *Wilgenwaard*. Vrouwelijk.

(*) Wij volgen hier telkens het *Grieksch* van den Schrijver.

GUST, *eene koe, die niet dragtig is.* Z. n. voor bijv. n. Ook eene merrie heet *gust*, als zij niet gedekt is.

HALS voor *deel van 's* menschen *ligchaam.* Dieren hebben dus geen hals. — WEILAND heeft het dan mis —?

HOEN voor het *jong* van eene hen. Wij dachten, dat dit woord, even als *kip*, het geheele geslacht der hoenders aanduidt, *haan*, *hennen*, enz.

HOMMEL voor *bij*, *naar het gegons.* Hier heeft hij WEILAND fout nageschreven, en de hoofdzaak overgeslagen.

HOOS, *luchtverschijnsel??*

JAS, *mannelijke overrok.* — Dragen de vrouwen dan ook geene jassen? — Ook voor *boer in het kaartspel.* Wederom mis, even als later met *Nel*, de *negen* of *troef in het kaartspel.* Onvergeeflijk voor iemand, die voor Staats-, Stedelijke en Dorpsbeambten schrijven wil. Wie hunner kent *Jas* en *Nel* niet? Do. WEILAND wist dit beter. Dien was het niet kwalijk te nemen, op dit punt te dwalen. Doch onze man ziet, ook buiten het kaartspel, wel meer *zijne* kaarten verkeerd voor troef aan. Is het dan wel wonder, dat hij, in plaats van goed uit te spelen, hangt?

INDIGO, *donkerblaauwe verwplant.* Zoo maakt hij, door keurige zamenstelling, de plant, in plaats van de verw, donkerblaauw.

KOMENIJ, *kramerij*, *kruidenierswinkel.* Voor *vettewarierswinkel.* In *Amsterdam* zal het kleine kind onzen man uitlagchen, als hij den *kruidenier* in de *komenij* zoekt.

KORNEL voor *fijne zemelen*, of *kornelle.* Wederom mis. *Zemelen* komen van *Tarw* of *Rogge*; *kornel* van *Boekweit.*

NAAF voor *holte van een rad.* Wederom heeft hij WEILAND nageschreven; maar met weglating van het woord, waarop het meest aankomt. WEILAND heeft: „*middelste holle verhevenheid van een rad, door welke de as gaat.*" *Naaf*, van gelijken oorsprong met *Navel*, wordt genoemd het *middelste* gedeelte van een rad, in hetwelk de spaken steken. *Naaf* wordt dit gedeelte wellig genoemd, omdat, even als *umbilicus* bij de Latijnen somtijds het *middelste* gedeelte van eenig land aanduidt, de *Naaf* het *middelpunt* van het wiel uitmaakt.

PAIR, *als titel van Fransch Edelman.* Er zijn dus geene *Engelsche* Pairs. Het Pairschap is bij hem dus blootelijk titel; misschien in dien zelfden zin, als onze man *Handwoordenboekschrijver* mag *heeten*, zonder het te zijn.

PLANEEL, *houten plank*, of *beſchot*. Elke timmermansjongen zal hem hier beter kunnen inlichten, even als bij het woord PRINT voor *plat*, *vierkant*, *voet eener zuil*.

PET voor *lederen hoofddekſel*. Dus is een lederen *Hoed* ook een *Pet*. Mis geſchoten.

PROTESTANT voor *Hervormde*. Dus Lutherſchen, Remonſtranten enz. matigen zich dien naam aan. WEILAND geeft iets meer: *alle Christenen, die niet Roomsch zijn*. Hier is te veel; bij onzen man te weinig.

REAAL, *voormalige Spaanſche* munt. — Sedert wanneer heeft *Spanje* opgehouden bij *realen* te tellen? — *Reaal* geldt in de volkstaal 17½ cent. De naam is van *Spaanſchen* oorſprong. — Dit is beter.

ROEF, *verdekje*, *baar*, *vertrek*. Wij kennen wel eene roef, welke *op* de baar komt, namelijk het driekantig ſtuk, dat te *Amſterdam* op de doodkist bij de begrafenis geplaatst wordt; ook het driekantig dekſel, dat men op muren metſelt. Misſchien heeft wel van dien vorm het gedeelte der ſchuit den naam *roef* ontvangen, omdat oulings hetzelve roefsgewijze gebouwd werd. Voortijds noemde men insgelijks het dekſel eener doodkist de *roef*; maar dan liep ook dat dekſel naar boven ſpits toe. — Maar *baar*, neen, dat beteekent ons woord nooit.

VIJT, *zweer aan den vingertop*. WEILAND laat het in 't onzekere, en voegt er nog iets bij, dat het pijnlijke uitdrukt. Onze man, die niet enkel in de heelkunde mistast, heeft de vijt nooit gehad; anders zou hij het wel beter weten.

VRIKKEN, *ſtaande roeijen*. WEILAND verklaart het beter; en deze gegevene verklaring laat onze Schrijver, als naar gewoonte, onaangeroerd. Het *vrikken* van de ſloep, door den roeiſpaan, en geenszins de *ſtaande* houding van den ſloeproeijer, is hier hoofdzaak. Het zitten of ſtaan doet hier volſtrekt niets af.

ZEUG, *wijfje van een varken*. WEILAND heeft, beter, *een moederzwijn*.

ZWEI, *ſchuinſche winkelhaak*. Zoo beſchrijft WEILAND eveneens dit woord. Een ſchuinſche winkelhaak heet een *verſtekhaak*. Eene *zwei* is buigbaar, tot het vormen van elken hoek. Men zou haar dus eenen *paswinkelhaak* kunnen noemen, naar het gebruik, hetwelk van haar gemaakt wordt.

3o. Eindelijk nog iets over de *zamenſtelling*. Want hetgeen

hij over de *hoedanigheid* en het *geſlacht* (ellieve! behoort het *geſlacht* ook niet tot de *hoedanigheid* der woorden? Doch dit overgeſlagen!) der woorden aanteekent, gaan wij voorbij, als met al het overige van gelijke gehalte.

ERT, *Erwt*, *Erwet* — — zam. nat — rijs — ſoep — worm. Dus niet *Erte-* of *Erwtenat*, enz. maar *Ertnat*, enz.

HOEN — — zam. veld —, veldhoen. Dat gaat goed. Maar —, bout — ei — hok enz. Dus hoenbout, hoenei, hoenhok. Dat is immers duidelijk, — en goed — ??

HOND — zam. — dag — draf — gras — hok, enz. Dus past dan de *hond* op alles? Ja, maar alleen bij den Schrijver.

Doch voor de liefhebbers van raadſels ſchrijven wij geheel af het woord: „ ZIJGEN, (neders. *ſijen*) door- neder- weg- „ *voor* nedervloeijen, nederzinken, fig. in ſlaauwte vallen, „ te kort ſchieten, zeeg, gezegen b. of onz. ong. w. „ zam. — doek — ſchotel — vat enz." Het is hier: *raad, raad, wat is dat?* Wij geven het, en eindigen met

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus;

dat is:

Veel geſchreeuw, en weinig — beter nog: *geen* — *wol.*

De volmaaktheden van den Schepper in zijne ſchepſelen beſchouwd, tot verheerlijking van God en tot bevordering van nuttige natuurkennis. In Redevoeringen, door J. A. WILKENS. *In IV. Deelen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr. 8vo. f 22-?*

LANG waren en bleven wij voornemens, van dit zoo belangrijk werk, waarvan wij meermalen in ons Tijdſchrift met welverdienden lof gewaagden, bij het verſchijnen van het laatſte deel en den herdruk der vorigen, een algemeen overzigt te geven; gelijk wij dit eenmaal deden van MUNTINGHE's *Geſchiedenis der Menſchheid naar den Bijbel.* Onvoorziene beletſelen, alsmede de zich ſteeds verbreedende ſtroom van elkander onophoudelijk voortſtuwende lettervruchten, hebben dit voornemen telkens verwijderd, en eindelijk deszelfs volvoering zoo goed als ondoenlijk gemaakt. Geheel, echter, van het werk nu te zwijgen, gedoogde noch onze lust, noch onze pligt. De achtingwaardige Schrijver is niet meer; maar hij leeft, en zal ſteeds blijven voortleven, in

zijne werken, met name in deze doorwrochte bladen, getuigen van een' zelfdenkenden, helderen en onvermoeiden geest zoo wel, als van een edel en godvruchtig hart, „ hetwelk „ zich als hoogſte doel voorſtelde, het naauwkeurig onder„ zoek der Natuur dienstbaar te maken aan dat godsdienſtig „ gevoel, dat ons geheele leven tot aanbidding en dankzeg„ ging maakt." (Voorrede van het laatſte deel.) Mogt onze korte vermelding aan dit edel doel bevorderlijk, en het beſtendig gebruik van dezen ſchat van waarneming en naſporing de nagedachtenis van den waardigen UILKENS doen zegenen en gezegend doen zijn! Dan toch leeft hij duurzaam in elks hart; en de Eerzuil, welke hij hier zichzelven heeft geſticht, is weldadiger en onvergankelijker, dan die van marmer of arduin.

Ter herinnering voor ſommige, ter opwekking van andere onzer Lezeren vermelden wij nog de hoofdafdeelingen van dit ſchatbaar werk: Iſte Deel: *Beſchouwingen van den Sterrenhemel, en eene Natuurkundige Beſchrijving van onzen Aardbol.* II. *Beſchouwingen van de ondruipbare veerkrachtige Vloeiſtoffen, en inzonderheid van onzen Dampkring.* III. 1, 2. *Natuurlijke Geſchiedenis: het Dierenrijk.* IV. *Het Plantenrijk.* 's Mans welgelijkend Portret verſiert het werk. Even gaarne onderſchrijven wij het krachtig Bijſchrift van SPANDAW nevens hetzelve, als wij dat hier mededeelen:

Treurt nog om *Martinet* het Nederlandſche volk,
De geest diens Ed'len mogt op *Uilkens* nederdalen;
De Godsdienst en de deugd verkozen hem tot tolk,
Natuur vertrouwde aan hem den ſleutel van heur zalen:
Haar ſchitt'rend rijk trezoor ontſluit hij voor onze oogen...
Wij zien D'ONZIENLIJKEN... van eerbied opgetogen.

Dichtlievende Uitſpanningen voor Vriendſchap, Vreugde en Vaderland, van het Genelſchap: Het Zoontje van Demokriet, *te Haarlem. Aldaar, bij* J. Goteling Vinnis. *In kl. 8vo. VIII en* 184 *bl. f* 1 - 50.

Het *Zoontje van Demokriet*, dat pas de handjes aan de lier ſlaat, doet geen werk zonder gebreken verwachten, daar het volmaaktſte werk van volwaſsene en geleerde mannen niet volmaakt is. Eenige inſchikkelijkheid en toegevendheid

zal het knaapje tevreden ſtellen. *Eene kinderhand is ligt gevuld.* Wij hebben daarom, bij het doorloopen van dit bundeltje, geen vergrootglas gebezigd. De nederigheid, welke het knaapje in het Voorberigt aan den dag legt, zal, hopen wij, geene *licentia poëtica* zijn, van welke zich een groot Dichter in onze dagen wel het meest bedient. Wij hebben van den afſtammeling van DEMOKRIET betere gedachten, en vinden daartoe grond in het volgende:

Maar neen, zoo waanwijs, zoo hoovaardig
Zijn Demokrietſche telgen niet;
Hun werk zij al geen lauwer waardig,
Daar elk er feil bij feil in ziet.
Doch zouden zij dan angſtig vreezen? —
Dat d' eerſtling vrij in 't licht verſchijn',
Volmaaktheid kan op aard nooit wezen,
Elk meent zijn uil een valk te zijn.

Over de uilheid nu of valkheid van het knaapje zullen wij ons niet ſtellig behoeven te verklaren. Tuſſchen uil en valk vliegt het feisje, maar houdt zich niet altijd juist in het midden. *Medium tenuere beati.* Wij behoeven niet aan te wijzen, dat juist het *Zoontje van Demokriet*, in dit bundeltje, niet overal onder die gelukkigen behoort. Het ſlot van dit bundeltje nemen wij over, met de betuiging, dat wij, onder het doorlezen van hetzelve, geene gegronde redenen gevonden hebben om het te wederſpreken:

Hoe min dit bundeltje is geſteld,
't Heeft wis toch wel iets nieuws gemeld,
Hoe zwak dan ook van toonen;
Het nedrig feisje, in 't boſchje of riet,
Schaamt zich voor filomeelen niet,
Maar kan zich zelf beloonen.

De ſtukjes, die hier voorkomen, zijn onderſcheiden in aard en waarde. Alle vergelijking zou hier hatelijk zijn; en daarom onthouden wij ons van eene beoordeeling, welke den eenen zoon van DEMOKRIET zou kunnen ontmoedigen, den anderen te hoog opvijzelen. Het *ultra* is ook hier ſchadelijk. De menigte der geleverde ſtukjes verbiedt ons insgelijks, van elk een bijzonder verſlag te geven. Wij meenen te kunnen volſtaan met de verklaring, dat ons het meest bevallen zijn,

WOLTEMADE, *de Kraamkloppertjes*, *de Strooppot*, *het Voorgevoel*, *Levensgenot*, *Reis door het Leven*, *Lust tot Eenzaamheid*, *de Wandelplaats tusschen de Zotten en de Dooden*, *het Droomen is bedrog*, *de Taalmeester*. Deze allen getuigen van goeden aanleg, die, wèl ontwikkeld en beschaafd, op iets beters nog doet hopen. Het overige gaan wij hier voorbij, ook uit hoofde van de weinige ruimte, ons hier toegestaan. Wij hadden wel het een en ander aan te merken; maar wij schrijven geene lange en fraaije *Errata*, weleer een sieraad achter geleerde werken. *Het Zoontje van* DEMOKRIET zie bij een volgend bundeltje alles naauwkeuriger na. Het *nonum prematur in annum* zal hem dan ook niemand voorhouden.

Leven van den Schilder DAVID. *Naar het Fransch van* A. TH.*** *Te Brussel, bij* W. J. Luneman. 1826. *In kl.* 8vo. 244 *Bl. f* 1 - 80.

Dit boekje is levendig en aangenaam geschreven. De bijzonderheid, dat de groote Schilder tusschenbeiden Staatsman is geweest, draagt hiertoe niet weinig bij. Het is waar, deze rol zou hem de onsterfelijkheid niet bezorgd hebben; als medewerker tot 's Konings dood, als vriend van MARAT en ROBESPIERRE, staat hij in dit opzigt veeleer met eene zwarte kool geteekend. Maar dit belet niet, dat wij den Schrijver dankzeggen voor hetgeen hij ons ook hieromtrent heeft medegedeeld. Ons blijkt daaruit op nieuw, dat de meeste personen bij dat groote treurspel bedrogenen, weiniger bedriegers waren; dat gegronde, maar overdrevene denkbeelden van het betamelijke, zoete en schoone der burgerlijke vrijheid, in *Frankrijk* tot daartoe onbekend; dat de hoogachting voor *Griekſche* en *Romeinſche* inzettingen en heldendaden, met al de bekoringen van roem en kunst en welsprekendheid uitgerust; dat, in één woord, zekere dweeperij, welhaast door de driften medegesleept en tot woede geworden, den grond tot zoo veel groots en zoo veel afschuwelijks leide, als de omwenteling ons doet kennen. DAVID blijft echter, ook als Staatsman, geheel de vriend der kunsten, gelijk die der waarheid en der deugd. Het aantal voorstellen, door hem ter Nationale Conventie gedaan en hier vermeld, hebben bijna alle betrekking op kunstenaars of kunst. Hij was inder-

daad regt geſchikt, om der groote gebeurtenis die treffende houding, dat verleidelijke voor den beſchaafden geest mede te deelen, waardoor zelfs de braafſte mannen in verſchillende landen, voor zoo veel zij gevoel en ſmaak hadden, menigmaal werden weggeſleept.

Doch na den dood van ROBESPIERRE, en vervolgens nog eens, in ſtaat van beſchuldiging geſteld en gekerkend, zag hij alhaast geheel van de ſtaatkunde af, en werd weêr geheel kunſtenaar. Onder NAPOLEON vervaardigde hij de meeste zijner groote hiſtorieſtukken, zoo uit het leven van dien man, als uit de oude geſchiedenis. Na de herſtelling moest hij het land verlaten, en week onder de gastvrije vleugelen van ons Bewind. De Koning van *Pruisſen* deed vergeefs de ſchitterendſte aanbiedingen, om hem naar *Berlijn* te troonen. Hij was daartoe, op zeven-en-zestigjarigen leeftijd, te oud, en... te zeer *Franschman*. Zijn roem ſteeg ten hoogſten top; en zijne verbeeldingskracht bleef nog even levendig, toen zijne handen hem reeds de dienst weigerden. Zijn laatſte blik was aan de kunst gewijd: hij ſtierf, terwijl hij nog bezig was, de proef eener plaat van een zijner ſchilderſtukken te corrigeren.

Wij zijn niet bevoegd om zijne verdienſte juist te beoordeelen, buiten bezit zijnde zelfs van eene plaat naar zijn werk, en nooit in de gelegenheid geweest om iets van hem te zien. Gewis was hij een groot man. Hebben wij NAVEZ en anderen, hier genoemd, als zijne leerlingen te beſchouwen, en leven nogtans zijne beste leerlingen in *Frankrijk*, dan zal geen *Nederlander* hem dezen naam betwisten. Doch, hoe hebben wij het te dezen? Hoort men *Franſchen* over kunst ſpreken, dan zou men zeggen, dat er eigenlijk maar twee ſchilderſcholen beſtonden, de *Italiaansche* en de *Franſche*, althans dat de onze veel lager ſtaat. Heeft dit eenigen grond? Wanneer heeft het dien dan verkregen? De nationaliteit ga toch niet zoo ver, dat elk maar roepe: „mijne is het mooiſte," — dan zelfs, wanneer men eene en dezelfde taal ſpreekt, en zich wederkeerig met geene vertalingen behoeft te vergenoegen.

Vreemd is het verhaal van DAVID's huwelijk. De liefde was daarbij althans geen makelaar. Een broeder van het meisje ſchikte het hem toe, en de vader bood het hem aan; hij zelf maakte wel de minſte haast; trouwens, hij kende het meisje geheel niet.

Niet onbelangrijk ſcheen ons dit: „ Het antieke, reeds door „ DAVID in de kunſten ingevoerd, verving in de kleeding „ der vrouwen, in het kapſel van beide ſekſen, en tot in de „ meubelen, het Gothiſche, het leenroerige, en die gemeng- „ de en zonderlinge vormen, door de ſlavernij der hoven uit- „ gevonden. Werd het gemak in de meubelen ſomtijds aan „ de zuiverheid der teekening en van het gezigt opgeofferd, „ beide vonden zich in de kleeding der vrouwen vereenigd," enz.

Hatelijk is de volgende trek van den *Franſchen* Schrijver: „ Hij, die, gedurende vijftien jaren, DAVID's beſchermer „ was geweest, ſtond de kroon af; *Parijs* was opgepropt „ van vreemde krijgslieden; maar hunne Veldheeren, ja zelfs „ hunne Vorſten, waren zoo verwonderd, zich in de hoofd- „ ſtad van *Frankrijk* te bevinden, *en misſchien zoo verlegen*, „ *hoe zij er uit zouden geraken*, dat zij toen de openbare en „ bijzondere eigendommen eerbiedigden." — Niet waar? Een ſtaaltje van de *Franſche* dankbaarheid, die zij kort daarna met daden betoonden. Nu behandelde men hen dan wat minder beleefd, en heette daarvoor Barbaren en *Wandalen*.

Het overigens welgeſchreven werkje is doorgaans ook wèl vertaald, keurig uitgevoerd, en met DAVID's afbeeldſel in ſteendruk verſierd.

Batavian Anthology; or, Specimens of the Dutch Poets; with Remarks on the poetical Literature and Language of the Netherlands, to the end of the ſeventeenth Century. By JOHN BOWRING, *Honorary Correspondent of the Royal Inſtitute of the Netherlands, etc.* and HARRY S. VAN DYK. Groningen: printed for *W. van Boekeren*. 1825. 8vo. XII, 242 pag *f* 1-80.

Men zal ons ligt wel beſchuldigd hebben, dat wij onze lezers met een zoo gewenscht verſchijnſel, als is de aanvankelijke, billijke waardering onzer letterkunde, en met name poëzij, ook in *Engeland*, niet vroeger hebben bekend gemaakt. Doch wat eeuwen geduurd heeft, behoeft bij dagen of weken niet gerekend te worden. En was het niet anders dan bloot genoemde verſchijnſel, wat wij in het aangekondigde werkje aantreffen, — dat men eindelijk begrijpt, dat

een volk, hetgeen ſtaatsmannen, vlootvoogden, geleerden en kunſtenaars van den eerſten rang heeft voortgebragt, en al vóór eeuwen door nijverheid, welvaart en vrijheidsliefde onder alle volken uitmuntte, ook wel goede dichters en eene dichterlijke taal mag bezitten, — wij zouden het zelfs der moeite niet waardig achten, hierover een woord te ſpreken. Zulk eene trotschheid, welke het goede bij een ander niet wil erkennen, volgens het „ *nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis*," is even zoo verachtelijk in eene natie, als in een afzonderlijk perſoon. En waarlijk, wij kunnen ons, hoe veel onbeduidends en ongelikts de Hollandſche Muze ook voortbrengt, en hoezeer het ons aan kapitale ſtukken, heldendichten, regt oorſpronkelijke treurſpelen, enz. eenigzins moge ontbreken, met de eerſte natiën van onzen tijd in het bedoelde opzigt meten. Het werkje zelf bevestigt ons in ons gevoelen. Het moeijelijke toch der vergelijking, en de bedwelming, die het nieuwe eener uitheemſche taal, benevens de zelfvoldoening van dezelve te mogen lezen, anders wel eens medebrengen, houdt hier op: wij lezen VONDEL en KAMPHUYZEN of ANTONIDES in de taal van THOMSON en POPE, van BYRON en MOORE, en wij zijn er niet minder door verrukt, ſchoon wij zullen moeten bekennen, dat ze, bij de meesterlijke vertaling, toch niet gewonnen hebben. Maar, dat de uitgevers deze dichters kozen, en ze zoo overbragten; dat zij toonen, met de geheele geſchiedenis onzer letterkunde zoo bekend te zijn, en daarvan dit gebruik maakten, — dit voorzeker verdient onze bewondering en toejuiching. Misſchien moeten zij die wel inzonderheid van ons wachten. Althans, hoe onbegrijpelijk het zij, dat hunne bevooroordeelde landgenooten, op den duur, voor dit licht de oogen zouden ſluiten, tot nog toe vernemen wij niet veel van den opgang, in *Engeland* door het werkje gemaakt; en althans het vervolg, waarin ook de ſtukken van nog levende dichters, komt nog niet opdagen.

Na een inleidend overzigt, beginnen zij met JACOB VAN MAERLANT, in de dertiende eeuw, en eindigen met BROEKHUIZEN, bij het begin der achttiende. De overigen ſlechts genoemd hebbende, geven zij van een dertigtal der voornaamſten het leven en kortere of langere voorbeelden, meestal in het Engelsch alleen. De reden der meerdere of mindere beknoptheid in dezen was ons niet altijd klaar. Maar wat wij vonden deed ons genoegen, zoo wel ten aanzien van

het oude, dat zijne eigenaardigheid in de overzetting behoudt, en, het min aangename *voor ons* verliezende, vaak zelfs te aangenamer leest, zij ten opzigte van het latere en meer volkomene.

Daar de gegrondheid van dit oordeel niet dan door proeven kan bewezen worden, laten wij hier eenige coupletten volgen van KAMPHUYZEN's bekende: *Wat is de Meester wijs en goed!*

MAY MORNING.

What love, what wisdom God displays
On earth and sea and sky,
Where all that fades and all that stays
Proclaim his majesty!

He o'er the world — by day, by night —
Still watches and still wakes;
And, kindly varying each delight,
The sweet yet sweeter makes.

Now barren Winter flies the globe,
And Spring resumes her reign;
And Earth casts down her gloomy robe,
And Joy laughs out again.

And Nature wears her' fairer dress
Where Winter lately frown'd,
While the Creator's loveliness
Bursts through the clouds around.

'T is May! whose fragrant breath and dyes
So far o'er earth are gone,
That memory all her charms supplies,
Ere she herself comes on.

'T is May! that loveliest of the year,
Who with fresh beauty glows;
The air is sweet, the sun beams clear,
The wished-for zephyr blows. enz.

De Zonen van JOAN VAN OLDENBARNEVELD. *Treurspel in vijf Bedrijven, door* J. L. DE HOOG. *Te Amsterdam, bij* de Wed. L. van Hulst en Zoon. 1827. *In kl.* 8vo. 52 *Bl.* f 1-50.

De mislukte aanslag, door de zonen van den onthalsden Raadpensionaris in 1623 tegen het leven van Prins MAURITS gemaakt, zoude in zeer vele opzigten geschikt zijn voor eene tragische behandeling, ware het niet, dat voorzigtigheid en kieschheid geboden, een onderwerp, hetwelk in zulk een naauw verband staat met vroegere staatkundige verdeeldheden, die latere geestdrijvers door onbedachte aanvallen en schotschriften weder hebben zoeken op te warmen, zoo weinig mogelijk aan te roeren. Daarenboven moet de Treurspeldichter, om de noodige belangstelling voor zijne hoofdpersonaadjen in te boezemen, hen niet voorstellen als enkel moordenaars, maar tevens als dweepende vaderlanders, die in den dood van MAURITS het geweldig, maar alleen overblijvend middel zagen tot redding van het Gemeenebest; en, ten einde deze voorstelling behoorlijken ingang vinden kunne, moet MAURITS geschilderd worden als een dwingeland, als een vertrapper van de regten des volks, hetgeen even ongeschiedkundig als onbescheiden zijn zoude. De zwarigheid lag in den aard des onderwerps; en de Heer DE HOOG, die dezelve op de eene of andere wijs moest oplossen, zocht aan beide partijen, zoo wel aan de verdedigers van OLDENBARNEVELD, als aan die van MAURITS, eenigermate genoegen te geven, door zoo wel de zamenzweerders, als den Prins, voor te dragen als beminnaars van het Vaderland; doch de eersten door wraakzucht verleid, om in den moordenaar van hunnen vader niets dan eenen dwingeland te zien; en den laatsten door vleijerij en inblazingen overreed, eerst om den Raadpensionaris uit den weg te ruimen, en vervolgens de beloofde bescherming aan diens zonen te onttrekken. Deze vinding is niet ongelukkig; en indien de Dichter genoegzaam tragisch talent bezeten, en voldoende ruimte genomen had, om de karakters der hoofdpersonen op deze wijs menschkundig te ontwikkelen, dan had zijn Treurspel den hoogsten lof waardig geweest. Doch wij moeten het ronduit zeggen; het stuk, gelijk het voor ons ligt, is meer de schets tot een goed Treurspel, dan de volledige uitwerking van die schets. De karakters zijn slechts aangeduid, niet ontwikkeld en uitvoerig behandeld; offchoon wij met vreugde erkennen, dat in deze flaauwe aanduidingen de kiemen gevonden worden tot al hetgene deze karakters, bij eene volledige en echt dichterlijke uitwerking, zijn moesten. Daarenboven heeft de zucht, om de handeling, vol-

gens den Franſchen tooneelregel, binnen vierentwintig uren te doen afloopen, aanleiding gegeven tot de groſſte onwaarſchijnlijkheden, ja onmogelijkheden, in het geſchiedkundige plan des gedichts. Het verraad wordt in den namiddag gesmeed, tegen den avond ontdekt; des nachts worden de zonen van BARNEVELD overvallen, en de eene wordt den anderen morgen, ten gevolge van een door het Hoog Gerechtshof geſlagen vonnis, onthoofd; terwijl de andere zich door de vlugt gered heeft. Dat heet eerst ſpoed in het vak van Regtspleging, bij welke de vlugheid der Turkſche Cadi's volſtrekt niet halen kan! Doch, daar die ſpoed geheel ſtrijdig is met onze zeden en gebruiken, is hij een hoofdgebrek in den aanleg van het plan. Omtrent den anderen vaſtſtaanden regel van de eenheid van plaats heeft het de Schrijver zoo naauwgezet niet genomen; het tooneel is beurtelings in de woning der weduwe van den Raadpenſionaris, in het hofvertrek van MAURITS, en in het binnenſte der Gevangenpoort. Wij voor ons vinden geene zwarigheid hoegenaamd in deze tooneelverplaatſing; met ſpaarzaamheid gebezigd, geeft dezelve eene hoogere waarſchijnlijkheid aan de handeling, dan dat men, gelijk in zoo vele Franſche Treurſpelen, de verſchillende partijen beurtelings hare aanſlagen ziet vormen en beredeneren op dezelfde plaats, van welke de eene zich, zonder eenige denkbare reden, alleen verwijdert om voor de andere ruimte te maken, die er even ongemotiveerd binnentreedt; terwijl deze plaats meestal juist eene zoodanige is, welke zelfs de onvoorzigtigſte niet zoude uitkiezen, om er zijne geheimen mede te deelen.

Dit weinige zij genoeg tot beoordeeling van het plan van dit Treurſpel; thans nog iets over de verzen, in welke hetzelve is vervat, en derzelver dichterlijke waarde. Er worden hier wel geene ſchoonheden van den eerſten rang gevonden; ſierlijkheid en kracht ontbreken, en vullende ſtopwoorden zijn er in overvloed; doch de Dichter heeft echter onmiskenbaren aanleg voor de dramatiſche poëzij; hij weet de zamenſpraak ongedwongen en levendig voort te zetten, hetgeen waarlijk eene zeer groote verdienſte is; hij verſtaat de kunst van de karakters te doen uitkomen door de woorden, welke hij aan zijne perſonaadjen in den mond legt, en verheft zich op ſommige plaatſen tot de ware hoogte der tragiſche poëzij, b. v. in verſcheidene trekken van het tweede tooneel des vierden bedrijfs, waar de weduwe van BARNE-

VELD om lijfsgenade voor haren zoon bij MAURITS gaat ſmeeken.

MAURITS.

Mevrouw! vertrek van hier, ik ſla uw ſmeekbede af.

MARIA.

'k Zal gaan! — Welaan, mijn kind! de geeſelroe zij ſtraf,
Bezwijk niet, hoe geſtreng ons 't noodlot ook moog treffen;
Fier, fierder nog dan ooit behoort gij 't hoofd te heffen:
Een Wezen leeft omhoog, dat niet ſlechts d' onderdaan,
Maar ook den man, die heerscht, eenmaal te regt doet ſtaan;
Een Wezen, dat die kalmte in onze ziel doet ſtroomen,
Die nooit in 't ſchuldig hart weldadig neêr zal komen. —
Vaarwel, rampzaalge plaats! waar vruchtloos wordt geſmeekt;
Waar gade en zoon vergeefs van mededoogen ſpreekt,
En waar een moeder nog gehoond wordt in haar ſmarte!

MAURITS.

Een moeder, die als ga zoo teer niet was van harte!

MARIA.

Ik heb mijn waarde, als ga van d' eedlen Barneveld,
Door fier te zwijgen, Prins! in veiligheid geſteld.
Hij, die ſtraffchuldig is, behoeft alleen genade:
Ik ſmeek als moeder dus, maar ſmeekte nooit als gade.

Zulke trekken doen ons de blijde hoop voeden, dat de jeugdige Dichter, bij meerdere oefening, ons de veelbelovende kiemen, welke wij in dit Treurſpel opmerkten, eenmaal als rijpe vruchten zal aanbieden.

Vader CATS *in miniatuur. De Houwelijksſuyck. Een Geſchenk voor Vrijers en Vrijsters, Bruidegoms en Bruiden, zoo wel als een ſtuk in het huishouden voor Jonggetrouwden. Te Amſterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1827. *In* 16*mo.* 48 *Bl.* *f*: - 40.

Deze nette en naauwkeurige uitgave van een der leerzaamſte en nuttigſte dichtſtukken van onzen oudtijds zoo geliefden Volkszanger, die dubbel verdient, ook door het nageſlacht gekend, gelezen en bemind te worden, kondigen wij met blijdſchap aan, daar wij dezelve als een gepast middel beſchouwen, om de *Houwelijksſuyck* in veler handen te doen

komen. Gemakkelijk kan men dit lieve boekje in zijn' vestzak ſteken, of in zijne breikous rollen.

Herinnering aan WATTIER, ZIESENIS, *door* M. WESTERMAN. *Met het Portret. Te Amſterdam, bij* M. Westerman. 1827. *In gr.* 8*vo.* 49 *Bl.* f 1-50.

Op twee verſchillende wijzen heeft de verdienſtelijke WESTERMAN eene waardige hulde aan zijne onvergelijkelijke Kunstgenoote willen toebrengen; eerſtelijk door een Dichtſtuk met koren, hetwelk tot eene plegtige viering van hare overvaart op den Amſterdamſchen Schouwburg is ten tooneele gevoerd; en ten tweede door eene Lofrede op haar, uitgeſproken in het Genootſchap *voor uiterlijke Welſprekendheid*, van hetwelk zijzelve het grootſte ſieraad was. Beide deze ſtukken, van welke de Redevoering in ons oog eene hoogere waarde bezit dan het Gedicht, voegde hij te zamen in deze *Herinnering*, daarenboven opgeluisterd door een heerlijk Portret van de grootſte Kunſtenares, welke Nederland immer bezeten heeft. Zij kan dus niet anders dan een aangenaam geſchenk zijn voor de talrijke bewonderaars dier zeldzame Vrouw, bij welke de kunst, als 't ware *inſtinkt* was, door de zorgvuldigſte kweeking en langdurigſte oefening tot de heerlijkſte begaafdheid veredeld, en die, volgens de gelukkige uitdrukking van WESTERMAN, *door de toonen harer ſtem zich voor eenen blinde zigtbaar maakte, en door hare gelaatstrekken en gebaren eenen doove deed verſtaan, wat zij ſprak.*

De Roozenknopjes. Een oorſpronkelijk Nederlandsch Familietafereel, door de Weduwe O..... *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In kl.* 8*vo.* f 2-10.

Met bovenſtaand werkje zijn wij inderdaad verlegen. De Schrijfſter maakt zich bekend als eene vrouw, boven welker ſchedel een vreesſelijke zamenloop van omſtandigheden als zware onweêrswolken is losgebarſten, welke de tegenſpoed van alle kanten aangrijnsde, en welker geſchokte ziel, van droefheid overkropt, menigmaal haar lijden aan het papier klaagde. Dit papier, lang in haar' lesſenaar opgeſloten, moet,

voor zoo veel ook dit werkje er een gedeelte van uitmaakt, dienen tot bevordering van het beſtaan der Schrijfſter; daartoe beſloot zij dit werkje te voltooijen, en het de wijde wereld in te zenden; zij houdt zich overtuigd van de inſchikkelijkheid harer eigene kunne, en voedt van het andere geſlacht te gunſtige gedachte, dan dat hetzelve onbeleefd genoeg zoude zijn, om hare eerſte verſchijning met een bedilzuchtig vooroordeel te gemoet te gaan.

De lezer houde het ons dus ten goede, indien wij ons hier onthouden van een geſtreng oordeel. Wij hebben in dit boekje niets gevonden, hetwelk eene voor de zedelijkheid nadeelige ſtrekking heeft. Het verhaal, ons hier gegeven, bevat, in 212 bladzijden in klein octavo, drie huwelijken, eene echtſcheiding, twee moorden, en eene redding uit het water. Wij wenſchen de Schrijfſter toe, gelijk zij hare lezers, dat alle ongelukken, ook te haren opzigte, eens weder in geluk verkeeren mogen.

Zedelijke Tijdkortingen voor de Beſchaafde Wereld, door MICHIEL ADRIAAN, *Ilde en laatſte Deel. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1826. *In gr.* 8*vo.* 330 *Bl. f* 3-:

Wij weten niet, of dit het tweede deel is van het werk, dat wij, onder den titel van *Nieuwe Zedelijke Verhalen*, door dezen zelfden Schrijver, in 1824 hebben aangemeld, dan of dat werk reeds vroeger voltooid werd, en er daarna een gelijkſoortig van hem, onder den titel van *Tijdkortingen*, is op het touw gezet. Bij de menigvuldige Romans, die ons gedurig ter hand komen, zal de lezer ons wel van het naauwkeuriger naſlaan verſchoonen willen. Het doet ook niet veel ter zaak: de drie verhalen, die ons hier worden aangeboden, ſtaan geheel op zichzelve, en hetgeen wij toen voorſpelden, is ook nu het geval: deze verhalen zullen zeer wel hunne lezers vinden, en wij herhalen ook nu: „Veel zedelijke leering bevatten deze verhalen wel niet; maar zij bevatten „ook volſtrekt niets, dat der zedelijkheid hindert, en geven „eene aangename verpoozing en afwisſeling, na andere, „meer ernſtige lektuur." *Clara Wolfers* is een lief, fatſoenlijk meisje, hetwelk nog gelukkig gered werd van een huwelijk met eenen ruwen zeeöfficier, die haar niet beminde, maar, door vader en oom gedrongen, naar hare hand ſtond; zij werd gered door het toevallig vinden van een' brief van den zeeman, waarin hij het galante voornemen te kennen geeft, om haar, des noods, met een ſtuk ankerkabel, na het huwelijk, te regt te zetten, en haar hasen pligt te leeren: zij bekwam toen den waardigen geliefde van haar hart. *Den Landjonker* bevat een uitvoerig verhaal. Hij was een brave

en werkzame jongen, wien het hofleven en zijne dwaze ſtiefmoeder tegenſtond. *Post varios caſus et tot discrimina rerum* kreeg hij de hand der lieve Mina, dochter van eenen in ongenade gevallen, maar weêr in gunst herſtelden Minister van den Vorst, en leefde met haar, op het ſtille land, in huiſelijk genoegen. *De Eereſabel* is het derde of laatſte verhaal; wij zouden het het beste noemen, ware het niet al te zeer roman en onwaarſchijnlijk. De lieve Amalia, in beide hare huwelijken hoogstgelukkig, werd regt tijdig weduwe, om haren eerſten trouwen minnaar te loonen, toen het eindelijk was uitgekomen, dat men hem onſchuldig verdacht en tot eeuwige gevangenis veroordeeld had, als ſchuldig aan poging tot moord van zijne geliefde; de eereſabel wordt, als gedenkſtuk zijner deugd, dapperheid en rampſpoed, bij de familie bewaard: daar deze ſabel nu de voorname aanleiding was tot de gruwzame verdenking, (in welke echter Amalia nimmer had gedeeld) bleef hij tevens herinnering aan 's mans zonderlinge levensgeſchiedenis.

Wij voegen hierbij:

Het Erfdeel, door MICHIEL ADRIAAN. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1826. *In gr.* 8*vo.* 268 *Bl.* *f* 2-80.

omdat het van denzelfden Schrijver is. Het zou ons waarſchijnlijk beter bevallen zijn, ware het in zeer kort beſtek bij het vorige gevoegd; en het komt ons voor, dat de Heer ADRIAAN, indien hij verhalen ſchrijven wil, zich liefst bij kortere bepalen moest. Dit *Erfdeel* is in vele opzigten langwijlig. Eene zeer bedorvene tante belastert Adolf en Klaartje bij eenen rijken oom, die de brave weezen dan ook onterft. De jongeling moet nu als Fransch Conſcrit optrekken; en Klaartje, die het bij de booze tante niet houden kan, en bij den dronken man van tante geen ſteun vindt, verhuurt zich, maar trof het best bij eene godvreezende Mevrouw. Hier huwt zij met eenen braven jongen, en had het ook naar 't uitwendige wel, tot dat het bankroet van zijnen patroon hen in bekrompenheid ſtortte, die echter door de blijvende liefde vergoed werd. Onverwacht komt Adolf opdagen, die van den veldtogt in Spanje, met verlies van een paar vingers, gelukkig was afgekomen; en hij brengt een lief Spaansch meisje, met welk hij gehuwd was, maar zich nu nog eens laat overtrouwen, met zich! Een rijk meisje? Verre vandaar, Lezer! Dus moesten broeders en zusters zich wel ſober behelpen. Maar in tijds ſterft nu de man der booze tante, en had Adolf en Klaartje tot zijne éénige erfgenamen benoemd; tevens verklarende, dat hij met zijne booze vrouw nimmer wettig gehuwd was. Zoo brengt de Schrijver de lange geſchiedenis gemakkelijk tot een gelukkig einde. Op de zedelijke ſtrekking van het verhaal valt niets te zeggen.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootſchap tot verdediging van den Chriſtelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagſche Beſtrijders, voor het jaar 1826. *In 's Gravenhage, bij* de Erven J. Thierry en C. Menſing en Zoon. 1827. *In gr.* 8vo. 441 *Bl. f* 2-50.

Register en Bladwijzer op de Verhandelingen over de jaren 1810—1822. 243 *Bl. f* 2-:

Na eenen ſtilſtand van vier jaren, is het aangekondigd Deel van het Haagsch Genootſchap in druk verſchenen. Inmiddels ſchijnt men onledig geweest te zijn met de voortzetting en voleindiging van het *Register*, nu loopende tot den jare 1822. Bij ons laatſte verſlag (*) verblijdden wij ons wegens den aanvang van dezen lastigen, doch evenzeer aangelegen' arbeid. Nu wenſchen wij gaarne den Godgeleerden en het vaderlandsch Publiek daarmede geluk, dat men zich bedienen mag van eenen weltoegerusten wegwijzer, die den weetgierigen door den wijden omvang des werks, tot menigte van Deelen, in den loop van vijfendertig jaren, aangegroeid, op het regte ſpoor brengt naar het onderwerp zijner navorſchingen. Wij vernemen tot hiertoe niet, dat andere Godgeleerde Genootſchappen in ons Vaderland, op voorgang van het Haagſche, onledig zijn, om een bekwaam Register te doen vervaardigen over de reeks Verhandelingen, vroeger en later bij dezelve bekroond, en die gewis daardoor meer bruikbaar worden zouden tot een bepaald onderzoek. Maar nog veel meer bejammeren wij die algemeene verflaauwing, welke er te heerſchen ſchijnt in het dingen naar het Eermetaal, tijdelings door onderſcheidene godsdienſtige ſtichtingen in ons Vaderland opgehangen. Waar

(*) Zie *Letteroefeningen* voor 1825, bl. 364.

de reden van dit verſchijnſel te zoeken, en of het kwaad te verhelpen zij, ſtaat niet aan ons na te ſporen. Onze taak en beſtek roepen ons ter beoordeeling van het tweetal Prijsverhandelingen, den inhoud uitmakende van het aangekondigd boekdeel.

Eerst ontmoeten wij hier eene Proeve van Antwoord op de Prijsvrage: *Staat, in de onderſcheidene verhalen der Evangelisten van gelijke en gelijkſchijnende gebeurtenisſen, het verſchil in woorden en zegswijzen, en in de bepaling van tijd en plaats; derzelver geloofwaardigheid geenszins in den weg? en welke regels van omzigtigheid zijn, tot voorkoming of wegneming van ongepaste en met het erkend gezag van dezelve ſtrijdige beoordeeling in acht te nemen?* door den Eerw. P. VAN DER WILLIGEN, Predikant te *Tiel*, aan wien de Gouden Eereprijs is toegewezen.

Zeer ten onregte zou men verlangen, dat de Eerw. VAN DER WILLIGEN over dit belangrijk, en eeuwen achtereen door vermaarde Christenſchrijvers behandeld, ja ook uit onderſcheidene oogpunten meermalen beredetwist onderwerp veel nieuws te berde bragt. Verre dus zijn wij, om naar zulken maatſtaf de waarde van dit Antwoord te willen toetſen. Genoeg is er gedaan, zoo hetzelve naar de behoefte van onzen tijd berekend is, en, volgens het bijzonder doel van het Genootſchap, tegen het Ongeloof en de *Neologiſche* verkeerdheden het gezag en de geloofwaardigheid der Evangeliën handhaaft. Maar te dezen verdient dan ook VAN DER WILLIGEN alleen lof. In zijne Inleiding toont hij de belangrijkheid van het gevorderd onderzoek, en ontwikkelt naar vereisch den zin en de gepastheid der bewoordingen in de vrage. Voorts, tot derzelver beantwoording toetredende, ſplitst hij zijne navorſching omtrent het *eerſte* gedeelte des voorſtels in *twee* Hoofdſtukken; behandelt daarin, met naauwkeurigheid, I, den *aard* van het verſchil in de verhalen der Evangelisten van *gelijke* en *gelijkſchijnende* gebeurtenisſen; toont vervolgens, II, breedvoerig aan, dat het *beſtaande* verſchil hunne geloofwaardigheid niet in den

weg ſtaat, het zij men hen alleen als bloote Geſchiedſchrijvers beſchouwe, of als de zoodanigen, bij welken hij een hooger *geleide* van den Geest Gods wil erkend hebben; terwijl hij eindelijk, naar aanleiding van het laatſte gedeelte der vrage, in een afzonderlijk IIIde Hoofdſtuk, een achttal *regelen* van omzigtigheid voordraagt, bij de beoordeeling van het verſchil der verhalen van de Evangelisten in acht te nemen. Met name verdienen hier 's mans aanmerkingen tegen het misbruik der zoogenaamde *hoogere Kritiek*, waarmede men in *Duitschland* ſtoutelijk praalt, ernſtig ter harte genomen te worden. Want, is een overdreven en bijgeloovige eerbied, die het opſtel der Evangelisten voor een werk van den H. Geest wil beſchouwd hebben en zuiveren van alle menſchelijke zwakheden, op goede gronden wraakbaar, niet minder valt die vermetelheid te veroordeelen, die, bouwende op den losſen waan wegens eenen *Hebreeuwſchen* oorſpronkelijken tekst van MATTHEUS, of droomende van een *Syro-Chaldeeuwsch Ur-Evangelie*, zich eigendunkelijke, zoogenaamde verbeteringen veroorlooft in onze gewijde oorkonden.

Ons beſtek gehengt niet, dat wij van deze Verhandeling eene uitvoeriger ſchets geven, waarbij de geleidelijke orde, die daarin doorſtraalt, en de rijkdom van zaken en van toelichtingen der H. Schrift, duidelijker zouden uitkomen. Dit trouwens laat zich opmaken bij het inzien van den Inhoud vóór dit Antwoord, en uit den daarachter gevoegden Bladwijzer van Bijbelplaatſen. Wij zijn echter verpligt te betuigen, dat wij den Eerw. VAN DER WILLIGEN, blijkens de *Proeve*, die voor ons ligt, bij uitnemendheid berekend bevonden hebben voor de aangelagene taak, als toegerust met een' ruimen ſchat van belezenheid, betrekkelijk tot het verhandeld onderwerp, en hem rangſchikken onder de verlichte Godgeleerden, die de lesſen en het voorbeeld volgen van eenen DE GROOT. ERNESTI en ſoortgelijke vraagbaken. Met ruimte daarom prijzen wij het gebruik dezer Verhandeling aan; en het verblijdt ons, daarin een nieuw bewijs te ontvangen

der Nederlandſche vroomheid, die, tuſſchen de overdrevene gevoelens van den ouden tijd en de vermetelheid der hedendaagſche *Neologen*, of *Deïsten*, den middelweg kiezende, het gezag en de achtbaarheid der H. Schriften met waardigheid wil gehandhaafd hebben. Men erkent, dat het viertal Evangeliën eyenzeer voor het eigen opſtel der gewijde Schrijvers moet gehouden worden, als andere Geſchiedboeken der Oudheid het werk der ongewijden zijn, wier namen zij dragen. Men ſtemt ook daarin overeen, dat de Evangelisten zich van eigene taal, bewoordingen en ſtijl bedienden, naar hunne overtuiging en kennis van zaken de verhalen te boek bragten, rangſchikten, en vrijelijk hunne bijzondere of *individuële* denkwijze volgden. Doch tevens is er, die beweren, dat elk der Evangelisten, onder het bewerken van zijne oorkonde, door een hooger geleide, of Ingeving van den H. Geest, beſtuurd werd, wiens doel het was te zorgen, dat „ het geloove in JEZUS, die de CHRISTUS, de „ Zone Gods, is, en in wiens naam wij het eeuwige „ leven hebben," geleerd werd en bevestigd. VAN DER WILLIGEN omhelst dit gevoelen, hetwelk ook de Hooggel. VAN HENGEL (*) en andere vermaarde Godgeleerden zijn toegedaan; of liever, zijn Eerw. is er op uit, om aan te toonen, hoe dit begrip wegens eene Goddelijke Ingeving, en de hooge geloofwaardigheid der Evangelisten, *daarop* gegrond, niet in den weg ſta aan het verſchil, dat er is tusſchen *hunne* verhalen. Maar wanneer nu onze Schrijver bij de uitkomst (of *a posteriori*) bevindt, dat in de *vier* gewijde Geſchiedverhalen geen ander verſchil is, dan zich voorshands (*a priori*) laat opmaken, dat met zoodanig een geleide Gods beſtaanbaar is, als men onderſtelt, dan vermeenen wij, dat zijne redekaveling in eenen kring omloopt, en uit dezelve geen bewijs voor eene hoogere medewerking of geleide te halen zij. Eerder zouden wij daaruit het tegendeel afleiden, en, waar geen kennelijk blijk van Ingeving valt op te merken, de voorkeus blijven geven aan ons

(*) TEYLER's *Godg. Gen.* D. XXVII.

gevoelen; namelijk, dat de Evangelisten, doordrongen van hoogen eerbied voor CHRISTUS, zonder eenige bijzondere tusschenkomst der Voorzienigheid, of van den Geest Gods, de levensgeschiedenis des Heeren geboekt hebben. Doch hierover hebben wij reeds vóór jaren het onze gezegd; en, daar wij geen' lust hebben, in eenen twist, die, als menig Godgeleerd geschil, misschien op ijdelen woordenstrijd kon uitloopen, ons in te laten, vergenoegen wij ons met den Lezer naar de bedoelde plaats in ons Maandwerk over te wijzen (*).

Uit het bovenstaande ontwaart men, dat wij VAN DER WILLIGEN, ten aanzien van het redelijke zijner Christelijke denkwijze, gunstig leerden kennen uit deze zijne Verhandeling; en niet minder voordeelig onderscheidt hij zich, op vele plaatsen, als een ervaren Uitlegkundige der H. Schrift. In het voorbijgaan, nogtans, mogen wij eene enkele, schoon dan ook min aangelegene, bedenking niet onvermeld laten, tot bl. 48 der Verhandeling betrekking hebbende. Aldaar, namelijk, wil VAN DER WILLIGEN in MARK. VI: 45, met KUINOEL en anderen, aan dat *Bethsaïda* gedacht hebben, dat, volgens JOSEPHUS, aan de oostzijde gelegen van het meer *Gennesaret*, of *Tiberias*, te onderscheiden is van het *Galilesche Bethsaïda*, aan den westelijken oever, nabij *Kapernaum*. Maar de Aanteekening van VAN DER PALM t. a. p., en bovenal het gezag van RELAND, bewerende, dat het *Gaulonitische Bethsaïda*, reeds ten tijde van AUGUSTUS, door den Viervorst PHILIPPUS, met den naam van *Julias* uit vleijerij betiteld werd (†), verbiedt, en hier, en elders in de Schrift, aan een ander *Bethsaïda* dan het *Galilesche* te denken.

Wij moeten het hierbij laten, vermits ons nog overschiet, van eene Verhandeling te gewagen, die aan het slot van dit Deel voorkomt, in hetzelfde jaar bij het Genootschap met *zilver* bekroond werd, en ten antwoord dient op de vrage, wegens *hetgene de Brieven van* PAULUS

(*) Zie onze *Letteroeff.* voor 1816, bl. 49 enz.

(†) RELANDI *Palestina*, Lib. III, p. 654.

aan de Korinthers, betreffende de Christelijke Geloofs- en Zedeleer, opleveren. Men leerde als Schrijver van dit ſtuk kennen den Eerw. BARTOLD REINIER DE GEER, *Theol. Doct.*, toenmaals Predikant te *Vreeland*, thans tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid bevorderd aan het *Vrieſche* Athenæum. Misſchien herinnert zich de Lezer, dat wij verre zijn van vooringenomenheid met dusdanige Prijsvragen, over deze en gene Boeken des Nieuwen Verbonds bij herhaling door dit Genootſchap uitgeſchreven; dewijl ons uit de bekroonde ſtukken te blijken ſcheen, dat dezelve ruim zoo veel aanleiding geven tot *ſtelſelmatig* onderzoek, als tot opbouw van redelijke Godsdienstkennis, en begunſtiging van eenen geheel onzijdigen toets der H. Schrift. Aangenaam dus vonden wij ons verrast door dezen arbeid van den geleerden Schrijver, die, nagenoeg (*) geheel vrij van gezegde zwak, zijn onderwerp met ſmaak behandeld heeft, eenen rijken voorraad van uitlegkundige opmerkingen mededeelt, en ons den inhoud *dezer* Apoſtoliſche Brieven alzoo voordraagt, dat men de aangelegene lesſen, vermaningen en beſtraffingen van PAULUS, benevens de hoofdwaarheden van het Christendom, naar eisch ontwikkeld vindt. Een werk, intusſchen, van dezen ſtempel is blijkbaar meer geſchikt voor eene gezette beoefening en gebruik van Leeraars en Bijbelvrienden, dan voor een leesboek, of om daaruit een uittrekſel hier mede te deelen. Men vergenoege zich des met dit weinige.

(*) Onzes oordeels, namelijk, heeft zich DE GEER omtrent de *aanbidding* van CHRISTUS, buiten genoegzame aanleiding, te gunſtig verklaard. Althans het gezegde: „den „naam des Heeren aanroepen," ſluit noch 1 *Kor.* I: 2, noch *Hand.* II: 21 iets meer in, dan eene godsdienſtige vereering, of belijdenis, van den Heiland. Men zou daarbij voor bewezen moeten aannemen, wat in geſchil ſtaat, indien men daaruit wilde opmaken, dat CHRISTUS een voorwerp van *aanbidding* zij, en niet bedacht, dat er geſchreven ſtaat: „den Hee„re uwen God zult gij aanbidden en Hem *alleen* dienen," MATTH. IV: 10.

Aan het hoofd ſtaat eene welbewerkte Inleiding, waarin DE GEER voordraagt en toelicht, wat, tot regt verſtand van den eenen en anderen Brief, wegens de Gemeente van *Korinthe*, en PAULUS' aanleiding tot ſchrijven, dient geweten te worden. Daarna wordt de vrage behandeld in een drietal Afdeelingen. De Iſte behelst, wat in het algemeen *over den aard en de voortreffelijkheid der Geloofs- en Zedeleere* in deze Brieven opmerking verdiende; als: haren Goddelijken oorſprong, verband met de leer van het Oude Verbond, en ſtrekking, om hare voorſtanders boven alle lijden te verheffen. De IIde ſchetst nader de *Geloofsleere;* en de IIIde ontwikkelt genoegzaam breedvoerig, wat tot het *Zedekundige* te huis behoort. — Bovendien is, geheel de Verhandeling door, aan den voet der bladzijden, een groot getal van Aanmerkingen en Ophelderingen bijgevoegd, waarin een ſchat voorkomt van uitlegkundige bekwaamheid, de moeijelijke plaatſen uit den eenen en anderen dier Brieven overwogen en verklaard worden, en de Schrijver vooral zijne belezenheid, gezond oordeel en echt Christelijke gevoelens nader doet blijken en rondelijk openlegt. Het zou ons ligt vallen, zulks door aanhalingen nader te ſtaven; maar ons bepaald beſtek vordert, dat wij den geletterden Lezer tot de Verhandeling zelve henenwijzen. Dezelve levert een nieuw bewijs, hoezeer de Baron DE GEER, nu op den vaderlandſchen Leerſtoel aan 's Rijks Athenæum geplaatst, den toevalligen glans zijner hooge geboorte door eigene wezenlijke verdienſte, en daaraan toegekenden lauwer, verhoogt. Terwijl er is onder den Adellijken ſtand, wier ligtzinnigheid, gelijk in de Groote Wereld van ouds (*), tot Ongeloof voortholt, onderſcheidt hij zich als een vereerenswaardig voorſtander des Geloofs, kloek in het verdedigen en toelichten der H. Schrift. Laat het zijn, dat DE GEER, naar ons of anderer oordeel, niet altijd, en vooral bij deze en gene duistere, ja mogelijk wel te huidigen dage onverklaarbare uitdrukkingen van PAULUS, den waren zin niet getrof-

(*) *Spreuken* XXX: 9.

fen hebbe, wij althans hebben geenen lust, om daarover met den kundigen man te redetwisten. Liever betuigen wij hem onzen dank voor dezen zijnen arbeid, beſteed aan een belangrijk deel der H. Schrift, en durven hem aanmoedigen om voort te gaan op het ingeſlagen ſpoor, tot beſchaming van den zwarten hoop van duisterlingen, die, bij Roomsch en Onroomsch, met eene Jezuitſche veete tegen redelijke Godsdienstkennis woedt. Wij vergenoegen ons dus met hieronder (*) een enkel woord aan te teekenen, dat wij meer als eene beſcheidene voordragt van ons gevoelen, dan wel als eene wederlegging

(*) Na hetgene DE GEER, wegens den toeſtand der Gemeente van *Korinthe*, en de bedoeling van PAULUS, om de Gelooviger aldaar van hunne dwalingen en zedeloosheid terug te brengen, op bl. 71 te regt had opgeteekend, dunkt ons, dat hij den zin van 1 *Kor.* VI: 9 en 10, op bl. 149, te flaauw heeft uitgedrukt. Zijne woorden luiden aldaar dus: „ Geene onregtvaardigen kunnen als echte leden erkend wor„ den van Gods koningrijk." De Lezer oordeele, of de wandaden in vs. 10 niet eenigzins hadden behooren gedacht, en daaraan herinnerd te worden. Ook de herhaling der uitdrukking van PAULUS: *zullen het Koningrijk Gods beërven*, ſchijnt ons *meer* aan te duiden, en eene uitſluiting der toekomſtige zaligheid te dreigen. Trouwens zoo verklaart de Schrijver zelf deze plaats op bl. 157, en wederom op bl. 165 en 166. Welligt beging hij dus op bl. 149 ſlechts eene onbedachtzaamheid in het aanhalen van vs. 10. — Overigens, onder de moeijelijke plaatſen in deze Brieven van PAULUS verdient gewis 1 *Kor.* X: 1—4 geteld te worden; en in derzelver toelichting, in de noot onder bl. 171, dunkt ons de verklaring van DE GEER minder verkieslijk te zijn, dan de vrijere, die men aantreft bij VAN HEMERT, in TEYLER's *Godg. Gen.* Deel XII, bl. 128. Althans zoo men meent de letter hier te moeten drukken, of het figuurlijke met ſtipte naauwkeurigheid wil overbrengen, zouden wij de tusſchenrede in vs. 4 liefst, met VAN DER PALM t. a. p., voor eene oude *glos* aanzien. Men vergelijke eindelijk hier den rijken voorraad van plaatſen uit Joodſche, Griekſche en Latijnſche Schrijvers, door WETSTEIN *in l.* bijeengebragt, tot beter verſtand van den Apostel, redekavelende naar bloot begrip en zonderlinge bevattingen van zijne tijdgenooten.

willen beſchouwd hebben; waarmede wij van den Hoogleeraar, zoo wij hopen met een vaarwel, tot wederziens, afſcheid nemen.

Gods oorſpronkelijke genadige Menſchenliefde, volgens de Leer van Jezus Christus en zijne Apostelen. Voorgeſteld, door SAMUEL MAGNET, *Predikant te Raamsdonk, enz. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1827. *In gr.* 8vo. 48 *Bl. f* :-50.

De ware Leer der Verzoening, volgens het echte Leerbegrip van onze Hervormde Belijdenis, niet ſtrijdig met de Leer van Gods oorſpronkelijke genadige Menſchenliefde; tot eene noodige herinnering, bij het lezen van het onlangs omtrent dit onderwerp uitgegeven Geſchrift van den Weleerw. Heer S. MAGNET, *voorgeſteld door* J. J. LE ROY, *Predikant te Oude-Tonge. Te Rotterdam, bij* de Wed. P. van der Meer. 1827. *In gr.* 8vo. *IV en* 32 *Bl. f* :-40.

Indien er eenig leerſtuk is, dat voor zich eene louter Bijbelſche verklaring vordert, dan is dit, voorwaar, het leerſtuk der *Verzoening*. Juist behoort te worden bepaald, wat de *Bijbelſche* verzoening, welke van de *wijsgeerige* en *onwijsgeerige* evenzeer verſchilt, in zich ſluit, namelijk *verzoening van menſchen met God*, zoodat niet God, maar de mensch met God, verzoend wordt. *God was in Christus de wereld met zichzelven verzoenende, hun hunne zonden niet toerekenende;* 2 *Cor.* V: 19. Ook wordt die verzoening genoemd, wanneer het alleen een enkel perſoon geldt, wiens afkeerigheid van Gods handelwijze ophoudt, vs. 18, waar PAULUS, gelijk dien ganſchen Brief door, zichzelven bedoelt, bij het voorzetſel ἡμᾶς, zoo als dit aan naauwkeurige Bijbeluitleggers bekend is. Voorts wordt die verzoening ook bepaald tot *menſchen*, of liever *volken*, onderling; zoo-

dat door het kruis van CHRISTUS *vrede* op aarde wordt gesticht, *Eph.* II: 11—22. Eindelijk zal zich nog die verzoening eens uitstrekken tot menschen en hemellingen, *Col.* I: 19, 20. Het komt er dus op aan, *eerst*, door vergelijking van al die plaatsen, naauwkeurig aan te wijzen, wat het woord *verzoening* in den Bijbel aanduidt. Doch *dan* blijft nog over, op te merken, dat wij alleen uit *ons* standpunt hierover kunnen spreken. Het is de ongerijmdheid zelve, in den kring van onze gedachten, welke *tijd* noch *ruimte* overschrijden kunnen, het denkbeeld van Gods *eeuwigheid* b. v. te beperken. *Zullen* wij dan beter weten te zeggen, wat die *verzoening* is aan de zijde van God? Hier helpt ons alleen het geloof; en *Hebr.* II: 10 wijst ons, hoe ver dit geloof moet gaan. Dit dient vooral opgemerkt te worden, bij gelegenheid, dat dit leerstuk nu veelvuldig ter sprake is gekomen. En uit ons standpunt, als menschen, dit leerstuk beschouwende, moeten wij de aanmerking van LEROY op bl. 22 afkeuren, daar hetgeen hij van CALVIJN's gevoelen zegt, hem geen regt heeft, op dien toon te schrijven.

MAGNET let vooral op Gods liefde, in de voordragt van de leer der verzoening, en verdedigt zijn gevoelen tegen de bedenkingen „ van welmeenende menschen, die, „ uit vreeze van Gods heiligheid te miskennen, en de „ kracht van JEZUS verdiensten in het werk der ver„ losing meer of min te verloochenen, Gods liefde mee„ nen te moeten bepalen, als een uitwerksel van JEZUS „ ontferming, die aan Gods strafvorderende geregtigheid „ door zijn lijden en zijnen dood voldeed." — De tachtiger MAGNET stelt, na ruim eene halve eeuw het Evangelie verkondigd te hebben, de leer der Verzoening voor, maar verheft zich, in deze zijne beschouwing, boven zijn standpunt als mensch. Wat de verzoening, naar ons inzien, volgens den Bijbel is, staat ons ter beoordeeling. Deze is de voor ons verlichte zijde van dit leerstuk. Ten opzigte van God bepale men niets, maar houde zich aan *Hebr.* II: 10.

Dit geldt ook van het tweede ſtukje, dat LE ROY ten ſchrijver heeft, die als verweerder van CALVIJN's gevoelen optreedt, en daardoor weinig bijval zal vinden. Neen, LE ROY! de aanhef van uw ſtukje maakt, met al den lof aan uwen voormaligen ringbroeder MAGNET, niet goed, wat gij tegen 's mans gevoelen te berde brengt. Evenzeer wekt in ons een onaangenaam gevoel op, hetgeen gij, *Voorrede* IV, zegt van „ der Leeraren nog in gee„ nen deele te niet gedane verbindtenis aan de leer, in „ onze Hervormde Belijdenis overeenkomſtig Gods woord „ begrepen, welke zeker nog iets, ja iets gewigtigs en „ voor allen gerustſtellends beteekent." Zulke ſnaren moet men niet roeren, vooral niet in ſtukjes, voor den zoogenaamden gemeenen man geſchreven, die gewoonlijk de woorden: *overeenkomſtig Gods woord* overſlaat, omdat hij ze in derzelver eigenlijk doel en volle kracht niet verſtaat. Ook LE ROY blijft niet op het grondgebied van beperkte menſchen, door zijne beſchouwing van de leer der Verzoening. Daarom ſtemmen wij niet toe, wat hij, in de boven aangehaalde aanteekening, zegt: „ CALVI„ NUS begreep het beter, wanneer hij den dood van „ JEZUS eerst als een *offer ter goedmaking onzer zon„ den* aanmerkt, maar een offer, van God zelven uit „ liefde beſteld, en ons zoo daarin een waarborg en „ pand, eene verklaring van Gods liefde doet vinden. „ Zoo is alles verſtaanbaar en begrijpelijk, en hangt dui„ delijk zamen."

De *Godgeleerde Bijdragers* hebben ons de moeite beſpaard, uitvoerig verſlag te geven van deze twee geſchriftjes, wier dienst, bij het zamenſtellen eener Geſchiedenis der Leerſtellige Godgeleerdheid, wel de grootſte, zoo niet de eenige, zijn zal, of zijn kan.

De Christen dezer Eeuw, in de weegſchaal des Heiligdoms gewogen maar te ligt bevonden, door H. VAN DER BIEZEN, *Lidmaat der Gereformeerde Ge-*

meente. Te Amſterdam, bij J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8*vo. IV en* 50 *bl. f* : - 55.

Op den titel van dit kostelijk libel hebben wij twee aanmerkingen. *Vooreerst*, dat de haspelaar VAN DER BIEZEN, die van *wol* meer verſtand behoort te hebben, dan hij toont te bezitten van de Nederduitſche taal, het bepalend lidwoord *de*, voor het onbepalende *een*, uit onkunde heeft gebezigd. Want het vroom bedrog, of *pia fraus*, zoo als dat in het Latijn fatſoenlijker klinkt, zal wel aan 's mans Confraters, BILDERDIJK, DA COSTA, CAPADOSE enz., beter bekend zijn. De Christen nu, die hier gewogen wordt, is wat ligt; maar deze, indien niet een ſchepſel van onzen man, moge dan zijn *een* Christen dezer Eeuw, *de* Christen is hij, God dank! nog niet. *Ten tweede* merken wij aan, dat VAN DER BIEZEN het zinteeken (,) vóór zijnen naam (bij geluk of ongeluk?) juist heeft geplaatst, en niet verkeerdelijk (.). Nu zegt de man, dat die Christen *gewogen* en *te ligt* is *bevonden*, *door hem*. Dit kan den man, wien dit wegen en oordeelen mogt gelden, nog al troosten, omdat VAN DER BIEZEN van zichzelven; in even kostelijke rijmpjes, voorlang gezongen heeft, als van *een' dooden rotten viſch*, *die* (N.B.) *drijft*. Dit is zeker ook uit gebrek aan zwaarte. Het zal wel waar zijn, hetgeen VAN DER BIEZEN daar van zichzelven gezongen heeft. Dat maakt *zijn wegen* en *oordeelen* nog al bedenkelijk, of liever niet bedenkelijk.

Op het geheele werk hebben wij éene aanmerking — te maken? o neen! maar — mede te deelen. Het verketteren der Predikanten, bl. 37 volgg., is volkomen *Aarlanderveensch*, of, zoo als de man het misſchien beter begrijpen zal, *Arleveensch*. Jammer, dat de man van *Veenendaal* afkomſtig is. Bij dit verketteren ſteekt af het getuigenis van den *Heidelb. Catech.* Antw. 112, waarmede VAN DER BIEZEN zich ſtichten kan, daar hij, door zijn *lasteren*, *ligtelijk en onverhoord oordeelen*, *of helpen verdoemen*, *de eigene werken des Duivels*

niet zoekt te *vermijden*. Doch dit is tot daaraan toe. De ééne aanmerking, die wij mededeelen, is deze, dat de Christen van VANDER BIEZEN *en Comp.* geenszins is de Christen des Bijbels. Want van al die gestalten, ongestalten, bevindingen, engte, ruimte, droomerijen en verdere hersenschimmige godsvrucht weet de Bijbel niets. Zij is van jonger *datum*, nieuwerwetsch, nadeelig voor ware en ongeveinsde godsvrucht, maar ook voor de gezondheid der menschen. Eene bedorvene spijsvertering, menigvuldig ook bij mannen, die te weinig degelijken en vermoeijenden arbeid hebben, werkt nadeelig op de hersenen, of liever op de hersenkas van een hersenledig hoofd. Voor deze kwaal is, naar STERNE, bij matige beweging, het eenige geneesmiddel in de *Apotheek* te koop. Het ongeneeslijke der kwaal ligt alleen in de ijlhoofdigheid, welke den eenigen geneesmeester verwerpt.

Wij wegen dezen Christen uit de Spiegelstraat niet. Maar aan VANDER BIEZEN en Conforten kunnen wij den raad niet onthouden, *Rom.* II nederig, en met toepassing op zichzelven, te lezen. Baat hun dit, bij hun onbezonnen oordeel over anderen, niet, dan leert JEZUS, door zijnen raad, *Matth.* VII: 1, dat zij hebben te vreezen voor MENE, MENE, TEKEL, UPHARSIN. Hiertegen kan geen geschrijf als dit iets opwegen. Door het veroordeelen van anderen, als werkheiligen, ontvangen deze praatheiligen geen gewigt of innerlijke gehalte. Anders hadden zij nog al een' tamelijken doorslag? Maar hunne schaal geldt nergens, dan in hunnen winkel.

De Onverschilligе omtrent de Godsdienst terègt gewezen. Een Vaderlandsch Verhaal voor de Leesgezelschappen en voor Protestantsche Christenen van allerlei Gezindte. Door G. BENTHEM REDDINGIUS, *Theol. Doct. en Predikant te Asfen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1828. *In gr.* 8vo. *IV en* 118 *bl.* *f* 1-:

Een regt nuttig boekje, hetwelk in geenen deele overbodig is. Zonder den geest der eeuw meer te bezwaren, dan onpartijdigheid en waarheidsliefde toeſtaan, zal niemand het loochenen, dat ten allen tijde — en waarom dan ook niet nu? — onverſchilligheid omtrent de Godsdienst, hoezeer dan verſchillend gekleed, zich in het Christendom mengt en verderfelijk werkt. Het onderwerp is berekend naar de behoeften ook van onzen tijd. De behandeling van hetzelve prijst zich door eenvoudigheid aan. Als verhaal, dat tot lezing vooral dezulken moet uitlokken, die het medegedeelde onderwijs meest noodig hebben, zal het misſchien minder voldoen. Het bijvoegſel op den titel had wel kunnen en ook moeten wegblijven. Het boekje levert alleen geſprekken tusſchen eenen koopman *Drijfveer* en eenen Regtsgeleerde, doch die tevens hier duidelijk en eenvoudig onderwijs geeft, omtrent de in dit boekje behandelde hoofdzaak. De onverſchilligheid omtrent de Godsdienst wordt voorgeſteld in oorzaak, aard, gevolgen, en tegen dezelve gepaste middelen toegediend. Indien Lezers, met deze onverſchilligheid behebt, door de hun voorgeſtelde harde waarheden niet belemmerd worden, en bewogen tot het afleggen van hun wezenlijk gebrek, dan zijn zij zeker zoo gezeggelijk niet als koopman *Drijfveer*, wiens bekeering nog al gemakkelijk is uitgevallen. Zoo wenſchen wij, dat alle onverſchilligen omtrent de Godsdienst zich zullen laten gezeggen, en ſluiten ons verſlag met den wensch des Schrijvers: „ God vergezelle het „ boekje geſtadig met zijnen vaderlijken zegen!"

Algemeen Verſlag aan de provintiale Commisſie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, reſiderende te 's Gravenhage, in de zaak van zekere ENGELTJE VAN DER VLIES, *te Pijnacker. Door eene Subcommisſie, beſtaande uit de Leden* A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS *en* J. G. VORSTMAN. *Te Delft, bij* P. de Groot. 1827. *In gr.* 8vo. *f*:-60.

Dit Verslag betreft een dier zeldzame voorbeelden van menschen, die eenen geruimen tijd zonder gebruik van voedsel hebben voortgeleefd. ENGELTJE VAN DER VLIES, het merkwaardig voorwerp van het te dezer plaatse medegedeeld berigt, in 1787 te *Schiedam* geboren, was van hare vroegste jeugd zwak en ziekelijk, en leed toen veel aan wormen en daardoor veroorzaakte zenuwtoevallen; later aan hysterie en aan chronische ontstekingen in de ingewanden, met opstopping der maandstonden. Van Maart 1822, nadat zij aan zulke geweldige hysterische toevallen geleden had, dat men voor haar leven vreesde, hield alle gebruik van voedsel, hetgeen reeds lang te voren zeer gering was en zich slechts tot het uitzuigen van vischkoppen of stukjes vleesch bepaalde, geheel op, daar zij alleen nu en dan den mond spoelde met een weinig koud water.

De provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, residerende te 's Hage, van deze zaak onderrigt, en begeerig zijnde dezelve nader te onderzoeken, benoemde, daartoe van hooger hand gemagtigd, eene Subcommissie, bestaande uit haren Voorzitter, den Heer A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, en den Heer VORSTMAN, Lid dier zelfde Commissie. Om dat onderzoek zoo naauwkeurig mogelijk te doen zijn, stelden beide Heeren, volgens een daartoe beraamd plan, beëedigde waaksters aan, welke gemelde ENGELTJE VAN DER VLIES, gedurende den tijd van vier weken, zouden gadeslaan. Deze leverden, na verloop van dien tijd, een dagverhaal in, waaruit blijkt, dat gedurende denzelven geen voedsel hoegenaamd door ENGELTJE gebruikt is.

Een getrouw en eenvoudig verslag van dat alles vindt men in deze bladen. Aan de waarheid van het geval te twijfelen, verbiedt zoo wel de omzigtigheid en naauwgezetheid van het gedaan onderzoek, als het getuigenis van mannen, als eenen STIPRIAAN LUISCIUS en VORSTMAN. Daarenboven bestaan er meerdere voor-

beelden van zoodanig eene onthouding, door HALLER in zijne *Physiologie* verzameld, alsmede een dergelijk, door VOLTELEN in zijne Akademiſche *Diſſertatie* opgeteekend. Het laatſte vooral verdient opmerking, daar het in meer dan één opzigt met het hier vermelde overeenkomt; daarin evenwel verſchillende, dat de vrouw, waar VOLTELEN van ſchrijft, eerst koffij met melk, daarna gedurende zes jaren thee, ſomtijds met wat ſaffraan, voorts ſuiker en nu en dan een weinigje jenever dagelijks gewoon was te nuttigen; waartegen men echter moet overſtellen, dat deze vrouw niet alleen huiswerk verrigtte, maar ook als ſchoonmaakſter uit werken ging, en dus meer ſtof en kracht verbruikte. Ook deze vrouw had veel droefheid gehad, en was daardoor in zenuwtoevallen en een' hysteriſchen toeſtand vervallen; ook zij had aan wormziekte geleden en was ongeregeld gemenſtrueerd, en moest nog, wat zonderling is, jaarlijks gelaten worden; terwijl de pols vol, en zwak noch traag was. Na den dood vond men de maag zeer zamengetrokken, aan den *pylorus* vooral verdikt, een geel vocht bevattende, de galblaas vol gal, hier en daar vernaauwingen in den dikken darm en zamenhechtſels der darmen met het buikvlies (dus teekenen van vroegere, waarſchijnlijk chroniſche ontſteking).

Eene zaak, die nog zoo veel duisters en onverklaarbaars heeft, vordert, meer dan eenige andere, de verdubbelde aandacht van alle Geneeskundigen, en bovenal getrouwe waarneming, als zijnde het vermogendst en zekerst hulpmiddel, om in dezen tot meerdere kennis te geraken. Daardoor toch kan men in de mogelijkheid komen, meerdere voorbeelden van dit vreemd natuurverſchijnſel, zoo wel onderling, als met *analoge* verſchijnſelen in de organiſche wereld, (den ſtaat der poppen bij de inſekten, den winterſlaap van ſommige dieren, enz.) te vergelijken, en aldus welligt eenmaal het raadſel of geheel, of ten deele op te losſen. Tot zoo lang blijft het altijd een raadſel, gelijk er zoo vele in de Natuur beſtaan, waarbij wij gedwongen worden uit te roepen: *quantum est quod nescimus.*

Geſchiedenis van de Onluſten tuſſchen de Schieringers' en Vetkoopers in Vriesland. Door A. v. H*****. *Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1827. *In gr.* 8vo. 394 *Bl. f.* 3-25.

De twee partijen, welke, omſtreeks het begin van de XIVde eeuw, *Vriesland* gedurende eenige jaren in vuur en vlam zetteden en deerlijk verwoestten, waren die der *Schieringers* en *Vetkoopers.* Het ontſtaan van deze partijen, derzelver gepleegde gruwelen, waarvan moord, roof en brandſtichting de ſchering en inſlag waren, vindt men uitvoerig geboekt door WINSEMIUS en SCHOTANUS, in hunne *Kronijken van Vriesland.* Hier levert een ons onbekend Schrijver nogmaals eene Geſchiedenis van die onluſten, welke hij verklaart vervaardigd te hebben, *omdat bijna alles, wat men tot op onzen tijd toe over Vriesland geſchreven heeft, zoodanig vermengd is onder de geſchiedenisſen van andere gewesten, voornamelijk Holland, dat men, zonder bezitter van zware en kostbare werken te zijn, zelf geene oppervlakkige kennis van de zaken in onze beroemde Provincie voorgevallen kan verkrijgen,* en hij dus *zijne landgenooten, die begeerig mogten zijn, zonder veel moeite de geſchiedenis van Vriesland, afgeſcheiden van alle andere te leeren kennen, te gemoet wilde komen.*

Het goede oogmerk van den Schrijver huldigende, moeten wij echter bekennen, dat hij voor de, vrijwillig door hem opgenomene, taak geenszins berekend is. Wat hij ons hier geleverd heeft, is vrij onoordeelkundig uit WINSEMIUS en SCHOTANUS, ſoms woordelijk, overgenomen; terwijl de houding van het geheel volſtrekt niets heeft van datgene, wat men thans, bij de groote vorderingen der hiſtoriſche kunſt, in eene Geſchiedenis mag vorderen. Het is een dor verhaal van gebeurde zaken, zonder eenig indringen in de oorzaken en aanleidingen, zonder eenigen wenk op de reſultaten, en daarenboven in

een' niet zeer gekuischten ſtijl en eene vrij onzuivere taal vervat, waartoe de Corrector waarſchijnlijk het zijne ook heeft bijgedragen. Zinſneden toch, als deze, bladz. 77: *ook hadden zij (zelf nog in het jaar* 1770) *het regt om al het graan, dat op het ſlot Camminghaburg en Camminghahuis binnen Leeuwarden (het Amelandshuis genaamd, wijl die familie van ouds in het bezit van het eiland Ameland is geweest) gebruikt werd, op de molens der ſtad, om niet, moest gemalen worden*, zijn van ſlordigheid niet vrij te pleiten; zoo als dan de interpunctie, over het geheel, alles, behalve naauwkeurig, is.

Het geſchiedverhaal begint met het jaar 1280 en eindigt met het jaar 1498, dus een tijdvak van ruim twee eeuwen, hetwelk zonder eenige ſplitſing in afdeelingen of hoofdſtukken achtervolgens afgehandeld wordt, en uit dien hoofde eene min of meer vermoeijende lektuur oplevert.

Wegens dit een en ander kunnen wij dit boek niet zeer aanbevelen.

Proeve over de Zedelijke Schoonheid der Poëzij van ESCHYLUS, *door* P. VAN LIMBURG BROUWER. *Te Amſterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In gr.* 8*vo.* 184 *Bl. f*: -90.

Uit dat zelfde oogpunt, waaruit hij de meesterſtukken van den grootſten der Heldendichters en van den verhevenſten der Lierzangers beſchouwde, onderzoekt de ijverige en ſmaakvolle VAN LIMBURG BROUWER thans de weinige tot ons overgekomene werken van ESCHYLUS, den oudſten der Treurſpeldichters, en wijst, in eene geleidelijke orde, de denkbeelden aan, die in dezelve heerſchende zijn, omtrent het Noodlot, de Goden, de Goddelijke en menſchelijke regtvaardigheid, en de maatſchappelijke deugden. Deze taak is hier moeijelijker dan bij den Heldendichter, die ten minſte hier en daar zijne eigene gevoelens over voorkomende onderwerpen

kan mededeelen, en bij den Lierdichter, die bijna altijd zijnen eigen' perſoon en individueel gevoel op den voorgrond ſtelt; want de Tooneeldichter moet zichzelven geheel doen vergeten voor de perſonen, die hij te voorſchijn doet treden, en hen doen ſpreken, niet naar zijn eigen gevoel, maar naar het karakter en de rol, welke hij hun heeft aangewezen. Men moet hier dus het karaktermatige naauwkeurig onderſcheiden van het algemeene, en de denkbeelden der bijzondere perſonen van die des Dichters zelven, welke laatſte alleen tot maatſtaf kunnen ſtrekken voor de juiste beoordeeling van de zedelijke ſchoonheid zijner poëzij. En is deze taak derhalve reeds moeijelijk bij elken Tooneeldichter in het algemeen, zij is het vooral bij ESCHYLUS, die in het eene ſtuk, b. v. in den *Prometheus*, van geheel andere denkbeelden omtrent de Goden ſchijnt uit te gaan dan in het naastvolgende, b. v. in de *Smeekelingen*, en wiens hooge dichterlijke vlugt dikwijls door duistere en overdragtelijke uitdrukkingen zoodanig omzwachteld wordt, dat zijne eigenlijke meening niet zelden duister blijft voor den kundigſten vertolker, die daarenboven met de gapingen van eenen bedorven' tekst te kampen heeft. VAN LIMBURG BROUWER heeft echter getoond, dat zijne veelomvattende kennis en omzigtige kritiek deze hinderpalen gelukkig konden te boven komen; en wij leeren door hem ESCHYLUS niet ſlechts als ſtout en verheven, dikwijls tot in het ontzettende en verpletterende toe, bewonderen, maar hem tevens beminnen als fijngevoelig, teeder, en vervuld met liefde voor het ſchoon der echt menſchelijke deugd. Zijne denkbeelden omtrent de Goden en de Goddelijke regtvaardigheid, welke tot zoo vele verſchillende wijzen van beſchouwing onder de kunstregters hebben aanleiding gegeven, kunnen wij niet beter verklaren, dan door de verkorte overneming eeniger zinſneden uit dit werkje, op bl. 141: „ESCHYLUS had eene hoogernſtige ziel, vervuld met het geloof aan een verband tusſchen het Hoogere en der menſchen lotgevallen; maar het was niet de heerſchende trek zijner geest-

geſteldheid, om de Goden ſteeds op de waardigſte wijze voor te ſtellen. Hij had niet, gelijk PINDARUS, die bijna onveranderlijke zucht, om zijne Goden waarlijk Goddelijk te doen ſchijnen; maar, naarmate het zijn onderwerp medebragt, waren zijne Goden de dikwijls lakenswaardige Volksgodheden der Atheners, en ſoms zelfs erger; of verhevene, edele wezens, zoo als wij ze in de ſchriften der ernſtigſte Wijsgeeren verlangen zouden. Hij had altijd het denkbeeld van een hooger Beſtuur, van eene Goddelijke geregtigheid voor den geest; maar om de perſonen, die hij tot uitvoerders daarvan maakte, bekommerde hij zich minder. Nu eens is het ZEUS, die de beſchermer is der ongelukkigen, de verhoorder der ſmeekelingen, de ſtraffer van het geſchonden gastregt; dan is het PROMETHEUS, die de weldoener is der menſchen, de God der wijsheid en der liefde; en, is er dan een wezen noodig, dat door heerschzucht en onregtvaardigheid de goede hoedanigheden van PROMETHEUS te meer moet doen uitkomen, dan moge dit ZEUS zijn of een ander, hierover bekommert hij zich weinig."

Ziet daar een ſtreng, maar regtvaardig oordeel over den grondlegger van het Griekſche tooneel! Wij onderſchrijven het gaarne; en wij twijfelen, bij de bekende kunde en de welwikkende kritiek van den Heer VAN LIMBURG BROUWER, geenszins, of wij zullen met de vonniſſen, die wij over de andere Griekſche Dichters nog met verlangen van hem te gemoet zien, even zoo volledig kunnen inſtemmen.

ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN Oratio de Germano Theologo, Literarum Sacrarum Interprete, habita Amſtelaedami in aede ſacra Remonſtrantium, cum in eorum Schola Theologiae atque Historiae Ecclesiasticae Profeſſionem ſolenni ritu auspicaretur a. d. XXVIII. Novembr. Ann. MDCCCXXVII. Delphis Batavorum, apud *Viduam J. Allart.* 1828. 8vo. f. maj. pp. 50. *f*:-8o.

Gewis was deze *Oratio* reeds lang in de handen dergenen,

voor welke zij beſtemd is — van alle liefhebbers van geleerdheid en Godsdienst, althans in ons vaderland. Hoe klein ook, de Remonſtrantſche Broederſchap is en blijft ſteeds belangrijk, althans voor de geſchiedenis der Godgeleerdheid. Voorſtandſter van een der twee, van den beginne af aan in de Hervormde kerk geheerscht hebbende gevoelens, omtrent de moeijelijke vraag naar vrijheid en noodwendigheid; voorlichtſter op den weg der ware, onbekrompene behandeling van de ganſche wetenſchap, bij welke zij zichzelve van alle banden had ontſlagen, verdient de gang harer denkwijze en vordering immer onze ganſche opmerkzaamheid. En hoe zeer het gering aantal harer Leeraren, benevens derzelver mindere aanmoediging, ook niet vergunt, dat altijd lichten van kennis, hoedanige overal zeldzaam zijn, de aandacht der Godgeleerde wereld op haar bepalen, zoo werd de oude luister van dit Genootſchap toch nimmer geheel verdoofd, maar bleef hetzelve altijd mannen bezitten, die, het zij der wetenſchappen en letteren in het gemeen, het zij der kanſelwelſprekendheid, uitlegkunde of kerkelijke geſchiedenis tot eer verſtrekten. De te vroeg verſcheiden STUART en grijze STOLKER mogen er onze tijdgenooten van overtuigen.

Geene mindere belangſtelling wekte, reeds ſedert verſcheidene jaren, de man, die hier als nieuwaangeſtelde eenige Hoogleeraar aan de eenige geleerde ſtichting der Broederſchap optreedt. De aangenaamheid zijner gaven als Prediker, die hem overal door duizenden, van allerlei gezindte, met drift deed zoeken, hooren en prijzen; de achting, die hij bijzonder ook bij Leeraars en Hoogleeraars van de andere afdeeling der Hervormde kerk, voormaals de heerſchende in deze gewesten, bezat; en de roem van geleerdheid, welke den naam van VAN DER HOEVEN mag gezegd worden aan te kleven, voldingen dit.

En wie is dan niet nieuwsgierig naar hetgeen hij, bij zulk eene gewigtige gelegenheid, als de aanvaarding van zijnen post, zal voortbrengen? — te meer, daar hij een onderwerp gekozen heeft, dat hem, als 't ware, midden in de zaak der Godgeleerdheid brengt, en ons in ſtaat ſtelt, zoo wel zijne denkwijze, als zijne kunde en oordeel eenigzins te ſchatten. Het opſchrift toch zijner Redevoering is eene ware *theſis*: „De echte Godgeleerde is niet anders, dan een Uitlegger der H. Schrift;" en deze ſtelling regt te bepalen, maar inzonderheid te bewijzen, een ondernemen, dat ons 's mans

ganschen geest moet doen kennen. Over de volvoering zijner taak in dezen, over de gevoelens hierbij ontwikkeld, schijnt wel maar één stem, bij voorstanders van eene redelijke Bijbelkennis en beoefening, te zijn. De Schrijver der beoordeeling in de *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenschappen* noemt zelfs echt *liberaal* en regtzinnig; en de Remonstrantsche Predikant WESTERBAEN, die zich haastte, eene vertaling van de Oratie te leveren, toont genoegzaam, te dezen met dien Recensent (D. C.) zamen te stemmen. Wat den vorm betreft, dezelve heeft het gemakkelijke en aangename, dat VAN DER HOEVEN als Kanselredenaar eigen is, en deels zeker op zijne heldere bevatting, doch voor geen minder deel op zijne rijke belezenheid berust. Sommigen zullen misschien meenen, dat de geleerde stoffen, vooral die aan de Dichters ontleend, van welke eenige den lach opwekken, in te ruime mate gezaaid zijn. En doorgeleerde Litteratoren mogen misschien wel hier of daar op eene uitdrukking stooten, die hun ongeslikt voorkomt. *Ne Jupiter quidem omnibus.* Wij hoorden en lazen ze met groot genoegen. Eene Oratie is geen preek; zij mag vrij levendiger en onderhoudender, dan zulk een stuk zijn: het zou, dunkt ons, niet moeijelijk vallen, met voorbeelden te toonen, dat zij juist te dezen aanzien in den toon dier tijden is, toen het Latijn nog meer uitsluitend de taal der Geleerden, en derzelver behendig gebruik, bij dusdanige gelegenheden, eene geliefkoosde bezigheid onzer voortreffelijkste mannen was.

Heil der Societeit met den nieuwen Hoogleeraar! Heil dezen, bij zulk een waardig begin! Schittere met hem op nieuw de katheder, na EPISCOPIUS door zoo vele uitstekende mannen bezet! Doch, waartoe schitteren en zich onderscheiden? Neen! Smelte haar licht meer dan ooit met den glans te zamen, uit andere Kerkgenootschappen, vooral hare zuster-hervorming, zoo rijkelijk opgegaan! En zoo voorbeeld en hartelijke ingenomenheid met zijn vak inzonderheid geschikt zijn, om uitmuntende kweekelingen voort te brengen, dan hopen wij met grond, dat de Remonstrantsche school, en de met haar steeds zoo naauw vereenigde, thans buitendien zoo zuiver verzorgde Doopsgezinde, der Nederlandsche kerke en kanselwelsprekendheid geen' kleinen luister zullen bijzetten.

Redevoering over den echten Godgeleerde, een Uitlegger der Heilige Schriften, enz. door ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *Uit het Latijn vertaald door* C. W. WESTERBAEN. *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1828. *In gr.* 8*vo.* 62 *Bl.* f :-80.

Wij laten deze vertaling, bij ons verflag, onmiddellijk volgen. Buiten twijfel heeft Ds. WESTERBAEN, met derzelver moeijelijke, doch waarlijk uitnemende bewerking, velen dienst gedaan. Men moge al duidelijk kunnen gevoelen, dat hier een andere ftijl en trant heerscht, dan men in Hollandfche opftellen gewoon is; anders zou het Latijn geen Latijn, of de vertaling flechts eene vrije navolging moeten geweest zijn. Wij zullen er niet meer van zeggen; fchoon jonge lieden er ligt niet kwaad aan deden, oorfpronkelijk en kopij zorgvuldig te vergelijken, ten einde WESTERBAEN de kunst af te zien, om zich immer op eene befchaafde, waardige en tevens Hollandfche wijze uit te drukken. Het beste, dat wij er voorts op zien, om het ftuk aan te prijzen, is eene en andere aanhaling, die wij toch bij het Latijnfche min voegzaam konden te pas brengen:

„ Vooreerst dan fchijnen wij van een ieder, die den post van Uitlegger loffelijk wil waarnemen, met billijk regt te kunnen vorderen, dat hij zich niet aan de woorden alleen hechte, maar in den geest en het doel des Schrijvers doordringe. Niet zonder reden, voorwaar, dringen wij hierop aan. Wie toch weet niet, dat er zeer vele Uitleggers zijn, die zich wonder wel van hunnen pligt meenen gekweten te hebben, wanneer zij de beteekenisfen der woorden en fpreekwijzen hebben opgegeven, zonder zich fchier over den waren zin der plaats eenigermate te bekommeren. Wilt flechts, bid ik u, hunne uitlegkundige gefchriften openflaan, gij zult ze opgevuld vinden met ontelbare plaatfen uit *Griekfche* en *Latijnfche* Schrijvers, waardoor al de bijzondere woorden worden opgehelderd, doch welke tot het vinden van derzelver waren zin volftrekt niets bijdragen. Dit moet Verklaren heeten! Goede hemel! Hoe veel licht is er door dezen vloed van woorden over de moeijelijke plaats verfpreid, uit welke gij u wenscht gered te zien! Wanneer gij deze zwaarlijvige boeken uit uwe handen zult nedergelegd hebben, zult gij met

DEMIPHON bij TERENTIUS uitroepen: *Gij hebt het fraai gemaakt; nu ben ik nog veel onzekerder, dan te voren!*"

„Zoo komen wij dan van zelve tot het andere, dat wij nog wilden aanmerken. In alle eeuwen, namelijk, hebben de meest bedrevene Uitlegkundigen geoordeeld en voorgeschreven, dat men den zin uit de Heilige Boeken moet uithalen, en niet van elders daar inbrengen. Immers leggen zich zeer vele Schriftverklaarders op niets met meerderen ijver toe, dan om de uitspraken der Bijbelschrijvers naar de bijzondere begrippen en leerstelsels van, ik weet niet welke, wijsgeeren of Godgeleerden te buigen en te wringen, in navolging van CHRYSIPPUS, van wien CICERO zegt, dat hij de fabelen van ORPHEUS, MUSAEUS, HESIODUS en HOMERUS had verwrongen naar hetgene hij zelf over de Onsterfelijke Goden gezegd had; zoodat ook de oudste dichters, die dit zelfs niet vermoed hebben, *Stoïcijnen* schijnen geweest te zijn. Tot dezen misslag verviel ook KANT met zijne aanhangers, die, door eene, gelijk zij het noemen, zedelijke wijze van Bijbelverklaring, JEZUS en zijne Apostelen zoo doen spreken, als waren zij *Kantianen* geweest. Doch van deze smet houde zich onbezoedeld en onaangeroerd, al wie den naam van een' echten Schriftverklaarder wil handhaven. *Uitleggen* toch moet deze den zin der Heilige Boeken, niet zijne eigene begrippen daar *inleggen*; en met regt klagen wij hem aan van kwade trouw, die de hersenvruchten van het menschelijk verstand aan het Heilig Bijbelblad toedicht, en haar, om ze als Godspraken te vereeren, aan anderen opdringt."

Maar, waar zal dit heen? Naauwelijks hebben wij een derde van het stuk doorbladerd, en reeds hebben wij te veel. Neen, men leze zelve!

Chronologisch Handboek der Vaderlandsche Geschiedenis, met eene Chronologische opgave van de Nederlandsche Uitvindingen en Ontdekkingen, door S. H. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1826. *In 4to. f* 2-20.

Chronologische Handboeken hebben voor het aanleeren der Geschiedenis onbegrijpelijk veel nut, mits dezelve duidelijk en naauwkeurig zijn zamengesteld; en er behoort tot zoodanig werk veel meer kennis en nadenken, dan men gewoonlijk meent. Om het voornaamste te kunnen geven, moet

iemand het geheel voor zijnen geest hebben, en de kunst verſtaan, om met weinig woorden veel te zeggen, en niet duister te worden. Wij zullen dit werkje hier en daar naar dezen regel toetſen.

Bl. 1. *Baetuw* of *Batavia.* Wat men ook moge gisſen over den oorſprong van den naam *Batavi*, uit *Bætuw* is dezelve zeker niet geſproten. *Betuw*, het zij dan *bet auwe* (*beter landouw*) het zij iets anders beteekenende, doet zien, dat men niet *Bætuw* ſchrijven moet.

De Batavieren zijn den Romeinſchen Keizer Julius Ceſar behulpzaam in zijne overwinningen op de Britten in Spanje, Egypte enz. Dit is onzin, misſchien door de verkeerde interpunctie. Ook was Ceſar geen Keizer.

Men wil, dat hij (Druſus) *nog twee andere grachten naar den Rijn gemaakt heeft, met name de Does, boven en de Vliet beneden Leyden, tot Vlaardingen.* Niets minder dan duidelijk.

Quintilius Varus, opvolger van Tiberius. Moet iemand dit niet opvatten, alsof Varus de derde Keizer geweest is? Voorts is het niet *Teuborg*, waar men gist, dat Varus geſlagen is, maar *Teutoborg.*

Germannicus, veldheer van Tiberius II, verſlaat Arminius, der Cheruscen hoofd, en neemt hunnen veldheer Sezithag, benevens zijne vrouw Rhame, dochter van Ukromir, legerhoofd der Batavieren, gevangen. *Germannicus* is even verkeerd als, hetgeen ſtraks volgt, *Calligula.* Wat Tiberius II beduiden moet, kunnen wij naauwelijks gisſen. In allen gevalle is er geen Tiberius I Keizer geweest. Dan verhaalt Strabo, VII. 1, uit welken ons die bijzonderheden bekend zijn, dat Sigimer, vader van Seſithag, veldheer der Cheruscen was, en de vrouw *Rhamis* heette.

Claudius behaalt de overwinning en wordt door Rome in triumf rondgevoerd. Dit is andermaal onzin. Die in triomf rondgevoerd wordt, is overwonnen.

Dit aangaande de eerſte bladzijde van het Chronologisch Handboek. Wij zullen er nog iets bijvoegen, uit de helft van de tweede bladzijde.

De Batavieren helpen Julius Agricola het eiland Mona, in Brittanje, overmeesteren. Kort te voren was gezegd: *Het eiland Mona wordt door behulp der Batavieren overwonnen.* Het eerſte wordt opgegeven op het jaar 55; het tweede op het jaar 79. Wij zullen op de jaargetallen in het algemeen geene aanmerkingen maken, gelijk het dan hier ook een ge-

ring verſchil is; maar het voor de tweede reis winnen van Mona behoorde *herwinnen* genoemd te zijn.

De Uſipeten door de Vriezen als zeeroovers opgebragt. Dit is vooreerst niet waar. Want het waren maar eenige weinige Uſipeten. Ten andere is dit, zonder nadere opheldering, volſtrekt onverſtaanbaar.

Lucius Septimus Severus ſtelt, even als onder de Romeinſche ſoldaten, het dragen van wijngaardſtokken in. Wie verſtaat uit deze woorden, dat Septimius (niet Septimus) eershalve aan de hoofdmannen der Batavieren het dragen van wijngaardſtokken toeſtond, gelijk de Romeinſche hoofdmannen dezelve droegen, als een teeken hunner waardigheid? Ook is het niet zeker, dat Severus dit eerbewijs het eerst heeft gegeven. Men vindt iets dergelijks reeds van Augustus.

Na zoo vele onnaauwkeurigheden in een zoo kort beſtek te hebben opgemerkt, gevoelen wij geen lust, om het overige na te ſporen: Het is te denken, en te hopen, dat de Schrijver, als hij op eenen meer bekenden grond zal komen, minder misſtappen begaan zal.

Levensbeſchrijvingen van voorname Mannen uit de oude Geſchiedenis. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1826. *In kl.* 8*vo.* *f:-* 20.

De onbekende opſteller dezer zes levensbeſchrijvingen, van Seſostris, Cyrus, Lycurgus, Solon, Miltiades en Aristides, heeft zijn werkje beſtemd tot een leesboek voor de hoogſte klaſſe. De ondervinding had hem geleerd, en wij gelooven heeft ieder, niet vreemd in het vak van onderwijs, geleerd, dat goede levensbeſchrijvingen van voorname mannen allergeſchiktst zijn, om de jeugd in het groote rijk der algemeene geſchiedenis in te leiden. Het komt er maar op aan, of de manier, op welke de levensbeſchrijvingen zijn ingerigt, doelmatig is. Over het algemeen genomen, kunnen wij dien lof aan onzen ſchrijver of bewerker niet wel toeſtaan. De aanmerkingen, welke hij vraagt, en wij hebben, zijn deze:

Indien men eenige levens geeft, behoort men de tijdsorde te volgen. Lycurgus moet vóór Cyrus gaan. Vervolgens beſtaat het voorname, ja eenige ſieraad van een' hiſtoriſchen ſtijl in eenvoudige deftigheid. Uitdrukkingen, gelijk bl. 6, *den Cyropediſchen held*, zijn te winderig, en houden, bij madere overdenking, geen ſteek. De ſchrijver zegt aldaar, dat

bij Rollin gevolgd heeft. Waarom niet liever Xenophon zelven? Er bestaan vertalingen genoeg van. Het wordt anders vertaling uit vertaling, navolging uit navolging, en de oorspronkelijke geest gaat meer en meer verloren. De schrijver zegt, bl. 8, dat het paard in Perzië onbekend was, omdat de grond er geen voedsel voor leverde. Hij had er moeten bijvoegen, omdat het land te bergachtig was. Drukfouten zijn ook hier en daar, bijzonder in de eigennamen; *Abradates* voor *Abradatas*, *Grobias* voor *Gobrias*, *Gadatus* voor *Gadatas*. Andere schijnen aan den schrijver zelven te moeten worden toegeschreven. *Thymbrea* is de ware naam niet der stad, bij welke de slag tusschen de Assyriërs en Perzen geleverd werd, maar *Thymbrara*. Om nu niet te spreken van bl. 104, alwaar Aristides gezegd wordt geboren te zijn te *Alopeces*, *een vlek in Attica*, van de *Barathres* (Βάραθρον) *Salamine* enz. enz. De schrijver had zijn werkje door deskundigen moeten laten nazien. Nog moeten wij hem waarschuwen voor dergelijke uitdrukkingen: *Maar*, zegt Bossuet, *vreemd was het lot dier stad, omdat zij door hare eigene uitvindingen moest omkomen.* Zoodanige gezegden hebben te weinig om het lijf, dan dat ze, met bijvoeging van den naam des zegsmans, in een historisch verhaal verdienen ingelascht te worden; offschoon wij in het algemeen die manier afkeuren. Wij hebben ook hier en daar sporen gevonden van onduidelijkheid en onnaauwkeurigen stijl. De *ten krijg gewapende wagens* drukken niet uit de *met zeisens aan de raderen gewapende wagens*. De *Magi, die in het Oosten reeds zeer in aanzien waren*, is onnaauwkeurig gezegd. Hun invloed en aanzien was zeker naderhand zoo groot niet. *Het maken van oorlog, barbaren, die zich als offerdieren deden ontzielen*, enz. enz. ontsieren een' goeden stijl.

Merkwaardige Tafereelen van Egypte en Italië. Door een' Britsch Oud-officier. Naar den tweeden Druk, uit het Engelsch. Te Delft, bij de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 413 *bl. f* 3-75.

Het moge waar zijn, dat de landen, van welke de ongenoemde Schrijver deze *Tafereelen* heeft opgehangen, reeds veelmalen bereisd en beschreven zijn; het werk, dat hier wordt aangekondigd, is daarom echter verre van overbodig te

wezen. „Ik ſchreef niet (*Voorrede*, bl. V, VI.) voor den geleerde, den man van wetenſchap, den kunſtenaar, noch voor den lezer van algemeen uitgebreide kennis. Mijn nederig doel bepaalt zich tot de affchildering van hetgene ik zag — tot de mededeeling van den indruk, welken het op mij maakte, om genoegen en voldoening te geven aan die lieden van verſtandelijken ſmaak, welke in andere oorden der wereld verſpreid gevonden worden, en even zeer zonder aanmatiging, en even ligt tevreden te ſtellen zijn, als ik zelf."

De nederige Schrijver is, ja, *Engelschman*, wien het *goede* in *zijn* vaderland tot maatſtaf dient, om alles daarnaar af te meten, maar wien de oogen toch niet altijd geſloten zijn voor het verkeerde bij zijne landgenooten. In dit zijn gedrag munt hij boven vele Eilanders uit, die nergens dan in *Engeland* iets goed vinden, en wier aanmatigingen voor vele lezers niet zeer aangenaam zijn. Hij ſchetst, nu en dan zeer gelukkig, de karakters van merkwaardige perſonen, en maakt daardoor juist dit zijn geſchrift te meer belangrijk.

Volgens eigene getuigenis (bl. 220) is hij niet in ſtaat *Grieksch* te lezen, en gaat het ontcijferen van data en namen op oude verroeste penningen, of het lezen van half uitgeſletene opſchriften op bouwvallige muren, hem ſlecht van de hand. Ook verklaart hij geen kenner te zijn der *Italiaansche* ſchilder- en dichtkunst. Maar hij toont, zonder dit opzettelijk te zoeken, zijn geloof in- en eerbied voor den Bijbel (bl. 113, 4), zijne zachtmoedigheid in het beoordeelen van anderen (bl. 171), zijne Chriſtelijke belangſtelling in het lot der *Grieken* (bl. 205). „Ik begrijp niet, hoe de *Engelschman*, die *vrij is*, of de Chriſten, die eenen Bijbel heeft, zijn gebed kan doen, terwijl hij aan de *Turkſche* wapenen voorſpoed toewenscht. — Maar „de *Griek* is wreed," zeggen velen — *de wraak eens gekastijden ſlaafs is altijd wreed*; „hij is arglistig en vol bedrog" — de list is het wapen van eenen ſlaaf. „Het ſtaatkundig evenwigt wordt door de Halve Maan in ſtand gehouden; het is ons belang, dat de *Ottomanniſche Porte* in magt en ſterkte regere" — verga de gedachte!"

Overal openbaart zich de Schrijver van eene gunſtige zijde. Juist daardoor ſtellen wij met regt belang in hetgeen hij meldt van den indruk, dien alles op hem gemaakt heeft. Dit is reeds aanprijzing van hetgene ons hier geleverd wordt. Onze Lezers, die een nuttig onderhoud verlangen, mogen zich,

door de lezing van het werk zelve, hiervan nader overtuigen.

Wij kunnen den Schrijver niet volgen op zijne reize, welke hij op den 26ſten December 1822 in een *Arabiſch* vaartuig van *Bombay* aanving, en op het einde van het volgende jaar met de ſtoomboot van *Calais* volbragt. Behalve het merkwaardige, dat ook voor anderen nog blijft te beſchouwen, heeft hij gebruik gemaakt van hetgeen *hij* bijzonder kon gadeſlaan; de lijkdienst voor Paus PIUS VII te *Napels*, bl. 262; de krooning van Paus LEO XII te *Rome*, bl. 306. „Hij (LEO) wordt ook gezegd vrij van eenige zware (*grove*) vooroordeelen te zijn, maar meer een man van de wereld, en voor het werkdadig beſtuur, dan de eerbiedwaardige oude monnik, welken hij is opgevolgd." Indien deze ſchets juist is, dan heeft LEO XII met den Xden van dien naam eenige gelijkheid. Ook zag de Schrijver den Hertog VAN ANGOULÊME zijne intrede in *Parijs* doen in ſtaatſie of zegepraal, of hoe het genoemd moet worden, bl. 411. Dit alles geleek meer naar eene lijkſtaatſie, dan naar de inhaling eens terugkeerenden overwinnaars. Het karakter van MEHEMED-ALI, Onderkoning van *Egypte*, onder diens armoedige onderdanen geſchetst, (bl. 78) verſchilt veel van de gunſtige teekening, door *beobachtende Christenen* en *onbeſnedene Turken* niet naar het leven vervaardigd. Met den zoo hooggeroemden *Pacha* van *Egypte* was de Schrijver niet bevredigd, door een bezoek bij hem afgelegd, bl. 158, noch door het zien van zijn zoogenoemd *Inſtituut*, bl. 183. Hetgeen men in de verte ziet blinken, wordt, in de nabijheid beſchouwd, niet altijd goud bevonden. Dit is waar van den *Egyptiſchen Satraap*.

Het boek, dat wij aankondigen, rijst in waarde, hoe meer men het van nabij beziet. Dit kan men van alle menſchen en boeken in waarheid niet zeggen.

Nagelatene Verhandelingen van den Heer J. H. NIEUWOLD, *in leven Predikant en Schoolopziener te Warrega. II Deelen. Uitgegeven door* H. W. U. A. VISSER, *Predikant te IJsbrechtum, enz. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. *Met het Portret f* 5-: *Zonder hetzelve f* 4-10 *c.*

Zeer aangenaam is deze, te lang onvermeld gebleven, nalatenſchap van den nu zaligen NIEUWOLD voor ieder, wien

het onderwijs en de opvoeding onzer kinderen ter harte gaat; en de lijst der inteekenaren op dit werk toont de groote verwachting en hooge belangstelling van een zeer groot aantal onderwijzers.' Geen wonder; hij juist was de man, die vroeger inzag, beproefde en in werking bragt, hetgeen, bij het verbeterd onderwijs, nu algemeen als het beste is erkend; hij was de echte kindervriend en ging geheel zijnen eigenen gang, en bij hem was onderwijs tevens de meest doelmatige en beste opvoeding. En ook zij, die met 's mans leerwijze en doel reeds genoegzaam bekend zijn, en in velerlei opzigten of ook wel geheel zijne voetstappen drukken, kunnen nog veel van hem leeren, dien zij nog altijd als hunnen voorganger en meester erkennen; zij hooren vooral ook nog altijd den man zelven gaarne spreken; de wijze, waarop hij spreekt, overtuigt, en treft tevens het hart. Zulk een man, van wien Koning en volk met het hoogste regt eene eerzuil stichtten, blijft, bij alle reeds ingevoerde verbetering, altijd eene zeldzaamheid. Ook den Leeraar van den Godsdienst zoo wel, als iederen vader en opvoeder, zijn 's mans lessen belangrijk.

Het grootste gedeelte, van hetgeen wij hier ontvangen, is reeds vóór vele jaren door den waardigen man gedacht en geschreven, en zeer veel daarvan is en wordt bij het verbeterd onderwijs reeds vrij algemeen beoefend; offchoon dan 's mans leerboeken niet overal gebruikt, en de hem eigene methode niet overal beoefend wordt. Met levendig gevoel van dankbaarheid merkten wij bij deze zijne vroegere aanwijzing op, hoeveel thans reeds algemeen erkend, gevolgd en verbeterd werd, op anderer, maar vooral ook op zijne inlichting en raad; waarom wij echter het lezen en herlezen van zijne *eigene* opstellen, en het verder indringen nog in zijnen geest, geenszins overtollig rekenen. Wij zijn het desniettegenstaande eens met de zoodanigen, die meenen, dat de verdienstelijke verzamelaar en uitgever zich nog verdienstelijker zou gemaakt hebben, wanneer hij zich niet zoo volstrekt en zonder uitbeding had voorgenomen, *niets*, van hetgeen NIEUWOLD, aangaande het onderwijs en de opvoeding, op het papier had gesteld, terug te houden. Het moge waar zijn, dat de waardige man zelf deze verhandelingen voor de drukpers had bestemd, wij twijfelen echter geenszins, of hij had dezelve alle te zamen *zoo* niet in het licht gezonden. Hetgeen eenmaal uitvoerig en goed door hem geschreven was, had hij niet bij herhaling gegeven; alhoewel bij, hetgeen hij

nu eens voor deze, dan voor gene gelegenheid had geſchreven, als iets, voor het algemeen eenmaal ook geſchikt, bewaard hebbe. — Maar dit is nu zoo! Wijlen de Heer VISSER begreep, dat het zoo behoorde, en hield voor heiligſchennis, iets terug te houden of te bekorten. De lezer getroofte het zich dan ook; en wij hopen, dat het dienen mag, om de gegevene onderrigtingen, aanwijzingen en wenken te vaster te doen onthouden en beoefenen.

Het, zoo wij meenen, welgelijkend afbeeldſel van den waardigen man, ons bij het eerſte deel gegeven, kan niet dan welkom zijn bij ieder, die 's mans verdienſten naar waarde kan hoogachten. Het moge, gelijk dat van Vader NIEUWENHUIZEN en eenige anderen, het ſieraad zijn van ieder ſchoolvertrek, en 's mans nagedachtenis nog lang in eere houden!

Hendrik en Antonio, of de Proſelieten der Roomſche en Protestantſche Kerk. Naar het Hoogduitsch van K. G. BRETSCHNEIDER, *door* B. VERWEY. *Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer, 1827. *In gr.* 8vo. 332 *Bl. f* 3 - 60.

Er was in het laatst der vorige en het begin van deze eeuw voor het oog vrede en rust tuſſchen Protestanten en Roomschgezinden; ja, het ſcheen zelfs, of de toeneming van wezenlijke verlichting toenadering gaf en eindelijk hereeniging voorbereidde. Zaakkundigen, echter, zagen hierin ſlechts eenen ſtilſtand van wapenen, en begrepen zeer wel, dat men den Roomsgezinde nimmer in zaken van Godsdienst vertrouwen kan; en dat, zoo lang men het onfeilbaar gezag, de overleveringen, en de eenig zaligmakende Kerk niet wil opgeven, geene vereeniging mogelijk zij, ten zij men het Protestantſche grondbeginſel geheel wil wegdoen. De oogenſchijnlijke rust en vrede verwekte bij vele Protestantſche Geleerden en Geestelijken eene te groote onbezorgdheid, en de verdraagzaamheid, hoe edel ook, deed wel eens de noodige voorzigtigheid over het hoofd zien. Men dacht aan geen gevaar, en menig Protestantsch lidmaat ontving, bij het onderwijs in den Godsdienst, tegen den Roomschgezinde geene genoegzame wapenen. Onkunde en zekere onverſchilligheid drongen meer en meer door. Het is dus zoo ongelukkig niet, dat de Roomschgezinden ons wederom, als 't ware, ten ſtrijd

de uittartten, en de Protestanten te wapen riepen. Het beste wapen was intusschen bij de hand; het is de Bijbel. De Pausgezinde begrijpt het te regt, „ dat, als deze gekend en „ gelezen wordt, de Hervormde Kerk onwankelbaar vast„ staat; en dat de pogingen der Bijbelgenootschappen ein„ delijk geheel het Pausdom, met deszelfs onfeilbaar gezag „ en alle zijne menigvuldige menschenvonden, den doodsteek „ geven moet." De strijd is dan op nieuw begonnen, tot nog toe, immers hier te lande, slechts penneſtrijd; maar elders schijnt het reeds te blijken, dat dit maar voorspel is, en dat het alleen gebrek aan magt, en het welbegrepen belang der Vorsten is, hetwelk terughoudt, om het *cogite intrare* met het zwaard door te zetten; terwijl men intusschen voorbereidt, en de zwaarden wet, tot dat het voor de Roomsche Kerk gewenschte tijdstip opdaagt, (hetwelk God genadig verhoede!) hetwelk zij gunstig acht, om hare bekeeringen met geweld door te zetten.

De Protestantsche Kerk, uit haren slaap gewekt, zit intusschen mede niet stil. Haar eenig wapen is de H. Schrift; maar die is ook een magtig zwaard. Met dezelve gewapend, laat zich niemand verleiden noch dwingen. Zij wordt meer, dan vóór eenige jaren, gelezen, gekend en behartigd; zij komt van dag tot dag al meer in aller handen; en alzoo kan men tegen toekomenden algemeenen *priester-* en *gewetensdwang*, en daarmede gepaard gaande ontaarding van geheel den geest des Christendoms, terugkeerende domheid en slaafschen geest der middeleeuwen, en iederen daaraan verwanten gruwel, genoegzaam gerust zijn, indien de wachters maar opmerkzaam zijn en niet weder influimeren. Groot zijn de verdiensten aan de Protestantsche Kerk van TZSCHIRNER, die hare zaak voor de Roomschgezinde troonen en leerstoelen zoo voortreffelijk, dezer dagen, heeft gehandhaafd, en van velen, ook in ons vaderland, die zijn voorbeeld volgen; en bij *Protestantsche* Vorsten was het pleit reeds lang en is het nu bij vernieuwing beslist. Maar dit is niet genoeg; van de zijde van het *hart* bedriegt en verlokt men den gevoeligen en niet genoegzaam onderwezenen. De arbeid, dien wij thans aankondigen, van den geleerden BRETSCHNEIDER, kan van onberekenbaar nut zijn; en de Eerw. VERWEY verdient den hartelijkſten dank, dat hij denzelven onzen landgenooten in handen geeft. Duidelijk is hier het onderscheid der wijze, waarop de Roomschgezinde en de Protestant de

overlooppers opneemt en aanzoekt; en ook de vrij algemeene bewering, dat het ſchande is van Kerkgenootſchap te veranderen, en dat ieder blijven moet, waar hem zijne geboorte geplaatst heeft, vindt hier wederſpraak en gegronde wederlegging.

Het werk bevat eene verdichting in den ſmaak van eene geſchiedenis. Een Protestantsch jong mensch van goeden huize komt, om zijne liefhebberij in de ſchilderkunst te volmaken, te Rome, en valt in de ſtrikken van eenen ſluwen Geestelijke. Zijn vroeger godsdienſtig onderwijs was geweest, zoo als wij dat ons van vroegere dagen herinneren, en aan de Hoogeſchool hoorde hij de leerſtukken voorſtellen op eenen zoogenoemd wijsgeerigen trant, hetwelk evenzeer tot bijgeloof als tot ongeloof leiden kan. Inmiddels behaagde hem het ingewikkelde en donkere, en, ſtijf orthodox, hield hij de ſteilſte verklaring der Godgeleerdheid vast; bij de *Hernhutters* vond hij voor zijne *mystieke* denkbeelden het meeste voedſel. Te Rome viel hij ſpoedig in het oog, en werd daar gewonnen. Toen hij naar zijne waardige ouders terugkeerde, was hij een hard en waarlijk dom Papist. Door een aantal verſtandige geſprekken bragten zijne liefderijke ouders hem echter wederom te regt, en deze geſprekken zijn van dit werk het belangrijkſte; men zal naauwelijks iets van het Roomſche bijgeloof vinden, hetwelk hier niet met redelijke gronden en overtuigend wederlegd wordt, en die zich deze gronden inprent, zal niet ligt voor verleiding tot het Pausdom vatbaar zijn. Hetgeen uit de Geſchiedenis wordt aangehaald, is onpartijdige waarheid. Bijzonder trof ons ook zijn knecht *Antonio*, dien hij uit Italië hadmedegebragt, (en wien men als ſpion bij zijnen Heer had aangeſteld, gelijk men het waken over zijn geloof ook nog, door bijzondere brieven, aan meer dan eenen had aanbevolen.) Deze zoch, wien het onbegrijpelijk was, hoe het zoo goed en zedelijk kon toegaan in een ketterſch land, en hoe God zoo verfoeijelijke ketters kon dragen en hun weldoen, had gelukkig een *Nieuw Testament*, van de overzetting van LEANDER VAN ES, in handen gekregen; en, eenigliik door het lezen en overdenken van hetzelve, was hij nog ſpoediger, dan zijn Heer, van het ongegronde der Roomſche en het ware en redelijke der Protestantſche leer overtuigd; en zijne eenvoudige en telkens *naïf* gepaste Bijbeltaal roerde ons, gelijk zij ook ter overtuiging van *Hendrik* krachtig medewerkte.

Wij willen niets ter proeve mededeelen; want wij hopen, dat de aangestipte gewigtige inhoud, in dezen tijd op nieuw zoo belangrijk, genoegzaam zal aanlokken.

Bij den Roomschgezinde zal dit wel het geval niet zijn; dat hij het boek niet leest, daarvoor zorgt zijn priester. Maar de Protestantsche huisvader leze het; hij leze het zijne vrouw en zijne volwassene kinderen voor; het zal deze en hemzelven nuttig zijn. Jonge lieden, wie het ernst is om niet medegesleept te worden tot het bijgeloof, en die veilig wenschen te zijn tegen de listig rondsluipende zendelingen der leugenleer, lezen, hopen wij, en herlezen gaarne dit boek. Zoo zullen wij behouden, wat wij hebben, en niet op het spel zetten onze wezenlijke gronden van rust en troost, onze vrijheid van geweten, geheel onze zedelijke waarde, en dien vrijen en edelen geest, die onze vooronders voor ons met hun bloed verkregen hebben, toen zij het knellend juk der *hierarchij* en het ondragelijk dwangjuk der overheerscheing ontworstelden: De aard van het werk bragt mede, dat het meer verstandige redenering dan wel onderhoudende *roman* geworden is; echter leest het boek aangenaam en onderhoudend. Hier en daar zouden wij eene meer naauwkeurige *correctie* verlangd hebben; maar enkele misstellingen, uit overhaasting van den vertaler of zetter ontsproten, die den zin veranderen, voelt en verbetert de lezer van zelve.

Nachtstukken van E. T. W. HOFFMANN; *met eene Inleiding door Mr.* N. W. SCHROEDER STEINMETZ. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1826. *In gr.* 8*vo.* 58 *en* 254 *bl. f* 2-80.

De Schrijver en Vertaler beide zijn niet meer in staat, om de op dit werk te maken aanmerkingen te hooren. Beide zijn reeds gestorven. Het Publiek, ten minste dat gedeelte, dat het liefst in de Romannen-wereld leeft, ontvangt die aanmerkingen nu reeds te laat. Daarom alleen dit weinige.

Na eene uitvoerige Inleiding van STEINMETZ, die, als kunstgenoot, den *Musicus* HOFFMANN, over het algemeen, nog al vleijend teekent, ontvangt men in dit boekdeel de volgende *Nachtstukken: De Zandman.* IGNATIUS DENNER. *De Jezuitenkerk te G. Het Sanctus.*

Stijl en verhaalwijze zijn, in hunne soort, niet onverdienstelijk. De zedelijke strekking, indien de Schrijver hiertoe eenig plan heeft gehad, ligt onder veel duisters en onverklaarbaars zoo diep, dat het, vreezen wij, de moeite niet zal beloonen, naar dezelve te zoeken. Niemand durven wij beloven, dat hij vinden zal hetgeen hij dan zoekt.

Aan liefhebbers zal het welligt dit boek niet ontbreken, indien maar het *ijselijk* fraaije *vignet* onder de oogen komt van zulken, als in de lezing van BLAAUWBAARD, afschuwelijker gedachtenis, behagen schèppen. Voor dezen is IGNATIUS DENNER alleen het geld wel waardig; en het overige is hun een schepje op den koop toe.

De titel is misschien van alles nog het beste: *Nacht-stukken..... gewis*, en dat wel *bij donkere maan!* — De naam van den Vertaler moet eenig vertier bezorgen.

Gustaaf en Amanda, of de Dag der Verloving, (een beschrijvend Gedicht) door C. TEN HORT, JZ. *Te Nijmegen, bij* J. F. Thième. 1827. *In gr.* 8*vo.* *X*, 117 *bl.* *f* 2-50.

Pro captu lectoris habent sua fata libelli. Naar den smaak der lezers krijgt het boekje eene eervolle plaats, gemeenzaamheid en lof, of daalt met schande en verguizing in de prullenkast en komenij. Dit was waar, toen de menschen nog Latijn, zuiver Latijn spraken; en dit zal ook zoo wel zijn, als nu nog geheel onbekende, ligt in de verste woestijn even ontkiemde talen beschaafd zullen heeten. Maar inzonderheid geldt dit van het buitengewone, van de rijmelooze poëzij, de Hexameters, en de soort van gedicht, dat wij hier te behandelen vinden. Wat ons betreft, wij vleijen ons, zoo tamelijk onzijdig te zijn. Over het geheel geven wij in onze taal de voorkeur aan het rijm, en prijzen te dien opzigte MESSCHERT'S *Gouden Bruiloft* boven deze *Gustaaf en Amanda*; ook zien wij gaarne, dat poëzij naar den vorm teffens poëtisch van inhoud en gedachten zij; — doch dit belet ons niet, de Duitsche *Louize* en *Herman en Dorothea* hoog te stellen, en het natuurlijk te vinden, dat een Nederlander de proef neme, om zijne schoone, rijke en buigzame taal tot gelijk einde te bezigen. In prosodische uitweidingen over eene stof, die tot hiertoe vreemd was aan onze letterkunde, willen wij niet treden, maar ons tevreden houden met de maat,

welke TEN HOET goedvindt ons te ſchenken, zoo die maar vol en welluidend klinkt; kán het zijn, zich tevens naar de omſtandigheden en karakters ſchikkende.

Doch het komt ons voor, dat niemand dezen trant van halfprozaïſch herdersdicht voor het gemak behoeft te kiezen. Immers, hoe minder het belooft, hoe ſtrenger men mag vorderen, dat voldaan worde aan de vooronderſtelde belofte. Als romantiſch verhaal, eiſchen wij belangrijkheid en natuurlijkheid van hetzelve, zoo wel in den loop des verhaals, als in de handelende perſonen. Als dichtſtuk, moet het ons, in weerwil der nederige eenvoudigheid, ſchoone natuur leveren, met verwijdering van alles, wat, inzonderheid ten aanzien van natuurlijk ſchoone voorwerpen, iets min behagelijks voor den geest brengt. En eindelijk, hoe minder de maat klinkt en zich van proza onderſcheidt, hoe zorgvuldiger de zachte toon, bij de vereischte, dichtmatige welluidendheid, behoort bewaard te worden.

Heeft de Heer TEN HOET aan deze drie vereischten voldaan? Ten opzigte van het eerſte, bezit hij gewis veel loffelijks; het tooneel, de ſchoone omtrek van *Nijmegen*, op eenen fraaijen voorjaarsdag; het onderwerp, de uitbottende liefde van twee beminnelijke jonge lieden, op het feest der verjaring van 's meisjes vader, door dien van den jongeling als vriend bijgewoond; eene opkomende zon, en een onweêr aan den avond. Hetgeen ons echter toeſchijnt aan het gevorderde veel minder te voldoen, dat is de Amerikaanſche familie; vooral, dat van dezelve juist des morgens geſproken wordt, en allermeest, dat dezelve als eene volkomene vergoeding voor het gemis van het meisje, uit den huiſelijken kring, wordt aangemerkt. Of is dit inderdaad natuurlijk en eenvoudig? Wat de karakters betreft..... die zijn misſchien dagelijksch genoeg; de oude *Andréas* zou ons onder de oudjes wel het meest behagen, ſchoon de weelde in zijne hut hem tot een wonderlijk ſlag van kluizenaar, in ons oog, maakt.

Tegen de ſtrenge opvolging van de wet der ſchoonheid ſchijnt ons toe wel eens gezondigd te zijn; bij voorbeeld, als van een jong, bevallig meisje verhaald wordt:

„ Geeuwende rekte Maria zich uit" enz.

of als

„'t Grijzende vriendenpaar en de weleerwaardige leeraar,
Onder een wolk van tabak, bij een glaasje opregten Madera,"

van moeder vernemen:

„ Waarlijk, gij zit hier wel als in Abrams ſchoot".....

. . . . . .

„ En gij, dartele *meid*," enz.

vooral omdat een en ander herhaald wordt, en bijzonder het woord *meid* en andere, die niemand in een' beſchaafden proza-ſtijl zou bezigen, hier gemeenzaam zijn. Op de beſchrijving van het onweêr zouden wij aanmerken, dat de Dichter er zich te zeer mede haast. Daardoor verliest hij veel, en geeft al de ſchrikwekkende ijsſelijkheid te zeer op eens. Ook behoorden beſchaafde lieden *zoo vroeg* niet bevreesd voor den donder te zijn. — Genoeg tot een voorbeeld, en om ieder in de gelegenheid te ſtellen, het meer of min beduidende onzer aanmerkingen zelf te beoordeelen.

Wat het derde van de door ons genoemde vereischten aangaat, zoo kan men niet ontkennen, dat er waarlijk veel zang in de verzen gevonden wordt; terwijl, van de andere zijde, wel niemand het volmaakte hier zoeken zal. Wij ſchromen, om diep in dit onderzoek te treden.

Over het geheel bewonderen wij den Dichter verreweg meest, wanneer hij zich in de opene natuur, in de welbekende heerlijke ſtreken bevindt, en die beſchrijft. Hier is niets plats, niets gemaakts, niets onnatuurlijks. De ſtads- en huiſelijke tafereelen komen ons voor hem niet zoo goed te gelukken. Trouwens, wanneer men met den menschkundigen GÖTHE of den ſchilderenden vertaler van HOMERUS moet vergeleken worden, dan is het moeijelijk, bij de ſchets van den uit- en inwendigen mensch in zijn dagelijksch bedrijf, niet af te vallen.

Wij vullen de overſchietende ruimte met eenige regels uit het vermelde en anders fiksch geteekende onweêr:

„Spoedig bemerkten ze nu, hoe het ſtof op het veld en den landweg,
Door den dwarlenden wind, in lichtgraauwe wolken omhoogſteeg;
Hoe zich de bladrijke kruinen der linden al golvend bewogen;
Hoe, als vlokkige ſneeuw, de bloeſem der kerſen daarheen vloog;
En hoe de *onweêrshui* eensklaps op bruiſende vlerken,
Met onſtuimige vaart, al loeijend en donderend, opſtak.
Vlammen van akelig rood en lichtgeel ſchittrende pijlen,
Door het geknal achtervolgd van vreeſelijk ſchokkende ſlagen,
Mengden zich met het geplas des kletterend vallenden regens,
Die in ruiſchende beken den ſchoot der wolken ontſtroomde."

Deze regen komt ons wat te vroeg. Ook moeten wij nog vragen, of dit niet meer een zomer- dan een Mei-tafereel zij. Hoe het zij, wij schromen niet, den Dichter, uit naam van het Publiek, dank te zeggen voor hetgeen hij geleverd heeft.

FRANS NAERBOUT, *door* J. L. NIERSTRASZ, JUN. *Tweede Druk. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1827. *In gr.* 8*vo.* *f* 1-80.

Een TWEEDE DRUK van den NAERBOUT. Nieskruid voor den toedienen van het *Nieskruid*, en een het Publiek zoo wel, als den Dichter vereerend verschijnsel, welks daarzijn wij met hartelijke belangstelling aankondigen.

MAS-ANIELLO, *of Napels in de war; boertig Heldendicht in tien Zangen. Door* A. L. BARBAZ. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1828. *In gr.* 8*vo.* *VI en* 146 *Bl.* *f* 1-80.

De Heer BARBAZ heeft zich, onzes inziens, geen juist denkbeeld van een boertig Heldendicht gevormd, toen hij de bekende tiendaagsche regering van MASANIELLO te *Napels* als een geschikt onderwerp voor hetzelve uitkoos. Dit geschiedkundig feit is te belangrijk, de omstandigheden, welke hetzelve vergezelden, waren te verschrikkelijk en te bloedig, dan dat deszelfs luimige behandeling, hoe geestig en burlesk zij ook zijn mogt, geenen onaangenamen, zelfs hinderlijken indruk op den Lezer maken moest. Des te erger dus, wanneer, gelijk hier, platheid en laffe aardigheden dikwijls de plaats van luim en geest vervangen, en, vereenigd met het verschrikkelijke des onderwerps, walging in stede van eenen glimlach verwekken. Het klinkt eenigzins wonderspreukig, maar is desniettemin waar en door de bevoegdste kunstregters opgemerkt, dat de onbeduidendste en nietigste voorvallen de beste stof leveren voor een boertig Heldendicht, dewijl hetzelve uit den aard der zaak niets anders dan eene parodie van de hooge Epopée zijn kan, en dezelfde ijver en krachtinspanning, met welke *dáár* naar een verheven doel gestreefd wordt, *hier* eene des te komischer uitwerking doen moeten, naar mate zij op een nietiger eindpunt gerigt

zijn. Men denke slechts aan *La Secchia rapita*, of *den geroofden Emmer*, van TASSONI, aan de *Lutrin* van BOILEAU, en *de geroofde Hairlok* van POPE, boertige Heldendichten, welke eene algemeene vermaardheid erlangd hebben, en in dit vak als modellen kunnen beschouwd worden.

De keus des onderwerps is derhalve ongelukkig, en de dichtvorm, in welken hetzelve behandeld is, daarenboven alles behalve voorbeeldig. Niet, dat men hier en daar niet eenige echtkomische en lachverwekkende beschrijvingen zoude ontmoeten, b. v. het fruitgevecht in den eersten zang; of soms niet den eenen of anderen snedigen zet, gelukkig uitgedrukt, zoude aantreffen, b. v.:

Een boer meent „ja" door „ja," doch in het algemeen
Een staatsman „neen" door „ja," en weder „ja" door „neen."

Doch platheid en gemeenheid voeren te dikwijls den bovenstoon. Hoe vindt men b. v. deze korte schildering van een moord- en hangtooneel:

De koppen rollen, en de rijkbevolkte stad
Schijnt wel een bokkinghang, die staak bij staak bevat. (Bl. 113.)

of:

Men kapt hem moot aan moot, gelijk een kabeljaauw,
En spijkert ze overal ten toon aan 't woedend graauw;
De moord is algemeen, voldoet aan 's volks verlangen,
En waar't bandieten vindt, daar worden ze ook gehangen. (Bl. 56.)

Jammer is het waarlijk, dat de Heer BARBAZ, die, blijkens den geheelen aanleg en sommige echtkomische gedeelten van dit gedicht, en daarenboven door zijne gemakkelijke versificatie en den rijkdom van zeer gepaste vergelijkingen, zoo veel aanleg voor deze dichtsoort schijnt te hebben, een verkeerd voetspoor heeft ingeslagen, en zijn werk zich zoo gemakkelijk heeft gemaakt. Had hij zijne verzen vlijtiger bearbeid, en er tien vervaardigd in den tijd, dat hij er thans honderd, of misschien meer, nederkletste, dan zou de kritiek gunstiger hebben kunnen oordeelen over zijn werk, hetwelk zij thans voor mislukt moet houden.

Hulde aan de Nagedachtenis van Dr. JAN SCHARP, *toegebragt ter gelegenheid zijner Lijkplegtigheid, gevierd den* 21 *April, l.l. in de Maatschappij*, Verscheidenheid en Overeenstemming, *te Rotterdam, door* B. H. VAN SOMEREN. *Te Rotterdam, bij* M. Wijt. 1828. *Ingr.* 8vo. 19 *Bl. f* : - 40.

Te regt vierde de Rotterdamsche Maatschappij *Verscheidenheid en Overeenstemming*, welke hare opkomst en bloei grootendeels aan den waardigen SCHARP, die dezelve zoo lang leidde en bestuurde, te danken heeft, een plegtig Lijkfeest voor den man, die, in eene zeldzame mate, geleerdheid,

smaak en vernuft, drie dikwijls geſcheidene zusters, vereenigde. Bij deze gelegenheid las de Heer VAN SOMEREN deze dichterlijke hulde, in welke hij op eene waardige wijze het afbeeldſel van den zaligen afgeſtorvene geſchilderd heeft, en zich dus voordeelig van dien grooten hoop der Lijkdichters onderſcheidt, wier verzen, ſlechts met verandering van naam en dagteekening, even goed bij twintig andere gelegenheden kunnen te pas gebragt worden. Doch men mogt dit niet anders verwachten van den man, die volgaarne erkent, zijne geheele vorming aan SCHARP ſchuldig te zijn, en die juist daarom boven anderen bevoegd was, om zijne nagedachtenis te bezingen.

Herinneringen bij het Graf van den Weleerwaardigen Heer J. WIJS, J. C. ZOON, *Predikant in 's Gravenhage, overleden op den* 17 *Maart* 1828. *'s Gravenhage en Amſterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1828. *In gr.* 8*vo.* 11 *Bl. f* 2-20.

Een lijkdicht, gelijk er honderden zijn, op den dood van eenen Christenleeraar, zoo als er geen honderden zijn; ziedaar onze korte beoordeeling van dit ſtukje, dat echter geenszins in gelijken rang moet geſteld worden met die temende Boekzaalrijmen, welke op het graf van elken Dominé onder zuchten en ſnikken worden afgedreund. De vervaardiger, de Heer B. KOSTER, behoort misſchien wel niet eigenlijk tot de Poëten; maar zijne coupletten zullen echter door de vrienden en hoogſchatters van den waardigen afgeſtorvene met hartelijke belangſtelling gelezen worden.

Merkwaardigheden uit elk Land van Europa, voor hen (,) die, tot eene leerzame uitſpanning, in het hoekje van den haard door vreemde Landen willen reizen. Naar de 8ſte Engelſche Uitgave van ISAAC TAYLOR, *voor Nederlanders bewerkt, door* J. OLIVIER, JZ. *Met* 84 *Vignetten. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1827. *In kl.* 8*vo. XII*, 141 *Bl. f* 3-:

„In het hoekje van den haard." Zoo ſpreekt men. In een' koepel of prieel, des zomers buiten, zal de Uitgever, vertrouwen wij, evenzeer goedkeuren en verlangen. En, in waarheid, tot een en ander gebruik is dit werkje regt geſchikt. Van alles iets, brengt het allerhande kennis bij, ondersteund en verzinnelijkt door aardige vignetprentjes, nu eens min-, dan eens meerder welgekozen en uitgevoerd. De titel drukt voorts tamelijk wel uit, wat men hier al zoo vindt, door den *Inhoud* nader aangeduid. Bij toereikende aanmoediging zullen, in drie afzonderlijke bandjes, ook *Amerika*, *Azië* en *Afrika* volgen. De vrij kostbare onderneming verdient die aanmoediging, daar het zindelijk uitgevoerd werkje den wensch naar volledige onderrigt meer prikkelt dan bevredigt, en tot geſchenkjes bij verſchillende gelegenheden bijzonder geſchikt is. — Meer konden wij, naar ons beſtek, van hetzelve niet wel zeggen.

BOEKBESCHOUWING.

Sermons de A. L. C. COQUEREL, Pasteur de l'Église Wallonne d'Amsterdam. Amsterdam, chez *les Héritiers H. Gartman* et *S. Delachaux*. 1828. 8vo. 16, 331 pp. *f* 3-75.

Is er een vak, waarin wij *Nederlanders*, gedurende de laatste dertig of veertig jaren, aanzienlijke vorderingen hebben gemaakt, zoodat wij, zonder eenige vooringenomenheid, ons met den Vreemdeling gelijk mogen stellen, zoo niet op den eersten rang aanspraak maken; het is, meenen wij, het vak der Predikkunde. Men versta ons echter wèl! Behoort het tot het wezen eener Christelijke Leerrede, den toehoorder te schokken en te roeren, al zijne hartstogten in beweging te brengen, en eene geduurige afwisseling van aandoeningen in hem te verwekken; moet de Prediker door eene kunstmatige voordragt tot het oog even krachtig spreken, als hij door stem en toon in de ziel zal pogen te dringen; is het voldoende, dat de voorgedragene waarheden of pligten slechts eene verwijderde betrekking hebben op zekere Bijbelsche spreuk of geschiedenis, zoodat de Redenaar, zonder zich, meer dan hij verkiest, door zijnen tekst te laten binden, de leiding zijner eigene gedachten kan volgen, en aan zijn gevoel en verbeelding den vrijen teugel vieren: — dan erkennen wij gaarne, dat wij, over 't algemeen, het in de kunst van prediken niet zeer ver gebragt hebben, en nog eenigen tijd bij *Duitschers*, *Franschen* en *Zwitsers* ter schole zullen moeten gaan. Behoort integendeel de Leerrede eene eenvoudige, hartelijke, op eenen Evangelischen toon gestemde toespraak aan de Gemeente te zijn, geschikt, om het godsdienstig gevoel op te wekken en duurzame indrukken te weeg te brengen; verlangt men, dat de Prediker toegerust zij met de vereischte kundighe-

den, om de taal des Bijbels te verklaren, en zijne toehoorders, als 't ware, te verplaatsen in den toestand der sprekende of handelende personen; beantwoordt hij het meest aan zijne roeping, wanneer hij al zijne vermaningen en aansporingen tot heiligmaking uit den opgehelderden tekst afleidt, zoodat hij niet zichzelven, maar CHRISTUS predike, en zijne leer inderdaad Bijbelsche leer zij; zal zijne geheele prediking moeten strekken, om den eerbied voor Gods openbaringen te verhoogen, het verstand met zuivere Evangelische kennis te verrijken, en een' echt Christelijken zin aan te kweeken: — dan meenen wij met vertrouwen te mogen beweren, dat onze hedendaagsche *Nederlandsche* Predikers eene hoogte bereikt hebben, waarop zij de beroemdste Kanselredenaars onzer naburen verre beneden zich laten staan. In dit oordeel werden wij doorgaans versterkt, wanneer ons voortbrengselen van vreemden grond onder de oogen kwamen; en ook na de lezing der Leerredenen van den Heer COQUEREL is onze wijze van zien dezelfde gebleven.

In een vrij uitvoerig Voorberigt schrijft de Heer COQUEREL, dat Predikanten een nuttig werk verrigten, wanneer zij, na verloop van eenige jaren, een' nieuwen bundel Leerredenen in het licht geven. Wij voor ons verlangen niet, dat deze stelregel door alle Predikanten aangenomen worde. Nu reeds worden er Leerredenen genoeg aan de drukpers geleverd; en wij zien niet, waarom elke goede preek op deze wijze het eigendom van het Publiek behoort te worden. Doch zijn Eerw. is tevens van oordeel, dat Leerredenen niet gemaakt zijn, om *gelezen* (en derhalve niet om *gedrukt*) te worden. Men kan toch de mondelinge voordragt en oratorische *actie* niet mede laten afdrukken; en zoo waagt men veel bij zulke Lezers, die geene *Hoorders* waren. Hierin vindt de Heer COQUEREL geen gering bezwaar; en wij moeten zijn Eerw. gelijk geven, wanneer het Leerredenen betreft, welke hare waarde grootendeels ontleenen van het *débit*. Evenwel lazen wij dikwerf de preken van BOSSUET, MASSILLON, BLAIR, BORGER,

VAN DER PALM en andere meesters in het vak, zonder het gemis der uiterlijke voordragt te gevoelen; waaruit wij mogen afleiden, dat voortreffelijke opſtellen met even veel belangſtelling kunnen *gelezen* als *gehoord* worden, en wij hierin een onfeilbaar middel bezitten, om de waarde eener Leerrede te toetſen.

Zediglijk gewaagt de Heer COQUEREL van zijne vorige uitgegevene Leerredenen, en noemt dezelve jongelingswerk. De uitgave berouwt hem echter niet, ofſchoon zij hem, zijns oordeels, verpligtte, om een' tweeden bundel in het licht te geven, welke, tien jaren later verſchijnende, tot maatſtaf zijner vorderingen verſtrekken moet. Aan het ſlot der Voorrede beklaagt zijn Eerw. zich over het bezwarende van zijn dienstwerk. Inzonderheid valt het preken-maken hem bijster zuur, en wenscht hij in het vervolg eenige meerdere ruimte van tijd te zijner beſchikkinge te hebben, niet voor hemzelven, maar voor zijn huisgezin. Ons verraste deze zinſnede niet weinig, daar wij meenden, dat de H. H. Predikanten der *Waalſche* Gemeente te *Amſterdam* het, na de afſchaffing van verſchillende predikbeurten, tamelijk gemakkelijk hebben. Doch, wanneer wij den Heer COQUEREL gelooven mogen, behoort er verbazend veel toe, *en* om eene preek te maken, *en* om der *Waalſche* Gemeente van *Amſterdam* te voldoen.

Tien Leerredenen worden ons hier geleverd. Van elk derzelven willen wij afzonderlijk eenig verſlag geven.

I. *De eerſte en laatſte komst van* CHRISTUS. MATTH. XXIV: 36. In de Inleiding ſpreekt COQUEREL van hetgeen al en niet geopenbaard is. Tot dit laatſte behoort ook de tijd van JEZUS verſchijning als Regter van het Heelal; welke verſchijning hij meent, dat in den tekst bedoeld wordt, ofſchoon het geheele verband der rede bij MATTHEUS, MARKUS en LUKAS ons op de verwoesting van *Jeruzalem* ſchijnt te wijzen. Doch de Redenaar lost de zwarigheid op, door te bewe-ren, dat de Evangelisten verſchillende afzonderlijke gedeelten van JEZUS geſprek met de leerlingen, die Hem

nu en dan met duistere vragen in de rede vielen, hebben zamengevoegd, en beroept zich verder op vs. 35, alwaar, volgens hem, van den Oordeelsdag gesproken wordt; eene opvatting, die weinig aanbeveling verdient, daar het gezegde eenvoudig kan beteekenen: *eer zal het Heelal te niete gaan, dan dat mijne woorden niet bewaarheid zouden worden.* Ook vindt de Heer COQUEREL eene tegenstelling tusschen het 34 en 36ste vs., — als of de Zaligmaker niet had kunnen zeggen: „al deze „ gebeurtenissen zullen nog bij het leven van het tegen„ woordig geslacht plaats hebben, doch het juiste tijd„ stip is Gode alleen bekend." De bijzonderheid, dat MARKUS in den tekst voegt: *ook de Zoon niet*, wordt met stilzwijgen voorbijgegaan.

Verder wordt hier gehandeld over de *eerste* komst van JEZUS op aarde en over zijne *laatste* ten jongsten dage, en aangetoond, dat die *eerste* verschijning geen geheim was, als zijnde door eene reeks van voorzeggingen en voorbereidende gebeurtenissen aangekondigd, terwijl het tijdstip der *laatste* ons onbekend is, en ook niet behoefde geopenbaard te worden. JEZUS *eerste* komst, toch, moest duidelijk voorzegd worden, zou men in Hem, niettegenstaande zijne vernedering, eenen Goddelijken Verlosser herkennen. Bij zijne wederkomst zal zijne majesteit Hem genoeg kenbaar maken, zoodat hier geene herhaalde aankondigingen vereischt worden.

Wij vragen, of deze redenering naauwkeurig is; of de *laatste* komst van CHRISTUS niet even duidelijk en stellig voorzegd is als de *eerste;* en of niet omtrent beide geldt, dat *dag en uur*, het juiste tijdstip, verborgen was en is? De Heer COQUEREL schrijft wel, bl. 17: „ het oude Volk wist, *wanneer* de Messias verschijnen „ moest, en wij weten niet, *wanneer* Hij wederkomen „ zal;" doch meer, dan eene onbepaalde verwachting van de komst des Verlossers, vinden wij bij de *Joden* ten tijde van JEZUS niet, welke verwachting nog *na* zijnen dood bleef standhouden. Voorts is het blijkbaar, dat al wat hier van die *eerste* komst gezegd wordt buiten den tekst

ligt; terwijl Gods wijsheid in het verborgen houden der toekomst, en de pligten der waakzaamheid en heiligmaking, door JEZUS zelven zoo krachtig aangedrongen vs. 37—51, ſlechts met een kort woord worden aangeroerd.

II. IKABOD. 1 SAM. IV: 21. IKABOD, de Zoon van PINEHAS en Kleinzoon van HELI, verloor, bij zijne geboorte, Vader, Moeder, Grootvader en Oom; terwijl de Ark door de *Filistijnen* veroverd werd. Waarom moest dat kind zoo ongelukkig zijn? De beantwoording dezer vraag is het onderwerp der Leerrede.

Waren deze rampen eene ſtraf voor de zonden van IKABOD? Neen, zegt COQUEREL, en weert zich dapper, om te bewijzen, dat een pas geboren kind niet zondigen kan, waarbij hij tevens de voorſtanders van de zoogenoemde leer der erfzonde vinnig doorſtrijkt. Werd dan welligt IKABOD geſtraft voor de zonden zijner ouders? Ook niet; dit zou immers onregtvaardig zijn, offchoon men oudtijds zoo iets geloofde, blijkens het ſpreekwoord: *de Vaders hebben bier gegeten! (mangé la cervoiſe) en de tanden der kinderen zijn ſtomp geworden;* bij welke gelegenheid wij hier eene uitweiding aantreffen over ſpreekwoorden en derzelver gebruik in de Volkstaal. Wat dan? De oplosſing is eenvoudig. Elke menſchelijke daad heeft onvermijdelijke gevolgen. Deze ſtrekken zich ook tot onze kinderen uit, *van geſlacht tot geſlacht;* God zelf kan zulks niet verhoeden, zonder gedurig wonderen te doen, en de zedelijke orde om te keeren. Hij gaf ons het geweten en een' vrijen wil. Wij hebben onszelven het misbruik van deze gaven te wijten; God *kan* niet gedurig tusſchenbeiden treden, om de kwade gevolgen onzer overtredingen te keeren; wij mogen het onmogelijke niet van Hem vergen, enz.

Dit alles wordt nu op den tekst toegepast, en beſloten, dat IKABOD's ongeluk een onvermijdelijk gevolg was van de zwakheid van HELI en van de misdrijven zijner Zonen. En op deze wijze meent de Heer COQUEREL Gods Voorzienigheid te hebben geregtvaar-

digd. Met eenige vermaningen, in denzelfden geest voorgedragen, en waarbij, zonder eenige uitzondering, op onze tijden toegepast wordt het gezegde van SALOMO, dat kinderen van brave ouders altijd onvoorwaardelijk voorſpoed en welvaart hier beneden genieten, eindigt deze Leerrede.

Zelden hebben wij in eene Leerrede grooter verwarring van denkbeelden, met meer onbijbelſche begrippen gepaard, aangetroffen. „Een algemeen en onuitwisch„baar gevoel, (zegt de Schrijver, bl. 47) ja de ſtem „der natuur, het voorbeeld van alle volken, het gezag „van alle tijden boezemt den mensch een' onoverkome„lijken afkeer in tegen den zoon van een' misdadiger."— Dit mag in *Frankrijk* waar zijn, maar is nooit in ons land, noch bij andere volken algemeen het geval. „Wie zou," vraagt hij, „de hand hebben willen reiken aan „den zoon van JUDAS?"— Wij zeer gaarne, indien hij ſlechts den vaderlijken aard niet bezat. Wat de Schrijver verder meent met deze woorden, ſprekende van het zoo even beſchreven vooroordeel: *C'est un inſtinct, plutôt qu'un ſentiment (?); auſſi, il faut ſe garder de le faire paſſer dans les lois, et ce qui achève de juſtifier ces émotions d'horreur, c'est qu'elles n'arrêtent point l'eſſor de la charité.* — wat hij daarmede meent, is ons volſtrekt onbegrijpelijk: het zijn ſlechts woorden, die elkander in denzelfden volzin tegenſpreken.

Dan in het algemeen, wat bewijst de Heer COQUEREL, en wat had hij in deze Leerrede *moeten* bewijzen? Hij bewijst, wat trouwens geen bewijs noodig had, en door niemand weêrſproken wordt, dat onze daden zekere onvermijdelijke gevolgen hebben, en dat kinderen de nadeelige uitwerkſelen ondervinden van de wanbedrijven der ouders. Doch *dit* komt hier voor als de *oplosſing* eener bedenking tegen Gods Voorzienigheid; terwijl het integendeel die *bedenking zelve* is, uitvoerig voorgeſteld en aangedrongen. Wij vragen nu toch: hoe is het met Gods vaderlijk beſtuur beſtaanbaar, dat onſchuldige kinderen door de zonden hunner ouders ongelukkig worden? Deze vraag had de Heer COQUEREL, volgens het plan der

Leerrede, moeten beantwoorden; doch dit antwoord is hij ons ſchuldig gebleven. En toch meenen wij, dat de Bijbel hier licht genoeg ſchenkt, om ons vertrouwen op Gods Voorzienigheid voor wankelen te behoeden. *Geneſ.* L: 20! — Wij weten niets van IKABOD 's verdere lotgevallen. Hij ſchijnt tot mannelijken leeftijd gekomen te zijn; althans zijn' naam vinden wij vermeld, I SAM. XIV: 3. Doch zou de ramp, die hem bij zijne geboorte trof, geene weldadige gevolgen voor hem gehad hebben; was zij niet voor hem eene nadrukkelijke vermaning tot gehoorzaamheid aan God en afſtand der zonde; was het verlies van ondeugende aanverwanten een wezenlijk onheil, en liep de Zoon van PINEHAS geen gevaar, om onder de leiding zijns Vaders diens voorbeeld na te volgen? Wij kennen, volgens den Bijbel, eene Voorzienigheid, die de verderfelijke gevolgen van het kwaad wel niet afkeert, maar dezelve beſtuurt, en daaraan eene rigting geeft, waardoor veel goeds wordt tot ſtand gebragt. Deze gedachte is bemoedigend en vertroostend. Wat volgens den Heer COQUEREL de Voorzienigheid beteekent, verklaren wij niet te weten; en wij hopen, dat zijne preek nimmer zal vallen in handen van iemand, die eenige neiging mogt gevoelen, om aan het beſtaan der Voorzienigheid te twijfelen; hij zou er, onzes inziens, voedſel in vinden voor zijn ongeloof!

III. *Het onderpand der onſterfelijkheid.* JOAN. XI: 25. Het opſchrift is niet naauwkeurig: er wordt hier gehandeld, eerst, over het *onderpand* (waarborg) onzer onſterfelijkheid: *Ik ben de opſtanding en het leven;* daarna, over de *voorwaarde* onzer onſterfelijkheid: *die in mij gelooft, zal leven.*

De inleiding tracht in zes bladzijden de vooronderſtelling te ſtaven, dat het menschdom, ſedert XVIII eeuwen ſlechts, zich de gewoonte heeft eigen gemaakt, om aan de onſterfelijkheid te gelooven. Het tegendeel is waar; het is niet het Evangelie, welks uitſpraak die hoop voor het eerst heeft doen ontſtaan: zij ligt in het hart van elk mensch; zij is onafſcheidelijk van ons geweten, en open-

baart zich in de Godsdienstleer van alle Volken onder verschillende, wel is waar, buitensporige gedaanten, dan die alle het aanwezen van eene zucht naar een oneindig voortdurend bestaan stellig bewijzen. Enkele wijsgeeren mogten bij de Ouden de onsterfelijkheid loochenen; doch het Volksgevoel verhief zich daartegen, en stoorde zich weinig aan hunne afgetrokkene bespiegelingen. Eigenlijk was dus het geloof aan de onsterfelijkheid niet, zoo als de Schrijver zegt, bloot onder Wijsgeeren bekend, maar wel inderdaad *populair*, en daarom ook besmet met Volksdwalingen, wier belagchelijk aanzien sommige Wijsgeeren bewoog, de gansche leer der onsterfelijkheid te verwerpen.— In éénen adem zegt evenwel de Heer COQUEREL verder, bl. 68: „De onsterfelijkheid; eene leer, geheiligd door alle Godsdiensten, erkend door alle Volken."!?

Na eene verklaring van de woorden van JEZUS: *Ik ben de opstanding en het leven*, (waarin echter de ontwikkeling van het begrip, in het woord *leven* besloten, vergeten is) wordt aangetoond, dat Hij aldus met gezag kon spreken, als die zelf gestorven, opgestaan en ten Hemel gevaren is; dat niemand vóór Hem zoodanige betuiging heeft kunnen doen, en dat dit krachtig woord van Hem, in verband beschouwd met de gelegenheid, waarbij het werd uitgesproken, gewigtiger voor ons is, dan uitvoerige bewijsgronden. In het tweede stuk lezen wij betrekkelijk de *voorwaarde* der onsterfelijkheid, dat ieder voor zichzelven moet weten, of hij gelooft; dat dit geloof opregt en volkomen behoort te zijn; en dat de dood voor den geloovigen Christen zijn vreesselijk aanzien verloren heeft. Dit zijn de gronddenkbeelden, welke wij in dit gedeelte der preek hebben kunnen onderscheiden. Ten slotte wordt gesproken van den hoogeren gelukstaat des toekomenden levens, in vergelijking van ons tegenwoordig aanzijn.

Het eerste deel komt ons voor met zorg bewerkt te zijn en vrij regelmatig af te loopen, offchoon er in hetzelve, bl. 74, 75, eene verwarring heerscht tusschen de onsterfelijkheid *openbaren*, en den toegang tot eene *za-*

lige onſterfelijkheid *verzekeren.* Het laatſte, dit ſtemmen wij toe, kon alleen door CHRISTUS geſchieden; doch waarom de overige Schrijvers niet in ſtaat zouden geweest zijn, de openbaring der onſterfelijkheid in hunne ſchriften op te nemen, zien wij niet in. Hetgeen de Schrijver bl. 75 aanmerkt over den tekst van *Rom.* VII: 10, als eene interpretatie van *Levit.* XVIII: 5, is vreemd en zonder grond. — In het tweede deel misten wij genoegzame duidelijkheid, en verlangden wij eene meer opzettelijke aanwijzing der zedelijke ſtrekking van het geloof in CHRISTUS, als door wien alleen wij ook na den dood herleven, en eene eeuwige gelukzaligheid verkrijgen kunnen.

IV. *Het terugwenſchen van vorige tijden. Predik.* VII: 10. Wij verplaatſen ons gaarne in het verledene, zelfs in een verwijderd verledene, waarin wij niet geleefd hebben, en dat niettemin eene meerdere wezenlijkheid voor ons bezit, dan de geheel onbekende toekomst. Ondertusſchen kunnen deze herinneringen eene ſchadelijke ſtrekking hebben, daar zij ons vaak het verledene boven het tegenwoordige doen ſtellen. Kommervolle tijden geven daartoe veelal aanleiding. Evenwel is dit terugwenſchen van het verledene af te keuren, daar het, uit een geſchiedkundig oogpunt beſchouwd, *onredelijk*, uit een godsdienſtig oogpunt *onbezonnen* is. *Onredelijk*, vermits onze kennis van het verledene gebrekkig is, onze verbeelding ons vaak misleidt, ons gevoel door het tegenwoordig lijden ſterker getroffen wordt, dan door de voorſtelling van verledene rampen, en elke eeuw een mengſel van voor- en tegenſpoed oplevert. *Onbezonnen*, wijl God met wijsheid den levenstijd van elk mensch bepaald heeft, zijn waakzaam beſtuur zich over alle tijden uitſtrekt, en iedere eeuw van Hem zoodanige gunstbewijzen ontvangt, als voor hare behoeften berekend zijn. — Over het geheel hebben wij deze Leerrede met genoegen gelezen. Het eerſte deel onderſcheidt zich door orde, vinding, een' vloeijenden ſtijl en krachtigen betoogtrant. Van het tweede deel mogen wij hetzelfde niet zeggen. Er heerscht

hier eene duisterheid van denkbeelden, die de aandacht geheel moet doen dalen; en er wordt van de magt van het Opperwezen op een' toon gesproken, welke den Christen geenszins, maar wel den *Jood* uit het O. V. zou betamen; men vergelijke bl. 116. — De toepassing is hoogst schraal, en was echter voor vele vruchtbare aanmerkingen vatbaar.

V. *Het Geweten. Hand.* XXIV: 16. De goederen dezes levens zijn, of vergankelijk, of van blijvende waarde. Tot de laatste soort behoort ook, immers behoudens zekere voorwaarden, *een onberispelijk geweten voor God en de menschen.* Dit wordt in de inleiding zeer uitvoerig ontwikkeld, en vervolgens gezegd, wat er, naar de leer en het voorbeeld van PAULUS, tot een rein geweten behoort, namelijk *regtschapenheid* (*intégrité*), *godsvrucht* en *liefde;* waarna de Redenaar afzonderlijk spreekt van een rein geweten voor de menschen en niet voor God, — voor God en niet voor de menschen, — voor God en menschen beide.

De beschrijving van de eigenschappen van een goed geweten is, gelijk elk uit deze opgave kan afleiden, verward en tevens onvolledig. Wat het geweten eigenlijk is, zegt de Schrijver niet: hij vergenoegt zich alleen met eene noodelooze opeenstapeling van meest al de plaatsen, alwaar PAULUS het woord *geweten* bezigt. Daarenboven heeft de Heer COQUEREL den zin van het Apostolisch gezegde niet gevat. Gewagende van *de opstanding der dooden, beide der regtvaardigen en der onregtvaardigen*, vs. 15, zegt de Apostel: *daarom* (of *inmiddels*) *beylijtig ik mij, om altijd een onergerlijk geweten te hebben voor God en de menschen;* hetgeen blijkbaar beteekent, een geweten, dat mij niet *beschuldigt* van tegen God en de menschen te zondigen. De Heer COQUEREL, daarentegen, verstaat er door, strijdig met PAULUS meening, een geweten, dat door God en de menschen *goedgekeurd wordt;* en zoo kwam hij tot de zonderlinge, straks opgegevene, verdeeling, welke hem verpligtte, om over huichclarij en miskende deugd te spreken; terwijl hij, ge-

trouw blijvende aan den tekst, over *het geweten* had moeten handelen. Bovendien is het onnaauwkeurig, te zeggen, dat de menſchen ons *geweten* beoordeelen. Zij beoordeelen onze *daden* en onze bedoelingen, voor zoo verre hun die bekend zijn. God alleen kent en beproeft de gewetens.

VI. PETRUS *wandelende op de zee.* MATTH. XIV: 28—31. Eerst wordt geſproken van het *geloof*, waarover de Heer COQUEREL, in *zes* bladzijden, verſchillende bijzonderheden in het midden brengt, zonder echter onze begrippen van het geloof veel op te helderen; hetgeen wij daaraan toeſchrijven, dat de Redenaar vergeet te zeggen, in welken *zin* hij het woord bezigt, en op welke voorwerpen hij het betrekkelijk maakt. Het geloof is, zegt hij, bl. 158, *eene eigenſchap van het verſtand;* een weinig verder verſtaat hij daaronder *de pligten zelve*, en dan weder is het, bl. 160, *een indruk van de ziel.* Het objectieve en ſubjectieve van het geloof wordt hier niet onderſcheiden; en geen wonder dus, dat de Schrijver, met de zaak verlegen, uitroept: *la foi est la foi!* — Vervolgens wordt de geſchiedenis voorgedragen en toegelicht. Hier lezen wij, onder anderen, dat het PETRUS, bij zijne vraag, om JEZUS op de zee te gemoet te gaan, te doen was, om een wonder voor zich te verkrijgen; dat dit verlangen ongepast en onbezonnen was, en uit eene verborgene drijfveer voortkwam, die geene andere was, dan hoogmoed! „Welk „een genoegen in deze groote omſtandigheid, de eerſte „plaats in te nemen en de eerſte rol te vervullen, zich „boven zijne medeleerlingen te verheffen, meer vastheid „van vertrouwen en moed te toonen, dan zij, en in „hunne tegenwoordigheid zoo veel onverſchrokkenheid „aan den dag te leggen!..... Welk eene vreugde, al „die gevaren, welke een gewoon geloof konden doen „wankelen, te trotſeren; welk een roem, aan zulk een „treffend wonder deel te nemen: geheel *Kapernaüm* zal „er van gewagen!" (Bl. 171.) Hier zal nog bij gekomen zijn, zucht naar het wonderbare en vreemde, de begeerte

om zijn geloof op de proef te ſtellen, en door een' ſtouten ſtap voor altijd tegen twijfelingen te beveiligen. — JEZUS zeide tot PETRUS: *kom!* Vreemd mag het ſchijnen, dat de Heer zoo ligt een wonder verleende; Hij, die „ in zijn leven misſchien even zoo veel wonderen „ geweigerd als toegeſtaan heeft"!! (bl. 175); — doch dit was thans noodig en heilzaam. PETRUS overmoed moest vernederd worden. Hij waagt zich op de zee: ras doorziet Hij zijne vermetelheid; zijn vertrouwen begeeft hem; hij zinkt, en wordt door JEZUS gered.

Wij meenen, dat deze verklaring vol gewaagde onderſtellingen is, en weinig overeenkomt met het doorgaande karakter van PETRUS. De Heer COQUEREL erkent zelf, dat PETRUS hier aan eene eerſte opwelling gehoor gaf, dat hij handelde zonder na te denken, bl. 165, 167; en dit zeggen wij met hem. Doch wij vinden in zijn bedrijf geen ſpoor van hoogmoed, vermetelheid, zucht om te ſchitteren en zijne krachten te beproeven. Gelijk wij hem overal aantreffen, zoo ook hier: driftig, voorbarig, onberaden, door den indruk van het oogenblik overmeesterd, vol zelfvertrouwen, maar zwak wanneer er gehandeld moet worden; bij dit alles echter opregt, welmeenend en edeldenkend. Hij ziet JEZUS op de zee gaan; getroffen door zijne Goddelijke grootheid, wil hij Hem te gemoet ijlen. *Kom!* zegt de Heer, op den minzamen toon der bewilliging. PETRUS gaat, en zinkt, — niet, gelijk COQUEREL wil, omdat hij zijne vermetelheid inzag, maar *uit vrees.* De tekst zegt uitdrukkelijk: *ziende den ſterken wind, werd hij bevreesd.* Doch de Heer COQUEREL heeft voorzigtiglijk begrepen, van deze woorden niet te moeten gewagen. — Waarom het geloof bij PETRUS verdween, wordt onverklaarbaar, wanneer men, met den Heer COQUEREL, aanneemt, dat hij eene proef van de ſterkte van zijn geloof wilde zien. Immers in dat geval moest zijn vertrouwen verſterkt en zijn moed onwankelbaar geworden zijn, toen hij, na een of twee ſtappen op zee gedaan te hebben, bemerkte, dat hij niet zonk, maar op de baren ſtaande bleef.

De toepaſſing kon niet dan zeer verkeerd uitvallen. Hier bevat zij zelfs hoogstgevaarlijke ſtellingen. Zij waarſchuwt de toehoorders, NB, tegen de poging, om hier beneden volmaakt te willen worden, gelijk onze Vader in de Hemelen volmaakt is, bl. 182, — om naar grooter heiligheid te ſtreven, dan waartoe het mogelijk is hier op de wereld te geraken, — en om niet, vóór dat het tijd is, uitverkorene, regtvaardige menſchen te willen worden: dit noemt de Heer COQUEREL onbezonnene en ligtvaardige wenſchen, gelijk aan die van den Zoon van JONAS (waarſchijnlijk eene drukfout voor JONA)!

VII. *De Goddelijkheid van het Christendom.* 1 *Kor.* I: 13. *Is* PAULUS *voor u gekruist?* De Heer COQUEREL begint met te zeggen, dat het Evangelie geen woord bevat, hetwelk met dit woord kan vergeleken worden (JOAN. VII: 46!); waarna hij dit denkbeeld, op zijne wijze, uitbreidt, den ſtaat der *Korinthiſche* gemeente beſchrijft, de aanleiding en hoofdinhoud des Briefs opgeeft, den tekst toelicht en gebruikt, om te betoogen, dat de drie voornaamſte weldaden van het Evangelie, t. w. *de genade onder verzoekingen*, *de rust onder beproevingen*, en *de zaligheid bij den dood*, van den Heer komen, niet van menſchen. Hierop volgt eene *tweede* inleiding, waarin gezegd wordt, dat God zich, bij zijne openbaringen, ja wel van menſchen bediend heeft, doch hun' dienst niet noodig had; waarna de verdeeling der preek andermaal, in dezelfde bewoordingen als boven, wordt opgegeven.

De ontwikkeling van het eerſte deel is flaauw en onvolledig. Niets vindt men daar van de hooge beſtemming, welke het Christendom den mensch aanwijst, van de zedelijke kracht, die het Evangelie bij hem vooronderſtelt, van de Goddelijke hulp, elke deugdzame poging toegezegd, noch van de krachtige drangredenen tot volharding uit het beſef van Gods liefde en van JEZUS voorbeeld. — In het tweede deel worden al de troostgronden, welke de menſchen elkander in dagen van leed toevoegen, als onvoldoende uitgemonſterd. Dit betoog klinkt nu en dan

zeer onvoorzigtig. Onder anderen wordt het een dwaze troost genoemd, om onze door rampen nedergedrukte vrienden tot het opvatten van de eene of andere belangrijke werkzaamheid te willen aanſporen!

Over het algemeen vragen wij, of de Heer COQUEREL zijnen tekst niet meer uit het oog verloren heeft, dan noodig was; of de weldaden, die wij aan CHRISTUS *kruis* (is PAULUS voor u *gekruist?*) verſchuldigd zijn, niet op den voorgrond geſteld hadden moeten worden; of het verband ook geene aanleiding gaf, om te ſpreken van de voortreffelijkheid onzer Christelijke *kennis* boven menſchelijke wijsheid, vs. 17 v. v.? Voorts is het blijkbaar, dat de preek niet geeft, wat het opſchrift belooft. De Goddelijkheid van het Christendom wordt hier niet bewezen, maar onderſteld, en dan aangetoond, dat de leeringen en weldaden van het Evangelie voor onze dierbaarſte aangelegenheden meer waarde hebben, dan hetgeen ons buiten het Evangelie geleerd en aangeboden wordt. Hinderlijk was ons in deze Leerrede het gedurig en buitenſporig herhalen van den tekst, dikwerf zonder eenig doel, en ſlechts als een klank, waarmede men den oppervlakkigen hoorder verraſt, maar den nadenkenden moet doen glimlagchen.

VIII. *De grondbeginſelen der Hervorming. Pſalm* CXVI: 10: *Ik heb geloofd, daarom ſprak ik.* De tekst is niet veel meer dan *motto.* Na eene uitvoerige inleiding, onderſcheidt en ontwikkelt COQUEREL *drie* grondbeginſelen, welke door de Hervorming in het licht geſteld en gezag verkregen hebben: *vrijheid van onderzoek, vrijheid van geloof,* en *vrijheid van eerdienst.* Deze ſtukken worden met veel gematigdheid en kennis van zaken ontvouwd. Inzonderheid hebben wij met genoegen gelezen, wat hier gezegd wordt van de zoogenoemde eenheid der Roomſche Kerk, bl. 242—244, — van het geoorloofde verſchil van denkwijze in het godsdienſtige, bl. 245, 246, — van de verdraagzaamheid, bl. 254—256. Het derde deel komt ons echter minder wèl doordacht voor. Hier verwart de Schrijver vrijheid

van *eerdienst* met vrijheid van *geweten.* Alwat hij in dat gedeelte zegt, had evenzeer tot opschrift kunnen dragen vrijheid van *geloof*, zijnde het eerste deel der Leerrede. Wij kunnen niettemin de lezing van het ganſche ſtuk met ruimte aanbevelen. Hetzelve ademt denzelfden geest, als de ſchriften van den Heer CHARLES COQUEREL, Redakteur van de *Revue Protestante* te *Parijs*, en Broeder des *Amſterdamſchen* Leeraars.

IX. *De winst des Christens.* I TIM. VI: 6, 7. Eene Leerrede op een' opgegeven tekst, ter opening der *Walſche* Kerkvergadering. In de inleiding (ruim zes bladzijden lang) wordt gezegd, dat het Christendom voor onzen aardſchen toeſtand evenzeer berekend is, als het ons voor een beter aanzijn vormt, wijzende ons den weg, om zoo wel voor deze, als voor eene volgende wereld te leven. Voorts wordt de tekst opgehelderd, zeer kort (dit keuren wij goed), doch tevens zeer gebrekkig. Indien de Heer COQUEREL het oorſpronkelijke ingezien, of eene goede Commentarie opgeſlagen had, zou hem gebleken zijn, dat PAULUS woorden een terugſlag zijn op het vorige vers, waar van *winstbejag* geſproken wordt, en dat de aannemelijkſte verklaring, die ook den besten zin oplevert, deze is: *Voorzeker is de Godzaligheid een groot, winstgevend goed, wanneer zij gepaard gaat met vergenoegdheid;* met andere woorden: De Christen ſtreve naar deze vergenoegdheid, en trachte daarmede zijnen wandel te verſieren; *want wij hebben niets in de wereld gebragt*, vs. 7 enz.; gevende de Apostel in de volgende vss. 9 en 10 nog eene tweede beweegreden op, om van alle winstbejag af te zien, de gevaren namelijk, waarin het geloof door het rusteloos zoeken van rijkdom onvermijdelijk gewikkeld wordt. Deze opvatting zou den Heere COQUEREL een naauwkeuriger bepaald onderwerp aan de hand gegeven hebben, dan hetgeen hij nu behandeld heeft. Vooreerst beſchouwt hij het goed, hetwelk wij moeten trachten te verwerven, *Godsvrucht met vergenoegdheid;* vervolgens de drangreden: *Wij hebben niets in de wereld*, enz.

In het eerſte deel zal betoogd worden, dat er *geene* vergenoegdheid is zonder Godsvrucht, en omgekeerd. Zonderling is deze bewijstrant. De Apostel immers ſpreekt van Godzaligheid en vergenoeging, als zijnde ieder afzonderlijk, op zichzelve, goed en begeerlijk; doch PAULUS vindt het geraden, ook bij Godzaligheid tevredenheid met een middelmatig beſtaan te voegen. De tegenſtelling, door den Redenaar voorgedragen, is dus geheel buiten den tekst. Daarenboven verwart de Heer COQUEREL, in zijn betoog, *vergenoegdheid* (welke hij zeer goed zegt, daarin te beſtaan, dat wij den voorſpoed genieten, zonder ons door denzelven te laten verblinden, en op den tegenſpoed acht geven, zonder moedeloos te worden, bl. 270) met *zielerust*, welke de zondige en ongeloovige mensch niet kent, en die alleen door een opregt geloof in God en den Zaligmaker te verkrijgen is. Volkomen waar; maar hier had iets anders moeten bewezen worden. — In het tweede deel wil de Schrijver niet aantoonen, dat Godzaligheid en vergenoeging een *grand bien* zijn: dit betoog is te duidelijk en nutteloos; maar dat beide eigenſchappen *un gain*, eene winst, opleveren. Het onderſcheid tusſchen deze, bij hem voor zoo belangrijk gehoudene, uitdrukkingen vatten wij niet. Niet gaarne zouden wij voorts, met den Heer COQUEREL, willen volhouden, bl. 282, dat de dood ons alles ontneemt, ook de vruchten van onzen arbeid, onze aardſche ondervinding en wetenſchap. *Openb.* XIV: 13. Het flot is een betoog, dat het Christendom geen treurige Godsdienst is. Hier wordt veel goeds gezegd; doch het geheel heeft ſlechts eene verwijderde betrekking op het behandelde onderwerp.

X. DEMETRIUS. 3 JOAN. VS. 12: *Aan* DEMETRIUS *wordt getuigenis gegeven door allen en door de waarheid zelve.* Eene Bevestigingsrede. De inleiding bevat eene beeldrijke voorſtelling van de bezwarende taak, die den Evangeliedienaar is opgelegd. „ Met de „ eene hand ondersteunen wij de Ark des Heeren, en „ dikwerf rusten wij met de andere op een gebroken

„ riet. Daar wij onvermogend zijn, om u door onze „ eigene kracht te heiligen, zoo moet de wolk, het tee- „ ken der Goddelijke tegenwoordigheid, in de tempelen, „ waar wij u geleiden, nederdalen; doch wanneer zij „ verſchijnt, kunnen wij, evenmin als de Priesters van „ SALOMO, blijven ſtaan, om het dienstwerk te verrigten, „ omdat de heerlijkheid des Heeren Gods huis vervult; en „ evenwel het Christendom heeft dat dienstwerk noodig." — De Leeraar behoeft dus velerlei ondersteuning, Goddelijke ja, maar ook menſchelijke. *Vooreerst* wordt hier gevorderd, dat *allen hem getuigenis geven*, in dien zin, dat zij hem hunne achting en vertrouwen ſchenken. Doch de Leeraar moet zich *vervolgens* deze gevoelens waardig betoonen, want *ook de waarheid moet hem getuigenis geven;* met andere woorden, zijn geweten moet hem zeggen, dat hij achting en vertrouwen verdient. — Wij twijfelen zeer, of deze opvatting rigtig is. De *waarheid* zal wel in den tekst, gelijk vs. 3, 4, 8 en 2 JOAN. vs. 1, 2, 4, de *leer der waarheid*, het Evangelie, beteekenen, en de zin zijn: DEMETRIUS wordt algemeen geacht, en ook door zijnen ijver voor het Evangelie heeft hij aanſpraak op een loffelijk getuigenis. — Een warme, krachtige *epilogus* beſluit deze Leerrede.

De Lezers van dit Tijdſchrift zullen nu over den inhoud en vorm der hier voorkomende Leerredenen eenigermate kunnen oordeelen. De voorſtanders eener ſtrenge eenheid van onderwerp zullen in de preekmethode van den Heer COQUEREL weinig behagen vinden. Evenwel elke methode is bruikbaar, en de keus hangt veelal af van den ſmaak en denktrant des Predikers. Dan er zijn, meenen wij, eenige algemeene regelen, op elke predikwijze toepaſselijk, waartegen de Heer COQUEREL bij herhaling zondigt. Zoo zijn zijne *inleidingen* doorgaans buitenſporig lang, en, of geheel, of gedeeltelijk, louter bijwerk. Daarentegen mist men niet zelden een *ſlot*, *epilogus*, of *peroratie*, waarin het gezegde zamengetrokken of toepaſselijk aangewend wordt. Wij twijfelen ook zeer, of de wijze, waarop COQUEREL zijne denk-

beelden voordraagt, geſchikt is, om dezelve in het geheugen der toehoorders te prenten. Op vele plaatſen vonden wij zijne redenering ingewikkeld en duister, zoodat het ons bezwaarlijk viel; de volgreeks der gedachten op te geven.

Hoezeer de Heer COQUEREL de verklaring der H. S. verwaarloost, en zelfs niet eens bekend toont te zijn met hetgene daartoe behoort, is uit ons verſlag gebleken. Dit gebrek valt bij den onderhavigen bundel te meer in 't oog, daar hier verſcheidene tekſten voorkomen, die allezins verklaring behoeven. Vanhier, dat de plannen doorgaans geheel willekeurig zijn, en de gronddenkbeelden noch uit den tekst, noch uit den zamenhang genomen, maar louter voortbrengſelen zijn van des Redenaars vlugge verbeelding, zoodat men vele fraaije plaatſen met weêrzin leest, vermits men iets anders verwacht, dan men vindt. In dit opzigt heeft de Heer COQUEREL het weinig verder gebragt, dan de beroemde *Franſche* Predikers der eeuw van LODEWIJK XIV. Niet, dat hij van den Bijbel geen gebruik maakt. Integendeel, zijne preken zijn opgevuld met aanhalingen uit den Bijbel, toeſpelingen op Bijbelſche gezegden en gebeurtenisſen; de geheele Bijbelſche Geſchiedenis zweeft hem gedurig voor den geest, en is de bron, waaruit hij overvloedig ſchept. Doch hij gaat hierbij zonderling te werk. In ééne zinſnede vliegt hij met u den ganſchen Bijbel door, ſpringt van *Sinaï* op *Thabor*, verplaatst u van het Evangelisch grondgebied eensklaps midden in de *Israëlitiſche* Theocratie, uit het Christelijk bedehuis in den *Jeruzalemſchen* tempel, onwijsgeerig tijden, plaatſen, perſonen en omſtandigheden dooreenwarrende.

Wat den ſtijl betreft; zullen wij ontkennen, dat hij ſierlijk, roerend, wegſlepend is? Neen, dat zullen wij niet; maar wij zullen den moed hebben van te zeggen, dat het de ſtijl niet is, dien wij voor den Christelijken leerſtoel gepast kennen; dat die beſliſſende, magtſpreukige toon, dat beſtendig gebruik van den *tweeden perſoon*, waarbij de Spreker zichzelven ſchijnt uit te ſluiten, ons dikwerf

zeer hinderlijk voorkwam. Wij zullen verder gaan, en betuigen, dat wij hier dat keurige, vloeijende, beſchaafde *Franſche* proza niet aantreffen, waardoor de ſchriften der beste *Franſche* Letterkundigen van vroegeren en lateren tijd zich onderſcheiden. „ Leerredenen," zegt de Heer COQUEREL, „ zijn niet gemaakt om gelezen te wor„ den," — en dit geldt althans van de zijne volkomen. Afgebrokene zinſneden, opzettelijke gapingen, waarop wij door puntjes .... worden opmerkzaam gemaakt, verraſſende afwisſelingen van den oratoriſchen en gemeenzamen toon; alles geeft te kennen, dat hier *actie* bij behoort, dat het ontbrekende door gebaren enz. moet worden aangevuld. Alles verraadt den toeleg om *effekt* te doen. Wie met aandacht leest, wat, naar het oordeel des Heeren COQUEREL, tot het vervaardigen eener Leerrede vereischt wordt, (Voorr. bl. 13) zal *dit* hoofddoel zijner ſtukken niet voorbij kunnen zien. Nu en dan ſtieten wij op woorden en volzinnen, die eenen kieſchen ſtijl ontſieren; b. v. *désappointer*, bl. 4. *s'apitoyer*, bl. 35. *le vouloir de Dieu*, bl. 121. *advenir*, bl. 211. *recrépir*, bl. 316. *savourer un prodige*, bl. 178. *les Apotres écoutent la bouche entrouverte*, bl. 170. *faire acte de préſence dans le temple*, bl. 266. *l'homme pleure dans le monde le moins qu'il peut*, bl. 287 enz. — dan eens op volſlagen onzin: *Il n'y a qu'une rédemption et qu'une immortalité, de même que la croix et la tombe de* JÉSUS *ſont des choſes uniques*, bl. 73. *A l'éternité ſuffira l'éternité*, bl. 122. *Des ſentiments d'intégrité — qui s'asſujettiſent notre conduite, notre vie, notre ame, notre mort même*, bl. 138. *Tout ſerait bien, ſi Dieu n'en ſavait pas plus que les hommes*, bl. 143. *Les miracles de* JÉSUS *produiſaient ſur les aſſiſtans les mêmes impreſſions qu'aujourd'hui, ſur nous, les mystères*, bl. 174 enz. — ſoms, en wel meer dan wij verwacht hadden, op taalfouten; zoo als bl. 74. *ſi vous cherchez quelle voix que la ſienne*, voor *quelle autre* of iets derg. *s'élancer* EN *une phaſe*, bl. 115. *préjugé*, où *ſe complait le fanatisme*, bl. 126. EN

trop de développemens, bl. 134. EN *une bonne conscience*, EN *une conscience pure*, bl. 135. (In het geheel zijn er in het gebruik van *en* en *y* vele grammatikale zonden aan te wijzen, zoo als bl. 167, 222, 235.) *ce n'est jamais pour* SOI SEUL, bl. 140. *plus que le texte indique et contient*, voor N'*indique et* NE *contient*, bl. 133. *tenons donc — nous constamment occupés*, voor *tenons nous donc — constamment occupés*, bl. 90. enz. De twee opeenvolgende volzinnen, bl. 195. *Enfin l'ingrate*, enz. zijn bijna niet uit te spreken. Doch wij willen den Lezer niet noodeloos vermoeijen, en houden den verderen inhoud van ons lijstje voor ons.

Wanneer wij nu nog den onderhavigen bundel met den vorigen vergelijken, en daarbij bedenken, dat er een tijdvak van tien jaren tusschen beide ligt, dan zal de uitkomst voor het latere werk des Heeren COQUEREL niet in allen deele gunstig zijn. Wij treffen toch hier niet alleen dezelfde hoofdgebreken aan, die wij in den eersten bundel opmerken; maar zij komen ons voor, nu meer in 't oog te vallen; terwijl wij er tevens andere ontdekken, welke de vroeger uitgegevene Leerredenen of niet, of minder ontsieren. De uitvoerigheid onzer Recensie verhindert ons, dit breeder te ontwikkelen en met proeven te staven.

Met leedwezen bespeuren wij, dat ons verslag over het algemeen ongunstig is uitgevallen. Wij betuigen plegtig, dat geene partijdigheid, maar zuivere waarheidsliefde, onze pen bestuurde. Gaarne doen wij hulde aan de verdiensten des Heeren COQUEREL, wiens *sterke zijde* wij even goed kennen als bewonderen. Reeds bij de uitgave zijner eerste Leerredenen ontdekten wij in hem eene groote mate van menschenkennis en vernuft, eene levendige en rijke verbeelding, de gaaf, om zijne denkbeelden op eene bevallige en treffende wijze uit te drukken; en, zoo dikwerf wij hem hoorden, erkenden wij, dat hij in de *oratorische* voordragt eene buitengewone hoogte heeft bereikt. Het gebrekkige van zijne opstellen inziende, willen wij niet vergeten, dat hij een Kweeke-

ling is der School van *Montauban*, met onze *Nederlandſche* Univerſiteiten niet te vergelijken; offchoon het ons bevreemdt, dat een twaalfjarig verblijf in ons Vaderland niet voldoende geweest is, om hem met onze vorderingen in de Godgeleerde wetenſchappen bekend te maken. Overtuigd, dat zijn roem thans gevestigd en voor alle partijdige aanranding veilig is, meenden wij de waarheid te kunnen en te mogen zeggen, zonder ongunſtige vermoedens te verwekken, of de vrienden en bewonderaars van den Heer COQUEREL tegen ons in het harnas te jagen.

Wij hadden daarbij nog eene bedoeling, welke wij niet verhelen willen. Mannen van buitengewone talenten, gelijk de Heer COQUEREL, oefenen doorgaans een' krachtigen invloed uit op allen, die beſtemd zijn, om in hunnen werkkring te arbeiden. Zij vinden of navolgers of naäpers. Wij hopen, dat ons verſlag Studenten en jonge Predikanten, inzonderheid hen, die zich voor de *Walſche* Kerken in ons land vormen, of die reeds werkelijk in dezelve het predikambt uitoefenen, overtuigen zal, dat de Heer COQUEREL hun *model* niet zijn mag; dat zij zijne preekmethode, ſtijl en voordragt niet kunnen navolgen, zonder hunne eigene oorſpronkelijkheid te verloochenen, de vruchten van een beter onderwijs te verwaarloozen, en hunne wezenlijke meerderheid op te offeren, om zwakke *kopijen* te worden van een op zichzelven ſtaand *origineel*. Wij bidden hen te bedenken, dat Leerlingen van eenen HERINGA, VAN VOORST, VAN DER PALM en VAN HENGEL een *fonds* bezitten, waartegen de ſchitterende rijkdom van uitlandſche Predikers niet kan opwegen; en wij wenſchen, dat zij *dit* gulden woord van den Heer COQUEREL (bl. 325) ſteeds in gedachte mogen houden: *le Sanctuaire n'est pas un théatre dreſſé pour y briller!*

Proeve eener oordeelkundige Geſchiedenis van de bij Gevaccineerden waargenomene Kinderziekte, benevens een Onderzoek aangaande het wezen, de oorzaken en de voorbehoeding dezer Ziekte, door Dr. A. F. LÜDERS, *Koninklijk Geneesheer te Eckernförde in het Hertogdom Sleeswijk, enz. Vertaald en met een Aanhangſel vermeerderd door* J. DE BRAUW, *Doctor in de Geneeskunde te Woerden. Te Leiden, bij* C. C. van der Hoek. 1827. *In gr.* 8*vo.* *XII en* 337 *bl.* *f* 2-90.

Sinds de invoering de Koepokinenting hoorde men hier en daar van Kinderpokken bij Gevaccineerden gewagen, die echter in haren loop van de gewone Kinderpokken aanmerkelijk verſchilden. De voorbeelden werden menigvuldiger, bovenal bij heerſchende Pokken-epidemiën; en uit het vaderland zelf der Vaccine kwam menig berigt desaangaande. Dusdanige berigten en waarnemingen deden het begrip ontſtaan van *Varioloïden*, of gewijzigde Kinderpokken, omtrent wier oorſprong, aard en toevallen de gevoelens der Geleerden zeer uiteenliepen. Het werd derhalve noodig, het daaromtrent bekend gemaakte niet ſlechts te verzamelen, maar ook te onderzoeken, te proeven en te ziften. Aan dit noodige poogde Dr. LÜDERS te voldoen, en gaf in den jare 1824 zijn *Verſuch* uit *einer Kritiſchen Geſchichte der bei Vaccinirten beobachteten Menſchenblattern*, waarin men al, wat tot op dien tijd toe over dit onderwerp is in 't licht gekomen, vindt bijeenverzameld, en tevens een onderzoek aantreft over de natuur, oorzaken en verhoeding dezer ziekte. Dit werkje, het volledigſte zeker, 't welk over genoemde ſtoffe geſchreven is, werd twee jaren later vertaald door den reeds door vroeger' letterarbeid bij land en kunstgenooten bekenden Dr. DE BRAUW, praktiſerend Arts te *Woerden;* en het is deze vertaling, welke wij thans voor ons hebben. Voor hen, die belang ſtellen

in eene zaak van zoo veel gewigt voor de menſchelijke zamenleving, en inzonderheid voor beoefenaars der Geneeskunst, is deze Proeve onontbeerlijk tot onderzoek en kennis der waarheid.

De geleerde Auteur vermeldt eerst uitvoerig de waarnemingen van anderen en van hemzelven, behandelt in eene tweede Afdeeling het pathologiſche, onderzoekt in een derde gedeelte de oorzaken, en ſpreekt in eene vierde Afdeeling over de middelen ter verhoeding van het ontſtaan van Kinderpokken bij Gevaccineerden; terwijl in een Aanhangſel de laatſte narigten daaromtrent worden medegedeeld. Als kenmerken der *Varioloïden* geeft de Schrijver op: onregelmatige uitbotting, gebrek aan volkomene ettervorming en etterkoorts, ſpoedige opdrooging; kenmerken, welke ook door Recenſent zijn waargenomen. Eene regelmatig afgeloopene Vaccinatie houdt hij voor een volkomen en zeker voorbehoedmiddel tegen de Kinderziekte, en zoekt in het gemis van dezen regelmatigen afloop, hetzij door onvolkomene Koepokſtof, hetzij door andere oorzaken verwekt, de aanleiding tot het ontſtaan van gewijzigde Kinderpokken bij latere beſmetting. Ook ſchijnt de Heer LÜDERS eene ontaarding der Koepokſtof te ſtellen; waarom hij de noodzakelijkheid beweert van het vernieuwen der ſtof uit de pok der Koe zelve. Uitvoerig vooral is de Schrijver over de verhouding tusſchen *Varioloïden* en *Varicellæ*, en ſtelt tweederlei varieteit van *Varioloïden*, waarvan de eene, om derzelver overeenkomst met ware Kinderpokken, *Variolois Vaccinica*, de andere, om derzelver vorm en karakter, *Varicella Vaccinica* genoemd wordt. Onder de middelen, ter voorkoming van Kinderziekte bij Gevaccineerden, telt de Schrijver eene zoo veel mogelijk volkomene Koepokinenting, eene nu en dan plaats hebbende vernieuwing der Koepokſtof, en eene ſpoedige en algemeene *Vaccinatie*.

Recenſent onthoudt zich voorbedachtelijk van alle aanmerkingen omtrent de hier geopperde vooronderſtellingen, daar de geheele zaak tot nog toe alleen voorwerp van waarneming, en alle beſpiegeling niet meer dan loutere gis-

ſing wezen kan. Intuſchen miste hij hier en daar *logiſche* juistheid in des Schrijvers redeneringen en gevolgtrekkingen. Dit neemt evenwel niet weg, dat deze Proeve als hoogstbelangrijk voor de kennis der gewijzigde Kinderpokken beſchouwd moet worden, en de vertaling derzelve, als een verdienſtelijke arbeid, allen lof verdient. Deze laatſte is, zoo ver wij konden nagaan, juist en ongedwongen, en door de bijgevoegde vergelijking van LÜDERS' werkje met de door onze *Haarlemſche Maatſchappij* bekroonde Verhandeling van Dr. GITTERMANN nog in waarde verhoogd geworden.

Nagelaten en verſpreide Letterarbeid, meest in luimigen trant vervat, van JACOB VOSMAER, *in leven Med. Doctor en Hoogleeraar te Utrecht. II Deelen. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1827. *In gr.* 8vo. *f* 5-80.

De vroeg geſtorvene en werkzame VOSMAER, wiens uitgebreide kundigheden tot geen gering ſieraad der *Utrechtſche* Hoogeſchool verſtrekten, heeft zich als ſchrijver, ook bij het grooter publiek, door onderſcheidene luimige ſtukjes bekend gemaakt, waarvan het beste gedeelte vroeger in het Mengelwerk van dit Tijdſchrift geplaatst is geweest. Wie herinnert zich hier niet *het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg*, de *Leefregels* enz.? Intuſchen was het een gelukkig denkbeeld, om bij dit verſpreide ook het nog onuitgegevene nagelatene van denzelfden aard te voegen, en dus aan de vergetelheid te ontrukken. Alle ſtukken zijn wel niet van dezelfde waarde; en wij twijfelen geenszins, of VOSMAER zelf zou, als hij de uitgave bij zijn leven bezorgd had, het een en ander hebben teruggehouden; na eene aandachtige lezing, echter, erkennen wij gaarne, met den uitgever, in zijn voorberigt, dat alle de hier verzamelde voortbrengſels eenen geest ademen, die, getrouw opgevangen en meer en meer doordringende tot de onderſcheidene ſtanden der menſchelijke zamenleving, niet

nalaten kan, het gebied van gelouterde kennis, ware deugd en ongeveinsde godsvrucht van lieverlede uit te breiden. Vragen wij toch, hoedanig die geest is, wij hooren overal een' man tot ons ſpreken, die in menſchen en menſchelijk geluk een warm belang ſtelt, die aan zijne medebroeders gedurig toeroept: *Keert tot de Natuur weder; daarvan af te wijken, is de bron uwer rampen!* Geheel doordrongen van 's menſchen hooge beſtemming, en geloovende aan menſchelijke deugd, kent hij geene andere beſchaving, dan die onze geheele menschheid veradelt, en noch het gevoel ten koste van het verſtand ontwikkelt, noch het verſtand ten koste van het gevoel, maar die alle ſtralen der menſchelijkheid in één middelpunt van volkomenheid tracht te vereenigen. Zulk een ſchrijver is zeldzaam genoeg om belangrijk te zijn, en genoeg in tegenſpraak met het gros der menſchen om voedſel te vinden voor ongezochte luimigheid. — Wij willen, om ons oordeel te ſtaven, van het voornaamſte in deze twee bundels eenig nader verſlag geven. Het min belangrijke of nog genoegzaam in het geheugen bewaarde zullen wij ſlechts met een enkel woord aanwijzen.

Het eerſte deel bevat vooreerst (I) een betoog over de medewerking van de drie Rijken der Natuur tot inſtandhouding harer groote huishouding, hetwelk ten opſchrift draagt: *Sporen der Godsregering in de Natuur.*

II. *De waarde der Natuurkunde voor den mensch als mensch.* Ziehier het beloop dezer verhandeling. De natuurkunde *verfijnt onzen ſmaak*, en is ons tevens eene rijke bron van ware genoegens. In de beſchouwing der natuur leert men de kunst van waarnemen, oefent en ſcherpt men zijne zintuigen. De beſchouwing der natuur *vermeerdert onze kennis*, en verſchaft onzen geest eene gedurige bezigheid. De natuurkunde prijst zich aan door hare zekerheid, haren rijkdom, en door het opleiden tot de naſporing van het verband tusſchen oorzaken en gewrochten. Zij *veredelt*, eindelijk, *ons hart*, en maakt hetzelve vatbaar voor ware godsvrucht en deugd. Zij leert ons diepen eerbied voor het Opperwezen, doet ons

onze afhankelijkheid van hetzelve levendig gevoelen, vervult ons met ongeveinsde nederigheid, en bevestigt ons vertrouwen op de Goddelijke voorzienigheid, welke in het groot Heelal alles gadeslaat en onderhoudt.

III. Eene voorlezing over *het droomen*. Het ligchaam heeft het grootste aandeel aan het ontstaan der droomen, waarvan vele door de werking der voorwerpen buiten ons op onze zintuigen, en in het bijzonder op ons gevoel en gehoor, veroorzaakt worden. Gedurende het slaapwandelen gaat alles machinaal, even gelijk wij over dag machinaal langs grachten en op straten den ons bekenden weg wandelen, die ons tot een zeker bepaald punt geleiden moet, terwijl de geest daarmede niet bezig en met geheel iets anders onledig is.

IV. *De beteekenis der droomen*, mede eene voorlezing. De zenuwen van onze ingewanden ontvangen indrukken, wier werking op het werktuig onzer gedachten in den wakenden toestand door de sterkere indrukken der uitwendige zintuigen onderdrukt wordt. In de kindschheid is er nog eene zamenstemming tusschen de onderscheidene deelen van het zenuwstelsel, en aan den anderen kant zijn de indrukken in dat leefperk zeer levendig. Geen wonder, derhalve, dat in den droom deze indrukken terugkeeren, dit verband weder hersteld wordt. De droomen herinneren ons daarenboven onze dagelijksche bedrijven, en openbaren niet zelden onze manier van denken, onze inborst; zij staan derhalve in verband met onzen vroegeren toestand. Nog meer staan zij in betrekking met den toestand, waarin wij ons op het oogenblik van droomen bevinden. Vooral midden in den nacht ontstaan de droomen uit inwendige oorzaken. Geheel ongegrond is echter het verlangen, om uit droomen het toekomende te voorspellen.

„ Wat zullen de droomen ons meer van het toekomende leeren, dan de bedachtzame overweging van het verledene en tegenwoordige ons leert, wanneer wij waken? Zal de loods, om de verre kust te zien en de verborgene klippen te ontzeilen, zijne oogen sluiten en zich gemakkelijk nedervlijen? Onze geest ruste in den slaap; dan is hij wakend wakker."

V. *Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg.* Een dorpchirurgijn van gezond verſtand deelt ons hier zijne opmerkingen mede, nu eens luimig, dan weder ernſtig en gemoedelijk. Dit is wel het geestigſte uit de geheele verzameling, en geheel ingerigt naar de behoeften van onzen tijd. Bovenal heeft het laatſte hoofdſtuk, over de *opvoeding*, eene zeer nuttige ſtrekking. Regt naïf is vooral het twaalfde hoofdſtuk: *Verzinſel en waarheid uit zijn leven.* Wij onthouden ons echter van breedere aankondiging; het geheel zal nog versch genoeg in het geheugen der lezers van dit Tijdſchrift zijn.

VI. *Maartſche buijen.* Eene voorlezing. De ſchrijver zegt, in den aanvang dezer verhandeling, om een onderwerp verlegen te zijn geweest; deze verlegenheid blijkt ook uit de voorlezing zelve, die, naar ons oordeel, den regten toon van ongedwongene ſcherts niet bezit. In de inleiding geeft hij voor, een traktaatje over de Maartſche buijen in den mensch bij een *Grieksch* filozoof gevonden te hebben, en zegt, hiervan eene vrije vertaling te geven; doch hij heeft aan het fragment geene echt antieke kleur weten te geven.

VII. Dat weelde den ſtaat bederft, draagt de ſchrijver in eene luimige voorlezing voor, onder het opſchrift van: *Invloed der maag op het volksgeluk.*

VIII. *De drie Leefregels.* Geene angſtige bepalingen, geen verbod van een kop koffij of thee. „Het is niet ieder mensch gegeven, al de jammeren te beſeffen, die de ruitjes van eene wafel vullen, of uit den geurigen waſem van een kop koffij in onzen neus ſtijgen." De ſchrijver zegt hier alleen, wat het hem gegeven is te beſeffen, en zijne leefregels zijn eenvoudig deze drie: *een zoo veel mogelijk afwisſelend leven*, om zich aan alles te gewennen, en geen ſlaaf te zijn van eene al te vreesachtige inachtneming zijner gezondheid (*oportet variam habere vitae genus*, CELSUS); *tevredenheid met ons lot*, en *tevredenheid met onszelven*, door een gerust geweten te verkrijgen.

(*Het verſlag van het IIde Deel hierna.*)

FRANCISCI BURMANNI, *V. D. M., Viri clarisſimi*, Itineris Anglicani Acta Diurna. Quae nunc primum edidit, praefatus est notisque illustravit ABRAHAMUS CAPADOSE, *Med. Doct.* Amſtelaedami apud *J. H. den Ouden.* 1828. Formâ 8vâ maiore. Pagg. XX, 79. *f* 1-25.

Volgens gewoonte van dien tijd, had FRANCISCUS BURMANNUS *de Zoon* eenige aanteekeningen gemaakt, ten gerijve zijner bloedverwanten, maar vooral ten nutte van hen, die naderhand eenig ſchriftelijk berigt aangaande hem begeerden te geven. Zelfs Predikers *in partibus* maakten hiervan hun werk, opdat ook het nageſlacht van hen iets meer zoude weten, dan dat zij Predikers *in partibus* geweest waren. Men moet evenwel erkennen, dat zij geenszins het doel hebben gehad, om, na verloop van eene eeuw, deze hunne aanteekeningen aan de nakomelingſchap in handen te laten geven, welke misſchien even veel waarde zou hechten aan dit oudmodisch geſchrijf, als elke kleindochter aan de garderobe van hare grootmoeder. BURMANNUS heeft ten minſte dit geſchrijf niet beſtemd voor eenig Publiek; want in hetzelfde *dagboek zijner reis* naar en door *Engeland* heeft hij louter familieberigten geplaatst, van welke een enkel zelfs in het *Nederduitsch* geſchreven is.

Het is in ons oog heiligſchennis, gepleegd aan de nagedachtenis van eenen beroemden man, met zoo veel ophefs, als hier gemaakt wordt door CAPADOSE, aanteekeningen mede te deelen, welke nu zekerlijk hebben uitgediend, ſchoon zij van wezenlijk nut zijn geweest bij het opſtellen der *Lijkrede* van den beroemden DRAKENBORCH op onzen BURMAN. Aan deze heiligſchennis nemen wij geen deel, en daarom ſtappen wij van BURMAN's geſchrijf af.

Dit verſlag zal zich dan het liefst tot den *Doctor* bepalen, die, blijkens dit zijn geſchrijf, zich voor degelij-

ken arbeid heeft weggeworpen. Het best van alles is, dat de man in het *Latijn* heeft geſchreven. Zoo toch ontvangt hij naam onder de zijnen, voor wie dit zijn geſchrijf meestal *hieroglyphisch* is. Deze taal moest door dit ſlag van volk algemeen gebruikt worden; zoo zouden zij handelen *more maiorum* (*even als vorige wargeesten*), en hunne *kliek* zou hen aangapen als monſters van geleerdheid, omdat deze de *taal der geleerden* niet weten te onderſcheiden van de *geleerde wartaal*.

De *Voorrede* is uitvoerig in hetgeen hier niet te pas komt. Zij is gerigt aan den *Christelijken* Lezer; dat is zekerlijk, in den geest der *Bilderdijkers* verklaard: *aan ieder*, (*Jood* of *Christen*, van Vader AUGUSTINUS af) *die zoo denkt, als ik*. CAPADOSE moet hier wel teruggaan; anders heeft hij geene lezers, en zijn boekje, dat, even als zijn overig geſchrijf, *misdruk is*, wordt dan ook *voor misdruk gehouden*. Het eenige, dat wij, in deze lange *Præfatio*, voor waarheid hebben gegroet, is te vinden bl. XIX: „*Hij vreest, namelijk, door die lange*" — wij voegen er bij: *en langwijlige* — „*Voorrede en de*" — *zoutelooze* — „*Aanteekeningen, dit werkje* „ magis onerasſe quam ornasſe." Nog al nederig uitgedrukt door den *Doctor*. Doch dit ſlag van volk is nederig, maar in eene *vreemde* taal. Om de fraaije woordſpeling, behouden wij die weinige Latijnſche woorden. De vertaling: *meer te hebben bezwaard, dan verſierd*, neemt hier alle fraaiheid weg. Evenwel hebben wij op die Latijnſche woorden nog eene kleine aanmerking. Gij hebt geene vrees voor het *onerari* (bezwaard worden) van dit werkje door uw geklad, Heer Doctor! want dan moesten uwe aanteekeningen *onus* (last) bezitten. Indien men dezelve weegt, niet op de ſchaal van uwen Collega VAN DER BIEZEN, maar met zuiver gewigt en balans, geen wigtje zullen zij in de ſchaal optrekken. In eigenlijken zin is er geen *last*..... In oneigenlijken? .... Ja, dan kan dit woord blijven.

Zullen wij nu die aanteekeningen aanvoeren en wederleggen? Dit ware te veel eer aan den man bewezen, die

overal blijken geeft, dat hij, met zijne *fancta*, in plaats van *facra*, *Critica*, op vreemd grondgebied is. Onze lezers, die daarom nog niet zijne lezers zijn, begeeren dit niet, en zijne lezers verlangen dit niet. Want dan zouden wij ook moeten ſpreken van zijnen oproerigen geest op bl. 67, waar hij, na den moord, aan de DE WITTEN gepleegd, te hebben voorgeſteld als regtvaardige ſtraf van God, eene taal voert, welke hem de Koninklijke *Abolitie* wel kon noodzakelijk maken: „ *Discant exin reges* „ juſtitiam Deique timorem, nam

„ Lento gradu ad vindictam ſui Divina procedit ira,
„ Tarditatemque ſupplicii gravitate compenſat!"

Wij laten dit onvertaald. De woorden zijn verſtaanbaar genoeg voor hen, die, volgens pligt, op deze en dergelijke taal zekerlijk letten. Aanklagen willen wij niet.

Bijzonderheden, de Familie HEMSTERHUIS *betreffende. Verzameld en medegedeeld door Mr.* J. W. DE CRANE, *Oud Profeſſor in de Historiën en Welſprekendheid, Bibliothecarius, fungerend Hoogleeraar, Lid van den Raad der Stad Franeker, enz. enz. Te Leyden, bij* S. en J. Luchtmans. 1827. *In gr.* 8vo. 139 *Bl. f* 1 - 10.

Het is of de grijze dienaars der *Vrieſche Minerva*, die haar te *Franeker* nog in den ouden luister gekend hebben, den welverworven roem der Hoogeſchole, zoo lang mogelijk, in verſche gedachtenis willen houden. WASSENBERGH was langen tijd de Nestor onzer letterkunde, het voorbeeld van opgeruimde en vlugge werkzaamheid op hoogen ouderdom. En het is of DE CRANE hem niet wil toegeven in nuttigen, hemzelven, der aloude Akademie en zelfs ganſche provincie tot eer verſtrekkende bezigheid. Trouwens, dit bijzondere, provinciale en ſtedelijke is meer gevonden, dan gezocht: waar van geleerden en geleerdheid in ons land geſproken wordt, daar krijgen *Vriesland* en *Franeker* gewis hun deel. DE CRANE zelf is, meenen wij, geen *Vries* van geboorte, zoo min als de VOSSIUSSEN en JUNIUSSEN, met welke

hij ons onlangs bekend maakte, eenigzins bijzonder tot dat gewest behoorden. Maar de HEMSTERHUIZEN, die hij ons in dit nieuwe werkje, in de landtale, doet kennen, behoorden daar en in *Groningen* oorſpronkelijk te huis.

Zoo aardig de aanleiding en daaruit voortgevloeide vorm van dit werkje is, zoo hoogstbelangrijk zijn inderdaad de onbekende en minbekende berigten, die wij hier ten opzigte van het geſlacht en den hoofdperſoon, den grooten TIBERIUS, ontvangen. Een jeugdig vriend en kweekeling van den Profeſor, te *Groningen* zijne ſtudie voortzettende, kocht (op de verkooping des boedels van den laatſten der HEMSTERHUIZEN) de Albums van evengenoemden TIBERIUS en zijnen vader. Aldus DE CRANE in handen gekomen, zag deze welhaast, dat uit dezelve niet weinig zou op te delven zijn ten aanzien der geſchiedenis van den een en ander, en beſloot dadelijk, met bijvoeging van alle andere hulpmiddelen, welke hem zouden kunnen te ſtade komen, dit werk te aanvaarden. Nu worden deze Albums, eerst van den vader, FRANCISCUS, en daarna van den beroemden zoon, inderdaad de voorname leiddraden eener voortgezette levensgeſchiedenis. Uit dezelve blijkt, dat de oude FRANCISCUS, met meerderen van het geſlacht aan de genees- en heelkunst gewijd, en uit *Vriesland* afkomſtig, zelf een uitſtekend geleerde was, die, naar *Pavia* vertrokken zijnde, om daar den Doctorshoed, zoo wel voor wijsgeerte als in de geneeskunde, te verkrijgen, zulks, blijkens de ingevoegde bul, maar vooral de getuigenisſen der grootſte geleerden in- en buitenslands, in het Album bewaard, op de ſchitterendſte wijze volbragt. Hij haastte zich intusſchen niet met zijne kundigheden in beoefening te brengen, zette zich eindelijk te *Groningen* neder, en had reeds zijn vijfenvijftigſte jaar bereikt, toen hem TIBERIUS geboren werd, maar beleefde ook zijn tachtigſte.

De zoon vertoonde van zijne vroege jeugd een' buitengewonen aanleg. Met het veertiende jaar ſtudent geworden, deed hij met het zestiende, in gezelſchap van zijnen vader, een' uitſtap naar *Holland*; en het was bij deze gelegenheid, dat zijn Album werd aangelegd. Uit eene menigte van vriendſchaps- en lofbetuigingen, door *Groningers* en *Vriezen* als tot afſcheid, door anderen bij gelegenheid der kennismaking in hetzelve neêrgelegd, (waardoor het eenigzins eene tijdrekenkundige rejskaart wordt) blijkt vooral de zonderlinge gevor-

derdheid van den jongeling, niet zoo zeer in de Latijnſche en Griekſche, maar in de Oosterſche Letterkunde en derzelver onderſcheidenſte takken: want hij was tot de Godgeleerdheid beſtemd. En hetgeen niet minder bevreemdt, nadat hij vervolgens te *Leiden* nog eenigen tijd geſtudeerd en welhaast zijn twintigſte jaar bereikt had, werd hij tot Hoogleeraar aan het Athenaeum te *Amſterdam*, wederom niet in de Oude Letteren, noch zelfs de Oosterſche, beroepen, maar in de Wijsgeerte en — Matheſis. Niet onbelangrijk mag hierbij ligt eene aanteekening van LUBLINK *den Jongen* ſchijnen, te vinden achter de *Lofrede* van den Eerw. WESTERBAEN, (ſchoon door DE CRANE niet vermeld) dat HEMSTERHUIS bij zekere gelegenheid betuigd had, de werken der oude Grieken en Romeinen oorſpronkelijk dáárom doorlezen te hebben, dat hij weten mogt, welke vorderingen zij in de regte en grondige kennis van Goddelijke zaken gemaakt hadden. Immers deze is een natuurlijke overgang van den jongen Godgeleerde en Oosterling tot die Letteren, welke hem wel op het bepaalde punt weinig bevredigden, maar echter bovendrijvenden ſmaak ſchijnen te hebben ingeboezemd; terwijl hij, ten aanzien van zijn beſtemde vak te *Amſterdam*, eenige overeenkomst heeft met den niet min grooten WYTTENBACH, die met de profeſſie der Wijsgeerte bij de Kweekſchool der Remonſtranten begon, en eerst Logica en Metaphyſica onderwees. Trouwens, welke tak van geleerdheid of wetenſchap heeft niet vele zijner uitſtekendſte beoefenaars aan de vroomheid der ouderen of weldadige ſtichters van Beurzen en Leenen te danken, uitſtekende jongelingen voor den kanſel beſtemmende? En liever zoeken wij in de natuurlijke voorkeur, aan eene voorbereidende ſtudie boven de Godgeleerdheid zelve gegeven, de reden zijner zóó geheele verandering van loopbaan, dat zijn latere voortreffelijke Lofredenaar zelfs van deze bijzondere vordering in het Oostersch niet ſchijnt geweten te hebben, dan wel in afkeer van een vak, waarin destijds nog vrij vele bekrompenheid heerschte; ſchoon 's mans eerst vriendſchappelijke en daarna nadere verbindtenis met den Heer DE WILDE, en hierdoor met aanverwanten of nakomelingen van ARMINIUS, EPISCOPIUS en BARLÆUS, ook aan zoodanig iets ligt kan doen denken.

Doch wij keeren tot DE CRANE terug, en betuigen, met even veel genoegen, als bewondering van 's mans ſcherpzinnige opſporing van allerlei middelen ter ontdekking, dit ſtuk

gelezen te hebben, dat niet alleen uitſtekenden dank van elk verdient, die prijs op naauwkeurige kennis der geſchiedenis, vooral die des vaderlands, deszelfs roem en ſieraden van geleerdheid, ſtelt, maar ook door iederen maar eenigzins weetgierigen, zoo wij hopen, aangeſchaft zal worden. Geen kweekeling vooral onzer Hoogeſcholen behoort dit fraaije boeksken te misſen. Het doe hen met den ouden HEMSTERHUIS naar *Duitschland*, *Italië*, *Frankrijk* en *Engeland* reizen, en een flaauw beeld der geleerde wereld van dien tijd in 't mans vriendenrol, als in eenen ſpiegel, opmerken. Het leere hen bij den jongen zien, wat de mensch vermag te doen niet alleen, maar ook te dragen: want, ſchoon men het kind met den uitbundigſten lof als bezwaarde, hij hief het hoofd daartegen niet trotsch omhoog, noch dacht reeds genoeg te bezitten, maar bleef even onvermoeid ſtreven naar hetgeen nog te bereiken was.

Narratio de Vita et Scriptis EV. WASSENBERGH *V. Cl.* deque rebus, quae Athenaeo publico nuper evenerunt. Explicita a JO. GUIL. DE CRANE cum Rectura tertium abiret, d. 25 Sept. 1827. Franequerae, apud *G. Tjma.* 1828. 8vo. pp. 64. *f* : - 60.

Wij laten dit ſtukje van denzelfden Auteur dadelijk volgen. De Hoogleeraar heeft er den eenvoudigen naam van *Verhaal* aan gegeven, en te vergeefs zou men er ook den hoogeren toon der Lofrede in zoeken; hetzij zijn Hooggeleerde dit boven de kracht zijner grijsheid rekende, of dat hem eenige andere bedenking daarvan terughield. Zeker moet des overledenen eigene, naauw vijf jaren geledene, plegtige viering van zijnen vijftigjarigen dienst, in eene *Oratio Eucharistica*, vrij wat ſtof voor zijnen Lijkredenaar hebben weggenomen. Het ſtuk is intusſchen, om deszelfs naauwkeurige uitvoerigheid, van belang voor de geſchiedenis der Letterkunde, en laat zich, in zuiver Latijn geſteld zijnde, aangenaam lezen.

Opmerkelijk is de *toevalligheid*, aldus pag. 7 door DE CRANE vermeld: *Primum hodiernus dies, viceſimus quintus menſis Septembris, cum Waſſenberghii vita publica privataque eam habet conjunctionem, ut in perpetuum Memoriae ejus dicetur oporteat, inque Faſtis Literariis ad hunc diem Waſſenberghii Nomen adſcribatur. Ante hos nimirum quinquaginta*

sex annos, hoc die, hic loci, professorium illud Linguae Graecae docendae munus solemniter adiit, quo deinceps Literarum cultum, discipulorum commoda, Academiae suamque ipsius gloriam tam praeclare promovit. — Tum vero et eo ipso die vicesimum nonum explebat vitae annum; erat enim idem dies ipse natalis. — — Igitur et ante hos octoginta quinque annos, hoc suo die natus fuit in pago Leckum.

Vervolgens doorloopt hij 's mans leven, eerst door zijnen vader, een Predikant, onderwegen, daarna op de Latijnsche school te *Leeuwarden*, toen te *Franeker* en een' korten tijd te *Leiden* studerende, voorts te *Deventer* en straks te *Franeker* beroepen, waar hij ook zijne loopbaan heeft ten einde gebragt. De geschiedenis van zijnen geest, van zijn werken en hierin doorstralende bekwaamheid en vlijt, maakt dus het belangrijke van dit verhaal uit. WASSENBERGH was een uitmuntend Philoloog, in de talen van *Hellas* en *Latium* niet alleen, maar ook in de Vaderlandsche en bijzondere *Vriesche*, door en door ervaren, en in alle drie zelfs de lier met het beste gevolg hanterende. Hij was daarenboven een braaf man, een warm liefhebber van zijn Vaderland, met name van *Vriesland*, en de van ouds beroemde Hoogeschool, aan welke hij het spoor van HEMSTERHUIS en andere groote mannen getrouw bewandelde. Hij liet, behalve onderscheidene geschriften, inzonderheid vele treffelijke kweekelingen, zoo wel voor den katheder, als voor de hoogste betrekkingen in den Staat, na. Doch het een en ander moge in de *Narratio* breeder worden nagelezen.

In het overige der Redevoering zien wij, onder anderen, DE CRANE's tevredenheid over de nieuwe Mathesis-wet. *Qui scilicet* — zegt hij — *Matheseos erant rudes, ii, ut fit, pro nihilo eam habentes, nullam cum studiis Theologicis, cum Jurisprudentia, cum Literis quibuscunque conjunctionem habere, his multo magis vel dispendio temporis obesse posse, satis importune clamitabant. Mei quoque ordinis homines, Literati illi, Scaligerorum, Vossiorum, Goliorum, Hemsterhusiorum oblitti, his artibus carere, eas negligere, vituperare tandem didicerant.*

Bij de overdragt van het Rectoraat aan den Baron DE GERER, Theol. Prof., luidt het slot van alles dus: *Quanto natalium Tu ante ceteros excellas splendore, tanto magnificentius, quanto Tua disciplina reliquis sanctior censeatur, tanto dignius hoc Munus geras administres exopto.*

Bevinde zich de geleerde man nog lang zoo opgewekt tot spreken en schrijven!

Taalkundige Bedenkingen, voornamelijk betreffende het verschil tusschen de aangenomene Spelling en die van Mr. W. BILDERDIJK, *door* MATTHIJS SIEGENBEEK; *voorafgegaan door een' Brief van den Hoogleeraar* J. H. VAN DER PALM *aan den Schrijver. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1827. *In gr.* 8*vo. XVI en* 94 *Bl. f* 1 -:

De waardige SIEGENBEEK was aan zichzelven zoo wel, als aan geheel *Nederland*, verschuldigd, de eer der aangenomene spelling te handhaven tegen de smadelijkste verguizing, met welke BILDERDIJK alleen bij zijnen dood zal ophouden haar te vervolgen. De beroemde VAN DER PALM, ook in het Nederduitsch geen nieuweling, wekte daartoe, met grond, den nederigen en bescheiden' SIEGENBEEK op; en daaraan hebben wij dit klein, maar gewigtig boeksken te danken. Het is onmisbaar voor allen, die de eenparigheid der spelling als wenschelijk achten, en het losbandige geenszins voorstaan. Wanneer men in aanmerking neemt den bijna kwakzalverachtigen toon, op welken BILDERDIJK zijne spelling, als het *non plus ultra* van volkomenheid, bestendig uitvent, dan verwacht men van den *promissor magno hiatu* grooter verschil, dan al zijn geschreeuw tegen SIEGENBEEK oplevert, wien de anders groote, maar op dit punt zeer kleine, BILDERDIJK het als onvergeeflijke zonde aanrekent, dat hij de opgedragene taak, bevordering der eenparigheid van spelling, in jongere jaren zoo gelukkig heeft volbragt, en dat VAN DER PALM niet BILDERDIJK ontboden heeft uit *Brunswijk*, om, bij gebrek aan bewijzen zelfs met hoogvliegenden onzin, te zeggen, hoe de spelling wezen moet.

Het geheele verschil in spelling handelt SIEGENBEEK op zijne wijze, dat is, bedaard, bescheiden en grondig, af, van bl. 48—94. Dit alles is geschikt, om de hooge achting, welke men voor niemand en niets afdwingt, aan den uitmuntenden arbeid des, door de *Bilderdijkers* alleen, miskenden Hoogleeraars, indien dit mogelijk zij, nog ruimer te bezorgen. Dit vertoog maakt het duidelijk, „ dat (wij bezigen hier de woorden van Prof. VAN DER PALM, bl. XIV volg.) het verschil tusschen de door u aangeprezen spelling „ en de door den Heer BILDERDIJK aangenomene zoo *uitermate gering* is, zoo weinige bijzonderheden betreft, en

„ waarvan ſommige van zoo klein belang en daarenboven
„ zoo betwistbaar zijn, dat men ten laatſte niet weet, waar-
„ in toch eigenlijk die *Siegenbeekerij* beſtaat, die men zoo
„ vinnig doorſtrijkt, en waarvan men, naar 't mij voorkomt,
„ zoo moeijelijk eene andere beſchrijving dan deze zou kun-
„ nen geven: *Spelling der voornaamſte en beſte Nederland-*
„ *ſche Taalgeleerden, in een beredeneerd verſlag en beknopt*
„ *overzigt voorgeſteld.*" Dit oordeel van eenen bevoegden regter over den ganſchen arbeid van SIEGENBEEK is zoo juist en billijk, dat ieder onpartijdige, zonder de minſte aarzeling, daaraan zijn zegel zal hechten, op het eigen oogenblik, dat men, bij het heesch geſchreeuw des tegenſtanders, meer medelijdend dan ſchamper, de ſchouders optrekt.

Het is onnoodig, dat de inhoud van dit hoogstbelangrijk boekje door ons nu opzettelijk wordt ontleed. De tegenſpraak van BILDERDIJK, die, bij mindere eigenliefde, als Taalgeleerde heerlijker zou ſchitteren, vermeerdert ſlechts de belangſtelling in alles, wat van onzen SIEGENBEEK wordt in het licht gezonden. Het aangekondigde boekje verdient in aller handen te zijn, als behelzende ook menige teregtwijzing voor zulken, die, als ware *ſchoolpedanten*, het *omne nimium* niet vermijden, en, ten opzigte der bastaardwoorden, als *Philologastri* meer dan als Taalgeleerden zich voordoen. Berigt voor de ſchrijvers van *Oktober*, *Deſember*, *Kſenofon*, *kwaliteit*, *kwantiteit*, en, misſchien binnen kort, van *kaliteit* en *kantiteit*, en van nog grooteren onzin.

Ten ſlotte zij nog gemeld, dat SIEGENBEEK, op verzoek van VAN DER PALM, twee reeds vroeger, in den *Recenſent*, *ook der Recenſenten*, en in den *Konst- en Letterbode*, medegedeelde vertoogen in dit geſchrift wederom geplaatst heeft. I. *Iets over het* NOCHTAN *der Ouden, en de daarop gevestigde ſchrijfwijze van* NOGTANS, *voor* NOGTHANS *of* NOGTHANDS, bl. 1—18. II. *Gemengde taalkundige Bedenkingen*, bl. 19—45. Voor dit alles, zoo beknopt mogelijk voorgedragen, zeggen wij den eerwaardigen Schrijver dank.

Moge de bekwame man nog lang op het aangenaamſte geſtreeld worden door de welwillendheid, met welke ook de Zuidelijke *Nederlanders* zijnen voortreffelijken arbeid ontvangen en aanwenden, ter meerdere belangſtelling in onze ſchoone moedertaal! Het gegronde vooruitzigt hierop is ruime ſchadeloosſtelling voor BILDERDIJK's buitenſporig geſchreeuw. *Tantum.*

Gedichten van Vrouwe KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK. *Te Rotterdam, bij* A. F. H. Smit. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 184 *Bl. f* 3 -:

Wanneer men dezen bundel vergelijkt met dien van haren Echtgenoot, met *den voet in het graf*, dan heeft men reden zich daarover te verblijden, dat hier in geenen deele de nagalm wordt gehoord van dat razend getier, dat bijna gelijktijdig met deze Gedichten is in het licht verſchenen. Mogt BILDERDIJK even weinige aanſpraak maken als zijne Egade! De man, die nu zichzelven en zijne groote talenten miskent, zou, bij erkende verdienſten, den hem toekomenden lof algemeen ontvangen. Maar roem dwingt men niet af van hem, die geene achting gevoelt.

De gevoelens ook van Mevrouw BILDERDIJK nemen wij geenszins voor onszelven over; maar wij eerbiedigen dezelve, omdat zij zich van roekeloos oordeelen en verdoemen onthoudt.

Zalig, ja, maar eindloos meerder, wien de Heiland waardig vindt
Het verbond, met Hem geſloten door het weêrherboren kind,
Aan heel de aarde te doen ſtaven, 's afgronds vijandſchap ten trotse!
Ó, Dit voorrecht zij het Uwe, dierbare uitverkoornen Gods!
Sta, Gij tweetal Israels zonen, ſta Gij moedig in den ſtrijd;
Zij uw leven, zij uw ſterven uw' Verloſſer toegewijd:
Heb Gij alles veil op aarde voor des Heilands naam en eer!
Zegt het iets voor Hem te ſterven, Hem te leven zegt nog meer.
Hem te leven — in een wereld, die zijn kruis verachten bloed,
En zijn heilgenâ durft ſmaden in den dolſten overmoed.

Zoo zouden wij niet ſpreken tot DA COSTA en CAPADOSE, die, behalve in de beſnijdenis, ook daarin den voormaligen *Judeërs* gelijk zijn, dat zij *monopolie* willen drijven met leer en Christendom. Maar wij zien niet, waarom Mevrouw BILDERDIJK niet ten jare 1822 aldus zou hebben mogen zingen. Het ſedert gehouden gedrag dezer menſchen is de voornaame oorzaak, dat ook wij al de gedichten, die, bij onze Dichteres, op deze en andere gedoopte *Joden* betrekking hebben, (bl. 46—78) geheel overſlaan, ons houdende aan het voorbeeld van PAULUS, die met dergelijke *Joden* meestal had te worſtelen, en in zijn ambt nooit week, *om der inge-*

kropene zoogenaamde broederen wil, die zijdelings zijn ingeſlopen, om de vrijheid te verſpieden, welke wij bezitten in Christus Jezus, om ons (zoo) tot ſlaaf te maken. Gal. II: 4. (De twee laatſte regels van het zoo even medegedeelde houden wij voor een toevoegſel van den zwartgalligen Echtgenoot.)

Het oordeel der Geſchiedenis zou voor BILDERDIJK een heerlijk onderwerp zijn geweest, vooral om een ſtukje te leveren van gelijke ſoort als *de Taal*, in *den Voet in 't Graf*. Zijne Egade, niet ingenomen met de Geſchiedkunst onzer dagen, ſchijnt met de denkbeelden geenszins den overvloed van gal te hebben overgeërfd van haren Echtgenoot. Zie bl. 166:

Maar gij, zoo wuft van zin, Geſchiedkunst onzer dagen,
Gij, wier orakeltaal en oog en ooren boeit;
Die waar en valsch verplooit, of kneedt naar welbehagen,
Naar dat der driften ſtorm in ſluimer ligt of loeit!
Hoe vaak misleidt gij hem, die, hangende aan uw woorden,
Uw taal onfeilbaar houdt als Evangeliетaal!
Zoo ſtemt gij 't menschlijk hart tot enkel wanakkoorden;
Zoo dooft ge in zijn gemoed den heldren waarheidsſtraal!
(enz.)

Hoe veel zachter klinkt hier alles, dan bij BILDERDIJK! De eenigſte fout is, dat op de Geſchiedkunst *dezer* dagen alleen gezinſpeeld wordt. Het misbruik is ook van oude dagteekening. Maar alle ſcherpte van oordeelvelling houdt op, bl. 168, waar dit ſtuk dus eindigt:

Ja, bidden wij met hem, dien 't ſchuldgewicht belaadde,
Maar die met boete in 't hart den Tempel binnen trad,
In needrig zelfbeſef den Rechter om genade,
Die veel vergeeft aan hem, die veel heeft lief gehad!

Zulke zachte toonen ontwapenen de ſtrengſte kritiek, al had deze nog veel meer te berispen, ten opzigte der denkbeelden, dan hier het geval is. Naar ons oordeel hebben deze Gedichten veel boven die van BILDERDIJK vooruit, omdat natuurlijk gevoel in dezelve ſpreekt, verre verwijderd van *die* kunst, welke in zijne gedichten ſchittert. Dit warm gevoel zal altijd harten vinden. Kunst vindt alleen bij kunſtenaars de meeste toejuiching. En kunſtenaars zijn op verre na niet alle menſchen. Als zoodanig munt in dezen bundel vooral uit het ſtukje: *Aan hare Majesteit, bij de herſtelling van Prinſes Marianne uit hare krankte in* 1821, bl. 124—127.

Uit het gedicht, *ten verjaardage van onzen jongsten Zoon*, bl. 134, kippen wij, hiervan ten bewijze, het volgende uit:

De frisſche Jeugd is na aan 't graf,
Voor haar bedekt met bloëmen:
De Grijzaart waggelt er om voort:
De kranke legert aan zijn boord:—
Wat ſterfling die aan 't ſtof behoort,
Zal 't leven ZEKER noemen!

Dit aanzijn (neen!) is 't leven niet;
't Is ſlechts de weg naar 't leven.
Wanneer gij dien met God betreedt,
Dan is het wereldsch leed geen leed;
Dan zijn wij op Zijn' wenk gereed
Dat leengoed weêr te geven.

Gij weet het, wat de Heiland zegt:
„ Gij gaat den musch te boven."
Het woord van Jezus wankelt niet:
Mijn lieve zoon, wat ooit geſchied',
Omhels de troost die Hij u biedt!
Blijf aan zijn Trouw gelooven!

Hier volge nog een enkel couplet uit het ſtukje: *Aan mijn' Echtgenoot op zijnen verjaardag*, bl. 128:

Wat dan de Algoedheid ons beſtemm',
Geen kommer mag ons 't hart beknellen:
Verlies en onſpoed voert tot Hem;
Maar voorſpoed grijpt naar waterbellen!
Of heeft mijn ziel vergeefs geleên
In de oefenſchool der tegenheên,
En zou ik wanklen in 't vertrouwen;
En, daar ik zonder hoop niet ween,
Die hoop niet op Gods Liefde bouwen?

Wij rekenen ons niet verpligt tot uitvoeriger behandeling van al de hier voorkomende ſtukjes. Als Dichteres is Mevrouw BILDERDIJK reeds lang met roem bekend. Wij kunnen dus volſtaan, met naar waarheid te getuigen, dat deze bundel, over het geheel, haren roem en naam waardig is. De meeste ſtukjes, bpdat wij dit hier nog bijvoegen, behooren tot het *ſtichtelijk*

ke, niet enkel door gekozene onderwerpen, maar ook door wijze van behandeling. Ziehier nog uit de *Kleeding*, bl. 108, deze even eenvoudige als treffende plaats:

Neen! laat geen hoogmoed mij verleiden;
Den worm ontleende ik deze pracht,
En 't arme ſchaapjen uit de weiden
Droeg lang voor mij dees zelfde dracht!

De vlinders die om 't bloembed zweven,
De paauw met blinkend goud beſtikt,
De visch met zilverglans omweven,
Zijn eindloos rijker opgeſchikt!

Neen! Zoeke ik beetre praalgewaden
Dan ijdel goud of zijwormrag;
Een dosch, dien bui noch motten ſchaden,
En Jezus-zelf te dragen plach.

Mijn ziel zij met het kleed omhangen
Dat reinheids zilvren ſtralen ſchiet;
Zoo moog mij Gods Genade ontfangen,
Wanneer Hij mij ten bruidsdisch ziet!

Waarom ſtemt de Dichter zijne gedichten niet op dergelijken liefelijken toon? Of waarom zoekt de Dichteres niet, door meerdere ſoortgelijke gedichten, het bittere van 's mans uitboezemingen te matigen? *De Voet in 't Graf* had zulk eene gezellin hoognoodig.

Gedichten van FREDERIK CORDES, *Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor. Te Amſterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In kl.* 8*vo.* 104 *Bl. f* 1-25.

In de Voorrede tot deze luchtige en juist niet veel beteekenende versjes erkent de Heer CORDES zich als vervaardiger van een vroeger nameloos uitgegeven dichtſtuk: *Homerus, of Oorſprong der Ilias en Odyſſéa*, hetwelk door denzelfden Recenſent, in den vorigen jaargang dezer *Letteroefeningen*, (bl. 119) met uitvoerigheid en belangſtelling is beoordeeld geworden. Wij kunnen niet zeggen, dat de gunſtige gedachte,

welke wij toen over den aard van des Schrijvers dichterlijk talent geuit hebben, door het voor ons liggende bundeltje hooger is opgewonden; want meest alle ſtukjes, ſchoon over het algemeen gemakkelijk en vloeijend, hebben, wanneer men het hooger geſtemde *Morgenlied* uitzondert, weinig echt dichterlijk gehalte, zoo wel in ſtof als in vorm. De Heer CORDES ſchijnt dit zelf gevoeld te hebben; want hij verzoekt in zijne Voorrede, dat men deze versjes, als *gedurende zijne Akademiejaren, in eenen nog ſchier kindſchen leeftijd*, vervaardigd, niet te geſtreng moge beoordeelen. Maar waarom datgene uitgegeven, voor hetwelk men eene dergelijke verontſchuldiging meent noodig te hebben; vooral in eenen tijd, dat onze Letterkunde gebukt gaat onder den centenaarslast van zoo vele boekdeelen poëzij, verzen en rijmelarij, als men haar jaarlijks op de ſchouders legt, en welke bijna geene plaats voor iets anders dreigt over te laten? Slechts enkelen bevoorregten, eenen BILDERDIJK b. v., is het gegeven, om met eene groote bagaadje den tempel der onſterfelijkheid te bereiken; en toch zoude ook hij daar eene betere en minder benevelde figuur maken, indien zijne vracht drievierde ligter geweest ware. Maar het dagelijkſche dichtervolk doet best van ſlechts uitgezochte waar mede te nemen; anders verzinkt het goede onder den hoop van het middelmatige; en tijdgenoot en nageſlacht, tegen de moeite opziende om het eene van het andere te ſchiften, vinden het gemakkelijker, de zwaarbeladene pakdragers geheel over het hoofd te zien en hunne namen te vergeten. Vlijtig dus gerijmd en dagelijks aan de Muzen geofferd, maar weinig uitgegeven, doch dat weinige zij voortreffelijk; dit moest de leus zijn van iederen aanvanger in de kunst, die er zich waarlijk later, wanneer hij eene zekere hoogte op den Pindus bereikt heeft, over beklagen zal, dat hij het publiek door eene voorbarige uitgave ingewijd heeft in zijne gebrekkige voorbereidende oefeningen. Wij gelooven niet zonder grond, dat dit eenmaal het geval zijn kan van den Heer CORDES; want in verſcheidene ſtukjes van dit bundeltje ſtraalt onmiskenbare aanleg tot de poëzij door (onder de zoogenaamde luimige ſtukjes zijn enkele beneden de kritiek); maar dat hij reeds meer dan aanleg, dat hij echte dichterlijke verdienſte bezit, dit blijkt ſlechts uit weinige, maar vooral uit het *Morgenlied*, indien men namelijk de acht eerſte, meer gezwollene dan verhevene regels uitzondert. Wij kiezen alleen het goede tot proeve:

Het leven is een droom; — eene ongewisse have. —
De dood maait ons ter neêr, gelijk de zicht het graan.
De morgen wekt ons op; — de nacht voert ons ten grave. —
Het wisselt al zich af, als 't licht van Zon en Maan.
Slechts Gij niet, God! wiens geest door heel de Schepping ademt,
Die 't Leven en den Dood met éénen wenk gebiedt,
Gij, die het gansch Heelal met ééne hand omvadèmt,
En U door 't Englendom, als Almagt, eeren ziet.
't Moog al op d' Oceaan der tijden henenvaren, —
't Moog al ten prooi van 't *Niet* of van den *Chaos* zijn, —
Gij blijft gestaâg dezelfde! in *d' omvang uwer jaren*
Is van verwisseling geen enkle schaduwschijn.
Van U, van U, o God! daalt elke heilstroom neder, —
Gij zijt het, die den gang des Noodlots stuurt en rigt, —
De luister der Natuur keert op uw roepstem weder.
En Nacht en Duisternis verwandelt Gij in licht.
Schoon bergen wijken, rotsen smelten, — heuvlen zinken, —
God! Gij blijft onze burgt en toevlugt in den nood, —
In U blijft ons het licht der Hope tegenblinken, —
Gij stilt den noodorkaan, — uw Magt is eindloos groot!

Initia Philosophiæ Platonicæ. Auctore PHIL. GUIL. VAN HEUSDE. Pars prior. Traj. apud *J. Altheer.* 1827. 8vo. pp. 201.

Het zal nu ongeveer vijfentwintig jaren verleden zijn, dat Prof. VAN HEUSDE zijn *Specimen Criticum in Platonem* uitgaf; een geschrift, hetwelk met reden niet alleen toen zeer veel opgang maakte, maar ook nu nog zijne waarde behoudt. WYTTENBACH, wiens brief aan den uitgever zoo veel geleerdheid, waarheid en schoonheid bevat, als men in menige groote verhandelingen over zoodanige onderwerpen niet vindt, WYTTENBACH eindigde dien brief met deze woorden: *Tu igitur, qui Platonis ornandi stadium ita ingressus es, ut primum hoc specimen edideris non modo tironi decorum, sed neque veterano pœnitendum; fac reliquum cursuum gnaviter persequaris, ut tua ex opera fructus et ad te laudis et ad multos doctrinæ perveniat uberrimus.* Zulk eene aanmoediging aan eenen jongeling moest wel werken, te meer op eene ziel, welke gloeide van liefde voor PLATO. Wij zagen dan ook reikhalzende uit naar de vruchten des langdurigen ijvers, door VAN

HEUSDE in het lezen en bepeinzen van PLATO beſteed; en verheugden ons over het licht, hetwelk, van den leermeester afdalende, zich van tijd tot tijd in de verhandelingen der leerlingen vertoonde.

Thans is onze begeerte aanvankelijk vervuld, en de geleerde, ſmaakvolle man ſchenkt aan de beminnaars van het goede en ſchoone dit eerſte ſtuk zijner denkbeelden over de wijsbegeerte van PLATO. Groot, zeer groot was de verwachting, welke wij van dezen arbeid hadden opgevat. En deze verwachting, hetgeen wij geloofden dat bijna niet mogelijk was, is niet ſlechts niet te leur geſteld, maar zelfs hier en daar overtroffen. Meer kunnen en mogen wij tot lof van den ſchrijver niet zeggen. De lezer verwachte dan van ons ook geen oordeelkundig verſlag. De brief alleen, aan CREUTZER geſchreven, over WYTTENBACH, hoedanig een man WYTTENBACH in de beſchouwing en ſchatting van VAN HEUSDE was, geeft ruime ſtof om eenige bladzijden te vullen. En wat zouden wij zeggen van *de Wijsbegeerte*, *de Ziel*, *de Liefde*, *de Muzijk*, en hetgeen verder in het werk zelve uit PLATO, in den echten geest van PLATO, verklaard wordt? Die het boek lezen en verſtaan, zullen het meermalen herlezen, en hebben ons verſlag niet noodig. Zoete praters zullen van elders ſtof genoeg opvangen, om ook over deze onderwerpen naar hunne manier te kunnen keuvelen.

REINIER *en* WILLEM VAN OLDENBARNEVELDT, *Treurſpel, door Mr.* A. VAN HALMAEL, JR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1828. *In gr.* 8*vo*, *VIII en* 84 *Bl. f* 1-25.

„Gij wilt" — ſchrijft de Dichter van dit Treurſpel, de Heer VAN HALMAEL, in zijne Opdragt van hetzelve aan de Leden van het Leeuwarder Genootſchap *Conſtanter* — „gij wilt(,) dat ik mij nogmaals op eene baan begeven zal, welke ik niet weder dacht te betreden." — En, waarlijk! ook wij dachten niet, dat de verdienſtelijke man, nadat zijn, vroeger uitgegeven, tooneelarbeid, inzonderheid zijn *Hekelaar*, in ſommige van onze beoordeelende maandſchriften zoo onverdiend gehekeld en gehavend was, zich zoude laten overhalen, om immer weder iets uit zijne pen

in dat vak het publiek door den druk aan te bieden. Het *manet alta mente ripostum judicium* heeft dus gezwicht voor den drang der vriendschap, en wij ontvangen hier wederom een tooneelstuk, dat, hoewel, buiten twijfel, door de Leden van *Constanter* reeds gewogen, niet te ligt bevonden, en, dien ten gevolge, geijkt, thans, als aan het oordeel van het publiek overgegeven, aan de kritiek, ook buiten de vergaderzaal van *Constanter*, onderworpen is.

De stof leverde den Dichter de aanslag op het leven van Prins MAURITS door de beide zonen van den vermoorden — zachter kunnen wij het niet uitdrukken — OLDENBARNEVELDT. Dit onderwerp schijnt ons echter voor een Treurspel min geschikt, of liever, min of meer beneden de waardigheid van het Treurspel te zijn. Toegegeven, dat de zucht naar wraak in de zonen, die hunnen braven grijzen vader door beulshanden hadden zien sneven, offschoon niet vergeeflijk, echter allezins natuurlijk is, kan ons echter de *modus quo*, de manier, waarop die wraak uitgeoefend wordt, voor een Treurspel — de *gravitas* (deftigheid) van het hooge Treurspel in aanmerking genomen — niet zeer behagen. Het door de Heeren VAN STOUTENBURG en VAN GROENEVELDT gekozen middel, om zich aan Prins MAURITS, als den vermeenden bewerker van huns vaders gruwzamen dood, te wreken, is, onzes oordeels, te bandietachtig, en zou misschien beter voor een hedendaagsch Fransch *Melodrama*, dan voor een Treurspel, voegen. Een sluikmoord toch, die door eenige matrozen en zaaiwerkers moet ten uitvoer worden gebragt, terwijl de aanleggers van denzelven behoedzaam achter de schermen zitten, heeft waarlijk weinig tragisch, maar wel veel gemeens. Het spijt ons derhalve, dat de Dichter, die zoo vele talenten in zich vereenigt, als in de bewerking van dit onderhavige stuk, en ook in vroegere vruchten van zijnen geest, zoo kenbaar doorstralen, en die zeer zeker bij APOLLO en de negen Zusters veel hooger aangeschreven staat, dan menige, thans door hen, die het:

Nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis!

tot het rigtsnoer hunner oordeelvellingen maken, tot walgens toe bewierookte namen van N. en N. en Consorten — dat, zeggen wij, de zoo kundige man in de keus van zijn onderwerp min gelukkig is geweest. Ook heeft dit Treurspel een gebrek — hetwelk, trouwens, meer een noodzakelijk gevolg

van het gekozen onderwerp, dan van den wil en ſmaak des Dichters, zal zijn — dat het, namelijk, door acht of negen tooneelveranderingen eene *pièce à tiroir* wordt, gelijk de Franſchen het noemen.

Wat nu de bewerking, de karakterteekening der onderſcheidene handelende perſonen, de verſificatie, met één woord, de houding van het geheel, betreft, deze is zoodanig, als wij van eenen wezenlijken Dichter — wij kunnen dien naam in volle ruimte aan den Heer VAN HALMAEL geven — mogen verwachten. Der geſchiedenis getrouw blijvende, heeft hij, met eenige dichterlijke vrijheden, geen romantiſch-historiſch, maar wel degelijk een ſchoon historiſch tafereel geleverd, hen, die op den voorgrond moesten ſtaan, op den voorgrond geplaatst en daar geheel in den geest van hun karakter laten handelen. Van proeven, welke wij ligtelijk, tot ſtaving van ons gezegde, zouden kunnen mededeelen, onthouden wij ons, om niet ganſche tooneelen af te ſchrijven. Men leze het ſtuk, en men zal, zoo geene partijdigheid of lage vitzucht het oordeel wijzigt, gaarne bekennen, dat hier niets te veel gezegd is. Slechts in de teekening van MAURITS ſchijnt de Dichter wat te partijdig vóór dien Vorst geweest te zijn. Het is toch zonderling, dat men, aan den eenen kant, dien Prins zoo diep wil vernederen en, aan den anderen kant, zoo hemelhoog verheffen. MAURITS was mensch, en in zijne gedragingen ten opzigte van OLDENBARNEVELDT en diens zonen kwam de mensch toch veel meer, dan de waarlijk groote man, doorkijken. Zou, bij voorbeeld, de versregel op het einde van het vierde bedrijf, welken de Dichter MAURITS, weifelende omtrent de beſliſſing van het lot des gevangen GROENEVELDTS, in den mond legt:

Ik wil alleen zijn, mij alleen beraân, — en — bidden!

niet wat al te gunſtig gedacht en gedicht zijn? Zou MAURITS wel zoo geweifeld hebben? Wij hopen het echter!

De ſpelling ſchijnt min of meer naar de Bilderdijkſche gefatſoeneerd. Waartoe dat? vragen wij. Is de Bilderdijkſche Spraakleer dan reeds zoo apodiktiſch als onfeilbaar bewezen? Geenszins loopen wij hoog met de, door eene enkele magtſpreuk, van ſtaatswege ingevoerde Siegenbeekſche ſpelling; want ook die heeft erge leemten: maar men heeft haar nu eenmaal geadopteerd; en waarom dan tegen den ſtroom op?

Het komt immers niet op letters, maar wel degelijk op zaken, aan.

Nogmaals bevelen wij het onderhavige dichtstuk aan ons lezend publiek, en durven hetzelve gerust verzekeren, dat men hier oneindig meer ware poëzij zal vinden, dan in het vrome gewawel of den hoogdravenden onzin van zoo menigen bundel, door zoo menigen verzenmaker ons opgedrongen. Wanneer men de gelegenheidsversjes en de extracten uit *albums* — waaruit eigenlijk niets moest geëxtraheerd worden, dewijl het woorden van den eenen vriend tot den anderen, en niet voor het publiek, zijn — reeds lang vergeten heeft, zal men poëzij, als die van den Heer VAN HALMAEL en zijns gelijken, nog steeds met genoegen lezen.

Naschrift.

De gewone Recensent voor het Tragische vak in dit Maandschrift kan zich met dit ingezonden oordeel van eenen hem geheel onbekenden ambtgenoot, over het algemeen, wel vereenigen. Mogen de Fransche tooneelregelen, vooral die omtrent eenheid van plaats en tijd, hier niet zijn in acht genomen; moet de aanschouwer wat te veel van het huis der Weduwe OLDENBARNEVELD naar de herberg *den Helm*, het paleis van MAURITS en de Gevangenpoort reizen, en zijn geduld naar den afloop des stuks in zijne gedachten zoo lang rekken, tot dat de diplomatische onderhandeling over de uitlevering van den naar *Brussel* ontwekenen STOUTENBURG, gelukkig voor den vlugteling vruchteloos, is afgeloopen, het stuk heeft echter zijne dichterlijke en tragische verdiensten. Ook de keuze des onderwerps is, naar ons oordeel, zoo ongelukkig niet; hetzelve schijnt ons niet zoo ver beneden de waardigheid des Treurspels, als aan onzen Confrère. De aanslag tot eenen moord, die zoo gemotiveerd is als hier, en waarvan men de ondergeschikte bewerkers behendiglijk op den achtergrond heeft doen blijven, om de hoofdaanleggers eigenlijk alleen te doen uitkomen, was dikwijls eene geschikte stof voor het hooger tooneel, en blijft het ook hier. Eene andere vraag is, of de keuze in de tegenwoordige tijdsomstandigheden voegzaam was; en dit durven wij niet beamen. De karakters zijn fiksch geteekend en goed volgehouden, en men vindt doorgaans waardigheid en dichterlijke verheffing. Maar de dichttrant, de verzen zelve bevielen ons minder; zij

zijn meestal gewrongen door overmatige zucht tot kortheid en gedrongenheid, en worden daardoor dikwijls duister zelfs voor den aandachtigen lezer; hoeveel te meer dan moet dit het geval zijn voor den hoorder. Hetzelfde naamwoord wordt dikwijls in geheel onderscheidene naamvallen in betrekking gebragt tot verschillende werkwoorden; bind- en voegwoordjes worden uitgelaten; en deze twee hoofdzonden tegen de bevalligheid en helderheid der dichterlijke uitdrukking, nog vergezelschapt van eenige stijve inversies en geene genoegzame afdeeling der periodes, maken de lezing dikwijls stroef en onbehagelijk. Voorbeelden aan te halen, is overbodig, daar elke bladzijde die aanbiedt. — Ziedaar *ons* gevoelen, hetwelk wij in dezen vorm gegoten hebben, ten einde het publiek twee oordeelvellingen in plaats van één zoude ontvangen, en overtuigd blijven van onze onpartijdigheid.

Jezus Lijden, door KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK. *Te Leyden, bij* de Wed. D. du Saar. 1828. *In gr.* 8*vo.* 59 *Bl. f*: 60.

Feestliederen, door Mr. I. DA COSTA. *Te Amsterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8*vo.* 36 *Bl. f*: 75.

Indien er nog eenig bewijs noodig ware, om te doen zien, welk eenen nadeeligen invloed godsdienstige geestdrijverij en lichthatend Mysticismus zelfs op de heerlijkste talenten en den dichterlijksten aanleg uitoefenen, dan heeft men deze beide kleine boekjes slechts in handen te nemen. Mevrouw BILDERDIJK, welke ons vroeger zulke geurige en echt poëtische lettervruchten leverde, zendt thans, nu zij, schoon in veel mindere mate, met de geest- en godsdienstkwaal van haren Echtgenoot is besmet geworden, dit stuk in de wereld, waarvan men ontwijfelbaar geheele bladzijden voor alles behalve voor poëzij zoude aanzien; indien de regels geene maat en de eindwoorden geen rijm hadden. Eenige weinige plaatsen uitgezonderd, vindt men nergens gloed of verheffing; het is doorgaans een kronijkmatig gerijmel, dat volgens de vaststaande orde de kleinste voorvallen van den laatsten levensdag onzes Verlossers beschrijft, in eenen trant en op eenen toon, dien men gaarne eenvoudig zou willen noemen, maar die inderdaad niet veel meer dan proza is. Tot proeve strekke een enkel couplet:

Vermoeid door 't hartbeklemmend treuren,
Viel Jezus vrienden 't waken zwaar.
Ach, dat het ons, voor wie Hij mede
Zijn dierbaar bloed ten heil besteedde,
Niet al te dikwerf ook zoo waar'!
Wat Kristen is ten allen tijden
In de oefenschool van 't lustbestrijden

Zoo biddend waakzaam als 't behoort;
Of voor den God door hem beleden,
Steeds vaardig in den ſtrijd te treden,
Gewapend met zijn heilig woord.

Is dit nu poëzij, der Vertaalſter van SOUTHEY's *Rodrigo* waardig? Neen! het zijn oefeningverzen ten behoeve van de nieuwe gemeente der regtgeloovigen, door BILDERDIJK en DA COSTA opgeregt.

Deze goede *orthodoxe* zielen hebben nu een Leerdicht, dat zij, zonder gevaar van iets, dat naar den mutſaard riekt, te zullen vinden, kunnen *lezen*; en de Apostel DA COSTA heeft, ten koste van zijnen vroeger verkregen dichterroem, gezorgd, dat zij ook Liedjes hebben, om te *zingen*. Waarlijk, als men deze Feestzangen leest, dan wrijft men zijne oogen, om den ſlaap weg te jagen; want men verbeeldt zich te droomen en ten minſte honderd jaren achterwaarts verplaatst te zijn. De bijna uitgeſtorvene taal Canaäns heeft in DA COSTA's mond al haren rijkdom, al hare kracht terug gekregen. Jammer ſlechts, dat velen dezelve zijn afgeleerd, en de meeste ſchoonheden, zonder het hinderlijk opſlaan der bijgevoegde Bijbelplaatſen, niet verſtaan zullen; b. v.

Maar die God wil ook vergeven!
Levenwekker! keer! o keer!
Wil op nieuw de lucht doorzweven,
En de vijgeboom wordt teêr. (*)
Noordenwind! o wil ontwaken!
Zuidenwind! doorwaai den hof! (†)
Heilge Geest! U zij de lof!

Het toppunt, eindelijk, van mystiſchen onzin, helaas in vloeijende verzen gebragt, vinden wij in den ſlotzang, die gezongen moet worden op de wijze van *Pſalm* XXXVI. en tot motto heeft *Openb.* I: 4:

Den ZEVEN GEESTEN voor den troon
Zij, met den Vader en den Zoon,
Aanbidding, lof en eere!
Het zeven Geeſtental is Één,
Oneindig in verſcheidenheên,
Maar ſteeds één Geest, één Heere!
Bij donderſlag en ſtemgeluid
Schiet hij in zeven ſtralen uit (‡)
Op de allerhande ſcharen!
Van Hem is 't vloeibre olijvengoud,
Dat d'eeuwgen lichtglans onderhoudt
Der zeven kandelaren! (§)

Dat heet de leer der *Zoroaſtriſche* Troongeesten of *Amſchaspands* eens regt helder met het Christendom verbroederen! — DA COSTA! DA COSTA! De groote geleerdheid bragt u tot razernij, en de dweepzucht maakte u van eenen waarlijk grooten Dichter tot eenen rijmenden Oefeninghouder. *Sela!*

(*) MATTH. XXIV: 32. (†) *Hoogl.* IV: 6.
(‡) *Openb.* IV: 5. V: 6. (§) *Openb.* I: 20. ZACCH. IV: 12.

BOEKBESCHOUWING.

Nagelatene Leerredenen, van wijlen den Wel-eerw. Heer M. STUART, *enz. IIde Deel. Te 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1827. *In gr.* 8vo. 470 *Bl. f* 5-:

Zoo wij op STUART's leerredenen, met de beste van onzen tijd vergeleken, eenige aanmerking wilden maken, het zou zijn, dat de ſtijl niet overal die zachte gemeenzaamheid, de toon niet immer die nederige eenvoudigheid, betoogwijze en voorbeelden niet altijd dat kenmerkende hebben, welke den man, wien Bijbelſtudje en Christelijke prediking alles, en dagelijksch werk is, plegen te onderſcheiden. Hier en daar lokken zij daarom, uit hoofde van zekere ſtrak- en droogheid, den gewonen lezer ligt minder uit. Hier en daar mishaagt hem zelfs wel de eenigzins harde, ſcherpe toon, op welken STUART, het zij zelf den lezer toeſpreekt, het zij Jezus den Pharizeërs of anderen doet toeſpreken. Hier endaar hindert ſommigen, misſchien, een, als 't ware, al te wereldſche zwier en redenaarskunst, en vooral ook de voorbeelden, uit de Romeinſche geſchiedenis aangevoerd. 's Mans veelvuldige bezigheid met deze geſchiedenis, de geest van den tijd, in welken hij zich, bij weinig gebruik van vreemd geleide, vormde, en de hoedanigheid van zijne toehoorders, naar wij ons verbeelden, voor een veel kleiner gedeelte uit ongeoefende Christenen, voor een veel grooter uit liefhebbers van bondig betoog en ſchoone voordragt, dan wel elders, in grooter gemeenten of kleiner plaatſen, beſtaande, zullen hiertoe zekerlijk hebben medegewerkt; ſchoon groote geesten, die zichzelven een pad banen, altijd het een of ander onderſcheidends bezitten, aan hun karakter, als verſtandige en zedelijke wezens, eigen.

Wie zich, echter, het zij hierboven verheffen kan, of welligt zelfs grooten ſmaak in dezen bijzonderen trant

vindt, kan bezwaarlijk vruchtbaarder en waarlijk ſchooner leerredenen, dan deze, vinden.

De eigenaardige zwarigheid, van welke wij in onze vorige recenſie gewag maakten, dat de gelijkenisſen namelijk meermalen hetzelfde leeren, doet zich hier terſtond dubbel voor. Maar de ſchrandere prediker onderſcheidt dadelijk den aard van het beeld zoodanig, dat de opgegevene ſtof daardoor merkelijk verſchillend uitvalt. De eerſte hier voorkomende leerrede loopt over *het Mosterdzaad*, volgens Mark. IV: 30—32, en de tweede over *het Zuurdeeg*, volgens Matth. XIII: 33. Beide duiden de verbazende uitbreiding van het aanvankelijk zoo onbeduidend ſchijnende Christendom aan; doch, meent STUART, op eene geheel verſchillende wijze. Want de eerſte ſchetst de uitwendige verſpreiding, de andere de ſtille, doortastende, alles inwendig veranderende werking. De derde leerrede handelt over *den Schat, in den akker verborgen*, en de vierde over *de Parel van groote waarde*, Matth. XIII: 44, 45 en 46. Beide teekenen het groot gewigt des Christendoms; maar, volgens onzen redenaar, in het eene geval als gevonden, in het andere als met ijver gezocht. Het vijfde ſtuk heeft tot opſchrift *het Vischnet*, (Matth. XIII: 47—50) grootelijks overeenkomende met *het Onkruid onder de tarwe*, in den vorigen bundel behandeld; maar, is 's mans aanmerking, „daar werd geteekend, van waar het kwaad in de ſtichting van Jezus zou inſluipen, en waarom hetzelve daarin zou geduld worden tot aan den dag des oordeels; hier is het doel, de omhelzers van het goede tot betrachters van het werk te maken," enz. Deze onderſcheidingen nu mogen niet altijd even gegrond zijn, (gelijk die van ſchat en parel *ons* inderdaad meer gezocht dan gevonden ſchijnt) zij waarborgen nogtans den lezer tegen eentoonigheid, ja geven eene rijke afwisſeling van zaken aan het geheel. De genoemde leerredenen bevatten voor het overige veel belangrijks ter opheldering van den tekst, b. v. die over het mosterdzaad en over de parel, en niet minder belangrijks ten betooge der onderwerpen, daarin verhandeld. Vreemd

kwam het ons, in den anders zoo naauwkeurigen Bijbelkenner, voor, dat in de eerſte leerrede, bl. 14, Stephanus onder het twaalftal der Apostelen geplaatst, en dit bl. 17 zelfs herhaald wordt. Dit toch kunnen wij niet tot de *errata* rekenen, zoo als zeker zijn zal bl. 12, waar Jezus een *werkeloos* (lees *weerloos*) mensch genoemd wordt. Misſchien hapert er ook iets op bl. 22, beneden, waar het woordje *voorblijft* met en voor enz. ons niet regt helder is. Bladz. 47, boven, *zoo verging*, moet zijn: *zoo ver ging*. Bl. 56, in het midden, *ontbrekende*, lees *ontberende*. Bl. 70, boven, is mede duister. „ Hij was (ſtaat er) geen eigenaar van den grond, in welken hij dien (ſchat) vond, en had denzelven naauwelijks kunnen gebruiken, indien hij dien zijn wettig eigendom niet mogt noemen." Men laat namelijk *denzelven* gereedelijk op *grond* ſlaan, daar blijkbaar de ſchat bedoeld wordt. Want (wij laten de volgende aanhaling ſpreken) „ een gevonden ſchat komt den kooper, niet den verkooper toe, van eenig goed..... De vermeestering van eenig goed op eens anders grond is roof..... Het koopen en betalen van zulk eenen grond geeft het volkomenst regt....." Dus luidt, zegt STUART, de regtsleer van de Joodſche meesters. Doch te vergeefs zochten wij de bron, naar 's mans gewoonte, aan den voet der bladzijde.

Thans volgen: *de Huisheer met oude en nieuwe dingen*, Matth. XIII: 51 en 52, hetgeen STUART dient tot een voorſtel van *het duurzame Christelijke Leeraarsambt als eenen bijzonderen zegen des Evangeliums*. — *De Deugd alleen afhankelijk van 's menſchen wil*, Mark. VII: 14—23. „ Mooi, maar wat Romeinsch," lezen wij hier in onze aanteekeningen. Was het ook Plato wel, was het Antisthenes niet, wiens trotschheid Diogenes door de ſcheuren van zijnen mantel zag? — *Jezus de ware Herder*, naar Joann. X: 1—18. Hierover ſchijnen drie of vier leerredenen door STUART vervaardigd te zijn; doch de uitgever beklaagt zich, ſlechts deze eerſte gevonden te hebben. Wij danken hem intusſchen zeer, dit, uitlegkundig beſchouwd, zeer belangrijk ſtuk niet te hebben ach-

vergehonden. — *De groote en kleine Schuld*, (Matth. XVIII: bl. 21—35.) Hoogst belangrijk! — *Ploegen zonder omzien*, (Luk. IX: 62.) *Arbeiders voor den oogst*, (Luk. X: 2.) Hier ſchrijven wij het volgende uit: „ II. Dit wendt onze gedachten tot de *arbeiders*, van wie ook nu het woord is, dat zij *maar weinige zijn*. Wel niet weinigen misſchien, wanneer gij op het aantal let van hen, die werken in dezen oogst, maar voorzeker weinigen, wanneer gij op hen denkt, wien deze arbeid waardiglijk is toevertrouwd. Zij immers, die, bij de toenemende verlichting, zelve de oogen ſluiten en die van anderen ſluiten willen, enz. verdienen den naam van arbeiders niet. Ook komt dezelve niet toe aan hen, wien ſtaatkundige belangen drijven, om aan zekere bepalingen van den menſchelijken geest te denken, en allerlei affluitingen te plaatſen voor het doordringen der eenmaal uitgevloeide ſtralen, enz. En zij, die, door edelen ijver gedreven, zich alle gevaren getroosten, om terſtond *Christenen* te vormen, waar de menschheid naauwelijks ontwaakt, en dit *Chriſtendom* willen ſchoeijen op de leest van knellende Kerkvormen, waaraan de *Evangelie*-leer zelve zoo jammerlijk leed in hare eenvoudigheid, ſchoonheid en zegenrijkheid, zijn waarlijk de arbeiders niet, welke deze oogst vordert, enz. Neen, hier worden mannen gevorderd, die zelve voortgerukt zijn met hunnen leeftijd, en op kunnen treden, om zich te meten tegen alle waanwijzen; — mannen, die hun eigen helder inzigt gelukkig kunnen mededeelen..... Vrije, onbelemmerde, edele wijzen zijn er noodig, om *het Rijk der Hemelen* vrij te houden van alle rijken der aarde..... Schatten bovenal, ongemeene ſchatten van aanleg, oefening, bekwaamheid, en boven alles van eigene *Chriſtelijke* deugden, worden er vereiſcht bij de armoede dergenen, *die nog in de duisternis zijn gezeten.*" Ja, bidden wij den Heer des oogſtes om zulke arbeiders!

Ten einde de ſtukken nog nader te leeren kennen, zullen wij van de volgende zes eene korte ſchets geven. *De weldadige Samaritaan*, Luk. X: 29—37. Inleiding:

Gelijk de uiterſten elkander raken, zoo doen het ook bekrompenheid in de liefde en zoogenaamd (meest onvruchtbaar) wereldburgerſchap. Tegen beide is de tekst gekant. Behandeling van dezen: De Wetgeleerde wilde Jezus verſtrikken. Jezus' antwoord met de woorden der wet dringt hen tot eene uitvlugt. De Heiland keert zich daarop tot het gevoel. *Een zeker mensch*, enz. (STUART ſtelt den ongelukkige voor als bij alles bewusteloos, en maakt onderſcheid tusſchen het gedrag van den Priester en Leviet, in zoo ver de eerſte, zonder naar den man te zien voorbijgaande, althans zijn eigen gevoel ontzag. Hij noemt de herberg eene *Caravenſerais.*) Toepaſſing: Alwat mensch is, is onze naaste; zich het lot van anderen aantrekken, als ware het onszelven overgekomen; dadelijke hulp in alle opzigten; de aanſtaande winter proeve van deze onze overtuiging!

De dwaze Rijke, Luk. XII: 16—21. Inleiding: De eerlijke poging om meer dan het noodige wordt lofwaardig geacht. Bij het eerſte inzigt toont de tekst ons dan niets kwaads. God zelf noemt echter dien mensch dwaas. Tekstverklaring: Aanwijzing van het verband en de ſlotſom: *wacht u van de gierigheid.* Toepaſſing: Zijn bezit was eerlijk, zijne taal vergenoegd, maar zijn bemoeijen louter baatzucht; de ondeugd eischt meer zorg dan de deugd; de *goederen* zijn dikwijls geene goederen en altijd onzeker; welk eene verwachting inderdaad voor den redelijken mensch — eten en drinken! Verdoof dan uw edeler gevoel niet, noch maak u afhankelijk van het tijdelijke.

De wel te huis komende Heer, Luk. XII: 35—40. Inleiding: Men beweert wel eens, dat het prediken nutteloos is, omdat het bekende waarheden behelst; maar geſtadige herinnering is noodig. Tekstverklaring: Hij ſtaat met den vorigen in verband, en betreft vooral de leerlingen; zij moesten bereid zijn voor leed en kruis, en mogten dan zalig loon verwachten: de Heer zou hun dienen (herinnering aan de Saturnaliën); nachtwaken bij de Joden; zin der woorden van *Jezus' komst*; wat voor hen, wat voor ons? Toepaſſing: De Heer keert zekerlijk; de

tijd onzeker; den trouwen dienstknecht nooit ontijdig; wel hem! enz.

De onderrigte en niet onderrigte Dienstknecht, Luk. XII: 47 en 48. Inleiding: Of de Heidenen zalig zullen worden? Vragen wij liever naar ons eigen behoud! Tekstverklaring: Verband met het vorige. Dit geldt allen. Toepasſing: Verſchil van kennis buiten of onder het Evangelie; dubbele verpligting, om naar *deze* te leven, als redelijk, als wil van God; ondertusſchen is de onkunde niet te verkiezen, maar zulk eene verkiezing ſchandelijk, enz.

De onvruchtbare Vijgeboom, Luk. XIII: 6—9. Inleiding: Zich het lot van anderen leerzaam te maken, is het voorſchrift der wijsheid. Tekstverklaring: Aanleiding: geſchiedenis der Galileërs, door Pilatus omgebragt; behandeling van den vijgeboom in het Oosten; 't ſlaat op het Joodſche volk, maar moet niet te zeer in bijzonderheden worden nagegaan. Toepasſing: op ons volk, tot ware boete (ſchijnt eene biddagspreek.)

De enge poort en geſlotene deur, Luk. XIII: 23—30. Inleiding: Nogmalige beſtraffing der ijdele nieuwsgierigheid naar het lot van anderen, met verwaarloozing van eigen. Tekstverklaring: Der Joden begrip van het Meſſiasrijk, ook volgens den Joodſchen ſchrijver Esdra: *De Allerhoogſte heeft deze wereld gemaakt voor velen, maar de toekomende voor weinigen. Het is even alsof gij het aardrijk vraagdet, en het zou u zeggen, dat het zeer veel aarde geeft, waaruit een aarden vat gemaakt kan worden, maar weinig ſtofs, daar goud uit gemaakt wordt: alzoo is het ook met den ſtand der tegenwoordige wereld. Daar zijn er wel velen geſchapen, maar weinigen worden er behouden. Gelijk de waterbaar meer is dan de droppel, zoo veel meer gaan er ook verloren, dan er behouden worden.* Tot dezen droppel, echter, behoorde gansch Israël. Jezus antwoordt niet regtſtreeks, maar bouwt eene vermaning op de onderſtelling van het moeijelijke, het eerſte ſtrenge beeld echter van eene naauwe poort ſtraks door een zachter voor den tijdigen komer vervangende. De

gelijkenis ziet op het toekomende leven. Toepasfing: I. De nieuwsgierigheid naar de zaligheid van anderen vernederd en beſtraft. II. Van de veroordeeling van anderen roept ons de hoognoodige bezorgdheid voor eigen zielsbehoud terug. III. (ſchrijven wij geheel uit): „ Geene bloote bezorgdheid, maar kommer, geen enkel vreezen en beven, maar angst en vertwijfeling zouden reeds de gevolgen worden van dit nadenken, wanneer wij nu eeniglijk aan hetzelve waren overgelaten door den tekst: maar wij merkten ook den *Evangelie*-troost op, dien de goede Meester zoo genadiglijk gevoegd heeft bij zijne vermaning; haasten wij ons dan nu om ons denzelven ten nutte te maken, ter herſtelling van onzen geest. Wij hebben immers reeds gejuicht in des Vaders barmhartigheid! Diezelfde ſtof keere nu dan weder voor onzen geest! Zij immers was het oneindig verſchil tusſchen de oordeelen Gods en die der menſchen? Zij was de volmaakte eenheid van CHRISTUS met zijnen Vader in de genade zijner oordeelen? Zij was al dat zachte, al dat opbeurende, hetgeen wij in de keuze van 's Heilands woorden en beelden hebben opgemerkt? — Ja de vermaning zelve van onzen Heer leert ons, dat wij ſtrijden kunnen, dat wij daarmede ook de engſte poorte door kunnen; dat eigen verzuim de éénige oorzaak van buitenſluiting wordt; — zijne vergelijking toont ons de deur der hemelzaal voor ons geopend, die ons een ruim verſchiet van zaligheden geeft; nu ſlechts niet te laat is hier het woord, en wij zijn toch meester van elk *heden*, hetgeen ons wordt gegund? 's Vaders wil is aller zaligheid; zijn wil ſluit niemand uit; — zijn wil is voor ons allen geopenbaard; — Hij roept, Hij noodigt, door zijn woord, zijn' geest, zoo lang wij leven; — thans hooren wij zijne ſtem, en wij zelve zouden nu onze harten moeten verharden — *verharden* tegen God en CHRISTUS, bij wier liefde voor ons geene moederliefde jegens kinderen haalt, *verharden* tegen Hem, die zijne almagt aan zijne liefde dienstbaar ſtelt om ons zalig te maken voor de eeuwigheid, *verharden* tegen Hem, die zijn leven voor ons aan het kruishout liet,

om ons te verlosſen van den ſchrik der zonde en des doods. — Weg, onbeſtaanbaarheden (,) uit onzen geest! tegen U komt ons gevoel in oproer! met hart en ziel en alle geestkracht werpen wij ons in de armen van onzen God en CHRISTUS; de liefde zelve dringt ons, de genade trekt ons; wij zullen vast houden; wij zullen ſtrijden tegen de zonde, ja wij zullen alles vermogen, als CHRISTUS ons kracht geeft, en bij ons ontwaken uit den dood; die ons ontmoete als het Gode behaagt, zal ons het woord der zaligheid geſchieden: „*komt, gij gezegenden mijnes Vaders! beërft het Koningrijk, dat voor U is weggelegd van vóór de grondlegging der wereld, gaat in, in de eeuwige vreugde!* Amen!"

Wij gevoelen, hoe weinig de gebrekkige ſchetſen, hier gegeven, in ſtaat zijn, een regt denkbeeld van de rijke en ſchoone ſtukken te geven, in welke wij een aantal plaatſen merkteekenden, om ze mede te deelen. Doch, onze ſchetſen zelve hier en daar tot uitſchrijven geworden zijnde, durven wij hiertoe, bij een zoo uitgebreid werk, waarop wij telkens moeten terugkomen, de noodige ruimte niet nemen. Zoo veel trouwens zal ieder wel inzien, dat deze ſtukken, zelfs in onzen tijd, op verre na geene gewone leerredenen verdienen genoemd te worden; maar dat hij, die alle andere gelezen heeft, hier eene afwisſeling, eene grondigheid, eene verhevenheid, eene liberaliteit, bij vastheid in het geloof, zal vinden, die hem dikwijls waarlijk verrast. Wij zeggen dit niet als alles goedkeurende, als met alles inſtemmende. Wij hadden gewis meermalen gelegenheid kunnen vinden, om onze bedenkingen tegen eene opvatting van den tekst of deszelfs deelen, tegen zijn gebruik en toepasſing in te brengen. Maar waartoe zou zulks dienen? Hoe uitnemend alles bij STUART pleegt zamen te hangen, van het eerſte woord der inleiding af, zal men misſchien hebben opgemerkt. Hoe geleerd hij de taal der Schriftuur weet toe te lichten, bleek op meer dan één plaats. Hoe..... doch waartoe meer? Zorge ſlechts de waardige uitgever tegen elk foutje, voor den ſchoonen ſtijl en het bondig be-

toog zoo ligt] nadeelig. Wij kunnen niet voorbij, hier als zoodanig nog aan te teekenen het woord *ſchele* voor *ſchelm*, bl. 332, beneden, dat inderdaad een zonderling beweerde voortbrengt.

De kennis van onzen Heer Jezus Christus, of Christelijke beſchouwing van zijnen perſoon en leven, leer en daden, lijden, dood en heerlijkheid. Door J. CORSTIUS, *Predikant te Enkhuizen. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8vo. *X en* 374 *Bl. f* 3-60.

De Eerw. CORSTIUS levert hier eene uitmuntende bijdrage tot de kennis van onzen Heer JEZUS CHRISTUS. Zelfs door het geſchrift van BROUWER, *over den perſoon des Verloſſers*, is dit werk even zeer noodig geworden, als het dat geſchrift in algemeene bruikbaarheid en heilzame ſtrekking zeer verre overtreft. Het is wel zoo, dat CORSTIUS zoo veel tijds en moeite niet heeft aangewend, als BROUWER voor het zijne; maar de wijze van behandeling, door CORSTIUS gekozen, deed hem langs korteren weg zekerder gaan. BROUWER koos zich ten onderwerp zijner beſchouwing de betrekking des Verloſſers tot God; en na dertigjarigen arbeid, die voor den gewonen Lezer te transſcendentaal is, heeft hij een gevoelen ontwikkeld, bij hetwelk de meer kundige Lezer telkens opmerkt, dat hij tusſchen het *analoge* en *adaequate* der in den Bijbel voorkomende uitdrukkingen niet altijd behoorlijk onderſcheid maakt. Ook na BROUWER's geſchrift, hetwelk wij, als zijn *individueel* gevoelen behelzende, in zoo verre ongemoeid laten, zegt men op dit punt nog het veiligſte: *non liquet*. Want dat zulks niet duidelijk geopenbaard is, blijkt zelfs uit de verklaringsmanier van den man, die zijn onderwerp voor anderen met de noodige helderheid niet behandeld heeft, en dat bij *dertig jaren* nadenkens!

CORSTIUS, daarentegen, beſchouwt den Heer in betrekking tot ons. Dit maakt zijne opgenomene taak ligt, en derzelver volvoering voor anderen nuttig. CORSTIUS bepaalt zich tot het geopenbaarde; BROUWER tot het verborgene. Wie van beiden de minſte kans heeft, van de waarheid op zijde te hebben, is dan ook niet moeijelijk te bepalen.

In zes Hoofdſtukken, alle in afzonderlijke paragraphen afgedeeld, behandelt CORSTIUS zijn gekozen onderwerp. JEZUS ſtelt hij voor als den besten mensch, verre verheven boven alle braven uit de gewijde en ongewijde geſchiedenis; als zijnde oorſpronkelijk zedelijk rein, en ſpoedig toegenomen in wijsheid en deugd. Hoe 's Heilands karakter werd gevormd, gaat CORSTIUS na, van zijne kindschheid af, tot op zijne openlijke verſchijning, in alles, wat ons de Evangelisten hebben medegedeeld. Dit brengt den Schrijver van zelve tot de beſchouwing van JEZUS' grootheid als mensch, zoo als hij dit in bijzonderheden natuurlijk ontwikkelt. Verder draagt hij voor 's Heilands voortreffelijkheid als Leeraar, door het aanvoeren van eenige trekken van zijne leer en leerwijze. Vervolgens bepaalt hij zich tot 's Heilands lijden en dood, ontwikkelt het uitmuntend karakter des Verlosſers, hieronder betoond, en noemt de vruchten en gevolgen op van dat lijden en dien dood. Eindelijk handelt hij over JEZUS' leven na zijne opſtanding, en over zijne heerlijkheid in den Hemel. — De Lezer ziet uit deze korte opgaaf, dat CORSTIUS alles, wat hij aangaande den Heiland in den Bijbel vond, in behoorlijke orde gerangſchikt heeft; en wij moeten getuigen, dat alles eenvoudig is voorgeſteld, en dat overal uitkomt, wat ieder, die in Hem gelooft, van Hem ontvangt en verder heeft te wachten.

Aanmerkingen hebben wij wel op het een en ander, hier voorkomende. Dit is bij een werk van dergelijken aard natuurlijk te wachten. Doch geene hebben wij, welke in het minſte de waarde van dit geſchrift vermindert. De ruimte ontbreekt ons, wegens den voorraad van uitgeko-

mene ſchriften, om iets meer te zeggen, tot algemeene aanprijzing van dit werk aan allen, die naar meerdere kennis van onzen Zaligmaker haken, om Hem te meer en hartelijker lief te hebben.

Leerrede, tot afſcheid van de Hervormde Gemeente van Deventer, uitgeſproken den 27 Januarij 1828, door C. FRANSEN VAN ECK. *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1828. *In gr. 8vo. 38 Bl. f* :-50.

Prof. VAN ECK heeft als Predikant de door hem verlangde rust verkregen, maar rust daarom nog niet uit van zijn werk, als Hoogleeraar aan het *Athenaeum* te *Deventer*. De titel dezer Leerrede drukt volledig uit het oogmerk, met welk dezelve werd uitgeſproken, en regtvaardigt ook hare uitgaaf.

De tekst, 1 *Tim.* I: 12, wordt geleidelijk verklaard en ontwikkeld, met toepaſſing op de bijzondere omſtandigheden des Redenaars. Voor- en nagebed wordt hier geleverd, met opgaaf van de gezongene verzen. De lezing dezer Leerrede billijkt het verlangen der Deventerſche Gemeente naar derzelver *ſpoedig* bezit. Ook buiten *Deventer* zal deze Leerrede overal welkom zijn, waar men op ongekunſtelde voordragt en Evangeliſchen zin prijs ſtelt.

Terwijl wij den waardigen VAN ECK nog vele jaren lust, gezondheid en krachten van harte toewenſchen voor het gewigtig werk, dat hem nog te doen is overgebleven, eindigen wij deze onze aankondiging zijner voortreffelijke Leerrede, met dezelve ruimſchoots allen aan te bevelen, die het ware en eenvoudig ſchoone beminnen.

Nagelaten en verſpreide Letterarbeid, meest in luimigen trant vervat, van JACOB. VOSMAER, *in leven Med. Doctor en Hoogleeraar te Utrecht. II Deelen.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 431.)

Het tweede Deel vangt aan met eene onbekroonde prijs-

verhandeling, *over de erkentenis van den Schepper in Zijne werken.* De eerſte afdeeling bevat algemeene bepalingen, volgens welke men het onderwijs zoodanig zoude kunnen inrigten, dat daaruit bleek, hoe duidelijk de Schepper zich in de voor ons zigtbare natuur der dingen openbare. Deze openbaring des Scheppers beteekent, dat het beſtaan niet ſlechts, maar zelfs eenige eigenſchappen van den Oneindigen ons, in hetgeen ons omringt, uit zigtbare ſporen blijken. Het onderwijs moet duidelijkheid bezitten, en zich kenmerken door orde en eenvoudigheid. De tweede afdeeling geeft eene nadere bepaling der wijze, waarop men het onderwijs bij onderſcheidene gelegenheden zoodanig zoude kunnen inrigten, dat zoo wel min- als meergeoefenden daaruit konden leeren, hoe duidelijk zich de Schepper in de voor ons zigtbare natuur der dingen openbare. Het eerſte hoofdſtuk handelt over mingeoefenden, en bevat het volksonderwijs. De ſchrijver brengt daartoe allen, die geene geleerden van beroep zijn, en voor welken de wetenſchappen geene hoofdbezigheid uitmaken. Tot het volksonderwijs in dien zin betrekt hij het onderwijs der jeugd, het godsdienſtig onderwijs van volwaſſenen, het onderwijs van dezelve in de natuurkunde, vooral natuurlijke historie; en dit alles niet alleen mondeling, maar ook in geſchriften. Het tweede hoofdſtuk handelt over het onderwijs voor meergeoefenden en eigenlijke geleerden. De ſchrijver dringt hier aan op de ontwikkeling der rede, te dikwijls in betrekking tot het verſtand onderdrukt. Hij beklaagt zich over de onbepaalde beteekenis van het woord *natuur*, en zegt, dat het, vooral in onzen tijd, eene gewoonte geworden is, om de natuur te noemen, waar men eigenlijk den Schepper bedoelt. Wij kunnen hierin, mits men wèl onderſcheide, zulk een groot kwaad niet zien, en gelooven niet, dat dit in onzen tijd meer gewoonte is dan vroeger. Wij herinneren ons in onzen grooten VONDEL eene plaats, waar hij de onderſcheidene beteekenisſen van het woord natuur eveneens opgeeft, als men die thans gewoon is aan te wenden. Wij kunnen thans die plaats niet na-

ſlaan. — Wat echter de verhandeling betreft, die wij voor ons hebben, wij erkennen, dat wij er onze verwachtingen in zagen te leur geſteld, en vinden het ſtuk wat ſchraal en oppervlakkig.

II. *Waarom ſterven er menſchen aan geneeslijke kwalen?* Eene teedere vraag, door den ſchrijver in vijf vertoogen, in zijnen hem eigenen luimigen trant, behandeld. De min geſchikte opleiding, minder aanhoudende ſtudie en dikwijls min gelukkige aanleg der artſen, het ontijdig praktiſeren van heelmeesters of, 't geen nog erger is, van apothekers, de ſlechte oppaſſing der zieken, de lijders eindelijk zelve door wantrouwen en ongeduld, zijn er de ſchuld van. — Voor jonge lieden, die zich op de beoefening der geneeskunde toeleggen, kunnen wij niet nalaten het volgende hier over te nemen: „Met een mondvol Latijn, en zonder eenige voorbereiding in de natuurkundige wetenſchappen, komen de jongelingen, voor de geneeskunde beſtemd, op onze hoogeſcholen. Het eerſte, wat zij doen, zoo zij ſtuderen, is, zich met de beenderen en lijken gemeenzaam maken. Den tienden valt het niet in, dat de mensch ſlechts een gedeelte is van het groote rijk der natuur en onderworpen aan deszelfs wetten, en dat men tot het bijzonder onderzoek van den mensch niet naderen moet, zoo lang men in dat rijk een vreemdeling is, zoo lang men naauwelijks iets weet van de natuurlijke historie, natuur- of ſcheikunde. Zij leeren die wetenſchappen te hooi en te gras, en wanneer dit zoo eens met hunnen tijd uitkomt en de ſtudentenmode het wil. Zij maken er nog niet veel werk van. En waartoe zou dat ook dienen? De *optica* of de theorie der verbranding leert geene katarrhale koorts genezen. Wat is hier nu het gevolg van? Onbekend met de algemeene natuurkunde, ontmoeten zij in de natuurkunde van den mensch, of *phyſiologie*, telkens onoverkomelijke zwarigheden, en wordt hun de ziektekunde eene bloote optelling en verklaring van eenige halfgriekſche namen. Natuurlijk is hun de leer der geneesmiddelen, bij dat gebrek van voorbereidende ſtudiën, een collegie van *Frans Baltes*, waaruit zij

niet veel meer wegdragen, dan een of ander geneesmiddel, waarmeê de Professor hoog liep, en een paar anderen, die in de mode en voor alles goed zijn, b. v. kina en kwik. Zoo ligt gewapend, vallen zij nu eindelijk op de eigenlijke geneeskunde aan; doch met welk een gevolg, laat zich ligt begrijpen. Zoo veel leeren zij, dat er eene menigte zieken zijn, en dat men alle zieken den pols voelt en de tong laat uitsteken." — Ziehier eene schilderij, welke maar al te getrouw is; maar ziehier dan ook, wat een man uit de geneeskundige faculteit reeds vóór jaren dacht over eene thans in ernst opgeworpene vraag, of men de studenten in de geneeskunde ook ontslaan moest van de verpligting, om een voorbereidend examen in de wis- en natuurkundige wetenschappen af te leggen, in plaats van liever met ernst bedacht te zijn, om dit examen strenger te maken, en meer in onmiddellijk verband met de geneeskundige studiën te brengen, zoodat het even veel schande wierd voor een' student in de medicijnen, hetzij hij de eerste of wel de laatste veronachtzaamde!

III. *Over de beoordeeling der afgestorvenen.* Eene voorlezing. Dezelve handelt over den *aard*, de *heilzame gevolgen* en de *regtmatigheid* van zoodanig eene beoordeeling. Wij mogen ons niet vermeten, de geheimste gedachten en wenschen des harten voor de vierschaar onzes verstands te roepen, maar ons oordeel moet steeds tot de daden en woorden van afgestorvenen bepaald blijven. Het oordeel behoort op goede gronden te steunen; het moet voorzigtig, liefderijk en zachtmoedig zijn, en eerbied ademen voor de verhevene bestemming, welke de afgestorvene als mensch met ons gemeen heeft. Hetzelve moet geen ander oogmerk hebben, dan om ons tot navolging van het goede op te wekken en tot vermijding van het kwade te waarschuwen. Dan toch zal deze beoordeeling ons verstand opscherpen, ons hart veredelen. Meer geschikt voor den kring, waarin de Voorzienigheid ons plaatste, zullen de voorbeelden der afgestorvenen, waarmede wij leefden, ook al waren hunne namen op het groot tooneel der wereld onbekend, leerzamer en vrucht-

baarder voor ons zijn, dan de voorbeelden der groote mannen, die het geschiedboek voor ons bewaard heeft. Zelve eens zoo beoordeeld te zullen worden, welk een' invloed moét het vooruitzigt hiervan op ons hebben! Men zegge niet, dat de doode zich niet meer verdedigen kan: de doode moge zwijgen in het graf, zijne daden zullen spreken, en het regtmatig oordeel bekrachtigen, den laster doen verstommen. Men zegge niet, dat de beschouwing van het gedrag der levenden ons dezelfde voordeelen kan aanbieden: eerst als de dood het zegel heeft gedrukt op het leven, ligt dat leven, als een geheel, voor onze beschouwing bloot; eerst dan kunnen wij ons meer tegen alle partijdigheid beveiligen; eerst dan schaden wij met ons oordeel het geluk van den beoordeelden en verbitteren wij zijn bestaan niet meer. Zulk een oordeel strookt daarenboven met onze verpligting, om ons hart te verbeteren en te veredelen. Zoo zullen wij dan de schimmen onzer dooden oproepen, om ons te helpen in het betrachten onzer pligten; zoo zullen wij tevens het nageslacht eerbiedigen, wiens oordeel ook eens over ons en onze daden gaan zal.

IV. *De kunst om ziek te zijn.* Eene geestige ironie, welke wij dengenen ter lezing aanprijzen, die met de zucht, om door ongesteldheid *interessant* te zijn, gekweld gaan.

V. *In hoeverre kunnen wij uit de scheikundige ontleding der artsenijmiddelen een zeker besluit opmaken tot derzelver geneeskracht.* De schrijver beweert, dat wij dit in sommige gevallen zeker kunnen, wanneer namelijk een geneesmiddel werkt op de grovere stof. Magnesia tempert het zuur in en buiten het ligchaam. Wij verwachten van eene nog onbeproefde plant, waarin wij een zamentrekkend beginsel ontwaren, dezelfde of gelijke uitwerkselen als van andere zamentrekkende geneesmiddelen. Doch een geneesmiddel kan ook op het levensbeginsel werken. Hier kan de scheikunde ons alleen leeren, of een of ander ligchaam beginselen, welke wij *bij onderzinding* weten dat daarop werken, bevatte, of niet.

VI. *Over eenige oorzaken der gedurige verbastering der menſchelijke maatſchappij.* Deze zijn: eenzijdige beſchaving van het individu, eenzijdige beſchaving van de verſchillende ſtanden, overdrevene en ongeſchikte verlichting, verwaarloozing der nationale beſchaving en nationale welvaart, en ſlavernij.

VII. De *zenuwen*, VIII. het *hart*, IX. de *maag*, X. de *huid*. Deze vier korte vertoogjes bevatten wenken over deze onderwerpen uit een diaetetisch oogpunt. Het ſtukje over de maag bevat vele uitdrukkingen, welke letterlijk overeenkomen met de voorlezing over den invloed der maag op het volksgeluk, in het eerſte Deel.

XI. *Over de vier trappen van beſchaving van het menſchelijk geſlacht, uit de geſchiedenis der volken kennelijk.* De vier trappen, waarover deze voorlezing handelt, ontleenen hunnen naam van het bedrijf, hetwelk dezelve kenſchetst; het *jagersleven*, het *herdersleven*, de *landbouw*, en de *koophandel*. Wij kunnen het den ſchrijver volſtrekt niet toeſtemmen, als hij zegt: „De Zanggodinnen verkiezen ten onregte het land; zij zijn opgekweekt in de ſteden; zij zijn de voedſterlingen des koophandels." — Voor dichtkundige genootſchappen moge het waar zijn; maar het dichtvuur, dat den echten zanger aanblaast, heeft met koophandel niets gemeen. Hoe zou ook de dichtkunst zoo laat ontſtaan zijn, daar zij overal is, waar de mensch een levendig gevoel van het ſchoone in zijnen boezem draagt!

XII. *Wenken.* Een vervolg, zoo men wil, op de *leefregels*, in denzelfden geest, maar voor de onderſcheidene tijdperken des levens, echt menschkundig, en overal getuigende van den geest van waarnemen des waardigen ſchrijvers.

Eene voorlezing *over den ſlaap* (XIII) beſluit de verzameling. Dezelve wordt hier voorgeſteld als eene rust der zenuwen en ſpieren van het dierlijk leven, eene ontſpanning, door voorafgegane inſpanning veroorzaakt. Het komt ons niet voor, dat hier iets gezegd wordt hetgeen niet algemeen bekend is, en de wijze van voorſtelling mist ook oorſpronkelijkheid en houdt het belang weinig gaande.

Uit deze onpartijdige en getrouwe opgave kan de lezer nu zelf beoordeelen, of wij ons bedrogen, wanneer wij onder deze geschriften eenige wel meenden te kunnen missen; hoezeer wij aan het werk van heeler harte vele lezers, en aan de lessen van levenswijsheid vele beoefenaars toewenschen. Dan vooral zal men VOSMAER'S aandenken op eene waardige wijze vereeren.

Verhandeling over de Wateren en Lucht der Stad Amsterdam en aangrenzende deelen van ons Vaderland, door G. J. MULDER, *Med. et Art. Pharm. Dr. enz. te Rotterdam. Te Amsterdam, bij* C. G. Sulpke. 1827. *In gr.* 8*vo.* 243 *Bl. f* 2-40.

Aan het prijzenswaardige oogmerk van den Heer MULDER, om zich met de natuurlijke gesteldheid van de Stad, in welke hij de Geneeskunde dacht uit te oefenen, bekend te maken, hebben wij eene Verhandeling te danken, welke genoegzaam doet zien, wat de Stad aan eenen Geneesheer verloren heeft, die hare belangen met zoo veel deelneming als kennis ter harte nam. Deze moesten zich met eene den Schrijver eigene scheikundige vaardigheid, met zijne grondige natuurkunde vereenigen, om het omslagtig onderzoek der wateren en luchtgesteldheid te ondernemen, hetgeen tot heden meer in het algemeen voorgesteld en gewenscht dan in de bijzonderheden bewerkt was, en dat men, nevens eene meer uitvoerige en minder eenzijdige behandeling der ziekten, als het nog ontbrekende gedeelte der anderzins voortreffelijke Plaatsbeschrijving van Dr. C. NIEUWENHUYS kan beschouwen. Het stuk echter van Dr. MULDER doet ons het onmogelijke zien, om, bij de tegenwoordige rasschè vaart der wetenschap, een werk te leveren, dat zelfs voor een kort tijdsbestek voldoende is; want, naauwelijks zijne ontleding van het zeewater volbragt hebbende, werden wij reeds van elders met nieuwe ontdekkingen en eigenschap-

pen van het *Bromium* bekend gemaakt, en te bejammeren blijft het, dat MULDER, met deze ontdekkingen tijdens zijne bewerking vreemd, de veranderingen niet heeft kunnen nagaan, die deze merkwaardige ſtof in het *Zuiderzee*-water, in ons *IJ*- en gracht-water, bij de verſchillende vereenigingen en ontbindingen, waarſchijnlijk ondergaat, daar GMELIN zulks reeds als *Brommagnium* in het water der *Doode Zee* ontdekte. Overigens zijn deze verbindingen met zorg opgeſpoord en nagegaan, en hebben den Heere MULDER tot belangrijke beſpiegelingen aanleiding gegeven, in welke wij echter vreezen, dat hij ſoms te veel aan vooronderſtelling heeft toegegeven, hetgeen wij aan het oordeel van deskundigen ten toets geven, daar het ons plan niet zijn kan, in alle bijzonderheden te treden, en wij den Lezer alleen willen doen zien, wat hij in het werk zelve te wachten heeft.

Eerst geeft de Schrijver de veranderingen op, in den loop van den *Rijn*, en, ingevolge van dien, in het meer *Flevo* voorgevallen; welk meer, in *Zuiderzee* veranderd, ook aan het *IJ* eene verandering van water en van omvang heeft doen ondergaan, waarom in de dertiende eeuw de dam in den *Amſtel* werd gelegd, welke de omliggende landen voor het zoute zeewater zou behoeden, en aan welken dam *Amſterdam* zijn' oorſprong verſchuldigd is. Belangrijk zijn dan de gronden, welke MULDER voor de opvolgende verandering in de wateren der ſtad opgeeft (bl. 11—15), die hij tweeledig onderſcheidt, in oorzaken, die van binnen uit de ſteeds toenemende bevolking, en opvulling der grachten, ontſtaan, en in die van buiten geboren worden door verminderden aanvoer van *Amſtel*-water, door de verhooging van *Zuiderzee* en *IJ*, gevuld met de aangevoerde klei en zand, en eindelijk door het hiervan afhangend verminderd rondvoeren langs de ſtadsgrachten; hetwelk alles afzonderlijk wordt nagegaan, door geſchiedkundige bewijzen geſtaafd, en duidelijk aantoont, dat het verſchil tusſchen den laagſten ſtand van *IJ* en *Amſtel* en het verval hoe langer hoe geringer is ge-

worden. Vooral houdt hij zich bij de aanslibbing van het *IJ* op, waarvan hij met regt de werktuigelijke oorzaak verdedigt, en de scheikundige nederploffing, die door vereeniging van zout en zoet water ontstaan zou, verwerpt (bl. 38). Vervolgens spreekt hij over den veranderden stroom en de waterkeeringen in de stad, en gaat dan tot de eigenschappen van het zeewater over, geeft de scheikundige ontbindingen van VOGEL, BOUILLON LAGRANGE en anderen op, en vergelijkt die met zijne ontleding van het water uit de *Noord-* en *Zuiderzee*, uit het *IJ* en uit de verschillende stadsgrachten, waarin naar mate der meerdere onzuiverheid de koolstofzure zouten toenemen, en het gezwaveld waterstofgaz geboren wordt. Bij de verandering, welke het water door ingeworpen vuilnis en andere oorzaken ondergaat, vestigt hij ook zijne aandacht op die bestanddeelen, welke het uit den veengrond oplost, ontbindt en opneemt; hiertoe zich bedienende van de ontleding, door BERGSMA en anderen opgegeven. Daar nu deze grootelijks verschilt van de ontbindingen, in de laatste tijden door PFAFF, THAER en DUMENIL opgegeven, welke zeker ook op verschillende plaatsen verschillend zullen uitvallen; daar men het over het zuur nog niet eens schijnt, dat SPRENGEL als *Humuszuur* opgeeft, en daar LAMPADIUS onlangs het *Iödezuur* in den turf ontdekte, is het jammer, dat de Schrijver ons geene nadere ontleding van den *Amstellandschen* veengrond heeft gegeven. Op bl. 80 krijgen wij eene verklaring over den stank der grachten, welke ontstaan zou door het gezwaveld waterstofgaz, dat uit het waterstofgaz van het waterstoffig koolgaz met de zwavel uit het zwavelzuur geboren wordt; welk zwavelzuur ontstaan zou uit de ontbinding des zwavelzuren kalks en magnesia door middel van het koolstofzuur, dat als voortbrengsel der rotting in het grachtwater vrij aanwezig is. Dewijl echter het koolstofzuur geringere verwantschap tot den kalk en magnesia heeft dan het zwavelzuur, en hierdoor uit zijne verbindingen wordt uitgedreven, kunnen wij deze verklaring even min aan-

nemen, als wij ons door de proef en het betoog op bl. 91 overtuigd houden, dat de vereeniging van zout en zoet water niet tot den ſtank zou bijdragen, al ware het ook alleen door den dood van inſekten en visſchen, welke het gevolg dezer vereeniging zijn moet. In eene ton, met ſchuit- en *IJ*-water gevuld, zullen deze zeker minder aanwezig zijn; ook is bij deze proef geene warmte bepaald, en, zoo de ton niet bedekt is geweest, kan de ſtank zich bij opvolging aan den dampkring hebben medegedeeld, zoodat de ontwikkeling voor den reuk onmerkbaar was. Heeft deze ſtank nu ſoms, gelijk de Schrijver zelf zegt, in den *Amſtel* plaats, dan moet dit aan de vermenging van zout en zoet water wel worden toegeſchreven, daar het eene verkeerde opgaaf is, dat de *Amſtel*-ſluis grachtwater aan den *Amſtel* mededeelt.

Om nu de nadeelen, door het ſtinkend water voor de gezondheid zoo wel als het genoegen der inwoneren te weeg gebragt, te verbeteren, dringt hij vooral op vermeerdering van ſtroom in de grachten aan, en geeft de verſchillende plannen, om ſtroom en versch water in de ſtad te brengen, breedvoerig op. Daar zij echter op vermeerdering van *Amſtel*- of *IJ*-water neêrkomen, en met de afdamming van het *IJ* in verband ſtaan, kunnen zij thans niet meer, dan met wijziging, in aanmerking komen.

Na eene geſchied- en oordeelkundige opgaaf der meeningen wegens het ontſtaan der bronnen in het algemeen, gaat de Schrijver op bl. 130 over tot den oorſprong van het wel- en putwater in *Amſterdam*, waarover hij belangrijke bijzonderheden en verſchillende ontledingen mededeelt, die hem zeezoutzure en zwavelzure ſoda nevens koolſtofzuren kalk en magneſia in verſchillende hoeveelheden opleverden; welk verſchil hij toont af te hangen van de wijze, op welke de wateren door zand of klei dringen en gezuiverd worden. Bij de beſchouwing van het regenwater ſpreekt hij eerst over de lucht, van welke dit water beſtanddeelen ontleent. Deze lucht nu wordt bezwangerd met de dampen, uit den waterachtigen veen-

grond opſtijgende. Deze zouden zoutzuur bevatten; want op bl. 177 zien wij, dat de ondervinding bevestigt, dat de zeezoutzure magneſia zich ligt door de warmte van haar zeezoutzuur ontdoet: hiertoe echter is eene veel hoogere warmte noodig dan de heetſte zomertemperatuur; ook hebben wij tot heden vruchteloos naar dit zuur in den *Amſterdamſchen* dampkring gezocht, en moeten aanmerken, dat de proeven deswege niet door den Hoogleeraar DRIESSEN zelven, maar, op zijn verzoek, door anderen zijn verrigt, gelijk uit de Diſſertatiën van PAPING en VREHOF blijkt; hoewel wij gaarne toeſtemmen, dat het aanzijn van zeezoutzuur in den dampkring, van zeezoutzure zouten in het regenwater afhankelijk kan zijn van wind, voorafgaande droogte en andere omſtandigheden, en deswege een herhaald en naauwkeurig onderzoek verdient.

Na nu nog de wijze, waarop de bevolking zelve en de hiermede gepaard gaande fabrijken, de kuilen, het begraven, de visch- en groenmarkten enz. de lucht bederven, te hebben opgegeven, gaat de Heer MULDER over tot de nadeelige beſtanddeelen, die bij het verzamelen in het water komen, en eindigt zijn werk met het ontſtaan en het nadeel van het loodwater, waarvan de oorzaak aan het reeds behandelde zeezoutzuur des dampkrings wordt toegeſchreven, terwijl alle middelen tot verbetering opgegeven en naauwkeurig beoordeeld worden.

Dit is de inhoud dezer belangrijke Verhandeling, welker lezing wij niet alleen onzen Land- en Stadgenooten aanraden; wegens de voorbehoedmiddelen, in dezelve tot behoud der gezondheid vervat, maar als de overweging onzer vaderlandſche Geleerden overwaardig, zoo wegens de opheldering, welke zij omtrent vele zaken geeft, als wegens de gapingen, welke zij heeft moeten overlaten, en waarvan de Schrijver zeker vele zou aangevuld hebben, indien een langer verblijf zijne oplettendheid op meerdere zaken bepaald had. Daar hij deze nu ongetwijfeld aan zijn tegenwoordig verblijf zal beſteden, hopen wij, dat zijne menigvuldige bezigheden hem niet zullen

beletten, zijne bevindingen deswege mede te deelen. Zeker zou hij door eene natuurkundige vergelijking van twee zoo gewigtige Steden beider inwoners zeer verpligten.

Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlanden, door J. P. VAN CAPPELLE. *Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1827. *In gr.* 8*vo.* 424 *Bl. f* 3-90.

Geschiedenis der Nederlanden, van de vroegste tijden tot op heden, nopens het Zuiderdeel des Rijks even volledig, als ten opzigte van deszelfs Noorderdeel, onpartijdig, en veelal uit de bronnen, door G. BRUINING. *Iste Deel. Met* 3 *Tabellen. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1825. *In gr.* 8*vo.* 316 *Bl. f* 3-:

Sedert dat de herleving van ons volksbestaan ons nieuwe belangstelling heeft ingeboezemd in het Vaderland, dat wij verloren waanden, en als door een wonder herkregen hebben, is ook de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis met vernieuwden ijver hervat. Er zijn daaromtrent verscheidene werken in het licht gekomen, van *tweederlei* aard: *of* kortbegrippen, waarbij men dan ook wel inzonderheid de Geschiedenis invlocht der zoo lang van ons gescheidene, thans met het voormalige Gemeenebest tot één Rijk hereenigde Zuider-gewesten; *of* bijdragen ter ontwikkeling van bijzondere gebeurtenissen, gebruiken, zeden, enz. ter kenschetsing van merkwaardige personen, hunner karakters en bedrijven; alles, voor een goed deel, uit voorheen min toegankelijke echte stukken en staatspapieren geput. Tot *deze* soort behoort het eerste, tot *gene* het tweede der aangekondigde geschriften. Men kan niet ontkennen, dat beide soorten van werken hunne bijzondere nuttigheid hebben, maar van eenen verschillenden aard en voor onderscheidene klassen van lezers. Het kortbegrip is meer voor hen, die zich nog een algemeen denkbeeld van de Vaderlandsche Geschiedenis moeten vormen; het moet dus mindere oefening en kunde vooronderstel-

len, dan de (thans in *Duitschland* veelal zoo genoemde) *Monographie*, die, voor meer bedrevenen en reeds in het algemeene der Geschiedenis ingewijden geschreven, enkele punten opheldert en ontwikkelt. Wij verwachten *hier* altijd iets nieuws; zoo al geene nieuwe daadzaken, dan toch voor 't minst nieuwe oogpunten, ter beschouwing der daden. *Grondigheid* en *naauwkeurigheid* zijn hier de hoofdvereischten; gelijk de laatste, met bijzondere *duidelijkheid*, voor het kortbegrip volstrekt onmisbaar zijn. Misschien kan het onderzoek, kunnen de nasporingen der *Monographie* van dien aard zijn, dat een fraaije en bevallige historische stijl daaronder lijden moet; en, wanneer in eene van de beide genoemde soorten van geschiedkundige geschriften eenig gemis van aangename en boeijende voordragt, ja zelfs van helderheid van stijl, te verschoonen is, zou het hier zijn, waar voor geoefenden en deskundigen geschreven wordt, meer dan in het kortbegrip, dat voor leerlingen dienen moet, die men vooral door geenen duisteren of zelfs stroeven stijl moet afschrikken.

Wanneer men, na het leggen dezer gronden, de beide voor ons liggende werken inziet, zoo staat men verwonderd, juist in het *kortbegrip* zulk een' onaangenamen, bijkans onleesbaren stijl — in de *bijdragen* niet alleen de duidelijkste, helderste, maar ook de bevalligste, keurigste voordragt te vinden. Maar deze bevreemding houdt op, zoodra men het oog slaat op de namen der Schrijvers. De Heer BRUINING, wiens wezenlijke geleerdheid in meer dan één vak, vooral Taalkunde, Aardrijks- en Geschiedkennis, wij geenszins willen betwisten, heeft het ongeluk, zijne opeengestapelde bouwstoffen niet behoorlijk tot een *symmetrisch* geheel, geschikt tot een behoorlijk overzigt, te kunnen bewerken. Wij hebben daarvan in meer dan één *Fransch*, *Latijnsch* en *Nederduitsch* geschrift de blijkbaarste proeven ontvangen, welke wij, daar de herinnering van derzelver titels gedeeltelijk minder aangenaam is voor het vaderlandsche gevoel, terwijl andere van minder belang zijn, niet zullen opnoemen. VAN CAPPELLE, daarentegen, hoezeer in vroegeren

tijd meer bepaaldelijk aan wiskundige ſtudiën en oude litteratuur toegewijd, ſchrijft eenen *Nederlandſchen* ſtijl, dien men, zonder overdrijving, om deszelfs ongemeene helderheid, natuurlijke en onopgeſmukte bevalligheid, en, waar het pas geeft, nadruk en kracht, *klaſſiek* noemen mag. De/ ſchijnbaar voor eene bevallige voordragt minst vatbare onderwerpen worden onder zijne handen voor ons belangrijk en boeijen onze aandacht. De Hoogleeraar heeft hiervan in zijne vroegere *Bijdragen tot de Geſchiedenis der Natuurkunde bij de Ouden*, en *tot de Geſchiedenis der Wetenſchappen en Letteren in Nederland*, reeds voldingende bewijzen gegeven; en niet minder aangenaam is ons het tegenwoordige werk, hetwelk, grootſtendeels ten minſte, bij uitſluiting over de *Vaderlandſche Geſchiedenis* handelt. Zelfs zijn de ſtukken, *over de Kaart van* PEUTINGER, en *over den invloed der vooroordeelen bij de beoefening der Geſchiedenis*, aan dat onderwerp gansch niet vreemd.

Het grootſte ſtuk uit dit boekdeel, hetwelk met de bijlagen genoegzaam de helft van hetzelve beſlaat, is een uitvoerig verſlag van het leven en de verdienſten des beroemden Staatsmans ALBERT of ELBERTUS LEONINUS (DE LEEUW). In de keurige inleiding (merkwaardig als ſtuk van welſprekendheid) beklaagt zich de Schrijver over de onregtvaardigheid niet alleen van tijdgenooten, maar ook der nakomelingſchap, die zoo dikwijls waardige mannen, weldoeners en ſieraden van hunne Eeuw, zoo niet in vergetelheid laat wegzinken, dan toch naar mate hunner verdienſten eene veel te geringe plaats aanwijst in den tempel des roems. Hiertoe behoorde, volgens hem, ook LEONINUS. Wij leeren dezen Regtsgeleerde en Staatsman hier kennen, onder anderen in zijn gedrag te *Leuven*, (uit een zeldzaam boekje van zijnen ambtgenoot GEMMA) toen deze ſtad door het leger van WILLEM I in 1572 bedreigd werd. LEONINUS ſchijnt toen nog ſterk het *Roomſche* geloof en 's Konings of liever de *Spaanſche* zaak toegedaan geweest te zijn; althans hij putte al zijne welſprekendheid uit, om den

Prins en deszelfs leger van die Akademiestad te verwijderen. Wij willen niet ontveinzen, dat ons het verhaal van den zeer *Spaanschgezinden* GEMMA meer of min onwaarschijnlijk voorkomt, wanneer hij den Prins tot de Afgevaardigden der Hoogeschool, wier voorregten ALVA door het opligten van 's Prinsen Zoon op het onwaardigst verkracht had, terwijl zij dagelijks van de hemeltergendste gruwelen getuigen waren, en wisten, dat het zwaard, volgens een vonnis der Inquisitie, elken *Nederlander* over het hoofd hing, — wanneer hij hem tot deze Afgevaardigden, tot vaderlandsche Regtsgeleerden, laat zeggen: *sibi pugnandi causas legitimas esse, quas pauci intelligant.* (*) Als de Prins gedacht had, dat het menschelijk gevoel zoo in de borst der *Nederlanderen* was uitgestorven, zou hij niet over de *Maas* gegaan zijn. Neen! hoogstwaarschijnlijk heeft niet de Prins dit gezegd, maar GEMMA het, op zijne wijze en in den smaak der Ouden, verzierd. Van dien zelfden stempel zal ook wel de fraaije *locus communis* zijn, waarin LEONINUS ORANJE zou hebben willen doen gevoelen, *dat zulk een gewapend bezoek het middel niet was, om bij Zijne Majesteit genade te erlangen, maar gematigdheid en lijdzaamheid, zoo lang het God beliefde; dat niemand zoo zeer door anderen als door zichzelven benadeeld werd; dat de overwinning op zichzelven het schoonst was, en het heil van tienen niet ten prijze des ondergangs van zoo velen moest worden gekocht*, enz. enz. Alles waar en goed; maar zou het menschkundig geweest zijn, zoo iets *hier* aan te voeren? Moest ORANJE, die eigenlijk niet voor zich, maar voor zijne vertrapte medeburgers en geloofsgenooten optrok, dezen nu, die in verwachting zijner hulp reeds waren opgestaan, benevens zijn' te *Bergen* belegerden broeder, in den steek laten, om in lijdzaamheid de genade Zijner Majesteit, FILIPS DEN II, af te wachten? Zoo LEONINUS deze rede waarlijk mogt gehouden hebben, vinden wij dezelve zoo veel lof of eerbied niet waardig als onze Schrijver, maar voor 't minst ontijdig en zonderling.

Vervolgens ontmoeten wij LEONINUS, als onderhandelaar van de *Spaansche* zijde te *Breda*, doch vooral na den *Gentschen* vrede tot de Staatspartij overgegaan, ongemeen werkzaam in ontelbaar vele onderhandelingen, waarmede men hem bijkans overlaadde. Dezelve worden hier niet alleen uit de

(*) *Dat hij wettige redenen tot strijden had, die echter weinigen begrepen.*

gewone bronnen geput, maar ook uit de nog onuitgegevene *Resolutiën der Staten-Generaal*, (den Hoogleeraar door den, als Geleerde en vaderlandsche Geschiedschrijver, zoo gunstig bekenden Archivarius DE JONGE medegedeeld.) 's Mans staatkundige en godsdienstige geloofsbelijdenissen worden vervolgens vermeld. De eerstgemelde was: *altijd in Staatsgeschillen de zwakste en gevaarlijkste partij te kiezen.* (De Schrijver merkt te regt aan, dat LEONINUS dit stelsel waarschijnlijk in 1572 nog niet toegedaan was.) Zijn godgeleerd gevoelen kwam hierop neder: *eene eenvoudige Godsdienst te omhelzen; hetgeen de menschelijke bevatting overtrof, aan God en zijne Engelen over te laten, en de Godheid meer te eeren, dan te willen bepalen.* ALDEGONDE berispte hem deswege over gebrek aan *stellige* Godsdienstbegrippen. Dit, en veel meer belangrijks nog, vindt men in de *aanteekeningen* achter de levensschets van LEONINUS; terwijl eenige meer uitvoerige stukken, zoo als eene Redevoering in de Vergadering der Staten-Generaal te *Antwerpen* in 1579 (in het *Latijn*), zijne Aanspraak aan LEICESTER, bij deszelfs komst in de *Nederlanden* (in het *Fransch*), Processen-verbaal wegens de Gezantschappen naar *Engeland*, Brieven aan de Staten daarover, enz. in *bijlagen* worden medegedeeld.

ANTONIS VAN STRALEN is de tweede Vaderlander der 17de Eeuw, met wiens lotgevallen, doch vooral zijn einde, (als martelaar van Staat onder ALVA) wij bekend gemaakt worden. Als voorstander der verdraagzaamheid, der vereeniging van Hervormden en Lutherschen tegen den gemeenen vijand (*de alleen zaligmakende Kerk*), en als vriend en bevorderaar van nuttige werkzaamheden der Rederijkers, is hij vooral merkwaardig. Zijn vonnis is de hoofdbron, waaruit wij zijn bedrijf leeren kennen. — De *Raad der Beroerten*, of *Bloedraad*, wordt voorts beschouwd in zijnen *oorsprong*, en het *regt*, hetwelk de oprigter had, om denzelven te grondvesten, in de *uitgestrektheid zijner magt*, zijne *instructie*, *regtspleging*, en verschillende *namen*. FILIPS heeft hem niet onmiddellijk opgerigt, maar ALVA, volgens geheime volmagt, hem door den Koning verleend. Volgens VAN METEREN was hij ook boven alle Privilegiën verheven, en bevoegd, die op te eischen en te onderzoeken. De Professor roept hiertegen wel het gezag van den Heer J. D. MEIJER in; maar dit kan tegen den tijdgenoot VAN METEREN niet halen, en daarenboven worden bij Art. 5 der grondartikelen van be-

ſchuldiging, waarover de Raad mogt vonnis vellen, ook opgenoemd *allen, die maintineerden ofte voor goed hielden, dat de Onderſaten van de Nederlanden niet vervallen ſouden zijn van alle haer oude Liberteyten, Rechten en Privilegiën, ende dat daeromme den Coningh die voortaen magh tractéren nae gelegentheyt... en den Coningh ontſlagen van alle eeden, beloften, toeſeggingen, pardoenen*, enz. Eindelijk kon wel in gewone tijden en in twijfelachtige gevallen misſchien, volgens MEIJER, de Hooge Raad te *Mechelen* kennis nemen van, en onderzoek doen naar de handvesten en privilegiën; doch de *Bloedraad* mogt ſtellig, zoo het reeds misdaad was, aan de geldigheid der voorregten te *twijfelen*, wel onderzoeken, welke daarvan bij voorraad nog blijven konden en welke niet, namelijk alles volgens den Codex der tirannij onder FILIPS DEN II, door Prof. VAN CAPPELLE in dit geval te veel verontſchuldigd, althans met te veel verſchooning behandeld.

Eene kleine bijdrage ter nadere kennis van SIMON STEVIN, uit een handſchrift over de *Diplomatie* (*Geſanterye*), onder de MSS. van SYPESTEYN gevonden; eene geſchiedenis der meer geroemde dan algemeen bekende Kaart van PEUTINGER, worden door een opſtel *over* HOOFT *en* SCHILLER, *als Geſchiedſchrijvers*, gevolgd. Het is een vernuftig denkbeeld, deze twee groote en te regt beroemde mannen, zoo verſchillend in aanleg, in vorming, in leeftijd en werkkring, met elkander te vergelijken, in zoo verre zij tot één doel werkzaam waren, — de beſchrijving des *Nederlandſchen* vrijheidsoorlogs. Doch het bevreemdt ons, dat de kundige Schrijver niet heeft doen opmerken, dat *beiden* de zoo zeldzaam vereenigde gaven van Dichter en Geſchiedſchrijver tevens bezaten; iets, waarvan hunne gewrochten ook hier de onmiskenbaarſte ſporen dragen; en dat SCHILLER zijn werk niet verder gebragt heeft dan tot de eigenlijke uitbarſting des oorlogs in 1568; zoodat men hier een heerlijk voorportaal, maar toch ſlechts een portaal, met een voltooid praalgebouw (althans tot op zekere hoogte voltooid) vergelijkt, hetwelk men wel in aanmerking nemen moet.

Twee Redevoeringen, in het *Inſtituut* gehouden, beſluiten dit werk, de eene *over den invloed der vooroordeelen bij de beoefening der Geſchiedenis*, de andere *over de Vaderlandsliefde der Vooronderen*, beide voortreffelijk, de eerſte vol belangrijke wenken voor den Geſchiedonderzoeker en Geſchiedſchrijver, de andere een hartverheffend tafereel behelzende van den al-

gemeenen, naauwen band, waarmede belangſtelling in een oord, aan de golven ontwoekerd, aan de tirannij des vreemdelings door bovenmenſchelijke dapperheid ontrukt, en door die zelfde golven, thans als bondgenoot ingeroepen, verdedigd, de harten tot liefde van dat land zamenſnoerde, in weerwil der beletſelen, die de handelgeest door toevloed van vreemdelingen, de ſtedelijke en *provinciale* geest door beperking der vaderlandsliefde tot plaatſelijken naijver daartegen in den weg ſtelden. Wij kunnen ons niet onthouden, een gedeelte van deze heerlijke ſchilderij, tot eene proeve van den ſtijl, mede te deelen: „Verbeeldt u, M. T., den *Nederlander*, worſtelende „met de woede der Elementen, dikwijls in oogenſchijnlijk „gevaar, maar altijd de overhand behoudende, om een land, „onbewoonbaar door zijne ligging, te vormen tot een der „bloeijendſte en zegenrijkſte oorden van den geheelen aardbol. Verbeeldt u hem, als ſtichter van een Gemeenebest, achtbaar naar buiten, gelukkig van binnen, zijn „naam met onderſcheiding genoemd, zijn invloed ontzien, „zijne magt gevreesd, zijne hulp ingeroepen. Zoo ziet gij, „met de opvolging der geſlachten, de liefde tot het Vaderland zich dieper en dieper wortelen in de gemoederen, „naar gelange ieder het meest tot de algemeene grootheid „heeft toegebragt. Die liefde mogt in wankeling geraken, „zij kon niet worden uitgeroeid, omdat zij hare vastheid „ontleende van de aangeboren neiging der menſchelijke natuur, met de innigſte verknochtheid te beminnen, hetgeen „met de meeste moeite is verkregen geworden. Zoo gloorde „in aller boezem eene vonk, vatbaar om in helderen gloed „te worden aangeblazen. In gewone tijden ſtrekte zij tot „eene weldadige warmte, die een hooger leven deed gevoelen. Wanneer treffende voorvallen de ziel ſchokten, zag „men haar in lichtelaaije vlam uitbarſten, om de uiterſte „vermogens te ontwikkelen. Het Opperwezen zorgde, dat „die gezegende vonk nimmer werd uitgebluscht. Scheen zij „te verflaauwen, ſpoedig werd zij met vernieuwde kracht „opgewekt. Te weten, onder Zijne leiding werden de Vorſten van ORANJE beſtemd, de liefde tot land en vrijheid „in naauw verband te brengen met den ijver voor hun „doorluchtig geſlacht, en zóó eene geestdrift te ſcheppen, „die, van wege hare duurzaamheid en geſtadige opwinding, „te regt verwonderlijk mag genoemd worden."

Wanneer wij ons van het werk van VAN CAPPELLE tot

dat van BRUINING wenden, is het of wij uit een' bekoorlijken lusthof, waar de kunst de natuur is te hulp gekomen, waar alles, zonder ſtijven opſchik, bevallig geſchakeerd is en afgewisſeld, en ons door verſchillend gegroepeerde partijen verrast, in eene wildernis treden, die wel rijk is aan plantengroei, maar geene vernuftige ſchikking, geene afwisſeling door de hand eens Meesters verraadt, waar de voet elk oogenblik door onkruid en ſtruikgewas wordt belemmerd. Er is veel, zeer veel *voorraad* voor de Geſchiedenis, eene ongewone belezenheid in dit eerſte Deel (loopende tot de laatſte jaren van FREDERIK HENDRIK); maar het is *te* vol, *te* zeer ineengedrongen. BRUINING heeft getracht, zoo veel van gebeurde zaken te verhalen als mogelijk was; maar hij verſtaat de kunst niet, daaruit *het belangrijkſte en wetenswaardigſte te verkiezen.* Gedeeltelijk is dit het gevolg van het ſtelſel des Schrijvers, in zijne Voorrede aangeſtipt, „om *geene wijsgeerige beſpiegelingen* te leveren van zulk eene hooge vlugt, „als waarmede men heden ten dage zoo vele geſchiedkundige leerboeken opſchikt; beſpiegelingen, die, zoo haast de „waarheid haar beſchijnt, te dikwijls in het lot van ICARUS deelen, en, van welk een gehalte zij ook mogen zijn, „ſteeds onder haren eigen' naam, en nimmer onder dien van „*Geſchiedenis*, behoorden te worden uitgevent." Onder dezen naam van *wijsgeerige beſpiegelingen* ſchijnt de Schrijver dan ook alle onderzoek naar de oorzaken, gevolgen en zamenhang der gebeurtenisſen, ja zelfs naar zeden, gebruiken, verſtandelijke en letterkundige beſchaving eens Volks, te hebben verſtaan; want niets daarvan komt althans in dit eerſte Deel voor, waarin men alle namen der Hertogen en Graven der Provinciën, der Bisſchoppen van *Utrecht* en *Luik* vindt, waarin men zeer veel en tot vermoeijens toe van kleine oorlogen en veeten der Middeleeuwen leest, en, wat de plaatsbeſchrijving betreft, menige nuttige opheldering (doch ook gewaagde gisſing, met gezag ter neêrgeſteld) vindt, maar geene ontwikkeling b. v. van den onderlingen afkeer der *Spanjaarden* en *Nederlanders*, van de oorzaken des opſtands in de zestiende Eeuw, om nu niet van mindere zaken te ſpreken. Hoe waar is, hetgeen VAN CAPPELLE hieromtrent zegt (bl. 382): „Men mist verre het ſpoor, zoo men gelooft, dat aan het vereischte van onpartijdigheid voldaan „wordt door eene bloote zamenhangende opgave der gebeurtenisſen, zonder een' blik te wagen aan de raderen en drijf-

„ veren, die den gang derzelve in beweging gebragt en ge-
„ houden hebben. Het is mogelijk, dat aldus belangrijke bij-
„ zonderheden te voorſchijn komen; maar hij, die zich met
„ regt den naam van Geſchiedſchrijver toeëigent, ſtreeft naar
„ eenen hoogeren roem, dan die door een goed en naauw-
„ keurig verhaal wordt verworven. Hij ontwikkelt zijne oor-
„ ſpronkelijke gewaarwordingen, zoo als die in zijnen geest,
„ bij de overpeinzing van ieder afzonderlijk voorval, en het
„ algemeen overzigt van alle te zamen, zijn opgekomen."
Gewigtige woorden in den mond van een' man, wiens ſchroomvallige onpartijdigheid, zelfs ten aanzien onzer *Spaanſche* verdrukkers, zoo groot is.

Zelfs op de orde der verdeeling, door BRUINING gevolgd, zou veel zijn aan te merken. Die der twee eerſte Hoofdſtukken: *onder de Romeinen — onder Franken, Vriezen en Noormannen*, is natuurlijk; maar is dit wel het geval met de volgende: 3) Onder de *Duitſchers*, tot den dood van Graaf DIRK V; 4) tot aan het jaar 1140; 5) tot 1244; 6) tot 1313; 7) tot 1385; 8) tot 1481? Wij vragen zulks geruſtelijk aan elken kenner der Geſchiedenis; en de Lezer wordt, bij het einde van het eene of het begin des anderen Hoofdſtuks, volſtrekt geen rustpunt gewaar. De Schrijver geeft zelfs geen zweem van eenig overzigt van het verhandelde, maar gaat in éénen adem door met het verhaal der kleine onderlinge twisten, die buitendien reeds moeijelijk zijn uiteen te houden, maar het door deze manier nog veel meer worden. De laatſte Hoofdſtukken zijn weder natuurlijker afgeſcheiden: 9) *tot aan den afſtand van Keizer* KAREL V; (doch ook hier geen woord van den toenmaligen ongemeenen bloei der *Nederlanden*, waarvan HOOFT en SCHILLER, gelijk VAN CAPPELLE uit beider overeenkomende plaatſen doet zien, zulk een bekoorlijk tafereel ophangen); 10) *tot dat men* FILIPS DEN II *afzwoer*; 11) *tot aan de Kerkelijke onluſten in de Vereenigde Provinciën gedurende het twaalfjarig Beſtand.* Doch waarom het twaalfde en laatſte Hoofdſtuk van dit Deel niet tot den *Munſterſchen* Vrede, of althans tot den dood van FREDERIK HENDRIK, gebragt, in plaats van *tot aan de opkomst van nieuwe ſtaatkundige gevoelens in de laatſte levensjaren van Prins* FREDERIK HENDRIK? De *opkomst van gevoelens* is toch een zonderling *chronologisch* tijdſtip.

Wij gaan over, om nog eenige misſlagen, of althans te beſliſſend voorgedragene ſtellingen, op te merken, die wij in

dit Deel meenen te hebben gevonden. Dat *Arenacum*, *Fada*, *Grinnes*, *Arnhem*, *Wageningen* en *Rhenen* zijn zouden, is zoo *ongetwijfeld* niet, als hier (bl. 7) beweerd wordt; het tegendeel is zelfs waarschijnlijker, gelijk ieder Oudheidkundige weet. Wij zijn het meer met VAN CAPPELLE (bl. 333) eens, die *Lugdunum Batavorum* op de plaats van het tegenwoordige *Leyden*, dan met BRUINING, die het tegenover *Valkenburg* zoekt (bl. 13.) Dat PIPIJN en de andere *Frankische* Koningen *oppermagtig*, d. i. *onbepaald*, zouden hebben geregeerd, en de jaarlijksche bijeenkomst op het *Maartveld* (naderhand *Meiveld*) slechts hebbe gediend, om hem leenmanshulde en geschenken te brengen, en ver was van als eene eigenlijke inzage op zijn bewind te kunnen aangemerkt worden, is hier maar zoo stout weg ter neder gezet (bl. 35), schoon de grootste en kundigste Schrijvers volkomen het tegengestelde beweren. Meer andere aanmerkingen houden wij terug, daar wij den schijn van vitlust willen vermijden, en onnaauwkeurigheid anders ook het gebrek van BRUINING geheel niet is. Wij kunnen echter niet voorbij, onze verwondering te kennen te geven, dat hij zoo geheel vreemd aan alle deelneming omtrent goede of slechte bedrijven, omtrent alle groote vaderlandsche daden schijnt te zijn, dat hij van de groote wreedheden der *wilde Geuzen* en de verregaande schenddaden van LUMEY gewaagt, en geen woord zegt van de wreedheden van ALVA, anders dan dat hij EGMOND, HOORN en vele andere voorname *Nederlanders* deed *onthalzen*; dus niemand ophangen, blakeren, verbranden; terwijl de boomen aan de groote wegen, volgens HOOFT, gerist waren van lijken? Als dit onzijdigheid is!...

Wij meenden ook een proefje van stijl te geven, en hadden daartoe bl. 172 reg. 10—29 uitgekozen; doch wij verschoonen daarvan den Lezer.

Eerstdaags zullen wij van het tweede Deel verslag doen.

De Slag van Navarino, of de Renegaat. Naar het Fransch van H. G. MOKE. *Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1828. *In gr.* 8*vo.* 183 *Bl. f* 1 - 80.

De Val van Missolonghi, door A. VAN TROMLITZ. *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1828. *In gr.* 8*vo.* 193 *Bl. f* 1 - 80.

Deze beide kleine Romans, welke zich aan korteling voor-

gevallene en algemeen bekende gebeurtenisſen van den Vrijheidsoorlog der Hellenen vastknoopen, en, volgens de nieuwere manier, waarheid en verdichting, nu eens in meerdere, dan weder in mindere mate, zamenmengen, zullen, op de aanbeveling hunner titels alleen, zeker eene menigte lezers vinden. Jong en oud, vrouwen en mannen, ongeletterden en geleerden, alles ſtelt belang in het lot der ongelukkige, maar moedige geloofsbroeders; hunne zaak is in bijna aller oog de zaak geworden des Christendoms en der beſchaving tegen wangeloof en barbaarschheid, en dus moeten Romantiſche verhalen, welke hun lijden en hunne worſteling met levendige kleuren ſchilderen, algemeenen opgang maken. Wij twijfelen dan ook geenszins, of dit zal in het bijzonder het geval zijn met het werkje van onzen jeugdigen zuidelijken landgenoot, die met zijnen Roman *de Watergeuzen* (*les Gueux de Mer*) op eene zoo veelbelovende wijze zijne letterkundige loopbaan geopend heeft, en den aanvankelijk verkregenen roem bewaart en verhoogt door dezen *Renegaat*. Eene rijke verbeeldingskracht, eene getrouwe natuur- en zedeſchildering vereenigt hij met eenen krachtigen en ſierlijken ſtijl, welke naar de eerſte modellen der Franſche letterkunde gevormd is, en dien men ook nog in de vertolking wedervindt; de handeling is levendig; de geſprekken zijn karaktermatig en treffend, en de hoofdperſoon, *Haſan*, de afvallige Franschman, is geſchilderd, en tot den einde toe volgehouden, op eene wijze, die WALTER SCOTT waardig zoude zijn. Verheven en vreesſelijk is het tafereel van den moorddadigen zeeſlag, en dezelve zet de kroon op het geheel. Er zouden misſchien eenige aanmerkingen te maken zijn op ſommige kleine onwaarſchijnlijkheden in den gang der geſchiedenis, en op het karakter van *Cleone*, dat ons ſoms eenigzins onnatuurlijk en tegenſtrijdig voorkomt; maar men vergeeft deze kleine vlekjes gaarne aan den jeugdigen Schrijver, die het eerſte vuur der geestdrift niet wilde laten verkoelen, en zijn werk in eenen zoo korten tijd voleindigde, dat er tusſchen de tijding des zeeſlags en de uitgave van zijne Romantiſche ſchildering naauwelijks drie weken verliepen. Doch in het vervolg haaste hij zich minder; zijn talent is te ſchoon, dan dat hij het zoude bederven; het Vaderland verwacht in hem eenen Belgiſchen WALTER SCOTT.

De groote verdienſten van onzen landgenoot kan men niet beter leeren erkennen, dan door, gelijk Recenſent gedaan heeft,

zerstond na zijn werk dat van TROMLITZ in handen te nemen. Schoon zulks op titelblad noch in voorrede is uitgedrukt, is deze Roman zeker niet van inlandschen oorsprong, maar uit het Hoogduitsch overgebragt; en wij herkennen dan ook overal den gewonen, vaststaanden trant van de middelmatige Romanschrijvers dier natie. Meer woorden dan denkbeelden; gebrek aan getrouwe en grootsche karakterschildering, door eene opeenstapeling van onwaarschijnlijke gebeurtenissen zoo veel mogelijk verglimpt; een waterachtige, met bijvoegelijke naamwoordjes van allerlei aard overladen stijl, en alledaagschheid in de tweespraken, in plaats van die treffende lichtvonken, welke wij bij MOKE dikwijls aantroffen. Doch bij alle deze gebreken verheft zich dit boekje, door de gelukkige keuze der stof, en door de getrouwe overneming van een aantal geschiedkundige bijzonderheden, welke bij het beleg van Missolonghi plaats grepen, verre boven zoo vele andere, met welke onze Leesgezelschappen en Leesbibliotheken overstroomd worden, en zal gewis door velen met genoegen en belangstelling, om der Grieken en Missolonghi's wille, gelezen worden.

M. TULLII CICERONIS *Orationes sex.* In usum juventutis edidit, notisque instruxit HENRICUS WEYTINGH. Hag. Com. apud *Vid. J. Allart.* 1827. 8vo. pp. VII, 360. *f* 3-75.

De Heer WEYTINGH, Doctor in de Letteren en Rector der Latijnsche Scholen te *Kampen*, zag, dat de uitgaven van WESTERHOF, ZURCK en NODELL, bevattende eenige uitgelezene redevoeringen van CICERO, vele gebreken hadden. Dit spoorde hem aan, om, op verzoek van de Weduwe ALLART, zich met de zorg eener nieuwe dergelijke uitgave te belasten. Hij koos daartoe zes redevoeringen, welke, naar zijn oordeel, in sierlijkheid van taal en gewigt van zaken, boven de andere redevoeringen uitmunten. Hij volgt den tekst van ERNESTI, en voegt er aanteekeningen bij, om de plaatsen, welke voor jonge lieden eenige moeijelijkheid hebben, toe te lichten. Hier en daar vertaalt hij een of ander gezegde in het Hollandsch, en heldert het overige op uit de Rhetorica, Geschiedenis en Oudheidkunde, gebruikende daartoe de aanmerkingen van MANUTIUS, GRÆVIUS en ERNESTI.

Iets nieuws, hetwelk geschikt is om de wetenschap te verrijken, verwachte men dus in deze uitgave niet. En dat konde ook het oogmerk van WEYTINGH niet zijn. De vraag rees, bij het doorbladeren dier aanteekeningen, dikwijls bij ons op, of WEYTINGH niet te veel verklaard, en te weinig voor het nadenken en de eigene studie der jongelieden overgelaten had. De Heer WEYTINGH heeft ook enkele kritische aanteekeningen gegeven, daar, waar het volstrekt noodig was, de gissingen van anderen gestaafd, weêrlegd, of de zijne gegeven. Die weinige aanteekeningen komen ons niet onbelangrijk voor, en geven wel stoffe tot verder nadenken. Zoo leest hij, bl. 136, in eene der redevoeringen tegen VERRES: *Quo cruciatu sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cum esset vinctus nudus in aëre, in imbri, in frigore.* Gewoonlijk staat er *in area*, alwaar wij *ere* zouden behouden. Dat het *in aëre* geschiedde, sprak van zelf, daar boven gezegd was: *statua Marcellorum fuit in foro medio.* En het denkbeeld, om naakt aan een koperen standbeeld gebonden te worden, is zoo huiveringwekkend, dat er niets boven gaat. *Æs*, voor *statua aenea*, is duidelijk te begrijpen, hier zelfs krachtiger, en kan door vele voorbeelden bevestigd worden.

De zes redevoeringen, door den Heer WEYTINGH gekozen, zijn die voor ROSCIUS AMERINUS, tegen VERRES, Actio II, Lib. IV, tegen SERVIL. RULLUS uit de *Lege Agraria*, voor P. SYLLA, de redevoering, na zijne terugkomst in den Raad uitgesproken, en die voor C. BALBUS.

De kleine Pligten, eene oorspronkelijke zedelijke voorstelling in Brieven, uit het begin der negentiende Eeuw. IIIde en IVde Deel. Te Amsterdam, bij P. den Hengst en Zoon. 1827. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 636 *Bl. f* 5-80.

Hetgeen wij (*Letteroef.* 1824, bl. 459) tot lof van dit oorspronkelijk, nuttig en onderhoudend geschrift gezegd hebben, behoeven wij wel niet te herhalen; het publiek heeft ten voordeele van het werk reeds genoegzaam beslist. Daarom heeft dan ook de Dame, aan welke wij dit lieve verhaal te danken hebben, de gegevene hoop nu vervuld, en haare *Emilia* in andere betrekkingen en in meer gevorderden ouderdom doen optreden, in welke zij even godsdienstig, even

teeder van geweten, verſtandig en Chriſtelijk, voor allen lief-tend en leerzaam is. De brieven getuigen alle van den echten vaderlandſchen geest; en, offchoon dit hier geene hoofdzaak is, keuren wij het hoogelijk goed, dat hier herinneringen en wenken gegeven worden op gebeurtenisſen, die wij beleefden, vernederingen, die wij ondergingen, en wat al meer grievends was, toen wij, het Franſche Rijk ingelijfd, gedwongen werden door den ijzeren ſchepter van den Dwingeland, wiens naam ook bij de nakomelingſchap niet dan met affchuw behoort genoemd te worden, maar wiens koele wreedheid wij vreezen, dat bij velen, reeds van het tegenwoordig geſlacht, maar al te zeer vergoelijkt en vergeten wordt. Deze geſchiedenis valt ook in den tijd van NAPOLEON's val, zijne verbanning, en ontvlugting van *Elba*, en de eindelijk geheele vernietiging zijner magt bij den ſlag van *Waterloo*.

De lezer herinnert zich, dat, aan het ſlot van het tweede deel, *Emilia* op het punt was van te huwen met een waardig man; en wij begrepen toen, dat het huwelijk reeds voltrokken was. Dan nu zien wij, dat wij één vergiſt hebben; die band was, nog vóór hij gelegd was, door den vroegen dood van den aanſtaanden echtgenoot verbroken. Nu vinden wij haar, na echtelijke jaren, bij eene vriendin, bij welke zij zich onledig houdt met zich het voorledene voor den geest te brengen, door de herleezing van een aantal in dien tijd met vele vrienden en bekenden gewiſſelde brieven. Zoo worden wij, op eene bevallige wijze, bekend gemaakt met hetgeen wij van de geſchiedenis van *Emilia*, van haar hart en van hare dierbaren, konden verlangen te weten. Zij was nu gereed, met hare oude leermeesteresſe en waardige vriendin, met welke zij dien tijd te *Brusſel* gewoond had, en die zij in de opvoeding van eenige jonge Dames (enkel om zich nuttige bezigheid en afleiding te bezorgen) had aan de hand gegaan, eene reis naar *Straatsburg* te doen. Zij deed die reis in gezelſchap ook van eene aanzienlijke vrouw en haar dochter, aan welke laatſte vooral, en toen en vervolgens, *Emilia* bijzonder trachtte van nut te zijn. Zij zag op die reis veel. Te *Weenen* zijnde, bij gelegenheid van het *Congres* der verbondene Mogendheden, ontving zij een ernſtig aanzoek tot het huwelijk met eenen *Amſterdamſchen* Heer, wel aanmerkelijk ouder dan zij, maar voor wien zij, ſinds langen tijd, opregte vriendſchap en innerlijke hoogachting, die hij inderdaad verdiende, had gekoesterd. Zij beſluit dan ook, na

hare vriendin geraadpleegd te hebben, tot dit huwelijk, om zeer verſtandige redenen. Dan, nu werd haar hart vreeſelijk geſchokt en geſlingerd, daar zij, op een Bal aan het Hof, onverwachts haren jongſten broeder, dien zij te *Rome* waande, ontmoet, met diens ouderen reisgenoot, die juist het voorwerp geweest was van hare eerſte en vurige liefde; maar met wien de verbindtenis was afgebroken, (gelijk zich de lezer uit de vorige deelen herinneren zal) alleen uit hoofde van den onverzettelijken en onredelijken wil, maar het ſcheen, van haren overigens zoo braven en goeden vader. *Oude liefde roest niet*; de harten verſtonden elkander ſpoedig; en het tegenwoordig eenig beletſel, haar zoo onlangs gegeven woord namelijk, ſcheen niet onoverkomelijk, van wege de edelmoedigheid van den waardigen man, aan wien zij dat woord gegeven had. Echter aarzelde zij eenigermate. Bij den dood van haren vader, toen zij op het punt was van te huwen, vond zij eenen brief van hem aan haar adres; maar met duidelijken last op den omſlag, denzelven niet te openen; ten zij zij eenmaal *weduwe* was. Dit was zij nu eigenlijk niet, en had gemoedelijk aan haars vaders last voldaan; maar in het onzekere, wat die brief bevatten kon, had zij denzelven aan hare oudere vriendin ter hand geſteld, die haar verzekerd had, dat dezelve voorsnog van geen belang voor haar was. Nu ſchreef zij dan aan deze vriendin, ontving den brief, en het bleek, dat haar vader geenzins onredelijk, maar uit zeer gewigtige redenen gehandeld had. Zij zag dan nu, dat den huwelijk met den eerſten geliefde ongeoorloofd was. Zij onderwierp zich met gelatenheid, en deed haar gegeven woord geſtand. Zij had geene reden tot berouw. Maar niet lang duurde dit huwelijk. Een val op hare reize met het rijtuig had haar de borst benadeeld, en (dit is ook het voornaamſte, dat wij in haar te berispen hebben) zij had den, waarlijk *niet kleinen pligt*, van geneeskundige raad en hulp in te roepen, te lang veronachtzaamd. Haar dood werd nog verhaast door het haar te onvoorzigtig medegedeeld bericht, dat haar broeder in de velden van *Waterloo* gesneuveld was. Zoodat wij dan nu niets meer van *Emilia* zullen vernemen, dat voorbeeld van vrouwelijke naauwgezetheid en altijd beminnelijke deugd. Mogten vele onzer jongedochters deze boeken lezen; zij zouden haar voorbeeld trachten na te volgen: wij vertrouwen, zij zullen het doen. *Emilia* is niet volmaakt, haar gedrag en denkwijze niet overdreven. Zij is

niet de beſchaafde, geleerde, godvruchtige vrouw, die opzien maken wil, en, met hetgeen zij boven andere vooruit heeft, praalt; maar men voelt hare beminnelijkheid. Aanmerkingen willen wij niet maken; deze zouden vitterijen zijn; en, al is nu *Emilia's* geſchiedenis geëindigd, zoo hopen wij niet, dat de ſchrijfſter hare pen voor altijd heeft nedergelegd.

Vier Voorlezingen over den Mensch. Door H. POLMAN, AZ. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr.* 8*vo. IV en* 154 *bl. f* 1-40.

Het verwondert ons niet, dat de leden van het Haarlemſche Departement der Maatſchappij *tot Nut van 't Algemeen* deze voorlezingen met genoegen gehoord hebben, en wij twijfelen er niet aan, of zij zullen ook met genoegen gelezen worden. De eerſte voorlezing, behelzende de inleiding tot de geheele behandeling van het onderwerp, ſtelt, op eene luimige wijze, onderſcheidene gevoelens voor, aangaande den mensch, die, naar des ſchrijvers meening, minder doelmatig en juist zijn. De tweede beſchouwt den mensch in opzigt tot zijn ligchaam; de derde, ten aanzien der vermogens van zijnen geest; terwijl de ſchrijver in de vierde eenige gevolgen voorſtelt, afgeleid uit de beſchouwing der menſchelijke natuur. De Heer POLMAN behandelt de verſchillende gedeelten van zijn onderwerp op eene levendige, de aandacht boeijende wijze, en doet zich door dit geſchrift kennen als eenen man, die zich met vrucht toelegt op de verrijking van zijnen geest met zulke kundigheden en die oefening van zijn verſtand, welke hem niet alleen in ſtaat ſtellen, om in het onderwijs van de Godsdienst nuttig werkzaam te zijn, maar ook, om in iederen beſchaafden kring zijnen ſtand eer aan te doen.

Redevoering ter Nagedachtenis van wijlen den weleerw. zeergel. Heer J. SCHARP, *uitgeſproken in de Maatſchappij*, Verſcheidenheid en Overeenſtemming, 11 *April* 1828, *door* J. P. SPRENGER VAN EYK, *Predikant te Rotterdam.* (*Met bijgevoegde Aanteekeningen.*) *Te Rotterdam, bij* Menſing en van Westreenen. 1828. *In gr.* 8*vo. f* :-40.

Bij de verſchillende ſtukjes, aan de nagedachtenis van den

overledenen SCHARP gewijd, welke wij in vorige nommers van dit Tijdschrift hebben aangekondigd, voegen wij ook deze Lijkrede *ex professo*, door een' zijner ambtgenooten in eene plegtige vergadering der op den titel vermelde Rotterdamsche Maatschappij uitgesproken. Offchoon dit stuk geenszins alle die vereischten bezit, welke men in eene Lofrede, eene der moeijelijkste opgaven voor den Redenaar, zoude kunnen vorderen, als missende die kunstvolle eenheid, welke de uit elkander loopende trekken van een groot man in een brandpunt verzamelt, en dien eenvoudigen, maar toch verhevenen toon, welke bij zulk een grootsch onderwerp voegt, zoo erkennen wij echter gaarne, dat het vloeijend en bevattelijk geschreven is, en strekken kan, om de verdiensten van SCHARP in een helderder daglicht te stellen. Of de Heer VAN EYK hem echter als Dichter niet te hoog heeft opgevijzeld, is eene andere vraag, welker beantwoording wij aan eenen toekomstigen Schrijver onzer Letterkundige Geschiedenis overlaten, daar zij ons thans min of meer onvoegzaam toeschijnt. Wij twijfelen evenwel geen oogenblik, of deze Lijkrede zal een aangenaam geschenk zijn voor de talrijke vereerders van 's mans nagedachtenis; want de Heer VAN EYK was tot zijne taak geregtigd door eenen veertigjarigen omgang en onafgebrokene vriendschap, en voor dezelve door zijne talenten niet kwalijk berekend.

Gedichten van B. KLIJN, BZ. *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. IIIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr.* 8*vo. VI en* 192 *Bl.* *f* 3-60.

Er is in de uitgebreidere Leerdichten, welke dezen bundel openen, doorgaans meer gezonde en voor ieder bevattelijke wijsbegeerte, dan gloeijend dichtvuur en poëtische bezieling. Men vindt in dezelve grondige denkbeelden, welke op verre na niet alledaagsch zijn; maar derzelver aaneenschakeling en uitdrukking zijn te veel nog in den smaak dier dus genoemde poëtische Voorlezingen, welke het dagelijksch brood geven aan die duizend-en-een Letterkundige Gezelschappen, wier overtalligheid aan leesbeurten en aan leden ons vaderland met verzenmakers bezaaid en onze letterkunde met verzen overstroomd heeft. Gaarne erkennen wij, dat de lezingen van den Heer KLIJN oneindig meer verdienste bezitten dan een aantal an-

dere, welkeop even zwaar papier en met even wijd uit elkander ſtaande regels gedrukt worden; want zij zijn rijk aan veelomvattende denkbeelden, terwijl men bij anderen dikwijls niets dan brommende, maar zinledige woorden aantreft; doch ook de zijne dragen hier en daar nog te veel het kenmerk van met moeite uit het brein te zijn voortgebragt, terwijl een waarachtig dichtſtuk in geestverrukking uit het hart moet zijn voortgevloten. Zeker duldt, ja misſchien eischt de didaktiſche poëzij eene minder opgewondene ſtemming; doch ook deze moet zich beſtendig van het proza onderſcheiden door verrasſende wendingen en treffende overgangen, door beeldrijkheid en ingevlochtene zinnelijke verſierſelen; want het einddoel van alle poëzij is niet, om onmiddellijk te werken op ons verſtand, maar alleen om zulks te doen door medehulp van de verbeeldingskracht, die zij treft, en van het gevoel, dat zij opwekt. Tot deze beide laatſte wendt zich echter de Heer KLIJN te ſchaars; en daarom laat zijne poëzij ons dikwijls kouder, dan het gewigt der zaken anders medebrengt.

Deze gisping behoeft de Heer KLIJN, wiens talent wij wij overigens alle regt laten wedervaren, zich geenszins in het bijzonder aan te trekken; want zij is gerigt tegen een bijna algemeen gebrek, dat onze Leerdichters aankleeft. En zoo hij dan al eenigermate in deze erfzonde deelt, hij heeft toch vele deugden boven hen vooruit; vooral die groote deugd van denkbeelden te leveren, waar anderen ſlechts woorden geven. In dit opzigt bezit inzonderheid zijn *Maatſchappelijk Leven* groote verdienſten; en ook in *de Hoop* is het met wijsgeerige diepte uit elkander gezet, hoe veel heils de onbekendheid met zijne volgende lotgevallen den mensch en der geheele maatſchappij aanbrengt.

Behalve de grootere ſtukken, in welke wij aanleiding tot het maken der bovenſtaande aanmerking vonden, en die ten onderwerp hebben, *het Maatſchappelijk Leven*, *de Hoop*, *de Onſterfelijkheid*, *het Geloof aan God*, en *Gevoel van Eigenwaarde*, (de beide laatſte zijn echter in meer lyriſchen vorm, ſchoon het eigenlijk didaktiſche overal doorſtraalt) bevat deze bundel nog een aantal ſtukken en ſtukjes bij verſchillende gelegenheden vervaardigd, en waaronder er eenige zijn, welke misſchien de eer eener openlijke uitgave niet verdienden; het uitgebreidſte is een Lijkzang ter nagedachtenis van den Zang- en Toonkunſtenaar W. SUNDORFF, in welke echt wijsgeerige gevoelens zich verzusteren met eene edele Christelijke denkwijze.

Op taal en versbouw valt in dezen geheelen bundel slechts weinig aan te merken; de Heer KLIJN is beiden genoegzaam meester, en slechts zelden maakt hij zich schuldig aan dergelijke overtredingen als op bl. 24:

Die weet . . . . . .
Hoe nijd en afgunst daar, met 'albespiênde blikken,
Den voetstap gadeslaan, elk woord, elk denkbeeld wikken,
En met de hel in 't hart, den hemel op 't gelaat,
Des menschen heil *verwoest*, wanneer 't hun grootheid baat.

Wij willen hier niet vragen, of *blikken* de woorden kunnen wegen of wikken, welke post beter aan de ooren ware toevertrouwd; maar dat enkelvoud is hier een leelijke misslag. Wij vinden nog eenmaal hetzefde gebrek op bl. 35:

Toen ge, op de ontdekte kunst van uwen burger trotsch,
Het tijdstip vierde(t), waarop de onuitdoofbre stralen
Van 't menschverheffend licht in Koster's geest *mogt* dalen.

terwijl daarenboven de tweede aangehaalde regel volstrekt onleesbaar is, niet omdat de middenrust verzuimd is, hetgeen wij dikwijls voor geoorloofd houden, maar dewijl *waarop* een tweegrepig woord is, dat nog wel den klemtoon op de laatste greep heeft. Zie BILDERDIJK, in het IIde Deel der *Nieuwe Verscheidenheden*. Nogmaals, en nog hinderlijker, bl. 110:

Deugd en wijsheid *bindt* ons zamen, *blijven* ons de beste schat.

Waarlijk, het schijnt bijna, of de Heer KLIJN een' dergelijken zinbouw voor geoorloofd houdt; want hier was zoo gemakkelijk te schrijven: „ blijft voor ons de beste schat," dat het meervoud met voorbedachten rade gebezigd schijnt.

Ook eenige weinige aanmerkingen van anderen aard zouden er te maken zijn. Bij de regels, bl. 134:

Zij (de menschlievendheid) is gelijk aan 't koestrend vuur,
Dat, bij 't versterven der natuur,
Het aardrijk zeegnend mag beschijnen.

zoude men kunnen vragen, wat dat toch voor een koesterend vuur zijn mag, dat het aardrijk nog zegenend beschijnen zal, als de natuur verstorven is? De Stoïsche wijsbegeerte en de Christelijke dogmatiek spreken wel van het vernietigen

der aarde door vuur; doch dit zal juist niet koesterend, maar wel degelijk zengend en blakerend zijn.

Het meervoud, op bl. 127:

Om aan de hand der kunst in zuivre eenstemmigheden

Te woekren voor den geest met wat de vriendschap biedt;

is waarschijnlijk zijn ontstaan alleen aan het rijm verschuldigd; en wij vinden het dan ook geenszins fraai, al heeft HELMERS ergens door het bezigen van *Godlijkheden* hen voorbeeld gegeven.

De hoogstzonderlinge en doorgaans geheel verkeerde interpunctie hebben wij, tevens met eene menigte drukfouten, waarschijnlijk aan den slordigen Corrector te danken; doch alle deze kleine smetjes beletten ons niet, dezen bundel te bevelen aan hen, die, prozaïscher gestemd, in de poëzij minder prijs stellen op gevoel en gloed, dan wel op leerzaamheid en gezonde wijsbegeerte.

De Spion, door J. COOPER. *Uit het Engelsch. II Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1827. *In gr.* 8vo. *Te zamen XII en* 705 *bl. f* 6-:

De vertaler van COOPER's bovenstaand werk is in de voorbaan, en plaatst de beoordeeling van hetzelve in de *Hallische Allgemeine Litteratur-Zeitung*. Die beoordeeling is gunstig, en, zoo als ons voorkomt, met regt. Deze stemmen brengt ons, op eene aangename wijze, op het tooneel en in den tijd van den Noord-Amerikaanschen vrijheidsoorlog. Het raadselachtige in het karakter van HARVEY BIRCH, den gewaanden Spion, houdt de nieuwsgierigheid, tot het einde toe, levendig. De vertaler heeft COOPER's zuiveren en duidelijken stijl bij de overbrenging in onze taal zeer goed bewaard; aan den lezer, die met plaatsen en gebeurtenissen van dien tijd minder bekend is, door zijne opheldernde aanteekeningen eene wezenlijke dienst bewezen, en zich dus op eene loffelijke wijze van zijne taak gekweten.

Judolie, of de jonge Zieke. Door Mevrouw ***. *Uit het Fransch vertaald. Te Amsterdam, bij* J. A. Koning. 1827. *In gr.* 8vo. 294 *Bl. f* 2-50.

Wij kunnen dezen roman met ruimte aanprijzen, en dur-

ven leering en onderhoud beloven; alleenlijk hebbe de lezeres een door het vrolijke, beuzelachtige leven in de wereld geen al te zeer verwilderd en bedorven hart.

De aanminnige en bevallige *Eudolie* was, na het overlijden van haren vader, en bij het tweede huwelijk van hare moeder, in een klooster opgevoed. Hare moeder, geheel in en voor de groote wereld levende, anders geene ongevoelige vrouw, had zich tien jaren lang met haar niet bemoeid, en haar in dien langen tijd zelfs niet eenmaal gezien. Als huwbare dochter komt zij te huis, en wordt door den ſtiefvader beleefd, maar door de moeder met hartelijkheid en liefde ontvangen. *Zij* zelve was rijk. In de leefwijs in het ouderlijk huis kon zij zich moeijelijk vinden; Mama had voor den vertrouwelijken omgang en de uitdating van het hart zelfs geen oogenblik tijd. De groote wereld ſtond *Eudolie* tegen, en zij ſmachtte naar haar leven in het klooster, en in het bijzonder naar eene ware vriendin, die zij daar had achtergelaten, met weemoed terug. Zij ſchikte zich echter, zoo goed zij kon, en ſchoot in geen harer pligten te kort. Zij was inmiddels beſtemd voor eenen man, wel eenige jaren onder dan zij, maar dien zij gelukkig kon hoogachten, die met haar in ſmaak en neigingen overenkwam, en met wien zij zich alles eene bedaarder en voor haar genoegelijk leven beloven kon. Op een Bal vat zij koude, en dit had erge gevolgen. Het bezoeken der baden werd haar gemeden, en, daar de moeder haar niet verzellen mogt, verzelde haar eene tante, eene koele vrouw; zij miskende de zwakheid en wezenlijke zieke van het meisje, en *beweging en verſtrooijing* waren het eenige geneesmiddel in haar oog, waarmede zij de vage ziekte onophoudelijk marteldde. *Eudolie* ſcheen intusſchen te beteren; dan, toen men de terugreis zou aannemen, kwam onverwachts hare moeder. De echtgenoot had gedekt, hoe deze het hare, en meer dan het hare, ellendig verſpild had; deze verſpillingen moede, ſcheidde hij van haar, en zij mogt haren zoon, dien zij bij hem had, zelfs nimmer wederzien. Zij trok nu met *Eudolie* naar een afgelegen landgoed. *Eudolie* beviel het daar wel, te meer nog, daar het ook het laatſte verblijf was geweest van haren vader, wien de ſpilzieke, wereldsgezinde vrouw almede het leven verbitterd had. De moeder, intusſchen, wenschte Parijs en de Parijſche groote wereld terug, en kwelde hare dochter op de bitterſte wijs; zij was eene bij uitſtek harde moeder jegens zulk een voortreffelijk

kind. In één opzigt was *Eudolie* onverbiddelijk: zij wilde haren minnaar niet bedriegen, door hem de ruïne en schande van het ouderlijk huis te verbergen; zij zag af van zijne hand. Hare gezondheid nam van dag tot dag zigtbaar af. Intusschen gelukte het haar eindelijk, de dwaze, ligtzinnige moeder te verbeteren, en haren echtgenoot met haar te verzoenen. Ook haar waardige minnaar bleef haar getrouw. Zij had dus nog goede dagen kunnen hopen, indien haar leven niet ware afgeloopen en zij nu eindelijk bezweken. Ook bij haar sterven bleef zij bedaard, gelaten, echt godvruchtig. — Achter dit verhaal vinden wij nog eenige van hare nagelatene papieren; alle verstandige uitboezemingen van haar echt godsdienstig hart.

Wij ontvangen dit verhaal, waarvan wij deze dorre schets gaven, grootendeels in den vorm van een Dagboek, 't welk *Eudolie* schreef voor hare straks gemelde vriendin; wij zien overal in hetzelve teederheid van geweten, echt godsdienstig gevoel, en opregtheid. Zij beschuldigt zichzelve gedurig over den te grooten invloed, dien het leven in de groote wereld en derzelver verstrooijingen maakte op haar hart; en, terwijl men haar goedkeurt en bewondert, ziet men de nederige en schroomvallige godsvrucht, die hare zwakheden kent en bestrijdt. Zij is overal de teeder liefhebbende en gehoorzame dochter, hoe hard zij ook behandeld werd. In één woord, zij is een waardig voorbeeld voor alle jongedochters.

Het voorberigt zegt, dat het werk niet geheel verdichtsel is, maar dat er werkelijk zoodanig eene *Eudolie* bestond. Het boek is oorspronkelijk door een *Roomschkatholiek* Genootschap uitgegeven. Overal straalt het ook door, dat *Eudolie* Roomschgezind was; zóó echter, dat dit den Protestantschen lezer maar weinig zal hinderen. Wij wenschen, dat het werk door veelen gelezen worden en *Eudolie* vele navolgsters vinden zal, die wij dan, tot heil der wereld, een langduriger leven en blijdere dagen hartelijk toewenschen.

De merkwaardigste Bijbelsche Land- en Zeereizen, een Leesboek voor de Jeugd, door J. A. OOSTKAMP. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* W. Brave. *In kl. 8vo. VIII en* 396 *bl. f* 2 - 20.

Onder dezen naam ontvangt men hier van den kundigen

OOSTKAMP, behalve eene inleiding, twintig bijbelsche verhalen, wier inhoud beantwoordt aan het op den titel aangekondigde oogpunt, waaruit hij de geschiedenis der H. S. wil beschouwen. De schrijver neemt, op eene loffelijke wijze, de gelegenheid waar, om zijne lezers bekend te maken met de aardrijkskundige gesteldheid der landen, welke het tooneel zijn der bijbelsche geschiedenissen, en met de zeden en gewoonten der in dezelve voorkomende volken en personen; hij toont bekend te zijn met het beste, hetwelk door oudere en nieuwere bijbelverklaarders, aardrijkskundigen en reisbeschrijvers in dit vak geleverd is. Dit werkje verspreidt over onderscheidene gedeelten der H. S. een niet onbelangrijk licht, en is door deszelfs oorspronkelijken vorm regt geschikt, om de jeugd aangenaam te onderhouden. Als zoodanig prijzen wij hetzelve aan, en wenschen den schrijver het genoegen toe, dat ook dit werkje deszelfs bestemming bereike, en voor de leergrage jeugd aangenaam en nuttig moge bevonden worden.

Bij het Graf van J. L. NIERSTRASZ, JUN., *door* A. J. TER HAGEN, J.Z. *Te Gorinchem, bij* de Wed. T. Horneer. 1828. *In gr.* 8*vo.* 6 *Bl. f* :-25.

Eenige weinige kunstelooze, maar welgemeende dichtregelen, gevloeid uit een hart, dat den waardigen afgestorvenen, wien ook in dit Tijdschrift hulde wordt toegebragt, wist te waarderen, en diep getroffen werd door den onverwachten dood, die hem aan de Maatschappij, waarvan hij een sieraad, aan de kunst, waarvan hij een gelukkig beoefenaar, en aan zijne betrekkingen en vrienden, waarvan hij de lieveling was, ontrukte. Vrede zij zijner asche, en zijn naam leve nog bij het nageslacht, als de afgunst zijner benijders en de onzin zijner vuilaardige bestrijders reeds lang zullen vergeten zijn.

No. X. *Boekbesch.* bl. 446. reg. 6 van ond. staat *cursuim*, lees *cursum*.

Bl. 447. reg. 14. CREUTZER, lees CREUZER.

Bl. 448. reg. 2. *sipostum*, lees *repostum*.

BOEKBESCHOUWING.

Over den vroegeren ſtaat van het Chriſtendom, of Overzigt van de Geſchiedenis der Chriſtelijke Kerk in de eerſte drie Eeuwen. Te Arnhem, bij P. Nijhoff. 1828. *In gr.* 8vo. *IV en* 154 *Bl. f* 1 - 50.

Zoo treurig de gedachte is, dat kundige en brave Kerkleeraars menigmaal reeds in de kracht van hun leven door ligchamelijke ongeſteldheid en andere omſtandigheden gedrongen worden, om van hun openbaar dienstwerk af te ſtaan; zoo zeer verblijdt het ieder regtſchapen gemoed, hen de dagen hunner rust aan de beoefening der wetenſchappen, of de vervaardiging van nuttige geſchriften, te zien beſteden. De Heer J. A. STRESO doet zich in het voorberigt voor dit werk als een man kennen, die zich in beide deze opzigten boven vele anderen onderſcheidt. Twee voorname bedoelingen verklaart hij met de uitgave van dit boek te hebben. Vooreerst wil hij door dezen arbeid het zijne er aan toebrengen, dat men tot de oorſpronkelijke leer des Christendoms, waarvan men zoo verre afgeweken is, meer en meer terugkeere. En in de tweede plaats zoekt hij te toonen: „ dat men, omtrent „ deze en gene punten der Christelijke leer, in zijne be„ grippen, van haren oorſpronkelijken inhoud kan afwij„ ken, en niettemin kan bezield zijn met opregte waar„ heidsliefde, met een vast geloof aan de Goddelijkheid „ der Openbaring, en met eenen heerſchenden toeleg, „ om derzelver heilige voorſchriften te beleven: en dat „ wij dus ook die Christenen, welke, naar ons inzien, „ van de waarheid min of meer afdwalen, in weerwil „ hunner wezenlijke of vermeende dolingen, als echte „ leden van CHRISTUS Kerk, als onze Christelijke „ broeders en zusters, hebben te beſchouwen en te be„ handelen, wanneer zij namelijk ſprekende bewijzen van „ de genoemde gezindheden aan den dag leggen; ja ook

„ dan, wanneer ſlechts geen vermoeden op hen vallen „ kan, dat het hun aan zulk eene zielsgeſteldheid ont„ breekt." Zeker beſtaat er bij niemand, die kennis van zaken heeft, eenige twijfel, of de behandeling dezer punten met de behoeften van onzen leeftijd ſtrooke. Het is nu alleen maar de vrage, hoe de ſchrijver zulks bewerkſtelligd hebbe: en die vrage moeten wij thans beantwoorden.

Dit geſchrift heeft vier afdeelingen. In de eerſte wordt geſproken *over der Christenen aantal, en ſoort, in de drie eerſte eeuwen;* in de tweede, *over de uiterlijke inrigting hunner maatſchappij in die tijden;* in de derde, *over de toenmalige geſteldheid van hunne leer;* in de vierde, eindelijk, *over de geſteldheid hunner zeden.* Onder deze rubrieken laten zich de meeste ſtukken van eenig aanbelang, welke de Kerkelijke Geſchiedenis der drie eerſte eeuwen van onze Christelijke jaartelling betreffen, gemakkelijk rangſchikken. Zoo doende, komt men tot onderwerpen, waarover zich, met behulp van hetgeen MOSHEIM, VENEMA, SCHROECKH, NEANDER, GIESELER en meer anderen geſchreven hebben, veel ſchoons en goeds zeggen laat. En werkelijk bepaalt zich menigeen, die dit veld van onderzoek intreedt, bij het gebruikmaken van die beſcheiden, welke men reeds in ſchriften van later dagen vindt bijeengebragt. Deze te toetſen, onderling te vergelijken, met elkander te vereenigen, om er zekere gevolgtrekkingen uit af te leiden, is dan het werk, waaraan tijd en vlijt beſteed wordt. Het zij verre van ons, dat wij zulks afkeuren. Integendeel houden wij het daarvoor, dat zoodanig een arbeid niet zelden opmerkingen aan de hand geeft, die wezenlijk licht over de gebeurtenisſen van vroeger eeuwen verſpreiden. Doch de Heer STRESO verdient hoogeren lof. Hij heeft zich niet vergenoegd, met hetgeen door zijne voorgangers uit de oude ſchrijvers opgeteekend is geworden, tot grond van zijn opſtel te leggen; hij heeft de bronnen zelve geraadpleegd. Daardoor heeft hij zich aan de eene zijde voor misvattingen bewaard, tot welke men vóórhem

door het naſchrijven wel eens vervallen was, en aan den anderen kant de regte hulpmiddelen aangeſchaft, om deze en gene bijzonderheid beter te ontwikkelen of te bewijzen, dan tot dusverre geſchied was. 's Mans werk is derhalve lezenswaardig voor zulken, die de Kerkelijke Geſchiedenis als geleerden beoefenen: en zulks te meer, daar hij ſteeds naauwkeurig opgeeft, in welk boek der oudheid en op welke plaats men de woorden vinden kan, waarop hij zijne redeneringen bouwt. Evenwel neemt dit niet weg, dat ook de ongeleerde, is hij maar een liefhebber van navorſchingen, welke den ſtaat der eerſte Christenheid betreffen, hier een nuttig en aangenaam onderhoud verkrijgen zal. Zoo zeer zich toch de ſchrijver op het doen van een grondig onderzoek heeft toegelegd; zoo zeer heeft hij er voor gezorgd, om allen noodeloozen toeſtel van geleerdheid te vermijden, en die *populariteit* in acht te nemen, welke in geſchriften vereischt wordt, die voor het algemeen dienen moeten. Wij rekenen ons uit dien hoofde verpligt, om dit boek aan alle onze landgenooten, aan wie de daarin vervatte zaak ter harte gaat, zonder bepaling aan te prijzen.

Wilden wij nu voortvaren en bij de ſtukken aanwijzen, wat ons tot ons gunſtig oordeel over dit boek bewogen heeft; wij zouden de palen van ons beſtek verre moeten overſchrijden. Het zij dan genoeg, dat wij, tot ſtaving van dit ons oordeel, de *eerſte afdeeling* kortelijk doorloopen. Zij begint met de aanmerking, dat, ja wel, de overlevering, als hadden de Apostelen het bereizen der ganſche bekende wereld onder zich verdeeld, en alzoo de kennis der Christelijke leer onder de meeste toen bekende volken gebragt, tot de fabelen behoort; maar echter het Evangelie, reeds vóór het einde der eerſte eeuw, in vele gewesten van Azië, Afrika en Europa verbreid geweest is. Nu volgt hier de optelling van landen en plaatſen, waarin de nieuwe Godsdienst gedurende de tweede en derde eeuw ingang gevonden heeft. Inzonderheid redeneert de ſchrijver tegen zulken, die meenen, dat derzelver verbreiding, toen KONSTANTIJN op-

trad, flechts gering zou geweest zijn: een gevoelen, waarvoor men weet, dat ook de vermaarde GIBBON is uitgekomen. Gereedelijk erkent STRESO de grootspraak, welke zich de Kerkvaders veroorloofd hebben; maar om te toonen, dat, hetgeen zij nopens de voorspoedige voortplanting van het Christendom verhalen, evenwel veel waarheid in zich bevat, beroept hij zich op zulke plaatsen uit derzelver schriften, waarop geen vermoeden van eenige grootspraak vallen kan. Wij leeren hier derhalve, dat er omstreeks den tijd van gezegden Keizer reeds gemeenten in *Pontus*, *Armenië*, *Mesopotamië*, *Perzië*, *Arabië*, *Numidië*, *Mauritanië*, *Germanië*, *Sicilië* geweest zijn; dat de voortgang van de Evangelieleer aan onderscheidene oorzaken moet worden toegeschreven; dat, ja wel, juist ieder Bisdom niet uit eene even groote en aanzienlijke schaar van menschen bestaan heeft, maar dat men echter vele plaatsen kan opnoemen, waarin de Christenen bij uitstek talrijk waren. Deze bijzonderheden worden door den schrijver uit de getuigenissen der oudheid voldingend betoogd, en wel zoo, dat wij ons niet herinneren, elders iets te hebben aangetroffen, hetwelk ons zoo geheel overtuigde. Onzes bedunkens heeft dus de wetenschap zelve bij dit onderzoek gewonnen. Hetzelfde geldt voor een gedeelte van hetgeen er nu verder gezegd wordt, om de bedenking, als had de eerste Christenheid zoo goed als geheel uit lieden van den geringen en onbeschaafden hoop des volks bestaan, in derzelver nietigheid ten toon te stellen. Hoezeer, namelijk, de schrijver erkent, dat er, volgens den aard der zake, oudtijds meer menschen, die het Evangelie aannamen, tot den geringen, dan tot den aanzienlijken stand moeten behoord hebben; hij houdt het voor onbetwijfelbaar, dat het, onder de belijders van onzen Heer, ook aan eene groote menigte van laarstgenoemden nooit ontbroken heeft. En tot staving van dit zijn gevoelen beroept hij zich op bijzonderheden, waarvan de opmerking nu eens minder, dan eens meer nieuw of ongewoon is, maar die, gezamenlijk vereenigd, de zaak in geschil tot genoegzame zekerheid brengen.

Ziedaar dan eene proeve van den loffelijken arbeid, ons hier door den Heer STRESO in handen gegeven. Die dit boek nog niet kennen, mogen er zich door opgewekt gevoelen, om het zich aan te schaffen en het met oplettendheid te lezen. Wij zeggen nu alleenlijk nog, dat er in gehandeld wordt over de eenvoudigheid van het kerkbestuur der eerste Christenen; over de Bisschoppen en Onderlingen en derzelver onderscheid; over de Bisschoppen van Rome in het bijzonder; over de betrekking der gemeenten tot hare opzieners; over de oorzaken van de verbastering der eenvoudige Christenleer; over de gevoelens nopens de leer van Vader, Zoon en Geest, nopens den weg der begenadiging van den zondaar, nopens doop en avondmaal, nopens het leven na den dood; over hetgeen de *Prædestinatie*, de *Traditie*, de godsdienstige vereering der martelaars betreft; over het vasten, het huwelijk, het kluizenaars- en monnikenleven, den valschen ijver onder de vroegste belijders van het Evangelie; maar ook over derzelver voortreffelijkheid van hart en wandel, uit geloof aan de Goddelijkheid van dat Evangelie voortspruitende, en door de eenparige getuigenissen van vriend en vijand bevestigd; bij name, over derzelver matigheid, heldenmoed, burgerlijke gedragingen, menschenliefde en verdraagzaamheid. Dit zijn de voornaamste punten, welke de schrijver heeft willen in het licht stellen. En wie zal over dezelve niet gaarne opheldering ontvangen?

Vraagt nu iemand, of men den schrijver altijd en overal even veilig volgen kunne; men vergeet bij het doen dezer vrage, dat dit een menschelijk werk is. Hier en daar hebben wij voor ons ook inderdaad iets aangetroffen, hetwelk ons verkeerd of twijfelachtig voorkwam. Even zoo vonden wij wel eens een punt, hetwelk wij verwacht, of althans gehoopt hadden, dat zou zijn aangeroerd, met stilzwijgen voorbijgegaan. Of wij wenschten, dat een ter loops geopperd denkbeeld breedvoeriger ontwikkeld of bewezen ware geworden. Wij deden dus, bij het lezen van dit boek, onder anderen, de volgende vragen:

Heeft de gewone lezing 2 *Tim.* IV: 10 niet zoo vele innerlijke en uiterlijke kenteekenen van waarheid, dat men aan het zenden van CRESCENS naar *Gallië* niet denken kan? Zou het nader bewezen kunnen worden, dat de oude ſchrijvers over de vraag, wie de eerſte Biſchop van Rome geweest zij, daarom onderling verſchillen, wijl zij het woord *Biſchop* in eene uitgebreidere beteekenis namen, dan zulks gedaan was door PETRUS en PAULUS, toen zij LINUS, CLETUS en CLEMENS gelijkelijk tot opzieners dier gemeente verkozen? Laat zich de echtheid der brieven van IGNATIUS zoo zonder bedenking aannemen, dat men veilig rekenen kan op hetgeen zij ons nopens den tijd der Apoſtoliſche vaders berigten? Zijn al de leerbegrippen der *Gnoſtieken* in waarheid zulke dwaze droomerijen, als zij ons in de geſchriften der Kerkvaders voorkomen: of hebben laatstgenoemden hun misſchien het een en ander gevoelen, waarvan zij vrij waren, toegedicht, of ten minſte deze en gene van derzelver ſtellingen verkeerdelijk begrepen en geboekt? Verdient de invloed van het *Mozaïsme*, zoo als het ten tijde van JEZUS en naderhand door de Joden gedreven werd, niet vooral in aanmerking te komen, zal men de oorzaken van de verbastering der Christenleer geſchiedkundig ontwikkelen? Vloeide het uit de wijze, waarop de Doop in de Christenkerk moest worden ingevoerd, niet natuurlijk voort, dat men tot de gedachte, dat hij werkelijk de vergeving van zonde aanbragt, ligtelijk verleid werd? Wat heeft men er van te denken, wanneer 's Heilands bekende woorden: *Dit is mijn ligchaam*, *dit is mijn bloed*, aldus verklaard worden: „Gij moet mij weldra miſſen; maar zoekt in zulk eenen maaltijd vergoeding voor uw gemis! Daar hebt gij brood; neemt dat voor mijn ligchaam! Neemt zoo ook dezen wijn voor mijn bloed! En vertegenwoordigt u mij, uwen meester"? Bijaldien het doorging, dat wij, Protestanten, alleen vier Evangeliën voor Goddelijk erkennen, en de overige verwerpen, omdat zij, voor zoo verre zij ons bekend zijn, hunne verwerpelijkheid met zich voeren;

moest er dan niet uit volgen, dat wij ons de verwerping van zulke onder de laatstgenoemde, welke ons maar zeer gebrekkig of geheel niet bekend zijn, veroorloven, zonder er de minste reden voor te hebben? Wanneer men den Zaligmaker en de Apostelen zich over het vasten ongunstig verklaren doet, hoe maakt men het dan met de bekende woorden: *Dit geslacht gaat niet uit, dan door vasten en bidden*, en meer dergelijke gezegden? Hoe heeft men te oordeelen over hetgeen thans met GESNER gewoonlijk wordt aangenomen, dat de *Philopatris*, onder den naam van LUCIANUS doorgaande, van lateren oorsprong is? — Ziehier eenige vragen, door welker oppering wij den lezer in het gemeen en den Heere STRESO in het bijzonder hebben willen toonen, dat wij dit boek met aandacht gelezen hadden. Slechts een gedeelte derzelve is bij ons ontstaan uit de gedachte, dat de schrijver mistastte: de overige hebben wij hem, er door deszelfs geschrift toe opgeleid, bij deze gelegenheid ter beantwoording willen voorleggen. Mogelijk besluit hij, op de hier verhandelde onderwerpen nog eens terug te komen, of dezen arbeid op den aangevangenen voet voort te zetten; en welligt kan deze of gene onzer wenken hem dan dienen. In allen gevalle bidden wij hem van den Hemel de noodige gezondheid en krachten toe, om nog lange ten nutte van de Christenkerk het zijne bij te dragen.

Redevoeringen over het Duizendjarig Rijk, door DAVID BOGUE. *IIIde Deel. Uit het Engelsch vertaald. Met eene Narede van den Vertaler. Te Groningen, bij* G. Wouters. 1827. *In gr.* 8vo. *VIII*, 286 *en XXV bl. f* 2-90.

Over dit werk van BOGUE hebben wij ons uitvoerig genoeg verklaard, bij het beoordeelen der beide eerste Deelen (*Vaderl. Letteroeff.* 1827. XII. bl. 477—482.) Hetgeen de Lezer daar kan vinden, ook op dit laatste

Deel toepaſſelijk, is dan niet noodig hier herhaald te worden.

In hetzelve ontvangen wij de zeven laatſte Redevoeringen over het Duizendjarig Rijk. XIV. *Over de vernietiging van het Ongeloof.* PSALM CXXXII: 18. XV. *Over de verdelging van het Mahomedanendom.* 1 KOR. XV: 25. XVI. *Over de bekeering der Heidenen tot Christus.* MAL. I: 11. XVII. *De roeping en overgang der Joden tot de Chriſtelijke Kerk.* ROM. XI: 25—27. XVIII. Vervolg van hetzelfde onderwerp, naar denzelfden tekst. XIX. *De tijd van den aanvang en van de during des Duizendjarigen Rijks.* OPENB. XX: 1—3. XX. *Eenige Aanmerkingen ten beſluite.* HOSEA XIV: 10.

De Narede van den kundigen Vertaler behelst eenige ophelderingen, over het in deze Redevoeringen behandelde onderwerp, tot welke hij eene geſchikte aanleiding ontvangen had, door aanmerkingen van den Recenſent in de *Godgeleerde Bijdragen.* Met deze gegevene opheldering kunnen wij ons gemakkelijk vereenigen, en vinden dus geene reden, aan dit ons verſlag meerdere uitgebreidheid te geven.

Chriſtelijke Geloofs- en Zedeleer, afgeleid uit de twee Brieven van Paulus aan de Korinthers. Door S. D. DE KEIZER, *Predikant te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr. 8vo. VIII en* 196 *bl. f* 1-90.

„ De Lezer" (Voorb. bl. III) „ ontvangt hier, met „ uitzondering der reeds genoemde vertaling," (door DE KEIZER gemaakt en toen bij zijn ingediend ſtuk gevoegd) „ mijn bij het Genootſchap ingeleverd ſtuk, na„ genoeg onveranderd. Nagenoeg: want toen ik bepaald „ was, om het in druk te geven, heb ik alles nog eens „ nagegaan, en bij die nalezing mij bediend van de over„ zetting door VAN DER PALM, en de ook ſedert „ uitgekomen *Commentariën* over deze Brieven door

„ POTT, HEYDENREICH en FLATT." — Het oordeel van Beſtuurders, op hetwelk ook DE KEIZER wijst, vindt men in het *Programma voor het jaar* 1826, bl. 3, No. 3: „ Ten aanzien van No. 3 heeft men „ geenszins miskend de bewijzen, noch van de over„ groote zorgvuldigheid, die aan het vervaardigen dezer „ Verhandeling is beſteed, noch van de wetenſchap en „ bekwaamheid des Schrijvers; doch heeft de wijze van „ bewerking te weinig voldaan, dan dat tot derzelver „ uitgave heeft kunnen beſloten worden."

Deze uitſpraak voeren wij daarom aan, omdat ons dezelve juist en billijk voorkomt, en wij ook nu nog moeten zeggen, dat de bekwame Schrijver in de wijze van bewerking zekerlijk niet het gelukkigſte is geſlaagd, hoezeer hij met veel kunst en netheid gewerkt heeft. Dit ons oordeel geldt bijzonder den hoofdinhoud dezer Verhandeling, bl. 1—115. De overige bladzijden (117—196) worden gevuld met *Aanteekeningen* ter opheldering der beide Brieven. Dit laatſte ſtuk, als bijlage te groot, ſtaaft niet genoeg, ten minſte naar ons oordeel, 's mans opvatting van de belangrijkſte plaatſen, en ſtaat te veel, als onafhankelijk gedeelte, op zichzelve, om, bij de lezing der Verhandeling, veel gebruikt te worden, laat ſtaan nut te ſtichten. Het raadplegen dezer anders niet onbelangrijke Aanteekeningen zal, bij het lezen der Verhandeling, meer noodig zijn, dan werkelijk plaats hebben. Ook zal het lezen dezer kunſtige en gekunſtelde Verhandeling weinigen uitlokken dit ten einde te brengen. Over den vorm is geen gunſtig oordeel van onpartijdigen te wachten. Beter is ons oordeel over den inhoud, die, met uitzondering van verſchillende plaatſen, waar *per milleſimam* veel wordt bijeengeſchraapt, dat men misſen kon, ons bewogen heeft, aan deze Verhandeling van DE KEIZER een plaatsje te vergunnen naast zijne vroegere *over de Brieven van Joannes*, *over de Brieven van Paulus aan de Romeinen en Galatiërs*, en *over het Evangelie van Joannes*.

Van verdere aanmerkingen op dezelve willen wij ons nu liefst onthouden.

Dankrede ter viering van zijne vijfentwintigjarige Evangeliebediening in de Hervormde Gemeente van Dordrecht, op den 2den December 1827. *Door* C. W. STRONCK, *Th. D., Predikant aldaar. Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 61 *bl. f*: - 60.

De tekst dezer Dankrede is 1 *Tim.* I: 12. Deze Redevoering verschijnt in het licht op uitnoodiging van 's mans vriendelijke Ambtgenooten en op verzoek van vele leden der Gemeente, die haar of niet hadden kunnen hooren, of gaarne nog eens wilden lezen, of, als een blijvend aandenken van de gevierde plegtigheid, haar wenschten te bezitten.

Het plan der Dankrede geeft STRONCK zelf op met deze woorden: „Laat mij de redenen voor U openleggen, om welke ik mij gelukkig acht, en Jezus Christus dank, dat ik in de bediening des Evangeliums gesteld ben. Laat mij vermelden mogen, hoe ik mij bevoorregt reken, en welke dankstof ik heb aan Hem, onzen Heer, die mij bekrachtigd heeft, nu vijfentwintig jaren deze bediening onder U vervuld hebbende. En ontvangt dan ook Gijlieden allen, Geliefden! in onderscheidene betrekkingen, de dankerkentenis, welke ik gevoel verschuldigd te zijn aan U, met mijne opwekkingen, mijne heilwenschen en mijne zegenbeden!"

Dit plan wordt eenvoudig en gepast uitgevoerd. Meer kunnen wij van deze Redevoering niet zeggen. De Heer bekrachtige dan waardigen STRONCK nog lange, opdat hij nog ruimer dankstof vinde voor genotene voorregten in zijne Evangeliebediening!

Vlugtige Waarnemingen, omtrent de ondernemingen der Maatschappij van Weldadigheid in de Noordelijke Provinciën van het Koningrijk der Nederlanden. Te

Koevorden, *bij* D. H. van der Scheer. 1828. *In gr.* 8*vo.* *VIII en* 115 *bl.* *f* 1-10.

De Maatſchappij van Weldadigheid heeft voorzeker eene edele en nuttige bedoeling, en het kan alleen in het brein van onkundige en onopmerkzame aankleevers van het oude, of van kwaadwillige dweepers, opkomen, om op die oorſpronkelijke bedoeling eenige aanmerkingen te willen maken. Armen brood te geven, dat zij door eigene vlijt verdienen; gronden, die onvruchtbaar en onbebouwd liggen, vruchtbaar te maken, zijn beide wel zeer loffelijke ondernemingen, en de vereeniging van beiden verdient nog meerderen lof. De vraag is maar, *hoe* geſchiedt dit? Is er werkelijk voor de belangen van den grond landbouwkundig, en voor die van den mensch zedelijk, menschlievend, weldadig zorg gedragen? Wij zijn met die ondernemingen te weinig van nabij bekend, om zulks zelve te beſliſſen. Het boekje intuſſchen, dat voor ons ligt, doet er ons tegen wil en dank, aan twijfelen, en meerder geloof hechten aan de klagten, die over deze inrigting meer en meer in omloop komen. Wij hebben dit geſchrift met aandacht gelezen, hetgeen eene niet altijd even aangename taak is, omdat het ons voorkomt niet met de meeste orde te zijn opgeſteld, en daarenboven door aangewezene en niet aangewezene drukfeilen zoo zeer ontſierd wordt, dat men hier en daar maar de eigenlijke bedoeling giſſen moet. Dit ſpijt ons te meer, daar het overigens blijken draagt van met kennis van zaken en na bedaard onderzoek te zijn neergeſchreven. Duidelijk betoogd heeft de ſchrijver, onzes inziens, dat er niet alleen veel gebrekkigs, maar zelfs veel *ſlechts* en *onverſchoonlijks* in deze inrigtingen plaats heeft; of men zou aan zijne waarheidsliefde moeten twijfelen, waarvoor wij, bij de *détails*, waarin hij treedt, geene reden kunnen vinden. — Wie wordt niet met verontwaardiging vervuld, als hij den ſlechten aard van voedſel, het aardappelenbrood, het aardappelenmoes, ('t geen men in de Rapporten een'

ſmakelijken hutspot gelieft te noemen) vergeleken ziet met de voeding van een tuchthuis te Zwol, waar de gevangenen, die geen' heidegrond behoeven te ontginnen, beter en meer voedſel ontvangen? — Wie beeft niet terug van eene inhaligheid, waardoor men elken zieken kolonist (zie bl. 79) in de ziekenzaal 5 centen daags laat verteren, die men kort op zijne gemaakte verdienſte? — Wat moet men zeggen van het in den eigenlijken zin des woords verkorten van arbeidsloon, daar de landwerkers in de Ommerſchans geen 6 ſtuivers daags verdienen kunnen, terwijl het minſte arbeidsloon in de nabuurſchap des zomers 12 ſtuivers beloopt? — Wat zal men zeggen van het eigendunkelijke ſlaan der deſerteurs met rietjes, hetwelk eene geeſeling evenaart of overtreft? — Wat van het verwijderen der kinderen aan de Ommerſchans van hunne ouders, die toch, zoo als de ſchrijver teregt aanmerkt, in de geringere klaſſe in het algemeen vooral geene mindere zorg voor hun kroost aan den dag leggen dan de hoogere ſtanden der maatſchappij, en dat om ze te ſtellen onder het opzigt van —— andere, als bedelaars daar gebragte, perſonen? — Wat van het verwijzen der vrije kolonisten naar de Ommerſchans om kleine misſtappen, ten einde ze mogelijk voor altoos aan ellende en onzedelijkheid ter prooije te geven?

Doch wij willen afbreken. Wij deelen in dit alles als opregte vrienden des vaderlands en der menschheid, en hopen, dat niet alles waarheid is. Maar al is ſlechts een gedeelte waar, het is nog bedroevend genoeg. Ook onze voorouders waren weldadig; maar zij waren het inderdaad, niet met woorden of klanken. Laat ons hopen, dat men in ons vaderland, waar een der beste Koningen regeert, en waar vrijheid van ſpreken en denken geëerbiedigd wordt, zich niet lang achter zulke misbruiken zal kunnen verſchuilen. Men beginne met de menſchen aan den nieuwen grond en aan hunne nieuwe betrekkingen door goede behandeling en menſchelijkheid te verbinden; men late hun de mogelijkheid zien, hun-

nen toeſtand door arbeidzaamheid te verbeteren; men voede hen goed, om op arbeidzaamheid te kunnen hopen; en men zorge, ook omtrent den grond niet te karig te zijn, en hem, even als den mensch het voedſel, de noodige bemesting niet te onthouden. — „Waar de mensch het wèl heeft, daar is zijn vaderland," dat moet de gedachte van den armen natuurlijk het eerſte zijn; eerst als hij welvarend geworden is, zal hij zeggen: „Waar men in zijn vaderland is, daar heeft men het wèl."

Voorlezing over de Bewaring der Gezondheid, bijzonder in deze Kolonie, gehouden in de Algemeene Vergadering van de Maatſchappij Tot Nut van 't Algemeen, Departement Paramaribo, door H. HAAGEN DIEPERINK, *Eerſte Apotheker in het Militair Hospitaal aldaar. Te Hoorn, bij* L. J. Schuts. 1825. *In gr.* 8*vo.* 35 *bl. f* :-40.

Deze Voorlezing bevat zeker nuttige zaken, maar heeft in vorm noch inhoud geene de minſte overeenkomst met het denkbeeld, dat men gewoonlijk aan eene Voorlezing hecht. Bij ons altbans wil het er niet in, tot een beſchaafd gehoor over *purgeermiddelen* en *drekſtoffen* (zie bl. 26, 27) te ſpreken. Het fraaiſte is nog de aanhaling uit VAN ALPHEN: „Gezondheid is een groote ſchat," enz. De overledene Rector SWAAN heeft ons deze uitgave in het moederland bezorgd. *Cui bono?*

Geſchiedenis der Nederlanden, van de vroegſte tijden tot op heden, nopens het Zuiderdeel des Rijks even volledig, als ten opzigte van deszelfs Noorderdeel, onpartijdig, en veelal uit de bronnen, door G. BRUINING. *IIde Deel. Te Amſterdam, bij* S. de Grebber. *In gr.* 8*vo.* 328 *Bl. f* 3-:

Het eerſte Deel dezes werks vroeger in gezelſchap met VAN CAPPELLE'S *Bijdragen* beoordeeld hebbende, waarbij wij tevens den aard, de ſtrekking en de wijze van bewerking deden zien, kunnen wij omtrent dit tweede Deel kort zijn. De reden, waarom de Schrijver zijn eerſte Deel niet met den dood van FREDERIK HENDRIK of den *Munſterſchen* Vrede beſloot, is, omdat hij de verdere geſchiedenis in verband brengt met de *Engelſche* onlusten, tijdens de Regering van KAREL I, in 1641 begonnen, en welke den dood diens Konings veroorzaakten. *Zulk* een verband, waaruit men den twist tusſchen Staten en Stadhouder grootendeels zou kunnen verklaren, vinden wij nogtans bezwaarlijk. De *Engelſche* belangen waren toen nog veel minder met de algemeene *Europeſche* ineengevlochten, dan in latere tijden: de ſtrekking der geheele *Britſche* Omwenteling was *demokratisch*, en kon den *Hollandſchen* Staatsleden, die ſlechts eene *Aristokratie* begeerden, en den invloed der Volkskeuze op de aanſtelling der Regenten geenszins begeerden, niet aangenaam zijn. Het is echter waar, en uit CLARENDON bewijsbaar, dat de Staten van *Holland*, in het begin der onlusten, zoo wel den misnoegden *Schotten* als *Engelſchen* veel meer genegen waren, dan den Koning; doch wij gelooven, dat de gebeurtenisſen van 1650 ook wel zouden hebben plaats gehad, al ware er nimmer in *Engeland* eene omwenteling voorgevallen. Althans de Akte van Scheepvaart verwijderde de gemoederen aller kooplieden (de krachtigſte ſteun der Staatspartij) ten ſterkſte van het Parlement, en de oorlog van 1652 werd met de grootſte vinnigheid tusſchen de beide *Republieken* gevoerd. Gelooft zelfs de kundige BROES, in zijnen *Invloed der Engelſche Kerk op de Nederlandſche*, niet aan eene overhelling, uit godsdienſtige gronden, der geſtrenge *Puriteinen* of *Presbyterianen* tot de hard-*Calviniſche* Prinsgezinden, en daarentegen der meer *Arminisch*-denkende *Episcopalen* tot de Staatspartij, die althans verdraagzaamheid voor de Remonſtranten begeer-

de, en den invloed van het hooge landsbeſtuur op de Kerk (het groote beginſel der *High-church*) zoo ongemeen gaarne zag? Vreemd is althans dit denkbeeld niet in eenen tijd, waar de Godsdienst n g grootendeels de ſpil der Staatkunde was.

Met de nu zoo hoogstbelangrijke Geſchiedenis van het algemeen erkende *Nederlandſche* Gemeenebest, gedurende het overige der zeventiende Eeuw, vult de Schrijver, die nopens de nietige veeten van de kleine Heeren en Graven der Middeleeuwen zoo uitvoerig geweest was, nog geene 80 bladzijden. Slechts omtrent ſommige punten is hij uitvoerig, zoo als nopens de onderhandellngen vóór den *Succesſie*-oorlog van 1702; anders heerscht weder de dorre kronijktoon, met vermelding, kort op elkander, der minst bijeen behoorende zaken. Men ſpringt van het Zuiden naar 't Noorden, van het Noorden naar 't Zuiden; hoezeer *België* en de Republiek twee Staten waren, die verſchillende belangen en een geheel verſchillend Beſtuur hadden; en, om toch ook de *Luikſche* Historie niet te verzuimen, moeten wij, te midden der gewigtigſte ſtaatshandelingen, waarvan ſomtijds de rust van *Europa* afhing, over de *Luikſche Grignoux* en geſchillen over de verkiezing van Burgemeesteren lezen. Doch dit alles is niets; dit zijn zeer vergeeflijke zaken, in vergelijking van de onverantwoordelijke wijze, waarop BRUNING zich, als uit de hoogte, ten aanzien van den onſterfelijken JAN DE WITT uitlaat. Deze man, de bewondering van *Europa* in zijnen tijd, en van de nakomelingſchap, die *Neêrlands* magt en roem ter zee ten hoogſten top voerde, die *Neêrlands* vlag op den *Teems* gelijk in de *Zond* en op *Afrika's* kusten deed zegevieren, *Frankrijks* magt om des Vaderlands wil, doch tot *zijn* verderf, ſtuitte; hij, wiens karakter nog onlangs zoo uitnemend door den verdienſtelijken Hoogleeraar SIEGENBEEK in het licht geſteld, deze HERKULES in het ſtaatkundige heet hier gedurig *de vreesſelijk bénarde man*, *de jammerlijk geſlingerde* JAN DE WITT, *de ongelukkige!* (misſchien in den zin van *de ellendeling*, want da-

delijk volgt daarop: *dat hij met eene blinde volharding werkte.*) Zijne ſchoonſte daad, door welke hij met TEMPLE tegen *Frankrijk* het drievoudig verbond bewerkte, wordt hem hier tot misdaad aangerekend, omdat het een verbond met KAREL II was, *door wien zijn leven reeds was belaagd, en wiens perſoonlijk karakter een walgelijk mengſel van ſlechtheid opleverde.* Alsof de Staatkunde altijd naar het perſoonlijk karakter der Vorſten moest zien, en alsof dit hier den uitſlag gaf! Was het niet groot VAN DE WITT, dat hij juist zijne perſoonlijke gevoeligheid aan het welzijn van den Staat opofferde? En wat moest hij dan gedaan hebben? Zich in de armen van LODEWIJK XIV geworpen, en dezen de *Nederlanden* opgeofferd? Kon hij, kon de edele TEMPLE voorzien, dat KAREL II zoo geheel de belangen van zijn land zou miskennen, als hij, door vrouwen verleid, daarna deed? — Dat *Zweden* van het drievoudig verbond afzag, was ook de ſchuld van DE WITT's *karigheid! Het zou*, (dus twijfelachtig ſpreekt BRUININ) *als men* D'ESTRADES *gelooven mag, niet mogelijk geweest zijn*, JAN DE WITT *om te koopen.* Hij *wil* den Raadpenſionaris *geene diepe kennis der Wis- en Stuurmanskunst betwisten.* Neen, mijn goede man! het zou u ook niet helpen, al deedt gij het: de wereld zou den Hoogleeraar MOLL, die zulks onlangs nog zoo treffelijk aangetoond heeft, meer gelooven dan u. Geene gelegenheid laat BRUININ voorbijgaan, om DE WITT in een berispelijk en hatelijk licht te ſtellen (*). Het wordt hem kwalijk genomen, dat hij niet voor een' der *jonge lieden van aanzien* ſprak, die hem hadden willen vermoorden; maar de gruwelmoord der Broeders wordt zeer kort, droogweg verhaald, en ſlechts de mishandeling der *lijken* vindt men *ſchandelijk.* Geen woord van den haat der Geestelijkheid, die zoo zeer tot

(*) Het is dus zeer belangrijk, dat iemand, zoo tegen DE WITT ingenomen, erkent, *dat hij de Staatſche land- en zeemagt op een' geduchten voet zocht te brengen, maar dat zijn aanhang hem* daarin *de handen bond.* (Bl. 39.)

zijn' val medewerkte. „ Maar dat behoeft immers ook „ niet: de Geſchiedſchrijver moet ſlechts daadzaken ver„ halen." Doch waartoe dan de hatelijke uitdrukkingen tegen DE WITT? Waarom geſproken van het *billijke* misnoegen van den Prins over het gedrag, dat P. DE GROOT *bij de onderhandelingen, enz.* gehouden had? Waartoe dit boosaardig *et cætera?* Heeft de voortreffelijke verdediging van P. DE GROOT door MIDDELGEEST, heeft de voorſtelling van deszelfs karakter, door WESTERBAEN, BRUINING dan niet overtuigd, dat DE GROOT zelf bij die handelingen zonder ſchuld was? Gelukkig zullen dergelijke uitvallen, die in den mond van iemand van talenten gevaarlijk konden zijn, hier geen kwaad doen; want het boek is bijkans onleesbaar ſlecht geſchreven, en onze taak van *Recenſenten* is ons daarbij zeer zwaar gevallen. Wij bekennen rondborſtig, de lectuur niet geregeld te hebben *kunnen* volbrengen; maar de *geest* van het boek is ons toch volkomen bekend.

Wij moeten nog doen opmerken, dat dezelfde man, die zoo laag op DE WITT valt, den Repreſentant van het ſchoonſte en luisterrijkſte tijdvak onzer Historie, zich tot verdediger opwerpt van het *Franſche* ſlavenjuk, het tijdſtip onzer diepſte vernedering. Men hoore, wat BRUINING ſchrijft, bl. 274: „ In 1799 had „ het *Franſche* bewind eenige moeite gehad, om de „ Noordelijke *Nederlanders aan het alliantie-traktaat* „ *van* 1795 *getrouw te doen blijven;* maar gering was „ die moeite, in vergelijking met de latere, welke zij „ na de verbreking van den vrede van *Amiens*, en voor„ al na den aanvang van NAPOLEON's Keizerſchap, „ aan dezen veroorzaakten; en de Koningskroon, welke „ hij zijn eigen ſchepſel op het hoofd had gedrukt, „ had hem, tegen alle deswegens gemaakte berekening „ van zijnen kant, nog wel de meeste zorg gebaard. „ *Geen wonder, dat zulks hem eindelijk verdroot*, en „ hij de afſtandsakte van *Hollands* naar *Boheme* vlug„ tenden Koning niet eerbiedigde. Vooral daar LODE„ WIJK alles ten opzigte van het financiële in de bit-

„ terſte verwarring gelaten had, *welks beſtmogelijke red-*
„ *dering, even als die van elken deſolaten boedel,*
„ *eene genoegzaam onbeperkte magt vorderde*, en door
„ *Frankrijk* inmiddels niet onbeproefd *kon* worden ge-
„ laten." (O, die lieve, onbaatzuchtige *Executeur!*)
„ *Engeland* had in het vorige jaar wijsſelijk gehandeld,
„ met zich daar buiten te houden; maar *Frankrijk*
„ *kon* er niet buiten blijven, en er waren voor het-
„ zelve tevens, als alles geredderd was, nog groote
„ voordeelen uit het land te trekken. Des werd het
„ alliantie-traktaat, *als in menig opzigt onvervuld*,"
(zekerlijk van onze zijde?) „ opgeheven, en keerde alles,
„ uitgezonderd de betaalde ſommen, tot den ſtaat te-
„ rug, waarin het vóór dat traktaat vier maanden lang
„ had verkeerd."

„ Vele allerdrukkendſte maatregelen kwamen bij een
„ opdringen van de *Franſche* taal, en het wel on-
„ vermijdelijk noodige, maar nogtans vrij algemeen
„ op rekening van de *Franſche* ſchraapzucht gezette,
„ tiercéren van de renten der ſtaatsſchulden, om
„ *het genoegen te verbitteren*, dat een afbetalen van
„ de achterſtalligheden der ſtaatskas en des Konings
„ *bijzonders* ſchulden, met en benevens voortvarendheid
„ in de afdoening van vele andere zaken, voorſpoed op
„ den landbouw en *veel binnenlandſchen handel (!!)*,
„ anders bij velen veroorzaakt zou hebben gehad." Nu,
zoo er dan *genoegen geſmaakt* is, was het waarlijk wel
bij den Heer BRUININ G alleen! Wie zulk een' ſlaven-
geest heeft, dat hij over het verlies van Vaderland, van
allen zweem van burgerlijke en ſtaatkundige vrijheid
en welvaart, nog *genoegen kan ſmaken*, omdat vele
zaken wat ſpoediger afgedaan werden, die moet althans
zijne handen van de Geſchiedenis van dat Vaderland,
dat *hem* zoo onverſchillig is, afhouden. Voegt zich
bij dezen *antinationalen* geest dan nog eene zeer on-
behagelijke voordragt, wat moet men dan van zulk een
geſchrijf oordeelen?

Even zoo onvoegzaam, als in het vorige Deel, is
hier doorgaans de verdeeling der Hoofdſtukken. Tot 1662,

1676, 1706, 1755, tot de onlusten tusschen JOSEPH II en de Unie, tot de Omwenteling van 1787, het midden van 1789, tot het einde van Julij 1794, het jaar 1799, het midden van 1810, den afstand van NAPOLEON in 1814, en het jaar 1824. Met uitzondering van vier derzelven, eindigen zij te midden van oorlogen of van een' duurzamen staat van vrede, en zijn dus geene gepaste verdeelingen, geene *Epoques*. Doch hierover is reeds in de vorige Recensie gesproken.

Wat BRUININGO tot hatelijke aanmerkingen over anderen, die hij *schrijvers van magtspreuken* noemt, kan hebben aanleiding gegeven, weten wij niet. Hij rekent, blijkens zijne noot op bl. 57 en de daar geplaatste aanhaling, den geest van DE WITT en de Stadhouderloosheid van 1702 tot 1747 voor hetzelfde!! Natuurlijk moest hij dan den grooten Raadpensionaris wel slecht beoordeelen.

Met al hetgeen wij gezegd hebben, is het nogtans waar, dat er zich in deze twee boekdeelen verscheidene merkwaardige en minbekende bijzonderheden bevinden, die van des Schrijvers belezenheid getuigen; maar door het gebrek aan schikking verdwijnen die onder eene menigte andere, en de opeenpakking (om zoo te spreken) van *détails* belet allen indruk van het geheel. Ook worden er *nergens* bronnen aangehaald, dat hier vooral noodig was, omdat de Schrijver zegt, *veelal uit de bronnen* geput te hebben. Men dient toch te weten, uit *welke* bronnen. — De correctie kon beter zijn. Op bl. 119, onder anderen, vonden wij 1784, en nog eens 1571, in plaats van 1748 en 1751.

Reistogtje met de Stoomboot naar Hamburg, in den Zomer van 1826, *in een' gemeenzamen briefstijl beschreven, en met onderscheidene letterkundige aanmerkingen en andere soorten van inlasschingen doorvlochten, door Mr.* B. H. LULOFS. *Iste Deel. Met Platen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1827. *In gr.* 8vo. *X en* 470 *bl. f* 4-80.

De titel is wat lang; maar wij *moesten* dien geheel af-

ſchrijven, om onzen Lezeren te doen bevroeden, wat zij hier zullen vinden. Het is geene gewone reisbeſchrijving naar *Hamburg*, en wel NB. *ter Zee;* daarvoor zouden 462 bladzijden in groot 8vo. klein gedrukt, en dan nog ſlechts het *Eerſte Deel* uitmakende, eene bovenmatige lengte beſlaan. Maar daarvoor wil ook de Schrijver het niet aangezien hebben. Neen! het is een *olipodrigo*, maar opgedischt door een' man van ſmaak, algemeene liefhebberij, groote belezenheid en vernuft, die ongedwongen keuvelt, alsof hij 's avonds aan den haard zijnen vrienden zijne reis zat te vertellen. Wil men dus ſlechts eene beſchrijving van *Hamburg* hebben, dan behoeft men geene twee zulke lijvige Deelen te koopen of te lezen, maar kan zich zeer wel (indien men *Hoogduitsch* kent) vergenoegen met nog geen vierde van het eerſte Deeltje der Reizen van STEIN naar de hoofdſteden van *Middel-Europa*. Maar men vindt hier ook luimige invallen, verzen, oude en nieuwe, in menigte, aanmerkingen over het tooneel, over *Duitſche* en *Hollandſche* letterkunde en taal. De laatſte vooral zijn gewigtig en LULOFS waardig. Wij bedoelen met name de vergelijkende aanteekeningen over den rijkdom der *Hoog-* en *Nederduitſche* talen (bl. 306—339. NB. één POST SCRIPTUM met twee fijn gedrukte Noten van *vijf* bladzijden! Die *vriend* is door het port van de brieven des Profeſſors zekerlijk geruïneerd, zoo de Heer OOMKENS hem niet in billijkheid te gemoet komt.) Nog behoort hiertoe, bl. 347—369, het geſprek met eenen Doctor over de *Hollandſche* en *Duitſche* letterkunde, het *Platduitſche* koffijgedicht, eene Parodie van SCHILLER 's *lied van de klok*, en de taalkundige aanteekeningen daarop van den Profeſſor, bl. 409—442. LULOFS toont zich hier, met alle zijne wel eens wat te *triviale* grappen, waarlijk als Taalkenner, en zelfs, door de vertaling der *Kraniche des Ibykus* van SCHILLER, waarlijk als Dichter.

Met dat al heeft de Profeſſor-Reiziger een gebrek niet kunnen ontgaan, dat men reeds van voren moest vreezen hier te zullen vinden, — van langdradigheid. Nu,

de man gevoelt het zelf, en biecht het getrouwelijk op; hij voert zijnen vriend ſprekende in, die hem honderdmalen naar het land, waar de peper groeit, of naar de *Mokerheide* wenscht, om zijn eeuwig afzwerven van zijn onderwerp, en zijn verhaal van dingen, die men toch waarlijk *a priori* wel kan begrijpen en zonder veel menſchenkennis vooronderſtellen; b. v. dat de Hoogleeraar, na braaf geloopen te hebben, honger kreeg, en op een draf naar zijn Logement liep, hetwelk ons *in eene volle bladzijde* wordt verteld, waarbij dan nog de groetenisſen aan de reis- en nu tafelgenooten in *'t Hoogduitsch* komen (weder eene quart-bladzijde), hetwelk de Profeſſor dan ook erkent, met te zeggen: *Wat een dr... lange zin is het, die mij hier uit de pen is gevloeid!* en nu worden de overige driequart-bladzijden nog met de *verontſchuldiging* van dien langen zin gevuld. Wel, wel, Heer Schrijver! bedenk toch, dat men ook zulke bladvulling moet betalen. En was dit nog de eenige!

Dat wij zoo dikwijls *de Profeſſor* of *Hoogleeraar* zeggen — alleen om het woord *Schrijver* of *de Heer* LULOFS wat te variéren — moet niet doen denken, dat men hier *profeſſorale graviteit* of deftigheid of ſtemmigheid of bezadigdheid, (des Schrijvers jagt naar *ſynonymen* ſleept ons mede) op de wijze der zeventiende en achttiende Eeuw, zal vinden. Het gelijkt er niet naar! Reeds in de medegedeelde zeer weinige ſtaaltjes heeft men het tegendeel kunnen zien. LULOFS is een regte vrolijke baas, en mag wel eene witte muts zien. Als een *lekker beetje*, een gebraden peertje, vergast hij zijn' vriend op eene regt levendige beſchrijving van twee *tapfreules*, alias mooije meiden, de *Zomer*- en *Winter*-MARIANNE genoemd, in twee Logementen te *Eimsbüttel*. Eene derde, waarmede het niet pluis was, ontweek hij voorzigtiglijk; maar met de andere doet hij de liefhebbers gedurende acht bladzijden watertanden. Dan, of het is om voor dien aanval van wereldsgezindheid te boeten, of om iets anders, althans de *Kerken* te *Hamburg* bekomen eene duchtige beurt, en men komt er niet af. Gedurig

denkt men aan het einde te zijn..... ja wel! maar toch leest men deze eeuwigdurende beſchrijving niet zonder vermaak, want altijd komen er kwinkſlagen in; doch die kwinkſlagen — wij durven het eenen Profeſor in de Welſprekendheid naauwelijks herinneren — zijn hier te digt gezaaid. Hier en daar gevoelt men, dat er naar *gezocht* wordt, en dat is fout! Hij voelt het zelf meer dan eens, b. v. bl. 391. Tuſchenbeiden heeft de Schrijver het ook wel eens mis, b. v. waar hij zijn geweldig *Poſtſcriptum* (zie boven) bij een' ſtaart van een' *Pruiſſiſchen Granadier*, of bij een' haarzak, of bij eene vetzwans of vetſtaart der *Zuid-Amerikaanſche* ſchapen vergelijkt, die, *zoo hij meent*, *Lama's* heeten. Abuis, Profeſor! de ſchapen met vetſtaarten behooren in het Zuiden van *Afrika* en ook in *Azië* t'huis; de *Lama* is geen ſchaap, en heeft geen' vetſtaart. Doch dergelijke *distractiën* zijn hier zeldzaam.

Men kan ligtelijk nagaan, dat wij al zeer *pedant* en zeer *refereersiek* moesten zijn, om van zulk een werk een doorloopend verſlag — een geraamte — te willen leveren, en den Schrijver in alle hoeken, ſtraten, grachten, kerken, wandelingen, omſtreken enz. enz. te volgen. Enkele zonderlinge en minbekende trekken dus ſlechts. Of ze *diplomatisch* echt en geſtaafd zijn, weten wij niet; genoeg, zij kenſchetſen den ſtijl van LULOFS, en dat is het voornaamſte.

Er waren in den tijd van het *Franſche* ſchrik- of janhagelbewind, en vooral nadat *België* en *Holland* reeds in den maalſtroom der omwenteling waren medegeſleept, zeer vele *Emigranten* (wel dertien- of veertienduizend) te *Hamburg*. Kluchtig is, bij al het ernſtige der zaak, nogtans de wijze, waarop onze Schrijver de onderſcheidene kostwinningen dier Heeren beſchrijft (bl. 167): „ Hier „ vond men een' Biſchop, die deelgenoot was geworden in eene meelfabrijk te *Ottenſen*; dáár was een ander geeſtelijke van denzelfden rang ondernemer eener „ leêrlooijerij. Ginds zag men een' Generaal als tapijtverkooper. Elders paste een Marquis de *Hamburg-*

„ *sche* Dames schoenen aan, in den eigenlijken zin dus, „ naar 't zeggen van een' geestig' Schrijver: *se mettant* „ *aux pieds des Dames.* Een Hertog en evenknie of *Pair* „ van *Frankrijk* verkocht kaarsen, en zelfs bij het pond. „ Een ander soortgelijk groot Heer was lintverwer. Een „ gewezen Kapitein speelde voor opperknecht en kelder- „ meester bij zijnen voormaligen Luitenant, die herberg „ hield. De zoon van een' *Gouverneur de Province* „ dreef het edel beroep van restaurateur. Een *Vicomte* „ had zich tot dat zelfde einde met zijn' voormaligen kok „ verbonden. Door een' naneef en naamgenoot van FÉ- „ NÉLON werd een kroegje opgezet; om thans van het „ legioen Emigranten niet te spreken, die als spraak-, „ zang-, dans- en schermmeesters, als winkeliers in het „ klein, als ijs- en limonadeverkoopers, als verwers, en „ wat niet al meer, het schamel stukje brood zochten te „ verdienen."

Zeer juiste aanmerkingen zijn die over SCHILLER en GÖTHE. Het verheugt ons, dat LULOFS niet met den tegenwoordigen zwijmelgeest van zoo vele *Duitschers* bevangen is, die aan GÖTHE boven SCHILLER oneindig de voorkeuze geven, en laatstgemelden daarbij niet eens willen genoemd hebben, ja zoo verre gaan, dat zij — gelijk wij zeker weten, dat door een *Duitsch* student, zelfs in de Akademiestad *Leyden*, met eenigen zijner *Hollandsche* nabootsers gedaan is — SCHILLER's gedichten, met weinig uitzondering, *ten vure doemen.* Juist hetgeen LULOFS ook aanmerkt, maakt hier het kenmerkend onderscheid: GÖTHE *speelt* met de poëzij, en lacht over haar, gelijk over alles, in zijne vuist; SCHILLER *gevoelde* haar; zij vervulde zijn binnenste. En daarom moge de *Mode* voor GÖTHE beslissen, de man, wiens *hart* voor het schoone klopt, zal eeuwig naar SCHILLER tasten, en GÖTHE bewonderen, maar — niet beminnen. Dit vonnis mogen wij *hier* uitspreken; in *Duitschland* zou het ons doen verketteren.

Zeer schoon zijn de aanhalingen van LULOFS uit de *Cæcilia* van den te weinig bekenden ERNST SCHUL-

ZE, gedeeltelijk in *Nederduitſche* verzen vertaald. Minder hoog, dan de Schrijver, zouden *wij* loopen met de kleine verhalen der *Duitſchers*, ten minſte *over 't algemeen*. Er zijn, ja, allerliefſte onder, daar ook veel voddegoed, waaraan de maag, die LULOFS zelf met regt als de groote ſtoommachine der zweetende *Duitſche* drukperſen beſchouwt, al een bijzonder groot aandeel gehad heeft. Wat hij nopens de vertalingen van HOMERUS in *Alexandrijnen*, en derzelver noodzakelijke ſtijfheid, beweert, is onbetwistbaar. Wij willen b. v. aan die van 's GRAVENWEERT geenszins hare waarde betwisten; maar men vergelijke die eens, naast die van VOSS, met het origineel!

De ſchrandere en luimige LULOFS zal ons den toon dezer beoordeeling, welke de waarde van zijn werk in meer dan één opzigt erkent, niet ten kwade duiden. Hij zelf heeft daarvan het voorbeeld gegeven.

Geſchiedkundige Aanteekeningen, betrekkelijk de Lijfſtraffelijke Regtsoefening te Amſterdam, voornamelijk in de Zestiende Eeuw, door JACOBUS KONING. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr.* 8*vo.* 204 *Bl. f* 2-40.

De geachte en in onze vaderlandſche oudheden zoo zeer bedreven Schrijver ontwikkelt, in een Voorberigt, de aanleiding tot het vervaardigen van deze Aanteekeningen, en de redenen, welke hem hebben bewogen, dezelve door den druk gemeen te maken. Aangenaam zou het ons geweest zijn, indien de arbeidzame Schrijver zich niet had verpligt gevonden, om, ter zake van voor hem voldoende redenen, zich doorloopend te onthouden van het maken van wijsgeerige en regtskundige aanmerkingen en bedenkingen, waartoe zijne veelvuldige aanteekeningen gewis eene ruime ſtoffe opleveren: dan, wij vinden ons verpligt, in deze onthouding des geëerden Schrijvers te berusten.

Te regt begreep de Heer KONING, bij de behandeling zijns onderwerps, geenszins eene *chronologiſche* orde te moeten volgen, maar aan eene ſchifting en verdeeling in *rubrieken* de voorkeuze te geven; welke *rubrieken* dan ook wederom

door Aanteekeningen, en niet minder dan *eenendertig* Bijlagen, worden opgehelderd.

De Geſchiedkundige Aanteekeningen, loopende van bladz. 1 tot 98, handelen alzoo, 1. over de gevangenis of bewaarplaats der beſchuldigden (boeijen); 2. verhooren en vonniſſen; 3. onderſcheidene ſtraffen: a. ligtere ſtraffen, b. zwaardere ſtraffen, c. doodſtraffen; 4. handeling met de lijken der gevangenen en die der zelfmoordenaars. Hierop volgen nadere Aanteekeningen van bladz. 101 tot 108; en eindelijk Bijlagen, bevattende Regtsgedingen, Sententiën en Condemnatiën, beginnende met den jare 1581 en eindigende met het jaar 1786, door derzelver zeldzaamheid of belangrijkheid der mededeelinge waardig gekeurd, van bladz. 111 tot het einde.

Is de ſtoffe, waarover in dit werk wordt gehandeld, weinig uitlokkende en aangenaam, zoo wordt dit gemis door de belangrijkheid des onderwerps rijkelijk opgewogen, en verdient alzoo de Heer KONING, bij zijnen gelukkig voltooiden arbeid, onze levendige erkentenis. Veel opmerkenswaardigs en belangrijks zal men hier aantreffen; daar het geheel minder redenering en meer gebeurtenisſen en daadzaken bevat, welke tot hiertoe als minder algemeen bekend mogen beſchouwd worden. Veel valt hierbij, voor den nadenkenden lezer, op te merken; en het zou geene moeijelijke taak zijn, een gelijk getal bladzijden, als waaruit het boek beſtaat, met regtsgeleerde en wijsgeerige opmerkingen te vullen; hetwelk dan ook welligt eene der hoofdoorzaken zal geweest zijn, dat de alom geachte Schrijver gemeend heeft, zich van dezelve, doorgaans, te moeten onthouden.

Wij vonden in het geheel een' getrouwen ſpiegel des tijds, uit welken de daadzaken, in dit werk voorhanden, ontleend zijn; en offchoon ſommigen, in onze dagen, dien voorvaderlijken tijd hartelijk terugwenſchen, wij nemen de vrijheid, tegen dien wensch wel uitdrukkelijk te protesteren. Het wederinvoeren der pijnbank, het geeſelen en brandmerken dier dagen, het bannen op 's Konings galeijen, het verminken der ledematen of der zintuigen, als het affnijden der ooren, het uitſteken der oogen, het ſplijten van den neus, het openſnijden van de wang, het ſteken met een' gloeijenden priem door de tong en het affnijden van dezelve, het afhakken van den regter- of linkerduim, hand of arm; voorts het onthoofden, hangen, verbranden, levend begraven, verdrin-

ken in het IJ, ten toon ſtellen of hangen der lijken, enz. is ons en te *onmenſchelijk* en te *onchriſtelijk*, dan dat wij *dit* tijden zouden terugwenſchen, waarin *dit* aan de orde was.

Aan de orde was, zeggen wij: want, blijkens eene opmerkelijke aanteekening van den Heer KONING, werden, van 1695 tot 1720, niet minder dan 209 perſonen binnen Amſterdam ter dood gebragt, en van 1720 tot 1820 ſlechts 160, hetwelk, naar de zoo even genoemde ſchaal berekend, een getal van 836 perſonen had kunnen uitmaken.

Was het met de *menſchelijkheid*, in deze, door ſommige nieuwigheidzoekers, zoo hoog geroemde tijden, droevig geſteld, met de *zedelijkheid* der mindere volksklaſſe was het niet beter geſchapen; ja, het ſta hier, niet ter overtuiging van hen, en derzelver onnoozele napraters, die den voortgang van beſchaving, verlichting, en het onderwijzen der jeugd, bij de lagere volksklaſſen, pogen te ſtuiten, maar voor hen, die gevaar loopen, door hunne dweeperijen weggeſleept te worden, geboekſtaafd, dat ALLERT ULCKES, in vier jaren tijds, *zesmaal gegeeſeld* en *vijfmaal gebrandmerkt* is; MARTEN DAUIDS, binnen drie jaren tijds, *achtmaal gegeeſeld* en *viermaal gebrandmerkt*; STEVEN PIETERS, binnen één jaar, *viermaal gegeeſeld* en *driemaal gebrandmerkt*; PIETER WILLEMS, in vijf jaren tijds, *elfmaal gegeeſeld* en *vijfmaal gebrandmerkt*. En zoo was, onder anderen, zekere GRIET ANDRIES niet minder dan *tweeëndertig malen* in handen der Justitie geweest. Zekere TRIJN PIETERS kwam *eenenzwintig malen* in hechtenis, werd *achtmaleń*, uit hoofde van zwangerheid, van pijnlijke ligchaamsſtraf verſchoond, maar *met een' ſtrop om den hals aan de galg ten toon geſteld*, onderſcheidene malen bovendien *gegeeſeld*, *vijfmalen gebrandmerkt*, en *beide hare ooren afgeſneden*; waarna zij, op den 30 December 1617, haar leven *aan de galg* eindigde. Alle deze genoemde teregtſtellingen hadden plaats van 1616 tot 1620; een tijdperk, door de verkondigers der Middeleeuwſche leer zoo hoog opgevijzeld, als werd er toen in Nederland niets dan godsvrucht, vroom- en braafheid gevonden!

Wij danken intusſchen God, dat, alhoewel er, ten aanzien van godsvrucht, vroom- en braafheid, in ons Vaderland, veel te wenſchen overblijft, onze tegenwoordige Sententie- en Justitie-boeken ſchaars voorbeelden opleveren van zulk eene verregaande zedelijke verbastering onder de lagere volks-

klaſſen. In de *dertig* verloopene jaren, tuſſchen 1791 en 1820, werden ſlechts *veertien* misdadigers, te Amſterdam, ter dood gebragt.

Zulke *authentieke* opgaven bewijzen meer, dan fijngeſponnen drogredenen en magtſpreuken, hoe weldadig de allengs toegenomene beſchaving en verlichting, vooral bij de geringere ſtanden, op den volksgeest gewerkt hebben; terwijl de kundige Schrijver tevens en te regt opmerkt: „ dat, hoe „ verder hij zich van de zestiende eeuw verwijderde, hoe „ meer hij ontwaarde, dat zich de menſchelijkheid met de „ regtvaardigheid paarde, en niet enkel de geſchonden regten „ der maatſchappij werden gewroken, maar tevens, naar ge„ lang van het licht des tijds, hoe langs zoo meer, op de „ terugbrenging en verbetering van den afgedwaalden over„ treder werd gelet."

Ten ſlotte vereenigen wij ons ten volle met het geſtelde op bladz. 98. „ De vooruitzigten, die zich voor het ver„ volg opdoen, zijn niet dan bemoedigend. Wij zien met „ het hoogſte verlangen eene Strafwet te gemoet, die, naar „ de behoeften van onzen tijd en de zeden der Natie ge„ ſchikt, zich, zoo wij vertrouwen, door wijsheid, regtvaar„ digheid en menſchelijkheid zal aanbevelen; terwijl wij van „ de onvermoeide werkzaamheden van het loffelijk Genoot„ ſchap tot zedelijke verbetering der Gevangenen den besten „ uitſlag verwachten, waartoe wij hetzelve de medewerking „ van allen, en vooral den invloed en zegen van den On„ eindige toewenſchen."

De Hollander onder de Franſche Cohorten, of mijne Lotgevallen als Conſcrit. Door ADRIANUS VAN ALTENA, *gewezen Serjant-Majoor bij de 88ſte Cohorte. Met gegraveerd Titelvignet. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1827. *In gr. 8vo. VIII en 376 bl. f 3-:*

De Schrijver van het voor ons liggend werk werd in het jaar 1812 als Conſcrit ingelijfd in het Contingent, hetwelk ons Vaderland voor de door NAPOLEON opgerigte Cohorten moest leveren, en woonde vervolgens den, voor den Overweldiger rampſpoedigen, veldtogt bij, in het jaar 1813. Hij deelde in en buiten het Vaderland in alle de wisſelvallige

omſtandigheden van het groote leger, verkreeg den op den titel uitgedrukten militairen rang, werd bij *Goldberg* in *Pruiſſen* gewond, en kwam eindelijk, na het ondergaan van verſcheidene ongemakken en gevaren, in het begin van het jaar 1814 te *Dordrecht* terug in het ouderlijke huis. Reeds de redenen, welke den Schrijver bewogen, om de aanteekeningen van zijne lotgevallen, als Conſcrit, door den druk publiek te maken, zijn van dien aard, dat zij dit werk aanbevelen. Hij werd daartoe opgewekt door den wensch, om zijnen lotgenooten eene hun welkome herinnering te geven; om hen, die, tot Soldaat gedwongen, verdere togten deden en meer belangrijke gevallen ondervonden, uit te lokken, onzen landgenooten dezelve niet langer te onthouden, daar het nog niet overbodig is, der Franſchen tirannij te blijven gedenken; en eindelijk, om zijne overige landgenooten den Conſcrit, dien zij met deelneming zagen wegvoeren, eens lezende buiten het Vaderland te doen vergezellen. De wijze, op welke VAN ALTENA zijne voorgenomene taak volbrengt, draagt onze goedkeuring weg; en ieder lezer, die ſmaak heeft voor het natuurlijke en eenvoudige, en behagen ſchept in echt vaderlandſche en godsdienſtige gevoelens, zal met genoegen dit verhaal lezen, hetwelk wij ten minſte ver ſtellen boven zoo vele romans en werken van uitheemſchen oorſprong, die thans maar al te veel echt vaderlandſche voortbrengſelen achteraf doen ſtellen. De achting, welke VAN ALTENA, gedurende zijne korte, maar niet geheel onbelangrijke militaire loopbaan, genoot bij zijne ſpitsbroeders, en hun ſtellig getuigenis, tot welks inwinning Recenſent onder het lezen van dit werk toevallig in de gelegenheid was, waarborgen de geloofwaardigheid van dit verhaal. Had de Schrijver een maar al te rijkelijk deel aan het ongeluk van ons Vaderland, gedurende deszelfs vernedering, zoo wenſchen wij van harte, dat hij, ſedert teruggekeerd in de burgerlijke maatſchappij, evenzeer moge deelen in het geluk van deszelfs herkregene vrijheid en bloei.

De heerlijke boorden van de Moezel van Trier tot Coblentz, beſchreven op eene Reis door Duitschland, A°. 1827, *door* J. P. SPRENGER VAN EYK. *Te Rotterdam, bij* Menſing en van Westreenen. 1828. *In gr.* 8*vo.* 154 *Bl. f* 1-80.

De beſchrijving van dit niet onbelangrijk uitſtapje naar eene

nabijgelegene schoone landstreek, gelijk wij dit togtje, dat de
Eerw. VAN EYK met den weidschen naam van eene reize
door Duitschland bestempelt, op eene zediger wijs zouden
oemen, bevat juist niet veel anders, dan men in het beken-
e werk van ALOYS SCHREIBER, *Handbuch für Reisen-*
n am Rhein, omtrent dit oord vindt opgeteekend. Dit boek-
kon dus alleen belangstelling inboezemen door eene schil-
rachtige beschrijving der verrukkelijke landtooneelen en
erlijke vergezigten, welke zich hier om strijd den vreemde-
g aanbieden, en door de onderhoudende en welgeschrevene
dedeeling van eene en andere, reeds van elders bekende,
ied- en oudheidkundige bijzonderheid. Intusschen zou-
er op den stijl, waarin dit werkje geschreven is, nog al
ige aanmerkingen te maken zijn. Zoo zoude men kunnen
en: wat zijn, toch *slingerende wandelingen om eene zich*
rende rots? bl. 50? en hoe kan men eene zinsnede als
olgende behoorlijk taalkundig ontleden? » Eene hevige
e maakte binnen weinige dagen een einde aan het twee-
entigjarig leven en het zesenveertigste der regering van
ersten Keurvorst van Trier," bl. 53. Doch dergelijke
theden en taalovertredingen verdienen minder berisping,
e ergerlijke wijze, op welke de heerlijke *Mosella* van
NIUS hier, in eene zoogenaamde vrije en fragmentari-
ertolking, mishandeld is. Niet alleen zijn sommige der
brokken (wij begrijpen niet om welke reden) uitge-
en van sommige treffende schilderingen juist de keu-
enseeltrekken weggewischt, maar ook verscheidene re-
n geheel verkeerd vertolkt, zoo als b. v. reeds in den

Salve annis laudate agris, laudate colonis!

wel niemand behalve de Heer VAN EYK zal over-
door: » Zijt van mij gegroet, o stroom! door uwe
n *planrsoenen* beroemd." Waarlijk, hoe vrij men ook
te vertalen, men dient toch den zin en de gedach-
oorspronkelijken schrijvers weder te geven; of het is
ze taak aan anderen over te laten.

ken met deze verzameling. Zelf twijfelt hij, of dit wèl gedaan zij, daar zóó weinigen op deze *Gedichten* hebben ingeteekend, dat hij het niet eens der moeite waardig acht, hen te noemen; hetwelk juist niet zeer vereerend is voor hen, die hem vereerden. (Het publiek schijnt dus, dacht Recensent, over 's mans dichterlijke verdiensten al even ongunstig te oordeelen als BILDERDIJK deed in zijne *Nieuwe Verscheidenheden*; en deze Dichter heeft zich dus zeer vergist, toen hij schreef van de tevredenheid onzer eeuw met een' dichtgeest van zulk allooi.) Waarom GEYSBEEK desniettegenstaande met dezen bundel optreedt, mag men blijven vragen, indien dezelve niet tot zijn doel leidt; dat is, indien men in hem den *Dichter* niet wil opmerken.

De verzameling bestaat uit vele te voren uitgegevene verzen, en ook uit andere. Met genoegen vonden wij van de eersten hier enkelen weder; hoewel wij van de *mode* maar niet houden kunnen, die denzelfden kost, doch in andere schotels, alweêr ter tafel brengt.

Drie stukken van *wijsgeerigen* inhoud en aard (?), althans van *filozofisch* voorkomen, openen de rij, t. w. *wijsgeerige beschiegeling over het menschelijk leven*; *'s menschen zedelijke waarde*, en, zijn *aanleg tot zedelijke volmaking*. Die deze stukken eens tot *proza analyseren* wilde, zal wel niet vele *quintessens* van *filozofie* zien overblijven, behalve de *motto's*; en men leest thans te veel *poëzij*, vreezen wij, om hier juist een' *Dichter* te onderscheiden. Laat ons eens even zien!

De aarde is geen rampwoestijn. God wil niet, dat we, onverdiend, lijden. De schuld onzer rampen ligt bij onszelven. God heeft geen ongeboren wichtje ter helle verwezen, of tot straf verkoren. Daarom duchte men geen onheil, en zij de Godsvrucht onze toevlugt, die ons eene goede uitkomst zal schenken; en wij moeten verzoenen en vergeven, en elkander nuttig zijn. Hierop komt het *eerste* stuk neder. Dit maakt de *wijsgeerige* beschiegeling van het menschelijk leven uit. Van de vervelende *tautologie*, van het gansche gebrek aan zamenhang der gedachtenreeks, en van de matheid der ontwikkeling, konden wij veel zeggen, doch vragen alleen: Wordt er nooit onverdiend geleden? Is dat dan strijdig met de waarheid, dat God het geluk van iedereen wil? Wat doet die uitval op het *decretum horrendum*, dat sommige heete *theologanten* gemaakt hebben, in een vers, dat van broederliefde ezv. zoo hoog opgeeft? Recensent b. v. gelooft ook aan een eeuwig en onveranderlijk besluit Gods aangaande

's menſchen tijdelijk en eeuwig lot; maar aan een beſluit, niet van een' willekeurigen, maar regtvaardigen, wijzen, liefderijken God, die nooit begon, en bij wien geene opvolging van tijd, noch einde is. Had GEYSBEEK bedacht, dat deze, zoo vaak verwaarloosde, definitie van „*eeuwig*" *filozofisch* en *theologisch* goed is, had hij haar ſlechts gekend, hij zou dien uitval wel teruggehouden hebben op de voorbeſchikkingsleere, zoo als zij door niemand beleden wordt, dan door den tegenſpreker van het gezond verſtand en algemeen erkende Bijbel-waarheden. Hij zegge van dien *onwijsgeerigen* aanval, wat hij, een weinig verder, aan door hem beleedigden zegt: „*Ik wil gaarne bekennen, dat verblindheid mij deed dwalen*"! Doch, Recenſent kan niet te zeer uitweiden.

Het tweede der genoemden is een klein ſtukje. Hoe het met het opſchrift, hoe het met andere, hier voorkomende, *wijsgeerige* (nu, ja!) *denkbeelden* overeen te brengen zij, vatten wij niet, hetwelk geen wonder is, daar wij regels, als deze, niet begrijpen kunnen:

— uw *volmaakbaarheid* ſtraalt daadlijk u in de oogen,
Als ge op uwe eigen *waarde* een wijl aandachtig ſtaart.

Wij zouden de onderſchrapte woorden liever elkanders plaats doen vervangen; doch dan verſtaan wij nog het vers niet, waarin de mensch, ontbloot van gevoel voor *vrijheid* en *deugd*, deze opwekking van den *wijsgeer* krijgt:

Wil ſlechts, en de eerſte rang der ſchepſlen komt u toe.

In het derde ſtuk krijgen *zij* eene beurt, die de *Reden* (denkelijk de *Rede*) in den mensch miskennen, en zonder wier ſchuld de ondeugende nooit in den poel der zonde zoude geſtort zijn, terwijl ongehoorzaamheid aan de Rede ernſtig afgemaand wordt, met aanwijzing, dat die ongehoorzaamheid, wat oorzaak van ondeugd en ellende zij ook wezen moge, geenszins echter ten nadeele van 's menſchen voortreffelijken aanleg iets bewijst.

De woorden van VAN HEMERT, die tot *motto* dienen, zijn volkomen de belijdenis van Recenſent, die alzoo niet kan verdacht worden van afkeerigheid van hetgeen de wijsbegeerte aangaande des menſchen natuur leert; maar GEYSBEEK moet het hem ten goede houden, dat de *wijsbegeerte*, die in zijn vers ſpreekt, hem even duister als ongegrond

toeſchijnt. „ Bloos," zegt hij, „ dat ge in 's menſchen hart de zaden van boosheid en alle ondeugd zoekt!" — Waar moet men ze dan zoeken? De zachtmoedigſte beoordeelaar der menſchen, die er anders over dacht, (*Matth.* XV: 19) is noch door de echte wijsbegeerte, noch door de ondervinding gelogenſtraft. Men overdrijve ſlechts nergens! Zegt niet GEYSBEEK zelf, bl. 12, dat, als de ſtorm der hartstogten opſteekt, de fakkel der Rede wordt uitgeblazen? Uit hetgeen wij bl. 16 vinden:

Gij moogt, gij kunt, gij moet beſliſſen,
Is deugd de rigtſnoer uws gedrags.

volgt, dat, indien de mensch niet deugdzaam handelt, hij niet beſliſſen *kan*, *mag*, of *moet*; en op bl. 15 ſtaat:

Ja, maak zelfs u aan euvlen ſchuldig,
De Reden toch verlaat u niet.

Welke verwarring van denkbeelden, en welke ſtrijdigheid! Doch die treft men telkens aan; en wij wenschten ook wel eens te zien, hoe iemand, die geen juist denkbeeld heeft, althans geeft, van 's menſchen *Rede*, *analogisch* over 's menſchen aanleg redeneren of dien bezingen kan.

Van den kant der *poëtiſche* waarde prijzen zich *deze* dichtſtukken waarlijk ook niet aan. Wij hebben van hemzelven betere gelezen, en treffen die ook in dezen bundel aan. Ja; er ſlaan hier wel dichterlijke regels, en zelfs eenige coupletten, zoo als die *vijf*, in het eerſte ſtuk, waar de *metaphora* van de zeereis fraai is volgehouden; maar niet zelden misten wij alle dichterlijke verheffing, vonden voor *poëzij mechanisch* berijmd proza, en hinderden ons hier en daar ſtroefheid en duisterheid niet weinig. Wie zal *dit* dichterlijk noemen kunnen?

Zoo ge in uw hart haar ſtem liet dringen,
Die ge als een' ijdlen klank verſmaadt,
Gij zoudt der driften magt bedwingen,
Waardoor ge u thans beheerſchen laat;
Gij zoudt, hield hare hand u tegen,
Oneindig minder euvlen plegen,
Dan nu gij hare ſtem niet acht;
Gij zoudt uw' broeder niet verdoemen,
Hem niet een' Godontkenner noemen,
Omdat hij menſchenwaan belacht.

Wie verſtaat het volgende?

Wel hem, houdt hij zijn wilbepaling
De Reden hem haar fakkel voor!

Wij zien, bl. 13, iemand in den poel der ondeugd ſtorten; het ſlijk van de *ondeugd* kleeft op de korst van de *zedenloosheid*, en zoo wordt de logge *geest* nog al zwaarder, waardoor dan ook het zwartbezoedeld *ſtofgevaarte* nog al dieper zinkt! — Regels, als:

Wat is uw werkloosheid ſtrafwaardig!...
Is uwe hand dan nooit hulpvaardig
Ten zij om voordeel of belang?

Of:

Dit is 't dat van uw zelfbeheering,
Van uw gedrag- en pligtwaardering,
Van uw volmaakbaarheid getuigt.

zijn redenering, geene *poëzij*.

In plaats van tot den mensch te zeggen: „ de Reden moet uw *lot* beſturen," zouden wij hem dit met opzigt tot zijn *gedrag* aanraden. Wij zeggen, als JEAN PAUL: „ zeg niet o mensch! „ ik wil lijden," want gij moet, maar — „ ik wil werken."

Denk niet, Lezer, dat Recenſent zoo wil voortgaan! Niet alleen werd dan zijne beoordeeling te uitvoerig, maar ook onpartijdigheid houdt hem daarvan terug. Hem hebben de drie eerſte ſtukken minder dan de andere behaagd; hij zoude zelfs, om der anderen wille, wenſchen kunnen, dat ze in dezen bundel niet opgenomen waren. Dit worde echter geenszins geacht te beteekenen, dat hem alle die andere zoo heel zeer bevallen hebben. De volgende ſtukken zijn van anderen aard, en de meesten korter.

Sommigen er van zijn *vertalingen* of *navolgingen*. Van deze komen hier voor: *Op het graffchrift van Emma. De vierde Olympiſche Ode van* PINDARUS, *op Psaumis, van Kamarina, die in den wagenren met vier paarden den prijs had behaald. Morgenzang* (waarin echter *dit* gezegde tot God velen tot hinder zijn moet, om de duisterheid der bedoeling: „ Ik zeg niet dat ge omtrent den braven gunſtig zijt.") *De Godinnen; aan Adelaïde. De voordeelen van den tegenſpoed. Verliefde toorn. Opſchrift der Graftombe van*

HUGO DE GROOT. *De eerſte Schipper. Azor, Romance. Herderskout. Droom. Brief aan het Volk.* (Te ſtroef, dan dat GEYSBEEK dien zoo mogt laten ſtaan, is, in dit vers, de regel: „Ware eer is 't dat de mensch het menschdom leeft tot voordeel.") *Cupido Boekverkooper.* (Eene gedeeltelijke en zeer vrije navolging van het Fransch, welke zeker bevallen zal.) MOZES MENDELSSOHN. (Jammer, dat een woord als *doodsbeenpoel*, zoo ligt te veranderen in dit rijmeloos ſtuk, zoo misſtaat! Meer jammer zelfs, als deszelfs plaatſing in dezen bundel het onbekend zoude doen blijven aan velen, die het kennen moesten en gaarne lezen zouden.) *Aan den Nachtegaal.* — Wij meenen, dat GEYSBEEK zich over de plaatſing dezer ſtukjes in deze verzameling niet had behoeven te verontſchuldigen, en kennen aan ſommigen derzelven vele waarde toe.

En nu heeft men nog niet minder dan vierenvijftig ſtukjes van den *Dichter*. Ze zijn, voor een deel, gelegenheidsverzen, en ook andere. Wij willen de titels van allen niet afſchrijven, maar maken opmerkzaam op hetgeen het voorherigt van de eerſten zegt. „Men zoude," zoo lezen wij daar, „al zeer koudhartig of laagzielig moeten zijn, om door de warme uitboezemingen van ouder-, kinder- en huwelijksliefde, van vriendſchap en dankbaarheid, niet eenigermate geroerd te worden, of de weeklagten over baldadige uitplundering en onverdiende mishandeling, bij eene opeenſtapeling van lijden, rampen en wederwaardigheden, met eenen duivelenlach te beſpotten." — Waartoe zulke vooraſſpraken? Voor zoodanige monſters, duivels, is immers het boek niet uitgegeven? Hoe die over de uitboezemingen van een edel hart ook oordeelen, zij benadeelen den wijzen en reinen niet. Alleronwijsgeerigst is die aanſpraak. Zij wekt vermoedens en baart vergelijkingen, en het reſultaat wordt bij hen, die zich aan geene ongevoeligen of duivels willen vergeleken hebben, al ligt dit: „Die zoo ſchrijft, (en — *littera ſcripta manet*; op een geſproken woord neemt men het zoo nauw niet) deugt zelf niet veel." Zie, Mijnheer! dat recommandeert niet. Zulke menſchen hoort men ongaarne, als zij betuigen aan dezelfden, die zoo oordeelen, wat gij b. v. zegt: *de dwaas is op zichzelv' en andren ontevreden; maar alles, wat er is, is goed.*

Recenſent verklaart, dat hem, zonder de genoemde uitboe-

keming van ontevredenheid met het lot, de Gelegenheidsverzen van GEYSBEEK zeer dragelijk zouden geweest zijn. Wat *bij de begrafenis des eenigsten Broeders* gezegd is, was hem bekend, en las hij in der tijd met deelneming; maar — waartoe het ontveinsd? — GEYSBEEK behoort immers tot de Christusbelijders?.... Hij had den troost der Christelijke Godsvrucht hier heerlijk kunnen openbaren, en zal toch wel, wat in zijne *Uitboezeming bij het Graf van* UYLENBROEK voorkomt: „Hier zinkt *alles* weg — genieting en *verwachting*," willen wij hopen, zoo letterlijk niet meenen? Wij zouden dan al heel weinig door dezen bundel van 's mans geloof aan de hoogste Rede ezv. gelooven leeren. En — maar geen woord meer! Het vers: *bij het Graf mijner Moeder*, en dat: *Herdenking aan* (van) *den dood mijnt Vaders*; de *Afscheidsgroete aan de Familie* PONTOI, waarnaast *de Boom der Dankbaarheid* eene plaats verdiend had, lazen wij met genoegen. Doch, wij kunnen alles niet vermelden.

Bidden. (Dat bevalt *ons* niet. Volgens GEYSBEEK is het *onnoodig*; evenwel, *bij de Echtvereeniging van zijn' oudsten Zoon*, aan wien hij *zijn voorbeeld* noemt, was er toch een *gebed*, voorafgegaan van de betuiging: „*Wie twijfelt, of een Vaderbede veel vermag?*") *Twee Bijschriften op Kunstplaten* (*de Godsdienst* en *de Rede*) hebben wij veel beter gezien. *Ghelegentheyds-waernemingh; een inval onder het lezen der werken van* JACOB CATS (en die niet ongelukkig is uitgevallen). *Lofzang aan Plutus.* Minder, veel minder, onzes oordeels, is dit onrijm gelukt. Regels, zoo als deze: „Veel zullen dit met mij, als jongling 't niet geloovend', als man ervaren;" of dit couplet:

Neen, neen, de magtigste van alle Goden
Is Plutus: door zijn' invloed flechts
Zoekt u 't vermaak zelf op, ontvlugten u de zorgen,
Muntstukken tellend.

zullen wij even min ooit dichterlijk, of zelfs welluidend noemen, als, in een volgend vers, *aan Geldzuchtigen*, een val als deze ons ooit behagen zal: „Wanneer ge op 't krankbed *wordt Geslort*;" of: „Maar dan bedriegt ge u zeer, *Wanneer Hij klopt*;" en: „De zaak is *openbaar En klaar*." Neen, waarlijk! die zich als *Dichter* wil doen opmerken in zulk eene

eeuw der Dichters, als wij beleven, die moet het door eene andere verſificatie doen.

Voor deze verzameling, die, al werd zij ook gunſtig ontvangen, door geen tweede deel zal worden gevolgd, ſtaat de beeldtenis des *Dichters*. Of dezelve gelijkend is, kunnen wij, den perſoon van P. G. WITSEN GEYSBEEK nooit gezien hebbende, niet beoordeelen. Tevens, tot een klein ſtaaltje uit 's mans verzen, ſchrijven wij af, wat hij zelf onder die beeldtenis gepast oordeelt. 't Is het ſtukje, getiteld: *In een Album, met mijne afbeelding:*

Acht gij een' vriend der deugd, de vriendſchap hoog waarderend,
Gul, vrolijk en opregt van aard,
Het goede en ſchoone en eedle in ieder' menſch vereerend,
Beſchouwer! dan ben ik uwe achting niet onwaard'.

De man zegt het zelf: wie zou er dus aan kunnen twijfelen?....

Vruchten en Reſultaten van een zestigjarig leven. IIde en IIIde Deel. Te Amſterdam, bij J. van der Hey en Zoon. (*Met een beknopt Levensberigt van den Schrijver, door* H. W. TYDEMAN *en* J. CLARISSE.) *In gr.* 8*vo. Te zamen XVIII, 720 bl. f 7-80.*

In de voorrede voor het tweede deel betuigt de Schrijver zijne bevreemding, dat de *Letteroefeningen* het eerſte deel van dit werk nog niet hadden aangekondigd. Dat intusſchen eene eenigzins late aankondiging niet voortvloeide uit mindere goedkeuring, blijkt uit de loffelijke beoordeeling, welke, offchoon toen den Schrijver nog niet bekend, genoegzaam gelijktijdig met de uitgave van het tweede deel van hetzelve in dit tijdſchrift geplaatst is. Ook nu hebben verſchillende oorzaken de aankondiging van deze twee deelen, met welke het werk een einde neemt, vertraagd. Maar, na den roem, met welken reeds het eerſte deel allerwegen bekend is, beſtond er minder behoefte, om het lezend publiek op dit werk opmerkzaam te maken. In zoo ver de naam van den Schrijver iets afdoet voor de waarde van een ſoortgelijk werk, vindt de lezer in het derde deel bevrediging van zijn regtmatig verlangen, om te weten, wie de man is, op wiens gezag hij veel als waarheid moet aannemen, hetwelk hij niet in de ge-

legenheid is, om bij eigene ondervinding te leeren kennen. De Schrijver toch behandelt zaken, als de vruchten en resultaten van zijn zestigjarig leven, zoo veelsoortig, zoo zeer behoorende tot van elkander verschillende levensstanden, dat men ligtelijk op de gedachte zou komen: slechts het avontuurlijke leven van eenen GILBLAS kan zulk eene veelomvattende ondervinding verschaffen. Maar hoe veel winnen deze vruchten en resultaten in gezag en geloofwaardigheid, bij de zekerheid, die wij nu hebben, dat het zestigjarig leven, hetwelk dezelve opleverde, geen ideaal, maar, gelijk Recensent bij de aankondiging van het eerste deel reeds giste, het leven is van nu wijlen W. A. OCKERSE; eenen man, als letterkundige, wijsgeer, dichter, godgeleerde en staatsman, te zeer bekend, dan dat wij geoordeeld zullen worden te veel te zeggen, wanneer wij beweren, dat zijn naam, aan het hoofd van dit werk geplaatst, reeds alleen genoegzamen waarborg oplevert voor deszelfs belangrijkheid en voortreffelijkheid. Uit de eenvoudige opgave der hoofdtitels blijkt reeds eenigermate, dat ook deze beide deelen den reeds verkregen roem handhaven, door ons de belangrijke onderwerpen te leeren kennen, welke de Schrijver hier behandelt. In het tweede deel vinden wij: *Scholen, Onderwijzers. Hoogescholen. Akademieleven. Wat moet de jongen worden? Nieuwe betrekkingen. Rangen en standen. Bijzondere standen in de Maatschappij. Regenten en Staatsambtenaars. De Geestelijke stand. Regtsgeleerden. Geneeskundigen. Geletterden en Kunstenaars. Kooplieden en Fabrikanten. Krijgslieden. Varens- en Vischerlieden. Stedelingen en Landlieden. Arbeiders en Dienstbaren. Vrienden en vijanden. Huwelijksstaat. Bestaan en leefwijze. Verliezen en schulden. Erfenissen en groote winsten.* Het derde deel behelst (behalve een voorafgaand Levensberigt van den Schrijver door de Uitgevers, waarover straks iets nader) hetgeen door OCKERSE, kort vóór zijnen dood, tot voortzetting van dit werk in gereedheid was gebragt, onder de volgende titels: *Struikelingen. Bevorderingen. Achterstelling. Huiselijk verdriet. Ziekten en sterfgevallen. Kinderloosheid of kinderzaligheid. Vaderlandsliefde. Volksverdeeldheden. Zedelijkheid en onzedelijkheid. Openbare en bijzondere godsdienstigheid. Het gezellig leven.* Ons bestek laat niet toe, om uittrekfels tot proeven te geven. Wij zouden anders, vooral, overvloedige stof hebben, om te doen opmerken, hoe uitmuntend de Schrijver zich onderscheidt van de hedendaagsche beschuldigers van den geest onzer eeuw, ook dan, wan-

neer hij zich genoodzaakt ziet, op gebreken opmerkzaam te maken. Mogten BILDERDIJK en VAN DER BIEZEN, DA COSTA en CAPADOSE door diezelfde zedige beſcheidenheid bezield zijn; dan zou, in plaats van de afkeuring, ja verfoeijing der weldenkenden, de zegen van het nageſlacht nog hun deel zijn in het graf, gelijk zij dat is van den waren wijze, die hier zoo innemend en overtuigend aanwijst, wat er te verbeteren is.

Wij eindigen met een woord over het *Levensberigt aangaande* W. A. OCKERSE, *door* H. W. TIJDEMAN *en* J. CLARISSE. De naam *beknopt*, welke aan hetzelve op den titel gegeven wordt, zou eigenlijk beter paſsen op het overblijfſel der *Vruchten en Reſultaten*, hetwelk in het derde deel ſlechts 166 bladzijden beſlaat, dan op het *Levensberigt*, hetwelk 242 bladzijden vult. Maar misſchien was het oogmerk ook wel juist, voor een gedeelte, bladvulling. OCKERSE had zijn derde deel niet voleindigd. Het publiek was nu eenmaal gewoon, deelen van eene zekere grootte te ontvangen. Misſchien ook moet dit Levensberigt *beknopt* heeten, in vergelijking met de uitgebreidheid, welke het zou gehad hebben, indien het aan de Hooggeleerde ſtellers ware vergund geworden, hetzelve te ſtofferen met eenige brokken, die OCKERSE tot vervaardiger hadden, uit de *Proeven voor het Verſtand, den Smaak en het Hart*; iets, waartoe derzelver herdrukker niet heeft kunnen verſtaan. Inderdaad eene zonderlinge combinatie; de Hoogleeraren TIJDEMAN en CLARISSE ſtellen een *Levensberigt* aangaande W. A. OCKERSE, en de Heer SMIT, Boekdrukker te *Rotterdam*, zorgt voor de *beknoptheid*.

Dit Levensberigt ſtelt ons OCKERSE voor, in zijne uitwendige omſtandigheden en verdienſten, als begaafd beoefenaar der ſchoone kunſten, als zielkundig wijsgeer, als verlicht prediker, en als ſchrander ſtaatsman. Wij betuigen, niettegenſtaande onze gemaakte aanmerking, hetzelve met genoegen te hebben gelezen, als eene verdiende hulde aan de nagedachtenis van den man, die zich door zijne *Vruchten en Reſultaten* eene laatſte, maar groote aanſpraak op ons dankbaar aandenken heeft verworven.

Nederlandſche Verhalen, tot aankweeking van liefde voor deugd en goede zeden. IIde Stuk. Te Breda, bij F. P. Sterk. *In gr.* 8*vo.* 332 *Bl. f.* 2-50.

Wij herinneren ons het eerſte ſtuk van dit werk niet; doch dit doet weinig ter zake, daar deze verhalen geheel op

zichzelve ſtaan. De Heer STERK ſchijnt zelf de ſchrijver; immers hij teekent het voorberigt. Wij hebben hier: FREDERIK *en* MARIA, *of de Koepokinenting*. MARIA's ſtijfhoofdige ouders, zeer tegen de koepok ingenomen door hunnen Geneesheer, (een echt voorganger van CAPADOSE) hadden vruchteloos hunne kinderen uit het huis gedaan, toen de eerſte derzelven door de kinderpokken werd aangepast. Zij verloren eenen zoon en twee dochters, terwijl de twee anderen er het leven afbragten, maar zeer geſchonden. Een vriend had MARIA in ſtilte ingeënt, en zij werd eene uitſtekende ſchoonheid. Hare onredelijke ouders ſneden nu alle verkeering en vriendſchap met haren weldoener af; en, toen in het vervolg FREDERIK, de zoon diens vriends, om de hand van MARIA aanhield, was de gedachte aan zijnen vader alleen genoegzaam, om een onoverkomelijke hinderpaal te zijn, niettegenſtaande hij rijk en de ouders van MARIA diep in verval waren. Eerst moest de oude man, door zijne dolle ſtijfhoofdigheid, nog dieper zinken, en FREDERIK, hem in perſoon onbekend, de redder van zijne MARIA en geheel het gezin zijn, eer het gelukkig huwelijk tot ſtand kwam. Het verhaal zou overdreven ſchijnen, indien men zich bij den aanhang van gezegden Doctor over eenigerhande domheid en onverbeterlijkheid verwonderen kon. Het verhaal is wèl geſchreven en kan nut ſtichten. Kleinigheden geven wij den ſchrijver, om zijne goede bedoeling, gaarne toe.

WALTER, *of gevolgen van leugen en waarheid*, is mede een leerzaam verhaal, en tegen de zoogenoemde *leugen om beſtwil* gerigt.

LODEWIJK *en* JULIA, eindelijk, *of menſchenhaat en menſchenliefde*, teekent het ſchromelijke van den menſchenhaat en is zeer aandoenlijk. De oude Heer REDERMAN was, door allerlei rampſpoed, en de ſpeelbal geweest te zijn van bedrog, in den volſtrektſten zin een menſchenhater geworden. Zijn eenige zoon, dien hij reeds lang dood waande, werd door eene menschlievende weduwe in zijne woonplaats uit de diepſte ellende gered. Maar, door den menſchenhaat des vaders, kon hij dezen niet uitvinden. Na nog eene reis naar de Indiën, gedurende ettelijke jaren, volgde echter de ontdekking; hij huwde de lieve dochter van zijne weldoenſter, die hij mede eenen lang verloren geachten zoon terugbragt, en de berouwhebbende vader werd op deze wijze nog eindelijk genezen en gelukkig.

De verhalen zijn goed, en doen den ſchrijver eer aan.

Proeve van Krijgszangen, door F. P. GISIUS NANNING. *'s Gravenhage en Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1828. *In* 8vo. 24 *Bl. f* : -25.

Offchoon wij van deze *Krijgszangen* geenszins de wonderen verwachten, welke die van TYRTÆUS hebben bewerkt, vinden wij dezelve echter niet ongelukkig geslaagd; zij zijn eenvoudig, zangerig en nationaal, en zullen dus zonder groote moeite bij onze jonge soldaten kunnen worden ingevoerd, en de ellendige straatdeunen vervangen, welke zoo dikwijls in hunnen mond walging en schaamte bij de toehoorders verwekken. Jammer slechts, dat de goedkeuring, welke de geëerbiedigde Prins, die aan het hoofd onzer krijgsmagt staat, aan dezelve verleend heeft, derzelver waarde in het oog des makers zoo heeft doen rijzen, dat hij een leven als een oordeel maakt over een enkel coupletje, dat men buiten zijne voorkennis op muzijk gesteld heeft. Waarlijk, het is wat sterk, dit voor een diefstal aan te zien, er het harnas om aan te gorden, en met zulk een zelfgevoel te spreken van willekeurige beschikking over zijn bijzonder eigendom! Hadden wij uit deze woorden en de eigenhandige naamteekening van den Hollandschen TYRTÆUS onder iederen afdruk niet begrepen, dat hij bijzonderen prijs stelt op deze liedjes, dan hadden wij het volgende couplet over het hoofd gezien:

In den strijd voor 't Vaderland
Denken we aan het Vlaamsche strand
En aan Nieuwpoorts glorie;
Waard te zijn van 't eigen bloed
Van Held Maurits wapenstoet,
Blinkt ons zwaard.

Broeders! ja, ten strijd gescharrd! — enz.

Doch, daar in hetzelve slot noch zin is, geven wij hemden welmeenenden raad, om het volstrekt niet te reclameren, zoo een ander dwaas genoeg wezen mogt, om het zich toe te eigenen; en waarlijk, al ontvreemdde men hem nog eenige andere uit deze weinige bladzijden, hij was er niet mede bedorven!

BOEKBESCHOUWING.

De Katholijke Kerk, bijzonder in Silezië, in hare gebroken voorgeſteld, door eenen Katholijken Geestelijke. Beproeft alle dingen, behoudt het goede. *Naar den tweeden vermeerderden Druk uit het Hoogduitsch overgezet. II Stukken. Te Rotterdam, bij* M. Wijt. 1827. *In gr.* 8*vo.* *f* 3-30.

Reeds uit dien hoofde is dit werk onze opmerkzaamheid allezins waardig, dat hetzelve ons eene beſchrijving geeft van een gedeelte der Roomsch-katholijke kerk, hetwelk, vooral nog onlangs, de aandacht tot zich getrokken heeft, door het bekende ſmeekſchrift, met hetwelk zich onderſcheidene gemeenten van die kerk in Silezië hebben gewend tot den Koning van Pruiſſen, als derzelver Vorst, en vervolgens tot het Pauſelijke hof, om voorziening tegen verſcheidene gebreken in hunne godsdienst, vooral om vergunning tot het houden van de openbare eerdienst in de moedertaal, en tot het huwelijk voor de geestelijken; eene zaak, welke, voor zoo veel wij weten, nog onbeſlist hangt voor den Roomſchen ſtoel.

De ſchrijver kreeg aanleiding tot de vervaardiging van dit werk door twee, in het laatst van September 1825 uitgegevene, herderlijke brieven des Breslauers Vorst-Biſchops aan zijne geestelijken, tot welken ook de ſchrijver behoort. Op den titel wordt hij een Katholijk geestelijke genoemd, en het werk zelf bevat overvloedige inwendige bewijzen voor de waarheid van deze opgave.

De genoemde herderlijke brieven ontvangen van den ſchrijver hoogen lof, en ſchijnen, uit hetgeen hij van derzelver inhoud en ſtrekking vermeldt, dien lof inderdaad te verdienen, als behelzende vooral de vermaning, om op geenen anderen grond te bouwen, dan die gelegd is door Christus; de kudde op goede weiden te voeren; de wetenſchap des heils ſteeds meer ter harte te nemen; zich voor

eigenbaat, hebzucht en andere, het beroep van eenen zielzorger onteerende, ondeugden in acht te nemen, en hunne leer door eigen voorbeeld te bekrachtigen. Niettegenſtaande dezen lof, meent echter de ſchrijver, dat de toeſtand der Sileziſche Katholijke kerk geheel andere maatregelen vordert, zonder welker in het werk ſtelling de uitvaardiging van zulke herderlijke brieven, hoe voortreffelijk op zichzelve, zonder eenig heilzaam gevolg moet blijven. Hij toont aan, dat de vorming der jonge Theologanten niet doelmatig is; waarvan het gevolg is, dat er bij de geestelijken gebrek is aan die wetenſchappelijke werkzaamheid, die alleen den geestelijke voor den val behoedt; aan dien ijver in zijn zielzorgend beroep, waarvan hij behoort doorgloeid te zijn; aan die deugden, door welke hij alleen aan zijne woorden uitwerking en zaligende kracht kan geven. Hij beklaagt zich, dat er geene doelmatige verordeningen en inſtellingen voorhanden zijn, waardoor de werkdadigheid van dezen en dien geestelijke aangewakkerd en vermeerderd kon worden. De ſchrijver beweert, dat de zoogenaamde Ondergeestelijkheid, vooral de ſtand der Kapellanen, veel te wenſchen heeft voor de verbetering van hunnen toeſtand, voor de grootere aanvuring van hunnen ijver, voor het beter in aanmerking nemen van waardigheid bij de bevordering tot hoogere ambten. Hij meldt, dat het volksonderrigt in de ſcholen zoodanig ingerigt is, dat het volk meer tot eene lijdelijke ſchijngodsdienst, dan tot een werkdadig Christendom gevormd wordt; en dat de openlijke Godsvereering der Katholijke Christenen niet wordt uitgeoefend als eene echte vereering van God in geest en in waarheid, zich niet kenmerkt door edele waardigheid, eenvoud en juistheid van begrippen; dat door haar niet de veredeling der menschheid wordt bewerkt, het verſtand verlicht en het hart verwarmd tot vervulling der pligten, maar dat dezelve met het Christendom onteerende beuzelarijen overſtelpt wordt.

Omdat zulke hooggaande gebreken in de kerk heerſchen, beweert de ſchrijver, dat de herderlijke brief

zich niet met gewone zaken (*loci communes*) had moeten ophouden, en zich niet moeten vergenoegen met algemeene beloften van opperherderlijke voorzorg, wier werkeloosheid ſteeds maar al te duidelijk was. „ Bij dieper nadenken," zegt de ſchrijver, bladz. 22 en verv., „ moet de herderlijke brief zelfs bij elken opregten, voor het welzijn van zijne kerk gloeijenden man, ſmartelijke herinneringen wekken. Want zijn niet de herderlijke brieven, vermaningen, geſchrevene leerredenen voor de geestelijkheid en het volk? Wie herinnert zich hier niet, dat, in de ſchoonſte tijden des Christendoms, de opvolgers der Apostelen, de beſtuurders der Christelijke gemeenten zelve het woord des Heeren verkondigden? De tegenwoordige Biſchoppen verkondigen het woord des Heeren niet. De herderlijke brieven verſchijnen als een nagalm hunner vroegere verpligting en betrekking tot het volk."

Naar ons oordeel heeft de ſchrijver het genoemde op eene voldingende wijze bewezen. Hetgeen hij aanvoert, wordt, over het geheel, geſtaafd door de aanhaling van geſchriften en gebeurtenisſen, omtrent welker geloofwaardigheid en zekerheid niets af te dingen is. Zeldzaam ſlechts ſleept hem zijne geestdrift voor de zaak, welke hij voorſtaat, weg tot het aanvoeren van eenige minder zekere daadzaak. Om onze onpartijdigheid te doen blijken, willen wij opmerkzaam maken op het harde oordeel, hier, zonder genoegzamen grond, geveld over LUCRETIA BORGIA en over Paus LEO X; daar wij toch meenen, het er voor te mogen houden, dat beiden, onder anderen door ROSCOË, in zijne *Geſchiedenis van* LEO X, tegen de beſchuldiging van zulke buitenſporigheden, als hun hier ten laste worden gelegd, op eene voldoende wijze zijn verdedigd. Het getuigenis van PAULUS JOVIUS zal het beweerde bij geenen oordeelkundigen voldoende bewijzen, nadat BAYLE diens dwalingen in zoo vele gevallen heeft aangewezen. Maar wij herhalen het, ſlechts zeldzaam geeft de ſchrijver aanleiding tot zulk eene aanmerking, en dezelve vermindert dus den lof

niet, dien wij ons verpligt achten, aan het werk in het algemeen te geven.

Niemand late zich van deszelfs lezing terughouden door de bedenking, dat hetzelve flechts van een bijzonder plaatfelijk belang is, als ftellende de gebreken voor der Katholijke kerk *bijzonder* in *Silezië*. De Katholijke kerk immers roemt er op, dat zij één, en overal aan zichzelve gelijk is; en, offchoon er tegen dien roem misfchien veel in te brengen is, zal toch ook wel het een en ander van het hier verhandelde evenzeer van toepasfing zijn op diezelfde kerk in andere landen. Het is de behartiging van iederen ftaatsman waardig, dat de fchrijver doet opmerken, hoe *Rome* zelfs overeenkomften, met Vorften gefloten, wist te misbruiken, om eenen flagboom te plaatfen tusfchen Vorften en hunne Katholijke onderdanen, en de eerften te beletten, om aan hunne onderdanen befcherming te verleenen tegen de Paufelijke aanmatigingen. „Men hief," zegt de fchrijver, bladz. 9 en 10, „na de herkregene vrijheid van Europa (in 1813 en 1814) andermaal den blik naar de verhevene Monarchen van het Vasteland, en hoopte van hunne opgeklaarde wijsheid en krachtige volharding, dat zij der Roomfche aanmatigingen het hoofd bieden zouden, — maar de Vorften floten met *Rome* Concordaten, en legden andermaal der Duitfche kerk een juk op, hetwelk onze vaderen reeds te drukkend toegefchenen had. — Men ging weder op nieuw aan den Roomfchen leiband," enz.

Overal in dit werk doet de fchrijver zich kennen als eenen geestelijke, die met gehechtheid aan zijne kerk en vurige belangftelling in derzelver bloei eenen verlichten geest paart, en met eene gepaste vrijmoedigheid het fchandelijke bijgeloof, dat dezelve onteert, aantoont. Ten bewijze geven wij het een en ander van hetgeen wij vinden bladz. 276 env. „ Komt men aan de zegeningen, dan fchrikt men waarlijk terug, daar men hier ziet, hoe ver het bijgeloof gaat, hoe zeer de Godsdienst van Jezus met voeten getreden wordt, en hoe zeer een verlichte Katholijke geestelijke zijne rede verloochenen moet. Ge-

wone geestelijken verrigten deze zegeningen met eene veelbeteekenende houding, maar lagchen in het geheim des te meer daarover. Schandelijke huichelarij!" — Onder andere voorbeelden, hier aangevoerd, bepalen wij ons bij de volgenden: „ In den heiligen avond vóór Drie Koningen wordt *krijt* gewijd, en in het gebed van God begeerd, dat, wie van het krijt geniet, of het op eene andere wijze gebruikt, of met hetzelve op de deur van zijn huis het teeken des heiligen kruises, of de namen KASPAR, MELCHIOR en BALTHASAR schrijft — na het verdrijven aller verzoekingen, strikken enz. des boozen vijands, gezondheid des ligchaams en bescherming der ziel moge verkrijgen." — „ Daar men aan de klokken den naam eens Heiligen of eener Heilige plag te geven, en er bij deze ceremonie eene afwassching voorkomt, heet de klokkenwijding ook klokkendoop. — Die doop is vergezeld van dezelfde ceremoniën, als de doop eens menschen. — Onlangs zocht een Kapellaan eens Bisschops uit *Beijeren* denzelven te zuiveren van de blaam, eene klok gedoopt te hebben. Mij is bij het lezen van deze Kapellaan-verdediging van schaamte het bloed in het aangezigt gestegen, en ik zou, wie weet wat niet al, er om gegeven hebben, indien hij met zijnen onzin te huis gebleven ware: want zijne verdediging wederlegt in geenen deele, dat een Duitsch Bisschop werkelijk eene klok volgens het Pauselijke voorschrift gewijd hebbe."

De Nederduitsche vertaler betuigt in de voorrede zijn vermoeden, dat hij zich in zijne overzetting niet overal even vloeijend heeft uitgedrukt; maar indien wij ook ons *vermoeden* eens mogen te kennen geven, dan bestaat het daarin, dat de vertaler zijn werk met te veel overhaasting aan de drukpers heeft overgegeven. Zoo lezen wij bladz. 65: „ LEO X werd alleen wegens den ondragelijken stank, door booze zweren veroorzaakt, als Paus *geweerd*;" daar eene slechts vlugtige herziening van zijnen arbeid den vertaler zou doen ontdekken, dat hij het Hoogduitsche *gewählt*, *verkozen*, verkeerdelijk door *geweerd* heeft overgezet. Wat het gebrek aan vloeibaarheid

in de Nederduitſche uitgave betreft, verontſchuldigt de vertaler zich met den zeer ingewikkelden en menigwerf overladen' ſtijl van het oorſpronkelijke. Maar kan dan de vertaler van eenig voor den druk beſtemd werk volſtaan met eene ſtijve vertaling? Of behoort het, bij de tegenwoordige gewoonte van vele Hoogduitſche ſchrijvers, om hunnen ſtijl door overlading der volzinnen te verduisteren, ook niet tot de taak van den vertaler, dit gebrek te verbeteren? Maar, om op het werk zelf terug te komen. Het aangevoerde zal, hopen wij, genoegzaam zijn, om allen, die belang ſtellen in den toeſtand der Christelijke kerk, die de kennis der waarheid en den heilzamen invloed der echte Evangelieleer wenſchen bevorderd te zien, begeerig te maken naar de lezing van dit werk.

Mogten alle geestelijken en leeken, ook die van andere godsdienſtige gezindheden, gelijk zijn aan den waardigen geestelijke, aan wien wij dezen letterarbeid te danken hebben; „dan zouden wij," om gedeeltelijk met zijne laatſte woorden onze beoordeeling te eindigen, „dien gelukkigen tijd te gemoet gaan, waarin de ſcheidsmuur, die ons reeds zoo lang verdeeld houdt, inſtort, en wij ons allen daartoe verbinden, God, en Zijnen Zoon, onzen Heere Jezus, door gehoorzaamheid aan hunne geboden, boven alles, en den naasten als onszelven lief te hebben. Hierin beſtaat de vervulling der Wet en der Profeten. Al het overige is menſchelijke ijdelheid! Geheiligd worde, o God, Uw naam! tot ons kome Uw Rijk!"

WESSELII SCHOLTEN, *S. S. Litterarum, in aede, quae dicitur, hospitali, apud Batavo-Delphenſes, interpretis*, Diatribe de Parabolis J. C. Delphis Batavorum, apud *B. Bruins*, et Lugduni Batavorum, apud *H. W. Hazenberg*. 1827. Forma 8va. XLII et 304 pagg. *f* 3-;

Wij kondigen hiermede aan een hoogstbelangrijk geſchrift over een gewigtig onderwerp, *de Gelijkenisſen*,

namelijk, *des Heeren*. De Eerw. SCHOLTEN, reeds gunſtig bekend door zijn *Specimen, de appellatione τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, quâ Jeſus ſe Meſſiam profeſſus est*, ten jare 1809 te *Utrecht* onder Prof. HERINGA verdedigd, heeft in zijne tusſchenuren deze Verhandeling geſchreven, welke, ook na het verſchijnen van G. A. VAN LIMBURG BROUWER's *Specimen Acad. Inaug. de Parabolis J. C.* 1825, geenszins overtollig is.

Deskundigen weten allen, dat het verklaren dezer Gelijkenisſen op zichzelve groote moeijelijkheid heeft. Tot naauwkeurige en grondige *Exegeſe* van dezelve behoort bijna meer dan oppervlakkige opheldering van al de Evangeliën, JOANNES zelven niet uitgezonderd; vermits geene voldoende verklaring mogelijk is, zonder naauwkeurig letten op de omſtandigheden, in welke zich de Heer, bij het voorſtellen der afzonderlijke Gelijkenisſen, heeft bevonden. Alwie dan ook de Gelijkenisſen, tot in de minſte bijzonderheden, juist wil verklaren, behoort, zoo veel dat mogelijk is, die Gelijkenisſen tot de afzonderlijke jaren van 's Heilands leerambt te brengen, en als 't ware eene tijdrekening van dezelve te leveren, met inachtneming van de telkens veranderde omſtandigheden des Zaligmakers, zonder welke geene verklaring aan de billijke verwachting van deskundigen voldoen kan. Doch hierover nu geen woord meer. Wij bedoelen eene dergelijke behandeling der Gelijkenisſen, als van eenige geleverd is door VAN WILLES, *Verzameling van Bijdragen*, 1826. bl. 1—45.

Een' anderen weg heeft de Heer SCHOLTEN ingeſlagen, op welken men hem gemakkelijk en met groot voordeel en genoegen volgen kan. Hij levert in deze zijne Verhandeling ſlechts *opmerkingen*; maar meestal zulke, die, als ſchatbare bijdragen, over de Gelijkenisſen des Heeren wel geen nieuw, maar toch zeer helder licht verſpreiden. Van dien kant verdient deze zijne *Diatribe* alle aanprijzing.

Zoo veel ons beſtek gedoogt, zullen wij nog in eenige bijzonderheden dit werk beſchouwen. Het geheel is verdeeld in twee deelen. PARS PRIOR, *exhibens obſerva-*

tiones quasdam, quae Parabolas Jesu universe spectant, pag. 1—149. PARS POSTERIOR, *exhibens observationes, quae Parabolarum J. C. interpretationem spectant*, pag. 150—304. *Het eerste deel* behelst opmerkingen, rakende de beteekenis van het woord *Parabelen*, bij Grieken, Romeinen, Hebreërs, en bij de Schrijvers van het N. V. Naar aanleiding hiervan wordt het denkbeeld van *Parabel* juist bepaald. Verder bepaalt zich SCHOLTEN tot derzelver vroegtijdigen oorsprong en gebruik; beschouwt hij het nut der leerwijze door Gelijkenissen, en handelt over derzelver dichterlijk karakter. Hij geeft vervolgens eene lijst der door JEZUS voorgestelde Gelijkenissen op; wijst aan dezelver verschillenden inhoud, en het algemeene doel des Heeren met zijne Gelijkenissen. — *Het tweede deel* levert opmerkingen, die ter verklaring der Gelijkenissen nuttig zijn. Deze opmerkingen zijn 24 in getal; doch welke wij niet alle hier ten toets kunnen of mogen brengen. SCHOLTEN volgt hier voornamelijk STORR, ook bij het gemaakte onderscheid tusschen *uit- en inwendige hulpmiddelen ter verklaring der Gelijkenissen*; doch wij moeten dit gedeelte der Verhandeling bijzonder aanprijzen ter overweging aan allen, die in het goed verstand van 's Heilands Gelijkenissen met regt het hoogste belang stellen, zonder dat het ons is vergund, al het belangrijke van stuk tot stuk als met den vinger aan te wijzen. Wij kunnen ons ook te gereeder van uitvoerig verslag onthouden, daar zij, ten gebruike van wie deze Verhandeling vervaardigd is, iets naders zullen zoeken en waarschijnlijk ook vinden in de *Godgeleerde Bijdragen*, welk Tijdschrift aan de beschouwing ook van dergelijken arbeid meer opzettelijk is toegewijd.

De eerste opmerking, pag. 153, is deze: „ Somtijds „ moet men in de voordragt der Gelijkenissen *iets* invul„ len, ter meerdere volkomenheid der teekening." Hiertoe beroept zich SCHOLTEN op MATTH. XIII: 44, waar men bij den man, die een' schat vindt in den akker, denken moet aan eenen, die dezen akker in huur had. Zonder dit denkbeeld moet het toch vreemd voorkomen, dat een schat gevonden wordt, daar toch een ieder in dusdanigen

akker niet vrijelijk graven kon. Deze opmerking is eenvoudig. Maar misschien is nog eenvoudiger, wat VAN DER PALM daarvan gezegd heeft, *zesde zestal Leerredenen*, bladz. 77—79. Indien SCHOLTEN deze Leerrede had geraadpleegd, zou hij misschien nog beter voorbeeld gevonden hebben in den *koopman van paréen*, die de kostbare parel koopt, met hoop op winst, *bij het verkoopen van dezelve*. Dit laatste denkbeeld moet men invullen, schoon men het meest dit uit het oog verliest; zie VAN DER PALM, bl. 79, 80. Beter zijn de voorbeelden, MATTH. XXII, van *den gast zonder feestkleed*; zekerlijk dit laatste door eigene schuld, schoon dit niet gemeld wordt; — LUK. XIV: 16, waar verzwegen wordt, dat de genoodigden zich die noodiging eerst hadden laten welgevallen; — LUK. XVI: 1—10, waar men *meer dan de twee* opgenoemde pachters verstaan moet, met wie die Rentmeester bedriegelijk afrekende; — zoo ook LUK. XVI: 19—31, waar SCHOLTEN deze opmerking eigenaardig aanwendt tot opheldering van vs. 21: *Maar ook de honden kwamen en lekten zijne zweren*. Doch hiermede mogen wij ons niet langer ophouden.

De dertiende opmerking, pag. 208, is deze: „ Tot „ regt verstand der Gelijkenissen, moet men de eene Ge„ lijkenis met de andere vergelijken." De door den Schrijver bijgebragte voorbeelden zijn, naar onze gedachten, ter aanbeveling van dezen regel weinig geschikt; ten minste LUK. XVIII: 9—14 verschilt te veel van LUK. XV: 11—32, om ter onderlinge vergelijking in aanmerking te mogen genomen worden, daar buitendien voor de drie Gelijkenissen H. XV: 3 volgg. reeds voldoende opheldering is te vinden vs. 1 en 2. Bij de vergelijking van MATTH. XIII: 3—8. verg. vs. 19—23, ald. vs. 24—30. verg. vs. 37—43, en MARK. IV: 26—29, heeft men vooral behoedzaamheid noodig, om niet de verklaring, welke JEZUS van twee Gelijkenissen afzonderlijk geeft vs. 19—23 en vs. 37—43, te verwarren, en alzoo nog op MARK. IV: 26—29 toe te passen, waartegen men niet genoeg op zijne hoede zijn kan. De meest geschikte

voorbeelden zijn nog MATTH XXII: 2—14 en LUK. XIV: 16—24 onderling vergeleken. Maar ook zonder vergelijking verſtaat men beide deze Gelijkenisſen gemakkelijk. Misſchien is de voordragt van de eene ſlechts eene, als ik dat zoo noemen mag, vermeerderde uitgaaf van de vroegere. Beider inhoud pleit voor de waarſchijnlijkheid dezer meening.

Doch het wordt tijd, dat wij van de meer bijzondere beſchouwing dezer altijd gewigtige Verhandeling afſtappen. De medegedeelde opmerkingen moet men zich alle in naauwen zamenhang voorſtellen en als regels volgen, zonder dat men van eenen enkelen regel al het noodige licht voor de Gelijkenisſen des Heeren verwacht. En van al deze regels zamengenomen kunnen wij naar waarheid deze getuigenis afleggen, dat zij met kennis van zaken zijn voorgedragen, en aan het voorgeſtelde doel zoo uitnemend beantwoorden, dat het inachtnemen van dezelve tot regt verſtand van al de Gelijkenisſen des Verlosſers gemakkelijk leiden zal.

Stijl en taal kon minder wijdloopig zijn; doch dit is een gering gebrek, in vergelijking van het vele goede, dat deze Verhandeling oplevert aan allen, die haar de zoo welverdiende opmerkzaamheid blijven betoonen. En hiermede nemen wij van den Schrijver afſcheid — maar, wenſchen wij, niet voor altijd.

Zedelijke en Godsdienſtige Vertoogen, door P. HOEKSTRA, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Harlingen. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. 1827. *In gr. 8vo.* 107 *Bl. f* 1-:

Onder bovenſtaanden titel levert de Eerw. HOEKSTRA, mag men zeggen, een vervolg op deszelfs *Godsdienſtige Vertoogen*, vroeger in het licht gegeven en gunſtig beoordeeld. Het woord *Zedekundige* is er nu te regt bijgevoegd, gelijk uit de opgave van den inhoud, die wij hier inlaſchen, den opmerkzamen in het oog valt.

I. *Doe wel en zie niet om.* II. *Oorſpronkelijkheid van karakter.* (Eene voorlezing in de vergadering van het Harlinger Departement *tot Nut van 't Algemeen.*) III. *Of er meer geluk dan ongeluk in de wereld zij.* IV. *Vergenoegdheid.* (Naar het manuſcript van een overleden Vriend.) V. *De ongelijkheid van vermogens en ſtanden onder de menſchen.* (Eene voorlezing als boven.) VI. *Gedachten bij de groote zonsverduistering op den 7 Sept.* 1820. VII. *Ware grootheid van ziel, of het karakter van een groot man.*

De aangelegenheid der hier behandelde ſtoffen binnen het klein beſtek van dit boeksken dringt ons, aan het hoofd van ons verſlag de zedige taal over te nemen, waarmede de Eerw. HOEKSTRA hetzelve ter wereld inzendt: „Men gelieve in het oog te houden," (gelijk trouwens de kortheid der ſtukjes reeds aanduidt) „ dat „ de behandelde onderwerpen geene volledige ontwikke„ ling bevatten, maar eerder proeven of ſchetſen zijn, „ die voor den nadenkenden veel ter aanvulling overla„ ten. Der klaarheid echter, zoo wel als der kortheid, „ heb ik mij bevlijtigd, om ook van mingeoefenden ge„ makkelijk genoeg verſtaan te worden." Alzoo ontwapent de geachte Schrijver den vitlust van wijshoofden, die meer verlangen mogten, dan zij hier aantreffen. Alleen men miskenne, om dezer woorden wille, de waarde niet van het werkje, waarin minder beloofd, dan wel gegeven wordt, en men, zoo al geene volledigheid, echter de hoofdzaken (in de beste ſtukjes althans) wel en duidelijk uiteengezet, en met bevallige voordragt vindt aangedrongen. Wij ten minſte lazen en herlazen 's mans arbeid met groot genoegen, en durven allen, wien de keuze der ſtoffen uitlokt, veilig aanmoedigen, om het boeksken ter hand te nemen. Trouwens men kent genoeg uit vorige proeven het vernuft, de bekwaamheid en de gezonde godsdienſtige en zedelijke gevoelens des Schrijvers, om zich van deze zijne pennevrucht ſoortgelijk een nuttig onthaal te beloven, offchoon dan ook het eene der Vertoogen boven het andere geſchat worde. Ons althans gevielen

inzonderheid de *beide voorlezingen*, behalve het IIIde, en vooral het *laatſte* ſtukje. Ook betuigen wij zeer onzen dank aan zijn Eerw. voor de mededeeling van het korte, dan toch meesterlijk bewerkte opſtel *over de Vergenoegdheid*, uit de nagelaten ſchriften van zijnen overleden VRIEND (*), dien wij op nieuw leeren kennen als eenen oorſpronkelijken denker. Behalve het VIde, hadden de opſtellen, onzes inziens, onder den titel van *Zedelijke Vertoogen* kunnen begrepen worden; en of *dat* ſtukje den naam van *Vertoog* voeren mag, ſchijnt ons, dat bij den Schrijver zelven eenigen twijfel ontmoet heeft, doordien hij aan deszelfs hoofd het woord *Gedachten* ſtelde. Als zoodanig, of als eene pennevrucht van den dag beſchouwd, leest men het gaarne; doch, na een verloop van *acht* jaren ſedert de vermaarde Zonsverduistering, zouden wij gaarne de gedachten wat meer uiteengezet en bewerkt ontvangen hebben, of toegelicht althans door deze en gene aanteekening. Over de reden b. v. van de zeldzaamheid der Zon- en Maanstaningen, waarvan gewaagd wordt, had men voegzaam voor mingeoefenden iets mogen opmerken. Wederom ontzeggen wij geenszins aan het Iſte Vertoog zijne bevalligheid en nuttigen inhoud, maar veroorloven ons echter eenige bedenking aan te voeren, of zijn Eerw. den zin der *Ridderlijke* (liever dan *adellijke*) ſpreuk, door hem met *Luk.* IX: 62 vergeleken, regt gevat en behandeld hebbe. Onderſtellende, dat men weet, wat *weldoen* is, geeft het verwarring, teruggeleid te worden tot de noodzakelijkheid van een vast en deugdelijk ontwerp, en de keuze van eerlijke middelen, als daartoe vereischt. Het woord *omzien* in de ſpreuk hoort er niet bij te huis. Niemand *doet wel*, dan die bevorens het voornemen, om zoo en niet anders te handelen, heeft opgevat, en ook *rondgezien* naar regte en geſchikte middelen. *Niet omzien* teekent dus in de ſpreuk, alleen volharding in ijver, om, ondanks zwaren tegenſtand, voorwaarts te ſtreven naar het doel, en zonder

(*) Zie *Lett.* voor 1826. D. I. bl. 409 env.

zich der gevolgen te bekreunen, of zij gelukkig dan rampspoedig zijn.

Si fractus inlabatur orbis
Impavidum ferient ruinæ.

Al schokte zelfs de hemelspil
Uit haar metalen pannen:
Een, die gelukkig leven wil,
Moet hoop en vrees verbannen.

gelijk HORATIUS en later onze POOT zich uitdrukten. Wij erkennen het, de Heer HOEKSTRA wil zelf de spreuk *veeramelijk* alzoo verstaan hebben; maar vermeenen, dat hij zich beter bij dien zin *alleen* bepaald had. Mogelijk zelfs zou het Vertoog nadrukkelijker geweest zijn, indien wel de gelijkvormigheid der gezegden opgemerkt, maar daarna het verschillend doel en streven, volgens de Ridderlijke spreuk van Koning LODEWIJK BUONAPARTE, (vermoedelijk van SENECA ontleend (*)) en naar het voorschrift van CHRISTUS, opzettelijk en ten slotte ware ontwikkeld of in tegenstelling gebragt.

Intusschen, terwijl de arbeidzame Schrijver zijn werk, als gezegd is, met de meeste bescheidenheid aanbiedt, bedoelen wij niets minder met deze onze bedenkingen, dan deszelfs reeds van ons erkende verdienste eenigzins te verkleinen. Elders, en vooral in het laatste stukje, heerscht eene keurige schikking; en duidelijkheid, met bevalligheid van stijl gepaard, treft men aan, waar zich het boekskin opent. Een enkel proefje hiervan besluite, tot verdere aanprijzing, ons beoordeelend verslag: „Onder de „kenmerken van eene groote ziel," zegt hij, „verdient „ook de lijdzaamheid of het geduld gerekend (*ta*) (†) wor-

(*) Bij SENECA leest men: *Ambitio non respicit.*

(†) Het weglaten van *te*, later in deze aanhaling van *zich*, enz. teekent ons kleine onnaauwkeurigheden in den stijl, die wij niet allen op rekening der drukpers durven stellen. Wij brengen er ook toe, hetgene wij op bl. 84 lezen: „Doch „laten wij ons bij *geene ongerijmdheden* langer ophouden;" woorden, buiten oogmerk des Schrijvers, in dien zamenhang zeer ongepast.

„den. De ſterkſte tegenſtand van den moed is dikwijls
„vruchteloos, om het gevaar af te weren; en dan komt
„het geval, dat de keuze moet gedaan worden tusſchen
„het geduld, dat, in hoop op beter tijden, met ſtille
„gelatenheid zich aan het lot onderwerpt, en de ver-
„ſlagenheid, die ſpoedig tot radeloosheid en wanhoop
„overſlaat. De groote man kiest het eerſte, de zwakke
„het laatſte. Het maakt zekerlijk weinig vertooning,
„wanneer men moet verdragen en geduld oefenen; veel
„minder althans dan de moed, die tegen gevaar den ſtrijd
„nog volhoudt en eindelijk zegepraalt. Maar tot het een
„wordt ſomtijds meer kracht van ziel vereischt dan tot
„het ander. De overwinnaar, die zich gedurende den
„ſtrijd zoo heldhaftig gedroeg, verliest wel eens geheel
„den moed, wanneer het hem tegenloopt of hij over-
„wonnen wordt, deinzende veel verder terug, bukkende
„veel lager dan noodig was of betaamde, of gevende
„zich over aan magteloozen wrevel en wanhoop. En
„dit laat zich ook uit de natuur der zaak verklaren.
„Het gevaar, dat de ſtrijdende dapperheid uitlokt, is als
„een enkele harde ſtoot. De moeijelijkheden en bezwa-
„renisſen, die overblijven en dus verdragen moeten wor-
„den, zijn gelijk aan eene gedurige drukking. Om het
„eerſte terug te drijven, is een hevige, ſchoon kortſton-
„dige ſchok der ziel toereikend; maar tot verduring van
„het ander moet de inſpanning van kracht aanhoudend,
„de tegenſtand ook voortdurend zijn. Geen wonder dan,
„dat de ziel, welke tot het eerſte bekwaam was, in
„het ander geval bezwijkt. Hij derhalve, die onder den
„last der wederwaardigheden zich als een geduldige en
„ſtille lijder gedraagt, die, in ſtede van de handen ſlap
„te laten hangen en moedeloos op den grond neder te
„zinken, zichzelven weet op te beuren, die doet, wat
„hij kan, om zijne waarde als mensch en als Christen
„op te houden, die zijnen ſtaat, hoe veranderend en
„rampſpoedig ook, zoo veel mogelijk is, (*zich*) weet
„ten nutte te maken, die, hoe diep hij ook in de on-
„genade van de fortuin moet deelen, geen haat tegen de

„ menſchen en de wereld opvat, geene murmureringen „ tegen zijnen Schepper uitſlaat, maar God en menſchen „ blijft beminnen, *deze* gedraagt zich als een *man* en „ waarlijk *groot*."

Verhandeling, over den invloed der Noord-Hollandſche Droogmakerijen, na 1608, *op de gezondheid der Ingezetenen, door* F. W. BÜCHNER, *Med. & Chir. Dr. te Gouda. Te Utrecht, bij* J. Altheer. *In gr.* 8*vo.* 303 *Bl. f* 2-70.

Het loffelijk Provinciaal Utrechtſche Genootſchap had, ter beantwoording vóór den 1 October 1824, voorgeſteld de volgende vraag: „ Hebben de aanzienlijke Droogma- „ kerijen, binnen korte jaren, na 1608 daargeſteld, eenen „ nadeeligen invloed op der ingezetenen gezondheid ge- „ had? Zoo ja, hoe was dezelve? Zoo neen, door wel- „ ke oorzaken werden de Droogmakerijen te dier tijd min- „ der ongezond, dan men beweert, dat dezelve thans „ zijn: heeft men toen eenige voorbehoedmiddelen tegen „ de voorgewende ongezondheid van dezelve gebruikt, „ en waarin beſtonden deze middelen; of hebben einde- „ lijk toevallige omſtandigheden medegewerkt, om de „ voor de gezondheid ſchadelijke uitwerkſelen dier uitge- „ ſtrekte bedijkingen te lenigen, en welke waren deze „ omſtandigheden?" Het antwoord op die vraag, den 24 Junij 1825 met den zilveren eereprijs bekroond, is de voor ons liggende Verhandeling van den Heer BÜCHNER, *Med. et Chirug. Doctor te Gouda.* Wij willen onze lezers met derzelver belangrijken inhoud eenigzins bekend maken.

Naar aanleiding der vraag, is het ſtuk in een geſchiedkundig en geneeskundig gedeelte onderſcheiden. Het eerſte bevat aanwijzing der bedijkingen en droogmakerijen, welke in het tijdvak van 1366 tot 1666 in Noord- en Zuid-Holland ten uitvoer zijn gebragt; opgaaf der jaren, waarin Epidemiſche ziekten aldaar geheerscht hebben; en ge-

ſchiedkundige narigten omtrent de maatregelen, welke tegen de Epidemiſche ziekten in dat tijdvak genomen zijn.

Het tweede (geneeskundig gedeelte) geeft een antwoord op ieder der volgende vragen: 1. Hoedanig was de gesteldheid der Epidemiſche ziekten, welke in het tijdvak der ondernomene droogmakerijen en bedijkingen, en wel voornamelijk na 1608, in Noord- en Zuid-Holland geheerscht hebben? 2. Welke gevolgtrekkingen laten zich uit de geaardheid der Epidemiën afleiden? 3. Geeft het voorafgaande onderzoek aanleiding, om te mogen beſluiten, dat er eenig oorzakelijk verband tusſchen de Epidemiën, welke geheerscht hebben, en de ten uitvoer gebragte droogmakerijen beſtaan hebben; oefenden de uitdampingen der uitdroogende gronden een' ſchadelijken invloed op der ingezetenen gezondheid, en zoo ja, hoe was deze invloed? 4. In hoe verre kan bewezen worden, dat de ſchadelijkheid der uitwaſemingen van moerasſige en uitdroogende gronden destijds bekend was? 5. Heeft men in vroeger tijden eenige voorbehoedmiddelen tegen de ongezondheid der droogmakerijen gebruikt? 6. Hebben er toevallige omſtandigheden medegewerkt, welke de ſchadelijke uitwerkſelen dier uitgeſtrekte bedijkingen en droogmakerijen verminderen?

Uit deze korte opgave van den inhoud dezer belangrijke Verhandeling kan men opmaken, welke gewigtige vraagſtukken in dezelve ontwikkeld worden. In het bijzonder is het geſchiedkundig gedeelte, waaraan veel vlijt en moeite beſteed is, der lezing overwaardig. Men zal in hetzelve vele wetenswaardige berigten aantreffen, aangaande de Droogmakerijen in ons Vaderland, uit oude Schrijvers bijeenverzameld; het behelst als zoodanig eene allerbelangrijkſte bijdrage tot de Natuurkundige Geſchiedenis van Holland.

Minder beviel ons het andere gedeelte. — Dan, wij vergeten, dat wij ſlechts een verſlag, geene beoordeeling geven wilden. Deze toch voegt minder op eene Verhandeling, aan welke door een geacht Genootſchap de zilveren eereprijs is toegekend. Hetzelve verdient den dank van het publiek

voor het uitſchrijven eener zoo nuttige vraag, en de Heer BÜCHNER voor den arbeid en vlijt, aan de beantwoording derzelve beſteed.

Geſchiedenis van Griekenland, uit oude en latere Schrijvers zamengeſteld, door N. C. VAN KAMPEN. *Iſte Deel. De afzonderlijke Staten vóór de onderlinge vereeniging door de Perziſche Oorlogen. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart; *te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1827. *In gr.* 8*vo. XII*, 492 *bl. f* 4-80.

Het ſchrijven en uitgeven van boeken is doorgaans bijwerk. Men verzamelt bij zijne letterkundige, of tot ontſpanning van andere bezigheden, bouwſtof voor eenig werk; men laat zijne gedachten, op wandelingen en reizen, over een bepaald onderwerp loopen; men wordt door een of ander verſchijnſel, in ervaring of geſchiedenis, getroffen, en vat de pen voor waarheid, wetenſchap en menſchenheil op. De Heer VAN KAMPEN behoort tot de weinigen in ons vaderland, die meer hoofdzaak van het ſchrijven maken; de pers is zijn katheder, balie of kanſel, vanwaar hij ons telkens met nieuwe, belangrijke voortbrengſels verraſt, die wel inzonderheid hunne betrekking hebben tot de geſchiedenis. En gelijk datgene, wat onszelven en onzen tijd, hetzij geheel, hetzij naast betreft, natuurlijk de meeste aandacht tot zich trekt; zoo mag, na die der Franſche overheerſching, inzonderheid de geſchiedenis van Griekenland, op het tegenwoordig oogenblik, een gelukkige greep heeten.

Uit de voorrede — en misſchien was de beste aankondiging van een werk als dit, uit verſcheidene deelen zullende beſtaan, in de geheele overname dier voorrede, het verſlag van 's mans plan en oogmerk, gelogen — blijkt, dat STUART's *Romeinſche Geſchiedenisſen* hem als een voorganger (ſchoon daarom juist niet als een voorſchrift) hebben voor den geest geſtaan. De Griekſche geſchiedenis is in vele opzigten nog belangrijker, en het zijn

de Grieken zelve, niet bloot hunne navolgers op het vrijheidstooneel, gelijk destijds de Fransche Brutussen, die tegenwoordig de aandacht boeijen. Wij wenschen hartelijk, dat VAN KAMPEN dan ook nog zoo veel meer zegen op zijn werk zal hebben; doch, opregtelijk gesproken, is dit meer een wenschen, dan een dadelijk geloof.

Niet, dat wij hem minder voor zijne taak berekend willen noemen, of dat hij zich minder moeite, tijd en kosten zou getroost hebben; integendeel heeft hij zich lang als een bekwaam geschiedschrijver doen kennen, en de reeds genoemde voorrede doet ons de grondige, oorspronkelijke wijze zien, op welke hij voornemens en dadelijk begonnen is, zijnen arbeid te volvoeren: maar, Rome was slechts één staat, die de oplettendheid, op haar gevestigd, zonder afleiding, snel voortgaande bezig hield, en, meer en meer in grootheid en belangrijkheid toenemende, de deelneming gedurig deed stijgen; tot dat hare geschiedenis ten laatste de historie der wereld, ja grootelijks der menschheid werd. Griekenland is in vele staten gesnipperd, die elk weêr zijne afstammelingen hebben, en ons langs dien weg ook wel de wereld leeren kennen, maar meer wandelende en langzaam, in plaats van dezelve als op de triomfkar te worden rondgevoerd. Misschien, echter, draagt er ook de behandeling toe bij, en vordert de voortgang des tijds deze veranderde behandeling. Althans het is bekend, hoe latere nasporingen het eerste gedeelte der Romeinsche geschiedenissen als een zamenweefsel van fabelen hebben voorgesteld, op welke voor 't minst weinig is te bouwen; maar STUART liet zich met deze vergedreven twijfelzucht weinig in, en vermeesterde juist door zijne eerste deelen de bewonderende goedkeuring van het publiek. VAN KAMPEN gaat met voorzigtige bedachtzaamheid te werk, en verzwijgt niet, dat er veel ingewikkelds en onzekers in de verhalen der afkomst enz. enz. van de oorspronkelijke volksstammen en bewoners der onderscheidene door hem beschrevene gewesten en eilanden ligt opgesloten.

Dit, echter, moge het boek minder tot eene aangename lectuur *voor iedereen* maken, het wint er ligt te meer

bij *voor den weetgierigen.* Men vindt hier inderdaad, al is men met de Griekſche geſchiedenis niet onbekend, ROBERTSON, BARTHELEMY en anderen hebbende gelezen, veel nieuws, dieper opgedolvens, naauwkeurigs. Over den zamenhang der algemeene historie, over dien der oude dichtwereld en andere zaken gaat ons menigmaal een nieuw licht op. En inzonderheid de geſchiedenis der wijsgeerte — eene zoo belangrijke zijde der Griekſche historie — ſchijnt er uitvoerig en belangrijk in verhandeld te zullen worden. Zoodat, men moge ſomtijds het pad wat dor vinden, het voert ons telkens weêr tot aangename en vruchtbare plekken, waar wij met groot genoegen verwijlen.

Wij kunnen vooralsnog, natuurlijk, maar van Oud-Griekenland ſpreken; en daar VAN KAMPEN het beste hierover, zoo oorſpronkelijke als later vervaardigde, gelezen, vergeleken en tot zijn doel aangewend heeft, zoo bezit het boek in dit opzigt reeds eene hooge waarde. Moeijelijker nogtans, maar ook belangrijker, wordt van zelve zijn verhaal, wanneer hij tot de middeleeuwen nadert, en ligt allermoeijelijkst, (hoe vreemd dit luide) maar gewis ook allerbelangrijkst, uit hoofde der levendige deelneming, wanneer de tegenwoordige worſtelſtrijd der Grieken zijne pen vordert. Trouwens, er beſtaat thans eene blijde hoop, dat die ſtrijd niet in louter bloed en tranen zal eindigen, en zoo moge dan het herſtel en niet de ondergang van Griekenland 's mans werk beſluiten en verhelderen!

In betwisting van bijzondere punten en wijzen van zien kunnen wij niet komen. Ook vinden wij daartoe weinig drang. Druk- of andere fouten, als b. v. bl. 419, boven, *om hunnen leermeester met alle beroemde mannen in aanmerking* (lees *aanraking*) *te brengen*, hebben wij weinig of niet ontmoet, en bl. 458: *omdat zij de Godheid als die van bedriegers en overſpelers hadden geſchilderd, waarvoor men toch menſchen ſtrafte*, waar blijkbaar iets te veel of te weinig ſtaat.

Een paar aanmerkingen nog, en daarmede eindigen wij.

1°. Wij meenen in de doorgaande behandeling eene blijkbare navolging van HEEREN (wiens *Ideën* over dit gedeelte echter nog ontbreken) te hebben opgemerkt; hetgeen zeker bij velen tot aanprijzing moet verſtrekken. 2°. Het verwondert ons, niet meer gebruik te hebben zien maken van VAN HEUSDE's denkbeeld omtrent de Godsdienst, als eerſte vormſter der burgerſtaten; ſchoon genoemde HEEREN zelf, vooral in zijn ſtuk over Indië, zoo vele aanleiding en bevestiging aan dit denkbeeld ſchenkt.

Geſchiedenis van de (der) herſtelling van Griekenland, bevattende een kort begrip van de gebeurtenisſen ſedert 1740 *tot in* 1824. *Door* F. C. H. L. POUQUEVILLE (volgen zeven regels titels.) *Met Platen, Portretten en Kaarten. Naar de tweede Franſche Uitgave. Iſte en IIde Deel. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1827. *In gr.* 8*vo. Te zamen XXII,* 626 *bl. f* 6-:

De titel van dit werk deed ons hetzelve met ongemeen verlangen en geeſtdrift opvatten. Immers, wie is tegenwoordig niet begeerig naar de wedergeboorte van *Griekenland;* en wie verlangt niet, de beginſelen van dat groote werk, de drijfveren te kennen, die de *Grieken* daartoe juist in den tegenwoordigen tijd hebben aangezet? De naam des Schrijvers ſcheen ons een waarborg voor de goede bewerking. Het is POUQUEVILLE, die jaren lang als *Fransch Conſul* bij ALI-*Pacha* van *Janina* geſtaan heeft, wiens opſtand dien der *Grieken* is voorafgegaan, en daartoe als 't ware het ſein heeft gegeven; POUQUEVILLE, wiens vroegere reis naar *Morea* en *Epirus* en latere uitvoerige reisbeſchrijving door *Griekenland* ons hem als een' kundigen en bevoegden opmerker hadden doen kennen.

Doch wij moeten zeggen, dat de lezing van dit werk aan onze verwachting geenszins voldaan heeft. Onder den uitlokkenden naam eener *Geſchiedenis der herſtelling van*

Griekenland, beſchrijft de *Conſul* ons, in deze twee Deelen althans, niet dan de afgrijſelijke en bloedige loopbaan van ALI-*Pacha*, wien hij naauwkeurig ſchijnt te hebben leeren kennen, hier en daar afgewisſeld met ongunſtige vermelding der *Ruſſiſche* en *Engelſche* ſtaatkunde omtrent *Griekenland* en *Turkije*, en opvijzeling van hetgeen de *Franſchen* te dien aanzien gedaan hebben. De beide Deelen loopen niet verder dan tot 1820, en bevatten dus nog *niets* van hetgeen het werk eigenlijk moet uitmaken. Het is wel waar, dat eene Inleiding hier noodzakelijk was, — hoewel men zulk een' *verren* aanloop niet had behoeven te nemen, — en dat ook WALTER SCOTT voor zijnen NAPOLEON eene Inleiding van twee Deelen geplaatst heeft: maar dit zeide hij *vooraf* op den titel. Daarenboven bevatten de twee Deelen van POUQUEVILLE te veel jammerlijke of walgelijke bijzonderheden, die, zonder eenig nadeel voor de *Geſchiedenis der herſtelling van Griekenland*, hadden kunnen wegblijven; en het ſchijnt, alsof de Schrijver (althans tot hiertoe) zijn werk voegzamer *Geſchiedenis van* ALI-*Pacha van Janina, en van zijne betrekkingen tot Turkije en Europa*, had kunnen noemen.

Doch dit voorbij gezien, zoo is ook het werk niet met die eenvoudigheid geſchreven, die het zegel der waarheid is. Het is, gelijk de *Franſchen* zeggen, *un ſtyle à prétentions*: POUQUEVILLE jaagt ſieraden, *elegantie*, en vooral den roem na, van de Ouden te kennen; eene kennis, die hij ons veelal opdringt, of het te pas komt of niet. Hij wil HERODOTUS navolgen (Iſte D. bl. 2), maar verſchilt hemelsbreed van dien eenvoudigen, kinderlijk-*naïven* Schrijver. Meermalen wil hij redenaar en dichter zijn; maar het gelukt hem ſlecht, ten minſte zooveel wij uit de gebrekkige overzetting (die den Schrijver misſchien grootelijks verminkt) kunnen oordeelen. Evenwel gelooven wij, juist door den *Franſchen* vorm, dien bijkans alle zinſneden hebben, niet, dat de Vertaler ongetrouw, maar veeleer, dat hij maar al te ſlaafsch is is geweest. De *pretieuſe* ſtijl van den Schrijver loopt in

het oog, zoodra men het boek flechts openflaat. B. v. L. L. bl. 89: „ Het gevoel van vrijheid behoort tot de „ natuur van den grond, dien de *Grieken* bewonen; het „ fchijnt er uit op te ftijgen, even als de profetifche adem „ der orakels van *Hellopia*, in de eeuw van *Themis*(!) „ Men ademt hetzelve te gelijk met de levenslucht in; „ men vindt het in de poëtifche ftreken en in den *ftand* „ *des hemels*" (dit zal waarfchijnlijk het klimaat moeten zijn) „ van hun zacht(e) vaderland." Hoe *pompeus* gezegd! en nogtans hoe valsch! hoe jammerlijk wederlegd door achttien of negentien Eeuwen flavernij, lage, kruipende flavernij, onder *Rome* en het Christelijke zoo wel als *Turkfche Konftantinopel!* Enkele uitzonderingen van bergbewoners doen hiertegen niets af. En elders (bl. 115): „ Deze foort van (huwelijks-) plegtigheden wor„ den gewoonlijk met zeer veel pracht onder de *fatra*„ *pen* van *Albanië* gevierd: CERVANTES *had een* „ *van die onbefchaafde feesten bijgewoond*, toen hij de „ bruiloft van KAMACHO befchreef. Alles was in (te) „ *Janina* in vreugde; maar alvorens *Hymens* fakkels „ werden uitgedoofd, moesten zij een tooneel verlich„ ten, dat het hof der *Atriden* waardig was." Tusfchenbeiden voert hij *Turken* fprekend in, met de bloemen van een' *Franfchen* redenaar uit de Kamer der Gedeputeerden. Om het verkoopen van *Parga* door de *Engelfchen* aan de *Turken* in een regt hatelijk daglicht te ftellen, (dat het gewis verdient) behoeft het geene onwaarheden als de volgende (IIde D. bl. 278): „ Wanneer de „ Koningen der befchaafde Volken, van het regt der „ fterkte (des fterkften) misbruik makende, elkander fte„ den of provinciën ontweldigen, worden deze groote „ refultaten flechts op de Kaart of in de Gefchiedenis „ be(opge)merkt; want alles wel befchouwd, zijn de „ Vorften der *Christen-Amphictyonie* bijna even vader„ lijk en menfchelijk voor de Volken." (Ook FERDINAND VII? Ook MICHIEL *de Meineedige?* En welk gewoon lezer is verpligt, dit hoogdravend geleerde woord „ de *Christen-Amphictyonie*" te verftaan?) „ Zich

„ vervolgens" (zegt hij van de inwoners van *Parga*, na-dat hunne ſtad verkocht was, en zij die moesten verlaten) „ hunne ellende herinnerende, ſtorten allen een' „ vloed van tranen, en begeven zich naar de beeld-„ tenis der Maagd (MARIA) van *Parga*, het oud(e) „ *palladium* van hunnen burg, toen *eene uit het hei-„ ligdom voortkomende ſtem hen opmerkzaam maakt*, „ dat de *Engelſchen*, die hen opgeofferd hebben, in „ hunne overeenkomst hebben vergeten, de overblijffels „ van diegenen, welke opgehouden hebben te beſtaan, „ te verkoopen." (IIde D. bl. 284.) Dergelijke poëtiſche bloemen en *Dei ex machinâ* paſſen niet in een' hiſtoriſchen ſtijl, en doen ons wantrouwen opvatten, ook jegens het overige; en wij nemen de vrijheid, aan het *ſentimentele* tooneel met den Scheik JOUSSOUF, (IIde D. bl. 191—195) uit aanmerking van ALI's karakter, wel zeer te twijfelen. De Recenſent in de *Göttinger Anzeigen* zegt, (bij gelegenheid van dit werk) *dat* POUQUEVILLE *de verzoeking zelden weêrſtaat, van Geſchiedenis te maken, in plaats van die te beſchrijven.*

Doch men zou ons verkeerd verſtaan, indien men uit het gezegde beſloot, dat wij, in weêrwil dezer gebreken, niet ook veel goeds in het werk vonden. In zoo verre het ons aantoont, in hoe zwakke handen het *Turkſche* Rijk in de laatſte jaren gevallen was; hoe twee omwentelingen hetzelve op zijne grondvesten deden daveren; hoe onbegrijpelijk diep, daarentegen, de vernedering en onderdrukking was, welke de *Grieken*, ten minſte het aanzienlijkſte gedeelte derzelven, van den tiran ALI-*Pacha* en zijne beide zonen moesten verduren; hoe bitter het lijden, dat zij door zijne knevelarijen en die zijner handlangers ondergingen, — in zoo verre mag men deze twee Deelen althans voorbereiding tot de Geſchiedenis der herſtelling van *Griekenland* noemen. Inderdaad, indien POUQUEVILLE louter onopgeſmukte waarheid vermeld hebbe, zoo verdwijnt de tirannij zelfs van CALIGULA en NERO voor die van het monſter, dat zich niet ontzag, de teederſte banden van bloedverwantſchap te ſchenden, — van den moordenaar van zijnen ſchoon-

vader, ſchoonbroeder, zijnen vaderlijken vriend SELIM, en naderhand van zijne vrouw en kleindochters.... Doch de lijst zijner ſlagtoffers, zelfs der aanzienlijkſten van allerlei ouderdom, kunne en ſtand, is veel te groot, om die mede te deelen. Valschheid en kwaadaardigheid, het veinzen van een vriendelijk gelaat en het bezigen van minzame woorden, juist dan, wanneer hij met eenig hemeltergend gruwelſtuk zwanger ging, kenſchetſten zijne daden. Door deze en dergelijke middelen, door afperſingen van zijne onderdanen, door alle de onafhankelijke Vorſten van *Albanië* den voet te ligten, door de vrije *Mohammedaanſche* of Christelijke bevolkingen van dat land door list, geweld of ſchatten ten onder te brengen, gelukte het hem, bijna tachtig jaren oud, na eene vijftigjarige heerſchappij over zijn ſtamgewest *Tebelen*, meester van geheel *Epirus* te worden. Belangrijk zijn vooral in dit werk de berigten wegens de dappere *Soulioten*, de herhaalde aanvallen van ALI op dit *Griekſche* heldenvolk, tot dat het, na tien jaren wederſtands, zoo doorluchtig als die der *Trojanen* tegen de *Grieken*, of der *Meſseniërs* tegen *Sparta*, eindelijk, niet voor geweld, maar voor verraad, bezweek. De gruwelen, door den tiran te *Cormovo*, te *Preveſa*, te *Souli*, te *Cardichi* gepleegd, gaan alle verbeelding te boven. Men moet die in het boek zelve nalezen. Het genoemde *Preveſa* ontrukte hij aan de *Franſchen*, en werd daarvoor door den beroemden NELSON als *de Held van Epirus* begroet; de *Engelſchen* verkochten hem naderhand *Parga*, te voren door de *Ruſſen* en *Franſchen* gered, en dus gelukte het den dwingeland van *Epirus*, om, door den naijver en de hebzucht der *Europeſche* Mogendheden, zelfs gedeelten van de Christenheid aan zijn gebied te onderwerpen: want *Buthrotum* (*Butrinto*), *Preveſa* en *Parga* hadden nimmer onder het gezag van *Turkije* geſtaan, maar waren eertijds *Venetiaansch*, daarna behoorden zij tot de Zeven Eilanden. — ALI wist zijne ſlagtoffers door valſche beſchuldigingen, dolk, vergif, zelfs donderkruid en andere middelen, ook op een' afſtand, te treffen. Een

zijner voormalige dienaren, daarna door hem vervolgd; PACHÔ-*Bey*, die zich zelfs vergeefs in een' Christenmonnik vermomd had, en in *Bulgarije* in een klooster gegaan was, om voor den tachtigjarigen wreedaard verborgen te blijven, was te *Konſtantinopel* eindelijk veilig, en werkte hier op de hebzucht des *Sultans* tot onderwerping van den ſchatrijken Landvoogd, waartoe de toevallige ontdekking, bij een' brand in zijn paleis te *Tebelen* gedaan, dat hij 150 millioenen (zekerlijk *francs*, dus 70 millioenen van onze munt) in *contant geld* bezat, wel niet weinig zal hebben toegebragt. In het volgende Deel zullen wij ongetwijfeld de gevolgen dezer verwijdering tusſchen den *Sultan* en den Landvoogd vernemen.

Bij al de ijzing, die ons het karakter van dezen Duivel in menſchengedaante inboezemt, kunnen wij toch niet voorbij, zijne ſchanderheid in het door en door kennen en behandelen der *Europeſche* Staatkunde te bewonderen, die hem beurtelings door *Engeland* en *Frankrijk* deed vleijen en aanhalen, en zich; ook na den moord, aan eenen *Franschman* (ANDRUZZI) gepleegd, te *Janina* handhaven, van waar hij nogtans door den *Sultan* gebannen was. Het is waar, dat de tegenſpoed van *Frankrijk* in *Rusland* daartoe wel het meeste bijdroeg, zonder welken ALI zich bezwaarlijk zou hebben ſtaande gehouden. *Engeland.* heeft dus de ſchande, meer dan *Frankrijk*, van dit monſter te hebben aangehaald en gevleid. Wij houden het echter voor ſchreeuwende eenzijdigheid, wanneer men daarom ook den ijver der *Britſche* Regering tegen den ſlavenhandel afkeurt, en zich uitvallen tegen de menschheid verooriooft, gelijk de volgende (IIde D. bl. 287): „Het *Engelſche* Ministerie, dat de vernietiging des Negerhandels afkondigde, door den godvruchtigen LAS CASAS uitgevonden, ten einde de *Indianen* van de werkzaamheid der mijnen *en de kinderen van den* Niger *van den dood te bevrijden*; het *Engelſche* Ministerie, dat de uitoefening van deze *bedriegelijke* onderneming in zijne overeenkomſten vervolgt, heeft het tijdperk zijner menschlievende ontwerpen met zijn bijzonder zegel geteekend, door het ongeluk van *vierduizend* vreedzame en nijvere wezens te bekrachtigen." Hoe! al keuren wij het gedrag te *Parga* hoogelijk af, mogen wij dan het opheffen des moorddadigen Negerhandels en de menschlievende Kolonie te *Sierra Leona* niet onze hartelijke goedkeuring ſchenken?

Nog iets over de Vertaling. Dezelve is blijkbaar van ie-

mand, die de noodige kundigheden tot zulk eenen arbeid volstrekt mist. Hij, die een werk als dit, zoo vol toespelingen op de Oudheid, zoo vervuld met namen uit de nieuwere Aardrijkskunde, wil overbrengen, dient toch de meest gewone namen uit de oude en nieuwe Aardrijksbeschrijving, dient toch namen van dagbladen, die in geheel *Europa* reeds sedert dertig jaren bekend zijn en gelezen worden, te kennen. Doch men oordeele, in hoe verre dit hier het geval zij. Reeds op den titel heet de Schrijver *Lid der Ionische Akademie van Corcyrus*; voor *Mecca* wordt gedurig (en dus niet als drukfout) *Mocca* gezet (de Vertaler kent misschien beter *Moka*-koffij dan MOHAMMED); *den ouden Orsova*, (men beschouwt dus *Oud-Orsova*, eene vesting in *Servië*, als een Veldheer) en wat dergelijke fraaijigheden meer zijn. Het bekende *Journal de l'Empire* wordt met eene getrouwheid, die men slechts aan onkunde of *pedanterie* kan toeschrijven, *Tijdschrift des Rijks* genoemd. *De Britsche kleuren* lezen wij (*les couleurs Britanniques*) in plaats van *de Britsche vlag*. Van de *besnedenen* (zekerlijk *les circoncis*) maakt hij (IIde D. bl. 80) *gesnedenen*, voor wier ontwijding de Christenen het avondmaal moesten beveiligen. Maar dit is niet het eenige, (hoe gewigtig ook) 't welk wij tegen deze overzetting moeten inbrengen. De woordvoeging is somtijds geheel onverstaanbaar, somtijds moeijelijk, doorgaans onaangenaam in het lezen; de man is den *Hollandschen* stijl volstrekt niet magtig, en de gebreken in den stijl van POUQUEVILLE, die waarschijnlijk in het *Fransch* door vloeibaarheid en sierlijkheid worden vergoed, vertoonen zich hier dubbel sterk in eene gewrongene, benaauwde vertaling. Het verwondert ons, dat de Heer IMMERZEEL, een zoo geletterd en smaakvol Boekhandelaar, de bewerking van een zoo uitvoerig stuk aan zulke onkundige handen heeft toevertrouwd; en wij moeten met leedwezen zeggen, dat door de *Geschiedenis der herstelling van Griekenland* de ontelbare schaar onzer slechte vertalingen weder met eene *zeer* slechte vermeerderd is.

Nog een enkel woord ten besluite. Sedert eenigen tijd zien wij veel, en ook hier doorgaans, het bijvoegelijke naamwoord achter het bepaalde onzijdige lidwoord zonder *e* als slotletter, b. v. *het groot huis*, *het oud palladium*, *het zoet vaderland*, *het dom kind*. Dat zoo iets lijnregt tegen den aard onzer tale strijdt, bij welke alleen het *onbepaalde* lidwoord

de *e* achter de bijvoegelijke naamwoorden doet wegwerpen, weet elk, die onze *goede* Schrijvers gelezen heeft. Maar waarlijk, onze taal loopt gevaar, door neuswijze betweters te worden bedorven, tegen welke nog onlangs de Hoogleeraar SIEGENBEEK zoo krachtig geprotesteerd heeft, en die menigmalen, naar mate zij onkundiger zijn in hunne moedertaal en vaderlandsche letterkunde, des te gereeder zijn in het omhelzen van ongerijmde nieuwigheden.

DAV. RUHNKENII Scholia in SUETONII *Vitas Caesarum — edidit* JACOBUS GREL. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans.* 1828. 8vo. *f* 3-70.

Zonder ons hier vóór of tegen het gevoelen te verklaren, dat men, na den dood van een beroemd Geleerde, niet geregtigd is, om, zonder zijne nagelatene uitdrukkelijke wilsverklaring, voetstoots in het licht te geven, wat er onder zijne nagelatene handschriften gevonden wordt, betuigen wij onzen dank aan de welwillende zorg van den Heer GREL, die ons deze *Scholiën* over SUETONIUS van den beroemden RUHNKENIUS geschonken heeft. Wij verheugen ons hierover des te meer, dewijl het uit de *praefatie* des eerstgenoemden blijkt, dat een *Duitsch* Geleerde, met name FRIEDEMANN, werkelijk het plan had gevormd, om deze *Scholiën*, naar een misschien zeer gebrekkig handschrift, uit te geven, en wij dus al wederom, even als met de *Dictata in* TERENTIUM van RUHNKENIUS, die — dit zij in het voorbijgaan gezegd — onlangs te *Bonn* op allergemeenst papier met eene afgesletene letter vrij slordig gedrukt zijn, van onze *Duitsche* naburen de uitgave van een boek zouden ontvangen hebben, dat, moest het dan al eenmaal uitgegeven worden, als eene op onzen grond en bodem geteelde vrucht, ook door onze zorg het publiek moest worden aangeboden.

Wat nu den inhoud dezer *Scholiën* betreft; RUHNKENIUS schreef ze voor zijne leerlingen, en zou ze veelligt, bijna zouden wij durven zeggen zeer zeker, nooit der uitgave waardig hebben gekeurd, omdat hij, hetgeen hij zijnen leerlingen, op zijne collegiën, dicteerde, geenszins voor het groote geleerde publiek geschreven had. Want wilde men, gelijk men nu met de *Dictata* van RUHNKENIUS begonnen is, en *Duitschland* ons de *Dictata* van WYTTENBACH op CICE-

RO *de Natura Deorum* en *de Legibus* gegeven heeft, op dezen weg voortgaan, wat zou er dan nog niet van evenzeer beroemde mannen — men denke slechts aan een' WESSELING, DUKER, HEMSTERHUIS, SCHRADER, VALCKENAER, OUDENDORP, LUZAC en vele anderen; wij noemen hier slechts *Philologen* — uit te geven zijn! Immers zijn de *Dictata*, of, wil men liever, *Scholia*, van deze mannen over onderscheidene Griekſche en Latijnſche auteuren in handſchrift nog in veler handen. — Doch wij betuigen nogmaals onzen dank aan den Heer GEEL voor het hier door hem geleverde. Slechts vragen wij, of het niet beter ware geweest — daar toch dit boek niet voor geleerden, maar inzonderheid voor jongelingen, die leeren willen, beſtemd is — *ſcholia*, als op bladz. 184 op de woorden *Rupentibus auriculis, incontiore capillo* gevonden worden, weg te laten, hoewel wij toegeven, dat den reinen alles rein is; maar —! Ook wenschten wij de correctie wat zorgvuldiger; want wie toch weet, welke plaats van OVIDIUS bedoeld wordt, als hij bladz. 286 leest: BURMAN *ad* OVID. *Inſt. III.* 8? en zoo zijn er meer ſtorende drukfouten. Daarenboven hinderden ons de vele aanhalingen van zeer kostbare werken, die zich toch zeker niet in de kleine boekerijen van ſtudenten bevinden, ook moeijelijk door zeer velen hunner kunnen aangeſchaft worden, en waarvoor de Hoogleeraar, onzes oordeels, veel doelmatiger eene nadere eigene verklaring had kunnen geven. Aan zucht, om met belezenheid te pronken, zijn die aanhalingen zeker niet toe te ſchrijven. Wij hebben RUHNKENIUS in perſoon gekend: zoo iemand, hij was wars van dergelijke geleerde pedanterie. Doch, hoe dat zij, zij doen luttel nuts. De meeste ſtudenten bezitten die boeken niet, kunnen ze ook niet aankoopen, en getroosten zich de moeite niet, om ze op de publieke bibliotheek na te ſlaan, wat, trouwens, voor ieder collegie ook niet van hen zou te vergen zijn. En dan zijn er nog wel ſommige plaatſen, die ſlechts met eene enkele aanhaling van eenen *Commentator* over den een' of anderen auteur verklaard worden; zoo als bladz. 297, waar, tot opheldering van het woord *puerperium*, enkel ſtaat: BURMAN *ad Anthol. Lat. Tom. I. pag.* 78, en bladz. 266. op het woord *Tiburti* ſlechts: GRAEV. *ad* CICER. *ad Attic.* VIII. 14. Wie nu de Latijnſche *Anthologie* van BURMAN, of den CICERO van GRAEVIUS, die beide thans een vrij aardig ſommetje moeten kosten, niet

heeft, wat nut trekt zulk een uit dergelijke opheldering? — Intusschen kunnen jongelingen, die SUETONIUS lezen en verstaan willen, deze *Scholiën* veilig als eenen gids gebruiken, die hen nooit misleiden zal. Zij bevatten eenen schat van echte latiniteit en vele geschied- en oudheidkundige toelichtingen. Ook de geleerde van professie zal er hier en daar nog wel iets in vinden, wat hem dienen kan. Kortom, zoo wij een *motto* voor het boek mogten plaatsen, het zou dit zijn:

Indocti discant, et ament meminisse periti!

Woordenboek der Nederduitsche Synonimen, door P. WEILAND *en* G. N. LANDRÉ. *IIden Deels 2de Stuk en IIIde D. H—Z. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. *In gr.* 8*vo. f* 7 - 50.

Zoo kondigen wij de voltooijing aan eens werks, dat onzer Taal- en Letterkunde tot sieraad strekt en voordeel, en waarvan wij met den verschuldigden lof gewaagd hebben; hetgeen wij niet te herhalen hebben, en waarvan wij niets behoeven te herroepen. Wij wenschen onzen verdienstelijken landgenoot, P. WEILAND, met de volbragte taak geluk. Wij kunnen, helaas! zijnen medearbeider niet geluk wenschen met dit werk. De man is reeds aan de werkzaamheden dezes levens ontrukt. Eere zij over zijne nagedachtenis! Gelukkig hij, van wien wij de getuigenis lezen, dat de Maatschappij zeer veel in hem heeft verloren, en hij, door zijne uitgebreide kundigheid, zijn verlicht verstand en ongeveinsde godsvrucht, dierbaar aan eenen WEILAND geworden was! Reeds vóór de uitgave van het tweede stuk des tweeden deels overleed hij. Des te meer hebben we ons te verheugen, dat de door beiden aangevangene taak verder door WEILAND alleen voortgezet en voltooid, zoo wèl voltooid is. Op volmaaktheid zal dit werk, zoo min als eenig ander, mogen roem dragen. Wij zouden verscheidene woorden noemen kunnen, die wij te vergeefs zochten, en over de beteekenis van sommige Synonimen en de bepaling van het onderscheid hier en daar anders denken; doch, het *algemeen Register* op de drie deelen, dat 71 bladzijden, elke van twee kolommen, vult, inziende, zal men over den rijken voorraad, welke hier geleverd wordt, meer dan voldaan moeten zijn, en zeer zelden het boekwerk zelve raadplegen, zonder voldoende, kortere of langere, opheldering te vinden, van

welke wij er al zeer belangrijke hebben aangetroffen, en die evenzeer tot vermaak als tot leering ſtrekken. Te groot voor een uittrekſel is de opheldering van *Kunde*, *Kunst*, *Wetenſchap*, *Geleerdheid*, II. 2. 342—349; maar hoe belangrijk is zij en der lezing waardig, ook van vele anders wèl ſchrijvenden of ſprekenden! Zoo ook is bijzonder aangenaam onderhoudend en even leerrijk die van de woorden *Man*, *Kerel* (*Kerel*), *Vent*, *Mansperſoon*, ald. 397. Even gaarne ſchreven wij ter proeve af, uit het IIIde deel, bl. 91—94, wat de Schrijver heeft over de woorden *Paap*, *Priester*, *Pastoor*, *Paapsch*, *Roomsch*. *Papist*, *Roomschgezinde*. Doch, kortheidshalve, bepalen we ons bij deze artikelen ſlechts: *Lidmaat* (*Ledemaat*), *Lid*, *Medelid*, II. 2. en *Voorwerp*, *Onderwerp*, III.

Van het eerſte zegt WEILAND: „Deelgenoot in eene maatſchappelijke of gezellige inſtelling. *Lidmaat*, of *Ledemaat*, wordt, meestal, in den engeren zin genomen, bepaaldelijk van iemand, die belijdenis heeft gedaan van de leer van het een of ander Christelijk kerkgenootſchap. Algemeener zegt men: een lid van de Staten-Generaal, een lid van de regering, een lid van onze bijeenkomst, zoo wel als ook: een lid (anders lidmaat) van ons kerkgenootſchap. Verkeerdelijk zegt men daarvoor vaak *Medelid*: een medelid onzer Societeit. Het ſpreekt toch van zelf, dat de bijeenkomst, of het Genootſchap, uit meer dan één lid beſtaat. Medelid ziet enkel op de wederkeerige betrekking van het eene lid tot het andere."

Van het andere leest men: „Als verduitſchingen beſchouwd der ſchoolbenamingen *ſubject* en *object*, zijn beiden zoo tegen elkander overſtaande, dat het ſchier niet te begrijpen is, hoe het een met het ander ooit heeft kunnen verward worden, zoo als nogtans niet zelden, zelfs bij nette ſchrijvers, geſchied is. ONDERWERP (*ſubject*) is de zelfſtandigheid, de grond eener zaak, die onder haar als een grond geworpen wordt; in een redekunſtig voorſtel, de perſoon of zaak, omtrent welke iets beweerd of ontkend wordt. *Elk voorſtel beſtaat uit een onderwerp, eene toeëigening, en eene aanenbinding.* VOORWERP, daarentegen, is datgeen, waarop iemand, of iets, werkt. *Bij bedrijvende werkwoorden ſtaat het voorwerp in den vierden naamval.* Niettemin valt het ligt, reden te geven van de verwarring. In de dagelijkſche taal, namelijk, worden beide woorden bijkans omgekeerd ge-

bruikt. Men noemt *Voorwerp*, al wat men gewaar wordt. *De aftland verkleint de voorwerpen voor ons gezigt.* Ook een mensch, man of vrouw, noemt men *voorwerp*. *Hoe gaarne hij ook trouwen wil, hij kan geen voorwerp vinden. Hij is een flecht voorwerp;* hetzelfde, als: hij is een flecht *fujet*, welk onduitsch woord het Franſche voor het redekunſtig *onderwerp* is. Zoo is dan ook, wat redekunſtig het *onderwerp* van een werkwoord is, naar de dagelijkſche taal, een *voorwerp*. Op gelijke wijze heet de ſtof eener verhandeling haar *onderwerp*, offchoon het woord, waarmede men de vraag beantwoordt: *wat behandelt gij dezen avond?* (b. v. de verlichting) ſpraakkunſtig, het *voorwerp* des werkwoords is."

Van waar die dagelijkſche taal? vraagde Recenſent, en: is zij ook aan *Franſchen* invloed toe te ſchrijven? en: hoe voert men het juister ſpreken in? Beantwoordt men het eerſte toeſtemmend, ter liefde voor de vaderlandſche taal wederſtreve men dan de *mode*, en verandere! Die verandering wordt dan ligt, der taal ten voordeele, als *mode* geëerbiedigd, gelijk er zoo veel te haren nadeele is opgevolgd!

Wij eindigen onze aankondiging dezes werks met aan velen het nut en genoegen toe te wenſchen, dat ons deszelfs gebruik verſchaft.

Rodrigo de Goth, Koning van Spanje. Naar het Engelsch van SOUTHEY *gevolgd, door Vrouwe* KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK. *IIde Deel. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. *In gr. 8vo. IV en 246 bl. f 3 - 60.*

Met dit deel eindigt dit heerlijke dichtſtuk, loopende van den veertienden tot den vijfentwintigſten zang, en, als het vorige, beſloten met aanteekeningen, zoo van den oorſpronkelijken Dichter, als van Mr. BILDERDIJK. Wat wij, bij de aankondiging des eerſten deels, van de dichterlijke waarde dezes werks gezegd hebben, behoeft hier niet te worden herhaald, noch met eenig uittrekſel te worden geſtaafd. Den lezer zij genoeg, dat wij betuigen, met geene afnemende graagte elken zang gelezen te hebben, en dit ganſche werk zij, als geſchied- en dichtkundig belangrijk, door ons aangeprezen met veelen lof. Wij behooren echter van de 12 hier voorkomende zangen iets te zeggen.

De Verloſſing heet de veertiende zang. PELAGIO, met

de zijnen, zijn kasteel genaderd, ontmoet een' uit het gevecht zegepralend keerenden ſtoet, en daarbij zijne den *Moor* genegene zuster, ook RODRIGO's moeder, ook ADOZINDE ezv. Van de tweede werd bij aangaande zijne vrouw ezv. gerustgeſteld. In den vijſtienden zang, RODRIGO *te Kangas*, wordt PELAGIO's togt naar de verblijfplaats zijner vrouw en kinderen, tijdig gevlugt voor NUMANCIAAN, wien zijne zuster alles ontdekt had, verhaald. RODRIGO, ook derwaarts gegaan, wordt door zijn' voedſtervader SIVERIAAN opgezocht, en tot zijne moeder gebragt en FLORINDE, JULIAAN's dochter, ten gevolge van welker val door zijne ongelukkige liefde al het onheil beſtond. De eerſte bidt hem voor haren zoon; de andere, voor haren afvalligen vader, die hare hand aan ORPAS beloofd had, (een Renegaat, voormaals Aartsbisſchop, en broeder van WITIZA, die RODRIGO's vader van zijne oogen beroofd had) vergiffenis en bekeering te ſmeeken. Wij behoeven niet te zeggen, hoe aandoenlijk dit onderhoud was. Even treffend is bijgebragt de herkenning van RODRIGO door zijnen hond. De volgende zang, *Kovadonga*, beſchrijft PELAGIO's ontmoeting van vrouw en kroost in die vallei. „ *Beſchrijft*" moest Recenſent niet zeggen, die het met BILDERDIJK eens is, dat *beſchrijving* geene Poëzij is, als die verhevener beſtemming heeft. Wij danken hem, intuſſchen, voor zijne vrije vertaling, in eene aanteekening, van een uittrekſel uit eene *beſchrijving* dier vallei, van een *Spaansch* Dichter, door SOUTHEY aangehaald. De zeventiende zang, RODRIGO *en* SIVERIAAN, behelst een geſprek, dat uit THERON's (des honds) vertrouwelijkheid met den eerſten aanleiding neemt, om over RUZILLA's en PELAGIO's goede gezindheid, jegens den in eigen oog zoo onwaardigen RODRIGO, elkander te onderhouden, en eindigt met het verzoek om RODRIGO's bijſtand tot huldiging van PELAGIO. Die *huldiging* is de inhoud van den achttienden zang. Deze zang is zeer verrijkt met aanteekeningen, boven eenigen anderen. Recenſent twijfelt, of men deze alle wel waardig mag oordeelen eene zoo ruime plaats in te nemen. Hij althans had, in plaats van zoo veel over *reliquien* en derzelver bewaarplaatſen, en over hetgeen tot de kleederdragt der Roomſche geeſtelijken behoort, te moeten lezen, veel liever opheldering, is het al niet achter dezen zang, gevonden, andere zaken betreffende. Belangrijk, echter, verklaart hij de opmerking aan-

gaande het verband tusschen *voorbeschikking* en den *vrijen wil*, en beveelt haar der opmerkinge aan der Theologanten zoo wel als der Filozofen. De negentiende zang is: RODRIGO *en* RUZILLA. Zoon en moeder spreken nu, als zoodanig aan elkander bekend, te zamen. De twintigste verplaatst ons in *het Moorsche Kamp*. In alle zijne afschuwelijkheid vertoont zich hier ORPAS, die, zijn uitzigt op FLORINDE's hand opgevende, JULIAAN nu in verdenking brengt. Deze verdedigt zich, bewerkt, dat hij van zijn onuitvoerbaar verdrag met ORPAS ontslagen worde, en zijne dochter van PELAGIO bij hem ontboden. Zij komt. In den eenentwintigsten zang, met het opschrift: *de Bron in het Woud*, woont men die ontmoeting bij. Zij is vergezeld van RODRIGO, en het gesprek van dezen onbekenden met den Graaf zal wel niet zonder aandoening en ontroering kunnen gelezen worden. De volgende zang, *de Moorsche Krijgsraad*, uit welken wij ook den dood van ABDALAIS en EGILONE, zijne gemalin, te voren die van RODRIGO, vernemen, doet ons den raad kennen, dien JULIAAN geeft op het onderzoek, of der *Mooren* strijd voortgezet, of eerst in *Kordua* het oproer onder hen gestild worden zal, en hoe GIZLA PELAGIO's verblijf en plan dien macht verraden, zich tot gids aangeboden, en de echtverbindtenis met NUMANCIAAN daarvoor begeerd had. Dit veroorzaakt eenige wederspraak van ORPAS en JULIAAN. Des laatsten dood, door de handen eens *Moors*, in den strijd tegen PELAGIO's leger, wordt, op raad van ORPAS, met den *Moorschen* bevelhebber bepaald, die den verrader even diep verfoeit, als hij het verraad bemint. De drieëntwintigste zang, *het Dal van Kovadonga*, bezingt de plotselijk weigelukte uitkomst van het plan ter geheele verijdeling van den overmoed en de overmagt der *Mooren*. Onder de aanteekeningen op dezen zang bevreemdde ons deze over de bede tot de Moedermaagd, zoo als BILDERDIJK haar ook noemt: „ Dit" (dat, namelijk, in zijn vroeger tijd zeker regtzinnig Predikant niet geschroomd had openlijk te zeggen, dat men bij de onzen te weinig achting voor de Moeder des Heeren had) „ dit zij hier gezegd ter bevrediging der naauwgezetheid, die vooral in onze dagen, waarin men, onder de hand, zoo druk arbeidt," (ei, ei?) „ om door een hereenen met de Roomsche gemeenschap, en het onderdrukken der strijdpunten, in het invoeren eener algemeene onverschilligheid de ongodisterij of 't Deïsmus eenen ongemerkten

maar zekeren weg te banen, niet anders ten hoogste ongezien behoort te worden, en aan welke niemand minder dan wij eenige ergernis zoude wenschen te geven." Reconsent vond meermalen reden om te klagen, meer bij het lezen der Aanteekeningen dan van het Dichtstuk zelve, over onduidelijkheid en stroefheid. Zoude die ook een gevolg van BILDERDIJK's zielsgesteldheid kunnen zijn? In den vierentwintigsten zang, RODRIGO *en* JULIAAN, zien wij JULIAAN doorstooten door een' *Moor*, daarop terstond omgebragt. Dit verraad doet JULIAAN's legermagt, ter wraak, de zijde van PELAGIO kiezen, en de overwinning op de *Mooren* bevorderen. JULIAAN sterft aan zijne wonde, in het Christengeloof, in den arm zijner dochter, verzoend met RODRIGO, die hem genade en vergiffenis verzekert, en het avondmaal toedient. Ook FLORINDE sterft aan het hart van RODRIGO. De laatste zang is getiteld: RODRIGO *in den Slag*. Wij hebben, onder het lezen van zulke ontzettende tafereelen, waarbij we telkens zeiden: „Dat 's eerst poëzij in kracht!" wel eens eenigen hinder gehad, dat eene Vrouw aan zulke stoffe haar gevoel — buiten dat is er immers geene poëzij? — toewijdde, en denken altijd met eenigen weêrzin aan den door *haar* bezongen moord van *Woerden*. Amazonen behagen ons maar niet, zelfs op geen letterdoek. Doch, dit doet niets af. Bepalen wij ons tot den laatsten zang. De algemeene wraak ontbrandt tegen ORPAS. Hij moet voor GUNDRIK, op wien het gezag over JULIAAN's heer was overgegaan, verschijnen, en komt op het herkend wordend paard van RODRIGO aangereden. Deze geeft hem den dood. De vergrijsde, voor alle zijne betrekkingen, (uitgezonderd paard en hond) door lijden en boete en priesterkleed steeds onkenbaar gebleven, RODRIGO is geheel herschapen; op zijn vorig ros gezeten, bezielt hij het gansche leger, dat hem als een Engel des verderfs, een uit den hemel neêrgedaald Heilig, eindelijk als den voormaligen Koning eert. Hij voltooit de slagting. Ook SISIBERT, zoon van WITIZA, en PELAGIO's moeder vindt bij hem den dood; ook diens broeder, EBBA. Toen de aftogt volbragt was, vond men zijn paard, het pantsier en den helm van SIVERIAAN, JULIAAN's zwaard, maar

Dag, maand, en jaar, geslacht, en eeuwen snelden heen,
En d'aarde vraagt verbarst (?) waar Spanjes vorst verdween;

Als in een lage kluis, nabij *Viseo* wallen,
Een graffteen zich ontdekt met duistre jaargetallen,
Waarop, in ruig begroeid en naauwlijks leesbaar schrift,
RODRIGO, *laatste Vorst der Gothen*, stond gegrift.

Wij keuren het zeer goed, dat BILDERDIJK het verhaal, aangaande RODRIGO, na zijne verdwijning, in de fabelkronijk gegeven, en waarvan SOUTHEY zestien kapittels heeft overgezet, in zijne aanteekeningen niet geeft, maar zich bepaalt bij de bloote opgave van den inhoud, met de opschriften dier zestien (wij tellen zeventien) hoofdstukken. Belangrijker vinden wij de aanteekening achter dezen laatsten zang, betreffende de afkomst der *oud-Spaansche Joden*, in verband met de versmelting van DAVID's geslacht tot een of twee personen of familiën, JOZEF bij MARIA gerekend.

Het heeft ons zelfverloochening gekost, geene treffelijke plaatsen uit dit overheerlijk dichtstuk af te schrijven. Op duisterheid hier of daar, op ongelijkheid aan de *Bilderdijksche* spelling, die wij ook meenen opgemerkt te hebben, op dichterlijke vrijheden, zoo men ze noemt, waartoe misschien *beyremend* ook behoort, aanmerkingen te maken, ware ondankbaarheid. Wij wenschen onze vaderlandsche poëzij geluk met het bezit van deze zangen van SOUTHEY. De Roomsche tint mag niet hinderen, zoo min als elders eenige Mythologie.

Reize naar Guatemala. Door J. H. (AREFKENS.) *II Stukken. Met Platen. In 's Gravenhage, bij* W. K. Mandemaker. 1827, 28. *In gr.* 8*vo.* 233 *Bl. f* 2-50.

De strijd, dien *Zuid-Amerika* voor de vrijheid heeft aangevangen, boezemt *Europa* thans mindere belangstelling in. Dit is wel voor een gedeelte toe te schrijven aan de gebeurtenissen in het Oosten, maar ook aan de ellendige twisten der onderscheidene republieken, welke het genot der vrijheid in dat werelddeel belemmeren. De Heer HAEFKENS levert ons, zoo als hij zelf zedigelijk zich uitdrukt, (IIde St. bl. 72) „slechts eene schets, welke zich alleen bepaalt tot „de omstreken van sommige der groote wegen." Deze schets is evenwel van belang. Wij vreezen, dat de Schrijver gelijk heeft, als hij schrijft, bl. 76: „In het algemeen

„ bedriegt men zich in *Europa* geweldig, ten aanzien van
„ deze republieken, wanneer men denkt, dat schier aller
„ borsten er van eene edele geestdrift voor de zaak van vrij-
„ heid, onafhankelijkheid en verlichting blaken. Ik geloof
„ wel, dat er weinige personen zijn, die den terugkeer van
„ het *Spaansche* bestuur verlangen; doch men beoogt met
„ de ommekeer van zaken luttel meer, dan nu de magt zel-
„ ve in handen te hebben, welke te voren door *Spaansche*
„ beambten werd uitgeoefend." De langdurige geestelijke en wereldlijke slavernij heeft dit anders goedhartige volk ongevoelig gemaakt voor de edele gevoelens en hoogere behoeften van eenen vrijman. Onze Schrijver bevestigt dit door zijn verslag even zeer, als dit geschiedt door de jongste berigten in de nieuwspapieren. In elk land, waar men slechts slaven en heerschers duldt, daar veranderen, bij elke ommekeer van zaken, slechts de namen. Onbepaalde willekeur en slavernij tieren daar, helaas! het best. *Zuid-Amerika* schijnt nog niet mondig, zoo als *Noord-Amerika*, om anders dan door *Absolutisten* van allerlei vorm geregeerd te worden. Het *kort verslag der geschiedenis van Centraal Amerika* (IIde St. bl. 76—97) leert ons den onderworpen geest der *Zuid-Amerikanen* kennen. De lezing hiervan durven wij gerust aanbevelen aan allen, die in de juiste kennis dezer menschen belang stellen. Zoo ook zal het *verslag des handels van Centraal Amerika* (ald. bl. 97—113.) nuttig kunnen zijn voor hen, die te veel van dit land, als een land van belofte voor den vaderlandschen koophandel, verwachten. Dit laatste punt zou misschien, zoo wel als de geheele *Reize*, in het *Handelsblad* verdienen overwogen en beoordeeld te worden. Doch hierover zullen wij ons oordeel niet zeggen. Voor uittreksel is eene schets, als deze Reis is, niet vatbaar.

Ter aanprijzing dezer Reize meenen wij genoeg te hebben gezegd. Als reisgezel door *Zuid-Amerika* zal de Heer HARFKENS niemand vervelen.

Redevoering ter feestvierende herinnering van den Akademischen leeftijd, uitgesproken in 's Gravenhage, den 23 Julij 1828, door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1828. *In gr.* 8*vo.* 52 *Bl. f* : - 50.

Het is de gelukkige eigenschap van het Genie, dat hetzel-

ve ook op zaken van (althans schijnbaar) minder gewigt zijnen stempel drukt, en hare waarde of schept, of althans verhoogt. Het zoogenaamde *Oude-studentenfeest*, op den 23 Julij l.l. te *'s Gravenhage* gehouden, was vóór de viering nog al aan menige vrolijke aanmerking onderhevig. Men bewonderde den moed en de eerzucht der deelnemers, die zich, na 40 en meer jaren, niet door de pas gepromoveerde *Groninger* Studenten, die te *Bentheim* hun *Herinneringsfeest* hadden gevierd, wilden laten overtreffen; en men betuigde al boertend zijne vrees voor de ongeregeldheden, die zulk een aanzienlijk *Corps* van *jonge lieden* in de Residentie zou kunnen veroorzaken. Althans men vond er niets bijzonders in, dat men van heinde en verre bijeenkwam, om de oude kennis te vernieuwen, en voor *vijfentwintig* guldens eens regt lekker te eten en pret te maken. Sommigen lachten zelfs reeds over het denkbeeld eener *redevoering* bij die gelegenheid, waarvoor zij het onderwerp of te arm, of te onbepaald hielden. Doch hoe zeer heeft VAN DER PALM's Redevoering deze wijze van zien beschaamd en door een hooger oogpunt vervangen! Hij, niet minder groot in de gehoorzaal dan op den kanfel; hij, dien men (bij uitstek) *Neêrlands Redenaar* zou mogen noemen, — hij heeft hier tot zijne Lijkredenen op BORGER en KEMPER, zoo wel als tot zijne viering van het Feest der Drukkunst te *Haarlem*, een waardig zijstuk geleverd. In drie deelen, telkens door muzijk afgewisseld, was de Redevoering verdeeld. Het eerste bevat eerst eene voortreffelijke inleiding, die, naar de voorschriften der Ouden, reeds dadelijk geschikt is, om de hoorders voor zich in te nemen, of in *zijne* stemming te verplaatsen, (eene stemming, die de vrolijkheid van den dag tempert door hoogen ernst) en daarna eene schildering van het Akademieleven. Dit tafereel is natuurlijk wel uit het beste standpunt genomen, is, zoo men wil, gevleid en een volmaakt *Ideaal*; maar het kan, in den tegenwoordigen staat onzer Hoogescholen, grootelijks zijne nuttigheid hebben, een *Ideaal* voor te stellen, waarin de jonge lieden ten minste kunnen zien, hoe zij *behoorden* te zijn. En hoe heerlijk is dit tafereel weder geschilderd! Hoe weet VAN DER PALM, met het hem eigene betooverende penseel, de kleine trekken, die aan elke schilderij leven en verscheidenheid bijzetten, te veredelen, de schoone op den voorgrond te plaatsen, de hatelijke en vernederende in het verschiet te doen verdwijnen! Van dit bekoorlijke *Ideaal* nu

van een' in allen deele braven, vlijtigen en naauwgezetten Student, die *het goede om het goede zelve kiest*, en dus een levend toonbeeld is van de nuttigheid der Akademiſche vrijheid, gaat de Redenaar over tot de vergaderde ſchare. Hij doet den feestgenooten de groote weldaden, gedurende bijkans (of meer dan) eene halve Eeuw, ſedert hun vertrek van de Hoogeſchole, van God ontvangen, gedenken, en ſluit dit eerſte deel met allezins gepaste bedenkingen. Die van het tweede zijn ernſtiger en weemoediger. Het is, in den toon der echte deelneming, de uitvaart der overledenen, zoo wel leermeesters als leerlingen; en deze aandoenlijke toon ſleepte den Redenaar weg tot eene korte, maar heerlijke herinnering aan SCHULTENS, zijnen onvergetelijken leermeester en vriend. Eene zeer gepaste treurmuzijk verving dit gedeelte, aan droeve herinneringen toegewijd, op eene allezins waardige wijze (ten minſte zoo ons gevoel, als mede-oorgetuigen, hier beſliſſen mag); en daarop volgde dan het derde of laatſte gedeelte, aan de herinnering van de lotgevallen der overgeblevenen toegewijd. Het was natuurlijk, dat hier niet van *bijzondere* lotgevallen kon worden geſproken; want de ſtof der *algemeene* was zelfs reeds te rijk voor den Redenaar, die ze ſlechts even kon aanſtippen. Welk een tijdvak is dat der laatſte veertig jaren, ſedert 1790, het tweede der *Franſche* Omwenteling! Menige Eeuw is op verre na zoo rijk niet aan zonderlinge uitkomſten, aan onverwachte omkeeringen. Het was te verwachten, dat een VAN DER PALM onze tegenwoordige kalmte en eendragt, bij de woelingen der vroegere jaren van dat tijdvak, zou doen uitkomen; dat hij de wijze en vaderlijke Regering onzes Konings daarin vooral zou doen ſchitteren. Maar de Vorst was zelf tegenwoordig. Men moest hem in 't aangezigt prijzen; men moest het woord, in dien lof, tot *hemzelven* rigten. Geheel zonder voorbeeld is dit nu wel niet, maar toch, wanneer het meer *vrijwillig* van het ſpreekgeſtoelte geſchiedt, zeldzaam. Wij hebben eene lofrede op eenen der beste *Romeinſche* Keizers, TRAJANUS, wiens evenbeeld, in meer dan één opzigt, wat het inwendige beſtuur aangaat, wij op *Nederlands* troon mogen zien; en wij gelooven niet van nationale vooringenomenheid te zullen worden beſchuldigd, wanneer wij den Redenaar onzes tijds en van ons land met PLINIUS *den jongen* althans gelijkſtellen. Ook *hier* heeft VAN DER PALM dit in zijn voordeel, dat hij de zedigheid onzes Konings heeft geſpaard; dat

bij flechts in eene korte, krachtige *peroratie* van twee bladzijden den *Vader des Vaderlands* aanſprak, en niet zijne voornaamſte weldaden, maar den geest en de bron, waaruit die voortvloeiden, heeft aangewezen; terwijl de *Romeinſche* Redenaar den Keizer in eenen *Panegyricus*, die een klein boekdeel uitmaakt, met wierook bedwelmde. Gepastelijk werd hierop ook dit gedeelte (waarop nog flechts eene korte aanſpraak aan de toehoorders buiten de feestgenooten volgde) met het zingen van drie coupletten uit het Volkslied beſloten. Alleen wenschten wij wel, dat dit met een vers uit een Pſalm niet in eene en dezelfde plegtigheid ware vereenigd geworden.

Deze Redevoering is weder eene nieuwe ſchitterende loover in den eerkrans, dien de tijdgenoot reeds voor VAN DER PALM heeft gevlochten, en dien hem de nakomelingſchap gewis niet ontnemen zal.

Parabels van Dr. C. S. GÜNSBURG. *Naar het Hoogduitsch, door* H. MARONIER. *Met eene Voorrede van den Weleerw.* F. VAN TEUTEM, *Christenleeraar te Utrecht. Te Rotterdam, bij* Contze en Overbroek. 1828. *In kl.* 8*vo. XVI en* 279 *Bl. f* 2-40.

Ter ruime aanbeveling dezer Parabels aan het beſchaafde Publiek kunnen wij met weinige woorden volſtaan. Uit onze vaderlandſche Tijdſchriften kent men reeds genoegzaam de Parabels van KRUMMACHER. Op denzelfden eenvoudigen en meestal Bijbelſchen trant zijn ook de Parabels van GÜNSBURG vervaardigd. Een Recenſent in het *Morgenblatt für gebildete Stände*, No. 26, 1827, heeft zich over de geheele verzameling, in drie deeltjes, zeer gunſtig verklaard; en wij vinden geene reden, om anders te oordeelen over deze bloemlezing, welke daarenboven in den geleerden VAN TEUTEM, ook bij zijn gunſtig oordeel over de vertaling en keuze van zijnen bloedverwant MARONIER, eenen bevoegden regter heeft gevonden.

Als Aanhangſel vindt men hier nog eenige Parabels van HERDER, die, hoewel elders reeds voorkomende, het ingeruimde plaatsje in deze verzameling dubbel verdienen.

Verdere aanprijzing heeft dit boekje niet noodig.

Goed en kwaad uit vroegere en latere dagen, tot leering en waarſchuwing verzameld door STEENBERGEN VAN GOOR. — Het een of ander in dit boekske moge dezen of genen, naarmate van zijnen verſchillenden ſmaak, niet behagen; het geheel zal toch, vertrouwen wij, wegens dezelfs *verſcheidenheid*, allen wel voldoen. Want offchoon op een gastmaal juist niet *alle* ſpijzen naar onzen ſmaak zijn, zullen wij daarom den ganſchen maaltijd niet afkeuren, maar die ſpijzen welgevallig en dankbaar genieten, in welke onze ſmaak behagen vindt. CAJUS PLINIUS SECUNDUS. — *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1827. *In gr.* 8*vo.* *IV en* 293 *bl. f* 2-70.

Het komt ons voor, dat er ook in ons vaderland tijdſchriften genoeg zijn, om het merkwaardigſte uit buitenlandſche maandwerken op te nemen. Wij zien dus de noodzakelijkheid niet in, om het lezend publiek in een afzonderlijk werk zulk eene-verzameling te geven. Het motto onder den titel moet den verzamelaar verontſchuldigen. Maar, of deze verontſchuldiging toepaſſelijk is op het onderhavige werk, geven wij in bedenking. Wanneer men eenen vreemdeling op de familiare portie noodigt, moet deze, indien hij de noodiging niet afſlag, het geringe voor lief nemen. Maar hier heeft de Heer STEENBERGEN VAN GOOR er zich toe voorbereid, om gasten, waaronder er zijn, met welken hij zoo dood familiaar niet is, te onthalen; en dat wel *poſitis ponendis*. En waarop komt nu het gastmaal uit? Op ſchotels, die van de buren geleend zijn, en bij dezen, of in de eigene huishouding, reeds meermalen hebben gediend, en nu opgewarmd zijn. Onelndig verdienſtelijker bij het letterlievend publiek zal zich zoo bekwaam een uitgever maken, wanneer het hem behage, uit eigen' rijken voorraad het een en ander op te diſchen.

Eerſtelingen van L. R. E. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1827. *In gr.* 8*vo.* 51 *Bl. f* 1-:

Deze *Eerſtelingen* verraden niet flechts kindſchheid in de kunst, maar ſchijnen ons ook weinig voor de toekomst te beloven; want nergens vindt men in dezelve eenen echt dichterlijken toon, die door de middelmatige rijmregels henenklinkt. Wij hebben nog al op met jeugdige *dichtvruchten*, wanneer eene overdrevene weelderigheid hoop geeft op gloed en levenskracht; maar, waar alles zóó zonder geur en kleur is als hier, daar gelooven wij den ons onbekenden vervaardiger gerust te mogen aanraden, om zijne eentoonige en vervelende lier aan de wilgen te hangen, of dezelve op zijn hoogst bij verjaar- en bruiloftsfeesten voor zich en zijne diſchgenooten te beſpelen.

BOEKBESCHOUWING.

Tiental Leerredenen, door HUGO TIMMERS, *in leven Predikant te Sneek; met een Voorberigt van* L. VALK, *Predikant te Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Sutingar. 1827. *In gr.* 8*vo. XXVI en* 264 *bl. f* 2-40.

De vreesselijke ziekte, die ten jare 1826 ook in *Vriesland* heeft gewoed, sleepte den waardigen TIMMERS, nevens zoo velen, ten grave. Op aanzoek van 's mans vrienden te *Sneek* verschijnt dit tiental Leerredenen in het licht, ten einde zij, en tevens anderen, een blijvend aandenken zouden bezitten aan den door hen zoo hoog geschatten Leeraar en Vriend. De nederige TIMMERS, die zelf niet wist, hoe hoog anderen, die hem kenden, zijne bekwaamheid waardeerden, heeft deze Leerredenen alleen voor zijne Gemeente vervaardigd, zonder ooit op derzelver uitgave te hebben gedacht. Een man, die altijd zóó predikte, dat al zijne Leerredenen in druk kunnen verschijnen, verdiende wel vrienden te bezitten, die hem niet vergeten ook nadat hij hun ontvallen is. De hulde, den afgestorvene bewezen, in het Voorberigt, door den geleerden VALK, maakt ons het beoordeelen dezer Leerredenen gemakkelijk. Dat Voorberigt moet men in zijn geheel lezen, en men gevoelt, welk verlies bij den dood van TIMMERS geleden is, niet enkel door bloedverwanten, vrienden en de Gemeente van *Sneek*, maar door geheel de vaderlandsche Kerk, van welke hij een groot sieraad was.

De onderwerpen, in dit tiental behandeld, zijn: I. *De geloofwaardigheid der Evangeliegeschiedenis.* 2 PETR. I: 16. II. *De grootheid van Joannes den Dooper.* LUK. I: 15'. III. *Drie proeven van hooge voortreffelijkheid van den Christelijken Godsdienst.* 1 *Cor.* I: 26-29. IV.

Dat de Christelijke Godsdienst, daardoor, dat hij aanleiding hebbe gegeven tot verdeeldheid en vervolgingen, niets van zijne waarde en voortreffelijkheid verliest. MATTH. X: 34—36. V. *De zegepraal van het Christendom over het bijgeloof.* *Hand.* VIII: 9—13. VI. *Over den hoogen leeftijd der Aartsvaders.* *Gen.* V: 9—13. VII. *De opvolging der Jaargetijden eene veelvermogende opwekking, om bij dringende gevaren op God te vertrouwen.* *Pſalm* LXXIV: 17. VIII. *Opwekking tot den lof van God, wegens zijne grootheid in de Natuur.* *Pſalm* CIV: 1ª. IX. *De naauwe en beſtendige vereeniging met Jezus noodig voor den Christenleeraar, om met vrucht te arbeiden in den dienst van zijnen Heer.* (Eene Intreêrede,) JOANN. XV: 5. X. *De geest, welke den Evangeliedienaar bezielt, moet een geest zijn van kracht, van liefde en van gematigdheid.* (Eene Bevestigingsrede.) 2 TIM. I: 7.

Uit een veertig- of vijftigtal heeft VALK deze onderwerpen gekozen, door zijnen Vriend TIMMERS in Leerredenen behandeld. Tot het doen zijner keus werd hij geleid door het niet alledaagſche van ſommige onderwerpen, doch die tevens in zichzelven zeer belangrijk en ook voor den kanſel niet ongeſchikt zijn. Ten andere heeft VALK zijne keuze laten vallen op zulke Leeredenen, van welke hij eenige reden had te denken, dat zij, meer nog dan andere, zijnen vrienden, bijzonder in zijne laatſte Gemeente, aangenaam zouden zijn. Hoezeer dus VALK in het bijzonder 's mans vrienden, bij het doen zijner keuze, op het oog had, kan het niet anders, of ook anderen, wien deze Leerredenen in handen komen, zullen met de gedane keuze volkomen tevreden zijn.

Over de innerlijke waarde en den uiterlijken vorm zullen wij niet opzettelijk oordeel vellen. Het gevoelen van VALK verſchilt niet veel van het onze. Wij zouden, namelijk, over derzelver voortreffelijkheid nog ſtelliger ons uitlaten. Voorberigt, bl. 7, ſchrijft VALK: „De beſchei-
„ den Lezer ontvangt deze Leerredenen, gelijk zij gevloeid
„ zijn uit de pen en het hart van TIMMERS voor zij-

„ ne Gemeente, en het eigenlijk oogmerk van derzelver „ uitgave is het genoegen en het nut zijner vrienden." Hierbij voegen wij nog: en de vrucht zal zijn vermeerdering van geloof, hoop en liefde, bij allen, die, onder het lezen van dezelve, voor deze trits hoofd en hart open houden.

Uitvoeriger aankondiging achten wij overbodig. Misschien zal deze elders plaats vinden. Maar goede wijn behoeft geen' krans. 's Mans vrienden bezitten dit geschenk van hunnen Vriend reeds lang. En de overigen?... Ook zij kunnen zich met het bovenstaande vergenoegen.

Dankrede, gehouden op den 25sten Mei 1828, te Nieuwendam, door R. A. VAN DEURSEN, *Predikant bij de Hervormde Gemeente aldaar. Met Bijlagen. Te Amsterdam, bij* F. Kaal. 1828. *In gr.* 8vo. *VI en 54 Bl.* f : -60.

De brand op den 18 Mei dezes jaars aan de Buskruidfabrijk te *Nieuwendam*, boven verwachting spoedig geblusscht, gaf den Eerw. VAN DEURSEN eene gepaste aanleiding tot het houden van deze *Dankrede*. De gelegenheid echter tot derzelver uitgave ligt in een artikel van het *Algemeen Nieuws- en Advertentieblad* van den 31 Mei ll., uit hetwelk VAN DEURSEN, naar onze gedachten, meer afleidt, dan deszelfs Schrijver, met name de Heer J. H. VAN MEUKEREN, Notaris te *Nieuwendam*, (bl. 52) uitdrukkelijk gemeld heeft.

De *Dankrede* beoordeelen wij als zoodanig niet. Deze heeft de Schrijver zelf beoordeeld, en van zijn oordeel in dezen (bl. IV en V) verschilt het onze niet. „ De „ vaderlandsche Kerk," zegt hij, bl. III en IV, „ heeft „ het regt, de Leerrede, die de twistappel geworden is, „ mij af te vragen." Dit stemmen wij voor een oogenblik toe. Maar ook hij had het regt, de Dankrede achter te houden, nadat hij zich in datzelfde *Blad* van den 4 Junij genoegzaam verweerd had. Indien zijn Eerw.

burgerlijke beleediging ondergaan had, hij vond gelegenheid bij den burgerlijken regter. Doch hetgeen tegen eene *uitgesprokene* Leerrede in een *Nieuws- en Advertentieblad* opgenomen wordt, verdient, zelfs voor geen oogenblik, eenige onrust te verwekken bij den dienaar van het Evangelie, die, bij goed gerucht en kwaad gerucht, alleen zijnen pligt in het oog houdt. Verwering alleen geeft aan dergelijke aanvallen eenig gewigt. Wat beteekent hier het Request aan Z. M., dat NB. niet is ingediend? Weinig zou zoo iets kunnen uitregten, indien het verzonden was geweest. Maar nu?..... Prof. HERINGA zou zijn Eerw., daaraan twijfelen wij niet, deze zijne verdediging hebben afgeraden. *Verdraag en duld!* is beter spreuk voor ons, als predikers van het Evangelie der verzoening, dan *fiat justitia et pereat mundus.* Door zijn geschrijf is hij niets gevorderd, en is hem de weg ter verzoening met een lid zijner Gemeente integendeel belemmerd; want *littera scripta manet*, en, hetgeen gedrukt is, nog meer. VAN MEUKEREN en VAN DEURSEN moeten, zoo zij kunnen, al hun geschrijf vergeten; dan eerst kunnen zij elkander naderen. Met den wensch, dat dit eenmaal, dat dit spoedig gelukken zal, zetten wij punctum.

Aanmerkingen en Bedenkingen op de Dankrede van den Predikant R. A. VAN DEURSEN. *Door* J. H. VAN MEUKEREN. *Te Amsterdam, bij* J. Kraijenbrink. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl.* f :-40.

Zoodra wij dit stukje hadden doorgelezen, waren wij nog meer dan te voren overtuigd, dat Do. VAN DEURSEN zijne Dankrede onder zijne papieren had moeten bewaren, indien hij niet had willen besluiten, dezelve te vernietigen. De gronden van onze nadere overtuiging houden wij achter, om niet genoodzaakt te zijn tot herhaalde behandeling van deze altijd nutteloze krakeeling. Dit zij voor onze Lezers genoeg.

Brief aan mijne Kinderen, over mijne bekeering tot de ware Christelijke Godsdienst, en de beweegredenen, die mij genoopt hebben, om uit de Roomsche Kerk, waarin ik geboren werd, tot de Protestantsche over te gaan, waarin ik hoop te sterven. Door PIERRE BAYSSIÈRE, *Mr. Zadelmaker, te Montaigut, Departement Tarn-et-Garonne. Naar den tweeden druk uit het Fransch vertaald.* (Motto: MATTH. XVI: 26.) *Te Amsterdam*, bij A. B. Saakes. 1828. *In gr.* 8vo. *IV en* 51 *bl. f*: - 60

Een eenvoudig, onopgesmukt en daarom ook geloofwaardig berigt, omtrent de beweegredenen, waardoor de Schrijver is overgehaald geworden tot de omhelzing van het Protestantisme, met een vaderlijk doel ook voor zijne kinderen in het licht gegeven. Met deze algemeene aanprijzing van dit stukje zouden wij kunnen volstaan, daar de *Amsterdamsche Ringsvergadering*, in dezen jaargang van haar *Christelijk Maandschrift*, deszelfs gewigtigen inhoud uitvoerig genoeg heeft kennelijk gemaakt. Het komt ons echter voor, dat ook onze *Letteroefeningen* van dit allezins gewigtig stukje nadere kennis behooren te nemen en te geven.

Onze Schrijver dan, als lid der Roomsche kerk, niet zeer aan die kerkleer gehecht, verloor den 11 Februarij 1821 zijne echtgenoote. Voor deze, naar de gebruiken dier kerk begraven, verzocht hij den Priester om het houden van zielmissen voor de rust zijner afgestorvene. Tot in de maand Junij telkens uitgesteld, door het voorgeven des Priesters, dat hij met missen overkropt was, vond hij dezen dadelijk bereid, toen hij, op aanraden zijner schoonzuster, den zielmislezer een *zesfrankenstuk* liet zien. Dit gedrag des Priesters spoorde den man aan, om aangaande het Vagevuur het Nieuwe Testament te raadplegen, dat, sedert geruimen tijd, op den schoorsteenmantel als verschoveling gerust had. Bij de eerste

lezing viel voor hem weg de leer van het *Vagevuur*, bij de tweede die van den *Paus*, bij de derde de *Transsubstantiatie*. Tevreden dat hij de logen had achterhaald, staakte hij zijn onderzoek, en liet zijnen onderwijzer wederom gedurende bijna twee jaren op de vorige plaats rusten. Door verzuim van vroeger onderrigt werd hij, van een' Roomschkatholijke, een ongeloovige. Doch, door den prachtigen sterrenhemel met Gods bestaan verzoend, las hij ten vierden male het Nieuwe Testament, om de zedelessen, die hij bij de vorige lezingen eenigzins had opgedaan en die hem sedert flaauwelijk waren bijgebleven, als rigtsnoer van zijnen wandel en handel nader te leeren kennen. Nu vond hij een helder licht, hetwelk hem tevens duidelijk deed zien, dat de predikers dier zuivere zedeleer onmogelijk enkel uit zichzelven hadden geput, maar dat zij door Gods geest, zoo als zij betuigden, ook hierin geleid waren. Daardoor werd hem JEZUS CHRISTUS in allen opzigte dierbaar en Goddelijk, als die ook *voor hem* gestorven was. Verlangend, om de Christenen naar het Evangelie te leeren kennen, vermoedde hij die te zullen vinden in de vervolgde en gehate *Protestanten*. Hiervan werd hij nader overtuigd, eerst door een gesprek met zijne tweede huisvrouw, vervolgens door twee verweerschriften over het Katholicisme en Protestantisme, en eindelijk door briefwisseling en een elf maanden daarop gevolgd gesprek met den Predikant van *Nérac*; en nu, ten volle verzekerd aangaande het *Bijbelsche* Christendom der Protestanten, ging hij, na meer dan vijfjarige slingering, tot het kerkgenootschap van deze over, den 23 December 1826.

Ziedaar het voorbeeld van eenen man, alleen door den Bijbel teruggebragt, zonder goud of zilver, list of bedrog, valsche wonderen en dwang. Voor eenvoudige, waarheidlievende Christenen, die gevaar loopen in de listige netten der rondloopende Roomsche Proselietenjagers verward te worden, is de lezing van het geheele stukje, ook bij herhaling, hoogstnuttig. Deze Brief, opdat wij hiermede besluiten, zal, door deszelfs eenvou-

digen toon, door beknoptheid, en den geringen prijs, voor welken dezelve verkrijgbaar is, veler oogen eer kunnen openen, dan de hiertoe te prachtig en te kostbaar uitgedoste *Hendrik en Antonio* van BRETSCHNEIDER.

Nieuwe Bijdrage tot de waarde der Koepokinenting, behelzende de ontwikkeling van ſommige voorname punten en derzelver bevestiging door daadzaken; of het vervolg op de Vaccine, aan de beginſelen van Godsdienst, Rede en ware Geneeskunde getoetst. Door C. G. ONTIJD, *Med. Doct. te 's Gravenhage. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr.* 8vo. 487 *bl. f* 3-90.

Na het belangrijk werk van den geleerden en verdienſtelijken Geneesheer ONTIJD, ter verdediging van de waarde der Koepokinenting tegen de woeste en onbeſchofte aanvallen van Doctor CAPADOSE, had deze den eerſten pogen te wederleggen door twee geſchriften, waarvan het eerſte ten titel voert: ONTIJ's *Ja en Neen;* het tweede: *Ernſtige en herhaalde waarſchuwing aan allen, die de waarheid liefhebben, tegen de ongeoorloofde en verderfelijke Koepokinenting, of de waarde der Vaccine van den Med. Doct.* C. G. ONTIJD *volledig wederlegd, enz.* beide in 1825 bij DEN OUDEN uitgegeven, en waarvan, hoewel het laatſte den naam van *ernſtige* waarſchuwing draagt, noch het een, noch het ander iets ernſtigs heeft; of het zou het ſchelden en tieren moeten zijn, hetwelk zich de vertoornde *Sophist* veroorlooft tegen allen, die hem durven tegenſpreken. Inderdaad het bevreemdde ons eenigzins, dat een man als ONTIJD zich andermaal met zulk een twistziek, hatelijk kemphaantje inlaat. 't Is immers een *esprit de contradiction* en anders niet, dat hem drijft: het laatſte woord wil en zal hij hebben. Niet om waarheid is 't hem te doen, maar om gelijk te hebben. Dit ziet men duidelijk aan het voorbedacht verdraaijen van woorden

en uitdrukkingen, aan dat dooreenſmijten van ſtellingen, aan die tastbaar valſche concluſiën, waaruit deze werkjes zijn zamengeflanst, en welke het ONTIJD niet moeijelijk viel, op elke bladzijde bijna, aan te toonen. Dit ziet men aan dat te koop loopen met Gods woord, zoo als deze het teregt noemt; aan dat lardéren met bijbeltekſten, die er te pas of te onpas worden bijgebragt. Neen, zoo het CAPADOSE om waarheid te doen ware, hij zou een' anderen weg gaan, niet die kronkelpaden van dialectiſche of Cabbalistiſche ſpitsvindigheid; hij zou een' anderen toon voeren, niet dien van hoogmoedige zelfverheffing. Wat al *ſophismata*, wat al overdrevene grootſpraak, wat al uitroepen, wat al woorden zonder zin of wetenſchap! Als men dat alles leest, zou men gelooven een' ouden *Scholasticus* uit de donkere Middeleeuwen te hooren. Het geheele dispuut is niet om de zaak, maar om den perſoon van den *opponens;* niet om de waarheid, maar om de ijdele eer der victorie. Wie het ook geloove, bij ons wil het er niet in, dat het Dr. CAPADOSE ernst is. Neen zeker, hij meent het niet; en daarom te meer is het jammer, dat de kundige ONTIJD zulk een doorwrocht boek geſchreven heeft, om al die ongerijmde ſtellingen te beſtrijden.

Hoe is het mogelijk, één greintje gezond verſtand te bezitten, en zóó met menſchelijke en Goddelijke zaken te kunnen omſpringen? Men denke maar eens aan die belagchelijke uitleggingen der H. Schrift, welke in deze *nieuwe Bijdrage* met zoo veel grond worden ten toon geſteld. Het ſpijt ons, dat wij het zeggen moeten; maar als wij den Heer CAPADOSE zoo gedurig van moedwillig verdraaijen en verwringen van de woorden; die hij aanhaalt, overtuigd zien, gelijk men dat in dit werk, niet op ééne, maar op ontelbare plaatſen, zien kan, dan is het onmogelijk, aan 's mans opregtheid te gelooven. Zijne geheele wijze van geſchilvoeren is eene ſoort van goochelſpel, waardoor hij behendiglijk de oogen van anderen zoekt te verblinden. Die het verlangt, kan de groote toeren van dezen behendigen goochelaar uit ONTIJD's

geſchrift leeren kennen, en zal in hetzelve daarenboven eene belezenheid en kunde ontdekken, welke den geleerden Schrijver niet alleen als Geneeskundige, maar ook als geoefend Bijbelkenner en Theoloog bekend maakt; met één woord, als iemand, met alle die wapenen toegerust, om zijne listige tegenpartij met goed gevolg te beſtrijden.

Dat hiermede evenwel de ſtrijd zou zijn afgedaan, is niet te voorzien. Ja, men zou gerust kunnen profetéren, dat de beſtrijder der Vaccine niet op zal houden te twisten, tot dat hij niemand meer heeft, die hem tegenſpreekt. Misſchien, als alle Geneeskundigen de *Capadoſiaanſche* gevoelens voor de hunne aannamen, zou hem dit voor de Vaccine kunnen winnen, en met even veel drift de zaak doen verdedigen, als hij ze nu tegenſtaat! Intusſchen ware het zwijgen welligt het beste antwoord op zulke ſtrijdſchriften; zeker dat hetzelve den Autheur het minst pleizier zou doen, en het meest de bedoelingen van zijn geſchrijf zou teleurſtellen.

Beſchrijving van den Heelkundigen Veldtoeſtel (Apparatus chirurgico-castrenſis) uitgevonden en verzameld door A. G. VAN ONSENOORT, *Doctor in de Genees- en Heelkunde, Eerſte Officier van Gezondheid bij de Armee, enz. en onder deszelfs opzigt vervaardigd door* F. BONNEELS, *Chirurgicale-inſtrumentmaker te Brusſel. Met eene Afbeelding. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1828. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl. f* :-50.

Hartelijk welkom was ons deze beſchrijving van een' voor den militairen Arts in allen opzigte zoo bijzonder geſchikten heelkundigen inſtrumenten-toeſtel van den verdienſtelijken Heelkundige VAN ONSENOORT. Elk militair Heelkundige zal zeker bij de lezing derzelve, met ons, de nuttigheid en voortreffelijkheid, boven de vroeger bekende toeſtellen van dezen aard, moeten

erkennen. Vroeger reeds had de Schrijver dezen toeſtel aan den toenmaligen Inſpecteur-generaal van de geneeskundige dienst, HARBAUR, bekend gemaakt, zoo als blijkt uit deszelfs *Operative Heelkunde*, bl. 46 en 47 van het Iſte Deel, en vermeenen wij wèl onderrigt te zijn, dat naar deze aangifte verſcheidene zoodanige toeſtellen vervaardigd werden, welke thans zoowel in de Oostindiſche bezittingen, als in ſommige Garnizoenen in ons vaderland, in gebruik zijn. Ware het dan (de dengdelijkheid reeds door ondervinding bevestigd zijnde) ook niet te wenſchen, dat men er op bedacht was, op Gouvernementskosten zoodanige toeſtellen te vervaardigen, en bij elk regement een' dusdanigen in gebruik te geven? Deze toeſtel is zeker verre boven de beide vroeger bekende van PERCY en ASSALINI te verkiezen, al ware zulks alleen, om van geene andere voordeelen te gewagen, daar deze boven de andere ook een' trepaneertoeſtel bevat, en zeer gemakkelijk kan worden medegedragen; in dit laatſte opzigt althans verdient dezelve verre de voorkeur boven dien van ASSALINI, minder boven dien van PERCY, hoewel deze laatſte ook minder inſtrumenten bevat, en dus voor elk voorkomend geval minder dienſtig kan zijn.

De gewone regelmatige en ſystematiſche verdeeling, welke men in alle des Schrijvers werken aantreft, vinden wij ook in dit werkje terug; wij zien hem zijne beſchrijving zoodanig inrigten, dat hij de zes navolgende klaſſen van inſtrumenten aanneemt: 1° die voor de afzetting, 2° die voor de onderſcheppingen, 3° uithaling of ontlasting van vaste of vloeibare vreemde ligchamen, 4° die voor de trepanatie, 5° voor de verſchillende hechtingen, en 6° voor onderſcheidene verdeelingen. Tot de eerſte klaſſe brengt hij drie lemmets, welke in een heft kunnen bevestigd worden, de hand- en kettingzaag. Tot de tweede, ſlagaderhaak en ſlagadernaald, pincet en veldtourniquet. Tot de derde, een kogeltrekker, een troisquarts en catheter. Tot de vierde, eene hand- of kruktrepaanboor, met derzelver losſe kroonen, lenticulair mesje, been-

ſchraper en borſteltje. Tot de vijfde, verſchillende hechtingen, kromme en regte naalden, en daartoe dienende draden. Tot de zesde, eindelijk, bistouriën, tentijzer en ſonde. Zoodat men met dezen voorraad van inſtrumenten alle de dadelijk voorkomende operatiën zeker kan te werk ſtellen. Verder vinden wij, bl. 17, eene naauwkeurige opgave van de wijze, op welke de inſtrumenten in het kastje moeten worden geplaatst; te welken einde hetzelve, gemakshalve, in drie afdeelingen wordt verdeeld.

Behalve eene drukfout in de ſpreuk van FOURNIER, aan het hoofd geplaatst, weten wij niets op het werkje aan te merken; en de verdienstvolle Schrijver heeft, door het in 't licht geven van deze beſchrijving zijner zoo nuttige en voor den militairen Heelkundige zoo belangrijke vinding, niet alleen aan dezen, maar ook aan het geheele geneeskundige publiek in Nederland, een vernieuwd blijk gegeven van den ijver, welke hem ſteeds bezielt voor de geneeskundige dienst. Hartelijk zal, met ons, elk, die gaarne de Genees- en Heelkunde bij ons een' gelijken tred met die onzer naburen zag houden, wenſchen, dat de Schrijver, door de ſpoedige voltooijing van zijne met zooveel belangſtelling, zoowel binnen- als buitenlands, ontvangene ſchriften, onzen geneeskundigen lettervoorraad moge verrijken.

Inleiding tot de Entomologie, of Grondbeginſels van de Natuurlijke Geſchiedenis der Inſekten, door W. KIRBY *en* W. SPENCE. *Met Platen. Naar den vierden drük uit het Engelsch vertaald, onder opzigt van* J. VAN DER HOEVEN. *Iſte Stuk. Te Rotterdam, bij* de Wed. J. Allart. 1828. *In gr.* 8*vo. XXVI en* 240 *bl. Buiten Inteekening f* 3-:

Het werk van de H. H. KIRBY en SPENCE heeft in *Engeland* buitengemeenen bijval gevonden, en wij ver-

heugen ons dus in de aangevangene vertaling van hetzelve, die het ook hier te lande meer bekend zal maken. Dit eerſte ſtuk behelst acht brieven, waarvan de eerſte eene inleiding op het geheele werk is, de tweede eene uitvoerige verdediging van dit vak van ſtudie tegen allerlei tegenwerpingen bevat, de derde ons met de gedaantewisſeling der inſekten bekend maakt; terwijl de overige een volledig verſlag behelzen van de ſchade, welke de inſekten te weeg brengen. Het is ongeloofelijk, welk een ſchat van lectuur tot het zamenſtellen dezes werks gebezigd is; Reisbeſchrijvingen, Journalen, Acta van geleerde Maatſchappijen, alles is geraadpleegd; en de vorm, waarin het werk is opgeſteld, prijst zich aan door bevattelijkheid en ware populariteit. Wij wenſchen derhalve zeer, dat deze arbeid worde voortgezet, en deze vertaling in ons vaderland eene onderſteuning vinde, die eenigzins geëvenredigd is aan den opgang van het oorſpronkelijke werk. De vertaling is wetenſchappelijk nagezien, en onderſcheidt zich dus allergunſtigst van de meer gewone fabrijkmatige vertalingen, waarmede wij overſtroomd worden. Ook druk en papier verdienen lof. — Mogt dit belangrijk werk in ons vaderland den lust voor de Natuurlijke Geſchiedenis meer algemeen helpen opwekken!

Ostéographie de la Baleine échouée à l'est du port d'Ostende, le 4 Novembre 1827; précédée d'une Notice ſur la découverte et la diſſection de ce Cétacé; par DUBAR, Chirurgien à Ostende, Membre de la Société Chirurgicale d'Amſterdam, des Sociétés de Médecine de Bruxelles et de Gand, de celles de Bordeaux, Toulouſe, Douai, etc. Bruxelles, *Laurent*, *Frères*. 1828. 8vo. [*Beſchrijving der beenderen van den Walvisch*, enz. 61 *Bl. en* 13 *Steendrukplaten.*] *f* 3-:

Ziehier een werkje, regt geſchikt om algemeene belangſtelling te wekken! De groote — *ſit venia verbo* — de Koninklijke (!) Walvisch is in ons land hetgeen de Gi-

raffe in *Frankrijk* vóór eenigen tijd was; en kwam ſlechts de landaard overeen, en gaven wij de wet in de modewereld, wie weet, wat niet al *à la Baleine* door geheel *Europa* zou worden gedragen! Doch wij arme, *torpide Hollanders!* zelfs deze groote afgrondsvisch heeft, behalve eenige Courantentijdingen, nog niets in ons land te weeg gebragt — nog niets — dan dit boekje, hetgeen (is er Plaat 13 ook de ſchuld van?) nog niet eens in de *Hollandſche* leesgezelſchappen algemeen is doorgedrongen. Evenwel hier en daar ligt het nu op den ſchoorſteenmantel naast of op eenige romans van WALTER SCOTT, of tusſchen de deelen van het leven van NAPOLEON, en herinnert ons, door die toevallige bijeenbrenging, dan misſchien nog wel aan de uitſpraak van den ouden *Bode van Wandsbeck*: „ Het Genie is een Walvisch!"

Jammer maar, dat het hier wederom blijkt, dat het genie zich niet mededeelt. Althans de Schrijver van dit boeksken ſchijnt van zijnen omgang met dien reus der zeeën niet veel voordeel getrokken te hebben. *Parturiunt montes — mus nascitur, ridiculus mus.* Een boekje, met andere woorden, meer geſchikt om in eene kermistent aan een gapend publiek te worden uitgereikt, dan om den weidſchen titel te dragen van *Ostéographie de la Baleine.*

Wij meenden het aan de eer der *Hollandſche* natie, aan het vaderland van den onſterfelijken CAMPER ſchuldig te zijn, deze ſnorkerij niet onopgemerkt te laten, opdat men buitenslands niet in den waan zoude komen, dat het met den toeſtand der vergelijkende Ontleedkunde in ons vaderland zoo ver gekomen was. Wanneer dus de Heer KESSELS, met den Walvisch reizende, ook misſchien deze *Ostéographie* met zich voert, raden wij hem, er bij te berigten, dat er eene aanprijzende beoordeeling van gevonden wordt *dans certain Journal écrit en Hollandais.* Dit toch ſchijnt de geliefde manier van uitdrukken van den Schrijver te zijn, die, blijkens den titel, *certain* DUBAR is, wien wij den welmeenenden raad

geven van zijne Voorrede voortaan op wat lageren toon te ſtemmen. Men oordeele: *J'ai cru devoir entrer dans ces détails préliminaires, parceque certaines perſonnes ont avancé malicieuſement que ſi la Baleine n'avait pas été diſſéquée c'est que nous ne l'avions pas voulu, et que du reste elle était malheureuſement tombée entre les mains de gens qui n'y connaiſſaient rien. La deſcription qui va ſuivre prouvera jusqu'à quel point cette aſſertion malveillante était fondée.*

Door dit nederig beroep op deze beſchrijving hebben wij dan de vrijheid, om de kundigheden van den Heer DUBAR af te meten naar dit werkje. — Doch wij willen hem ſparen (*), en alleen onze ſpijt te kennen geven, dat wij door dit boekje *volſtrekt geen gewin* voor de wetenſchap bekomen hebben; dat de talrijke, ſomtijds teekenachtige platen niet met meer juistheid zijn vervaardigd; en dat wij er niets uit leeren, dan de geſchiedenis van het vinden van den Walvisch; zijne noodlottige rotting, gedurende 8 dagen, op het ſtrand van *Ostende;* de reis naar *Parijs*, om CUVIER's gevoelen over den *Rorqual* en de *Jubarte* te vernemen (men had eerst wel eens het eerſte deel van het *Règne animal* kunnen opſlaan); en eindelijk, 't geen nog het beste is van alles,

(*) Voor deskundigen ſlechts één ſtaaltje! Het *tympanum* wordt voor het geheele *os petroſum* gehouden; men leze nu de volgende beſchrijving, en vorme zich een klaar begrip van het gehoor-orgaan: *Ces os ſont allongés transverſalement, fort durs et compactes, et offrent, dans toute la longueur de leur face postérieure, une ouverture contournée qui aboutit à une cavité oblongue, laquelle contient une pulpe nerveuſe. Quoique ces os ſoient épais, on n'y remarque, ſoit à l'intérieur ſoit à l'extérieur, aucun trou qui pénètre dans leur ſubſtance, de ſorte qu'il est probable que l'organe de l'ouïe réſide excluſivement dans la pulpe nerveuſe qu'on trouve dans la cavité dont nous venons de parler.* P. 25. Is het niet als waren er noch *labyrinthus*, noch gehoorbeentjes aanwezig? De Schrijver zie eens de IXde Plaat van het werk van CAMPER (hetgeen hij overigens wel kent): *Obſervations anatomiques ſur pluſieurs eſpèces de Cetacés, Paris* 1820.

de naauwkeurige afmetingen van de onderſcheidene deelen van het ſkelet. Wij verheugen ons, dat dit ten minſte bewaard is, en wij hooren algemeen, dat het goed bewerkt is. Wij hopen, dat er in het vervolg eene betere beſchrijving van moge gegeven worden.

Wij nemen afſcheid van dit boeksken, en laten het aan den Heer Prof. VAN BREDA over, (die hier wederom als *un certain Profeſeur* wordt aangeduid) zich tegen de aanvallen van den Schrijver te verdedigen, zoo hij het noodig keurt. Wij hebben op dezen Hoogleeraar geene bijzondere betrekking, en kunnen dit des te gereeder aan hem overlaten.

Handboek voor Notarisſen, volgens de Nederlandſche Wetgeving; bevattende eene behandeling van de Overeenkomſten en Verbindtenisſen in het algemeen en van alle Acten en Contracten in het bijzonder, opgehelderd door voorbeelden en voorſchriften, met eene opgave tevens van die bepalingen, waarin de nieuwe Wetgeving van de Franſche verſchilt. IIde Deel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1827. *In gr.* 8vo. *XII*, 470 *Bl. f* 4-50.

Dit tweede deel van het *Handboek voor Notarisſen* handelt over de gewigtigſte werkzaamheden aan het Notariaat verbonden, als, onder anderen: *over de wettelijke gemeenſchap van goederen en huwelijkſche voorwaarden; over erfopvolging bij verſterf; over ſchenkingen en testamenten.* De overige onderwerpen, die hier voorkomen, als: *het huwelijk en deszelfs ontbinding; de vaderſchap en afſtamming der kinderen; de vaderlijke magt, minderjarigheid en voogdij; de handligting of emancipatie; het venia aetatis; de meerderjarigheid en curatele; de afwezigheid*, en eindelijk *het vruchtgebruik*, en aan welker ontvouwing de eerſte, derde en vierde hoofdſtukken worden toegewijd, zijn op zichzelf, en ook voor den Notaris, als raadsman in bijna alle maatſchappelijke

betrekkingen, hoogst belangrijk, maar hadden korter behandeld kunnen worden. Immers veel van hetgeen over deze wetbepalingen hier gezegd wordt, is niets dan eene herhaling van den tekst der wet zelve; van de meesten behoort de toepasſing uitſluitend aan de regterlijke magt; ſlechts van kleinen omvang zijn, bij ſommigen, de werkzaamheden van den Notaris. Wij willen echter hierdoor niet te kennen geven, dat de aangehaalde onderwerpen op zichzelf niet goed behandeld zijn; dit zij verre; maar, naar onze wijze van zien, moet een Handboek, als het onderhavige, niets anders bevatten, dan hetgeen dadelijk tot de Notariéle praktijk behoort; de eenvoudige wetbepalingen, voor zoo verre zij niet in verband met anderen ſtaan, behoeven geene opzettelijke ontvouwing; daarentegen moeten de minst voorkomende en moeijelijkſte gevallen uit elkander gezet, toegelicht en door voorſchriften in toepasſing gebragt worden; en het is alleen op deze wijze, dat een Handboek, als wij hier bedoelen, het Wetboek niet verdringt, maar eene nuttige hulpbron wordt.

Trouwens aan deze vereischten voldoet de kundige Schrijver, in dit Handboek, in vele opzigten, op eene uitmuntende wijze. *De bepalingen der gemeenſchap van goederen en huwelijkſche voorwaarden*, met derzelver gevolgen, onderwerpen, die door den Notaris niet genoeg beſtudeerd kunnen worden, vinden wij hier in het breede uiteengezet en op verſchillende plaatſen met voorbeelden opgehelderd; het verſchil, in dit opzigt, tusſchen de Franſche en de Nederlandſche Wetgevingen, even als het verband met andere bepalingen, wordt met naauwkeurigheid aangeduid, en men kan zien, dat de Schrijver geheel op de hoogte van zijn onderwerp is. Ook de formulieren, die zeer goed geſteld zijn, zullen menigen zwakken broeder hoogst welkom zijn. De behandeling van *erfopvolging bij verſterf*, hoezeer klaar en duidelijk in het Wetboek aangewezen, heeft hier hare nuttigheid, door de voorbeelden, waarbij de onderſcheidene gevallen van erfregt in de zijlinie worden uiteengezet en aangewezen.

Eindelijk behandelt de Schrijver, in het zesde hoofdſtuk, de *ſchenkingen en testamenten*. Alles, wat hierover in een Handboek kan gezegd worden, vindt men hier vereenigd, en, hoezeer het betoog vrij breed is uitgevallen, kan men geenszins over gerektheid of langwijligheid klagen. De bijgevoegde voorſchriften prijzen zich door verſcheidenheid van gevallen, duidelijkheid en bondigheid aan.

Over het algemeen heeft ons de behandeling der ſtoffen, in dit tweede deel, nog beter dan in het eerſte bevallen. De bekwame Schrijver ſchijnt meer vertrouwen op zijne krachten gekregen te hebben. Hoezeer altijd als aan de hand der wet gaande, zijn zijne redeneringen, tegenſtellingen en gevolgtrekkingen vrijer en onafhankelijker geworden; zijne kennis aan de beste bronnen voor het Notariéle vak ſtraalt overal door, niet om met geleerdheid te pronken, maar om zijn betoog te ſtaven en menigen nuttigen wenk en handleiding tot verdere bekwaming te geven. Met verlangen zien wij het derde deel, dat niet minder belangrijk zal zijn, te gemoet; en al is het ook, dat, ten gevolge eener nadere herziening der Wetboeken, dit Handboek eenmaal niet in alle deelen kunne gevolgd worden, zal niemand, ten zij hij door kleingeestigen naijver, meestal het gevolg van eigene minderheid, worde gedreven, den Schrijver de eere ontzeggen, van eene belangrijke bijdrage tot de Notariéle wetenſchap geleverd te hebben.

Vaderlandſche Karakterkunde, of Karakterſchetſen van Tijdperken en Perſonen, uit de Nederlandſche Geſchiedenis, van de vroegſte tijden af, tot op de Omwenteling van 1795. *Door* N. G. VAN KAMPEN. *IIden Deels 2de Stuk. De achttiende Eeuw. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1828. *In gr.* 8vo. *IV en* 462 *bl. f* 3-20.

Hiermede heeft de geleerde VAN KAMPEN zijn voor-

treffelijk werk over de Vaderlandſche Karakterkunde voltooid. Omzigtigheid en onzijdigheid, welke de heerſchende partij wel opmerken, maar geenszins in het oordeelen volgen, ontdekken zich ook in dit gedeelte van 's mans uitmuntend geſchrift. Dit zal men den bekwamen man te meer tot lof rekenen, hoe nader het tijdvak aan het onze grenst, over hetwelk de Heer VAN KAMPEN zijn oordeel onbekrompen, maar ook rondborſtig mededeelt.

Na eene *vergelijking van het Nederlandſche karakter gedurende de zeventiende en achttiende Eeuw*, vinden wij hier behandeld, 1°) *de Stadhouderlooze Regering tusſchen* WILLEM III *en* WILLEM IV; 2°) *den Oorlog van* 1744 *en de Stadhouderlijke Regering tot op de Noord-Amerikaanſche onlusten;* 3°) *het Stadhouderſchap van* WILLEM V *en de woelingen in het laatst der achttiende Eeuw.*

Wanneer men naar waarheid kan zeggen, dat VAN KAMPEN, bij zijn grondig oordeel over die jaren van burgertwisten en hevige hartstogten, zich bedaard en beſtendig houdt aan het bekende:

Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habetur;

dan gelooven wij, door deze getuigenis alleen, dit uitmuntende werk algemeen te hebben aangeprezen. Ieder bezadigd lezer zal, hieraan twijfelen wij niet, met ons erkennen, dat ook dit werk den kundigen man groote eer aandoet.

Het *Register* is een nuttig en belangrijk toevoegſel tot het geheele werk, dat daardoor zijne waarde niet alleen, maar ook zijne algemeene bruikbaarheid behouden zal, bij elken onpartijdigen beoefenaar der Vaderlandſche Geſchiedenis.

Geſchied- en Letterkundige Reis naar Engeland en Schotland, door A. PICHOT, *M. D. Uit het Fransch door* M. MARTENS. *Iſte tot IIIde Deel. Met Pla-*

ten. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1826, 27. *In gr.* 8*vo. Te zamen XX*, 1180 *bl. f* 12-:

Het was reeds lang ons voornemen, dit boek aan te kondigen. Hetzelve voormaals in de Franſche taal hebbende gelezen, konden wij niet anders, dan ons over de vertaling en uitgave in onze taal verheugen. Moge de boekverkoopſter door een ruim vertier aangemoedigd worden, om meer zoo ſchoone en belangrijke werken aan ons lezend publiek te verſchaffen! Wat den vertaler aangaat, wij hopen, dat elk, die tot zoodanig werk in ſtaat is, liever een goed en gewigtig boek, dan een beuzelachtig en ten hoogſte onſchadelijk, zal overbrengen. Wij wenſchen den Heere MARTENS dus eer geluk, dan dat wij hem eenige pligtpleging over zijne keuze zouden maken; ſchoon deze, en niet zoo zeer de minbelangrijke noten, hem zal hebben doen beſluiten, zijnen naam voor het werk te plaatſen.

Wij worden door deze reize uitnemend bekend gemaakt met Engelſche letterkunde en kunst. De ſchrijver komt met de meeste voorname priesters in deze heiligdommen in perſoonlijke kennis, beſchouwt hunne kunſtſtukken, en leest en beoordeelt hunne geſchriften. Men vindt allerwegen reden, zijne kennis, zijn oordeel, en, over het algemeen, zijne onpartijdigheid, te bewonderen; uitgezonderd, waar hij toevallig van ons, arme Hollanders, ſpreekt: want hier herinneren wij ons, de ſchrandere aanmerking door hem te hebben hooren maken, dat „zeker dichter, die zich te onregt aan de vertaling van Homerus had gewaagd, daarin handelde als een Hollandsch ſchilder, die een' Griekſchen kunſtenaar wilde copiéren." Immers, hoe weinig weten wij van de Griekſche *ſchilderkunst!* en ſedert wanneer ſtaat de Hollandſche ſchool op zoo lagen trap, dat een Franschman, in Engeland over Engelſche zaken ſchrijvende, vanhier zijne beelden moet ontleenen, om iets zeer laags en gebrekkigs aan te duiden? Gelukkig, dat hij van zijn onderwerp meer weet,

en hier ook — want Grootbrittanje is eene waardige mededingſter der *groote natie* — onpartijdiger oordeelt.

Na een voorberigt van den vertaler, dat wij niet overal regt begrepen hebben, volgt eene voorrede van den ſchrijver, die, gelijk alle goede voorredenen, vooral niet moet overgeſlagen worden, en waarin hij, onder anderen, reden geeft, waarom hij zijn werk niet ſoortgelijken titel, als Mevrouw STAEL aan haar *Allemagne*, gegeven heeft. De eerstvolgende brief is uit Calais. De tweede en derde brengen ons te Londen. In den vierden doet hij een' uitſtap in den omtrek, als om ons nader met het tooneel en deszelfs geſchiedkundige herinneringen bekend te maken. V, VI en VII vervolgen. VIII komt weêr uit Londen, en beſchrijft ons hetzelve. Hier willen wij het volgende uitſchrijven. De St. Paulus-kerk opnemende, en het bekende graffchrift des bouwmeesters vermeld hebbende: „ Onder dezen ſteen ligt CHRISTOPHER „ WREN, enz. o Gij, die gij zijn gedenkteeken zoekt, zie „ in het rond," gaat hij dus voort: „ Zeker dit graffchrift „ heeft iets welſprekends; maar riekt het niet eenigermate „ naar menſchelijke trotschheid? Misbruikt het niet de „ wezenlijke toewijding eener kerk? Het is buiten twijfel min aanſtootelijk in een regelmatig ſchoon gebouw, „ maar dat, door deze regelmatigheid zelve in deszelfs „ grootheid beperkt, met alle deszelfs evenredigheden door „ een' enkelen blik wordt opgenomen, en, ondanks de „ uitroeping van den Indiaan, nog levendiger het verwonderenswaardig talent van den bouwmeester herinnert, dan het de ſtille aandacht der devotie gaande „ maakt. Zoude dit graffchrift wel in de gedachten gekomen zijn van de vrienden van den kunſtenaar, in „ eene dier Gothiſche domkerken, waar de mensch zijne „ geheele grootheid ziet verdwijnen bij de geheimzinnige „ majesteit van de plaats? De Christelijke Domkerk wekt „ door hare zonderlinge, maar verhevene evenredigheden, „ door hare ſchaduwen en halflichten denkbeelden opzigtelijk den Oneindigen, en die onmetelijkheid, waar door „ God zich op plaatſen, welke het meest door zijne on-

„ zigtbare tegenwoordigheid vervuld zijn, aan ons ont-
„ trekt. De Heidenſche tempel ſpreekt alleen tot onze
„ zinnen en voldoet dezelve al te ras. De bewondering
„ der eenvormige volmaaktheid is weldra uitgeput. Het
„ is jammer, dat Chriſtelijke ſchilderijen de al te groote
„ naaktheid van de onmetelijke ruimte der St. Pauls-
„ kerk niet eenigermate aanvullen, om aldaar, op eene
„ duidelijker wijze, van hare beſtemming te gewagen."
De vertaler ſchrijft hieronder: „ In onze oogen is het
„ *Circumſpice!* (zie rond!) de ſchoonſte, de verhevenſte,
„ de ſtoutſte loſſpraak, waarmede het grootst vernuft
„ den grooten WREN kon verheerlijken, *even ſtout als*
„ *de St. Paulus-kerk zelve.*" En onze BILDERDIJK
betuigt elders, dat hij het bedoelde grafſchrift ſlechts
daarom gepast vindt, dewijl gedenkteeken of grafteeken
ook graf beduidt: want, zegt hij, ten naastenbij met
niets heeft het ſombere, akelige geſticht meer overeen-
komst. — Zoo verſchillen de geleerden!

Brief IX vervolgt. De aanmerking op bl. 61 is toch wel
wat al te *ſcherpzinnig*. X treedt het Britſche Muſeum in.
„ Door welk een zonderling misbruik van woorden," zegt
hij, „ neemt men de boekerij van dit Muſeum openbaar;
„ wanneer (?) het ten hoogſte geoorloofd is den be-
„ ſtoven rug der banden te aanſchouwen?" XII behelst zijn
bezoek der tentoonſtelling op Sommerſethouſe, waar wij, ge-
heel anders dan bij ons wel zou plaats hebben, meer, althans
eer, en als met zekere voorkeur, van beeldhouw- dan
van ſchilderwerk hooren gewagen. XV geeft eene korte
geſchiedenis der Engelſche ſchilderkunst, en in de inlei-
ding dit: „Men zoude aan Engeland het bewijs kunnen
„ leveren, dat het tot nog even min kunſtenaren van den
„ eerſten rang als eene ſchool bezeten hebbe. Wanneer
„ men ſommige Engelſche paleizen en de galerijen van
„ Londen bezocht heeft, welke rijker zijn in meesterſtuk-
„ ken, dan de Italiaanſche *villa's* en galerijen, en misſchien
„ toereikend, om tien Muſeums, gelijk onze Louvre, te
„ vullen, dan zoude men ſchier zeggen, alsof de natio-
„ nale trots tegen Engeland gezegd had, hetgeen de mu-

„ ſe van VIRGILIUS tegen de Romeinen zeide: „Laat „ aan andere natiën de winstgevende zorge over, om uwe „ paleizen met voortbrengſelen van kunst te verſieren." XIX geeft den Londenſchen zondag. XX is een uitſtap.

Doch dit zij genoeg om een denkbeeld van den loop des onderhoudenden werks te geven, dat ons althans voorkomt op eene zekere mate van grondigheid en volledigheid aanſpraak te kunnen maken. Zoo iets bezaten wij, onzes wetens, nog niet omtrent Engeland. Het ſchoone werk van GOEDE (GEUDE) bemoeit zich minder met de letterkunde, en SPIKER, hoe naauwkeurig en rijk ten aanzien van gebouwen en ſchilderijen, mist daarbenevens het onderhoudende. Beiden kunnen echter ligt dienen ter aanvulling en betere beoordeeling van het werk; waarbij ook vader NIEMEIJER, als meestal andere zijden der Engelſche beſchaving en werkzaamheid opnemende, geenszins overtollig wordt. Trouwens, waar beſtaat een rijker en belangrijker voorwerp van beſchouwing? En hoe aangenaam moet het ons zijn, het Engelſche volk inzonderheid ook van die zijde te leeren kennen, tot welke geen opeengeſtapelde rijkdom en magt alleen, tot welke ook eigen ſmaak en vernuft moeten medewerken; zaken, op welke ieder volk van eenige beſchaving aanſpraak maakt.

Nog meer zeker zou de reis van eenen eigen' landgenoot voldoen, om ons Engeland, zijne kunst en kunde, zijn leven en beſtaan, regt te doen kennen en waarderen. Want niets is zoo geſchikt, om ons over vreemde voorwerpen juist te doen denken, als de vergelijking, als het bezigen van eenen maatſtaf, die ons bekend is. Daarom ware het te wenſchen, dat een bereisd Hollander werken als dit met zijne aanmerkingen verrijkte. Doch, betuigden wij niet reeds onze vreugde, dat men de uitgave van zulk een boek in onze taal wel heeft durven ondernemen; en zullen wij dan nog meer vorderen?

Er ſtaat achter het derde deel niet, of het het laatſte zij, en wij meenen, dat er nog één volgen moet. In dit geval komen wij er nog eens op terug. Thans voegen wij er nog maar alleen bij, dat de onderſcheidene vignet-

ten en platen, belangrijke plaatſen of gebouwen voorſtellende, als ook de beeldtenis van SOUTHEY enz. en de onderſcheidene *façſimiles* van handſchriften, het wel-uitgevoerde en tevens gemoedelijk compres gedrukte werk grootelijks verſieren.

Zes maanden in de West-Indiën, in 1825. *Vrij vertaald uit het Engelsch, door* J. G. v. *Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. *In gr.* 8*vo. LX en* 349 *Bl. f* 3-60.

Zelden gebeurt het, dat de Westindiën, door eenen Europeër, om andere redenen, dan uit geldzucht, worden bezocht. Hier, echter, is de ongenoemde Schrijver een geletterd Engelschman, die deze reis doet, geheel uit eigene beweging, zonder eenig ſtaatkundig of commercieel belang. Zijne beſchrijvingen blijken dan ook, over het geheel, gegeven te zijn door eenen man, wien oude en hedendaagſche Schrijvers als voorbeelden ten dienſte ſtaan. Over de natuurlijke geſteldheid der door den Schrijver bezochte Westindiſche, meest allen aan de Engelſchen toebehoorende, eilanden, over den toeſtand en leefwijze van derzelver bewoners, vindt men hier, in eenen aangenamen, levendigen ſtijl, merkwaardige en vrij volledige berigten, afgewisſeld door het verhaal van onderhoudende reisavonturen. Het is waar, voor den Nederlandſchen lezer zou dit werk nog belangrijker zijn, indien deszelfs inhoud zich ook over onze Nederlandſche Westindiſche bezittingen uitſtrekte. Evenwel, wegens de nabijheid en het gelijkvormige in den toeſtand en leefwijze der bewoners van onze Volkplantingen, blijft dit werk, ook zoo als het nu is, allezins lezenswaardig.

Ziet hier een uitlokkend ſtaaltje van den weelderigen plantengroei op het bekoorlijke *Trinidad:* „Na het ontbijt reden wij door een half bebouwd land, naar een, langs onzen weg liggend Indiaansch dorp in Savana Grande. Men kan zich niets akeliger voor oogen ſtellen dan het voorkomen van een land, dat in deszelfs eerſte ontginning ligt. Het vuur is hier de Hoofd-Agent, en de oppervlakte der aarde is ligt bedekt met eene verwarde menigte van zwart verbrande wortels en takken van boomen, die daar zoo lang op hoopen blijven liggen, tot dat zij verrotten, alzoo de onkosten van vervoe

te zwaar zouden zijn, behalve ook, dat de grond er veel vetter door wordt. Maar de nog ſtaande wouden zijn allerprachtigst, vooral die prachtige voorraad van plantgewaſſen, derzelver bewonderingwaardige verſcheidenheid, kleuren en heerlijke luister. — Het is dikwijls moeijelijk om den ſtandaard-boom te onderkennen uit het weelderig loof, hetwelk rondom deszelfs takken naar boven ſlingert, en een digt ineengeſtrengeld geheel uitmaakt. Het grootſte gedeelte dezer ſoort van klimop prijkt met de ſchilderachtigſte bloemen op deszelfs nimmer verwelkten groenen boezem; de wilde pijnboomen glinſteren even als zoo vele topazen en ſmaragden bij het ſchitterend licht der zon. Van de in de lucht waggelende kruinen dier reusachtige gevaarten, bij voorbeeld, van den zijden-katoenboom, Bois le Seur genaamd, ziet men het klimop, even als groene bloemvlechten, 150 voet loodregt naar beneden hangen, en door den wind heen en weder ſlingeren; anderen, achtereenvolgend aan elkander vastgegroeid, en nu in jonge ſtammen veranderd zijnde, vatten weder wortel in den grond, en worden zoo doende de rotſche ſteunpilaren, die den magtigen opperrand onderſchragen. Tegen deze ineengevlochtene bloemrijke en immergroene ſtutſelen wasſen wederom nieuwe kruipers op, en formeren eene aaneenſchakeling van vlechten en kranſen. — Maar niets beviel mij meer, dan de, tuſſchen deze vlechten, in de lucht zwevende vogelnestjes, onder anderen dat van het koornvogeltje, (de *fylvia penſilis* van BUFFON, geloof ik) hetwelk, om zijne eijeren buiten het bereik van het leepachtig apengeſlacht te houden, eene ſoort van beursje weeft, meest bijna in den ſmaak eener kleine Dames-*reticule*, welk netje met een geſtrengeld koord van klimop aan eenige der buitenſte boomtakken is vastgemaakt; onder aan den bodem van het beursje ligt het nest, en bij het minſte koeltje ziet men het op eene onbegrijpelijk aardige wijze heen en weder ſlingeren. Ik geloof, dat het wijfje er van onderen inkruipt; doch de verbazende hoogte verhinderde mij, de opening te zien. Zoo iets zoude waarlijk bijna aanleiding geven, om te vooronderſtellen, dat de Indianen hunne Chinchorro of hangmat van het koornvogeltjesnest hebben overgenomen, alhoewel de vogel wel duizendmaal den voorrang boven hen heeft, zoo in luchtigheid als in beweging."

Nu nog eens even op *St. Lucia* aan land getreden. „Toen ik den bergtop eenmaal bereikt had — o! nooit zal ik dat

oogenblik vergeten! Even alsof ik betooverd was, bleef ik daar buiten adem en bewegeloos rondſtaren. Nooit heb ik den hemel zoo digt van nabij gezien. De lucht ſcheen mij niet zoo vast als in Engeland toe; maar mijn oog kon hier, door een zacht doorſchijnend, prachtig hemelsblaauw, diep in denzelven doordringen, en de groote ſtarren zagen, als de Goden van Aſſyrië, op het halfrond neder. Niet alleen ſchitterde Venus en Sirius in het Zuiden, en anderen beneden in het Noorden, als uitſnijdſels der maan; maar zelfs geheele heirlegers hemellichten van mindere vermaardheid kaatſten hunnen vurigen glans op den ſtillen en ſchaduwachtigen Oceaan. Terwijl ik dit alles met eerbiedige bewondering aanzag, ſchitterde een zwerm van vuurvliegen, even als zoo vele millioenen groene vuurvonken, voor mijn gezigt, en plotſeling daarna waren die weder verdwenen. Ik keerde mij om, en zag al de bosſchen op de bergen als met heen en weder zwevende brandende toortſen verlicht, nu eens rijzende, dan weder dalende, hier verdwijnende, daar weder met verdubbelden gloed te voorſchijn komende, ſomtijds in een' ronden klomp zamenpakkende, en daarna in loovertjes uiteenſpreidende. Niemand is in ſtaat, om zich, enkel uit de drooge beſchrijving, van de betooverende ſchoonheid dezer glinſterende ſchepſeltjes eenig begrip te vormen. In plaats dat derzelver uitwerkſels door andere reizigers overdreven zijn geworden, moet ik betuigen, nimmer eenig verſlag, hetzij in proza of in verzen, gelezen te hebben, hetwelk mij ooit het geringſte denkbeeld gaf van de wezenlijkheid, zoo als ik die hier ondervond. Er zijn tweederlei ſoort van vuurvliegen; de kleine vlieg fladdert door de lucht, de andere houdt zich meer, als onze glimworm, bepaaldelijk in bosſchen op; de eerſte heb ik nimmer van nabij kunnen bezigtigen, maar de laatſte heeft twee breede oogen achter op den kop, die, zoo lang het geen licht van zich verſpreidt, eene doffe kleur heeft, doch zoodra men het diertje aanraakt, ſchieten er twee ſtralen groen licht uit, die even zoo helder ſchitteren als het zuiverſte gaslicht; maar de voorname lichtbron is eene ſpleet in deszelfs buik, waardoor het geheele binnenſte van de tor even als een roode gloeijende oven zich vertoont. Ik zette eens te Trinidad zulk een natuurlijk lampje onder een wijnglas in mijn ſlaapvertrek, om te beproeven, of, hetgeen men mij daarvan verteld had, werkelijk waarheid was, en zag, na mijne kaars uitgedaan te hebben, op mijn horlogie, waarop ik den wijzer kon zien als op klaar lichten dag."

De Vertaler heeft zich zijne taak vrij gemakkelijk gemaakt. Hij heeft, gelijk hij in de Voorrede zelf zegt, zijnen somtijds al te diepen voorganger meer dan eens laten varen, dewijl het volstrekt buiten zijne magt was, diens, in den trant van STERN's (STERNE's) *Sentimental Journey* geschrevene, geestige uitspattingen over te zetten. Het *ultrà posse nemo obligatur* mag gelden, wanneer iemand genoodzaakt wordt, om iets te doen, waartoe hem de krachten ontbreken; maar dit is hier het geval niet, en YORICK's *Sentimentele Reis* is ook in ons land te gunstig bekend aan dezulken, die geen Engelsch lezen, dan dat het niet zou te bejammeren zijn, dat de Vertaler heeft kunnen goedvinden, om, hetgeen hier in dien zelfden smaak gevonden werd, achterwege te laten. Ook met de meeste aanhalingen uit oude en nieuwe Dichters heeft SWAVING gedaan, even als de Voorlezer, die gewoon was de kwade namen maar over te slaan. Dus, lezers, de vertaling is fabrijkwerk, ligt en digt, op den koop gemaakt.

Redevoering over de noodzakelijkheid, om de zedelijke verbetering der Gevangenen te bevorderen, uitgesproken ter opening der gewone jaarlijksche Vergadering van het Genootschap, enz. 8 *Mei* 1828. *door* J. J. UYTWERF STERLING. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1828. *In gr.* 8*vo.* 44 *Bl. f* : - 50.

Het Genootschap: *tot zedelijke verbetering der Gevangenen*, schijnt mindere deelneming te vinden dan het verdient. Éene poging, welke mislukt is, wordt telkens voor den dag gehaald, om het nuttelooze van de overige te bewijzen. Om de nietigheid van dezen meestal eigenbatigen betoogtrant duidelijk voor oogen te stellen, is deze Redevoering een gepast en bij onpartijdigen krachtig werkend middel. De Heer STERLING, een der Hoofdbestuurders van gemelde Maatschappij, voldingt zijn betoog door de aanwijzing van *belang*, *pligt* en *uitvoerbaarheid*, in het werk der zedelijke verbetering van gevangenen. Wij zeggen: *voldingt*; want, wat waanwijze en ijdele menschen, zelfs onder schijn van bijzondere vroomheid, ook mogen beuzelen, het belang der maatschappij, de pligt der menschen- en broederliefde dringen den nadenkenden, aan de verbetering zijner afgedwaalde, verwaarloosde natuurgenooten te denken. En pligt noch belang vorderen hier iets onuitvoerlijks. Het Christen-

dom verbiedt ons, aan de verbetering van eenen zondaar te wanhopen. Of zoude in dezen reeds alles gedaan zijn, wat te doen is? In het algemeen mag men dit reeds betwijfelen, omdat in zoo weinige opzigten alles door de menschen gedaan is, wat te doen valt, inzonderheid bij moeijelijke zaken, en die, aan het algemeene bewind bevolen, onder zoo veel belangrijks, naauwelijks eene genoegzame oplettendheid kunnen trekken. Maar de ondervinding, het eigen onderzoek der zake leert dit bovenal. En het is waarlijk beklagelijk, wanneer men de gevangenisſen, zoo als ze nog veelal zijn en algemeen plagten te wezen, — verblijven van ellende, kweekhoven der ondeugd, boven welker deur ſtond, als boven die der hel bij DANTE: wie hier binnentreedt, legge de hoop af! — met een aandachtig oog beſchouwt. Het verheugt ons regt, dat de Spreker dit, en de mogelijkheid om het te verbeteren, zoo ſchoon en welſprekend doet zien. Moge zijn ſtuk, op allerlei wijze verſpreid, krachtig medewerken, om alle vooroordeelen tegen de beſtaande onderneming, alle traagheid in het toetreden tot zoo Christelijken arbeid, meer en meer weg te nemen! Van ouds af muntte ons vaderland door zijne liefderijke inſtellingen uit; ook zijne gevangenisſen werden door HOWARD nog de beste bevonden. Zouden wij ons dezen, boven alles ſchoonen, nationalen roem laten ontnemen, en bijzonder voor haar, die zich eenmaal, in zoo vele opzigten, naar ons vormde, voor de jeugdige *Amerikaanſche* Republiek, of voor *Engeland* zwichten? Neen, Landgenooten! koopt en leest deze Redevoering, — leest, wat de waarheid allerwegen genoegzaam verkondigt, en gaat heen en doet desgelijks! Laat de Priester en de Leviet met Pharizéſche ongevoeligheid voorbijgaan; gij, verbindt de wonden des armen Samaritaans; gij, toont, dat ieder mensch uw naaste, elke ongelukkige uw broeder is!

Opleiding tot Waarheid en Deugd, voor Jongelingen en jonge Dochters. In Geſprekken tusſchen een' Vader en zijn' Zoon. Uit het Engelsch. Door B. F. TYDEMAN. *Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1828. *In kl.* 8*vo. VIII en* 231 *Bl. f* 1-80.

De ſchrijver van dit boekje is JOHN CLOWES, Leeraar te *Manchester*. Zijn roem zal door dit geſchrijf in Nederland

niet worden gevestigd. Na eene gezette lezing hebben wij één fout *op den titel* ontdekt, namelijk, dat weggelaten zijn de hier onmisbare woorden: *naar het ſtelſel van* SWEDENBORG. Hier toch heerscht dezelfde *Typologie*. De rupſen aan den aalbesſenboom zijn *beeldtenisſen* van 's menſchen kwade driften en hartstogten. En dan wordt NB. nog betoogd, dat zelfs de Bijbel zulk eene opvatting niet ſlechts duldt, maar vordert, volgens welke kwaadaardige dieren en planten de kwade neigingen in des menſchen hart aanduiden moeten. Dezelfde kunstgreep van SWEDENBORG, om door een *viſioen* een leerſtuk te ſtaven, dat bijbelsch te bewijzen onmogelijk is, wordt ook hier gevonden, in de Allegorie, getiteld: *De jonge Prins*, die eenigzins de ſchoone gelijkenis van den verloren zoon verwatert, en *den Christen van* BUNJAN veelal gelijkt, *op de reize naar de eeuwigheid*, maar geſtoken in een ander pakje. Men vindt hier dezelfde allegoriſche ſchriftverklaring als bij SWEDENBORG, en overal dezelfde *mystikerij*, tegen welke BORGER het noodige gezegd heeft, in zijne beroemde verhandeling. De gevaren voor ieder mensch, door dezen ontdekt, doen ons ingenomen zijn tegen dit boekje, voor jongelieden beſtemd, maar voor hen niet dan zeer ſchadelijk en hoogst gevaarlijk.

Indien Dr. TYDEMAN zoo veel tijds overig heeft, om dien te kunnen verſpillen aan de vertaling van deze en dergelijke ellendige Engelſche voortbrengſelen, geve hij niet, in een tweede deeltje, de zes nog overig zijnde ſtukjes van CLOWES, maar hij rigte liever een afzonderlijk *Magazijn* of pakhuis op *voor Swedenborgſche Godgeleerdheid*, waar dan voor allerlei Swedenborgſche *prullaria* eene voegzame plaats kan worden ingeruimd. Zoo wordt niemand bekoeht, dan misſchien de houder van zulk een Magazijn alleen. *Basta.*

De Dood van Socrates, gevolgd naar het Fransch van A. DE LAMARTINE, *door* J. KISSELIUS. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1828. *In* 16*mo. XVI en* 87 *bl.* ƒ : - 90.

De Dood van Socrates, een Dichtſtuk van A. DE LAMARTINE, *in Nederduitſche verzen nagevolgd door* VINCENT LOOSJES. *Met Vignet. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1828. *In gr.* 8*vo. XII en* 83 *bl.* ƒ 1 - 50.

Twee navolgingen van hetzelfde dichtſtuk, even verſchil-

lend in innerlijke waarde, als zij verſchillen in uiterlijken tooi. De eerſte verſmaadt, gelijk het meisje, dat van de magt harer bekoorlijkheden bewust is, allen overtolligen opſchik, en treedt te voorſchijn in een net, maar eenvoudig kleed; de andere, daarentegen, verraadt de zelfovertuiging harer minderheid, door de angstvalligheid, met welke zij alle ſieraden en blanketſels der kunst heeft te hulp geroepen. Maar de echte kenner van het ſchoone, zoo wel bij meisjes als in verzen, gaat de opgeſchikte kokette voorbij, en reikt aan de ongetooide bevalligheid den gouden appel der overwinning.

Uit deze beeldrijke inleiding, die eene tint van galanterie heeft, welke wij dachten, dat lang bij ons verbleekt was, zal de prozaïſche lezer, hopen wij, reeds hebben opgemaakt, dat van deze twee boekjes datgene, wat er van buiten het ſierlijkst uitziet, juist van binnen het ſchoonſte niet is, en dat het nederige zakformaat in echt gehalte zwaarder weegt dan de breedgerande oktaaf, met keurig titelvignet, gekartonneerden omſlag en al. Onze onpartijdige vergelijking van beide ſtukken zal deze opgevatte meening tot zekerheid doen worden.

LAMARTINE is zeker door elken Nederlander van ſmaak in het oorſpronkelijke gelezen, en zijne *Méditations* zijn reeds zoo dikwijls door onze heele, halve en kwartdichters nagevolgd, dat wij het eigenaardige van zijnen trant als bekend mogen vooronderſtellen. Er is in denzelven iets nevelachtigs en onbepaalds; zijne beelden en vergelijkingen zijn dikwijls zoo geestig en onligchamelijk, en toch is alles met zulke gloeijende tinten gepenſeeld en in zulke ſierlijke en veelomvattende uitdrukkingen vervat, dat er bijna geen dichter is, die zijnen navolger, als hij geest en vorm getrouw wil overgieten, grooter hinderpalen in den weg legt. Wel is waar, zijn *Dood van Socrates* is op ſommige plaatſen meer verhalend, op andere meer ſtellig *didaktiſch*, dan zijne overige dichtwerken; maar die nevelachtige ſchemerſchijn, welken hij zoo bekoorlijk weet aan te brengen, is toch over het geheele ſtuk heengewaſemd, en bedekt ſommige partijen geheel. Wij erkennen dus gaarne, dat eene dichterlijke vertolking van hetzelve eene zeer moeijelijke taak is; dat ſlechts diepe kennis onzer taal, ijzeren vlijt en gedurige beſchaving voor derzelver vervulling konden berekend zijn; en dat het dus zeer mogelijk is, dat men, ſchoon in andere opzigten, gelijk de Heer LOOSJES, geenszins van dichterlijke verdien-

ſten ontbloot, hier ongelukkig ſlaagde; maar het ſpreekwoord zegt: *waarvoor men ſcheep gaat, daarvoor moet men medevaren*; en vooral wanneer anderen toonen, dat de vrijwillig opgenomene ſcheepstaak goed kan vervuld worden, dan is er geene reden denkbaar om de waarheid te verglimpen, en de regtvaardige kritiek moet ieder geven dat hem toekomt, het zij dan lof of berisping.

De eerſte komt, zonder tegenſpraak, den Heere KISSELIUS toe, die met dezen arbeid op eene waardige wijze weder optreedt in de letterkundige wereld, die hij ten eenemale ſcheen te hebben verlaten. Hij volgt het oorſpronkelijke regel voor regel, giet elke gedachte, elk beeld, elke vergelijking over, en dat zonder zijne toevlugt te nemen tot het ellendig hulpmiddel der omſchrijvingen, die ezelsbrug van alle ſlechte vertolkers. (Dit laatſte zij in het algemeen gezegd, zonder het op den Heer LOOSJES in het bijzonder toe te paſſen.) Zijne verzen zijn ſierlijk en geſpierd, ſoms wel eens wat al te kort ineengedrongen; hetwelk zeker ontſtond uit zijn onvermoeid ſtreven, om zelfs de kleinſte ſchakering van het oorſpronkelijke niet weg te wiſchen. Voeg hierbij, dat zijne dichterlijke uitdrukking bijna overal even keurig, even ſchilderachtig is, en dat ſlechts zeer zelden eene hinderlijke omzetting (inverſie) of een lam naſlepend deelwoord verraadt, dat het hem zwaar viel, het vloeijend Fransch in even vloeijend Nederlandsch over te brengen. Met dit alles zijn er toch natuurlijk ſommige plaatſen, waar hij het oorſpronkelijke denkbeeld verzwakt of minder getrouw uitgedrukt heeft; doch daarentegen is het ook weder niet zeldzaam, dat hij met eene zachte hand eene enkele onkieſche of minder zuivere tint van den Franſchen dichter wegwischte, en voor dezelve eene meer gepaste bezigde. Van beide vinden wij voorbeelden in deze zinſnede:

Ja zelfs geen eerſte blik, waarmeê wij 't licht begroeten,
Als 's levens ochtendſtraal onze oogleên komt *ontmoeten*;
Geen lier, zich huwende aan der *ſchoonen* toovergalm, —

Deze regels zijn veel zwakker, dan de Franſche:

Quand le rayon doré vient baiſer ſa paupière;
L'accent de ce qu'on aime à la lyre mêlé —

Verder:

Geen geur, die 't zintuig drenkt met ambrozijnen walm,

Noch 't zoet van d'echtkus, dien de minnaar, in verrukken;
Zijn bruid op 't feest der trouw mag op de lippen drukken, —

Deze, daarentegen, zijn de eerſte ſchilderachtiger, en de laatſte zediger en kieſcher, dan:

Le parfum fugitif de la coupe exhalé;
La ſaveur du baiſer, quand de ſa lèvre errante
L'amant cherche, la nuit, les lèvres de l'amante.

Eindelijk:

Schenkt ooit die hooger vreugd, die eens de vrome ſmaakt,
Op 't eerst ontwaren, dat de dood zijn kluister ſlaakt!
En hij, terwijl we omlaag zijn lijkasch nog vergâren,
Vergeet — vergeet alreede, in 't juichend opwaartsvaren,
't Vaarwel, dat hij aan de aard' voor eeuwig ſchuldig blijft —
De aard', die, als dwarlend ſtof, daar voor Gods aanſchijn drijft.

Hier is in den laatſten regel niet ſlechts het denkbeeld verzwakt, maar zelfs geheel uit het oog verloren:

Ce monde évanoui disparâit devant Dieu.

Beter heeft hier LOOSJES:

Verzinkt haar bol eensklaps, daar hij God zelf aanſchouwt.

Dezelfde kieſche ſmaak, die KISSELIUS den nachtelijken kus der wulpſche min in den eerſten huwelijkskus deed veranderen, bewoog hem insgelijks, om eene vergelijking te verwerpen, die, naar onze ſchatting, al zoo ongepast is, als men er eene kan uitdenken; namelijk, waar LAMARTINE van Socrates, nadat hij den gifbeker gedronken had, en nog tot zijne leerlingen woorden van hoogere wijsheid ſprak, zegt:

Quelquefois l'oeil au ciel, il rêvoit en ſilence,
Puis déroulant les flots de ſa ſainte eloquence,
Comme un homme énivré du doux jus du raiſin
Briſait cent fois le fil de ſes diſcours ſans fin,
Ou comme Orphée errant dans les demeures ſombres,
En mots entrecoupés il parloit à des ombres.

Hier heeft KISSELIUS die leelijke dronkenſchap, welke zoo ſlecht bij de wijsheid en het ſterfuur voegt, geheel weggelaten, en zegt eenvoudig:

Nu ſloeg hij 't oog omhoog, verdiept in mijmeringen,
Dan deed welſprekendheid op nieuw zijn rede ontſpringen;
En, *dringend* met zijn' geest den nacht der toekomst in,
Door hooger drift ontvonkt en *gansch* verrukt van zin,
Sprak hij tot ſchimmen, als eens Orpheus aan de boorden
Des afgronds, deze reên, met afgebroken woorden.

Natuurlijk zouden wij, dus voortgaande, ook wel eenige zwakke plaatſen vinden, b. v. bl. 20:

En ſprak (dus ſpelende) als een hemeltolk, wiens taal
De wijsheid, ongezocht, huwt aan de feestbokaal.

De taal, die niet drinkt, kan de wijsheid ſlecht vereenigen met den vollen beker. LAMARTINE zegt dit ook niet, maar:

Et parloit en jouant comme un vieillard divin
Qui mêle la ſageſſe aux coupes d'un feſtin.

De grijsheid dus, en niet de taal, huwde de wijsheid aan den feestelijken beker. Maar LOOSJES maakt het nog erger:

Hij ſpreekt, zoo ſpelend, als een *goddlijk beeld der grijsheid*,
Die ſteeds den feestwijn kruidt met geur van ware wijsheid.

Dat is wel een kruidig beeld!

Onnaauwkeurig is ook de vertolking van den aanhef der ſchoone plaats op bl. 23:

Nous oublions le Dieu pour adorer ſes traces.

door:

Wij doen de Goon te kort, waar wij hun beeld vereeren.

Waarom niet, bijna letterlijk, dus:

Den God vergeten wij, om ſlechts zijn' afdruk te eeren.

LOOSJES heeft, zeer lam, zelfs taalkundig ſlecht, en minder dan prozaïsch:

De Godheid, wijl van haar elk ſpoor wordt aangebeden,
Vergeet men zelf daardoor.

In deze zelfde heerlijke plaats heeft KISSELIUS ook een een geheel nieuw denkbeeld, dat echter misschien niet minder gepast is, voor datgene, wat LAMARTINE bezigde, in de plaats gesteld:

Tous ces êtres peuplant l'Olimpe et l'Elysie
Sont l'image de Dieu par nous divinisée,
Des lettres de son nom sur la nature ecrit,
Un ombre que ce Dieu jette sur notre esprit.

Dat heer, van de Elyseën tot aan Olimpus tinnen,
't Zijn alle Godes beeld, vergood door onze zinnen;
Naamcijfers, die zijn hand in 't boek der schepping prent;
Een scheemring, die God-zelf *'t verstand ter gidse zendt.*

Dezen laatsten regel zouden wij in een oorspronkelijk dichtstuk schoon vinden; maar hier moeten wij aanmerken, dat de navolger juist het tegenovergestelde zegt van LAMARTINE, die deze schemering geenszins beschouwde als eene gids voor het verstand, maar wel degelijk als een' sluijer, die hetzelve benevelde. De voorlaatste regel, zoo hard door die ongelukkige naamcijfers, had zoo gemakkelijk vloeijender en getrouwer kunnen overgebragt worden; b. v.:

't Zijn letters van zijn' naam, de schepping ingeprent.

Hier verkiezen wij derhalve de vertolking van LOOSJES:

Maar die bewoners van d'Olimp, of *'s aardrijks schoot*,
Zijn alle 't beeld van God, door ons alreê vergood;
Slechts letters van zijn' naam op heel natuur geschreven,
Een schaduw door dien God op onzen geest gedreven.

Uit het een en ander is het blijkbaar, dat de vertolking van KISSELIUS even min volmaakt is als eenig menschelijk werk, en dat hij zelf bij eene herziening nog wel eenige verbeteringen in dezelve zouden kunnen aanbrengen; maar wanneer een al te keurig en het onmogelijke vorderend beoordeelaar hare voortreffelijkheid, na eene gezette studie van het oorspronkelijke, zoude willen betwijfelen, dan heeft hij ze slechts tegen die van LOOSJES over te stellen, aan welke deze niet onverdienstelijke Dichter toch erkent alle mogelijke moeite besteed te hebben. Hij zegt het, en dus *moeten* wij het gelooven, maar hem alsdan tevens het talent van

dichterlijk vertalen ontzeggen; want zijne verzen zijn dikwijls zoo gewrongen, verminkt door zoo vele onduldbare omzettingen, uitgerekt door zulke ontzenuwende omschrijvingen, opgestopt met zoo vele achterna slepende deelwoorden, en volgemaakt met zoo vele woordjes, welke men gemakkelijk konde missen, dat ieder Nederlander, die uit dezelve LAMARTINE denkt te leeren kennen, wel zeer onvergenoegd den oktaaf zal toeslaan en uitroepen: Dat behoefden wij waarlijk niet uit Frankrijk te halen!

Reeds de tweede regel van het stuk:

De zon rees langs de kruin van den Hymettus op,
Van Theseus tempeltin verlichtend hel den top.

beschenkt ons met een naslepend deelwoord, en met eene omzetting, welke wij gemakkelijk konden missen; en de vierde:

En, wijl ze op 't Parthenon haar' vuurgloed neêr liet dalen,
Schoot ze, als tot afscheidsgroet, *fleels* in den kerker stralen.

verrijkt onze taal met een bijwoord, dat wij tot nu toe niet kenden, en ook niet in WEILAND konden vinden; terwijl de vijfde en zesde:

Men zag een gulden kiel, langs 't woelig pekelveld
Bij 't heilig lofgezang ter haven ingesneld.

niet slechts een schip over een veld doen varen, en dat wel over een veld van nat uit de harington, (wij kunnen ons met het woord *pekelnat*, offschoon dan ook de Heer LOOSJES hier het gebruik voor zich hebbe, maar niet vereenigen) maar daarenboven eene onwaarheid behelzen, welke vlak strijdt met hetgeen Socrates later zegt, op bl. 5, waar hij, aan zijne leerlingen het schip wijzende, dat in het gezigt was, uitroept:

Mijn ziel bereikt, gelijk dit schip, weldra de haven.

Indien hetzelve echter op bl. 1 de haven reeds ingesneld was, behoefde het er op bl. 5 niet meer in te komen. Het oorspronkelijke heeft dan ook:

On voyoit sur les mers une poupe dorée,
Au bruit des Hymnes saints, voguer vers le Pyrée.

KISSELIUS:

Ginds dobberde uit de zee de rijkvergulde ſteven
Bij 't ſchaatrend Pean op, om kustwaarts aan te ſtreven.

Om voort te gaan; de zevende:

't Was haar terugkomst, ach! die 't wreede vonnis velde,
Die 't offers van het regt den laatſten dag voorſpelde.

behelst eene overtolligheid, die daarenboven ongerijmd is; want de terugkomst van het ſchip velde het vonnis niet; deze taak was reeds, vele dagen vroeger, door den Raad verrigt; alleen de voltrekking van het vonnis wachtte op de terugkomst. Wanneer men dezen halven regel laat wegvallen, is de zin goed, de vertaling getrouw, en men mist dat ſtootende tweemaal *die*.

Verder:

Doch zoolang 't lieflijk licht der zonne Griekenland
Beſcheen, verbood een wet, dat iemand ooit zijn hand
Sloeg aan het veege hoofd, dong naar 't verbeurde leven.

Gelijk de 9de en 10de regel hier geconſtrueerd zijn, is de zin: dat, ſinds de zon Griekenland beſcheen, er eene wet beſtond; hetgeen toch de meening niet is. *Verbood* moest voorafgaan, om te doen begrijpen, dat er eene wet beſtond, die niet wilde, dat men de misdadigers ter dood bragt, zoo lang de zon aan den hemel ſtond. In den 11den regel ſtaat weder tweemaal hetzelfde; men voege zijne laatſte helft bij het insgelijks weggeſnedene van den 7den.

Een wet, door heilgen angst den Grieken ingegeven.

Deze 12de regel is een toonbeeld der hoogstmogelijke verlenging; hij is gemaakt alleen tot uitdrukking van het Franſche: *de peur*. Tot vergoeding, echter, mogen wij zeggen, dat de volgende zes (de 15de alleen uitgezonderd, in welken *offer* veel te algemeen en onbepaald en *verſcheiden* niet juist is, daar dit woord meest van een' zachten dood gebruikt wordt) beter zijn, en het oorſpronkelijke getrouw wedergeven:

Dat ooit haar ſtralenglans, die 't levend hart verblijdt,
Door oogen zonder blik onwaardig werd ontwijd;
Of, dat een offer, bij 't ontijdiglijk verſcheijen,
Het leven en het licht ooit tweemaal zou beſchreijen:
Zoo ſnelt een balling heen van 's vaders erf en goed,
Vóór nog Aurora's blik het wereldrond begroet.

Wij hebben, tot bewijs onzer onpartijdigheid, juist deze eerſte regels der navolging ter ontleding gekozen, daar ieder, gedachtig aan de ſpreuk: *goed voorgedaan, half verkocht*, in het begin zijn beste been nog al vooruit zet; en wij moeten dan ook in gemoede betuigen, dat er veel zwakker en weinig beter plaatſen dan deze in het werk van LOOSJES gevonden worden. De lezer heeft nu deze regels eens in het haarfijne met ons beſchouwd; hij beproeve, of hij ook eenige der gemaakte aanmerkingen kan toepaſſen op die van KISSELIUS, welke daarenboven de verdienſte bezitten van *in gelijk* aantal te zijn als de oorſpronkelijke van LAMARTINE, en dus twee minder dan die van LOOSJES:

De zon ſchoot, rijzend van Hymettus top, haar glanſen,
Door 't floers des dageraads, op Theſeus tempeltranſen,
En wierp, het Parthenon omſtralend met haar' gloed,
Ter vlugt in 't kerkerhol als waar 't een affcheidsgroet:
Ginds dobbende uit de zee de rijkverguide ſteven
Bij 't ſchaatrend Pean op, om kustwaarts aan te ſtreven,
De kiel, wier t'huiskomst elk gedoemde, in Pallas muur,
Ten teeken was geſteld van 't heilloos ſterfensuur!
Maar 't oud gebruik verbood hun 't levenslicht te ontrooven;
Voor zich de zon ſcheen in 't Iönisch meer te dooven,
Uit voorzorg, dat haar glans, die al wat leeft verblijdt,
Door geen verſtarden blik aanſchouwd wierde en ontwijd;
Of dat de onzalige, die de oogen look in 't ſneven,
Niet tevens 't zoetlicht zou beſchreijen met het leven:
Zoo vlugt de balling ook van d'ouderlijken grond,
Nog vóór Aurora daagt aan 't halve wereldrond.

Wij hadden wel gewenscht, beide vertolkingen, zoo al niet gelijkelijk, dan toch de eene meer, de andere minder, aan het publiek te kunnen aanbevelen; maar de partijdigſte lezer ziet het zelf, dat wij niet mogen, en dus houde men zich bij het zakformaat; dat is ook het gemakkelijkst.

No. XIII. *Boekbeſch.* bl. 576, reg. 20, ſtaat, door verkeerde correctie der laatſte proef, *afſag*, lees *afſla*.

BOEKBESCHOUWING.

Bijbeloefening over den tweeden Brief van Paulus aan de Korinthiërs. *Door* H. VAN HEYNINGEN, *Predikant te Rijswijk. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8vo. 529 *Bl. f* 4-80.

Bij de aankondiging van dit werk gevoelt zich Recensent in onaangename verlegenheid. Door vroegere Bijbeloefeningen over het *Evangelie van* MATTHEUS en LUKAS, *den Brief van* PAULUS *aan de Romeinen* en diens *eerſten aan de Korinthiërs*, heeft de Eerw. VAN HEYNINGEN over het algemeen grooten lof behaald; en toch wil ons deze *Bijbeloefening over den tweeden Brief aan de Korinthiërs* niet regt bevallen. Ook over den vroegeren arbeid zou ons gevoelen misſchien eenigzins hebben verſchild van dat der meeste Beoordeelaars. Daar wij nu eerst in de gelegenheid zijn, ons oordeel over dusdanigen arbeid mede te deelen, vangen wij aan met onbewimpeld onze gedachten te zeggen, dat namelijk deze Bijbeloefening meer de houding heeft van *oefeningen* OVER *den Bijbel*, dan wel de ſtrekking, om den Lezer of Hoorder te *oefenen* IN *den Bijbel*; welk laatſte punt wel het voorname of liever eenige doel moet zijn van alle welingerigte Bijbeloefeningen.

Bij den vroegeren arbeid des Schrijvers viel dit misſchien daarom minder in het oog, omdat de verſcheidene aard der toen behandelde Bijbelboeken eene grootere uitvoerigheid ſcheen te verdragen. Doch juist gelijke behandeling van eenen Brief, die met het reeds vroeger verklaarde een groot verſchil oplevert, maakt het gebrek nu meer tastbaar. De aanmerking van HORATIUS:

Intererit multum, Davusne loquatur, an Heros, cet.
't Verſchil is groot, wie ſpreekt, een ſlaaf of Godenzoon.

is op de natuur gegrond, en ook van toepaſſing bij

het verklaren der Heilige Schrift. Er is groot verschil tusschen den verhalenden schrijver, den godgeleerden onderwijzer, den strengen bestraffer en vermaner, en den vaderlijken vriend, die zijn geheele hart uitstort en door hartelijke liefde dringt tot het goede. Dit onderscheid behoort ook de Uitlegger gestadig in het oog te houden, daar hij meer dan enkel de woorden heeft te verklaren. Dit zal wel het onderscheid doen in het oog vallen tusschen Bijbeloefening over MATTHEUS en LUKAS als Evangelieschrijvers, tusschen den Brief aan de *Romeinen*, tusschen den eersten aan de *Korinthiërs*, en den tweeden aan dezelfde gemeente; welke laatste Brief, door de Akademische Verhandeling van *Prof.* ROYAARDS uitmuntend toegelicht, door kortheid van uitdrukking, door plotselinge overgangen, en door telkens op het onverwachtst veranderden toon, eene natuurlijke welsprekendheid bezit, welke in die mate geene kunst ooit kan of zal bereiken. De Uitlegger, die, door noodeloozen omslag, dit eigendommelijke van den stijl wegneemt, werpt te veel water in den wijn, en maakt een sterk gespierd ligchaam, door hetzelve te verrekken, tot alle krachtige werking ongeschikt en lam. Het is wel waar, dat de Eerw. VAN HEYNINGEN meest overal de gesteldheid van 's Apostels aandoeningen in den Brief juist doet opmerken; maar korte en meer kernachtige opheldering, voor welke deze Brief zulk eene uitnemende geschiktheid heeft, zou dit alles meer in het oog doen vallen. Het gezigt van den krachtvollen man werkt sneller en gemakkelijker op den aanschouwer, dan de wijdloopige, hoezeer dan ook naauwkeurige en geleerde, ontleding van deszelfs lijk. Zulk eene ontleding komt ons voor deze Bijbeloefening te zijn, waarbij wij de geleerdheid en het vernuft van VAN HEYNINGEN niet miskennen. Ook wij hebben dus gegronde aanmerkingen tegen de lijvigheid, of, zoo als beter gezegd wordt, tegen de omslagtigheid, welke dit werk van VAN HEYNINGEN niet enkel kostbaar, maar, hetgeen meer zegt, ook minder bruikbaar maakt. Indien men voor onze meening voldingend bewijs ver-

langde, en wij gelegenheid hadden, dit hier uitvoerig aan te wijzen, zou ons vooral Hoofdst. XI hiertoe genoegzame stof opleveren. Dit hoofdstuk toch zal bij kernachtige vertaling en opheldering beter uitvallen', dan bij de omslagtige opheldering door den Schrijver, bl. 397—450. Conf. ROYAARDS, *Disput. Inaug. de II Pauli ad Cor. Epist.* pag. 109. Om hetgeen wij bedoelen meer in het oog te doen vallen, zullen wij onze opvatting, tegenover die des Schrijvers geplaatst, nog laten volgen. Ziehier dan slechts enkele stalen.

v. H.	Rec.
H. XI: 1. *Och of gij mij een weinig verdroegt in de enwijsheid!* enz. enz. enz. *Ja ook*, liever, *och toe verdraagt mij*, duldt deze dwaasheid in mij.	*Och of gij mij verdroegt in het weinigje dwaasheid! .... Ja ook mij verdraagt gij.*
Vs. 4. Want, indien — — *zoo verdroegt gij hem met regt*, liever *gereedelijk*, eigenlijk *schoon*, zoo zoudt gij gereed zijn, om alles, wat gij op onze prediking voor waarheid en pligt erkend hebt, te verloochenen, enz. enz.	Want, indien — — *zoo deedt gij wel* (*), *met hem te verdragen*; want ik acht, enz. (*) PAULUS bezigt hier hetzelfde καλῶς als JEZUS, MARC. VII: 9. in denzelfden spottenden zin. De veranderde toon in het 4de vers heldert dit duidelijk op.
Vs. 11. *Waarom* heb ik, bij mijnen arbeid onder u, u nimmer bezwaard met de zorg voor mijn onderhoud? *is het, omdat ik u niet lief hebbe?* Deze bedenking enz. —. *God weet het.*	*Waarom? .... Omdat ik u niet lief heb? ..... God weet het!*

Wij onthouden ons van verdere stalen en aanmerkingen, en wenschen den Eerw. VAN HEYNINGEN bij volgende gelegenheid meerderen tijd toe, om, hetgeen hij door tijdsgebrek nu zoo uitvoerig schrijft, dan meer beknopt en zekerlijk ook beter in het licht te kunnen zenden.

Het zuchtend ſchepſel. Proeve eener eenvoudige verklaring van Rom. VIII: 18—25. *Door* D. H. WILDSCHUT. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr.* 8vo. *VIII en* 56 *Bl. f* :-60.

In dit ſtukje levert de Eerw. WILDSCHUT eene belangrijke bijdrage ter verklaring van eene niet zeer gemakkelijke Bijbelplaats. Als zoodanig bevelen wij deze Proeve allen deskundigen ter toetſinge aan. In de opvatting van het *zuchtend ſchepſel* verſchillen wij van den Schrijver, maar onthouden hem daarom geenszins den lof, die hem als naauwkeurigen Bijbelverklaarder ook hier toekomt. Ons heeft hij namelijk niet overtuigd, dat πᾶσα ἡ κτίσις het *Christendom*, als eene nieuwe ſchepping van God, te kennen geeft. Naar ons gevoelen beteekent het *het menſchdom* in het algemeen; terwijl, die gezegd worden *de eerſtelingen des Geestes* te hebben, naar het doel des Apostels, *de Christenen*, niet blootelijk *de Apostelen*, zijn. Dan, ter nadere ſtaving van dit ons gevoelen, in tegenſtelling met dat des Schrijvers, ontbreekt ons hier plaats en gelegenheid. Doch, ook bij dit verſchil van gevoelen, achten wij deze uitlegkundige bijdrage belangrijk, en eener nadere toetſinge waardig.

Zamenſtel der Christelijke Zedekunde, door Dr. FRANS VOLKMAR REINHARD, *in leven eerſten Hofprediker van den Koning van Sakſen, enz. Naar de laatſte, vermeerderde en verbeterde Hoogduitſche Uitgaaf. Iſte en IIde Deel. Te Deventer en Franeker, bij* A. J. van den Sigtenhorst *en* G. IJpma. 1827, 28. *In gr.* 8vo. 966 *Bl. f* 8-: *Bij inteekening f* 6-:

Het oorſpronkelijke werk, van welks vertaling wij een' tweeden druk aankondigen, heeft in de godgeleerde wereld grooten naam gemaakt en zal altijd hooge waarde

behouden. De drie eerſte deelen van het *System der Christlichen Moral* verſchenen ten vierdenmale in 1802, 5 en 7. Het 4de deel kwam uit in 1810, en het laatſte na den dood des beroemden mans in 1815. Naar deze laatſte uitgaaf, welke, wat de eerſte deelen aanbelangt, door REINHARD zelven genoemd werd *vierte vermehrte und verbeſſerte Auflage*, wordt ons dit belangrijke werk in een' tweeden en, mogen wij zeggen, zeer verbeterden druk aangeboden.

Het werk van REINHARD, als zoodanig, is algemeen en zeer gunſtig bekend, en behoeft ook alhier noch aanprijzing noch beoordeeling. Het is thans alleen pligt voor ons, dat wij deze *uitgave* nader leeren kennen. Gemakkelijk zou zoodanig verſlag te geven zijn, indien wij eene vergelijking wilden maken tuſſchen dezen en den vroegeren druk. Doch dit zou tot te groote uitvoerigheid ons verleiden, en ons brengen tot dit reſultaat, dat, bij deze vergelijking, de tweede druk het van den eerſten, bijna overal, verreweg wint.

Vooraf moest men dit reeds gisſen, indien men ſlechts op de verſchillende Vertalers let; dáár Mr. J. VAN DER LINDEN, hier Ds. P. C. MOLHUYSEN. Het geldt toch ook hier, dat een ieder in zijn eigen vak het meeste thuis is. Hiervoor zijn de bewijzen deels in de bijgevoegde aanteekeningen, deels ook in de meerdere zoetvloeijendheid, waardoor het werk van den Predikant boven dat van den Advocaat uitmunt. Eene enkele keer ſchijnt MOLHUYSEN te onbedacht het geleide van VAN DER LINDEN gevolgd te zijn; t. w. in de *aanteekening*, IIde deel, bl. 294, waar de *Zendelinggenootſchappen* niet zeer gepast vermeld worden, maar die ook alzoo voorkomen bij VAN DER LINDEN (175.) IIde deel, bl. 302. REINHARD heeft, namelijk, *I Band, S. 642 folg. a*) gebezigd: *Misſionsanſtalten;* en de woorden in den tekst: „ *Dieſs heiſst die Negerſclaven in Amerika lie-* „ *ben, um ſeinen Nachbar nicht lieben zu dürfen,*" wijzen hier op de Jezuiten, en hun drijven en voorgeven

met den Staat *Paraguay* (*). De Advocaat was met deze *Misfionsanftalten* op vreemd grondgebied; maar de ander vergat hier het onderfcheid, dat toch hij zeer goed kent, tusfchen de Jezuitfche *propaganda* en het beter geftemde en gezinde Zendelinggenootfchap. Wij maken alleen deze aanmerking hier ten nutte van het Nederlandfche Zendelinggenootfchap, dat *van verre* en *van nabij* verlichting verfpreidt, en dat van Jezuitfche ftreken en fnoodheid zeer verre verwijderd is.

Den Heere MOLHUYSEN verzoeken wij vriendelijk, dat hij de bronnen, welke in het Nederlandsch voorhanden zijn, ook in onze moedertaal aanhaalt. Hiermede bedoelen wij niet de bloote vertaling van de titels der boeken, zoo als hij eene enkele keer doet, maar wederom op voorgang van VAN DER LINDEN. Zie MOLHUYSEN, IIde deel, bl. 422 in de aanteek., en VAN DER LINDEN (316) bl. 432. Maar wij verlangen daarbij te gelijk aanwijzing der bladzijden, waar het aangehaalde te vinden is. Juist dit maakt dezen tweeden druk meer bruikbaar voor onzen landaard, ook bij het bezit van het oorfpronkelijke werk. Het zamenftellen der Registers op het einde van dit werk zal den bekwamen man hiertoe gefchikte gelegenheid verfchaffen. — Deze aanmerkingen, met de meeste onpartijdigheid gemaakt en medegedeeld, wilden wij niet achterhouden, omdat dit werk alle naauwkeurige zorg verdient, en de Eerw. MOLHUYSEN daaruit zien kan, niet *hoe veel*, maar *hoe weinig* wij op dezen zijnen arbeid hebben aan te merken.

Wij kunnen dit ons verflag niet eindigen, vóórdat wij ook de Uitgevers loffelijk hebben vermeld. In onzen tegenwoordigen Boekhandel bekommert men zich het minst om boeken, die, om nu de Boekverkoopers-taal te bezigen, *lui* zijn. Alles moet vroeg en als door ftoom aan den man, en wel tegen tamelijk hoogen prijs. Het ove-

(*) De loffpraak, welke CHÂTEAUBRIANT den Jezuiten hier geeft, vindt bij FRIEDMANN gegronde tegenfpraak: *De Jezuiten*, enz. bl. 428 volgg. Verg. CHÂTEAUBRIANT, *Schoonheden des Christendoms*, IIde deel, bl. 179—199.

rige vliegt dan ſpoedig henen, tegen een' derden van den eerst ontvangen prijs. Dat dit den Boekhandel vernielt, is even zeker, als dit weinig behartigd wordt. Op dezen regel maken de Uitgevers van dit werk eene wenſchelijke uitzondering. Zij ſteken hun geld, dat bij een werk van langen adem niet weinig is, in een fonds van een wel *lui*, maar langzaam en zeker getrokken werk. Zij eiſchen voor zuiveren druk en goed papier eenen prijs, die zelfs buiten inteekening gering is, in evenredigheid met andere nieuwuitkomende werken. Wij gelooven, dat dit hun gedrag ten opzigte van REINHARD's werk hun nimmer berouwen zal, en eindigen met den wensch, dat ook andere Boekhandelaars voor het vervolg de herhaling van dergelijke aanmerkingen, als wij hier mededeelen, zullen overbodig maken.

Geneeskundige Waarnemingen, door B. J. THOMASSEN A THUESSINK, *A. L. M., Phil. et Med. Doctor, Hoogleeraar in de Geneeskundige Faculteit aan de Univerſiteit te Groningen, enz. enz. enz. Te Groningen, bij* J. R. Schierbeek. 1828. *In gr.* 8vo. *f* 2-70.

Bij de overweging, hoe vele nuttige bijdragen de vaderlandſche Geneeskunde van de hand des beroemden Groninger Hoogleeraars THOMASSEN A THUESSINK, ſedert eene reeks van jaren, mogt ontvangen, verheugen wij ons, dat hij, ongeacht zijne vorderende jaren en zwakke gezondheid, onvermoeid voortgaat, met ons de vruchten van zijnen arbeid, ter bevordering en uitbreiding dezer wetenſchap, mede te deelen. De meest belangrijke ziekten zijn reeds door hem meer of minder uitvoerig, zoo in afzonderlijke werken, als in de voornaamſte tijdſchriften, vooral ook in het *Geneeskundig Magazijn* van de Heeren STIPRIAAN LUÏSCIUS, ONTIJD en MACQUELIN, in de moedertaal behandeld, waardoor inzonderheid eene groote dienst gedaan is aan zoodanigen

onzer Geneeskundige Landgenooten, die buiten ſtaat zijn, of weinige gelegenheid hebben, om uitvoerige en in vreemde talen geſchrevene werken te lezen. Het nut, dat hij hierdoor heeft geſticht, wordt dan ook naar waarde erkend.

De *Roodvonk* en *Kinderpokken* door den Schrijver vroeger, in zijne *Geneeskundige Waarnemingen*, zijnde behandeld, heeft hij geoordeeld, de *Mazelen*, als eene aan de eerstgenoemden na verwante uitſlagziekte, insgelijks opzettelijk te moeten behandelen. Hij doet dit, als naar gewoonte; in eene zeer geleidelijke orde, op eene leerzame, duidelijke en geheel aan het praktisch oogmerk beantwoordende wijze. Na vooraf kortelijk het een en ander omtrent de geſchiedenis dezer ziekte en de vroegſte Schrijvers over dezelve te hebben gezegd, vindt men hier het beloop en de toevallen der mazelen in den eenvoudigen ſtaat, voorts de verſchillende *complicatiën*, *anomaliën* of onregelmatigheden, gevolgen, oorzaken, onderkenning, voorzegging en behandeling dezer ziekte voorgedragen. De Schrijver vergelijkt zijne eigene ondervinding, zoo in vroegeren tijd, toen hij te 's Gravenhage de Geneeskunst uitoefende, als later, verkregen, in onderſcheidene, door hem te Groningen waargenomene, *mazel-epidemiën*, met die van andere, zoo in- als uitlandſche Geneeskundigen; waarbij hij eene ongemeene belezenheid in de hedendaagſche ſchriften over dit onderwerp aan den dag legt. De verhandeling bevat, in een kort beſtek, al het voorname en belangrijke, wat tot de kennis dezer zoo gewigtige ziekte kan gerekend worden te behooren. De aanwijzingen ter behandeling, zeer verſchillende naar de onderſcheidene wijziging, welke de ziekte kan aannemen, en de bijkomende omſtandigheden, waarmede dezelve kan gepaard gaan, worden juist en oordeelkundig opgegeven.

Belangrijk is mede de bijdrage van den zeer kundigen Groninger Geneesheer OUDEMAN, welke in haar geheel in de verhandeling is opgenomen, omtrent eene *epidemie* van valſche mazelen, in 1811 waargenomen, en

derzelver onderſcheidingskenmerken van de ware, alsmede van de *Rubeola* of de *Rötheln* der Duitſchers. Ten aanzien van de oorzaak der mazelen, of dezelve namelijk altijd door eene eigene ſmetſtoffe worden voortgebragt, dan of zij zich ook, onder ſommige omſtandigheden, van zelve kunnen ontwikkelen, — tot welk laatſte gevoelen eenigen, als HILDEBRAND en AUTHENRIETH, overhellen, — ſtaat de Hoogleeraar THUESSINK, die te voren alleen het eerſte geloofde, thans in twijfel. Hij merkt intuſſchen aan, dat de ſmetſtoffe dikwijls langs geheime wegen kan worden overgebragt, zonder dat men zulks altijd kan nagaan, zoodat er mazelen door werkelijke beſmetting geboren worden, die zich van zelve ſchenen te hebben ontwikkeld. Zoodanige onmerkbare overbrenging wordt geſtaafd door een merkwaardig voorbeeld. Eene Dame in 's Hage ſchreef een' brief in eene kamer, waarin hare kinderen aan de mazelen ziek lagen. Dezelve bleef bij toeval eenige dagen in die kamer liggen, en werd naderhand met den post naar *Caſſel* verzonden aan haren zoon, een' Officier in Heſſiſche dienst. Deze kreeg kort na de ontvangst van dezen brief de mazelen, die in *Caſſel* niet waren; en de ziekte werd door hem ook aan anderen medegedeeld. Niet minder gewigtig is de waarneming ten aanzien van het wederkeeren der mazelen bij hetzelfde voorwerp, waarvan door GENOVESIUS, RICHTER, VOGEL en anderen voorbeelden worden aangehaald. Dr. OUDEMAN heeft zulks ook meermalen in dezelfde *epidemie* opgemerkt. Lijders, die hij, kort te voren, aan de mazelen zag lijden, werden, na verloop van drie of vier weken, wederom even ſterk, of liever nog ſterker dan de eerſte keer, door de mazelen aangetast. In het begin verwonderd over dit vreemd verſchijnſel, merkte hij naderhand op, dat dit alleen gezien werd en plaats had bij hen, welke zich te vroeg aan gure koude hadden blootgeſteld, en alzoo de natuur in hare pogingen, om zich van de overwonnene ſchadelijke ſtoffe door de uitwaſeming te bevrijden, hadden tegengewerkt, en dezelve, als het ware, getergd en uitgelokt tot een'

tweeden kampstrijd. Recensent kan deze ondervinding door zijne eigene bekrachtigen, daar hij zich gevallen van soortgelijken aard herinnert, dat, namelijk, het uitslag, in het beloop der ziekte, onderdrukt werd, waarbij de lijders schijnbaar spoedig van dezelve bevrijd werden, terwijl, weinige weken naderhand, de mazelen op nieuw te voorschijn kwamen, zoodat men zeggen zou, dat de ziekte ten tweeden male, bij dezelfde personen, terugkeerde, welke evenwel slechts als het vervolg der vroeger gestoorde uitbotting moest worden beschouwd. — Wij durven vertrouwen, dat deze verhandeling niet minder, dan de overige schriften des Hoogleeraars, aan hare nuttige bedoeling zal beantwoorden, en wenschen, dat dezelve vooral door jonge Geneesheeren, als handboek, bij de behandeling der mazelen, vlijtig worde geraadpleegd. Zij zullen daarin een' veiligen leidsman aantreffen, die hen, in de verschillende en moeijelijkste gevallen dezer somwijlen, bijzonder ook wegens hare gevolgen, gevaarlijke ziekte, niet verlegen zal doen staan."

Een bijvoegsel over den *sulphas chinini* bevat zeer gewigtige overwegingen, betreffende het gebruik van dit nieuwe middel, vergeleken met dat van den koortsbast en sommige bereidingen van denzelven. — Deze bedenkingen zijn inderdaad, in den tegenwoordigen tijd, de aandacht ten hoogste waardig. Men behoeft voorzeker niets aan het volkomen bevestigde nut van dit *zwavelzure kina-loogzout*, en het voordeel, dat hetzelve, in vele opzigten, boven den koortsbast bezit, te kort te doen, om eenen billijken twijfel te voeden, of, door deszelfs algemeen gebruik, dat der kina niet te veel verdrongen is geworden, daar de overige bestanddeelen, welke in dezen bast met de loogzoutige vereenigd zijn, in vele gevallen, mede een groot vermogen bezitten, om de koorts duurzaam te genezen. Wij gelooven geheel met den Hoogleeraar, dat, in ons land, in de beide afgeloopene jaren, door dit middel, zeer vele menschen in het leven zijn gebleven en tot vorige gezondheid teruggebragt, die zonder hetzelve eene prooi des doods zouden zijn geworden;

dan niet minder ſtemmen wij hem toe, dat er veel *ſulphas chinini* onnut gebezigd en verſpild is, en dat deszelfs aanwending, als koortsverdrijvend middel, al te eenzijdig is geworden. De treurige omſtandigheden, welke, in ons land, de aanwending van dit gezegende middel, kort na deszelfs uitvinding, zoo noodzakelijk en algemeen hebben gemaakt; de beknopte vorm, waarin het gegeven wordt; de gemakkelijkheid van hetzelve met zich te voeren, om er zich zelfs in gezelſchap, in ſchuiten en op postwagens van te kunnen bedienen, ſchijnt voorzeker mede aanleiding te hebben gegeven, dat men het, in ſommige gewesten, ſchier als een gewoon huismiddel is begonnen te beſchouwen. Ja, ziet men daarmede zelfs niet wel eens roekeloos omgaan, door zoodanige lijders, die, aan het gedurig terugkeeren der koorts onderhevig, alleen in het voortgezet en verſterkt gebruik van dit, inderdaad niet onverſchillige, middel hunnen troost zoeken, hetzelve, zelfs buiten voortdurende raadpleging met den Geneesheer, blijven nemen, en bij wie pillen of poeders van den *ſulphas chinini* bijna even gemeenzame middelen tegen de koorts zijn geworden, als de *pepermunt-koekjes* tegen de winden, of de *pâte de jujubes* tegen ligte verkoudheden? Daar in zoodanige langdurige gevallen er aan andere aanwijzingen moet worden voldaan, om het terugkeeren der koorts te beletten, houden wij ons overtuigd, dat bij velen de kwijnende toeſtand, van gedurige *recidiven* vergezeld, aan het onvoorwaardelijk gebruik van het bedoelde koortsmiddel moet worden toegeſchreven, door hetwelk wel de koorts telkens wederom wordt onderdrukt of weggenomen, maar waardoor de wezenlijke oorzaak, gelegen in *infarctus* van de *vena portarum*, van de lever en milt, of wel in eene *atoniſche* geſteldheid der buiksingewanden, enz. uit welke de koorts bij voortduring ontſpruit, ongemoeid blijft, of althans niet krachtdadig genoeg wordt aangetast en uit den weg geruimd.

De Heer THUESSINK deelt mede, hoe hij gewoon is zijne lijders te behandelen, en maakt op vele omſtandigheden opmerkzaam, waarin de *zwavelzure chinine*

boven den *cortex peruvianus*, of deze boven den eerstgenoemde te verkiezen zij; — wanneer en hoe de koortsverdrijvende aanwijzing door andere, b. v. zamentrekkende, ontbindende en ontlastende middelen behoort ondersteund te worden, ten einde de koorts grondig uit te roeijen. — De wijze, om den *sulphas chinini* uitwendig tegen de tusschenpoozende koorts aan te wenden, is, tot dus ver, niet zeer gewoon. Verscheidene waarnemingen worden hier medegedeeld, welke ten bewijze verstrekken, dat dezelve daardoor kan worden genezen. — Eindelijk wordt gehandeld over het nut, hetwelk van het harsachtig overblijfsel, waaruit de *chinine* is getrokken, kan worden gemaakt, daar dit nog altijd eene zekere hoeveelheid dezer zelfstandigheid bevat, waardoor het eene koortsverdrijvende kracht bezit, gelijk zulks door de waarnemingen, aan den Schrijver, door de Geneesheeren NANNINGA, HOFFMAN, DE VRIES REILINGH, medegedeeld, en door die van buitenlandsche Geneeskundigen, bevestigd wordt. — Een welgelijkend Portret des Hoogleeraars versiert het werk.

Men zal uit dit verslag de belangrijkheid van dit stuk, ook voor den praktischen Geneesheer, kunnen afleiden. Wij hopen, dat het den waardigen en geleerden THURSSINK verder niet aan lust en krachten moge ontbreken, om, ten voordeele der lijdende menschheid, nog langen tijd, op dezelfde wijze, werkzaam te blijven, zoo als hij zulks steeds geweest is.

Geschiedenis van Italië, van af den val van het Westersch Rijk tot aan den aanvang der Oorlogen, na de Fransche Omwenteling. *Door* GEORGE PERCEVAL. *Uit het Engelsch vertaald. Iften Deels 1ste en 2de Stuk. Te Deventer, bij* J. de Lange. 1827. *In gr.* 8vo. *f* 4-80.

In eene voorrede van den vertaler lezen wij: „Eene „volledige, maar tevens beknopte, geschiedenis van

„ Italië, van af den val van het Westersch Rijk tot aan „ de oorlogen, welke een gevolg der Fransche omwen„ teling waren, ontbrak, naar het oordeel van bevoegde „ geschiedkundigen," enz. In eene andere, van den schrijver, geeft deze ons verslag van het voornaamste en beste, dat hieromtrent was gedaan, het minvoldoende van elk afzonderlijk aanwijzende, en vooral, waarom hij van het werk van SISMONDI, welks voortreffelijkheid hij anders erkent, geene vertaling, maar liever een eigen stuk heeft geleverd, waarbij hij ook zelf de bronnen raadpleegde; gelijk hij telkens onder den tekst aanwijst, waar hij ieder verhaal geschept, of wien hij daarbij geraadpleegd heeft.

Men kan niet ontkennen, dat hij ons, op deze wijze, een belangrijk en niet wijdloopig geheel heeft geleverd, waarvan het eerste gedeelte wel min uitlokkend voor gewone lezers kan schijnen, maar zeker niet voor den onderzoeker, die zoo gaarne de vestiging van den staatkundigen toestand van het nieuwere *Europa*, met name die van het leenstelsel, in onderscheidene landen, gadeslaat en met elkander vergelijkt.

In twee deelen is het werk bevat, van welke ons hier het eerste, tot gerijf der leesgezelschappen in twee stukken, wordt geleverd, behelzende in vijf hoofdstukken, elk wederom van twee afdeelingen, de geschiedenis *van af* (is des vertalers geliefde uitdrukking) *den val van het Westersch Rijk, tot aan het midden der veertiende eeuw.*

Wat nu ons oordeel, zoo over de belangrijkheid van het onderwerp, of der stoffe, als over de behandeling derzelve door den oorspronkelijken schrijver, en de overbrenging in onze taal, betreft; buiten tegenspraak is het nieuwere *Italië* voor de geschiedenis van *Europa*, der beschaving en letteren, van handel en zeevaart, en der menschheid in het algemeen, uiterst gewigtig. Daarenboven brengen de veelvuldige omwentelingen, de bloei en val van onderscheidene staten en geslachten, zoo wel als de levendigheid van het volkskarakter, eene

groote mate van afwisseling in die geschiedenis, zeer geschikt om de aandacht bezig te houden. Zoo ver echter het tegenwoordige deel gaat, is dit onderhoudende zelden van de aangenaamste soort, maar wordt het menschelijk gevoel, door gruwelen en jammeren, door dwaze woeling van hartstogten en partijschappen, dikwijls op de pijnbank gebragt, en ontstaat hieruit zelfs eene zekere eentoonigheid van telkens wederkeerende ongeregeldheden, waarbij men vraagt: hoe kon een land, in zichzelve zoo verdeeld, nog blijven bestaan? hoe kon er eenig geruste genot van het goede des levens plaats hebben? en vooral, hoe kan men (gelijk toch, althans elders, meermalen geschiedde) dien goeden ouden tijd terugwenschen?

Wat de behandeling aangaat, dezelve heeft grootelijks hare moeijelijkheden. Want het duurt niet lang, of *Italië* is in eene menigte van onderscheidene, kleinere en grootere staten verdeeld, die elk hunne eigene belangrijke lotgevallen hebben, welke, behalve eigen gewigt, veelvuldigen invloed op het geheele beloop der zaken bezitten. De schrijver moet dus telkens op de bijzonderheden nu van deze, dan van die republiek of vorstelijke regering terugkomen, waardoor de geleidelijke voortgang met den tijd moeijelijk, en bijzondere oplettendheid op de nevensgevoegde jaartallen van den lezer gevorderd wordt. Wij moeten echter bekennen, dat hieraan zoo veel mogelijk is te gemoet gekomen, vooral doordien onbeduidende tijdperken, bij elken staat, slechts met een pennetrek aangewezen, en de beknoptheid dus bevorderd wordt. Buitendien is 's mans stijl en trant zeer verdienstelijk, het verhaal helder, de schets der karakters fiksch, de beredenering der omstandigheden overtuigend, het geheel vol blijk van vlijt en onpartijdigheid. Het is waar, men zou wel wat meer overzigt — van den gang der beschaving, van de houding en den invloed der Pausen, enz. enz. — kunnen wenschen, gelijk dat elders, het zij aan het slot van elk tijdperk, of wel in inleidingen, wordt gevonden; maar de beknoptheid verbood dit misschien, of men achtte beter, de gevolgtrekkingen voor den onpartijdigen lezer te laten.

Na zulk' een gunstig oordeel over inhoud en bewerking, kan men dan niet nalaten, vertaler en uitgever te danken, dat zij zulken boek, liever dan minbeduidende lectuur, op onzen grond hebben willen overbrengen, en hun den meesten aftrek van hetzelve te wenschen. De vertaling is, over het geheel, duidelijk en wel. Zelfs slaagde de overgebragte poëzij, hier en daar in eene noot, niet kwalijk. Eigene gedachten van den vertolker hebben wij, buiten de korte voorrede, niet aangetroffen. De druk zou bevalliger zijn, zoo de letter wat kleiner, of anders het wit tusschen de regels wat meerder was; waarbij nog komt, dat de letters van vele bladzijden, in ons exemplaar althans, op de keerzijde doorschijnen, hetgeen de oogen, onder het lezen, vermoeijend aandoet.

Het gedrag van Prins MAURITS *van Oranje omtrent de Remonstranten verdedigd tegen de Aanmerkingen van* ADR. STOLKER, *door Mr.* C. M. VAN DER KEMP. *Te 's Gravenhage, bij* de Erve J. Thierry en C. Mensing en Zoon. 1828. *In gr.* 8*vo. VII en* 165 *bl. f* 1-40.

Wederom eene *brochure* wegens onze oude veete in de zeventiende Eeuw! Heeft een tijdsverloop van meer dan twee Eeuwen den nog de driften niet doen bedaren? Heeft BARNEVELD's bloed dan nog den haat zijner vijanden niet verzoend, en laat men niet af, van in de asch des grijzen Staatsmans zoo wel, als in die van zijnen kweekeling en — overwinnaar, te woelen? ... Wij hebben onlangs verslag gedaan van een stukje des Eerw. STOLKER over Prins MAURITS, *als geenszins de vijand der Remonstranten geweest zijnde.* De *Remonstrantsche* Leeraar en grondige kenner onzer Vaderlandsche Geschiedenissen meende daarmede zekerlijk eene toenadering te bewerken tusschen de vereerders van MAURITS, ook als Staatsman, en die van OLDENBAR-

NEVELD, en het karakter van den Held van *Nieuwpoort* in een gunſtiger daglicht — ten minſte op ſommige punten — te doen voorkomen. Maar zoo hij de tegenwoordige drijvers der Kerkelijke Regtzinnigheid en Godsdienſthaat, de BOGERMANS, TRIGLANDS en AARSSENS van dezen tijd, daarmede heeft denken te winnen en te bevredigen, zoo heeft hij zich deerlijk vergist. Deze menſchen weten van geenen *vrede*; hunne leus is niet *eenheid door vrede*, maar *vrede door eenheid*; en dit is *hun* Evangelie, in tegenſtelling van dat van JEZUS CHRISTUS, (zie het onderhavige ſtukje, bl. 65.) Dus zeide eens een edele *Schot*, volgens TACITUS, van de *Romeinen: Terwijl zij alles* (door hun geweld) *tot eene eenzaamheid maken, noemen zij zulks vrede.* Heerſchen! alleenheerſchende Kerk! ziedaar hunne leus. Wie *de Godsdienst met het zwaard in de vuist tegen alle binnen- en buitenlandſche vijanden beſchermt*, die is hun Held, (zie bl. 60.) MAURITS is nu eenmaal de Heilig dezer lieden, een man zonder vlek of rimpel, die zelfs boven de kleinſte gebreken verheven is, en wien men in alles mag en moet verdedigen, omdat hij — *onverdraagzaam* was. De Heer STOLKER heeft dus zeer ſlechten dank bij deze lieden behaald, omdat hij hem eenigermate als verdraagzaam, en ſlechts door de omſtandigheden en ſtaatkundige betrekkingen tot geweld weggeſleept, heeft doen voorkomen. — Ditmaal heeft de Heer VAN DER KEMP, een jong Advocaat in *den Hage*, zich tot kampioen voor MAURITS en der *Synode van Dordt*, of hare doordrijvers, opgeworpen, welke door het boekje van den Eerw. STOLKER met de blaam, die aan MAURITS ontnomen werd, belast ſcheen te worden. Hij gaat STOLKER van ſtap tot ſtap na; en wij moeten der waarheid hulde doen, met te zeggen, dat hij daarin ſomtijds veel ſcherpzinnigheid, en eene bekwaamheid in het verdedigen eener kwade zaak aan den dag legt, die hem in zijn beroep wel zeer kan te pas komen, wanneer hij ſoms voor misdadigers heeft te pleiten.

Wij zouden deze harde uitdrukking niet gebruiken, in

dien de Heer VAN DER KEMP zich niet aan eene zoo in het oog loopende partijdigheid had schuldig gemaakt, dat hij *alles*, wat tegen MAURITS is, voor leugenachtig, ja voor vervloekte leugen, dom verdichte valschheid, voor verfoeijelijke lastering verklaart (bl. 125, 126), en daarentegen alle de, ook nog zoo onwaarschijnlijke praatjes, ja zelfs — het is onbegrijpelijk — zekere verdichte, blijkbaar alle teekenen van onwaarheid dragende *tijdingen uit den geheimen Raad van Spanje*, uit een ellendig pasquil van dien tijd, als eene kostbare bijdrage in een *Naschrift* mededeelt, omdat OLDENBARNEVELD daarin voor verrader des Vaderlands en loontrekker van *Spanje* verklaard wordt door — eenen brief des Konings zelven. Daarentegen komen de getuigenissen van UITENBOGAERT, BRANDT, FURMERIUS, LE CLERC en anderen in geene aanmerking. Het doel van VAN DER KEMP is, vooreerst te betoogen, dat MAURITS geheel zoo onkundig in de Godsdienst niet was, als men gemeenlijk denkt. Inderdaad hebben zijne gronden hiertoe veel schijn; en wij zouden de vertelling wegens zijne verwisseling der gevoelens van GOMARUS met die van ARMINIUS, in tegenwoordigheid van zijnen neef WILLEM LODEWIJK, inderdaad voor ongegrond houden, daar op het gezag des berigts nog al wat valt aan te merken en de misvatting al heel erg is, zoo niet de bijzonder *naïve* toon des verhaals en menige uitdrukking ons het merk der waarheid schenen te dragen. Evenwel, het kan zijn, dat dit een misverstand of een sprookje is. Maar 's mans gezegde: *Ik weet van geen Prædestinatie, of ze graauw of blaauw is; maar wel, dat des Advocaats pijpen en de mijnen geen één geluid slaan*, is zoo karakteristiek, zoo geheel in den brusken toon van een krijgsman, en rust op zulk goed gezag, dat hetzelve onweêrlegbaar is, en dat alle de redeneringen onzes Schrijvers tegen hetzelve (bl. 9) niets afdoen, daar die slechts op eene *vooronderstelde vraag* rusten. Ook de verdere getuigenissen voor STOLKER's gevoelen tracht hij één voor één te ontzenuwen; doch, hoezeer dezelve door

zijn betoog eenigermate verzwakt worden, zoo levert nogtans de *bijeenvoeging* dier van verschillende kanten gekomene getuigenissen een vermoeden op, dat dezelve wel *eenige* waarheid zullen behelzen, en dat MAURITS zich meer om de staatkunde van zijnen mededinger, dan om de belangen der Kerk zal hebben bekommerd. Wij vinden dit zelfs in de grove dwaling bevestigd, die MAURITS de *Voorzienigheid* met de *voorbeschikking tot eeuwige zaligheid of verdoemenis* doet verwisselen, even alsof de eerste zonder de laatste niet kan bestaan! — Het geval, door TRIGLAND verhaald, waarin MAURITS, als een doorgeleerd twistredenaar, OLDENBARNEVELD vastzet, wordt door geen genoegzaam gezag bevestigd, en komt ons *zeer onwaarschijnlijk* voor. Nogtans erkennen wij, dat dit punt door VAN DER KEMP over 't algemeen wèl behandeld wordt, en dat dit het beste is van het boekje.

Daar hij het met STOLKER over 't algemeen eens is in de stelling, dat MAURITS in den beginne slechts kerken aan de *Contra-Remonstranten* wilde bezorgen, en aan beide gezindten vrijheid van Godsdienst en gelijkheid van voorregten toestaan, zoo stappen wij de vitterijen over, door hem tegen de bijzonderheden van STOLKER's betoog te berde gebragt, daar zij van geen belang zijn. Tusschenbeiden nogtans zien wij de denkwijze van den Heer VAN DER KEMP, daar hij bl. 42 met zoo vele woorden zegt: *dat het aan* PAULUS, *die de Gemeente Gods vervolgde, meenende Gode daarmede eene dienst te doen, niet zou geoorloofd geweest zijn, van dit zijn voornemen af te zien!!!* Uitmuntend! Vervolging is dus *pligt*, wanneer de verdwaalde mensch meent, dat zijne Godsdienst hem dit gebiedt! Zijn hiermede niet FILIPS II, ALVA, TORQUEMADA, de *Inquisitie* en de *Albigenser*-oorlogen geregtvaardigd, wanneer slechts de dweepers niet uit bijoogmerken handelden? Dat de geest der *Inquisitie* den Schrijver bezielt, blijkt ook elders. Op bl. 83 zegt hij van de *Leydsche* Synode, die den armen BERTIUS, om ongeloof in de *Prædestinatie*, en *om-*

dat hij niet gezind was met de Kerk te verzoenen, (de eigene uitdrukking der *Inquisitie*) van zijn ambt deed afzetten en tot wanhoop bragt, zoodat de man eindelijk Roomsch werd: Dit heeft *niet de Synode*, maar, op haren *getrouwen raad*, hebben het de *Curatoren der Akademie* gedaan. Dus verbrandde voorheen ook de *Inquisitie* niemand, o neen! de zachtmoedige Regtbank gaf de gevangenen slechts aan den *wereldlijken arm* over; doch wee dien *arm*, zoo hij de gevangenen niet verbrand, en wee die *Curatoren*, zoo zij BERTIUS niet afgezet hadden! Op bl. 85 lezen wij van eene *Contra-Remonstrantsche* braafheid. Is dit misschien eene braafheid van eene bijzondere soort? Komt in het wetboek dier braafheid mogelijk voor, dat men zijnen weldoener, den vriend zijns Vaders en des Vaderlands, na eene veertigjarige dienst, om een verschillend begrip in Godsdienst en Staatsregt mag doen ter dood brengen? — STOLKER zoekt MAURITS te verschoonen door den drang der omstandigheden: hij ijverde slechts tegen de *Remonstranten* als aanhangers van BARNEVELD, en kon hun naderhand, toen de tegenpartij één volkomen meester was, de hand niet meer boven 't hoofd houden; daardoor zouden dan ook sommige zijner beloften, aan de *Remonstranten* gedaan, krachteloos zijn geworden. Maar VAN DER KEMP begrijpt, dat dit met 's Prinsen vast karakter niet strookt, en hierin heeft hij misschien geen ongelijk; maar, om hem van ongelijkheden aan zichzelven vrij te pleiten, legt hij hem eene andere, grootere misdaad, het breken van zijn woord, met opzet en voorbedachten rade, te last. Eerst zou hij, doch slechts tot behulp, vóór de afzondering geweest zijn, omdat BARNEVELD nog te magtig was, om den *Gomaristen* de heerschappij te bezorgen; en toen zou hij dan ook den *Utrechtschen* Predikanten een afzonderlijk Kerkgenootschap hebben beloofd. Doch dit was slechts zijn *secundair* gevoelen. Zijn *primair* gevoelen, de *Nationale Synode*, kon hij toen nog niet doorzetten. Naderhand gelukte zulks; en toen was MAURITS de man, die zijn woord, aan de *Utrechte-*

naren gegeven, en alle zijne vorige verzekeringen, voor niets rekende, en beweerde, dat de rust der Kerk geene twee verscheiden *Gereformeerde* leeren tevens kon dulden, noch in kerken, noch *NB. in huizen*. En dit laatste, eene *Inquisitie*, eene schending der burgerlijke vrijheid van de grofste soort, verdedigt een Regtsgeleerde in de negentiende Eeuw!

Geduldig komt VAN DER KEMP terug op de *echt Gereformeerde* leer, het *Calvino-Gomarismus;* hij wil de *Remonstranten* volstrekt niet *Gereformeerd* genoemd hebben, en durft zeggen, dat het een *leugenverhaal* is, dat ZWINGLIUS zou gedacht hebben zoo als naderhand de *Remonstranten*. Doch hebben niet de twee achtbare Schrijvers van de Geschiedenis der Hervormde Kerk, de Hofprediker Zijner Majesteit, DERMOUT, en de Hoogleeraar in de Godgeleerdheid bij het *Gereformeerde* Kerkgenootschap te *Groningen*, YPEIJ, *bewezen*, dat het *Zwinglianismus*, hetwelk ongelijk zachter dacht omtrent de Goddelijke besluiten dan het *Calvinismus*, hier in de Noordelijke Provinciën in het eerst de meeste aanhangers telde, en eerst door de *Walen*, *Brabanders* en *Vlamingen* uit de Zuidelijke Provinciën, die aan de leer van CALVIJN zeer gehecht waren, verdrongen is?

De drift van MAURITS, die hem somtijds tot onbetamelijke daden, en zelfs in de Statenvergadering tot een' klap aan een' Vrieschen Afgevaardigde zou hebben vervoerd, ontkent VAN DER KEMP ten stelligste, en spreekt niet dan van zijne *gematigdheid*. Hij wordt daarover zelfs zoo verschrikkelijk boos, dat hij niet alleen tegen den Geschiedschrijver FURMERIUS, die het schrijft, alle scheldwoorden uitput, maar ook Prof. TYDEMAN, die het mededeelt, in verdenking brengt en zijne daad *schandelijk* noemt. (Doch men zie het feit en de geloofwaardigheid van FURMERIUS gestaafd in de *Nieuwe Mnemosyne*, bl. 392—398.) Hij gelooft daarentegen gaarne, dat OLDENBARNEVELD *den Prins het land had willen uitjagen*, omdat deze dit eenmaal gezegd heeft; — dat dezelfde Staatsman den razenden stap zou hebben willen

doen, die hem de geheel door gal en Godsdiensthaat verbitterde TRIGLAND toeschrijft, om eenige burgers van *den Hage* zonder form van proces te doen onthoofden, als ten voorbeelde voor anderen: dit alles en nog meer gelooft VAN DER KEMP zeer gaarne, zoodra het slechts den gehaten Advocaat betreft. — Er is echter nog één punt, waarop STOLKER, uit kieschheid en eene fijngevoeligheid, die hem eer aandoet, niet was blijven stilstaan; de afkeer van MAURITS tegen UITENBOGAERT, uit hoofde van diens berisping zijner ongeregelde zeden. Daar MAURITS in allen opzigte een Heilig moest zijn, kon deze snaar niet onaangeroerd blijven. Doch daarmede heeft zich VAN DER KEMP deerlijk in 't net geholpen, en zijnen Patroon eene allerslechtste dienst gedaan. Na uit de aanteekeningen op BRANDT de beschuldiging te hebben overgenomen van eenen Kamerdienaar des Prinsen, die slechte vrouwlieden in het Hof had toegelaten, en zulks, vóór zijne teregtstelling, — hij moest wegens moord sterven — aan UITENBOGAERT bekend had, wordt dit, met veel omhaal van woorden en scheldwoorden, zonder eenig geldig tegenbewijs, als *verzoekte laster*, als *vuige laster* gekenmerkt (bl. 147, 148), en MAURITS als een strikt zedelijk mensch voorgesteld, die slechts om redenen, zijne familie betreffende, met de linkerhand aan de Freule VAN MECHELEN getrouwd was, hetwelk uit niets blijkt. (De Freule VAN MECHELEN was *Roomsch*, hetwelk ten aanzien van dezen gehoorzamen en ijverigen Zoon der *Kerke* nog al vreemd is.) Maar, om dien onbesproken wandel te bevestigen, waren onzen Schrijver plaatsen van DE GROOT, MEERMAN en CARLETON in den weg, die hij opruimen moest. Met de twee eerste ging dit nog al; maar op de derde, van eenen ijverigen voorspraak van MAURITS en gezworen vijand van BARNEVELD, leed zijne *logica* schipbreuk. Men hoore zelf; de plaats is te *curieus*, om ze niet geheel, zonder aanmerkingen, mede te deelen: „Meer zekerlijk doet tegen ons gevoelen af het „zeggen van den *Engelschen* Afgezant CARLETON

„ *in eenen brief van den* 1 *Mei* 1616, waarin hij flechts „ in het algemeen verklaart, dat MAURITS *zich in* „ *zijne nachtwandelingen veel vrijheid veroorloofde.* „ Het ſchijnt wel, dat men hierdoor een oningetogen le- „ vensgedrag verſtaan moet; en in dit geval weet ik onzen „ MAURITS niet volkomen te verdedigen. Alleen „ vraag ik, of CARLETON goede gronden van weten- „ ſchap heeft kunnen aanvoeren, of dat dit zijn zeggen „ alleen maar ſteunt op losſe geruchten, gelijk wel denkelijk „ is. CARLETON was nog geen twee maanden in „ *den Haag*; is het dan wel aannemelijk, dat hij *met* „ *volle eigene verzekerdheid* zoo iets heeft kunnen „ ſchrijven? Dan al nemen wij de zaak op het ergſte, „ en al gelooven wij, dat MAURITS in dien tijd min- „ der ingetogen geweest is; *zeker gaat het*, dat men „ hem na 1616, *toen hij zich openlijk voor de Contra-* „ *Remonſtrantſche partij heeft beginnen te verklaren*, „ tot zijnen dood toe het verwijt van een weelderig le- „ ven niet meer kan ten laste leggen, gelijk hij dan ook „ zonder eenig bezwaar in dit opzigt ſchijnt geſtorven „ te zijn." (Wij wenschten wel te weten, uit welke onbekende ſtukken VAN DER KEMP die bekeerings-geſchiedenis van den te voren zoo losſen Prins heeft ont-leend.) Nog een karakteristieke trek, die doet zien, dat de *devote* VAN DER KEMP gelooft, dat zijn Heilig alles, wat tot hem in betrekking ſtaat, hoe ſchandelijk ook, *vereert:* „ Is het te denken, dat die vrouwsper- „ ſonen zelve, *die de eer hadden met den Vorst in zul-* „ *ke naauwe aanraking te zijn*, dit nimmer zouden heb- „ ben verbreid?" Elders zegt hij met zoo vele woor-den, dat, al was het, dat eene Synode decreteerde, *dat wit zwart en zwart wit was*, de leden harer Gemeente zich daaraan zouden hebben te onderwerpen, of het Kerkge-nootſchap te verlaten! (bl. 96.) Zóó ver hebben, naar wij weten, zelfs de Roomſchen de magt hunner *Concilien* niet uitgeſtrekt.

Doch genoeg, en misſchien reeds te veel. Wij eindigen met eene vergelijking van het gedrag onzes geliefden Mo-

tarchs met dat van MAURITS in een dergelijk geval. De laatſte wil de door woelzieke geesten opgeruide Gemeente niet doen bedaren, maar integendeel de ſcheuring helpen tot ſtand brengen, en eindelijk een achtbaar gedeelte der Natie door dolle Kerkelijken van openbare en huiſelijke Godsdienſtoefening verſteken. De eerſte belet de beginſelen der ſcheuring. De *Vijgeboomtanen* willen eene afzonderlijke Kerk hebben; men bedenkt de veruitziende gevolgen, en weigert hun die. Daarentegen leven alle Protestantſche Gezindten, onder de ſchaduw van den beſchermenden troon, in de zoetſte eendragt. De Leeraars der Hervormde Kerk, te *Rotterdam*, van den oudſten, den waarlijk eerbiedwaardigen HOOG, te beginnen, vervullen liefdebeurten bij de Remonſtranten, op derzelver verzoek. Van hunne zijde opent zich menige Hervormde Kerk voor den thans zoo beroemden Hoogleeraar der *Remonſtranten*. — Neen! dit land, deze tijd deugen niet meer voor den Heer VAN DER KEMP. Hij ga naar *Spanje*, naar *Portugal*, en beleve dáár zijne beginſelen onder een' anderen vorm!

De Heerſchappij der Turken in Europa, naar het Engelsch van Lord JOHN RUSSEL. *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. *In gr.* 8*vo.* 108 *Bl. f* 1-:

J. A. OOSTKAMP, *korte geſchied- en aardrijkskundige Beſchrijving van het tegenwoordige Europiſch Turkije, ten dienſte van Couranten-lezers. Tweede vermeerderde Druk. Met een Landkaartje van het Tooneel des tegenwoordigen Oorlogs. Te Zwolle, bij* J. L. Zeehuiſen. *In gr.* 8*vo.* 48. *Bl. f* :-90.

Het Turkſche Rijk, deszelfs verſchillende bevolking, beſtaanmiddelen, zeden enz. aardrijks- en ſtaatkundig beſchouwd, ter opheldering van het aldaar gebeurde, door een' Nederlander. Te Delft, bij B. Bruins, *en te Amſterdam, bij* T. B. Groebe. *In gr.* 8*vo.* 104 *Bl. f* :-90.

De worſtelſtrijd der *Grieken* tegen hunne overheerſchers

blijft, hoe men over denzelven ook denken moge, ook voor ons *Nederlanders* zeer belangrijk. Aan den eenen kant zien wij een volk, dat, geheel vreemd van het overige *Europa* in zeden en wijze van Godsvereering, zich van eene der bekoorlijkſte ſtreken van dat wereldeel heeft meester gemaakt, en, aldaar geheel volgens eigene inſtellingen en gewoonten levende, nog altoos het hoofd aan hunne vijanden blijft bieden. Aan de andere zijde ſtaat het geringe overſchot van een, meer door eigene verdeeldheid, dan door het geweld hunner vijanden, gevallen volk, dat onder geheel vreemde wetten en gewoonten heeft moeten bukken, en thans het juk van hunne overheerſchers tracht af te ſchudden; terwijl de groote natiën van *Europa* zich voor hetzelve ſchijnen in de bres te ſtellen, *Ruſſiſche* legers, zoo wel in *Azië* als in *Europa*, bereids op den *Turkſchen* bodem aanmerkelijke vorderingen hebben gemaakt, en eene *Franſche* legerafdeeling in *Morea* geland is, om de *Egyptiſche* krijgsmagt van daar te verdrijven.

Het natuurlijk gevoel van mededoogen voor onderdrukten is, zonder nader onderzoek, bij velen genoegzaam, om den *Grieken* en hunnen vrienden alles goeds, den *Turken* daarentegen de nederlaag toe te wenſchen. Gelukkig wordt ook door dit gevoel en bij deze onkunde de goede zaak almede bevorderd.

Ten einde den loop der gebeurtenisſen in die ſtreken te volgen, is het werkelijk voor zeer velen eene behoefte, van naderbij te worden bekend gemaakt met de volken en landen, welke daarin betrokken zijn; en de drie werkjes, hier aangekondigd, zullen gewis met genoegen worden ontvangen; terwijl derzelver verſchillende ſtrekking eene vergelijking niet overtollig maakt.

No. 1 is in eenen vloeijenden ſtijl overgezet, en laat zich aangenaam lezen; zijnde van eenen beſpiegelenden aard, en minder ingerigt om de berigten van de bewegingen der legers duidelijk te maken, dan wel om over den aard en toeſtand der *Turken* licht te verſchaffen. Wij vinden hier voor eerst een vlugtig tafereel van de verovering van *Konſtantinopel* door MAHOMED II en deszelfs gevolgen in den val van *Athene* en *Morea*, wier Vorſten zelve de *Turkſche* wapenen binnenriepen; voorts eene karakterſchets van MAHOMED II, en eene lijst der landen, welke vóór en na door de *Turken* werden overheerd. De Schrijver gaat vervolgens over tot het

onderzoek van den aard der *Turken*, en is op bl. 27 en 30 eenigermate met zichzelven in tegenſpraak. De oorzaken hunner overwinningen worden gezocht in de gemeenſchappelijke Godsdienst, waardoor zij in eenen hoogen graad werden opgewonden, in hunne eenvoudigheid, orde en tucht, en in de laauwheid van het *Griekſche* rijk, dat door eenen enkelen ſchok moest ineenſtorten. De ſtaatkundige inſtellingen der *Turken* worden geſchetst, als op eene militaire en godsdienſtige geestdrift gegrond. De Schrijver geeft een denkbeeld van het ligchaam der *Ulema's*, of Wet- en Schriftgeleerden, en van het binnenlandsch beſtuur, en hangt een zwart tafereel op van den toeſtand van het *Turkſche* volk, en vooral der *Grieken*, welke, als een veracht menſchenras, aan vele verguizingen der *Turken* blootſtaan. — De oorzaken, welke den voortgang der *Turken* hebben geſtuit, vindt de Schrijver in hunne verweekelijking, in den voortgang in beſchaving der omringende volken, en in de uitvinding van het buskruid; terwijl zij in denzelfden toeſtand van onwetendheid bleven ſtilſtaan, voornamelijk, zegt de Schrijver, bl. 98, „ omdat zij tot een volk behooren, hetwelk vreemd van allen zin voor letterkunde was, en geen luſt tot eenig ſtreven naar vordering in kunſten bezat," en uit hoofde van het onbeperkte Despotismus, als eene bekende oorzaak van barbaarſchheid. Dit Despotismus wordt door den Schrijver gedeeltelijk toegeſchreven aan het klimaat, maar vooral aan het gemis van een' *adelſtand*, als tegenwigt der regering; terwijl hij beſluit met de aanmerking, dat de *Turken* zich tot heden toe hebben ſtaande gehouden door hunne dweepzucht, als een' voornamen prikkel tot verachting van alle gevaar, doch welke hun echter belet, genoegzame vorderingen in de krijgskunde te maken; zoodat zij eindelijk geheel ten onder geraken moeten.

No. 2 en 3, uit een geheel ander oogpunt geſchreven, komen in beſtemming met elkander genoegzaam overeen, om eene regtſtreekſche vergelijking toe te laten.

De uitwendige voordeelen van No. 2 zijn: het voeren van des Schrijvers naam, hetwelk bij velen genoegzaam is, om de goed- of afkeuring te bepalen; alsmede een kaartje van het tooneel des oorlogs; maar welk eene kaart! — in waarheid weinig meer dan eene eenigzins gefatſoeneerde vuilgele vlek op het papier; *Schumla* ſtaat er met de pen op aangeteekend.

Daarentegen heeft No. 3 het voordeel, ook het *Aziatisch Turkije* te behandelen, alwaar mede geſtreden wordt; en ingericht te zijn tot gebruik nevens de uitvoerige kaart van het tooneel des oorlogs, door VAN BAARSEL.

No. 2 geeft ons, na eene korte inleiding, ſchetſen van de *Grieken*, *Turken* en *Ruſſen*. Bij de eerſten klimt de Schrijver op tot JAVAN, den kleinzoon van NOACH; voert deszelfs nakroost, met een' luchtigen ſprong, van *Natolië* in *Europa*; en daar ſtaat het bloeijende volk, dat, niettegenſtaande de aanzienlijke plaats, welke het onder de veelvermogende wereldvolken behoudt, onder de *Romeinen* moet bukken. Van de verdeeling van het *Romeinſche* rijk ſpringt de Schrijver over op de inneming van *Konſtantinopel*, en laat de *Grieken* zuchten onder het knellende juk der *Turken*. Nu ſinds ruim twintig jaren beginnen zij zich weder op eenige beſchaving toe te leggen.

Zonderling moet het elken onpartijdigen toeſchijnen, dat er in alle werken, die maar eenigzins ten voordeele der *Grieken* ſpreken, geene melding gemaakt wordt van het eigenlijke *Griekſche* rijk; of zou de geſchiedenis daarvan ook een hinderpaal geacht worden in het opwekken der geestdrift voor het, te dien tijde, geenszins achtingwaardige volk?

De *Turken* zijn, zegt OOSTKAMP, een woest volk, dat bijna niets deed dan veroveringen maken, Christenen en Heidenen verdelgen, en menſchen in ſlavernij wegvoeren. Als getuige der wreedheid van BAJAZET, geeft de Schrijver, in eene noot, een' muur te PHILADELPHIA op, van 1800 voet lang, in 1392 van louter Christen-beenderen geſticht!!! — Gelukkig zal Keizer NICOLAAS, waarſchijnlijk, het overwigt zijner magt op de *Turken* laten drukken. — Van de geaardheid der *Turken* weet OOSTKAMP niet veel loffelijks te melden; de nieuwe geſchied- en aardrijkskundigen verheffen, volgens OOSTKAMP, dat volk te hoog.

Voorts krijgen wij eene optelling van kapen, golven, ſtraten, provinciën en ſteden, welke zeer goed overeenkomt met hetgeen in andere aardrijkskundige boeken wordt geleerd, behoudens eenige geringe afwijkingen.

Wanneer men leest, dat aan menig' boer, het geheele jaar door, 300 a 400 guldens belasting door de regering afgeperst wordt, zou men geneigd zijn te gelooven, dat de 10,000,000 inwoners gezamenlijk meer dan 30 millioenen guldens zouden opbrengen; hetwelk intuſſchen met de opgave van RUSSEL zeer goed overeenkomt.

De bergketen *Bulkan* wordt, volgens OOSTKAMP, bewoond door een krijgshaftig volk, *Saphisten* genoemd, welks heldenmoed echter niet zoo groot is, als door sommige Schrijvers wordt opgegeven.

De Zwarte Zee zou derzelver benaming ontvangen van dikke wolken, waarmede zij overdekt is; zou dit ook het geval wezen met de *witte* en *zwarte armen* van de door OOSTKAMP opgegevene rivier de *Drin?*

De naam van *Zwijnen-kwartier*, door de *Turken* gegeven aan *Pera*, de verblijfplaats der Christen-Ambassadeurs, (omdat de Christenen de eenigen zijn, bij welke deze dieren gevonden worden) doet den Schrijver verontwaardigd uitroepen: „ En nog duldt men zulk eene natie in ons Christelijk *Europa*!" Waarlijk, de *Turken* zijn, *in dit geval*, Christelijker dan hij, en denken geenszins aan eene geheele verdrijving van onze geloofsgenooten; terwijl zij daarenboven meerdere vrijheid van Godsdienstoefening toestaan, dan vele Christelijke sekten aan elkander.

Wij zijn verre van aan dit boekje eenige waarde te ontzeggen; doch gelooven, dat men in den tegenwoordigen stand van zaken iets meerder verwachten moet. Uit het aangehaalde kan onze Lezer zich van hetzelve eenig denkbeeld vormen; waarom wij ons van aanmerkingen zullen onthouden.

De ongenoemde Schrijver van No. 3 vermaant, in een voorloopig woordje, naar aanleiding van *Rom.* XIII: 1-7, tot rust en vrede, en onderwerping aan de gestelde magten; onderzoekt voorts de vraag: *wat zijn Turken en Grieken?* onderscheidende de eersten in zoodanige *Mohamedanen*, als blootelijk onderdanen der *Porte* zijn, en in die, welke van de stichters van het *Turksche* rijk afstammen. De *Grieken* onderscheiden zich in *vereenigde*, welke, met eenige voorbehouding, tot de Roomsche Kerk zijn overgegaan, en in *onvereenigde* uit het eigenlijke *Griekenland*; welke beide soorten alles behalve eensgezind zijn.

Eene zeer wel geschrevene schets van de opkomst en geschiedenis des *Turkschen* rijks geleidt ons tot den tegenwoordigen toestand der zaken, vermeldt de woelingen van den *Leipziger* Professor KRUG en de *Hetairisten*, ten einde de *Europesche* volken, als 't ware, tot eenen kruistogt ten voordeele der *Grieken* aan te vuren, en beschrijft ons den toestand der *Grieken*, voornamelijk op de Eilanden, alwaar zij, volgens KINSBERGEN, met de *Turken* nagenoeg in geene aanraking komen, als lang niet zoo verschrikkelijk, als

dezelve (*volgens hem*) door vele tegenwoordige opgewonden en opwindende Schrijvers wordt voorgesteld.

Voorts gaat de Schrijver over tot het inwendige staatkundige bestuur in het *Turksche* rijk. De streken, thans door de *Russen* bezet, benevens den weg, dien zij nog te volgen hebben, zoo wel als de posities, welke zij in hunnen rug laten, worden uitvoerig beschreven, en de gevolgen van dien togt, misschien wel uit een weinig te donker oogpunt, beredeneerd. — Een paar onnaauwkeurigheden, denkelijk schrijffouten, schijnen den Schrijver ontsnapt, in de ligging van *Giurgewo* en *Rudsjuk*, als ten *oosten* van *Silistria*, en van *Servië* en *Bosnië*, als ten *oosten* van *Bulgarije*, hetwelk klaarblijkelijk beide ten *westen* moet wezen.

De verdere aardrijkskundige beschrijving, met breede trekken gemaald, zonder het merkwaardige te laten glippen, draagt alle blijken, van eene kundige hand afkomstig te wezen, en levert eene veel minder drooge lectuur, dan gewoonlijk met aardrijkskundige opgaven het geval is. Dezelve wordt gevolgd door een overzigt van het korps der *Janitsaren*, en van een' blik op de handelsbelangen van ons Vaderland met betrekking tot die streken; terwijl het boekje besloten wordt met eene alphabetische opgave der voornaamste steden van het *Turksche* rijk, benevens het getal van derzelver inwoners.

Mogten wij iets meer verlangen, zoo wel in dit als in de beide vorige werkjes, zoo zou het zijn eene opgave van de magt, welke het *Turksche* rijk in het veld ontwikkelen kan; doch deze taak is moeijelijk; de hervormingen, daarin gemaakt, hebben nog geene bekende resultaten opgeleverd, en van de eenigzins oude opgaven kan geen gebruik worden gemaakt. Overigens dunkt ons, dat uit de opgave van den inhoud allezins blijkt, dat inzonderheid het laatstgenoemde werkje, voor den tegenwoordigen toestand van zaken, zeer doelmatig is ingerigt, en daarenboven eene aangename lectuur oplevert. Doch wat de woelingen der *Hetairisten*, de zachte regering der *Turken*, en de ondergeschiktheid aan de *gestelde magten* (hier Militaire Roovers) aangaat, zoo kon de Schrijver in ons gelukkige Vaderland, achter het schild der wet, en in het genot van alle burgerlijke voordeelen, hiervan gemakkelijk spreken. Wij wenschen hem niet toe, dat hij immer de proef bekome van een zoo zacht bestuur als het *Turksche*, waar geen *Ongeloovige* door de *wet* veiligheid smaakt, maar alleen door *het belang of de luim van den Heerscher*.

Hulde aan MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUITER, *Hertog, Ridder enz. Luitenant-Admiraal-generaal van Holland en Westvriesland, enz. Door Mr.* JOHAN ARNOLD BRAND, *A. L. M. J. U. et Phil. Dr., Lid van den Raad der Stad 's Gravenhage en Advocaat bij het Hoog Geregtshof aldaar. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1827. *In gr.* 8*vo.* 272 *Bl. f* 2-40.

Het leven en de lof van onzen grooten DE RUITER zijn meermalen waardiglijk vermeld en bezongen. Onmiddellijk na zijnen dood sprak de beroemde FRANCIUS een *Latijnsch* lofdicht op hem uit. In *Engeland* werd in 1677 zijn leven beschreven. De beroemde BRANDT deed zulks op eene nog veel waardiger wijze, en zijn *Leven van* DE RUITER is tevens een klassiek werk voor onze Letterkunde, en de hoofdbron, waaruit alle latere Schrijvers geput hebben. Eene levensbeschrijving van hem, als bijvoegsel of elfde Deel bij de bekende *Levens van Nederlandsche Mannen en Vrouwen*, en eene nog meer beknopte, dienden, om hem ook bij die klassen van lezers bekend te maken, welke tegen grootere werken opzien. ENGELBERTS voorzag in den heerschenden afkeer van folianten, door BRANDT in 6 octavo-Deelen op nieuw uit te geven. FEITH ontving op éénen dag twee eerpenningen voor een lofdicht en eene *Ode* op DE RUITER. (Wij zwijgen van vele schoolboekjes.) Eene opzettelijke *lofrede* nogtans, welke tusschen levensbeschrijving en dichterlijken lof als 't ware in het midden staat, ontbrak nog; en de pogingen der *Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, om ons zulk eene lofrede te verschaffen, hebben, blijkens de openbare nieuwspapieren, niet mogen gelukken. De Heer BRAND biedt ons thans, onder den titel van *Hulde*, een stuk aan, hetwelk op den naam van *lofrede* aanspraak maakt, en denzelven ook, naar ons oordeel, verdient. In eene zeer beschaafde, vloeijende en deftige, nu en dan zelfs hoogdravende taal, schetst hij ons de hoofdbedrijven zoo wel als het karakter des Helds, hetwelk hij dan naderhand in Noten ontwikkelt, die van zijne kunde des onderwerps de duidelijkste sporen vertoonen. Hij volgt de orde des tijds, en schetst dus de levensgevallen des Helds van zijne geboorte af tot op den Vrede van 1667;

om daar, als aan een rustpunt, waar het scheen, dat 'smans luister niet hooger *kon* klimmen, een overzigt van zijn karakter, bekwaamheden en verdiensten te geven. Alsdan wordt aangetoond, dat de Held met den Oorlog van 1672 zich als 't ware boven zichzelven verheft, en eene hoogte bereikt, tegen welke men niet zonder bewondering, en het vaderlandsche hart niet zonder de innigste blijdschap, kan opzien. Dit alles wordt niet met ijdele uitroepingen of opeenstapeling van woorden, maar met daadzaken aangetoond, waartoe ook de stof waarlijk gelegenheid bood, die de schoonste voor eenen Lofredenaar is, welke men zich kan voorstellen.

Wij vinden DE RUITER hier ook in zijne kundigheden en verdiensten als *zeeman* geschetst, hetwelk voor iemand als de Schrijver, wiens beroep eene geheel andere strekking heeft, eene verdienste te meer is. Maar, wat den stijl betreft, in weerwil van den daaraan gegevenen lof, moeten wij toch zeggen, dat die hier en daar wel eens wat te dichterlijk is. De grenzen tusschen proza en poëzij zijn wezenlijk; en hoezeer wij weten, dat het, vooral bij zulk een onderwerp, wel eens moeijelijk is, die palen niet te overschrijden, zoo behoort dit toch zoo, en men moet althans niet duister en gedwongen worden, door de gewone manier van spreken te willen vermijden, b.v.: „ had hij eenen der mijl„ palen, naar welke de weg van de wieg naar het graf wordt „ afgemeten, bereikt;" voor: wanneer zijn geboortedag invlel (bl. 48); „ de olijftak, geplant in de stad, door MAU„ RITS krijgsbeleid weleer verrast en veroverd," voor: de vrede te *Breda* (bl. 51); „ de Leeuwen het (de) Luipaard, „ beiden afgemat, en op eenen nieuwen aanval bedacht, lek„ ken, terwijl zij hunne woede bedwingen moeten, hunne „ reeds bekomen wonden," voor: de *Nederlanders* en *Engelschen* besteden den nacht aan het verzorgen der gekwetsten (bl. 31); voorts, van de Godsdienst gesproken: „ dat *kleinood* was het „ voorwerp zijner dagelijksche overweging en zorge. Het „ was de *noordstar* voor zijne gedragingen, en de *magneet*, „ waarmede hij zijn verstand wapende, om de neigingen zijns „ gemoeds te kunnen besturen. Ook op de woelige baren, „ raadpleegde hij dat niet minder, dan het *kompas* en de *zee*„ *kaarten*, volgens welke hij den koers van zijn schip en „ zijne vloot regelen moest," (bl. 55.) Een *kleinood*, dat beurtelings voor noordstar en voor magneet dient, en dat als kompas en zeekaarten geraadpleegd wordt, is al een heel

wonderlijk kleinood. Of de vergelijking van groote mannen, in drukkende en donkere tijden, bij ſchoone afbeeldingen, in zwarte lijsten geplaatst, (bl. 68) ook wel van den echten ſtempel zij, trekken wij zeer in twijfel. Zij komt ons te *triviaal*, en voor het daarmede vergelekene onderwerp te laag voor; gelijk de te vooren aangehaalden niet vrij zijn van gezwollenheid.

Voor 't overige keuren wij deze *Hulde*, na al het reeds over DE RUITER geſchrevene, geenszins voor overtollig. Zij zal onze jongelingſchap met edele fierheid vervullen voor een Vaderland, dat zulk eenen man kweekte, en tevens den krijgs- en zeeman, die het boek inziet, overtuigend doen blijken, dat de grootſte naauwgezetheid, ſtrengſte regtſchapenheid en teederſte godsvrucht geenszins met hun beroep in tweeſtrijd ſtaan; terwijl zij ook den geringſten burger zal leeren, dat de weg tot roem en eer, bij talenten, vlijt en goed gedrag, voor hem openſtaat.... doch neen! dat talenten, vlijt en een goed gedrag *zichzelve beloonen*, en, met pligtbeſef, een goed geweten en God in het hart, roem en eer als beuzelingen kunnen doen verſmaden, gelijk DE RUITER het deed.

Nederlandſche Spraakleer. Door Mr. W. BILDERDIJK.

Discant artem, quam frustra docent.

MARQUARDUS GUDIUS.

In 's Gravenhage, bij J. Immerzeel, Jun. 1826. *In gr.* 8*vo. XVI en* 431 *Bl. f* 5-75.

Kort Begrip van het zamenſtel onzer Taal, na inzage van Mr. W. BILDERDIJK's *Spraakleer, doch met ter zijde ſtelling van de gewone Latijnſche leerformen; benevens (ten ſlotte) eene reeks van achtervolgende woorden, als voorbeeld eener mogelijke behandeling van een de hoteekenisſen onderſcheidend Taalkundig Woordenboek, den Taalliefhebberen enkel als eene Proeve, en daarom zonder vermelding, hoewel ook zonder verzwijging (gelijk blijken zal) van des Schrijvers naam, aangeboden. Te Amſterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. 1827. *In gr.* 8*vo.* 320 *Bl. f* 3-30.

Ook iets over de Nederlandſche Spraakleer van Mr. W. BILDERDIJK; *over zeker Kort Begrip van het zamenſtel onzer*

Taal, en over meer ander geſchrijf. Door G. BRUINING. *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8*vo.* 104 *Bl. f.* 1 - 10.

In hetzelfde verſlag worden bovenſtaande gelijkſoortige geſchriften hier opgenomen, om ruimte te winnen. *Kort en goed* klinkt voortreffelijk als ſpreuk; maar als voorgehoudene wet vinden vele ſchrijvers in deze woorden onovérkomelijke zwarigheden. Het *goede* is ſomtijds niet *kort*, en het *korte* niet *goed*. Ook de voor ons liggende geſchriften kunnen dit bewijzen; ſchoon wij niet genegen zijn, dit thans bij de ſtukken te doen opmerken. Ons zweeft de bovenſtaande ſpreuk voor den geest, en ons oogmerk is iets te zeggen over deze werken, hetwelk daarom zekerlijk *goed* zal zijn; ook omdat het *kort* is.

BILDERDIJK had veel beloofd met zijne *Nederlandſche Spraakleer*, welke werd voorafgegaan deor 's mans *Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden*, als voorloopers van dezelve. Eigenaardig noemt hij, *Voorrede*, bl. X, dit zijn werk *algemeene Taalverklaring onzer Moederſpraak*. „Hij geeft (bl. VII) de Taal, als Taal, zoo als hij haar bevonden heeft." — — De naam, met welken deze zijne Spraakleer kon te voorſchijn komen, kon gevoegelijk zijn *eene wijsgeerige of Filozoofſche Grammatica*. Doch dien naam verkiest BILDERDIJK niet, omdat hij, die altijd in den blinde tegen de geheele wijsbegeerte te velde trekt, zijne eigene glazen zou inſlaan bij dien *wijsgeerigen* naam. Wel nu, het wijsgeerige en het onwijsgeerige in deze Spraakleer zal ook zonder zijne aanwijzing elk bevoegd regter ontdekken.

Voor het grootſte gedeelte houdt zich deze Spraakleer met de *Etymologie* op. Door deze te drijven, zondigt hij nu en dan tegen het bekende en als wet erkende *verba valent uſu*. Veelal behandelt hij onze Moederſpraak niet zoo als zij *is* en *was*, maar zoo als zij, naar 's mans gevoelen, wezen *moet* en *moest*. Juist deze wijze van behandeling doet iederen onpartijdige meer hechten op de Taal, zoo als BILDERDIJK dezelve opmerkt en behandelt, minder op 's mans beginſelen en redeneringen. De *objective* kennis van BILDERDIJK levert veel verſchil op met de *ſubjective*. Van niemand in ons ganſche Nederland *et plus ultra* is de *ſubjective* kennis meer *individueel*, dan van onzen dichterlijken en taalkundigen Betweter. BILDERDIJK ſchijnt zelf te hebben gevoeld, dat het *the-*

oretiſche gedeelte van zijn werk minder bijval zal vinden, (bl. XI, XII) en dat het *praktikale* misſchien in een kort begrip eenmaal zal worden opgenomen. Dit vermoeden komt ons voor, eene juiste oordeelvelling te behelzen over dit zijn werk. Wien de lust bekruipt, meer van deze *Spraakleer* te vernemen, die ga te rade met de voortreffelijke aanmerkingen in *den Recenſent, ook der Recenſenten*, tegen welke wij niets hebben in te brengen, dan dit alleen, dat Prof. KINKER als Recenſent te uitvoerig is. *Sed nobis brevibus eſſe licet.*

Welke verwachting BILDERDIJK had van deze zijne *Spraakleer*, moge de Lezer opmaken uit het volgende ſtukje (*Nieuwe Oprakeling*, bl. 112):

BIJ HET ZENDEN VAN MIJN SPRAAKLEER AAN DE MAATSCHAPPIJ VAN VADERLANDSCHE TAAL- EN DICHTKUNDE TE BRUGGE.

Neen, 't is geen willekeur van heel- of halfgeleerden,
Die de eedle gift der TAAL ten richtſnoer ſtrekken mag:
Wie ooit des ſtervlings ziel tot exterklap verneêrden,
't Rechtſchapen zelfgevoel duldt banden noch gezag.
Te SPREKEN is 't gevoel des boezems uit te ſtorten;
't Is 't Goddelijk geſchenk der Reden (n?) in de borst;
En wee, die 't menschlijk recht in de eêlſte gaaf verkorten,
Die 't tot den rang verheft van aller dieren Vorst!
Mijn broeders, kennen we ons! 't is God in ons te erkennen;
En nemen wij geen juk in 't vrije denken aan,
Zoo zweeft de ſtoute geest op kleppende Arendspennen.
Dit blijve u 't ſtervenslied der kwijnende Amſtelzwaan!

Ten ſlotte vinde hier eene plaats het oordeel, over dit werk door Prof. SIEGENBEEK geveld, en als zoodanig even onpartijdig als gegrond: „ Voor 't overige wil ik door „ dit geſchrijf" (*Taalkundige Bedenkingen*, bl 93.) „ niets „ onttrokken hebben aan 't geen ik vroeger meermalen tot „ lof van 's mans diepe inzigten in de taal gezegd heb, en „ breng, hoe ſmadelijk ook door hem vergulsd, hem nog „ gaarne mijnen dank voor het nut, dat ik uit zijne taalkun„ dige ſchriften getrokken heb Ook zijne *Spraakleer*, hoe„ zeer misſchien de daarvan opgevatte verwachtingen niet „ geheel bevredigende, en op verſcheidene plaatſen van duis„ terheid niet vrij te ſpreken, bevat zeer veel goeds en op„ merkelijks. Hiertoe breng ik mede verſcheidene aanmerkin„ gen, tot regeling der uitſpraak dienende, en wil geenszins

„ ontkennen, dat hij somwijlen de bij velen in zwang gaan-
„ de uitspraak met regt berispt," enz. Hiermede vergelijke men 's mans régtmatige uitspraak over BILDERDIJK's gezag, als taalkundige, bl. IX van het *Voorberigt van den Hoogleeraar* M. SIEGENBEEK, *bij de vierde uitgaaf zijner Verhandeling over de Spelling. Afzonderlijk verkrijgbaar voor de bezitters der vroegere uitgaven, tegen tien centen. Te Dordrecht, bij* BLUSSÉ *en* VAN BRAAM, 1827, XII bladz. Misschien heeft zich Prof. SIEGENBEEK jegens de *etymologische* gronden van BILDERDIJK inschikkelijker betoond, dan het algemeen gebruik toelaat. Ons althans behaagt het veranderde geslacht van *dienst* niet, omdat die verandering op geene (*sit venia verbo!*) *wettige* wijze is ingevoerd, en dit geldt ook van het overige. Tegen de *tien centen* kan ook ingebragt worden, dat, even als tien *ponden* en *guldens* verschillen van tien *pond* en *gulden*, zoo ook tien *centen* en *cent* welligt te onderscheiden zijn. Deze kleine aanmerking geldt minder SIEGENBEEK's Voorberigt, dan wel het algemeen gebruik van *centen*. Negentig *cent* betaalt men b. v. gemakkelijker dan negentig *centen*. *Transeat!*

De Schrijver van het *Kort Begrip* heeft den bijzonderen inval gehad, om naar zijnen naam te laten raden. De weinige moeite, welke tot de oplossing van dit raadsel gevorderd werd, is ons nog bespaard, daar ons langs een' gemakkelijker weg ter ooren kwam, dat de Kort Begrip-schrijver is de Heer OLIVIER SCHILPEROORT. De titel van het boek wijst ons aan, wat wij hebben te wachten; *de behandeling*, namelijk, *onzer Moederspraak, zonder gebruik der Latijnsche leerformen*, en: *een ontwerp van een verbeterd Taalkundig Woordenboek*. Het verkeerde dier *Latijnsche* leerformen wijst hij aan in het breede, *Inleiding*, bl. 4 volg. Hiertoe behoort ook de aanteekening, ald. „Ongelukkig," zegt „ BILDERDIJK, met *zijne* (ja wel, *zijne*) gewone kracht „ van uitdrukking, (*Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden*, IIde D. bl. 25) „ brak KRATES MALLOTES, „ toen hij den Romeinen voor nu bijna tweeduizend jaren „ een Grammatica kwam leeren, zijn been, en niét zijn hals."

Deze Schrijver heeft het dus meer geladen op de *Nederduitsche Spraakkunst* door P. WEILAND. Hij heeft het plan, de geheele *Grammatica* op het punt der Latijnsche formen te doen uiteenspatten. Evenwel struikelt hij nu en dan over deze niet genoeg door hem opgeruimde *Grammatica*. Één

voorbeeld ſlechts kan dit bewijzen. Het *nomen ſubſtantivum* en *adjectivum* verandert hij in *naamwoord* en *bijvoegelijk woord* (bl. 25, 26.) En evenwel ſtalt hij, bl. 82, 83, over het naamwoord zoo veel onzin uit, dat men op de gedachte komt, dat OLIVIER SCHILPEROORT wederom *ſubſtantive zijn* naamwoord behandelt. De geheele plaats is te lang, om hier te worden afgeſchreven. Ziehier dan ſlechts § 29: „ Zoo onaffcheidelijk is het begrip van, althans denk-„ beeldig, beſtaan (of zoo men anders zegt, van zelfſtandig-„ heid) aan alle onderwerp van ons denken verknocht, dat „ de gedachte zich niet op *een Niet* kan vestigen, zonder dit „ daardoor, in de gedachte zelve, tot *een Iet* te maken." Ook BILDERDIJK heeft dezelfde valſche bepaling van een *zelfſtandig naamwoord*, „ als hebbende tot voorwerp zelfſtan-„ digheden; of wel 't geen men als zoodanig beſchouwt." *Spraakleer*, bl. 76. Van hetzelfde gevoelen is ook WEILAND, *Spraakkunst*, bl. 50, om nu de *Dii minorum gentium* niet te noemen, die hier bijna alle letters *tellen*, en deze bepaling geven van een *zelfſt. naamw.* „ als naam van „ een woord, dat eene zelfſtandigheid uitdrukt." Men vergeet, dat, even als de *tuſſchenwerpſels* enz. dien naam dragen als *deelen der rede*, zoo ook het zelfſtandig naamwoord als deel der rede zelfſtandig is, naar hetwelk het bijvoegelijk naamwoord zich ſchikken moet in *naamval*, *getal* en *geſlacht*. *Simplex veri ſigillum*, en te gelijk waarborg tegen allerlei hoogvliegenden *bombast*. Wie aan eene *Nederduitſche Spraakkunst* behoefte heeft, moge het *Kort Begrip* nog eenigen tijd ongebruikt laten, en WEILAND's werk gedurig ter hand nemen. De man had wel mogen zwijgen van de *begunſtigde Spraakkunst*. Zijn *Kort Begrip* kan op begunſtiging weinig rekenen.

Wij gaan over tot de beſchouwing van 's mans *Proeve van een de beteekeniſſen onderſcheidend Taalkundig Woordenboek*. Indien de Schrijver dezelve *ſchamele* Proeve genoemd had, zouden wij hebben kunnen zeggen: „ *Och ja!*" en daarmede eindigen. Doch, daar ook het verdienſtelijke *Woordenboek* van WEILAND 's mans berisping niet ontgaat, zullen wij op deze *Proeve* nader dienen te letten. Van bl. 256 loopt deze *Proeve* tot bl. 272. Hoe kort ook van omvang, zou dit geſchrijf tot groote uitgebreidheid ons medeſlepen, indien alles moest worden opgegeven, wat wij tegen hetzelve hebben aan te merken. Alleen het volgende kan volſtaan:

„ A. (maar de ingevoerde ſpelling, tegen hare eigene regelmaat, AA geſchreven; bij BILDERD. A.)" Wil dan onze man alle eigene namen *geſlegenheekhianiseerd* hebben?

„ AAM, *onzijd. naamw.* Zeker wijnvat." WEILAND voegt er nog bij: *houdende vier ankers.* AAM is inhoudsmaat van olie, wijn, ſterken drank enz. Ook in fleſſchen afgetapt, *is* een *aam* een *aam.*

AANARGEREN, of *aanergeren*, door WEILAND overgeſlagen, luidt dus op het laatſte woord: „*niet bepal. verkw.* met „ verander. van toeſtand en dus met Zijn. Het voorz. *af-* „ *ſcheidb.* (Met de wijziging der zinverſterking, zie AAN.) „ *Erger worden.*

„ — Bij HOOFT. Wij zeggen thans *verergeren*; doch „ het andere is niet minder verkieslijk, vooral, daar men ook „ van het afſcheidbaar voorzetſel partij kan trekken in een' „ dichtregel, als bij voorb.

„ *En ergert hevig aan bij adel en gemeente.*

„ waar verergert niet te gebruiken zou zijn. KON. INST."

Onze Schrijver heeft dit gebruik van *aan* geheel over het hoofd gezien in *aanwakkeren*, *aanleeren* en *aanwinnen*; op welk laatſte woord WEILAND aanmerkt: „ het *voorz. aan* „ duidt een langzaam toenemen aan." *Aanergeren* is dus in beteekenis niet hetzelfde met *verergeren.* Dit laatſte drukt namelijk niet uit het *van lieverlede toenemen*, dat in het eerſte woord opgeſloten ligt. Die een ander verbeteren wil, moet ook op de woorden van het *Koninklijk Inſtituut* doordenken, en zonder nader bewijs geen *Problema* als *Axioma* behandelen; want niet enkel uit een dichterlijk oogpunt beſchouwt men het verkieslijke van *aanergeren.*

„ AALSTEEK, *m. naamw.* Het regt om aal te mogen ſteken. *Den aalſteek pachten.*" Behoorde dit woord niet tot STEEK, daar zelfs de uitgang AADJE als zoodanig onder letter A voorkomt? Doch op dit artikel, hoe kort, hebben wij alleen dit, dat de geheele opgaaf der beteekenis geen ſteek houdt. WEILAND dwaalt hier evenzeer; maar onze Schrijver dwaalt daarom nog erger, omdat hij, die de beteekenisſen *onderſcheiden* wil, die beteekenisſen zelve eerst behoort te *verſtaan.* *Steek* is, namelijk, ook eene afgeſtokene plaats in zee of rivieren, om met daarin gezette fuiken niet alleen *aal*, maar ook *zalm* te vangen. *Steek* is bij KIL. het vastgeſtoken net, of garen, om vogels te vangen. In dien zin is

dit naamwoord *vreuwelijk*. Dit is dan ook het geval met *aalſteek* en *zalmſteek*, als met *ſteek* bij KIL. van denzelfden oorſprong. Uit dit gebruik laat zich dan ook alleen voldoende ophelderen de ſpreekwijs, iets of iemand *in de ſteek brengen*, *laten*, in de ſteek *blijven zitten*. De verklaring hiervan uit *den ſteek*, welke WEILAND op dit woord geeft, houdt geen ſteek; want het *in de ſteek laten* onderſtelt, in het gewone ſpraakgebruik, opzettelijk, dat hij, die dit gedaan heeft, zelf *uit de ſteek* is, of ontkomen is.

Onze Schrijver ſchijnt tot de hulptroepen van BILDERDIJK te behooren, om, gelijk deze tegen SIEGENBEEK te velde trekt, de ſlagorden van WEILAND te ontrusten. Hij heeft het plan, *proprio Marte* te ſtrijden; maar dit plan bereikt hij even goed, of even ſlecht, als eene kleine ſloep haren koers kan houden, welke, gebonden aan een grooter vaartuig, ſlechts volgen moet. *F. a. f. a!*

De geleerde BRUINING levert ook iets over de *Nederlandſche Spraakleer*, en zijn geſchrift verdient opmerkzaamheid. Hij is het met de twee voorgaande Schrijvers zelden eens, en geeft nu en dan beiden er *veertig min één*. Wat hij tegen ARIMANIUS (*alias* BILDERDIJK) en diens medeſtander, den gewezenen *Irene*-ſchrijver, aanvoert, mag nu onaangeroerd blijven. Ons verſlag geven wij *ſine ira et ſtudio*, en daarom zwijgen wij over deze niet zeer malſche vermaningen en teregtwijzingen. De Heer BRUINING verlangt, „ dat men de geſchiedenis van onze taal, in vereeniging met „ die van het land zelf, oplettender zal navorſchen, dan zoo „ velen tot dus ver ſchijnen te hebben gedaan." Naar zijne denkbeelden, zou aan de *Vrieſche taal*, ten onregte het *Boeren*-Vriesch genoemd, het moederſchap ook over het Nederlandsch, volgens regt, opgedragen moeten worden. Hiertegen hebben wij weinig in te brengen, mits men niet ontkenne, dat de kinderen van deze moeder nog al het een en ander kunnen aangeleerd hebben, ſedert ook hunne Vrieſche taal bij de verhuizing optrok. Volgens dit denkbeeld handelende, vindt men mindere zwarigheden, dan bij het regelen van den Burgerlijken ſtaat onzer Moederſpraak, wanneer daarin ook het *Moeſo-Gothisch* enz. enz. eene plaats moet vinden. Het kan niet ontkend worden, dat er verwantſchap beſtaat tusſchen het *Moeſo-Gothisch*, *Angelſakſisch*, *Nederduitsch*, *Hoogduitsch*, *Deensch*, *Zweedsch*, *Vriesch*, *Engelsch*. Een algemeene en ſterk ſprekende familietrek doet zich bij die allen opmerken. Doch

de *genealogie* dier talen is nu onmogelijk te leveren, of het zou moeten geſchieden door een' man, die, uit eenige dooreenhangende familieportretten alleen, den ſtamboom van een bijna uitgeſtorven geſlacht, niet enkel bij giſſing, kon afleiden. En deze *magnus Apollo* is voor dit laatſte zoo wel, als voor de juiste aanwijzing dier talen-verwantſchap, nog verre te zoeken, en hoogstwaarſchijnlijk nooit te vinden.

De door ons aangekondigde ſchriften hebben allen den ſchijn van twistſchriften. Dit beneemt aan dezelve veel van de waarde; want letterkundige ſchermutſelingen bevallen den onpartijdigen weinig, en ſtichten niet veel. Evenwel komt in allen nog veel voor, dat waardig is behartigd of overdacht te worden. Hoezeer dan het twistgierige dezer ſchriften ons tot de orde van den dag moest roepen, zoo raadt ons het vele nuttige en goede, ook deze werken ter *griffie* te leggen ter inzage voor de belanghebbenden, opdat, wanneer het tijd is, dat de ingevoerde ſpelling wijziging behoeft, ook deze geſchriften in aanmerking komen. Onze zuidelijke broeders zijn ons in de taal nog verre ten achter; zij moeten nog veel inhalen. Het is alzoo de tijd nog niet, dat de hervorming onzer taal en ſpelling van regtswege worde ter hand genomen. Wij zeggen uitdrukkelijk: *van regtswege*, t. w. door een daartoe bevoegd en gewettigd Genootſchap. Zoo lang behoude men *dienst* enz. enz. mannelijk, of men wettigt ook onbevoegden en hiertoe niet geroepenen tot het maken van *quaſi*-taalregelen; zoo als b. v. eenigen tijd geleden (1819) *het onzijdige Synode*, het beste van allen, in *eene vrouwelijke* herſchapen werd. Door wie? Dit mag men nog wel eens vragen.

Nomine *mutato*, *quaeſo*, *Deus* omen *avertat!*

PUNCTUM.

De verdienſten van JOANNES VAN MIGGRODE, *omtrent de Hervorming in Zeeland, en bijzonder in de ſtad Vere, in een helder daglicht geſteld, ten ſpoorſlage voor allen, die belang in het ware Christendom ſtellen, om dezen waardigen man, in blakenden ijver voor de Hervorming, blanke godsvrucht en andere Christelijke ſierdeugden na te ſtreven; of tweehonderdjarige Gedachtenisrede, ter eere van bovengemelden man, uitgeſproken te Vere, op den 1ſten Julij 1827, en*

met geſchied- en oordeelkundige Aanteekeningen verrijkt, door J. RENIER, *oudſten Predikant aldaar. Te Middelburg, bij* de Gebr. Abrahams. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en 77 Bl. f* : -80.

Deze lange titel bewijst ons ten minſte dezen dienst, dat wij ons nu ontſlaan kunnen van nadere kennisgeving omtrent den inhoud dezer Redevoering. Men is hier in hetzelfde geval, als wanneer men ſtaat voor eene groote geopende deur van een klein huis: men overziet alles op eens.

Als bijdrage voor kerkelijke geſchiedenis in ons vaderland heeft desniettemin deze Redevoering waarde, ook na hetgeen Ds. J. VAN IPEREN over den beroemden *Vlaming* heeft medegedeeld. Hiertoe behooren vooral de Aanteekeningen, onder welke ſommige voor de geſchiedenis dier dagen zeer belangrijk zijn.

Ook kan de lezing dezer Redevoering, onder Gods zegen, de voortzetting der Hervorming in den zachtmoedigen en bezadigden geest van MIGGRODE bevorderen.

Er beſtaat dus geene reden, om dit boekje, wegens den langen titel, ter zijde te leggen.

Herinneringen en wenken ter onderhouding van het geleerde voor jonge lieden, welke de Scholen hebben verlaten. Verzameld en uitgegeven door W. H. SURINGAR. *Iſte en IIde Deel. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck, *en te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. *In kl.* 8*vo. Te zamen XVI, 559 bl. f* 5 -40.

„ De achtenswaardige uitgever van dit tijdſchrift heeft eene „ geheele verhandeling geſchreven, om te zorgen, dat het „ geleerde op de ſcholen niet ſpoedig geheel vergeten wor„ de. En thans aanvaardt hij de zamenſtelling van dit blad, „ om, door opzettelijke herinnering en ondersteuning aan de „ jonge lieden, nog al krachtiger tot hetzelfde doel te wer„ ken. Hiertoe riep hij de hulp van onderſcheidene lieden „ in, aan welken hij eenige bekwaamheid van dezen aard „ toekende," enz.

Wij weten de ſtrekking van het voor ons liggend werk niet beter aan te kondigen, dan met deze woorden van een' der medearbeiders, den Eerw. SWART. De uitgever maakt ons hetzelve in zijne inleiding bekend, als „eene doelmatige her-

„ haling van het, door jonge lieden, geleerde op *welkingerig-*
„ *te* ſcholen;"—eene herhaling, „ bij welke zich het nuttige
„ met het aangename paart, en er voor verſcheidenheid ge-
„ zorgd is." Wanneer een man, als SURINGAR, zoo over zijn werk ſpreekt, mogen wij hem reeds op zijn woord gelooven; en het zal niemand verwonderen, dat wij dit werk aankondigen, als allergeſchiktst, om het voorgeſtelde doel te bereiken; vooral daar, behalve den reeds genoemden verdienſtelijken SWART, mannen als BEIJER, SIEGENBEEK, VAN HEYNINGEN, BURGGRAAFF, VAN WIJK, OOSTKAMP, TRAUTMAN, GOEDE, BAKE, VAN LOGHEM en ROBINÉ VAN DER AA, benevens Mevrouw VAN MEERTEN en P. MOENS, door hunnen arbeid dit werk tot een der belangrijkſte in het vak der opvoeding hebben gemaakt, op wier voortbrenging ons vaderland roemen mag. Gedeeltelijk geeft dit werk hulpmiddelen tot ſtellige herinnering van het op de ſcholen geleerde. Deze ſtrekking hebben de ſtukken over de Bijbelſche Geſchiedenis, Algemeene Geſchiedenis, Aardrijkskunde, Beſchouwing der Hemelſche Ligcharnen, eenige bijzonderheden uit het Plantenrijk, e. d. m. Andere wederom hebben ten doel, om jonge lieden aan te toonen, hoe het geleerde best tot hun nut aan te wenden, zoo als onder anderen de ſtukken over de geregelde werkzaamheid in het algemeen, en over de voortgezette oefening in het ſchrijven. Gedeeltelijk ook bevat dit werk uitmuntende leſſen van echte levenswijsheid, in de verſchillende omſtandigheden, waarin jonge lieden na het verlaten der ſcholen doorgaans verkeeren; hiertoe behooren: Gezondheidsregelen voor het opluikend geſlacht, over de ſlechte gewoonten, Raad aan Jongelingen en Meisjes, ten aanzien der verkeering en der keuze van vrienden en vriendinnen, en meer andere ſtukken. Als aangename verpoozing, na de behandeling van meer afgetrokkene onderwerpen, lazen wij met bijzonder genoegen het ſtuk over JAN WAGENAAR, als een voorbeeld van onvermoeide vlijt en loffelijke werkzaamheid, en de fraaije omwerking voor de jeugd van Mevrouw COTTIN's *Elizabeth, of de edele Ballingen*, in dezen bundel geplaatst onder het opſchrift: De edele Dochter. Ook de dichtſtukjes zijn juist berekend voor het publiek, voor hetwelk zij beſtemd zijn. Wij wenſchen dit werkje in veler handen, en den Heere SURINGAR aanmoediging en medewerking, om hetzelve voort te zetten, en daardoor, op het eenmaal ingeſlagen ſpoor, nog verder jongen lieden nuttig te zijn.

Tafereelen uit het Menschelijk Leven; geschetst in Zedelijke Verhalen ter bevordering van huiselijk geluk. Door C. VAN DER VIJVER. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* Schalekamp, van de Grampel en Hansen. 1825. *In gr.* 8*vo. IV en* 270 *bl. f* 3-75.

Dweeperij en Verblinding, of Tafereelen uit de tegenwoordige Eeuw, in Verhalen. Door C. VAN DER VIJVER. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1828. *In gr.* 8*vo. IV en* 270 *bl. f* 2-90.

Niettegenstaande het bekoorlijke, hetwelk, voor vele lezers, daardoor aan eenig verhaal bijgezet wordt, dat deszelfs tooneel op vreemden bodem gekozen is, ontveinzen wij niet, dat wij voor ons hoogen prijs stellen op weluitgewerkte tafereelen van hetgeen ons eigen vaderland oplevert. Daar nu de verhalen, welke beide de bovenstaande werken van den Heer VAN DER VIJVER behelzen, Nederlandsche personen en zeden voorstellen, verblijden wij ons, dat wij dezelven, ook wat de behandeling betreft, over het geheel met goedkeuring kunnen aankondigen.

No. 1 bevat drie verhalen. Het eerste stelt het lijden voor der Familie *Stork van Stralenheim*, en is regt onderhoudend geschreven. Wederzijdsche liefde en trouw, van eene edele moeder en hare kinderen, zien wij hier door tegenspoed beproefd; maar door de Voorzienigheid, welker bestuur zeer leerzaam wordt opgemerkt, met eene gelukkige uitkomst beloond. Het tweede maakt ons, in *Daalman*, opmerkzaam op de rampzalige gevolgen van losbandigheid in de jeugd. Gelukkig nog, wanneer, gelijk bij hem, het beschuldigend geweten tot berouw en verbetering brengt, en men, gelijk hij, nog in de gelegenheid is, om, door herstelling van het misdrevene, de verlorene gemoedsrust weder te verkrijgen! Het derde verhaal: *Weelde en Verkwisting, of de zucht tot schitteren*, heeft ten doel, aan te toonen, hoe gevaarlijk het is, wanneer de beschaving van het verstand en de veredeling van het hart niet gepaard gaan met een aanzienlijk geldelijk vermogen; hoe dit, namelijk, ieder middel, om den rijkdom te vermeerderen, voor geoorloofd doet houden, en de deur opent voor dwaze verkwisting en schandelijk misbruik. Op de stelling zelve valt meer aan te merken, dan wel op de bewerking, zoo als dezelve hier wordt toegepast.

No. 2 bevat insgelijks drie verhalen, van welke het eerste de gevaren afmaalt van het spelen. Het is onderhoudend, en, door het natuurlijke van deszelfs afloop, regt geschikt tot bereiking van het oogmerk des Schrijvers; namelijk, zijne lezers te overtuigen, dat het spelen, het zij in de loterij, of op eene andere wijze, tot verderf van ziel en ligchaam leidt. Behooren misschien de karakters, beschreven in het tweede verhaal, *Bella* genaamd, minder tot de in ons vaderland gewoonlijk voorkomende, zoo worden dezelven door den Schrijver, als 't ware, eenigzins genaturaliseerd, door de geschiedenis te doen voorvallen, gedeeltelijk in het huisgezin van eenen te Amsterdam wonenden Portugeschen Jood, en gedeeltelijk in eene Westindische volkplanting. Evenwel maakt dit het verhaal nog niet geheel en al vrij van onwaarschijnlijkheid. Nogtans bevat hetzelve nuttige lessen en waarschuwingen. Het derde verhaal, getiteld: *Lotgevallen van Klaas Wijshoofd en Jufvrouw Cato*, maakt ons den eersten bekend, als eenen scheepstimmerman, die zich geroepen meent, om het timmeren na te laten, en over de Godsdienst te oefenen. Jufvrouw Cato is eene van zijne ijverigste toehoorderessen, en wordt eindelijk zijne vrouw. Hun klein vermogen wordt door de vrome bezoekers opgesmuld. De kinderen, wier opvoeding wordt verwaarloosd, worden losbandig. Jufvrouw Cato sterft van verdriet. Klaas doet eindelijk nog, door schade en schande geleerd, eene goede keuze, neemt het vroeger weggeworpen timmermansgereedschap weder op, en hervat den arbeid, voor welken hij door zijnen stand en opvoeding berekend was.

Wij vertrouwen, dat dit overzigt den lezer genoegzaam zal bekend maken met den inhoud van beide deze bundels, en aarzelen niet, om het publiek derzelver lezing, als aangenaam en voor de zedelijkheid nuttig, aan te bevelen.

De Hut aan de Grenzen, of de Grijskop. Eene belangrijke Nederlandsche Familiegeschiedenis. Door C. BOK, *Schrijver van het werk: Vooringenomenheid en Vooroordeel. II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1827. *In gr.* 8vo. *Te zamen VIII, 542 bl. f* 6-:

De Schrijver van dezen Roman maakt zich door denzelven bekend, als eenen man die toegerust is met vele van die

bekwaamheden, welke er toe behooren, om op eene onderhoudende en nuttige wijze voor het beſchaafd publiek te ſchrijven. Hij is bekend met het tooneel, waarop hij zijne geſchiedenis plaatst, en dat tooneel is meestal ons vaderland; en hij weet ook zeer goed partij te trekken van vroegere en latere ware gebeurtenisſen, van vorige en hedendaagſche volksbegrippen en gewoonten, tot verlevendiging van zijne beſchrijvingen. Hij ſchrijft in eenen gemakkelijken en bevalligen ſtijl; zoodat wij vele gedeelten van zijn werk met genoegen lazen, en er niet aan twijfelen, of dit zal ook bij andere lezers het geval zijn. Maar, indien de Schrijver zich aan deze ſoort van letterkunde wil blijven toewijden, raden wij hem aan, om erkende meesterſtukken in dit vak te beſtuderen, ten einde meer de eenheid in zijne ontwerpen te bewaren, en zich eenvoudigheid en duidelijkheid in de ſchikking der onderſcheidene deelen eigen te maken. Daarenboven voegt het, naar ons oordeel, niet aan eenen Schrijver, die eerst ſedert kort bekend is, om zijnen lezer, tot opheldering van ſommige bijzonderheden in zijne geſchiedenis, te verwijzen naar een vroeger door hem vervaardigd werk, en hetzelve als daartoe genoegzaam bekend en vermaard te voorondersſtellen. De geest, welke in dit werk heerscht, is goed, liberaal, en tevens ernſtig zedelijk. Wij durven hetzelve, om het vele goede, hetwelk het, niettegenſtaande onze gemaakte aanmerking, bezit, gerustelijk aanbevelen.

De witte Paal, of Jenne. Eene, op waarheid gegronde, Noordhollandſche Geſchiedenis. Door C. BOK. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1828. *In gr.* 8vo. *VIII en* 206 *bl.* *f* 2-20.

Een jong edelman, op een ſchoon paard gezeten, rijdt eenen armen jongen voorbij, en hoort dezen zeggen: „O! hadde ik ook zoo een paard!" Deze gebeurtenis wordt ons op den titel aanſchouwelijk gemaakt door een fraai vignet, uitgevonden door C. BOK, geteekend door H. P. OOSTERHUIS, en gegraveerd door J. MULDER. Waarom kiest de Schrijver juist zulk een nietsbeteekenend voorval ter afbeelding op het titelvignet? Zoo vroegen wij in het eerst. Maar, na deze geſchiedenis te hebben gelezen, erkennen wij: de Schrijver koos goed, en het boek bevat niets belangrijkers.

De lezing van hetzelve bevestigde ons in de bij het vorige artikel gemaakte aanmerking: de Heer BOK behoort zich meerderen tijd te gunnen, en zijn vak beter te beſtuderen.

Merkwaardigheden uit alle bekende Landen van Afrika, voor hen (,) die, tot eene leerzame uitspanning, in het hoekje van den haard door vreemde Landen willen reizen. Naar de 5de Engelsche uitgave van ISAAC TAYLOR, *voor Nederlanders bewerkt, door* J. OLIVIER, JZ. *Met* 84 *Vignetten. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1828. *In kl.* 8*vo.* 163 *Bl. f* 3 -:

Almanak voor de Jeugd. Voor 1829. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 102 *Bl. f* : - 90.

— *Dito gekleurd en in Koker f* 1 - 30.

Ziet hier twee werkjes voor de lieve jeugd, wier vervolg wij met genoegen zagen verschijnen; gelijk wij zulks in der tijd voorspelden. De titel van het eerstgenoemde drukt zoo wèl uit, wat hier bedoeld en geleverd wordt, dat wij, na het bevorens gezegde, met het afschrijven van denzelven mogen volstaan. Het werkje prijst zichzelve aan; en, daar nu reeds *Afrika Europa* is opgevolgd, dunkt ons zulks een bewijs te meer, dat het onze verdere aanbeveling niet behoeft. Hetgeen van het vorige is gezegd, past volkomen op het tegenwoordige, daar dit geheel op dezelfde leest geschoeid en even zindelijk is uitgevoerd. In 84 afdeelingjes, door even zoo vele aardige prentjes begeleid, deelt het der jeugd een aantal wetenswaardige bijzonderheden mede uit *Barbarije* (*Marokko*, *Algiers*, *Tunis*, *Tripoli*), de Binnenlanden van *Afrika* (*Fetz*, *Darfoer*, *Bornou*, *Tombuctoe*), den westelijken uithoek van *Afrika* (*Sierra Leone*, enz.), de *Afrikaansche* Eilanden (de *Azorische*, *St. Helena*), de Kust van *Guinea* (*Congo*, enz), *Zuid-Afrika* (*Hottentotten*, *Kaffers*, enz.), *Madagaskar*, de oostelijke Kust, *Abyssinië* (*Gondar*, den *Nijl*, *Sennaar*), en *Egypte*. — In afwachting van die der nog overige Werelddeelen, wenschen wij, dat de leergrage jeugd, na het beschouwen dezer schetsjes, moge verlangen naar uitgebreider kennis van de doorloopen gewesten, welker voldoening alzoo den ouders zij aanbevolen.

De fraaije, gekleurde prentjes, (12 in getal) in No. 2. zijn alleen den kleinen prijs waardig, dien elke kindervriend gaarne aan dit lieve jaarboekje te koste legt. Korte verhaaltjes, dichtstukjes, een zangstukje, en een tooneelspel; wat zou men al meer in zulk een boekje verlangen? Het vervult bovendien, als *Almanak voor de Jeugd*, nog eene behoefte in de kinderwereld, anders zoo volop van het noodige en verkwikkelijke voorzien.

ANTWOORD AAN DEN STELLER VAN HET ARTIKEL ANTIKRITIEK, VOORKOMENDE IN DEN RECENSENT, OOK DER RECENSENTEN, VOOR 1828. No. X.

Mijnheer C.!

Ik kan mij niet genoeg verwonderen, dat een kort verslag van een boekje, hetgeen u zoo onbeduidend voorkomt, mij aan den hevigen aanval heeft blootgesteld, welken gij op mij gedaan hebt. Nooit gewoon, tegenspraak anders dan met stilzwijgen te beantwoorden, en van allen twist afkeerig, ga ik thans alleen van mijne aangenomene gewoonte af, omdat de eer van dit Tijdschrift zoo wel, als de mijne, het hier dringend schijnt te vorderen. Weet echter vooraf, dat ik niet voornemens ben, verder geschrijf te beantwoorden. Ik begrijp ligtelijk, dat het u aangenaam zijn zal het laatste woord te behouden, en gun u dan ook dat genoegen volgaarne. Ik had zelfs nimmer besloten de pen op te vatten, wanneer gij mij alleen van onkunde en vooroordeel, en niet tevens van lasterzucht beschuldigd, en mijne waarheidsliefde in twijfel getrokken hadt. Wie gaf u daar toch het regt toe?

Weet dan, Mijnheer! dat ik, ook zonder uw geschrijf, waarschijnlijk op de *Vlugtige Waarnemingen* zou zijn teruggekomen; dat ik *alleen uit waarheidsliefde* erkend zou hebben, te veel geloof aan die vlugtige waarnemingen te hebben gegeven: eene erkentenis, die *hij* zeker niet gaarne aflegt, wien de waarheid niet boven alles dierbaar is. Toen ik mijne beoordeeling nederschreef, was mij, hetgeen de permanente Commissie in den *Vriend des Vaderlands* daartegen geschreven had, nog geheel onbekend. Later heb ik die beoordeeling gelezen, welke eerst onlangs geheel ten einde is gebragt. Doch ik vraag elken onpartijdigen en onbevooroordeelden gerustelijk af, wat er toch in mijne beoordeeling is, hetgeen u zoo zeer tegen mij behoefde te doen uitvaren? Het is een vreemd verschijnsel, dat men, een werkje gunstig beoordeelende, daarover wordt aangevallen. Gij noemt mij *den blooten weêrklank van de in hetzelve ingebragte klagten.* Ik begrijp dus niet, wanneer dit zoo is, wat gij eigenlijk met *mij* te verrigten hadt, en waarom gij niet veeleer het werkje zelve bestreden hebt.

Doch ik meen, dat het er verre af is, dat men mijne be-

oordeeling *gunſtig* zou kunnen noemen. Zeggen wij niet, dat het niet met de meeste orde is opgeſteld, enz.? Geven wij niet onze hoop te kennen, dat het niet in alles waarheid bevat? Onze eenige fout is, dat wij te veel geloof gehecht hebben aan eenen ons onbekenden Schrijver. Wij konden ons eene boosheid niet voorſtellen, in ſtaat om zoo in *détails* logens voor daadzaken op te disſchen; en dit zal dan bij u, Mijnheer, een bewijs zijn van ons vooroordeel en van ons gebrek aan waarheidsliefde!

Gerust kunnen wij u dan nu ook in uwe *Antikritiek* volgen; doch zullen ons van den liefdeloozen toon onthouden, waarmede uw geſchrijf is opgeſteld. Vooreerst dan hadden wij geene *captatio benevolentiae* noodig. Het is ons niet in den zin gekomen, en de opvatting ſchuilt alleen bij u, dat onze betuiging, dat wij van de nuttige oorſpronkelijke bedoeling der Maatſchappij (niet, gelijk gij ſchrijft, *der nuttige ſtrekking van de ondernemingen der Maatſchappij*) innig overtuigd waren, voor eene breede en weidſche inleiding, om onzen Lezeren zand in de oogen te ſtrooijen, kon worden aangezien. Wij herhalen dit woordelijk, omdat wij over de ondernemingen der Maatſchappij niet wilden oordeelen, als daarmede te weinig bekend; en, hoezeer in dit opſchorten van oordeel geene afkeuring ligt, kan er ook geene goedkeuring in liggen, en daarom zonderden wij *doel* en *uitvoering* van elkander af. De vraag, welke wij opwerpen: *Is er voor de belangen van den grond landbouwkundig, en voor die van den mensch zedelijk, menschlievend, weldadig zorg gedragen?* kan dan ook geen onpartijdig en verſtandig mensch verwachten, dat ten grondſlag gelegd zal worden eener beoordeeling van het onderhavige werkje, maar *moet* ten grondſlag gelegd worden eener beoordeeling der *Maatſchappij zelve*. Nu komt ons dit boekje in handen; en, gelijk wij uitdrukkelijk zeggen en nog herhalen, als dit boekje waarheid bevat, heeft er niet alleen veel gebrekkigs, maar veel *ſlechts* en *onverſchoonlijks* in deze inrigtingen plaats. Ik meen te mogen vragen, wie hier *ex tripode* ſpreekt, gij of ik, en of het *ex tripode* ſpreken u niet alleen ſchijnt ingevallen te zijn, omdat het tot uw *idée* van een' Recenſent zoo behoorde? Noem dan vrij, volgens de regels eener gezonde kritiek, mijn verſlag geene beoordeeling, ik zal er mij gaarne mede troosten en er genoegen in nemen.

Maar er is meer. Gij noemt mijne beoordeeling een voortbreng-

fel van onkunde, vooroordeel en lasterzucht; en, om het eerſte te betoogen, zegt gij onder anderen, dat ik had moeten bedenken, dat de landbouw is ingerigt naar een plan, hetwelk de goedkeuring van zoo vele deskundigen verwierf, dat hetzelve in ſtaat was, om, binnen weinige maanden tijds, tweeduizend deelhebbers, als leden der Maatſchappij, te winnen; alsof die tweeduizend deelhebbers allen deskundigen waren, en er in ons land niet ſlechts inſchrijvingen, van welken aard ook, behoefden te worden geopend, om inſchrijvers te vinden, dikwerf meer dan men verlangt. Het bewijs van vooroordeel en lasterzucht zijt gij echter ſchuldig gebleven; ten zij het een bewijs daarvan moest opleveren, dat ik de weldadigheid onzer Voorvaderen, door u miskend, heb durven roemen.

Inderdaad, Mijnheer, in het onmatig prijzen van de Maatſchappij van Weldadigheid ſchijnt bij u althans vooroordeel veeleer deel te hebben; en, als men uw geſchrift gelezen heeft, is het, alsof deze inrigting zoo volkomen was, dat er niets meer in te verbeteren zoude zijn, en elke twijfel aan die volmaaktheid heiligſchennis ware. Wij willen daarentegen ons van alle vooringenomenheid trachten te onthouden, en zijn overtuigd, dat men daarmede ook de beste zaak bederven kan. Ik ſtap gevolgelijk van uw geſchrijf af; want ik gevoel levendig, dat ik mij in verontwaardiging al ligt zoude laten medeſlepen, wanneer ik de hatelijke regels, die gij op bl. 418 tegen mij hebt nedergeſchreven, moest wederleggen. Ons eigen gevoel getuigt te luid, dat wij het werkelijk wèl met Vaderland en Menschheid meenen, om niet te gruwen van eene ontheiliging, waarvan gij ons zoo willekeurig en ligtvaardig beſchuldigd hebt.

Voor het publiek echter nog een paar woorden. Wij begeeren bovenal, dat zaakkundige mannen ons nader met den toeſtand dier inrigtingen bekend maken, noch ten voordeele noch ten nadeele der Maatſchappij ingenomen, en van dezelve onafhankelijk. Wij zelve hebben ſinds lang den wensch gekoesterd, om deze inrigtingen meer van nabij te leeren kennen; doch eene enkele reis ſtelt ons nog tot geene beoordeeling in ſtaat. Wat de permanente Commisſie tegen de *Vlugtige Waarnemingen* geſchreven heeft, komt ons inderdaad, en wij verheugen ons daarin, op zeer vele plaatſen voldingend voor. Er zijn echter enkele daadzaken overgebleven, die men niet ontkend heeft, b. v. dat de gebouwen

niet hecht en ſtevig zijn opgetrokken; dat er zes boerenwoningen aan de *Ommerſchans* bereids zijn moeten geſtut worden (*Vriend des Vaderlands*, V. bl. 388, 389); dat werkelijk het voedſel hoofdzakelijk uit aardappelen en daaruit vervaardigd brood beſtaat (VI. bl. 464 en verv. — de aardappel moge voor den gezonden niet nadeelig zijn, voor uitgeteerde armen en voor derzelver meestal klierachtige kinderen is dezelve ſtellig ſchadelijk, waaromtrent wij ons op alle Geneeskundigen gerust durven beroepen); dat men, om verpanding of verkoop van kleedingſtukken, kolonisten naar de ſtrafkolonie verplaatst (VIII. bl. 641); dat men ligchamelijke ſtraffen in de geſtichten der kinderen en bedelaars uitoefent (ald. bl. 642, 645). De permanente Commisſie zegt zelve, dat de bedelaars het in de geſtichten niet goed genoeg moeten hebben, om er altijd te willen blijven; eene matige begeerte van ontslag moet bij hen levendig gehouden of opgewekt worden, opdat zij als werkzame leden in de maatſchappij konden wederkeeren. Wij twijfelen echter, of dit middel, bij onze werkelijke overbevolking, op den duur voldoende zal bevonden worden; de uitkomst zal het moeten leeren, en wij verwachten het van den tijd, deze vraag te zien opgelost. — Wanneer wij, eindelijk, van de weldadigheid onzer Vaderen gewag maakten, wilden wij daarmede geenszins aanduiden, dat zij te dezen in elk opzigt zóó verſtandig te werk gingen, dat wij ſlechts hun voorbeeld hadden na te volgen; maar wij wilden alleen onzen wensch te kennen geven, dat men met dezelfde onbekrompenheid, doch meer doelmatig mogt te werk gaan, en wij zagen daarin bepaaldelijk op voeding, kleeding en huisvesting.

En nu, Mijnheer C., ga voort, zoo het u lust, mij verder aan te vallen; ik betuig nogmaals, alles verder onbeantwoord te zullen laten, en wensch alleen, dat, volgens den wensch der permanente Commisſie, des waarnemers medegedeelde aanmerkingen, naar de heerlijke orde der dingen, inderdaad ſtrekken mogen ter bevordering van den bloei der Maatſchappij.

Ik ben

M. W. N. W.

Boekbeſch. No. XIII. bl. 550. reg. 4. v. o. ſtaat *verandeerend*, lees *vernederend.*

BOEKBESCHOUWING.

Zestal Leerredenen. Door W. SCHOLTEN, *Predikant bij de Gasthuiskerk, te Delft. Te Delft, bij* B. Bruins. 1827. *In gr.* 8vo. *XII en* 204 *bl. f* 1-80.

Leerredenen. Door H. VAN HEYNINGEN, *Predikant te Rijswijk. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8vo. *X en* 210 *bl. f* 2-20.

Bij den grooten voorraad van Leerredenen, die nog op eene aankondiging wachten, zij het ons vergund, deze beide bundels in hetzelfde verslag op te nemen.

De *Delftsche* Gasthuisprediker SCHOLTEN levert hier de volgende: I. *Het vereerende en bemoedigende, hetwelk de uitspraak van Jesus:* Ik ben krank geweest en gij hebt mij bezocht, *voor den Christenleeraar bevat, tot eene getrouwe vervulling van dat gedeelte zijner ambtsbediening, hetwelk hem bijzonder verpligt tot het bezoeken der kranken.* MATTH. XXV: 36. II. *Het treurig einde van een leven vervreemd van de dienst van God, en de heerlijke uitkomst van een leven in zijne dienst doorgebragt, zoo vele drangredenen, om onze keuze tot het laatste te bepalen.* MATTH. VII: 13, 14. III. *De vroege verhuizing van deze aarde van een der uitstekendste voorbeelden van godsvrucht, in de grijze oudheid, beschouwd als de uitstekendste belooning derzelve.* Gen. V: 24. IV. *Voorstelling van het ongenoegzame eener enkel uitwendige belijdenis van Christus, en van de noodzakelijkheid, om met die uitwendige belijdenis een leven aan deugd en godsvrucht gewijd te paren.* MATTH. III: 9, 10. V. *Aanprijzing der onderlinge eendragt en vriendschap.* Psalm CXXXIII. VI. *Voorstelling van een voornaam vereischte, of eene hoofdeigenschap, welke, ook in onze dagen, in eenen dienaar van het Evangelie gevorderd wordt.* TIT. I:

9. — Reeds uit deze opgaaf zal de Lezer zien, dat zich de Eerw. SCHOLTEN aan zekere omſlagtigheid ſchijnt gewend te hebben. Althans hebben wij ook in deze Leerredenen doorgaans geen' beknopten ſtijl ontdekt. Deze is de grootſte fout, welke deze anders goede Leerredenen ontſieren. Op deze voor ſpreker en hoorder even lastige fout willen wij nu den Schrijver opmerkzaam maken. Met vermijding van dezelve zullen zijne Leerredenen een beter en aangenamer voorkomen verkrijgen, en zekerlijk gunſtiger onthaal genieten.

VAN HEYNINGEN levert de volgende Leerredenen: I. *De hoop van den ſtervenden Jakob.* Gen. XLIX: 18. II. *Waarſchuwing tegen de verloochening van Jezus.* MATTH. X: 33. III. *De behartiging van Gods openbaring ons aanbevolen, als ons medegedeeld door den Zoon van God.* Hebr. I: 1. IV. *Het Evangelie van Christus vordert verzaking van eigen wijsheid en eigen geregtigheid.* JOANN. IX: 39. V. *Over de droefheid naar God, die eene onherouwelijke bekeering werkt.* 2 Kor. VII: 10. VI. *De noodzakelijkheid om het hart te bewaren tot zedelijke volkomenheid.* Spreuk. IV: 23. VII. *Het lijden dezer wereld oefening tot godzaligheid.* Hebr. XII: 11. VIII. *Hetgeen wij weten van onze toekomende beſtemming.* 1 JOANN. III: 2. — Van aanmerkingen op het een en ander, b. v. op de verklaring van JAKOB's gezegde in de eerſte Leerrede, zullen wij ons, kortheidshalve, onthouden. VAN HEYNINGEN houdt (Voorrede, bl. II.) deze Leerredenen voor goede Leerredenen. En van dit zijn oordeel verſchillen wij niet. Maar, waar zou men de bundels van Leerredenen bergen, indien heden *al* de goede Leerredenen in het licht verſchenen? — Ook deze Leerredenen zouden door beteren *periodenbouw* gemakkelijker vloeijen. Jammer, dat VAN HEYNINGEN gelooft, de fouten van zijnen ſtijl niet te kunnen ontwijken. Op dit punt is ons geloof anders. Het *lente feſtinare*, met behoedzaamheid en oplettendheid, doet alles, ten minſte veel af. Ook dit nog: *ſaepe ſtilum vertas.* Door veel ſchrijven verliest

men dit wel eens uit het oog. Wij kennen ook wel redenaars, dien het aan fijnheid van gehoor ontbreekt. Doch hunne uitſpraak lijdt hierbij meer dan hun ſtijl. Dit zij den waardigen man gezegd, te zijner aanmoediging in het verbeteren van eene fout, welke wij wenſchen, dat niet verouderd is.

Een woord van opwekking en bemoediging voor alle ware Protestanten, in eene Leerrede over Pſalm XLVI: 6. Door A. FELDHOFF, *Leeraar bij de Evangelisch-Luterſche Gemeente te Nijmegen. Te Nijmegen, bij* de Wed. J. C. Vieweg en Zoon. 1827. *In gr.* 8ve. *V en* 31 *bl. f* :-30.

Deze Leerrede moet zijn eene Hervormingsleerrede, en is nog van jonge dagteekening, maar van ouden ſmaak. „ Wanneer in de laatſte oorlogen van David tegen de Filistijnen geſchied *mogt* zijn, wat 2 *Sam.* XXII: 8—14 vermeld wordt, zoo *zoude* de Profeet dit lied in betrekking op die gebeurtenisſen *kunnen* vervaardigd hebben, en bij de uitſtorting van hetzelve *zoude* hem een profetisch gezigt *kunnen* gegeven zijn op die groote aardbeving, waarvan *Openbaringen* (?) XVI: 18, 19 en XI: 13 geſproken wordt." Al dat *mogelijke* is wel zeer onwaarſchijnlijk.

Sion is dan de ééne, heilige, algemeene, onzigtbare, inwendige Kerk. In dat *Sion* bevindt zich God, volgens zijne *bijzondere* (?) Alomtegenwoordigheid; niet ſlechts om *bij haar te ſtaan*, maar ook om *haar bij te ſtaan*. Daarom zal zij niet wankelen. Zoo min de Heere wankelt, zoo min zal zijne Gemeente wankelen, waarin Hij is! Eens zal de vredestijd aangebroken zijn, op welken God zijn *Sion* heeft geholpen. Dan is de ſtrijdende Kerk eene triomferende geworden. De ontwikkeling hiervan geeft den Redenaar aanleiding, om den tekst in nadere verbinding te brengen met het feest des huidigen dags. Zie hier het ſlot van deze Leerrede: „ Oefent uwe

zielen in geduld! Want, Halleluja! des avonds vernacht het geween, maar des morgens is er gejuich. Ja, amen, Halleluja! — Ja, de geheele wereld hoore het, en de geheele wereld haaste zich, en redde hare ziele in Sion! Alles toch wankelt, maar Sion niet. Ja, amen! Ja, God is midden in Sion; daarom zal zij bewaard blijven; God zal haar vroegtijdig helpen, haar heerlijk helpen, onuitsprekelijk heerlijk, bij het aanbreken des morgenstonds. Juicht: Halleluja! — Bidt aan! — Amen, ja amen!"

Indien onze Lezers, die daarom nog geene Lezers van FELDHOFF's sermoen behoeven te worden, nu nog denken aan de gouden appelen in zilveren gebeelde schalen van SALOMO, (zoo als zij door onzen Schrijver niet vergeten zijn, bl. 5) dan kunnen zij hunne dwaling even min wijten aan ons, als aan FELDHOFF en diens Vertaler. Deze laatste heeft door zijn *zich zorgen maken*, bl. 25, gezorgd, dat de Hoogduitsche afkomst van dit stukje boven alle bedenking is.

Feestrede, ter viering zijner vijftigjarige Evangeliebediening, gehouden te Leyden, den 27 April 1828, door H. PROPER, *Predikant aldaar. Te Leyden, bij* de Wed. D. du Saar *en* C. C. van der Hoek. 1828. *In gr. 8vo. IV en 39 bl. f* : -45.

Voor het bijzondere voorregt, van gedurende vijftig jaren bijna onafgebroken het heerlijk Evangelie verkondigd te hebben, dankt de Eerw. PROPER, met de Gemeente, den goeden God eenvoudig en regt hartelijk. De tekst, I TIM. I: 17, geeft hem daartoe gepaste aanleiding. *Eerst* wordt de tekst kortelijk toegelicht; *ten tweede* worden de gronden en beweegredenen opgegeven, die de waardige man had, om deze lofzegging van den Apostel de zijne te maken; *eindelijk* sluiten eenige toespraken deze Feestrede. Alles is hier op Evangelischen toon gestemd. Alles ademt den geest van Christelijke liefde.

God late hem nog lange die vermogens en krachten,

welke hij thans bezit, behouden, opdat hij, naar den wensch van zijn hart, het voortreffelijk werk der Evangeliebediening nog een' geruimen tijd moge vervullen! Elk Christelijk lezer zal door deze Leerrede wel bewogen worden tot het koesteren van denzelfden wensch.

Gedachten over de natuur en behandeling der Ziekte, welke gedurende de jaren 1826—1828 *te Groningen geheerscht heeft, door* H. F. A. SASSE, *Math. Mag. Philos. Nat. Med. et Art. Obstetr. Dr. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1828. *Ingr.* 8*vo.* 8 *Bl. f* :-75.

De geleerde Schrijver deelde (meldt ons het Voorberigt) in gemeenzame brieven, van tijd tot tijd, aan zijnen vriend, Dr. SLOT, te *Meppel*, datgene mede, wat hem in het beloop der Ziekte te *Groningen* en in derzelver behandeling merkwaardigs voorkwam. Uit deze brieven ontstond, bij latere aanvulling en bijvoeging, het thans voor ons liggend werkje; hetwelk tevens, dus hoopt de Schrijver, zijne verdediging zal vinden in het gebrek aan berigten van den toestand der Ziekte te *Groningen*, later dan die van het jaar 1826. Men kan het derhalve beschouwen als een *complement* tot de Historie der Epidemie, door vroegere Schrijvers ontworpen, en als zoodanig kunnen wij het onzen Lezeren gereedelijk aanbevelen; hoewel zij op vele plaatsen, gelijk dit uit den aard der zaak volgt, het uit vroegere schriften bekende zullen wedervinden.

Naar des Schrijvers oordeel, komt de eigenlijke Ziekte het meest overeen met de *febris hectica primaria*. De vraag omtrent derzelver besmettelijkheid wordt toestemmend beantwoord.

Het *theoretiseren*, waarin zich de Schrijver misschien wat al te veel toegeeft, althans in een praktisch werk als dit, draagt overal de kenmerken eener *Hoogduitsche* wijze van zien en denken; welke men ook ontdekt in de *Hoogduitsche* uitdrukkingen, die in dit *Nederduitsch* ge-

ſchrift vooral daarom vreemd moeten voorkomen, omdat zij ter meerdere duidelijkheid er ſchijnen te zijn bijgevoegd. Men zou, deze brieven lezende, bijna gelooven, een *Duitsch* Arts uit de School van HUFELAND te hooren ſpreken. Dit doet er nu wel niet veel toe; maar vaderlandſche waarnemingen willen wel eene vaderlandſche kleur. Wie zal een *Hollandsch* landſchap met een' *Italiaanſchen* hemel ſchilderen?

Reis naar China, door Mongolije, gedurende de jaren 1820 *en* 1821, *van* G. TIMKOWSKI. *IIIde en laatſte Deel.* (*Terugreis naar Rusland en Blik op Mongolije.*) *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr.* 8*vo. IV en* 313 *bl. f* 3-:

Reeds de titel geeft te kennen, dat dit Deel twee geheel ongelijkſoortige onderwerpen bevat. Wij moeten omtrent het eerſte — de terugreis naar *Rusland* — met den Schrijver volmondig bekennen (bl. 115): „De vervelen„ de eenvormigheid der ſteppen, en de langzame reis door „ dezelve, hebben noodzakelijk haar merk ook op deze „ beſchrijving gedrukt, die geene andere verdienſte heeft, „ dan dat zij overal der waarheid getrouw is." Slechts zeer weinig reſultaten voor de Aardrijks- en Volkenkunde levert ons deze terugreis, die meestal ſlechts betrekking heeft tot den Schrijver en zijne reisgenooten, en naauwelijks andere plaatſen vermeldt, dan die reeds op de heenreis bezocht waren. Gelukkig vult dit gedeelte ſlechts een derde van het Deel; de twee overige derden beſlaat een hoogst belangrijk verſlag van het zoo uitgeſtrekte (hoewel niet talrijke) en in vroegere Eeuwen zoo beroemde Volk der *Mongolen*, die eenmaal twee derden van *Azië* en de helft van *Europa* voor hun gebied deden zwichten. — Hij begint met de *benaming*, en laat dan de *Geſchiedenis*, de *Aardrijkskunde*, *voortbrengſelen*, de kennis der *bewoners* en van de *bedrijven* en *handel*, de *Regering*, *Wetten* en *Godsdienst* volgen. Uit het over-

zigt der Geſchiedenis blijkt, dat de *Mongolen* reeds in 220 vóór C. G. in de *Chineſche* Geſchiedenis, onder den naam van *Siun-nu*, voorkomen, en ſedert in onophoudelijke oorlogen leefden met de *Chinezen*, nu eens overwonnen, dan overwinnaars. (Wij lezen niet, of deze *Siun-nu* in eenige betrekking ſtonden tot de bekende *Hiong-nou* of *Hunnen*, die zekerlijk, blijkens de ſchildering door gelijktijdige Schrijvers, ook *Mongolen* geweest zijn.) Eerst in 1206 na C. G. gelukte het DJINGIS-*Khan*, alle de ſtammen der *Mongolen* tot de verovering der wereld te vereenigen. De duurzaamſte dier veroveringen was die van *China*, waaruit de *Mongolen* eerst in 1368, dus na meer dan eene Eeuw van een bezit, hetwelk niet zonder weldaden voor dat Rijk was, verdreven werden. Wanneer uitheemſche veroveraars de vrije taal van mannen uit het veroverde Volk zoo goed opnemen, en dezen zelfs tot wetgevers benoemen, als CHUBILAI- (KUBLAI-) *Khan* de woorden van den *Chinees* JELIU TSCHUZAI, (bl. 148, 149) dan drukt het juk niet hard. Ook bekwam CHUBILAI den naam van *den wijzen Monarch*. Doch latere Keizers volgden dat voorbeeld niet; en een man uit het *Chineſche* volk, maar van ongewone talenten en geestkracht, verdreef de vreemdelingen. De *Mongolen* genoten ſedert nog ruim drie Eeuwen eene ſoort van onafhankelijkheid, tot dat zij zich, in 1691, aan de *Mantſchouren* of *Mantchoux*, die *China* op hunne beurt overmeesterd hadden, onderwierpen; een toeſtand, die hen thans, onder den *Chineſchen* ſchepter en het vreedzame *Lamaïſche* geloof, zoo zeer getemd en onderworpen heeft, dat men, in den minzamen, nederigen, voor zijne Priesters gelijk voor de *Chineſche* Overheden diep in 't ſtof gebogenen *Mongool*, den onderdaan en ſtrijdgenoot van DJINGIS, den veroveraar van *Moskou*, *Breslau*, *Bagdad*, *Peking* en *Nanking*, niet zou herkennen.

Het land zelve is, volgens TIMKOWSKI, het middelſtuk der groote bergvlakte van *Middel-Azië*, waarvan *Turkestan* of *Bucharije* met het land der *Kirgiſen* het

westelijk, en het land der *Mantchoux* het oostelijk gedeelte beslaat. De Schrijver noemt deze laatsten, als behoorende tot den *Turkestanschen* stam. Dit bevreemdt ons eenigzins. Hoe komt die stam, dwars door geheel *Mongolije* heen, naar de kusten der Gele en Zuidzee verplaatst? Wij dachten, dat de *Mantchoux* met de *Tongousen* verwant waren, die toch wel geene *Turken* zijn. De Schrijver vindt, dat de eigenaardige vorm der *Mongolen* zich ligt aan anderen mededeelt, en bij dezen schier onveranderlijk blijft, zoo als bij de *Chinezen* en *Tibetanen*, *die allen nog tot heden toe het merk dragen, 't welk de* Mongolen *hun indrukten.* Waarom zouden de *Chinezen* niet ook *Mongolen* kunnen zijn, maar vroeger beschaafd en verzacht, even als de *Tibetanen?*

De veelvuldige bijzonderheden omtrent de voortbrengselen, de bewoners van *Mongolije*, derzelver zonderlinge huwelijksplegtigheden, begrafenisen enz. gaan wij voorbij, (zij verdienen dubbel, in het werk zelve nagelezen te worden) om nog iets te zeggen nopens hunne *wetten* en *Godsdienst.* De wetten zijn thans, door *Chinesche* Regtsgeleerden geheel herzien, in den geest dier Regering gesteld. De jaarlijksche tegenwoordigheid der *Mongoolsche* Grooten te *Peking* wordt daarin als eene verpligting vastgesteld; doch dit is slechts als een eerbewijs en blijk van onderwerping aan het *hemelsche Rijk:* want de zeer geringe geschenken, die zij den Keizer brengen, (waaronder ook *vijftig zakken gesmolten boter!*) worden meer dan drie- en vierdubbel door 's Keizers tegengeschenken opgewogen. (Men tracht de *Mongoolsche* Vorsten, door huwelijksverbindtenisen met het regerende Huis, aan zich te verbinden, en dit schijnt te gelukken.) Deze wetten zijn wreed, ja onmenschelijk, ten aanzien van dieverijen, onregtvaardig door het onderscheid van straf bij de verschillende standen; een meerdere, die zijnen lijfeigene doodt, betaalt boete, en een lijfeigene, die zijnen Heer ombrengt, wordt in stukken gehouwen (juist zoo als bij ons in de Middeleeuwen); eindelijk zacht en menschelijk als oorlogswetten: men mag in den krijg geene woningen verwoes-

ten, geenen voorbijreizenden dooden; die weêrſtand bieden, brenge men om, doch ſpare den onderworpeling, ontkleede den krijgsgevangene niet, en ſcheide geen echtpaar.

Doch beſchouwen wij nu den Godsdienst der *Mongolen.* Dit komt ons voor, het belangrijkſte gedeelte des werks te zijn. Het doet ons eenen zamenhang zien met de godsdienstbegrippen en overleveringen niet alleen der *Indiërs*, (van hier is toch de *Mongoolsche* of BUDDA-Godsdienst blijkbaar afkomſtig) maar ook van meer afgelegene Volken; ja, hier heerscht eene blijkbare, in 't oog loopende overeenkomst met de oudſte overleveringen des menschdoms in onze Heilige Boeken. Van een en ander zullen wij een proefje geven. De hoogſte God wordt *Koning des lichts* genoemd; een denkbeeld, zoo wel aan de *Hebreërs*, als vooral aan ZOROASTER en de *Magiërs* eigen. Een *wind* bewoog den *Chaos*, (*Gen.* I: 2. volgens ſommigen) en de wereld was in 't eerst met een' grooten *Oceaan* bedekt. De val der Engelen of Hemelgeesten (de tallooze *Tengeri's*) komt *en* met de *Hebreeuwsche* voorſtellingen daaromtrent, *en* met de beroemde ſchildering in PLATO's *Phædrus* overeen, waar de zielen ook, gelijk hier de eerſte menſchen, met *vleugelen* voorzien waren, die zij naderhand bij den val verloren. Groot is de overeenkomst tusſchen de geſchiedenis van den val der eerſte menſchen bij MOZES en in de heilige boeken van *Tibet* en der *Mongolen.* In de eerſte eet de mensch, tegen Gods gebod, van eene boomvrucht, in de tweede van eene naar ſuiker zweemende aardvrucht; in beide *ſchamen zij zich, omdat zij naakt waren:* zij gevoelen en voldoen de behoefte van kleederen. De Vertaler merkt te regt aan, dat men de middelſchakel, waardoor deze overlevering zoo ver is verſpreid geworden, in *Perzië* vindt. Zon en maan worden voortgebragt door de beweging van den berg *Sium Mer*, door de Goden, te midden der vloeden, gelijk in *Indië* de wereld door het karnen der melkzee door den berg *Merou.* Even gelijk de *Peruanen* en andere *Amerikaanſche* inboorlin-

gen, zien de *Mongolen* Zons- en Maansverduisteringen voor het werk van een boosaardig wezen aan, en zoeken hetzelve door geweld van ſpeeltuigen te verdrijven. Gelijk in verſcheidene andere Godsdienſtſtelſels, vooral het *Indiſche*, leert men hier de trapswijze afneming des menschdoms, dat eindelijk tot dwergen van tien jaren levens zal afdalen, gelijk het met reuzen van verſcheidene duizende Eeuwen begonnen is. Ook van den Zondvloed en den eindelijken wereldbrand vinden wij hier ſporen: de *Birid*, het reinigingsoord of vagevuur, heeft dit met het *Roomſche* gemeen, dat men er door kracht van gebeden uit moet verlost worden (de *Lama's* van *Mongolije* kennen de winstgevende zielmisſen zoo goed als de *Europeſche* Priesters); er bevindt zich daarin ook volkomen de ſtraf van TANTALUS uit de *Griekſche* fabelleer. De helſche ſtraffen zijn verſchrikkelijk; de verbeelding heeft zich uitgeput in die te verzinnen, en zelfs de Hel onzer Middeleeuwen ſchiet daarbij verre te kort. De ſtraffen duren millioenen jaren, maar zijn toch eindig. Ook de dieren zijn daaraan onderworpen voor ſlechte bedrijven; iets, dat uit het ſtelſel der zielsverhuizing, dat aan geheel Oostelijk *Azië* eigen is, natuurlijk voortvloeit. — Met de *Hindoes* hebben de *Mongolen* ook Goden met dierenkoppen en vele hoofden, en halsbanden van ſchedels gemeen; doch in mindere mate, daar het de ſtrekking van BUDDA's Godsdienst juist was, om die wangeſtalten zoo veel mogelijk weg te nemen. Voor 't overige is de Zedeleer van BUDDA, of, zoo als hij bij de *Mongolen* heet, SCHIGE-MUNI, geſtreng en zuiver; doch geeft aanleiding tot monnikendeugd (gelijk dan ook geen land, zelfs *Spanje* niet, zoo veel monniken heeft als *Tibet* en *Mongolije*) en blinde achting voor de Geestelijkheid. „ De *eerſte* waarheid is de *algemeene* „ *ellende des menschdoms*, de *tweede* de *weg tot behoud*, „ de *derde* onderzoek en beproeving op dien weg, de „ *vierde* de tegenſtand (van het kwade) en poging om te „ overwinnen," bl. 301. Hoe veel ſtof tot denken geeft deze voorſtelling in het hart van *Azië* en een af-

godisch land! — Voorts leert ons de *Mongoolsche* overlevering, dat de *Perzische* Vuurdienst eertijds in *Indië* veel opgang moet gemaakt hebben. BUDDA bestreed dien. Wij lezen van dezen merkwaardigen Wetgever, ten slotte des werks, de levensbeschrijving volgens zijne leerlingen, waaruit wij zien, dat hij *door het besef van zijne overtredingen en verzuimenissen hatelijk was geworden in zijne eigene oogen*, naderhand, door zekeren Geest verlicht, in de eenzaamheid was gegaan, en vervolgens zijne leer had verkondigd. Het hoogste, dat hem, na ongehoorde zelfkwellingen, werd medegedeeld, waren de volgende lessen:

Standvastig medelijden uit zuivere beginselen.
Verzaking van alle wreedheid.
Onbegrensde ontferming jegens ieder schepsel.
Onwankelbare vastheid in het geloof.

Men ziet, dat het *Buddaïsmus*, van alle heidensche Godsdienststelsels, het meest, en meer nog dan de *Grieksche* Wijsbegeerte, naar het Christendom zweemt. De uitbreiding van hetzelve onder de weleer zoo wrede *Mongolen* is dus eene ware weldaad, vooral de afschaffing van het ruwe *Schamanismus*, of eene soort van Duivelsdienst en eerbiedige vrees voor Toovenaars, die, gelijk de *Hekaté* der Ouden of de Heksen der Middeleeuwen, volgens het volksgeloof, na hunnen dood als booze Geesten op kruiswegen vertoeven, om de voorbijgangers te benadeelen. De overblijfselen van dit schadelijke en menschonteerende geloof zijn in 1820 bij de *Mongolen*, ja zelfs in Zuidelijk *Siberië*, afgeschaft.

En zoo hebben wij dan onzen Lezeren eenig denkbeeld trachten te geven van den inhoud dezer merkwaardige Reis, welke wij hem ten sterkste aanbevelen.

Nederduitsche Synonymen, of woorden, die elkanderen somwijlen vervangen kunnen, doch somwijlen niet, taalkundig, en ten deele ook etymologisch, behandeld, door G. BRUINING. *IIde Deel. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. *In gr.* 8vo. 454 *Bl. f* 3 - 50.

Wij verwijzen, met groote verwondering, dat wij nog

geene vermelding van dit belangrijk werk gezien hebben, daar, waar men ons, *in ſommige gevallen*, zoo gaarne vóór is met *loffelijke* aankondigingen, naar onze beoordeeling van het eerſte deel dezes werks. Over de zoo ſpoedige en voorſpoedige voortzetting van hetzelve verheugen we ons even zeer, als onze overlate vermelding ons ſpijt. Het Register, achter dit deel, zoo belangrijk en onderhoudend, zoo leerend en vermakelijk, bevordert ongemeen het nuttige gebruik, was eene voliſtrekte behoefte, en levert een gemakkelijk overzigt over den rijken inhoud. *Woordenſchat* niet alleen, maar een' ſchat van wetenswaardige zaken noemen wij dit werk, dat geen beoefenaar onzer ſchoone tale kan ontberen, buiten ſchade.

Eene proeve willen wij weder geven, die in plaatſe eener verdere aanprijzing ſta. Onze aandacht valt op bl. 138, waar wij lezen: „ Nopens dat *eer*, waarvan (bl. 165, 166) ons *heer*, het oude *heers*, *herist* of *heerst* en *herer*, het Hoogd. *herr* en zekerlijk ook het Lat. *herus* en Gr. ἥρως afſtammen, heeft ADELUNG aangetoond, dat het ook *er* en *ar* luidde; en de Hoogleeraar MAASZ houdt het tevens voor den wortel van het eerſte gedeelte van *heerleger* ezv., dat men hier te lande *heir* plagt te ſchrijven. *Ar*, *er* of *eer*, zou namelijk, in den grond, iets, dat hoog uitſteekt, beteekenen, het zij in aanzien en magt, het zij ook in aantal en menigte, welke laatſte beteekenis het aan *heer*, in *heerleger* ezv., bijzetten zou; dat inderdaad te minder van het eerstgemelde *heer* kan ſchijnen te verſchillen, daar het in het IJslandsch en bij KIL. *her*, bij M. STOKE *here* of *heer*, bij OTTFRID. *heri* en in het Angelſ. *herig* en *herg* luidt; terwijl het, in den zin van menigte, bij OTTFRID. evenzeer *heriſchaf* wordt geſpeld, als men eenen heer meermalen *heerſchap* noemt. In dien zin van menigte heeft hetzelfde woord *herberg* voortgebragt, dat velen van het eerstgemelde *heer* afleiden, omdat de intrek, dien de Landsheeren bij hunne leenmannen plagten te bedingen, *herberg* genoemd werd; maar dat, zoo het dezen naam van de Landsheeren had ontleend, veeleer *Graven-berg* en *Vorſtenberg* had behooren te heeten, en dat den naam van *herberg* zekerlijk niet voert, dan omdat de Landsheeren gemeenlijk een' grooten ſtoet bij zich hadden, die tegelijk met hen in hunne herberg gehuisvest werd," ezv. Hiermede worde vergeleken bl. 249. „ Als men iemand niet kan logeren, zegt men vaak: *Ik kan u niet bergen*, dat eigenlijk,

ik kan u niet wegdragen, is, daar *bergen* van *beren*, dragen, komt, en wegdragen op eene veilige plaats brengen aanduidt. Uit dat *bergen* en *heer* zamengeſteld, werd *herberg*, volgens bl. 239, een ſlot, waar men den Landvoogd met deszelfs ſtoet innam; en, zoo als nu kastelein van den zin van ſlotvoogd tot dien van waard is overgegaan, is *herberg* een waardshuis in het algemeen geworden, waar men lieden min of meer lang huisvest," ezv.

Wij hopen, dat een ruim vertier van dit werk den goeden ſmaak onzer natie bewijze, en de eer van BRUINING, die de vrienden en beoefenaars onzer ſchoone moedertale zeer aan zich verpligt, tot de verſte erfgenamen dier tale overbrenge!

Praktiſche Handleiding voor het eerſte onderwijs, ten dienſte van Onderwijzers, Onderwijzereſſen en Kweekelingen, om de Jeugd, naar dezelve, binnen korten tijd, volgens de natuurlijke lees-leerwijze het lezen te leeren, en tevens derzelver zielsvermogens gepast te ontwikkelen. Met eenige Zangſtukjes. Door R. G. RIJKENS, *Onderwijzer te Groningen. I. Te Groningen, bij* W. Wouters. *In gr.* 8*vo. XXVIII en* 130 *bl. f* 1-50.

Praktiſche Handleiding, ezv. bevattende het vervolg van de natuurlijke lees-leerwijze, en de vorming en ontwikkeling der zielsvermogens, benevens aanmerkingen over het godsdienſtig onderwijs, en eene handleiding voor het aanſchouwelijk onderwijs in het belangrijkſte gedeelte van de Spel- en Taalkunde. Met eenige Zangſtukjes. Door denzelfden. II. XXXII en 196 *bl. f* 1-50.

Het *motto* voor het eerſte dezer werken leert ons RIJKENS genoegzaam kennen, en zoo vertoont hij zich het geheele werk door. Het verdient, hoezeer toevallig bij ons eenigzins verouderd, uitvoerige vermelding, zoo veel ons de plaatsruimte vergunt.

Tot de Voorrede van I. bepalen we ons eerst. Op het leeren lezen door het ſpellen, en op de onderſcheidene manieren, waarop het lezen geleerd wordt, geeft hij ter dege (maar niet te veel) af; en zijn wensch naar eene behoorlijke toet-

ſing der lees-leerwijzen, en de vaſtſtelling van ééne tot algemeen gebruik, verdient behartiging, en, dunkt ons, bijval. De voordeelen eener *praktiſche* boven eene *theoretiſche* Handleiding aangeſtipt hebbende, geeft hij van de zijne deze oogmerken op, om te leeren, hoe den kinderen ſpoedig en doelmatig de letter- en klankteekenen te doen kennen; eene verzameling te geven van leeslesjes, door den onderwijzer met krijt op het bord te ſchrijven, om zoo, onder het leeren der letters en klanken, te gelijk het lezen te leeren, en om, na elke les, door noodige oefening, der kinderen verſtand gepast te ontwikkelen. Hij geeft reden, vooral, waarom hij door vertelling, liever dan door prentjes, de klanken en letters leert noemen (d. i. derzelver teekenen; maar, had dan het onderſcheid tusſchen klank en letter niet beter behooren bepaald te zijn? Een teeken eens klanks, wat is dat onderſcheiden van eene letter, als men daardoor letterteeken verſtaat?) De twee- en verlengde tweeklanken leert RIJKENS in eens; en hoe hij, althans binnen drie maanden, de kinderen in ſtaat ſtelt, om kleine lesjes te lezen, zie men bij hemzelven, bl. X vooral in de noot. Uit kleine vertellingen, die de meester doet, laat hij het *zakelijke*, door hem opgeſchreven, van het bord lezen; en hoe hij *vertelt*, zal elk in deze Handleiding met waar vermaak lezen; terwijl een afzonderlijk ſchoolboekje bevat, wat door hem op het bord geſchreven wordt. Even goed keuren wij het, dat hij de hoofd- en vreemde letters het laatſte leert. De ontwikkeling des verſtands voor het hoofddoel van het aanvankelijk onderwijs houdende, — en het is hierover vooral, dat men hemzelven hooren moet, bl. XIV—XIX, — plaatst hij, tot dat doel, achter elke les eene oefening, van welke wij er ongaarne, maar noodzakelijk, eene tot proeve onzen lezeren onthouden. Over het vrolijke zijner voordragt behoeft hij althans niet bij ons verontſchuldiging te vragen; maar of daarbij zijne *pepernootjes*, *kusjes*, *prentjes* en *appelen*, waardoor hij de kinderen aanſpoort, niet konden gemist worden, geven wij ten minſte aan hem in bedenking, als die van de opwekking der eerzucht door *premiën* weinig goeds meenen (en misſchien met meer regt, dan door velen geloofd wordt) te mogen verwachten. Met wezenlijk genoegen las de Recenſent de 34 *lesjes*, en de *verſtandsoefeningen* na dezelve; op het een en ander heeft hij wel zijne aanmerkingen, maar zij ſchijnen hemzelven te weinig gewigtig, om er dit verſlag

door te doen uitdijen: bij een' tweeden druk zal RIJKENS dat een en ander van zelve wel *beſchaven*. Voor Schoolonderwijzers, die dit werk nog niet bezitten, zij vooral gezegd, dat zij hier, ook voor anderen, belangrijke *aanmerkingen* vinden. Die over het noodzakelijke der oefening van het geheugen, en de middelen daartoe, bl. 18—21, prijzen wij zeer aan.

Het tweede deel is nog belangrijker. Recenſent althans, die het niet eens is met dien onderwijzer, die aan RIJKENS meldde, dat hij tien jaren te vroeg had geſchreven, is met deze onderwijzingsmethode zeer ingenomen; maar daardoor des te vrijmoediger, om eene en andere bedenking, hem bij het lezen van dit vervolg voorgekomen, mede te deelen. Des Schrijvers vrijmoedigheid, dikwijls ſcherpe vrijmoedigheid, vooral in de *Voorreêe*, verpligt hem daartoe.

Met geestdrift laat zich RIJKENS uit over den ſtaat van het Schoolonderwijs, maar komt dan op hetgeen nog ter verbetering is overgebleven. Met nadruk en ernst behandelt hij het teedere ſtuk van het *godsdienſtig* onderwijs in de ſcholen. Hij hebbe dank voor hetgeen hij daarover, zoo in zijne Voorrede, als in het werk zelve, bl. 128 ezv., geſchreven heeft. De noot op bl. IX moge bij eenige onderwijzers een onaangenaam gevoel opwekken, RIJKENS zegt de waarheid, en dat gevoel kan heilzaam werken. Wij willen alle Schoolopzieners en onderwijzers op dezelve opmerkzaam gemaakt hebben. Dat de Predikanten, als zoodanig, de ſcholen niet moeten bezoeken, zij zoo; maar daaruit volgt niet, hetgeen men er ligt uit beſluiten zoude, dat zij de godsdienſtige onderwijzing der jeugd alleen aan den Schoolonderwijzer hebben over te laten. Dit mag zelfs de Godsdienstleeraar niet doen! Recenſent, ook Predikant, beſchouwt den Schoolonderwijzer, als van allen in zijne gemeente tot hem in de belangrijkſte betrekking geplaatst, met wien hij gaarne medewerkt; en deze moet de afzonderlijke godsdienſtige onderwijzing der kinderen, door hem godsdienſtig aangebragt, en nog gedurig in de ſchool onderhouden, beſchouwen als eene hulpe, hem door zijnen Leeraar bewezen. Zoo is ons oordeel. Voor het overige wenſchen wij elken Schoolonderwijzer die overtuiging van de noodzakelijkheid van het onderwijs in den Godsdienst, die bekwaamheid tot godsdienſtige opleiding der jeugd toe, welke RIJKENS (aan wiens *praktiſche* geſchiktheid wij niet twijfelen kunnen) aan den dag legt. Overwaardig, om gelezen en herlezen te worden, is het geheele vertoog hier-

over van den kundigen man, bl. 128—146. Kwame het in alle Schoolonderwijzersgezelschappen! Diep treffen zal elk, wien het gevoel niet is afgestorven, wat RIJKENS verhaalt van den invloed des Godsdiensts op het hart van een' elfjarigen jongen, en van zijne eigene bevinding. Die zoo schrijft, behoeft zich niets te laten gelegen liggen aan hem voor het oog van het publiek gedane vragen, die twijfel zouden verwekken, of hij wel *Christelijk* denkt, en voelt, en onderwijst. (Zie *Letterk. Mag.* VIII. 356.) Evenwel, een gebed vóór en na *elken* schooltijd zouden wij ook niet zoo afkeuren: die zoo schrijft, is wel *altijd* (hopen wij) in staat, om anderen in staat te stellen tot een gebed, in den zin eener zielsverheffing tot God, met gevoel gepaard, zoo als het REINHARD beschrijft. Anders gelooven wij ook, wat we eens in een' *Almanak* lazen: „ *Die altijd bidt, bidt nooit!*" Maar dan verschilt bidden en bidden. Waarom mogen de kinderen geene gebeden van buiten leeren? RIJKENS zal er toch niet tegen hebben, dat zijn *Loftiedje ter eere van God* (bl. 118) door zijne scholieren gekend blijve; en *bidden* zij dan niet, als zij het *zoo* gebruiken, als hij wil? Omtrent het te kerk gaan der kinderen vragen wij den Schrijver: *wanneer* moeten zij daartoe geschikt geoordeeld worden? Zullen hunne vragen niet beter aanleiding geven, om hen met den openlijken Godsdienst bekend te maken, dan het uitstel van deszelfs bijwoning? Geen kind moet te kerk gaan, in hetwelk men geene denkbeelden ontwikkelen kan, noch dat zichzelven en anderen tot last is; maar — men valt hier zoo ligt in uitersten.

Wat de Schrijver over de schandstraffen en belooningen heeft, nemen wij gaarne over. Aangaande de laatstgenoemde is, na VISSER's schrijven, om dien alleen te noemen, nog al wat in het midden te brengen. Doch, daarover mag hier niet worden uitgeweid. De redenering over het lot veler Schoolonderwijzers is eene klagt, die zonder aandoening en ergernis, over de geringschattjng van hun moeijelijk en belangrijk ambt, niet kan gelezen worden. Wij hebben daarmede echter, tot onze vertroosting, vergeleken, wat Do. BERKHOUT geschreven heeft, op bl. 98 zijner *Proeve eener Geschiedenis van het lager Schoolwezen* ezv. Is dit geene waarheid? Of is het niet op *Groningerland* toepasselijk? Den wensch naar de oprigting van *Provinciale fondsen* voor het onderwijs nemen wij ook al over. Och, wierd dezelve opgemerkt en —

vervuld, en tot zoo lang althans overal de inning der schoolgelden geregeld, zoo als dat in *Drenthe* geschiedt! RIJKENS wenscht nog vier andere zaken verbeterd: 1o. Dat geen Schoolonderwijzer klokluider, stovenzetter (?) zij, of wat men meer tot het kostersambt brenge. Eilieve, waarom niet? Is dat schande? Is het schade? 2o. Dat geene jongelingen uit de minstbeschaafde klassen tot het beroep van onderwijzer opgeleid worden. 3o. Dat geen *Sollicitant* bespot of onheuschelijk behandeld worde op de vergelijkende examens. Wel foei! gebeurt dat? Maar, maakte zich dan ook de Sollicitant zelf belagchelijk? Anders, nog eens: „wel foei!" 4o. Dat geen Predikant den meester als kneecht behandele. Maar, deze genen ook niet, zeggen wij, „Dient elkander door de liefde!" vermaant een Apostel, die, magt hebbende om het betamelijke te bevelen, liever dit vriendelijk verzocht. (*Philémon*, vs. 8, 9.) Zoo moet het gaan. Niemand spele den meester, maar de een achte den ander uitnemender dan zichzelven! De noot op bl. XXVI had moeten wegblijven. Predikanten kunnen ook op kosters en schoolmeesters aanmerkingen maken van hetzelfde belang.

Van de Voorrede scheidende, vermelden wij nog alleen, dat men hier 23 Schoollessen, met even zoo vele Verstandsoefeningen, vindt, te aangenaam en te belangrijk, dan dat de Recensent niet aan den Schrijver betuigen zoude, dat ze zijn verlangen opgewekt hebben, om van de hem, in het *Naschrift* achter het eerste deel, vergunde vrijheid gebruik te maken. Hij wil aan RIJKENS een schoolbezoek geven. De aanmerkingen ten dienste der onderwijzers, meest alle met praktische voorbeelden, zijn bijzonder gewigtig. Ze bewijzen de belezenheid des Schrijvers, zoo wel als zijn zelfdenken. Jammer, dat wij er niet van plaatsen kunnen. De handleiding, ten slotte geplaatst, om der jeugd een aanschouwelijk gevoel te geven van de zamenstelling onzer taal, en de wijze, om dezelve zoo te gebruiken, als voldoende kan beschouwd worden voor verre het grootste getal Nederlanders, deed ons zeggen: *het einde kroont het werk, en het werk prijst den meester.*

Eener gevoel (I. bl. V) is eene onaangeteekende drukfout; maar op taal en stijl zij RIJKENS toch naauwkeuriger! Dat „*spreken* en *spraken*" (II. bl. VII); dat „*laten wij*" (XII), eene leelijke fout, hoe algemeen ook, voor „*laat*

ons;" dat „*wie het opzigt is toevertrouwd*" (XIX) ezv. hindert.

RIJKENS oogste vele vruchten van zijnen arbeid aan de schooljeugd, en verblijde ouders en kinderen door een voorspoedigen en gelukkigen voortgang en voorgang op den weg der wetenschap, en deugd!

Gedenkrede op wijlen HENRI DANIEL GUYOT, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Professor Honorarius aan de Hoogeschool te Groningen, President der Hoofddirectie van — en eersten Instituteur aan het Instituut voor Doofstommen te dier Stede, Lid enz. enz. Door Mr.* B. H. LULOFS, *Hoogleeraar enz. enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1828. *In gr.* 8*vo.* 81 *Bl. f* 1-25.

Wij leven in de eeuw der Lofredenen, Lijkfeesten en Gedenkteekenen, en kunnen het den makers van bezwaren tegen den geest des tijds niet euvel duiden, dat zij zich over dit zwak van ons tegenwoordig geslacht wel eens ergeren, óf met hetzelve den draak steken; maar, indien zij eenige schampere aanmerkingen mogten willen maken op de hulde, welke aan den verdienstelijken GUYOT bewezen is en nog bewezen zal worden, waarlijk dan zijn zij de ondankbaarste burgers, de ongevoeligste menschen! Zijn edele bedoelingen, uit de onbaatzuchtigste bron opgeweld, met ijzeren volharding en opoffering van eigene belangen ten einde toe doorgezet, en met den gelukkigsten, zegenrijksten uitslag bekroond, éene eerzuil waardig, (en wat zou dezelve anders waardig zijn?) dan mag *Nederland* gerust een gedenkteeken voor den invoerder en verbeteraar van het Doofstommen-onderwijs hier te lande oprigten, zonder vrees dat het nageslacht de kosten zal sparen om hetzelve te onderhouden en te doen voortduren; want als vele andere eerzuilen reeds tot stof zullen geworden zijn, zal deze nog pralen, en misschien steviger dan in de eerste jaren van hare oprigting, daar het nakroost ons oordeel zal bekrachtigen en onze dankbaarheid erven.

Met hartelijke belangstelling lazen wij dan deze *Gedenkrede*, uitgesproken op het plegtige Lijkfeest, door het Departement *Groningen* der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* ter zijner vereering gevierd. De Hoogleeraar LULOFS, die

de taak van Redenaar had op zich genomen, heeft zich, gelijk trouwens niet anders te verwachten was, zeer loffelijk van dezelve gekweten. Hij koos het ware oogpunt, ſchilderde ons de volharding en zelfopoffering van den Overledenen, eerst in het aanleeren, vervolgens in het verbeteren en uitoefenen der hoogstmoeijelijke kunst, om afgetrokkene denkbeelden in te prenten aan die ongelukkige wezens, welke, door het gemis der twee voornaamſte zintuigen, bijna van alle middelen tot verſtandelijke en zedelijke beſchaving verſtoken zijn, en doet ons, door eene vergelijking van de diepe laagte, in welke de ſtiefmoederlijke natuur hen liet nederzinken, met den trap der beſchaving, welken zij door een voortgezet onderwijs meestal bereiken, het onberekenbare nut beſeffen, hetwelk een man als GUYOT in *Nederland* geſticht heeft. En het onderwijs, hetwelk onze ook buitenlands zoo beroemde Landgenoot gaf, was geene enkel ſlaaffche navolging der leerwijze, met welke hem de beroemde Abt DE L'EPÉE had bekend gemaakt. Schoon tot aan zijnen dood met geestdrijvende dankbaarheid voor zijnen meester bezield, breidde hij echter deszelfs ſtelſel van onderrigt uit; en vooral de kunst, om den ſtommen verſtaanbare woorden te doen uitſpreken, bragt hij tot eene hoogte, welke noch L'EPÉE, noch diens opvolgers bereikten. Ook in dit opzigt is de verdienſte van GUYOT door LULOFS naar waarde geſchat.

Wij herhalen het derhalve, de Redenaar was berekend voor de ſchoone taak, welke hij op zich nam. Alleen vinden wij, dat de ironiſche tint, welke, hoe zacht zij ook wezen moge, op ſommige plaatſen dezer Rede verſpreid ligt, minder voegde aan de gelegenheid en het onderwerp; terwijl de dichterlijke, ja zelfs gezwollen toon, die van de 21ſte tot de 23ſte bladzijde doorklinkt, naar ons oordeel, onaangenaam luidt bij de eenvoudige en prozaiſche ſtemming van het geheel, welke zelfs zoo gemoedelijk wordt volgehouden, dat de Redenaar, bij elke eenigzins dichterlijke leenſpreuk, den Hoorder nederig om verſchooning, of ten minſte uitdrukkelijk om permiſſie vraagt. Dacht de Hoogleeraar, toen hij op de aangehaalde plaats het koeltje liet fluisteren, het beekje murmelen, den leeuwerik *orgelen*, wel aan den ſtelregel:?

Denique ſit quidvis; ſimplex dumtaxat et unum.

Over het gebruik des Tijds. Naar het Fransch van Mevrouw de Gravinne DE GENLIS. *Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1826. *In gr.* 8*vo.* 234 *Bl. f* 1-80.

Onder dezen titel neemt de oude Dame de vrijheid, om over *allerlei* te redeneren, en over *allerlei* haar gevoelen te zeggen. Over *allerlei*. Wie zou b. v. in een boek, dat tot het welbeſteden van den tijd zal aanzetten, zoo veel, en dan nog een zoo uitvoerig aanhangſel, over het *tweegevecht* verwachten? Maar het is eener oude vrouw niet kwalijk te nemen, dat zij niet altijd en geregeld voet bij ſtuk houdt; en deze Dame moet wel eenen gezegenden ouderdom bereikt hebben, want zij draagt dit werkje aan hare *achterkleinkinderen* op. Zelve ſchijnt zij het intusſchen te gevoelen, dat zij wel eens wat ver van haar onderwerp afdwaalt; want nu en dan doet zij poging, om den lezer te beduiden, dat hetgeen zij er bij *te pas brengt* er wel degelijk bij *te pas komt*. Doch, dit zij zoo als het wil, wij ontkennen niet, dat hier nog al het een en ander gevonden wordt, dat waar, goed en nuttig is. Eenige Hoofdſtukken behooren ook zeer zeker tot het onderwerp, b. v. *kostbaarheid des tijds*, — *gebruik van den tijd ter opvoeding*, — *gebruik van den tijd der jeugd*, — *over de wijze, om verkregene kundigheden te onderhouden, met behoud van den tijd, om zich nieuwe te verſchaffen*, — *over het gebruik van den tijd bij meergevorderde jaren* — en *in den ouderdom*. Van andere valt dit minder in 't oog, b. v. *over nagelatene werken en uiterſte willen*, — *over valſchen roem*, — *vooroordeelen*, — *het eigenbelang*, enz. enz. Maar, er zullen bij ons ook nog wel lezers zijn, die het oude vrouwtje, al ware het alleen omdat zij eene oude bekende en eene beroemde vrouw is, over dat alles nog gaarne een praatje gunnen en haar hooren willen, waartegen wij ook niets willen inbrengen, wijl men dan ook wel nog menige goede les en menigen goeden wenk opvangen kan.

Zonder uitbeding, echter, kunnen wij dit boekje niet aanprijzen, noch zelfs onder de onſchadelijke rangſchikken. Mevrouw DE GENLIS is eene groote voorſtandſter van prieſters en kloosters; meet in het breede de groote heiligheid der Heiligen in de Roomschgezinde Kerk uit; ijvert tegen de Encyclopedisten en de Franſche Deïsten, (dat wij geenszins willen afkeuren) waar zij maar kan, en ſtaat Godsdienst en

godsvrucht overal voor; maar, gelijk wij allezins reden hebben om te gelooven, *echt* ROOMSCHEN *Godsdienst*, en *Priesteren Pauselijk gezag*, en *Pauselijke heiligheid*. Het zij verre van ons, dat wij de door haar aangevoerde en in voorbeelden aangewezene deugden, van barmhartigheid en weldadigheid vooral, zouden minachten, of op dezelve iets afdingen; maar het zijn deugden van het Christendom, niet uitsluitend eigen aan de Roomsche Kerk, en in Protestantsche landen, schoon minder opzienbarend en anders gewijzigd, niet minder voorhanden; en wij begrijpen, dat dit haar werk, met eenen echten *dompergeest* of *domperdoel*, de heillooze oogmerken der Geestelijkheid in *Frankrijk* in de hand moet werken, om het volk terug te leiden tot volkomene onderwerping en den leiband van Roomsche Kerkelijken, die wij toch, ook uit de Geschiedenis, anders nog kennen, dan zij hier in het algemeen ons worden voorgesteld. Onze lezer oordeele b. v. uit hare klagten (bl. 97 en volgg.) over *uitvindingen*, die niets anders opleveren dan hetgeen men bezit, en waarvan de uitwerking minder duurzaam en schoon is, — over den *steendruk*, — over de *schaapslederen* in plaats van de *marokijnen* banden der boeken, — over de *kartonnen doozen*, — over het werk van onze *goud- en zilversmeden*, — over de uitgevondene *werktuigen*, die het werk aan een aantal handen ontnemen, en tot den bedelzak brengen, — over de *stoombooten*, en het *gas* tot verlichting der straten, en (wij konden onze oogen naauwelijks gelooven) over de *bliksemafleiders*, welk NB. *schrikkelijk* voorbehoedmiddel FRANKLIN in de mode bragt, enz. enz.; maar het *door koolstof gezuiverd water* moeten wij toch nog noemen, hetwelk zij eene manier heet, die veel voor goed bekend water *bederft*. De Dame is zeer ingenomen vooral ook met den laatsten oorlog tegen *Spanje*, welke, volgens haar, alleen waardig is, eene duurzame en levendige bewondering op te wekken; zij noemt dien eenen *edelmoedigen, schitterenden en grootschen oorlog, die met zoo veel roem als heil geëindigd is!* — Wij meenen, dat men deze soort van boekjes, van welke hand dan ook, ten minste niet behoorlijk gereinigd en gewijzigd, gerustelijk den *Franschen* laten moest, en dat de *Nederlander* dezelve gaarne missen zal.

De belangrijkste Nederlandsche Vrouwen, van vroegeren en lateren tijd, in geschiedkundige en zedelijke Tafereelen geschetst. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1828. *In kl.* 8*vo. XIV en* 227 *bl. f* 1-80.

Het doel van den Schrijver, H. N. VAN TIL, keuren wij in alle opzigten goed. Door voorbeelden uit de Vaderlandsche Geschiedenis kan men gepast werken op de zedelijke vorming ook van Meisjes, indien namelijk de keuze dier voorbeelden niet ongelukkig is uitgevallen. Over het algemeen moet men de keuze des Schrijvers billijken. De titel evenwel van het boekje ondersteft, dat men alleen edele Vrouwen hier aantreft. Tot de *belangrijkste* behooren toch zekerlijk *slechte* Vrouwen niet.

Het komt ons uit de lezing van dit boekje voor, dat de Heer VAN TIL de Geschiedenis nog niet met vaste hand uit een bepaaldelijk opgegeven oogpunt weet te behandelen. Hieruit verklaart zich het tweeslachtige der Inleiding, zoo wel als de titel van dit werkje, in verband met deszelfs geheelen inhoud. Zoo is, b. v. bl. 57, het opschrift van No. IX: MARGARETHA VAN PARMA, *Landvoogdes der Nederlanden, als listig en tevens vreesachtig geschetst*, niet door het medegedeelde geregtvaardigd. Hij volgt de bronnen, door hem geraadpleegd, zonder zijn gekozen standpunt, gelijk het behoort, geheel het Tafereel door, bestendig te houden. Het opschrift, bl. 161, No. XXII: ANNA MARIA SCHUURMANS; *of al te* (NB AL TE. *Omne nimis nocet*, d. i. *elk* al te *deugt niet.*) *groote geleerdheid is niet altijd een waarborg tegen dweeperij in de Godsdienst*, belooft geheel iets anders, dan VAN TIL zelf op bl. 168 verklaart gegeven te hebben. Het opschrift van No. XII, bl 84: BRIGITTA ENGBERS PROOSTEN *offert alles, zelfs de eer, voor het geluk des echtvriends op*, teekent deze edele Vrouw niet op het voordeeligste. Zij offert de eere niet op; want, hare ontveinsde zwangerheid mogt voor een oogenblik den laster den mond openen, gelukte haar hare schrandere tegenwoordigheid van geest, dan zou die laster van zelven verstommen. De eer is aan den laster niet cijnsbaar. Dit offer werd noch gevergd, noch gebragt. Maar dat zij, den volgenden dag na hare bevalling, zich openlijk vertoonde en uit liefde voor haren KIES haren zwakken toestand trotseerde, en naderhand zonder smartbetoon door eenen kogel in den arm getroffen werd, dit verheft haar verre boven den Romeinschen SCAEVOLA, die de pijn uit trotschheid braveerde, terwijl zij uit teedere bezorgdheid voor het leven van haren echtgenoot deze pijn verbeet.

De pragmatische behandeling der Geschiedenis is geene gemakkelijke taak, vooral dan niet, wanneer men, zoo als hier het geval is, tot zijne lezers moet afdalen, om hen tot het gekozen standpunt op te heffen. Het is ons oogmerk dan ook niet, om een ongunstig oordeel over dit werkje te vellen, hetwelk blijkbaar een eersteling is, en evenwel het nuttige doel, bij Meisjes en Vrouwen, niet geheel zal missen.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

Aa, (*C. P. E. Robidé van der*) De dankbare Vriezen. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 265
Aan Mevr. *H. W. Bähler*, geb. *Deipar.* Zwolle, bij *H. Meijer.* 222
Adres (Het) verdedigd. 's Hag. bij *M. van der Ven.* 176
Adriaan, (*M.*) Zedelijke Tijdkortingen, enz. IIde of laatſte D. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 363
——— Het Erfdeel. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 364
Adriani, (*A.*) Opheldering van eenige Bijbelplaatſen. Gron. *R. J. Schierbeek.* 184
Almanak voor het Schoone en Goede, voor 1828. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 41
——— voor het Verſtand en Hart, voor 1828. Amſt. bij *C. Schaares.* 41
——— voor Blijgeestigen, voor 1828. Brusſ. bij *J. Sacré.* 41
——— ter bevordering van Kennis en goeden Smaak, voor 1828. Gron. bij *M. Smit.* 41
——— van en voor Nederlandſche Vrouwen, voor 1828. Amſt. bij *de Gebr. Diederichs.* 41
——— voor de Jeugd, voor 1828. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 41
——— (Nederlandſche Muzen-) voor 1828. 's Hag. bij *J. Immerzeel, Jun.* 131
——— (Belgiſche Muzen-) voor 1828. Gent, bij *A. B. Stéven.* 131
——— voor Militairen, voor 1828. Koev. bij *D. H. van der Scheer.* 268
——— der Akademie van Groningen, voor 1828. Gron. bij *J. Oomkens.* 316
——— (Landhuishoudkundige) enz. voor 1828. Gron. bij *J. Oomkens.* 316
——— voor de Jeugd, voor 1829. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 656

Altena, (*A. van*) De Hollander onder de Franſche Cohorten. Dordr. bij *Blusſé* en *van Braam*. 523
Antwoord op eene Antikritiek in den Recenſent, ook der Recenſenten. 657
Aſchenbergh, (*H.*) Vertelſels en Puntdichten. Amſt. bij *P. Meijer Warnars*. 86

B.

Bähler, geb. *Despar*, (*H. W. M.*) De groote Straatweg. Amſt. bij *J. H. den Ouden*. 191
Bakker, (*G.*) Bijvoegſel. Gron. bij *W. van Boekeren*. 17
——— Het Menſchelijk Oog en Oor. Gron. bij *W. van Boekeren*. 147
Barbaz, (*A. L.*) *Arnault's* Willem van Nasſau. Treurſpel. Amſt. bij *J. C. van Kesteren*. 168
——— Mas-Aniello. Amſt. bij *J. C. van Kesteren*. 402
Baumgarten, (*G. J. F. Cramer von*) De geopenbaarde Godsdienſtleer des Bijbels. Iſte D. Delft, bij *de Wed. J. Allart*. 234
Bayſière, (*P.*) Brief aan mijne Kinderen. Amſt. bij *A. B. Saakes*. 581
Biezen, (*H. van der*) De Christen dezer Eeuw. Amſt. bij *J. H. den Ouden*. 375
Bilderdijk, (*Vrouwe K. W.*) Gedichten. Rott. bij *A. F. H. Smit*. 441
——— Jezus Lijden. Leyd. bij *D. du Saar*. 451
——— *Southey's* Rodrigo de Goth. IIde D. Delft, bij *de Wed. J. Allart*. 567
——— (*W.*) De Voet in 't Graf. Rott. bij *A. F. H. Smit*. 296
——— Nederlandſche Spraakleer. 's Hag. bij *J. Immerzeel, Jun.* 643
Bogue, (*D.*) Redevoeringen over het Duizendjarig Rijk. IIIde D. Gron. bij *G. Wouters*. 503
Bok, De Hut aan de Grenzen. II Deelen. Amſt. bij *J. C. van Kesteren*. 654
—— De witte Paal. Amſt. bij *J. C. van Kesteren*. 655
Bosſcha, (P.) *Synopſis Hist. univerſ. vet. Pars I. Dav. apud* A. J. van den Sigtenhorst. 219
Bowring (J.) *and* H. S. van Dyk, *Batavian Anthology. Gron. printed for* W. van Boekeren. 356

Brand, (*J. A.*) Hulde aan *de Ruiter*. 's Hag. bij *de Gebr. van Cleef*. 641
Bredie, (*L. G.*) Vergelijking tusſchen de Pharm. Belg. en Bat. Amſt. bij *A. B. Saakes*. 102
——— Woordenboek der Kerkelijke Geſchiedenis. Iſte en IIde D. Amſt. bij *C. G. Sulpke*. 269
Bretſchneider, (*K. G.*) Hendrik en Antonio. Amſt. bij *C. L. Schleijer*. 395
Brief aan een' Vriend over het Adres, enz. 's Hag. bij *S. de Viſſer*. 176
Brieven, (Twee) over *P. W. Brouwer's* Schriften. Arnh. bij *P. Nijhoff*. 320
Broek, (*L. van den*) Lijkzang op Do. *Scharp*. Rott. bij *P. van Waesberge*. 264
Brouwer, (*P. van Limburg*) Proeve over de Poëzij van *Eſchylus*. Amſt. bij *P. Meijer Warnars*. 382
Brühl-Cramer, (*C. V.*) Over de Drankzucht. Enſchedé, bij *G. Paſchen*. 149
Bruining, (*G.*) Geſchiedenis der Nederlanden. Iſte D. Amſt. bij *S. de Grebber*. 474
——— IIde D. 509
——— Ook Iets over de Nederl. Spraakleer, enz. Delft, bij *de Wed. J. Allart*. 643
——— ——— Nederduitſche Synonymen. IIde D. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 671
Büchner, (*F. W.*) Verhandeling over de Droogmakerijen. Utr. bij *J. Altheer*. 551

C.

Capadoſe, (*A.*) De Koepok-inenting tegen den Bijbel ſtrijdende. Amſt. bij *J. H. den Ouden*. 326
——— ——— *F. Burmanni Itineris Anglicani Acta Diurna. Amſt. apud* J. H. den Ouden. 432
Cappelle, (*J. P. van*) Bijdragen tot de Geſchiedenis der Nederlanden. Haarl. bij *V. Loosjes*. 474
Cats, (Vader) in Miniatuur. Amſt. bij *de Gebr. Diederichs*. 361
Cooper, (*J.*) De Spion. II Deelen. Gron. bij *W. van Boekeren*. 493
Coquerel, (A. L. C.) *Le Calendrier. Amſt. chez* les Héritiers H. Gartman. 40
——— ——— *Biographie ſacrée. Tom. III et IV. Amſt. chez* les Héritiers H. Gartman. 137
——— ——— ——— *Sermons. Amſt. chez* les Héritiers H. Gartman, *etc.* 405
Cordes, (*F.*) Gedichten. Amſt. bij *P. Meijer Warnars*. 444

Cornelius, (*J.*) De kennis van onzen Heer J. C. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon.* 461
Costa, (*I. da*) Feestliederen. Amst. bij *J. H. den Ouden.* 451
Crans, (*J. W. de*) Bijzonderheden, de Familie *Hemsterhuis* betreffende. Leyd. bij *S. en J. Luchtmans.* 434
——— *Narratio de Vita et Scriptis E. Wassenbergh. Fran. apud* G. Ypma. 437

D.

Deurſen, (*R. A. van*) Dankrede. Amst. kij *F. Kaal.* 579
Dichtlievende Uitſpanningen van het Zoontje van Demokriet. Haarl. bij *J. Goteling Vinnis.* 352
Dieperink, (*H. Haagen*) Voorlezing. Hoorn, bij *L. J. Schuts.* 509
Doijer, (*A.*) Vertaling en Uitlegging van 1 *Petr.* Zwolle, bij *H. A. Zn. Doijer.* 141
Dubar, *Ostéographie de la Baleine. Brux. chez* Laurent, Frères. 588
Dzondi, (*K. H.*) Nieuwe zekere Geneeswijze der Veeziekte. Dordr. bij *J. de Vos en Comp.* 238

E.

Eck, (*C. Franſen van*) Leerrede. Dev. bij *A. J. van den Sigtenhorst.* 463
Eerſtelingen van L. R. E. Gron. bij *J. Oomkens.* 576
Eudolië, of de jonge Zieke. Amst. bij *J. A. Koning.* 493
Eyk, (*J. P. Sprenger van*) Redevoering ter Nagedachtenis van Do. *J. Scharp.* Rott. bij *Menſing en van Westreenen.* 489
——— De heerlijke boorden van de Moezel. Rott. bij *Menſing en van Westreenen.* 524

F.

Feldhoff, (*A.*) Een woord van opwekking, enz. Nijm. bij *de Wed. J. C. Vieweg en Zoon.* 663
Fricke, (*J. C. G.*) Berigten wegens de Epidemiſche Ziekten, enz. Amst. *R. J. Berntrop.* 19

G.

Gedichten (Verſcheidene) Iſte D. Amst. bij *G. H. Arens.* 178
Geel, (J.) *Ruhnkenii Scholia. Lugd. Bat. apud* S. et J. Luchtmans. 563
Genlis, (*Meyr. de*) Over het Gebruik des Tijds. Utr. bij *J. van Schoonhoven.* 680
Geſchiedenis der Schieringers en Vetkoopers. Leeuw. bij *J. W. Brouwer.* 381

Geysbeek, (*P. G. Witsen*) Woordenboek der Nederduitsche Dichters. IIde—VIde D. Amst. bij *C. L. Schleijer*. 151
——— (*Vervolg.*) 198
——— Gedichten. Amst. bij *G. Portielje*. 525
Gravesande, (*N. J. Storm van 's*) Luimige Poëzij. Rott. bij *A. F. H. Smit*. 86
Günsburg, (*C. S.*) Parabels. Rott. bij *Contze en Overbroek*. 575

H.

Haeften, (*J. van*) Dichtluimen. Amst. bij *C. L. Schleijer*. 209
Hagen, *Jz.* (*A. J. ten*) Bij het Graf van *J. L. Nierstrasz*, *Jun.* Gor. bij *de Wed. T. Horneer*. 496
Halbertsma, (*J. H.*) Hulde aan *Gysbert Japiks*. IIde St. Leeuw. bij *H. C. Schetsberg*. 160
——— (*Vervolg.*) 204
Halmael, *Jr.* (*A. van*) Reinier en Willem van Oldenbarneveldt. Treurspel. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar*. 447
Handboek (Chronologisch) der Vaderlandsche Geschiedenis. Amst. bij *Schalekamp en van de Grampel*. 388
——— voor Notarissen. IIde D. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes*, *Pz.* 591
Handwoordenboek der Nederduitsche Taal. Amst. bij *de Gebr. Diederichs*, enz. 345
Heringa, *E. Z.* (*J.*) Tiental Leerredenen. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon*. 1
Herinneringen bij het Graf van Do. *J. Wijs*, *J. C. Z.* 's Hag. en Amst. bij *de Gebr. van Cleef*. 404
——— en Wenken ter onderhouding van het geleerde, enz. Ilste en IIde D. Amst. bij *G. J. A. Beijerinck*, enz. 651
Heusde, (P. G. van) *Initia Philosophiæ Platonicæ*. *Pars I. Traj. apud* J. Altheer. 446
Heyningen, (*H. van*) Bijbeloefening over 2 *Kor.* Delft, bij *de Wed. J. Allart*. 613
——— Leerredenen. Delft, bij *de Wed. J. Allart*. 661
Hoekstra, (*F.*) Zedelijke en Godsdienstige Vertoogen. Arnh. bij *C. A. Thieme*. 546
Hoet, *Jz.* (*C. ten*) Gustaaf en Amanda. Nijm. bij *J. F. Thieme*. 399

Hoeven, (*A. des Amorie van der*) Affcheid van mijne Rotterdamſche Gemeente. Delft, bij *de Wed. J. Allart.* 53

——— *Oratio de Germano Theologo. Delph. Bat. apud* Vid. J. Allart. 384

——— Redevoering. Delft, bij *de Wed. J. Allart.* 387

Hof (Het) van Holland onder *Lodewijk Bonaparte.* Amſt. bij *de Erven H. Gartman.* 292

Hoffmann, (*E. T. W.*) Nachtſtukken. Gron. bij *W. van Boekeren.* 398

Hogendorp, (*G. K. Grave van*) Advijs over de Verhandeling van *Ouwerkerk de Vries.* Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes Pz.* 303

Holst, (*A. F.*) De Reis naar het Vaderland. Amſt. bij *ten Brink en de Vries.* 129

Hoog, (*J. L. de*) De Zonen van J. van Oldenbarneveld. Treurſpel. Amſt. bij *de Wed. L. van Hulst en Zoon.* 358

Hout, (*A. van der*) Beſchrijving der Heelkundige Ziekten. Iſte D. Amſt. bij *C. G. Sulpke.* 57

I.

Imola, (*L. A. van*) De jonge Arts aan het Ziekbed. Gorinch. bij *J. Noorduyn.* 195

Irving, (*Washington*) Verhalen van een' Reiziger, II Deelen. Amſt. bij *C. L. Schleijer.* 33

K.

Kampen, (*N. G. van*) Proeve eener Geſchiedenis der Kruistogten. IVde D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 115

——— Geſchiedenis van Griekenland. Iſten D. Delft, bij *de Wed. J. Allart*, enz. 553

——— Vaderlandſche Karakterkunde. IIde D. 2de St. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 593

Karakterſchetſen en Verhalen voor jonge lieden. Amſt. bij *C. Schaares.* 224

Katholijke Kerk (De) in hare gebreken voorgeſteld. IIe Stukken. Rott. bij *M. Wijt.* 537

Keizer, (*S. D. de*) Christelijke Geloofs- en Zedeleer. Amſt. bij *J. van der Hey en Zoon.* 504

Kemp, (*C. M. van der*) Het Gedrag van Prins *Mauritz* verdedigd. 's Hag. bij *J. Thierry en C. Menſing en Zoon.* 627

Kirby en *W. Spence*, (*W.*) Inleiding tot de Entomologie. Iſte St. Rott. bij *de Wed. J. Allart.* 587

Kisfeltus, (*J.*) *De Lamartine's* Dood van Socrates. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 604
Kleine (De) Pligten. IIde en IVde D. Amst. bij *P. den Hengst en Zoon.* 486
Klijn, *Bz.* (*B.*) Gedichten. IIde D. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon.* 490
Koning, (*A. de*) Jezus Christus in zijne Heiligen. Breda bij *F. B. Hollingerus Pijpers.* 45
——— (*J.*) Geschiedenis van het Slot te Muiden, enz. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon.* 157
——— Geschiedkundige Aanteekeningen, enz. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon.* 520
Konstantinopel zoo als het is, enz. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor.* 172
Kort Begrip van het Zamenstel onzer Taal, enz. Amst. bij *P. den Hengst en Zoon.* 643
Kraft, (*F. C.*) Handboek over Oud-Griekenland. Zutph. bij *H. C. A. Thieme.* 219
Krom, (*J. H.*) Henriëtte Stolp. Amst. bij *G. J. A. Beijerinck.* 165
Kwantes, (*J.*) Wiskundige Aardrijksbeschrijving. Amst. bij *C. Schaares.* 180

L.

Labarraque, (*A. G.*) Over het gebruik van de Chlorure de soude, enz. Leyd. bij *Haak en Comp.* 282
Lauts, (*G.*) Woordenboek voor de Spelling der Nederlandsche Taal. Brusl. bij *Brest van Kempen.* 345
Leven van den Schilder *David.* Brusl. bij *W. J. Luneman.* 354
Levensbeschrijvingen van voorname Mannen, enz. Zutph. bij *H. C. A. Thieme.* 390
Lischke, (*P. M.*) Morea en deszelfs Bewoners. Gron. bij *J. Römelingh.* 173
Loosjes, (*V.*) *De Lamartine's* Dood van Socrates. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 604
Lüders, (*A. F.*) Proeve over Kinderziekte bij Gevaccineerden. Leyd. bij *C. C. van der Hoek.* 426
Lulofs, (*B. H.*) Reistogtje met de Stoomboot naar Hamburg. Iste D. Gron. bij *J. Oomkens.* 515
——— Gedenkrede op wijlen *H. D. Guyot.* Gron. bij *J. Oomkens.* 678

M.

Magnet, (*S.*) Gods genadige Menschenliefde. Dordr. bij *Blussé en van Braam.* 378

Meukeren, (*J. H. van*) Aanmerkingen, rakende Do. *R. A. van Deurſen.* Amſt. bij *J. Kraaijenbrink.* 580
Moens, (*P.*) De dankbare Vriezen. Harl. bij *M. van der Plaats.* 265
Moke, (*H. G.*) De Slag van Navarino. Rott. bij *Menſing en van Weſtreenen.* 483
Mulder, (*H.*) Opmerkingen en Wenken voor Opvoeders en Onderwijzers. 's Hag. bij *S. de Viſſer.* 340
——— (*G. J.*) Verhandeling over de Wateren en Lucht der Stad Amſterdam. Amſt. bij *C. G. Sulpke.* 469

N.

Nahuys, Brieven over Bencoolen, enz. Breda, bij *F. B. Hollingerus Pijpers.* 105
Nanning, (*F. P. Giſius*) Proeve van Krijgszangen. 's Hag. en Amſt. bij *de Gebr. van Cleef.* 536
Neander, (*A.*) Geſchiedenis der Christelijke Godsdienst en Kerk. Iſte D. Amſt. bij *P. Meijer Warnars.* 280
Nederlandſche Verhalen. IIde St. Breda, bij *F. P. Sterk.* 534
——— Vrouwen (De belangrijkſte) geſchetst. Zutph. bij *H. C. A. Thieme.* 682
Niemeijer, (*A. H.*) Waarnemingen en Reizen, enz. IIIde en IVde D. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 217
Nierſtrasz, *Jun.* (*J. L.*) Gedichten. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 121
——— *Frans Naerebout.* Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 402
Nieskruid voor *J. L. Nierſtrasz*, *Jun.* Amſt. bij *J. C. van Kesteren.* 309
Nieuwland, (*P.*) Nagelaten Gedichten. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 83
Nyevelt, (*C. Baron van Zuylen van*) Het Liberalismus. Amſt. *J. H. den Ouden.* 191

O.

Olivier, *Jz.* (*J.*) Land- en Zeetogten in Neêrlands Indië. Amſt. bij *C. G. Sulpke.* 105
——— (W. J.) *Choice Reading-pieces. Delft, printed for* the Widow of J. Allart. 220
Onſenoort, (*A. G. van*) Beſchrijving van een' Heelkundigen Veldtoeſtel. Gor. bij *J. Noorduyn.* 585
Ontijd, (*C. G.*) Nieuwe Bijdragen tot de Koepokinenting. Amſt. bij *J. van der Hey en Zoon.* 583
Oostkamp, (*J. A.*) Bijbelſche Land- en Zeereizen. Amſt. bij *W. Brave.* 495

Oostkamp, (*J. A.*) Beschrijving van Europisch Turkije. Zwolle, bij *J. L. Zeehuisen.* 635
Opleiding tot Waarheid en Deugd. Dordr. bij *J. de Vos en Comp.* 603
Oudemans, (*C. A.* en *A. C.*) Gedichten. Amst. bij *G. Portielje.* 256
——— (*A. C.*) Opwekking tot Liefdadigheid. Amst. bij *G. Portielje.* 265

P.

Palm, (*J. H. van der*) Vijtde Tiental Leerredenen. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 225
——— Bijbel voor de Jeugd. XVIIde St. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 317
——— Redevoering. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 572
Perceval, (*G.*) Geschiedenis van Italië. Iſten D. 1ſte en 2de St. Dev. bij *J. de Lange.* 624
Pichot, (*A.*) Reis naar Engeland en Schotland. Iſte, IIde en IIIde D. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 594
Plancy, (*M. Collin de*) Het Leven enz. der Jezuiten. Dev. bij *A. J. van den Sigtenhorst.* 128
Polman, *Az.* (*H.*) Vier Voorlezingen over den Mensch. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 489
Poortermans, (*J. C.*) *J. G. Swaving* ontmaskerd. Amst. bij *C. Schaares.* 306
Popken, (F. A. L.) *Historia Epidemiae malignae etc. Gron. apud* J. Römelingh. 18
Pouqueville, (*F. C. H. L.*) Geschiedenis van de Herstelling van Griekenland. Iſte en IIde D. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 556
Proper, (*H.*) Feestrede. Leyd. bij *de Wed. du Saar*, enz. 664

R.

Reddingius, (*G. Benthem*) De Onverschillige omtrent de Godsdienst teregt gewezen. Gron. bij *W. Zuidema.* 377
Regtsgeding (Vermaard) van *Contrafatto.* Amst. bij *J. C. van Kesteren.* 262
Reinhard, (*F. V.*) Zamenstel der Christelijke Zedekunde. Iſte en IIde D. Dordr. bij *A. J. van den Sigtenhorst*, enz. 616
Reize naar Guatemala. II Stukken. 's Hag. bij *W. K. Mandemaker.* 571
Renier, (*J.*) De Verdiensten van *van Miggrode*, enz. Middelb. bij *de Gebr. Abrahams.* 656

Reuvens, (*C. J. C.*) Redevoering. Amſt. bij *J. van der Hey en Zoon.* 286
Roll, (*J. M. L.*) Leerredenen. Amſt. bij *H. Bruin en Comp.* 9
Rooijens, (*G. J.*) Leerrede. Amſt. bij *J. van der Hey en Zoon.* 53
Roſenmuller, (*J. G.*) Onderrigt en bemoediging voor Lijdenden. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 56
Roy, (*J. J. le*) De ware Leer der Verzoening. Rott. bij *de Wed. P. van der Meer.* 373
Rozenknopjes. (De) Delft, bij *de Wed. J. Allart.* 362
Ruſſel, (*J.*) De Heerſchappij der Turken in Europa. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor.* 635
Rijkens, (*R. G.*) Praktiſche Handleiding voor het Onderwijs. II Stukken. Gron. bij *W. Wouters.* 673

S.

Saſſe, (*H. F. A.*) Gedachten over de Groninger Ziekte. Gron. bij *J. Römelingh.* 665
Schelle, (*P. van*) Heldinnenbrieven. Dordr. bij *J. de Vos en Comp.* 38
Scholten, (*W.*) Zestal Leerredenen. Delft, bij *B. Bruins.* 661
——— *Diatribe de Parabolis J. C. Lugd Bat. apud* H. W. Hazenberg. 542
Scott, (*W.*) Leven van *Napoleon Buonaparte.* IIde D. Dordr. bij *Bluſſé en van Braam.* 20
——— IIIde en IVde D. 329
——— Walladmor. IIIde D. Gron. bij *W. van Boekeren.* 88
——— De Talisman. II Deelen. Gron. bij *W. van Boekeren.* 221
Sagur, (*De*) Uitgelezene Gedachten. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 120
Siegenbeek, (*M.*) Taalkundige Bedenkingen. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 439
Someren, (*R. H. van*) Hulde aan de Nagedachtenis van Do. *Scharp.* Rott. bij *M. Wijt.* 403
Sommer, (*J. G.*) Merkwaardige Bijzonderheden. IV Deelen. Amſt. bij *ten Brink en de Vries.* 251
Staat (Over den vroegeren) van het Christendom. Arnh. bij *P. Nijhoff.* 497
Steenbergen van Goor, Goed en Kwaad. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor.* 576
Sterling, (*J. J. Uytwerf*) Redevoering. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 602
Stolker, (*A.*) Prins *Maurits* en *Frederik Hendrik.* Rott. bij *M. de Bleyker.* 70

Stolker, (*A.*) Antwoord op eene Prijsvraag. Rott. bij *de Wed. Locke en Zoon.* 196
Stronck, (*C. W.*) Dankrede. Dordr. bij *J. de Vos en Comp.* 566
Stuart, (*M.*) Vaderlandsche Historie. IVde D. Amst. bij *E. Maaskamp.* 66
———— Nagelatene Leerredenen. Iste D. 's Hag. en Amst. bij *de Gebr. van Cleef.* 89
———— IIde D. 454
Suringar, (G. C. B.) *De Gallorum Chirurgia. Lugd. Bat. apud* S. en J. Luchtmans. 100
Swaving, (*J. G.*) Levensschets van den Hertog *van York.* Dordr. bij *Blussé en van Braam.* 82
———— Offer aan de lijdende Onschuld. Dordr. bij *Blussé en van Braam.* 306

T.

Tafereelen (Merkwaardige) van Egypte en Italië. Delft, bij *de Wed. J. Allart.* 391
Taylor, (*I.*) Merkwaardigheden uit Europa. Amst. bij *G. J. A. Beijerinck.* 404
———— Merkwaardigheden uit Afrika. Amst. bij *G. J. A. Beijerinck.* 656
Thuessink, (*E. J. Thomassen a*) Geneeskundige Waarnemingen. Gron. bij *J. R. Schierbeek.* 619
Thijssen, (*H. F.*) Over de Herfstkoortsen te Amsterdam. Amst. bij *P. Meijer Warnars.* 15
Timkowski, (*G.*) Reis naar China, door Mongolije. Iste en IIde D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 241
———— IIIde of laatste D. 666
Timmers, (*H.*) Tiental Leerredenen. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 577
Tommasini, (*J.*) Brieven uit en over Sicilië. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 344
Tromlitz, (*A. van*) De Val van Missolonghi. Leeuw. bij *Steenbergen van Goor.* 483
Turksche Rijk beschouwd. (Het) Delft, bij *B. Bruins*, enz. 635

U.

Ulkens, (*J. A.*) Redevoeringen. IV Deelen. Gron. bij *J. Oomkens.* 351

V.

Venturini, (*C.*) Geschiedkundige Galerij. II Deelen. Rott. bij *Mensing en van Westreenen.* 290

Vereeniging der Christenen. (Over de) Delft, bij *de Wed. J. Allart.* 230
Verhalen voor mijne Vriendinnen. Amst. bij *J. C. van Kesteren.* 262
Verhandelingen (Natuurkundige) van de Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarl. XVden D. 1ste St. Haarl. bij de *Wed. A. Loosjes, Pz.* 63
———— (Nieuwe) van het Haagsch Genootschap, voor 1826. 's Hag. bij *de Erven J. Thierry en C. Mensing en Zoon.* 365
———— (Register en Bladwijzer op de) van het Haagsch Genootschap over 1810—1821. 's Hag. bij *de Erven J. Thierry en C. Mensing en Zoon.* 365
Verslag (Algemeen) wegens *Engeltje van der Vlies.* Delft, bij *P. de Groot.* 378
Visser, (*H. W. C. A.*) Nagelatene Verhandelingen van *J. H. Nieuwold.* II Deelen. Amst. bij G. *J. A. Beijerinck.* 393
Vosmaer, (*J.*) De Kunst om lang te leven en wel te sterven. Haarl. bij *V. Loosjes.* 328
———— Nagelaten en verspreide Letterarbeid. Iste D. Haarl. bij *V. Loosjes.* 428
———— IIde D. 463
Vries, (*J. de*) *Hugo de Groot* en *Maria van Reigersbergen.* Amst. bij *ten Brink en de Vries.* 254
———— (*J. van Ouwerkerk de*) Verhandeling over den Nederlandschen Koophandel. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 74
Vruchten en Resultaten van een zestigjarig Leven. IIde en IIIde D. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon.* 532
Vijver, (*C. van der*) Tafereelen uit het Menschelijk Leven. Amst. bij *Schalekamp en van de Grampel.* 653
———— Dweeperij en Verblinding. Amst. bij *Schalekamp en van de Grampel.* 653

W.

Waarnemingen (Vlugtige) omtrent de Maatschappij van Weldadigheid. Koev. bij *D. H. van der Scheer.* 506
Warnsinck, *Bzn.* (*W. H.*) De Toekomst. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 214
Weiland (*P.*) en *G. N. Landré*, Woordenboek der Nederduitsche Synonymen. IIden D. 2de St. en IIIde D. H—Z. Delft, bij *de Wed. J. Allart.* 565
Westerman, (*M.*) Herinnering aan *Wattier-Zieseniz.* Amst. bij *M. Westerman.* 362

Weytingh, (H.) *M. Tullii Ciceronis Orationes sex. Hag. Com. apud* Vid. J. Allart. 485
Wildschut, (*D. H.*) Leerredenen over den Dood van *Lazarus*. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon.* 96
——— Het zuchtend Schepsel. Amst. bij *J. van der Hey en Zoon.* 616
Wiselius, (*S. Iz.*) Beschouwing van den Deventerschen Tolbrief. Amst. bij *Pieper en Ipenbuur.* 337

IJ.

IJntema, (*J. W.*) *W. Müller's* Griekenland. Dichtstukjes. Iste twaalftal. Amst. bij *G. S. Leeneman van der Kroe* en *J. W. IJntema.* 267
Ypey (*A.*) en *I. J. Dermout*, Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk. IVde of laatste D. Breda, bij *F. B. Hollingerus Pijpers.* 181

Z.

Zes Maanden in de West-Indiën in 1825. Dordr. bij *Blussé en van Braam.* 599
Zimmermann, (*E. A. W. von*) De Aarde en hare Bewoners. XVIIIde en XIXde of laatste D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 26